

AL LIAMM 138

TAOLENN

Pirc'hirinaj gant J. D. RICHARD	3
Buhez-kent gant SOAZ KERVAHE	5
Adeiladouriezh gant J. R. BECHER	6
Pevar barzhoneg gant ROPARZ HEMON	7
Gwerziou Kozh Breizh gant FANCH AN UHEL	10
Kerlann evel ma 'm eus e anavezet gant KENAN KONGAR	21
Labourat evit Breizh e Breizh gant R. GARGADENNEG	34
Ar wall-grennardiezh e Breizh gant G. IHUELLOU - AR MENN	37
Popoff Verne gant ROJER BRISSON	44
Meven Mordiern gant Skolidi S.A.D.E.D.	47
Notennoù Yezh, war zigarez lenn gant F. KERVELLA	51
Ergerzhadenn e Bro ar Brezhoneg Beleg	60
Notennoù.	68

PIRC'HIRINAJ

Graet em eus ur pirc'hirinaj
e lec'hioù va bugaleaj.
Cheñchet an traoù, cheñchet an dud.
Gant va soñjoù e choman mut.

*

Pelec'h emañ 'r boulom kozh
'zebre e soubenn 'n e sav
e toull e zor da serr-noz,
'n e gichen e gazh atav ?

Farsus ar c'hazh kar-e-lomm,
' viaoue 'n ur frotañ e benn
ouzh traoñ bragoù ar boulom,
'vit goulenn e lod soubenn.

Pelec'h emañ 'r gazeg vat,
hon degase beteg kêr
'n ur biltrotat-piltrotat ?
Pourmenadenn pegen kaer !

Pelec'h emañ paotr ar c'harr,
' ruilhe sigaretennoù
gant un dorn a-hed e c'har,
chomet 'n eil en emgannou ?

Pelec'h emañ 'r jardriner
a rae dimp sutelloù ?
O jardriner ijiner,
burzhud 'barzh da c'hodelloù !

4

Krennlavarioù leizh da veg,
a oa ganto blaz ar brug,
pegen founnus da venveg,
da venveg troc'her buzhug !

*

Na c'hwi, tud ar gêriadenn,
kalz amzer ' zo aet e-biou.
Petra oe ho planedenn ?
Piv 'ta hel laro din, piv ?

Merc'hedigoù koant ha glan,
kalon laouen, lagad lemm,
war al leur el loar-gann,
pegen skañv e korollemp !

« Ne aimp ket mui e-barzh ar c'hoad,
« emañ troc'het al lore... »
War dremmoù gwenn hor strollad
skleur al loar a bare.

*

Skedoù ker tad-kozh ha mamm-gozh,
e pep lec'h ha da bep munut.
I, goarnerien hor paradoz,
' zo aet kuit ivez, paour kaezh tud.

Else, bloavezh goude bloavezh,
goustadik e teu ar gozhni.
VONIG ' zo aet da intañvez,
marvet he bugel diganti.

Ne aimp ket mui e-barzh ar c'hoad...

5

SOAZ KERVAHE

BUHEZ-KENT

Ha lavarout a rin d' ar re all
'Anavezan al lec'hioù-mañ ?
Pa fell dezho diskouez din-me
Ar vro-se a anavezan ?

Ha kerzhout a rin, souezhet, gant ar re all,
Davet ar c'hoadoù dianav a welan,
P' hon eus, hon daou,
Pleustret pell 'zo an hentoù-mañ ?

Ha sellout a rin, estlammet, gant ar re all,
Ouzh an ti nevez-savet amañ,
P' hon eus, hon daou,
Kousket pell 'zo 'barzh an ti-mañ ?

Ha chom a rin, bamet, gant ar re all,
Dirak ar siminal, dirak an tan,
P' hon eus, hon daou,
Berniet keuneud en oaled-mañ ?

Ne lavarín da zen e anavezan
A drugarez d' ho karantez
An traoù-mañ.

Ne lavarín da zen n' o anavezan
Nemet dre va c'hoant nemetañ.

N' on bet biskoazh el lec'hioù-mañ !

6

Johannes R. BECHER

ADEILADOURIEZH

E keitan ar c'hlotennoù. E lunian ar varzhoneg.
E stegnan luskoù dir ha maen
Hag e c'horrean lavarennoù er sklerijenn -
Adeiladiñ a ran uhel betek an dazont.

C'hwi, diazezerion her ! C'hwi, savourion valc'h !
C'hwi, trec'hourion veur an adeiladouriezh !
Kevarc'h da badelezh skedus an oberenn !
Pennilizoù, raktresoù serzh !

E lunian ar varzhoneg. E volzan prederennoù.
Ar poz-mañ a zle dougen. A-vec'h ma 'm dibrad.
Egile bleunius a zle troellañ ouzh an douger -
Eus hennezh all e kouezh ar sklaerder en egor amheolel.

Savit ho mouezhioù m' ho klevin,
C'hwi mistri war vrezeloniezh an tonioù :
Bale a rit a-dreuz korioù tridus ar bolzioù,
Aotrouion riez sonerezhel ar simfonienn...

E lunian ar varzhoneg. E rankan eeunañ ha kroueriañ,
Riñvañ an uhelderioù ha muzuliañ dik.
E lunian ar varzhoneg. E tlean lakaat en e blom
Ar savadur azeulganel o seveniñ an amzer.

Ganet e voe Johannes Robert BECHER e 1891 ; unan eus brudetañ barzhed
Alamagn-Reter eo. Titl alamanek ar varzhoneg zo : *Hohe Bauten*. Tennet eo eus an
dastumad **Wir-unsere Zeit**, 1946.

An div varzhoneg-mañ, *Dic'hoanag* (sl. Niv. 135) gant Gottfried BENN, hag
Adeiladouriezh zo bet lakaet e brezhoneg gant G. ETIENNE ; displeget int bet
evit ar wech kentañ gant A. E. AR BERR d' an 20 Eost 1968 e Gourin da geñver
Devezhioù Studi an Deskadurezh Vroadel.

7

ROPARZ HEMON

Pevar barzhoneg

Ar barzhonegoù-mañ, tennet eus " Ar Barzhaz Dianav ", a c'hallje bezañ bet
skrivet war-dro dibenn an naontekvet kantved

O kerzhout da serr-noz

O kerzhout da serr-noz a-hed ar vali,
Pe spont a-dreñv pep gwezenn a zo kuzhet ?
Pep bodenn a zo hentet gant ur vezañs
Iskis, padal dedennus en hec'h euzh.
Hastañ a rez, da soñj er gambrig kloz,
Du-hont er maner ma spurmantez, dispis,
E doenn izel treset war an oabl,
Prest da 'z tegemer. C'hoazh avat e karfes
Daleañ. Bezañ beuzet ha bevezet
Er vuhez don a hiboud dre ar c'hoad,
O kas davedout galv tristidik-seder
Ur bed burzhodus damankounac'haet.

*

Ar Gambr

Ar gambr 'zo chomet c'hoazh evel en deiz
Ma steuzias hep un hirvoud, aonik, lent,

Hep mennout tamm strafuilhañ tra na den,
Didrouz, goustadik, a gammedoù skañv.
Aze emañ he c'hador, he meleour,
He maneg war an daol, evel m' o lezas,
Habask o c'hedal, hag o c'houzout gwelloc'h
Eget an dud n' eus harz ebet d'ar vuhez,
Ken start o feiz ma treant trumm ar skramm
Steuget dirazomp gant hor skiant paour.
An avel dre ar prenestr hanter zigor
A lak ar stign da grenañ. Biz ar vaneg
A lusk un tammig bihan, hag a gouezh.
Ur sin hepken. A-walc'h avat da intent.

8
*

Va-unan-penn

Va-unan-penn, azezet 'tal ar prenestr,
O sellout ouzh an oabl o teñvalaat,
Er gambr ma kred a-vec'h skleurennoù gwan
Ruzañ a-hed ur voger pe al leur,
'Vel balafennoù skuizh e-barzh ar skeud,
E verzan tud o tremen hep o gwelout.
Mignoned int, mignoned a wechall,
Holl aet a-skign dre hentoù kriz ar bed.
Aet da belec'h ? Pegoulz ? Ne ouzon mui.
Hogen er gambr aloubet gant an noz,
Dastumet int, evel en amzer gent,
Tasmantoù foll, o klask enaouiñ c'hoazh
Tan an eürusted kozh gant ludu yen.

*

Int

An dud o deus safaret 'hed an deiz
A zo aet kuit. O fistilh hag o c'hoarzh,
Evel un hiboud gwan a van er sal.
Mervel a ra goustadik. Aer an noz,
Frondu evel ur bazalm, eus an oabl
A ziskenn dre ar prenestr digor-bras.
Gwir beoc'h ar bed en diwezh en em astenn
Dre-holl, evel ma serr gorread lor
Ul lenn strafuilhet war an duder don.

9

Ha sed an eur ma teuont.
Ne oar ket
An den penaos e teuont. N' eus na trouz,
Na jestr. Emaint avat er sal. Pep kogn,
Pep moger o anavez hag a oar
N' int ket estrenien. Int. Ar spesoù sioul,
Na verzer ket o dremmoù, n' eus anezho
Nemet ur vezañs. War o gweuzioù mut
Ez eus ur c'hemenn.

« Te, 'zo chomet c'hoazh
E striv ar bed, un devezh, soñj ervat,
A zo distaget eus ar chadenn vresk
A ra da vuhez verr. Ha bez' ez out
Dimp-ni un tammig muioc'h. En hor metou,
Den, tamm-ha-tamm e sankez. Da dremenet
A gouezh evel an had er beurbadelezh,
Da greskiñ en hol liorzh. Ha pa zeuy

An termen, en hon tir, goudoret-mat,
Pep saotr, pep si, pep kailhar aet da get,
E kavi da oberoù en o bleuñv,
Prest da 'z tegemer. Ha da 'z tro, ganimp,
Amañ, pa dav an trouz, e tougi frealz
D' unan bennak evel dout, kozh ha skuizh,
D' an eur ma kej an deiz gant an diamzer. »

10
FANCH AN UHEL

Gwerziou Kozh Breizh

(Kendalc'h)

11

IZABEL AR YANN

Na pa retornis eus poazhet,
Me na soñjen en droug ebet :

Na pa retornis eus poazhet,
Pevar lakez 'm eus rankontret

Pevar lakez hag ur Jouiz
Oa 'n tal ar groaz, pa dremenis.

Hag ar Jouiz ' c'houl ouzhin-me :
« Merc'h yaouank, c'hwi a zimezfe ?

Merc'h yaouank, c'hwi a zimezfe
Da gentañ mab ho koulennfe ?

Da gentañ mab ho koulennfe,
Ha ' ve posubl ' ve ma a ve ? »

« Na eo ket war ar c'hroaz-hentoù,
Aotrou, 'vez graet an dimezioù,

Met en iliz, pe er porched,
Etre daou den hag ur beleg. »

2

Izabel ar Yann a lare,
Er gêr, d' he mamm, pa arrue :

« Ma mammig paour, mar am c'haret,
Ma miret eus ar Jouisted

Ma miret eus ar Jouisted,
Ma laket 'n ur gambr alc'houezet. »

12

Ar Jouiz bras a voñjoue,
'N ti ar Yann kozh pa arrue :

« Demat ha joa holl en ti-mañ,
Izabel 'r Yann pelec'h emañ ? »

« Aet eo Izabel da boazhet,
Ha na medi ket retornet. »

« Roet-c'hwi din an alc'houezioù,
Evit ma sellin er c'hambrou. »

Dor ar gambr wenn 'n deus digoret,
Izabel ar Yann 'n deus kavet...

Izabel ar Yann ' c'houlenne
Eus he mammig paour, en deiz-se :

« Ma mammig paour, din-me laret,
Gant ar Jouiz ret 'vo monet ? »

« Se deoc'h, ma merc'h, na brin ket,
Digant ho tad a c'houlennfet. »

« Ma zadig paour, din-me laret,
Gant ar Jouiz ret 'vo monet ? »

« Se deoc'h ma merc'h, na larin ket,
Digant ho tad a c'houlennfet. »

« Lares-te din-me, ma breur Louiz,
Ha ret 'vo mont gant ar Jouiz ? »

« Ya, gant ar Jouiz 'vo ret monet,
Pa 'z eo ar paeamant touchet

Pevar c'hant skoed en arc'hant mat
'Deus touchet ho mamm hag ho tad.

Ha kemend-all ho preur Louiz,
'Vit laret ho reiñ d' ar Jouiz ;

13
Ha mar et-c'hwi a galon vat,
Me am bo c'hoazh un dra bennak. »

« Pe a teus bet, pe a teus ket,
Gant ma grad-vat me na in ket ! »

3

Izabel ar Yann a lare
D' he mammig paour, un deiz a oe :

« Ma mammig paour, laret-c'hwi din,
Na peseurt dilhad a wiskin ? »

« Gwiskit ho tilhad violet,
A vezo skañv deoc'h da gerzhet. »

« Gwisko an dilhad a garo,
Kammed war droad hi na raio ;

'Mañ ma hinkane 'n toull ar porzh
Izabel 'r Yann, eus ho kortoz ;

Houarnet mat gant leton-gwenn,
Hag ur brid arc'hant en e benn

Hag ur brid arc'hant en e benn,
E bomelloù en aour melen ;

Mar zo 'r brid arc'hant en e benn,
E bomelloù en aour melen ;

E bomelloù en aour melen,
Me garie 've 'n tan en e benn !

Ha koulskoude em eus pec'het,
Rak al loen paour n' eo ket kiriek.

Izabel ar Yann a lare,
A borzh he zad pa bartie :

14
« Adieu, ma mamm, adieu ma zad,
Biken n'ho kwel ma daoulagad !

Me lar adieu d' am holl broiz,
'Met d' hen-hont al laer ma breur Louiz ;

'Met d' hen-hont al laer ma breur Louiz,
En deus ma gwerzhet d' ar Jouiz ! »

4

Izabel 'r Yann ' c'houlenne
Eus ar Jouiz bras, un deiz ' oe :

« Jouiz, Jouiz, din-me laret,
N' eo ket hemañ 'r pont m' eus klevet,

N' eo ket hemañ 'r pont m' eus klevet,
'Taoulin warnezhañ al loened ? »

N' oa ket he ger peurlavaret,
He marc'h 'dani 'zo daoulinet.

5

Izabel ar Yann a lare
D' ar Jouiz bras, un deiz a oe :

« Me glev kog ma zad o kanañ ! »
« N' ret ket, Izabel, » emezañ ;

« N' ret ket, Izabel, emezañ,
Rag pemp kant lev 'z oc'h dioutañ. »

6

Ar Jouiz bras a lavare
Er gêr, d' e vamm, pa arrue :

15
« Na setu ur verc'h-kaer amañ
Bravañ plac'h-yaouank eo houmañ ! »

« Na eo ket deut gant he grad-vat,
Emañ 'n dour war he daoulagad. »

Ar Jouiz bras a lavare
D' Izabel ar Yann, un deiz 'oe :

« Deut ganin, Izabel, d' ar selier,
Da danvañ gwin ken dous ha mel. »

« Gwell ' ve ganin, en ti ma zad,
Evañ dour eus feunteun ar prad. »

« Deut ganin, Izabel, d' am c'hambrou
Da gontañ aour a dousennoù ;

Deut ganin, Izabel, d' ar gambr wenn,
Da gontañ aour hag arc'hant gwenn. »

« Gwell ganin bezañ 'n ti ma zad,
'Kontañ vioù d' gas d' ar marc'had. »

Ar Jouiz bras a lavare
Na d' e vammig, un deiz a oe :

« N' ouzon petra ober outi,
Kalz a boan-spered a ro din ;

Goulennan 'r mennad a garan,
Bepred ne ra nemet gouelañ. »

« Mar n' ouzout da ober outi,
Kemer ur gontell ha lazh' hi. »

« Tri marc'h a zo er marchosi,
Daou a zo deoc'h, unan 'zo din ;

Daou a zo deoc'h, unan 'zo din,
Rag evit honnezh na lazhin ! »

16
Hag a-benn un nav miz goude
Izabel kontantamant 'devoe

'Oa Izabel e-tal an tan,
O tommañ ur Jouiz bihan.

.

Evnedigoù diwar an nij,
Gret ma gourc'hemennou e Breizh ;

Gret ma gourc'hemennou d' am broiz,
'Met d' hen-hont al laer ma breur Louiz ;

'Met d' hen-hont al laer ma breur Louiz,
En deus ma gwerzhet d' ar Jouiz !

Kanet gant Marcharit Fulup, a barrez Plunet, ar c'hentañ a viz Here 1868.

17

SEZIZ GWENGAMP

1
Mar plij ganeoc'h a selaoufet,

Ur werz a zo nevez savet ;
D' ar gêr Wengamp ez eo graet,
'Zo gant Denombra kemeret.

'Barzh ar bloaz pemp ha pemzek kant,
'Teuas ar seziz war Wengamp.
War porzh Mikael 'oa ar Saozon,
An Almanted war borzh Roazhon.

War borzh Treger 'oa 'r Flamanted,
War borzh 'r blomenn, an Irlanted ;
War borzh 'r blomenn, an Irlanted ;
Karget 'oa kêr a soudarded.

Trompilher ar priñs a lare,
War borzhioù Gwengamp pa skoe :
« M' ho ped, digoret din ho tor,
Trompilher ar priñs c'houl digor.

Trompilher ar priñs 'zo amañ,
O c'houl digor da Denombra ;
O c'houl digor da Denombra,
Triwec'h mil soudard 'zo gantañ.

Triwec'h mil soudard, tud vailhant,
Da lakaat ar seziz war Gwengamp. »
« Ho ! ma forzhioù 'zo morailhet,
Ma mogerioù a zo gwardet !

Ha vec'h aze dek miz amzer,
Birviken n' antrefet en kêr,
Ha n' digorin ar porzhioù-mañ,
Ken 'm bo komzet ouzh Melkunan.

18

Paramant an dukez Anna,
Ar re-se 'gomand er gêr-mañ. »
Porzhier Gwengamp a lavare
Da Velkunan, p' hen salude :

« Trompilher ar priñs 'zo amañ,
A c'houl digor 'vit Denombra ;
A c'houl digor 'vit Denombra ;
Triwec'h mil c'havalier gantañ »

Ha Melkunan a lavaras
Da ganolier Gwengamp, pa glevas :
« Hasta kargañ ar c'hanol bras,
D' reiñ da Denombra war e fas ! »

Kanolier Gwengamp a laras
Da Velkunan 'vel m' hen klevas :
« Ni 'zo pell zo ouzh hen kargañ,
Triwec'h bouled-rollet ennañ,

Barr un hanter poell poultr kanon,
Kemend-all 'vunut drailhoù plom... »

.

N' oa ket e gomz peurlavaret,
Kanolier Gwengamp 'zo diskaret
Gant un tenn poultr gwenn eus ur gambr,
Digant markiz Gwaz-ar-garant.

Kanolier Gwengamp a lare
War an tour-plat en e c'hourve :
« M' am bije un eur da vevañ,
N' oa ket kemeret ar ger-mañ ! »

Ar ganolier ez pa welas,
Honnezh ne gollas ket kouraj,
Hag ' amorsas ar c'hanol bras,
Ha pevarzek kant a lac'has.

'Tre Gwengamp ha santez Katelin,
'Deus lac'het pevarzek kant den,
C'hoazh eo manet 'n hini gwashañ,
P' eo manet ar priñs Denombra.

19

Ha Melkunan, p' en deus gwelet
Penaos e oant holl traïset,
Hag eñ oc'h ober ave
'Kuitaat kêr gant e vugale.

2

Ha Denombra a lavare
Barzh en Gwengamp pa antree :
« Din 'vo ar gwin hag an arc'hant,
D' am soudarded, merc'hed Gwengamp ! »

Kriz a galon neb na ouelje
Barzh en Gwengamp neb a vije,
O klevet ar merc'hed yaouank
O c'hervel ar Werc'hez a Wengamp :

« Gwerc'hez Vari, hon sikouret,
Ni 'zo gant an holl dilezet !
Kriz a galon mar na ouelje
Barzh en Gwengamp neb a vije.

'Welet al linselioù, 'n tapisoù
Gante o puriñ o armoù... »
Na Denombra a lavare
En iliz Gwengamp p' antree :

« C'hwi 've laouen, Gwerc'hez Vari,
'Lakafemp ho ti da varchosi,
Ho sekreteri d' gav ar gwin,
Hoc'h aoter vras da daol kegin ?

N' oa ket e céher peurlavaret,
Ar c'hleier da son 'zo komañset :
Komañs 'ra ar c'hleier da son
Ken oa ar spont en o c'halon.

Ha Denombra a lavare
Na d' e floc'hig bihan neuze :
« Floc'h bihan, kemer ma c'hleze,
Kerzh da c'hout piv a son anhe :

20

Ha mar zo kristen ouzh o son,
Plant ma c'hleze en e galon ! »
Krec'h gant an tour ec'h eo pignet,
Ha prest goude eo diskennet :

« N' eus kristen ebet ouzh o c'he,
Kouezh a ra 'r c'hlizhenn dioute ;
Nann 'met gras Mari hag he mab
'Zo en tour ouzh o branskellat ! »

Na Denombra a lavare
D' e soudarded, eno, neuze :
« Dibromp hor c'hezeg, eomp en hent,
Lezomp o zier gant ar sent !

Lezomp he zier gant Mari,
'Oamp pell 'oa ouzh hec'h ofañsiñ ! »

Kanet gant Mari Ferchal ha dastumet gant Y. V. ar Yann.

Kerlann evel ma 'm eus e anavezet

N' eo ket bet ur skrivagner bras, ha rouez ar skrivagnerien koulskoude hag a ve anavezetoc'h komzoù o skridoù. N' eo ket bet ur politiker brudet ha koulskoude en deus gouvezet lakaat da ziwan karantez Vreizh e kalz kalonoù. N' eo ket bet kennebeut ur brezelour bras. Bet eo un den hepken, un den e-touez ar re wellañ o deus bevet war zouar Breizh ; oberiet en deus evit e bobl ha gouzañvet en deus evit e vro. Evit meur a hini, evidon-me dreist-holl, ez eo bet ur mignon eus ar c'hentañ.

Ur yaouvezh a viz Kerzu diwezhañ eo bet douget e gorf d' an douar e bered kêr e yaouankiz. Re ziwec'h e teuas ar c'heloù betek ennon evit ma 'm bije gallet mont du-hont. Gouezet em eus avat en devoa bet, eñ hag a garas kement ar brezhoneg hag ar c'han, obidoù evel ma oa dleet da unan eveltañ. Mar demañ e gorf du-hont oc'h adkavout an douar war uhelennoù Treger ez eo aet e ene sur mat da adkavout ar re wellañ e douar ar yaouankiz peurbad.

Kerlann ! Dindan an anv-se eo e oa anavezet ganeomp. Dindan an anv Jean Delalande avat eo e oa bet kaieret pa c'hanas er-maez a Vreizh, e La Roche-sur-Yon, ma oa e dad en arme, a gredan. An tad-se, ur Breizh-uhelad anezhañ, a varvas yaouank c'hoazh hag ar vamm intañvez (a gostezioù Rosko pe Enez Vazh e oa orin an tiegezh) a zistroas da Vreizh-Izel hag ar mab Yann a greskas e Montroulez. Hag e Montroulez eo ivez e kavas Kerlann an Ankou war e hent un devezh a viz Kerzu 1969. Ne oa ket c'hoazh tri-ugent vloaz.

* * *

22

1931. An hañv. Echu e oa ganin va studioù eil derez ha gounezet va « bod lore » filozofiezh. Edon o c'hortoz gwelout penaos e trofe va buhez, gouzout hag-eñ e vije tu din da ober studioù uhel. Tri bloaz hanter a oa am boa adkavet Breizh evit mat ha tost da vloaz abaoe ma oan bet douget gant an aotrou Perrot da ouelioù ar Bleun-Brug e Gwengamp. En hañv-se eo e voe dalc'het e Sant Wazeg, e kreiz Kerne, ur vodadenn hag he deus bet kalz a bouez, war an emsav evit ar brezhoneg, a-raok ar brezel. Evel avat ma oa ret-mat din gounit va zamm kreun hag ur gwennegig bennak, ne gavis ket an tu da vont d' an emgav a voe dalc'het e presbital an aotrou Saout. Aon am eus na vije deuet da vezañ gwall zianav an anv-se d' an dud a-vremañ, hogen bez' e oa anv unan eus ar veleien-se, kalonek ha madelezhus, a ouezas reiñ buhez d' an emsav evit ar brezhoneg. Ur pennad goude avat en em vodas e Kemper un toullad eus paotred Sant Wazeg ha ne vankis ket da vont er wech-mañ. Eno eo e ris anaoudegezh evit ar wech kentañ gant Kerlann, anezhañ ur skolaer yaouank (bez' e oa eno gant ur skolaer all, A. Keravel, hag a zo bremañ sekretour Emgleo Breiz). Klasket e voe sevel un doare emsav yaouankiz da reiñ tu d' an dud da vrezhonegañ en ur ober baleadennoù, bodadennoù, skol zoken. Hag evel ne oa ket aze tud diskredik, o vezañ m' hor boa fiziañs-kaer en amzer-da-zont, e kredemp ne oa nemet mont war-raok da ober, hag " OBER " eo a voe kemeret da anv gant an emsavig a voe savet diwar zivizoù Sant Wazeg...

Un tammig brav koshoc'h egedon e oa Kerlann d' an ampoent. Bloaz warn-ugent e c'helle bezañ neuze. Hag eñ leun a vuhez, troet kaer da ganañ, e krogas adalek neuze da sevel komzoù brezhonek war donioù a oa anavezet mat neuze. Meur a hini eus ar sonioù-se a zo ankounac'haet bremañ, " Ho tornig gwenn ha moan, Itron " da skouer, met al lañs a oa roet. Diouzhtu e oan dedennet gant ar paotred ken seder hag en em gave ken mat e-mesk an dud, laouen hag hegarat bepred. Eus an diavaez e oa heverk kaer, kollet ma oa gantañ e vlev war gern e benn neuze. N' em eus mui a soñj pelec'h edo oc'h ober skol d' ar mare-se, evel ma n' em eus ket a soñj kennebeut pe da vare ez eas da ober e goñje-soudard. E-pad ar

bloavezhioù da c'houde (aet e oan-me da Roazhon evit va studioù) ez eus bet alies a-walc'h darempredoù etrezomp, rak ober a raemp a-gevret en-dro da OBER. Soñj am eus bezañ aet gantañ ur wech bennak en e di, war-dro 1933 moarvat, hag a oa en ur ru war ziribin, tost da bont bras an hent-houarn ha da iliz Sant-Malani. Eno edo e vamm o chom gant an tad-kozh Kerbiriou hag a oa eno en deiz-se. Hemañ eo a voe kelenner Kerlann war ar brezhoneg, rak ar vamm a oa douget d' ar galleg evel meur a vamm all aet e kêr. Digantañ, ha moarvat digant tud all a ziwar-dro, eo e tapas Kerlann ar brezhoneg ken flour, ha distaget ken fraezh, a oa e hini.

Moarvat ez eo war-dro ar mareoù-se eo e voe kaset Kerlann da ober skol da draoñ Kerne, e Sant-Filbarzh-Tregon. Eno e kavas ur skol evel ma c'helle plijout dezhañ, unan ma teue c'hoazh d' ar mare-se an holl baotred d' ar skol gant o boteier koad, gant brezhoneg leizh o genaouiou, brezhoneg hag a oa disheñvel bras diouzh hini Montroulez. Diouzh ar pezh a skrive hag a gonte din o skolaer e welen pegen dedennet e oa hemañ gant yezh ar c'horn-bro, dezhi c'hoazh un doare ken « kozh » e meur a zoare.

E-pad unan eus an hañvezhioù-se eo ivez ez eas Kerlann da ober un droiad da vro-Gembre. Dalc'het em eus soñj mat eus ur gartenn-bost a zegasas din eus Llandysul, o tiskouez ur vro ken heñvel ouzh hon hini, ma voen souezhet. Krog e oa Kerlann a-benn neuze da gas d' e vignoned kartennoù ma skrive warno gant e skritur ken fraezh ar soñjoù a ziwane en e spered.

1935. Evel skolaer ne oa ket Kerlann evit mankout da vezañ unan eus izili c'hredusañ ar rummad a oa bodet en-dro da Yann Sohier ha d' ar gelaouennig Ar Falz a oa bet savet gantañ. Un devezh a viz Meurzh setu o tegouezhout ar c'heloù mantrus e oa marvet Yann Sohier e Plourivo, e Bro-Oueloù ma oa oc'h ober skol neuze. Mont a ris di gant Frañsez Debauvais hag a oa ur mignon bras da Yann Sohier hag ul labourer bras eveltañ. Tremena a rejomp an noz o veilhañ korf ar stourmer bras aet diouzhimp. Goude an oferenn interramant e voe klevet war un dro kimiad an aotrou Perrot en anv tud ar brezhoneg hag hini Marcel Cachin en anv ar « re ruz », a-raok ma voe kaset da vered Lambal ar Breizh-uhelad a oa deut da vezañ unan eus kalonekañ difennourien ar brezhoneg.

Diwar neuze e kouezhas bec'h " Ar Falz " war Gerlann. Edo d' ar mare-se o kelenn e Gwiklann, e Bro-Leon, a gav din. Eus e wellañ a reas er garg-se ; hogen ne oa ket Kerlann ur stourmer hag ur blenier evel ma oa Yann Sohier, hag an niverennoù a savas a oa kentoc'h gouestlet d' an danvez skol eget d'ar bruderezh. Rak karout a rae e vicher skolaer. Met ne oa ket ur skolaer evel ma oa kalz a-raok ar brezel, ne oa ket bet stummet gant an doare « seminer laik » ma oa ar skol « Normale », gwelloc'h en devoa kavet mont da zeskiñ saozneg da Vro-Saoz, ar pezh a servijas dezhañ diwezhatoc'h. Met ne oa ket gantañ « spered an ti » hag evel-se moarvat e oa un tamm disfiz bennak outañ.

24

A-raok ma krogas da ober war-dro " Ar Falz " eo en devoa Kerlann savet ar pep brasañ eus ar c'homzoù kanaouennoù a viro e anv bev. Soñj am eus e oa bev-mat an darn vrasañ anezho e 1936 pa grogas da vat bodadennoù hañv "Herberc'htioù Yaouankiz Vreizh " (goude un aesa kentañ e 1935) dindan renadur Jermen Breton. Chom a ra garanet em eñvor ar valeadenn a rejomp eus Gouezeg da Zouarnenez dre Venez C'homma hag al Lev-Draezh. War droad anat eo, rak d' ar mare-se e ouie an dud kerzhet c'hoazh. Diskennet diwar Menez C'homma, ma oamp chomet ur pennadig brav da ziskuizhañ en ur dommheoliañ, e tiskennjomp da lojañ e Pentraezh Sant-Vig, ar pezh a rajomp war ar plouz fresk en ur c'hrañj. Goude degouezhout avat e oamp aet war an aod da gemerout an aer-vor, ha darn da neuial. Edo an heol o tostaat ouzh ar mor ha sioul an aer hag ar mor, ruilhadennoù lor an donn hepken o tiston war an traezh. Unan bennak a grogas da ganañ " Luskell va Bag ", hag an holl da gendelc'her gant ar c'homzoù hag an ton a glote ken mat gant lusk ar gwagennoù o tont a bep eil da vervel war an traezh. Evit mont gant an hent e kaved gwelloc'h Mari Vastrouilh pe Plac'h an Ostaleri, ar son-mañ avat ne oa ket war un ton estren evel an div all, un ton a Vro-Leon e oa, bet adrenket komzoù warnañ gant Kerlann.

Diwar neuze e teuas va darempredoù gantañ da vezañ rouesoc'h. Ret e voe din ivez klask labour eus va zu hag e miz even 1937 em boa da guitaat Breizh evit labourat war va micher. E 1936 pe 1937 eo e timezas. Ha me aet da soudard, ur wech distro eus ar broioù a vez enno keit-ha-keit an devezhioù a-hed ar bloaz eo am boe digantañ ur skeudenn anezhañ tennet war gerreg Penmarc'h, e wreg en e gichen, gwisket e bigoudenn. Rak da Sant-Wennole e oa bet kaset Kerlann da ober skol, da arvor Kerne adarre goude bezañ bet e Gorre Leon. Eno en em gave atav pa grogas ar brezel e 1939.

25

1943. Evel ar pep brasañ ac'hanomp ez eas d' ar brezel. Goañvezh kriz 1939-40 a dremenas e Bro-Elzas, o c'hortoz evel ar re all. Evel ar pep brasañ e voe prizoniet ivez pa zeuas barrad miz Mae ha klozet en ur c'hamp en Alamagn. Goude un toullad mizioù en em gavas lezet da vont d' ar gêr, en e galon ar gredenn e c'hellje hiviziken an traoù mont gwelloc'h evit e vro. Ne adkrogas ket diouzhtu gant e vicher skolaer. Mont a reas avat da vezañ sekretour gant rener Strollad Broadel Breizh evit Penn ar Bed. N' en em gavas ket en e vleud er garg-se, ne oa ket al labour politikel diouzh e zoare ha keuz en devoa d'e skol. Gant ar vuhez o virviñ e pep lec'h e kavas dezhañ e oa ul labour da gas da benn, ul labour ma c'hellje lakaat gantañ e holl breder hag e holl galon : sevel ur skol vrezhonek a vije skouer ar skolioù brezhonek a oa da zont da vezañ krouet dre ar vro a-bezh.

Stagañ a reas gant al labour ha digoret ar skol e Plistin, e Bro-Dreger. En hañv 1943 eo moarvat ez is evit ar wech kentañ da weladenniñ ar skol. Ne oa ket eus an aesañ mont di e-pad an amzer vrezel. Ar gwellañ a gavis da ober a oa mont gant an tren betek gar Plounerin hag ac'hano war droad betek ar penn en ur dremen dre Dremel. Div eur vat a vale, met brav e oa an amzer, un abardaevezh hañv anezhi. Ar wech kentañ a oa din treuziñ ar vro ha sebezet e kleven ar vugale ouzh va saludiñ gant « o vont e oar », ar pezh a gaven ken anat ken n' am boa c'hoant mousc'hoarzhin.

Ar skol a oa bet fardet en un ti a dalveze da ostaleri hañv kent ar brezel, war hent Sant-Eflam. Eno avat en em gave Kerlann en e vleud ar wech-mañ ; eñ eo a oa o kas ar skol en-dro, tra ma rae e wreg war-dro an ti, rak eus an diavaez eo e teue ar vugale, hag e oa ret prientiñ evito boued ha lojeiz, hag ober ivez war-dro o yec'hed. Ha souezhet e voen pegen mat e kase al labour-se da benn, eviti da gaout hec'h-unan tri a vugale d' ar mare-se, daou anezho yaouankik-flamm c'hoazh. Meur a wech em eus bet tro da zistreiñ d' ar skol-se goude, ur wech e miz Here 1943 pa ne ve ken, hag ur wech diwezhañ e nevez-amzer 1944. Mont a rae ar skol eus ar gwellañ en-dro, hogen dre ma 'c'h astenne ar brezel e teue an diaesterioù brasoc'h a se da vezañ, anat eo, pa ne ve ken evit kaout peadra da dommañ un tamm an ti e-pad ar goañv.

26

1946. E 1944 eo e troas red ar brezel. Diskaret skol Blistin. Evel ouzh meur a hini all e voe klasket trabas ouzh Kerlann, ha kraouiet e voe evel kalz er c'hamp kreizennañ graet e Skol Sant-Charlez, e-tal Kemper. Goude un toullad mizvezhioù e voe lezet da vont ar re ne gaved ket re a dra da damall dezho, Kerlann en o zouez. N' eo ket avat hep ma vije barnet d' an « dizenor » ha rediet da vont d' an harlu er-maez a Vreizh.

Kalet eo bet an harlu evitañ. Evel kalz a dud eus e seurt ez eas da glask fred war-du er Gêr-Veur, Pariz. Kavout a reas labour evel jubennour gant an Amerikaned dre ma ouie saozneg eus ar c'hentañ, ha diwar se e kavas diwezhatoc'h ur plas er gompagnunezh " Air France ". Mont a ris d'e welout ur wech bennak e-keit ma oa o chom en un ti-lojañ e Fontenay-aux-Roses. Berniet e oa an tiad e div gambrig, hep tamm aezamant. Ne oa mui nemet un dra da ober avat : kendelc'her da vevañ e doare pe zoare.

Tamm-ha-tamm ez eas koulskoude o stad war wellaat hag e teuas ur verc'hig all, Koulm, da greskiñ an tiad. Hag un toullad bloavezhioù goude e kavomp anezho o chom en Yerres, e tu gevred Pariz, en ur greizenn bet savet evit ar Vretoned

gant ur beleg kalonek hag anvet gantañ " Kêr Anna ". Ar varc'hadourien madoù hag ar bolitikerien a gouezhas war e gein buan avat, hag ar greizenn a oa bet savet da vezañ unan evit Breizhiz a zeuas da vezañ digor da n' eus forzh piv. Adalek neuze n' o devoa ken c'hoant re Gerlann nemet klask ul lec'h all ma vijent muioc'h en o aez.

1955. Er bloavezh-se eo e voe dalc'het e Brest ar C'hendalc'h Etrekeltiek kentañ, ur c'hendalc'h hag a voe ur frealz evidomp holl. Un hañvezh kras ha tomm meurbet a voe er bloavezh-se, evel n' eus ket bet abaoe. Deut e oa Kerlann gant e dud da dremen ur pennad amzer e Breizh, a oa digor dezhañ adarre. Mont a ris un deiz betek Montroulez evit kerc'hat Kerlann hag e wreg da zont ganin da ober un droiad dre Vro-Dreger. E-pad ar pennad a dremenas ganeomp e tiskouezas adarre Kerlann pegen douget e oa d'ar vugale yaouank ha pegement e ouie dedennañ o evezh evel ma reas ar wech-se gant re zu-mañ hag a oa neuze etre pemp ha seizh vloaz. Nevez deut e oa er-maez d' ar c'houlz-se ar bladenn evit ar vugale hag a oa bet kanet pe gomzet ar pep brasañ anezhi gant tiegezh Kerlann. En devezhioù goude an droiad-se e oa kendalc'h Brest, tomm an amzer ken na oa tomm, tomm ar c'halonou ivez avat o welout an emsav evit ar brezhoneg o sevel tamm-ha-tamm en-dro.

27

1962. Bloavezh an eil Kendalc'h Keltiek, dalc'het e Landreger ar wech-mañ. Dont a reas Kerlann adarre, evit ober war-dro an dud ha talvezout da jubennour diouzh ret. Kalz trec'h e voe ar c'hendalc'h-se c'hoazh da hini Brest, dreist d' ar pezh a oad o c'hortoz moarvat. Kaer-tre an amzer ar wech-mañ adarre, hogen kalz distanoc'h avat.

E diskar-amzer ar bloavezh-se, ha me diazezet e tro Pariz evit va labour diwar neuze, e oan bet pedet gant re Gerlann da vont da lojañ en ti a oa bremañ o hini. Ar vugale goshañ o vezañ aet eus o zu, ne chome ganto er gêr nemet an div verc'h yaouankañ, Koulm ha Lena, houmañ bugelig c'hoazh.

28

Kerlann a oa e labour en Orly neuze, ha krog e oa da ober ouzhpenn war-dro Kêr-Vreizh Pariz ha bep sizhun, d' ar merc'her goude e labour, ez ae di da ober kentelioù brezhoneg. Ur bloavezhiad plijus-bras a dremenis en ti-se, ur bloavezhiad hag a oa koulskoude da echuiñ er reuz vrasañ. Tu am eus bet neuze da santout pegen don e oa ar garantez a rene etre an daou bried, un emglev hag a oa dija ken anat pa anavezis anezho e skol Blistin, tost da ugent vloaz kent. A orin kernevat e oa Jorjina Manac'h, a Boullaouen a gav din, met e Montroulez eo e oa bet savet ha yaouankik e oa c'hoazh pa zeuas da vezañ pried Kerlann.

Ne oa ket gwall bell ma oan degouezhet en o zi, hag hi o lavarout din un deiz : « Gouzout a rit, Kongar, me n' am eus ket pell amzer ken da vevañ ». Souezhet e oan gant ar c'homzoù-se, rak bev-tre ha speredek, ha yac'h-mat da welout e oa evidon. Marteze ez eo ar gredenn-se eo he lakae da vezañ ken diardoù ha ken eeun ganin. Ma tiwanas un emglev speredel don etrezomp. Brav e oa bevañ, komz a raemp, ha marvailhat diwar-benn ar pezh a blije deomp, pep hini o tisplegañ e vennozioù diwar-benn a bep seurt kudennoù. E miz Du er bloavezh-se em boa prenet ur magnetofon hag an enskrivadennou kentañ a voe graet en o zi. Ul lodenn vat eus ar vandenn-se a zo diwar-benn al lennegezh vrezhonek. Un doare « interview » a voe ganin, hag e-barzh e teuas Jorjina da gomz eus oberoù Youenn Drezen hag e voemp ali an eil gant egile evit lakaat war ar bazenn uhelañ " An Dour en-dro d' an Inizi ". Ha diwar-se en em lakaas Kerlann da lenn deomp pennadoù diwar " Karr-kañv an Aotrou Maer ", en ur zifrez doare komz bro Bont-'nAbad. Anat e oa pegement en devoa en em blijet pa oa e Sant Wennole, prest atav da ober darempred gant an dud ha da gavout dudi en o buhez. Ne gompene ket Kerlann an drougiezh ha gwelout a c'hellen pegement e oa bet skoet gant an tamalloù garv, a oa bet graet dezhañ goude ar brezel en abeg da skol Blistin, a-wechoù gant darn eus e vignoned a wechall, pegen gwasket e oa o rankout bevañ en harlu evit gellout reiñ boued d' e diad.

Un devezh bennak a-raok Nedeleg 1962 en em vodas un toullad mignoned e

Kallag da ober un tammig gouel en enor da Varc'harid Gourlaouen, tizhet ganti he zri-ugent vloaz. Ne c'helle ket Kerlann bezañ eno, rak mont a rae gant e wreg da dremen gouelioù Nedeleg en Iwerzhon, e ti e vignon Oskar Mac Uilis (hag a zlee bezañ sammet gant an Ankou un toullad mizioù araozañ). A-raok mont kuit avat ec'h enskrivas e c'hourc'hemenoù war ur vandenn vagnetek, dindan stumm ur ganaouenn war un ton kantik, evit ma 'z aje ganin da Gallag da reiñ da glevout d' e vignonez kozh Marc'harid, hag a zo bet sur-mat an hini dalc'husañ ac'hanomp holl, rummad OBER, o kenteliañ diazezoù ar yezh d' un niver bras a dud. Ur pennad goude marv Kerlann em eus adselaouet an enskrivadenn-se, ha fromus-meurbet eo bet evidon ar vouezh-se am boa douget evitañ e-keit ma rae e veaj kentañ, a voe ivez an hini ziwezhañ, da Iwerzhon.

29

E miz Mae 1963 e pedis va mignoned da vont ganin da ober un dro da Vreizh war zigarez mont da bardon Sant Erwan Landreger, peogwir edon o vont di gant va c'harr-tan. Loc'h a rejomp da bemp eur eus ar beure, d' an 18, gant tarzh an deiz ha setu ni war hent Breizh a-dreuz an Normandi. An amzer a oa deut da vrav hag ar vro a oa glas evel ma oar bezañ, gant ar spern-gwenn (hag ar spern-ruz ivez !) o vleuniañ ar girzhier hag al liorzhoù. D' ur mare e paras Menez Mikael-ar-Mor dirak hon daoulagad dre ur wask evit diskouez deomp e oamp tostaat ouzh ar vro. En deiz goude e Landreger e kanas Kerlann gant e holl galon da heul ar brosesion ha goude ez ajomp da verennañ er gwasked en aod Sant Erwan, bodadenn etre Kelted adarre peogwir e oa ouzh hon heul ur Skosad yaouank desket mat ar brezhoneg gantañ. Marteze e kouezho ar skrid-mañ dindan e zaoulagad hag e teuo dezhañ un tamm eñvor eus an devezh tremenet ganeomp e pardon Sant Erwan.

En deiz war-lerc'h e oamp aet da ober un tamm tro da welout Brelevenez. Hag en ur dreuziñ ar vered e lavaras Jorjina, en ur weiout ur bez ma oa kresket warnañ ur balmezenn mentet mat : « Ma ! en ur bez evel-se eo e karjen bezañ lakaet goude ma vin marv ». Ha setu degaset soñj ar marv deomp adarre. E gwirionez e teue da vezañ anat tamm-ha-tamm ez ae daoulagad Jorjina war fallaat, ha ne c'helle mui anavezout dizale an dud a dremene en tu all eus ar straed, hag en em gavet kreiz an hañv e oa anat din ne wele mui an takadoù lous a c'helle bezañ war he dilhad ha war re he merc'hig. Tremenet an eost e teuas da vezañ anoc'h c'hoazh ez ae un dra bennak a-dreuz, petra bennak ma oa anezhi atav ur plac'h ken seder ha diagent. Distreiñ a reas da welout ur mezeg ha gouzout a reas e rankje bezañ oberataet.

30

Ar sulvezh diwezhañ a dremenas er gêr ez is gant an daou bried da ober ur valeadenn betek ar c'hoad. Krog e oa ar c'histin da gouezhañ e-touez an delioù, tost hanter miz Here anezhi. Tri devezh goude e voe kaset d' an ospital. Un toullad devezhioù goude e oa bet oberataet en ospital Lariboisière e Pariz. Digoret dezhi he c'hloppenn. Pa gaven an tu ez aen goude da ambroug Kerlann pa 'z ae d' he gwelout : anat eo ne oa ket gwall galonekaus evitañ mont e-unan. Klevet em boa komz eus stad truezus ospitalioù Pariz, met biskoazh n' em bije kredet e oa evel-se. En em gavout a raed aze en ur pikol sal, marteze daou-c'hant gwele klañvour enni, a-dreuz hag a-hed, a-vec'h un tremen etre pep hini. En ur c'horn edo Jorjina, en un doare kel graet gant speurennoù gwer a dalveze da gledour d' ar re evelti a oa ezhomm da zispartiañ un tammig eus ar re all. Er gwechoù kentañ e veze eno difiñv war he gwele, maget gant dour sukret dre he gwazhied hepken, met un devezh erfin e teuas Kerlann da lavarout din e oa deut en-dro he anaoudegezh dezhi, ha laouen e oa o welout e tistroe buhez enni. Dal ma voe tu ez is gantañ adarre. Er wech-mañ avat n' edo ket ken er c'hel gwer ma veze ennañ betek neuze, kaset e oa bet he gwele e-kreiz ar sal, e-touez ar re all. Atav e oa astennet mik eno. Kerlann o vont d' he c'haout bravik hag, en ur gregiñ en he dorn, e lavaras dezhi goustadik : « Amañ emañ, Jorjina, deut on d' az kwelout ». He diweuz a fiñvas un tammig evel ma vije ur mousc'hoarzh o vont da barañ warno, ha neuze e oa evel ma vije o klask ur ger bennak, met ne zeuas son ebet a-dreuz he muzelloù, ne zeuas a-benn da reiñ da entent e kleve un dra bennak nemet en ur stardañ un tammig an dorn a oa krog en he hini. « Jorjina, Kongar a zo amañ ganin, goût a rez. Deut eo d' az kwelout. Bremañ avat e vo ret dit pareañ ». Un fiñvadennig all war he muzelloù, ur stardadennig war ar bizied am boa lakaet etre he re, setu a roe da anaout e ouie piv oa deut. Ni kuit ; met

erruet er porzh e taolis evezh am boa ankounac'haet e-tal ar gwele ar sac'h-ler a oa ganin, ha me distreiñ d' e gerc'hat ; ne ouzon ket perak e rankis chom ur pennad da sellout outi difiñv war he gwele, hep he direnkañ. Ne gave ket din neuze koulskoude e oa ar wech diwezhañ din d' he gwelout.

31

Un abardaevezh, un nebeut devezhioù diwezhatoc'h, setu Kerlann o tont betek al lec'h ma oan o chom bremañ. Ne gavas da lavarout da gentañ nemet : « Marv eo Jorjina, » gant ur vouezh asik. Goude kreisteiz e oa bet galvet el lec'h m' edo o labourat da vont ar buanañ ar gwellañ d' an ospital. Echu e oa. N' edo ket o c'hortoz moarvat. Me ivez a chomas saouzanet daoust ma ouien pegen arvarus e oa an oberatadenn. Hanter miz Du edod ; ur miz a oa e oa aet kuit eus ar gêr. Ne oa ket kalz en tu-hont da vloaz abaoe m' he devoa lavaret din evit ar wech kentañ ne vije ket hir he buhez ken. Setu ma oa aet d' an oad ma vez ar re all « e kreiz o brud », o lezel he gwaz e-unan en ti a vije bremañ kavet goullou. Hag evit ma n' em gavje ket da vagañ re a soñjoù e-unan ez is gantañ da dremen ur pennad, evel ma vije evit beilhañ unan hag a oa e gorf e lec'h all. En deiz war-lerc'h ne deo ket an tregas a vankje dezhañ evit renkañ pep tra ha ne chomje ket gantañ kalz amzer da brederiañ. Hag en deiz goude c'hoazh, diouzh ar mintin, en em gavas un toullad kerent ha mignoned en ospital, evit ma vefe un tammig lid a-raok na vefe douget ar c'horf betek bered Montroulez.

1966. Aet e wreg digantañ e oa anat e oa bet diskaret Kerlann. Ar vuhez a ranke mont en-dro koulskoude. Kreñvoc'h e krogas ennañ ar c'hoant da zistreiñ ar buanañ ma c'hellfe da chom e Breizh. Div wech ar sizhun e klasken mont war e dro hag a-wechoù e kaven anezhañ ken kalonek ha diagent ha leun a fiziañs er vuhez ; gwechoù all avat e veze teñval e benn, en entremar ha gwan e youl. Kizidikaet e oa kalz, pa veze unan bennak hegarat en e geñver e veze laouen-ran, pa gave unan bennak avat dizereat ha kriz e veze ankeniet. Evit klask reiñ un tamm talvoudegezh d' e vuhez moarvat e rae muioc'h eget kent war-dro Kêr-Vreizh hag e teuas da vezañ prezidant anezhi.

Ne oa evitañ moarvat nemet un doare da zalc'her penn : addimeziñ buan. Hag a-benn ur pennad e oa e gwirionez ar soñj-se en e spered. Hogen re bell e taleas hag e miz Gwengolo 1966 e kouezhas warnañ ur skoulad garv muioc'h. E verc'h Koulm, aet da dremen vakañsoù e Breizh, a oa bet ret ivez he c'has d' ar c'hlañvdi. Ret ivez oberata anezhi. Hag un devezh e voe kaset keloù dezhañ edod ouzh he degas d' ar gêr. Met ne zegouezhas ket bev e ti he zad, hi ha ne oa c'hoazh nemet naontek vloaz.

32

Gwall daol evit an tad, anat eo, kas unan muioc'h da vered Montroulez. Ur pennad goude an darvoud-se avat e voe roet tu dezhañ d' en em dennañ eus e labour a-raok ar c'houlz boas. Addimeziñ a reas neuze ha mont da Vontroulez da chom en ur grediñ moarvat e kavfe adarre un tammig levenez gant ar vuhez e-kichen e wreg, a oa intañvez ivez, hag o c'hellout gouestlañ pennadoù amzer d' ar brezhoneg. Hag e-pad hañvezh 1967 e kemeras perzh c'hoazh en ur C'hendalc'h e Gwengamp ha mont goude-se da ober tro Vreizh evel blenier touristed.

1968. Kendalc'h Keltiek adarre, e Breizh-Uhel ar wech-mañ. Ur c'hendalc'h hag a voe trec'h c'hoazh da hini Brest ha da hini Landreger moarvat. Ar wech-mañ avat ne oa Kerlann ebet. Ur bed evitañ e vije bet koulskoude ar c'hoarioù-noz er c'hastell ha, kemend-all, an emvodoù a veze goude e kav ar c'hoc'hu. Ur rummad nevez a dud a oa eno avat, hag ar re evelomp a ranke mont war-dreñv ha soñjal en dro-spered e 1931 pe 1932. Keit all a oa abaoe.

Ur pemzektez bennak goude ez ajomp da ober un droiad betek e di e Montroulez. E gavout a rejomp o tistreiñ a vouara gant e verc'hig Lena. Hag un degemer kalonek a voe graet deomp, dreist-holl o vezañ ma oa deut ganeomp un Iwerzhonadez yaouank a oa war studi hor yezh. Bodadenn etre Kelted adarre ! Goude-se ez ejomp gantañ da ziambroug e wreg e-kichen he stal-labour ; o-daou o devoa da vont da weladenniñ ul lojeiz nevez, an hini ma oant o chom ennañ o

vezañ re vihan holl. Fiziañs a oa c'hoazh eta en amzer da zont.

1969. Keloù ebet. Respont ebet d' hor c'hartenn bloavezh-mat. Mignoned all kaset ganto o gourc'hemenoù ivez a chomas direspont. A-berzh unan ken troet da skrivañ kartennoù d' e vignoned e oa un dra bennak a-dreuz.

Ar vrud o redek ne dae ket mat tamm ebet ar yec'hed gantañ. Gant miz Gwengolo setu ni adarre betek an ti (ne oa ket bet a lojeiz all). N' edo ket eñ aze. E wreg avat a hi lavarout deomp edo en ospital. Gwall glañv e oa bet ur mare a oa, met bremañ ez ae kalz gwelloc'h hogen c'hoant a oa gouzout petra a oa a-dreuz gantañ Ha ni da c'hortoz eur ar gweladennoù. E gavout a rajomp war e wele, madik ar bed gantañ da welout. P' en em gavjomp edo o lenn niverenn diwezhañ Al Liamm.

33

An diwezhañ gwel anezhañ eo bet evidon. Keloù ebet adarre. Hag ur yaouvezh da noz, distro eus va labour, setu me o kavout ul lizher o tont eus ar gêr. Kemenn a raed din e oa tremenet hor paour-kaezh mignon. Pa lennis kement-se avat edo e douar ar vered : en deiz-se goude kreisteiz e oa bet graet an obidoù. War gelaouenn an devezh a-raok e oa bet gwelet ar c'heloù.

D' ar gwener vintin e fellas din pellgomz da dud a anaveze evit gouzout hag-eñ e ouient ar c'heloù. Kentañ hini a c'halvis a oa Rafael Drean hag a oa bet o labourat gantañ evit Kêr-Vreizh. N' eo ket eñ avat a gavis e penn al linenn, e wreg eo a oa eno hag e roas din da c'houzout e oa bet kaset he gwaz d' an ospital evit gwelout petra a c'hoarie gantañ. Eñ kennebeut ne zistroas ac'hano nemet evit bezañ douget e gorf da vezañ lakaet e douar Breizh.

LABOURAT EVIT BREIZH... E BREIZH

Kamaladed vras e oamp, Kerlann ha me. N' am boa graet anaoudegezh gantañ nemet pellik a-walc'h goude ar brezel, hogen deuet e oamp d' en em zaremprediñ alies, dre ma labouremp hon-daou evit ar memes kompagnunezh a girri-nij, ha dreist-holl, dre ma karemp hon daou ober furchadennoù war Istor hor Yezh hag Istor hor Bro. Ne zisoñjin morse ar paotr hegarat a zeue da welet ac'hanon er gêr, ur wech an amzer, hag a chome da leinañ ganeomp. Dont a rae war droad, eus Orly e lec'h ma laboure, ha vad a rae dezhañ - a lavare - ar bourmenadenn-se ; gallout a rae, e mod-se, disoñjal evit ur pennadig-amzer e droidigezhioù saoznek teknikel hag en ur doullañ kaoz gant e vignoned war ur sujed a zo bet a-viskoazh tomm d' e galon : Breizh hag ar Brezhoneg.

Bet on bet ivez meur a wech d' e di, e Massy, ha pet gwech on bet o tebriñ gantañ e ti " Roje La Frite " dirak Montparnasse hag o vale gantañ, goude-se, betek Kêr-Vreizh e-lec'h ma rae kentelioù brezhoneg d' ar yaouankiz - pe betek ar gar ma kemere an tren da Vassy. Kaozeal a raemp, en ur vale, atav o klask tennañ eus hon eñvorennoù an troioù-lavar iskis ha talvoudus bet klevet ganeomp digant ar Bobl e Breizh. Ken desket ha ma oa war ar yezh lennegel, klasket en deus atav Kerlann, en desped da se, komz ur Brezhoneg ken tost ha posupl eus hini ar Bobl. Ha dre ma m' eus gallet gwelout va-unan, komprenet mat-tre e oa brezhoneg flour Kerlann gant an dud diwar ar maez, gant ar re a oa ar Brezhoneg o yezh-bemdeiz, nemet e welent mat ivez e oa va c'hamalad un den desket : ur Mestr-skol war ar Brezhoneg, hep e bar.

35

Nann, ne zisoñjin biken va c'hamalad. Roet en deus din, a-barzh distreiñ da Vreizh, ar banniel Breizh a zo bet gantañ war-wel, en e di e-pad ar bloavezhioù en deus tremenet e Pariz. Lezet en deus ganin ivez an enrolladur eus e vouezh am eus kemeret war va sonskriverez, ur wech ma oa deuet, evel ma oa boazet, da weladenniñ ac'hanon e Kêrnevez-ar-Roue... D' an daou a viz Here 1965 eo, en deus Kerlann baour diskleriet din ar pezh a oa e bal da neuze. Setu amañ an enrolladur-se. Reiñ a ran e-giz m' emaint, hep cheñch an disterañ tra, ar gerioù bet distaget gant Kerlann dirazon ha dirak Fransez Kervella a oa ganeomp en devezh-se...

- « Me : ... Deut eo bremañ ar mare evit an Aotrou Kerlann da lavar ur gerig bennak uhez evit an tiegezh amañ, hag evit ar posterite !... Memeustra !... Setu Aotrou Kerlann, prest out ?

- Kerlann : « Ya, ya, ya ! Ma, emamp en em gavet e ti G., ur mignon din hag a zo eus Ar C'hab ; Ar C'hab a zo ker a-walc'h d' am c'halon peogwir on bet gwechall oc'h ober skol e Kleden ar C'hab, hag em eus anavezet ar vro blijus-se. Graet 'n eus deomp ur brezegenn er sizhun diwezhañ hag a oa plijus-tre da glevet... Met, pell emañ an amzer-se ma oan e Kleden ar C'hab. Deut on goude-se, goude un tremen e skol Blistin am eus savet, deut on da Bariz, ha siwazh, n' eo ket dre c'hrad vat, deut on peogwir oa ret din kuitaat Breizh. Ha bremañ, e soñjan e vo ar bloaz a zeu, ugent vloaz emeon e Pariz evel-se. Ha poent eo a soñj din distreiñ d' ar gêr. Ha me a garfe kalz echuiñ va buhez e Breizh, hag o vezañ n'on ket re verglet c'hoazh, ober traoù e Breizh ivez. Betek-hen ar pezh am eus graet eo ober war-dro Kêr-Vreizh a zo ti ar Vretoned e Pariz. Graet am eus kentelioù, bloaz war-lerc'h bloaz, desket ar Brezhoneg da veur a zen. Met, kompren a ran eo talvoudus al labour e Pariz, met e Breizh eo kalz talvoudusoc'h c'hoazh. Ha va fal a vefe labourat c'hoazh evit Breizh, e Breizh ! Ha, siwazh, pell on diouzh Breizh. Bremañ avat e kav din e c'hellin un deiz, pa vin war va leve, distreiñ da Vreizh da labourat c'hoazh en un ti, ur seurt skol, da zeskiñ brezhoneg d' an dud, pe da genderc'hel gant al labour am eus graet betek-hen.

Neuze, alies e soñjan lavarout kenavo da Bariz, evel ma kane gwechall an dud pa oa ar Rod vras c'hoazh en he sav :

Kenavo Pariz, bro milliget,
Bro al laeron ha bro dirollet
Gant da Rod vras ha da Dour Eiffel
Te n' out ket kaer evel Breizh-Izel ! »

*

Aet eo da anaon siwazh, Yann Gerlann. Re abred. Adkavet en deus Breizh, gwir eo, goude bezañ chomet keid-all e Pariz, hogen n' en deus ket bet amzer da gas da benn e bal : labourat c'hoazh evit Breizh, e Breizh. Hag ur c'holl bras eo sur evit ar Vro.

AR WALL-GRENNARDIEZH E BREIZH

Merzet eo bet gant an holl ez eus ur bern kelennerien er c'hreizennoù breizhek. Marteze n' eo ket ur vicher a zo muioc'h a dud warni eget war ar micherioù all. Met kejet e vez gant kelennerien a vil vern, d' an hañv e kamp-mañ-kamp dreist-holl en abeg d' o « Vakañsoù vras ».

Kelennerien war betra ? War bep seurt traoù. Met ul lodenn vras, dreist-holl e-touez ar re a zo war-dro tregont vloaz a gelenn e skolioù renet gant « Ministrerezh ar Justis ». Pe evel kelenner pe evel dioroadurer war framm ar wall-grennardiezh.

Ar Wall-Grennardiezh e spered an dud.

Petra eo ar Wall-Grennardiezh evit an darn vuiañ eus an dud, bremañ c'hoazh e 1969 ?

Krouadurien fall, drouk, graet ganto ar gwashañ taolioù fall, hag ar merc'hed, holl Gatelled Kollet... Petra c'hoazh e vez lakaet war o chouk ? Ar gwashañ traoù, tud kollet da viken, kresket en diurz hag an dilezenn ; netra vat da c'hortoz digant hini ebet anezho.

Geo ! bout ' zo tud a varn c'hoazh evel-se. E pep kantved ez eus tud diwarlerc'h 'keta ?

Disheñvel eo ar Wall-Grennardiezh eus an daolenn-se, koulskoude.

Met touellet eo bet spered an dud, a-zivout ar gudenn, gant ul lennegezh 'zo. Dreist-holl hini skrivagnerien an naontekveet kantved, beuzet en dour-roz pe er mergl-kouevr!

Studiet eo bet ar gudenn war an dachenn skiantel. Hag abaoe tregont vloaz bennak, dreist-holl, e seblanter teurel pled ouzh kudenn an Addioroadurezh e Breizh hag er broioù tro-dro. Kizidikaet eo bet an dud dre vras gant ar romantour Cesbron, livet gantañ un daolenn tost a-walc'h d' an danvez.

38

War un tu all eo gant brud Montessori eo bet dizoloet tachenn ar vugale warlerc'hiet, d' ur bern tud.

Petra eo ar Wall-Grennardiezh ?

Ar Wall-Grennarded a zo tud dindan an oad a ro kudennoù d' ar gevredigezh evit meur a abeg :

- abegoù tiegezhel : Disparti o zud ; tiegezh diurz ;
- abegoù sokiael : laeroñsi ; tec'hadenn ; buhez diroll, hag all.

An aliesañ e tiver an eil abeg eus an hini kentañ, evel just.

Kelennerez ez on en ur skol verc'hed. War-dro 17 vloaz eo va skolidi. Plijus e kavan kelenn dezho rak digor-frank eo o spered, dre vras. D' am soñj n' int ket gwashoc'h eget ar re all, met muioc'h egeto o deus ezhomm eus ur framm.

Ar Wall-Grennardiezh e Breizh.

E 1969 ez omp met ar statistikoù an nevesañ a zo re 1967.

Hervez Lez-Galv Roazhon :

Lez-Varnoù ha Lez-Galv	1	2	3	4	5	6
Brest	38	229	97	10	9	91
An Oriant	194	151	82	6	2	32
Naoned	300	651	346	58	48	207
Kemper	138	141	82	20	6	60
Roazhon	219	314	249	30	8	185
Sant-Brieg	140	40	31	3	0	48
Lez-Galv	0	24	20	1	1	7
	1.034	1.550	907	128	74	630

- 1 : Barnet gant Barner ar vugale
- 2 : Barnet gant Lez-Varn ar vugale, pe Lez-Asiz an dud dindan-an-oad
- 3 : Kondaonet
- 4 : Dalc'het e diabarzh ur skol noz-deiz
- 5 : Lezet en deiz en o skol , pe o lec'h labour met eveshaet d'an noz
- 6 : Lezet dieub dindan evezherezh

39

Niver ar barnedigezhioù e Breizh e :

1960 : 1.134
1961 : 1.527
1962 : 1.805
1963 : 1.951
1964 :
1965 : 2.477
1966 : 2.497
1967 : 2.584.

Evel el lec'h all, eo ar c'hêrioù bras e Breizh a zo ar muiañ plas enno evit ar wall-grennardiezh. Leon hag aodoù Kerne, kêrioù ijinerezh dezho, bras ar poblañs enno.

Breizh, diwezhañ bro er bed e-keñver ar Wall-Grennardiezh.

Graet 'zo bet enklaskoù er bed a-zivout ar Wall-Grennardiezh, pe d' an nebeutañ er broioù o vevañ hervez lezennoù, ha tu da c'houzout o niveradur. Hervez an enklaskoù-se, pezh a zo kiriek d' ar Wall-Grennardiezh eo da gentañ buhez direizh en tiegezh, ha peurgetket an torr-dimeziñ.

Ar brasañ niver a ya gant Arc'hantina : 96,47 % eus holl Wall-Grennarded ar bed.

An niver izelañ a ya gant Bro-Holland : 60,82 % ha diouzhtu goude e teu Breizh gant 56 %. E Breizh : 67 % evit ar merc'hed, ha 45 % evit ar baotred. Nann ! n'eo ket gwashoc'h ar merc'hed, met aeshoc'h eo ober enklaskoù en o zouez, evel just !

E pep bro e vez sammet kiriegezh ar Wall-Grennardiezh war chouk ur pennabeg. E Breizh eo an Alkoolegezh hag ar reuzioù a zeu d' e heul, a zo ar pennkaoz.

An tiez addioradur e Breizh.

E Breizh e voe savet an ti kentañ e 1673 : St-Cyr Roazhon eo. E 1676 e voe savet Montbareil Gwengamp, bet diskaret gant an Dispac'h-bras, hag adsavet e Sant-Brieg e 1808. Adalek 1683 betek an Dispac'h eo chomet war e sav Goañg Gwened. Kreizenn an « Itronezed gwenn » e Naoned e voe krouet e 1803. Evit ar merc'hed hepken eo bet digoret an tiez-se.

Evit ar baotred eo La Prevalaye, e Roazhon, ha Kergoat e-tal Sant-Brieg hag a zo ar re vrudetañ. Etre 1888 ha 1939 ez eus bet burevioù anvet « a adsilvidigezh » e Naoned, Gwened, Kemper, Sant-Brieg ha Roazhon, dezho kreizennoù ivez.

40

Bremañ ne vez ket klasket kement-se digeriñ tiez nevez, evit meur a abeg. Brasaet e vez kentoc'h ar re a zo en o sav. N' eus enno nemet etre 200 ha 500 plas d' ar muiañ, evit ar mare. Hag ar feurjedadennoù a zo helavar-kenañ. Hervez Ministrerezh ar Reizhded e Bro-C'hall, ez eus kresk war niver ar grennarded tremenet dirak o barnerien, hag al lezioù barn, ar bloavezhioù diwezhañ. Met lavaret en deus un den brudet bennak eo ar feurjedoniezh (Statistikou) ur stumm arnevez eus ar Gevier ! Setu perak, d' am soñj, eo arvarus krediñ eo kresket niver ar wall-grennarded a galz. Muioc'h a bled a vez taolet warno ha krouet dezho ur folklor zoken ! Kenwerzhelat tra !

Un abeg all da gresk an niver, hervez an enklaskoù, eo emdroadur al lezennoù kevredigezhel kenstag gant an doare-bevañ.

Met mar bez tennet bugale pe grennarded digant o zud, eo ret kavout plas dezho en ur greizenn. Skolioù nevez e vez krouet evit stummañ addioroadurien. Betek bremañ e oa hini Roazhon a roe kelennerien da greizennoù Breizh, met e miz Here 1969 ez eus bet digoret un eil e Brest, stag ouzh ar Skol-veur.

Er c'hreizennoù-addioroadur e vez frammet muioc'h-mui ar grennarded gant tud a vicher, n' eo ket evit reiñ hepken dezho deskadurezh pe sevenadurezh met evit digeriñ o spered, hag o stummañ dre un doare nevez anvet « Arzoù dioroadurel », da lavarout : prierezh, keinerzh levrioù, treserezh-war-seiz (serigrafi), kantennerezh, h.a.

Brud full ar c'hreizennoù addioroadurezh.

Kemmet eo doareoù ar c'hreizennoù, abaoe o orin. Met o brud fall n' eo ket kemmet e spered an dud, c'hoazh. N' anavezont ket an tiez-se dre vras met evito ez int traoù spontus. Ur folklor a zo aze !

E kreizenn Versailles em eus kelennet e-pad daou vloaz, e hini La Rochelle e-pad ur bloaz, hag amañ e Sant-Brieg e kelennan abaoe seizh vloaz. E pep lec'h em eus merzet e plije o labour d' an holl gelennered, rak dedennus-kenañ eo al labour-se.

Buhez ur c'helenner en ur seurt skol a zo plijusoc'h, o vezañ m' eo bihan niver e skolidi. Tu dezhañ evel-se heuliañ a-dost pep hini war bep tachenn, hervez e bersonelezh. Degouezhout a ra skolidi a-hed ar bloaz, ha diouzh o skoliadur kent e vezont lakaet er gentel-mañ-kentel.

41

E Breizh ez eo e Roazhon ez eo diazezet kelennadurezh ar studioù eil derez. Degemeret e vez eno ivez merc'hed tiez La Rochelle, Paris, Versailles, ha zoken hanternoz Bro-C'hall, peogwir eo St-Cyr Roazhon, skol pouezusañ kornog Europa. E lec'h all e vez lakaet ar skolidi war unan eus an tri rummad kentelioù-mañ : kenwerzh, derc'hel-tiegezh pe studioù kulturel, hervez an amzer o deus da chom eno. An amzer-se a zo diouzh an abeg en deus o c'haset di.

Souezhus ar brud fall a red war ar skolidi-se : spered drouk, pennoù fall, diseveded, hag all. Ur gaou du eo. N' eo ket diaesoc'h ober ganto eget gant skolidi all. Evel an holl e ouzont mat-tre gant piv e c'hellont c'hoari o diaouled ! d'an hini kreñvañ da vezañ ar mestr : pe ar skoliad pe ar c'helenner...

An dioroadurezed eo a ra ganto al labour ar pouezusañ hag an diaesañ. Ha labour o deus. Ganto e vezont goude ar c'hentelioù ha d' an noz. Met faos eo ar

brud a laka da grediñ e vez skoet warno. Se a vefe diskouez gwanded ar re a ra war o zro. Ken faos all krediñ e vez graet kentelioù buhezegezh-vat dibaouez ! Gouzout a ouzont petra eo al lu !

Dispac'h ez eus a-wechoù evel just. Dispac'h mennozioù. Met er skolioù all ivez a gav din ! Evit ar mare eo frammetoc'h skolioù ar c'hreizennoù addioroadurezh, eget n' eo ar skolioù ordinal ! Hag e arnodennoù Mezheven 1969, er c'hêrioù ma 'z eus bet graet enklaskoù e vefe aet ar maout gant skolioù ar seurt kreizennoù !

Eus pelec'h e teu gwall-grennarded Breizh.

Dont a reont eus tiegezhioù moraerion, pesketaerion dreist-holl. N' eus ket kalz anezho o tont eus tiez labourerion douar, pe kreizennoù ar maezioù, dre ma 'z eo diaesoc'h tizhout ar re-mañ hag anavezout direizhded o doare-bevañ ma vefe anezhañ. Ne zeu ket kalz eus tiegezhioù bourc'hizion, o vezañ ma c'hellont ober muioc'h war-dro o bugale, moarvat, ha kemer tud da reizhañ anezho abred a-walc'h pa 'z a fall an traoù. E pep lec'h avat, e Breizh hag e lec'h all, eo rummad an dud deuet buan da binvidikaat a zegas ar muiañ a vugale d' an tiez-addioroadur, rak ne ouzont ket implij an danvez roet dezho.

Petra e teuont da vezañ.

Komz a ran dreist-holl eus kreizennoù ar merc'hed peogwir e anavezan anezho un tammig hogen kreizennoù ar baotred a zo renet gant hevelep spered hag hini ar merc'hed, ha kevatal eo al labour graet enno.

42

Petra e teu da vezañ ar re a zo aet er-maez eus ar c'hreizennoù ? An dra kentañ e vez graet gant ar renerien eo klask labour dezho. Labour hervez o diplomoù pe o galloud-ober. Ul lodenn vras a chomo dindan evezherezh ouzhpenn, e-pad un nebeut mizioù.

Pezh a reont goude a zo kevatal d' an abeg en deus o degaset. Ni, kelennerien n' anavezomp ket an abeg-se nemet pa ro ur skoliadez diaesterioù d' ur c'hlas. Gwelloc'h eo, rak evel-se n' omp ket levezonet gant kemend-all. An dioroadurien, i, a oar perak e vez pep plac'h eno evel just.

Pal ar greizenn a zo diwall ar c'hrennard keit hag emañ ganti, ha diouzh un tu all stummañ anezhañ evit ma vefe barrek da c'houde, da vevañ ha da c'hounid e vuhez hervez lezennoù ar gevredigezh.

Ar niver brasañ a zeu da benn da gaout ur vuhez reizh. Ha pa zimezont ivez ez int kerent eus ar re wellañ, rak war an dachenn-se o deus gouzañvet kalz. Fellout a ra dezho reiñ d' o bugale pezh en deus graet diouer gant o c'herent. Ul lodennig evel just a vez atav kollet, evit ar gevredigezh. Soñjal a ran en ur skoliadez a lavare din n' he doa ket c'hoant implij he diplomoù evit gounid he vuhez, rak gant ar re-se e c'hounezfe en ur miz-labour pezh a c'helle a-hend-all kaout en un devezh ! Tañvaet he doa ar vicher dija en a-raok oc'h aloubiñ den pinvidikañ he c'hêr, kavout a rae se speredekoc'h eget koll he yaouankiz war ribloù straed Montparnasse ! War ar seblant n' en dije ket servijet da galz a dra an amzer dremenet ganti er greizenn. Koulskoude bremañ eo eureujet, ha daou pe tri bugel dezhi, ha savet eus an dibab ! Ne c'heller ket gouzout petra a c'hoarvezo.

Bihanaat a rafe c'hoazh niver ar wall-grennarded e Breizh ?

Ne gav ket din e kouezho niver ar wall-grennarded e Breizh pa vo lakaet harz d' an divroerezh ha gwellaet arboellerezh ar vro. Ur sorc'henn a vefe ! Re allies e vez keñveriet Breizh gant Bro-Nederland. Ar vro-se a oa kreñv spered he fobl ha prest da zegemer he finvidigelezh. N' eus forzh penaos ma kreskfe

poblañs Breizh e kreskfe ivez ar c'hudennoù kevredigezhel. Met pezh a zo tu lavarout n' eo ket ken grevus ha gwechall an abegoù a gas bremañ ar wall-grennarded dirak al lez-varn. Marteze ivez, en abeg m' eo gwellaet ar stad spered kevredigezhel.

43

Ar c'hreizennoù am eus komzet anezho ne zegemeront ket ar vuntrerien nag ar re o defe bevet a-dreuz traoù spontus, lakaerien-tan hag all, pe ez int en toulloù-bac'h pe en ospitalioù.

Stad Breizh e-keñver ar wall-grennardiezh a zo stad ur vro o vevañ e doujañs pep savadurezh kevredadel. Stummet eo bet kalz he foblañs gant lezennoù ar Gristeniezh. Ha ma teufe a-daol-trumm da vezañ ur vro binvidik, renet gant ur spered estren, evel hini kreizenn Paris, e kollfe kerkent diouzh un tu pezh a c'hounezfe diouzh un tu all.

POPOFF VERNE

Ur bemzek vloaz bennak zo, ar C'hallaoued a rae goap, ken na raent ouzh ar Rusianed hag o f-Popoff.

Piv 'oa eta an istrogell a Gosak-mañ ? Brasañ gouizieg, doktor, ijiner ha kavadenner bet biskoazh er bed-mañ, a lavare azeulerien Lenin.

Un techig fentus a-walc'h o doa e gwirionez ar Rusianed en amzer-se. Tapet o doa ar C'hosaked, e-pad ar brezel diwezhañ un alberz eus doare bevañ ar bed dieub. Ardivinkoù e-leizh o doa resevet digant an Amerikaned, listri-nij, kanolioù, pourveziou-brezel a bep seurt, ha dreist-holl, an arnevezañ kavadennoù eus an elektronik, ken na savas enno ur c'hemplez a izelded. Evit diskouez d' o fobl e oant par da baotred ar c'hornog evit pezh a sell ouzh ar galloud ijinañ, e voe ret da renerien ar gomunisted krouiñ o haroz meur : Popoff.

Piv en doa ijinet ar pellgomz ? Edison a lavarit-hu. Ur gaou n' eo ken, ur gaou plantet gant ar gapitalisted evit drouklabezañ paotred ar steredenn ruz ha kuzhat anv ar c'havadenner gwirion : Popoff. Hag ar pellwel ? Popoff adarre. Ar c'heflusker-tredan ? Popoff, Popoff atav...

N' o deus ken e ezhomm ar Rusianed eus o f-Popoff. Gouzout a ouzont mat-tre - evel pep hini - bannañ ur skipaj en ec'honder pe lakaat bombezennoù atomek da darzhañ.

Ar C'hallaoued avat o deus ezhomm bras eus ur Popoff, hag o vezañ ma 'z int speredek meurbet, ur Popoff dezho o unan o deus kavet.

Pobloù all, dre forzh ijinañ ha labourat, dre nerzh o divrec'h ha nerzh kalon a zo deut da vezañ galloudus ha pinvidik-mor. O gouizeien a astenn dreist muzul galloud speredel ha danvezel mab-den. O mezeien, ma n' int ket trec'h d' ar marv - pezh a zo tra Doue nemetañ - a laka ar c'hleñved hag ar boan da gilañ tamm-ha-tamm, o skrivagnerien eo digor bras o spered war ar bed holl, tra ma chom ar C'hallaoued er-maez eus red an amzer nevez.

Kennerzhet ha dizoaniet int avat.

Petra a skrive kelaouenner Bro-C'hall dres d' an ampoent ma oa paotred an ec'honder o vale war al loar ? Trec'h Aldrins pe Collins ? Trec'h Amerika ? Neket. Trec'h Jules Verne avat ! Diaes e vefe er mare-mañ lenn ur pennad skrid e galleg na vefe ket meneget ennañ anv Jules Verne. An Amerikaned o doa gounezet al loar, ha setu ar C'hallaoued o kanañ kokoriko gant o Jules Verne.

Ha soñj hoc'h eus eus al lestr-splujer atomek, en amzer ma oa eñ o verdeiñ dindan klerenn penn-ahel ar bed ? Penaos e oa anvet al lestr sebezus mañ, nemet an " Nautilus " e vefe ? Ha perak " Nautilus " ? Abalamour da levr brudet Jules Verne " Ugent mil lev dindan ar morioù " evel just ! (An Amerikaned, tud troet fall o spered ma 'z eus anezho a lavare e oa bet graet " Nautilus " eus al lestr-se e koun al lestr-splujer bet savet gant o ijiner Fulton, tregont vloaz a-raok ganedigezh Jules Verne. Tud gwarizius eo an Amerikaned, ha setu tout.)

Daoust hag-eñ e oa e gwirionez Jules Verne ur Profed war an traoù skiantel ? Sellomp pizh ouzh an daou dra-mañ :

Pa gas ar skrivagner ur skipaj davet al loar, bannet eo al lestr, ur pikol obus anezhañ, gant ur pikol kanol. Ne oa ket ezhomm bezañ desket-tre war skiant ar c'hanolioù, ha zoken en amzer Jules Verne e vefe, evit gouzout ez eo dic'hallus krenn seurt doare ober. Abaoe kantvedoù avat, an dud a vicher a ouie

mat-tre ne oa nemet gant fuzeennoù e c'hellfed tizhout al loar un deiz bennak. Daou c'hant vloaz a-raok Jules Verne en doa Sirano a Verjerak itriket ur seurt bitrak-tan.

« Me faire par des feux successifs de salpêtre
Projeter dans les champs où les astres vont paître. »

Kurius eo ne vije ket meneget ar Sirano-se en amzer ma oa paotred al loar bannet gant brammoù-tan ha holen-moger, - un dra all war a gredan, - davet Pradoù ar stered. Un trec'h all evit Bro-C'hall e vije bet !

46

Hag al lestr-splujer ? Abaoe tri c'hant vloaz da nebeutañ e klaske paotred ar brezel-vor an tu da verdeiñ dindan an tonnoù. Raktresadennoù resis a oa bet savet endeo gant Leonardo da Vinci. Kentañ lestr a voe gwelet o splujañ-displujañ evit gwir, hini Fulton a voe, ha graet an " Nautilus " anezhañ, evel m' em eus lavaret kent.

« Kavadennoù » all Jules Verne a zo bet pesketaet er memes poull-dour, pezh na vir ket outañ da vezañ ur skrivagner donezonet evit bugale daouzek vloaz, hag a gred c'hoazh muioc'h-mui en Tad Nedeleg.

Ur perzh mat en deus avat, hag unan a bouez : deut eo da vezañ Popoff karet ar C'hallaoued.

DEIZIADUR GODELL 1970

An dek 6 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 1/3 evit un niver bras

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON, 2, Venelle Poulbriquen, Brest -
C.C.P. Rennes 1629-14

MEVEN MORDIERN gwelet gant skolidi S.A.D.E.D.

(1)

A-zivout Meven MORDIERN ez eo eil kentel lennegezh roll kelennadurezh S.A.D.E.D. Gant aotre ar Strollad hag hini ar skoliad ez embannomp amañ unan e-touez ar gwellañ poelladennoù, - dizanv hervez ar Reizhennoù.

(1) Evit pep diskleriadur diwar-benn Strollad An Deskadurezh Eil Derez, skrivañ da : S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 Rennes.

TESTENN : Savit plaenadur an destenn-mañ, anezhi dibenn Levrenn VI ar **Prederiadennoù.**

Bez' ez eus tud e-leizh, anezho peurliesañ berrweleion ha skañvbenneion, evit souezhiñ rak an dalvoudegezh a stagomp ouzh ar Yezh. Gant gwir abeg eo e lakaomp ar Yezh dreist da bep mad-all a zo e-kerz mab-den. Rak ar Yezh eo moul ar mennoziou, moul mennoziou ar Spered, ha kement a denn da zistresañ, da vilaat, da baouraat, da deñvalaat, da drefoedekaat ar Yezh a zo ur pec'hed a-enep ar Spered. Diboell pe dall an neb n'henn gwel ket. Sotoni rik eo lavarout n' en deus ar moul talvoudegezh ebet. Ha kerkoulz erafe da gaeraat ho taol-skrivañ pe dumenn ho siminal ur varrenn aour pe arc'hant evel ma teu er-maez eus ar forn-deuziñ hag un delwenn gaer en hevelep metal a-ziwar dorn ampart ur c'hizeller awenet ?

Un dra a-bouez bras eo ar Yezh. Bez' ez eus anezhi ar pennañ hag ar pouezusañ arouez a zo da ziforc'hañ an dud an eil re diouzh ar re all. () Ar Yezh a zo galvet eta da vezañ muioc'h-mui, en Europa evel er pep all eus ar Bed, an arouez-veur-ziforc'hañ etre an dud. Evel ma skrive din Frañsez VALLEE e derou ar c'hantved-mañ : « Hep yezh vroadel n' eus ket a vroadelezh ». Evit gwir, ar Yezh eo a ra ar Vroadelezh. Brezhoned omp dre ma komzomp brezhoneg, ha ma paouezomp a gomz brezhoneg evit gallegañ, holl dud ar bed hol lakay e niver ar C'hallaoued. Ar Yezh eo ar C'hevre oc'h unaniñ an dud vev a ra ganti, hag an Ere ouzh o stagañ ouzh an holl remziadoù tremenet o deus graet implij anezhi, betek ar re bellañ diouzhimp en Henamzer an Istorvezh. Gwall zisheñvel eo deuet da vezañ, diwar welout, ar brezhoneg diouzh e vammyezh, an hengeltieg. N' eo ket hepken temz ar yezh ha stumm ar gerioù a zo troet. Miliadoù a c'herioù ma ra ganto ar Gelted kozh, kantadoù anezho a oa manet e boaz gant saverion Vreizh-Vihan, a zo aet da get, ha deuet eo en o lec'h e brezhoneg-bremañ gerioù nevez-savet pe amprestet digant ar yezhoù nann-keltiek. . Ne vern ! An holl gemmadennoù-se a zo c'hoarvezet tamm-ha-tamm, nebeut-ha-nebeut, a-silig, hep gouzout d' ar yezherion o-unan. Hep gouzout dezho eo aet an hengeltieg da henvrezhoneg, an henvrezhoneg da grenn-vrezhoneg, hag ar grenn-vrezhoneg da vrezhoneg-bremañ. N' eus bet biskoazh a dorr nag a droc'h en emdroad ar Yezh, ken ma c'hello hiziv an den a studi sevel eus ar brezhoneg-bremañ d' ar yezh veur a gomze an uhel-vrezelourion o deus savet an Impalaered keltiek.

48

Ar Yezh a zo eta un dra sakr ha santel, bet legadet deomp gant ar miliadoù a gadourion o deus stourmet evit Keltia hag evit Brittia abaoe derou-kentañ Henamzer an Istorvezh, an Dra-Veur n' eus nemeti e gwirionez hag a vefe, en un doare diarvar, breizhek ha keltiek en hon touez. »

(Prederiadennoù... L. VI, XXXII, Gwalarn 88, 1936.)

*

Tennet eo an arroud da blaenaaat eus pennad diwezhañ ar Prederiadennoù, e-lec'h ma tispleg Meven MORDIERN « an div reizh houarn » a zle pep Breizhad

heuliañ evit adsevel ar yezh : « Brezhon da gentañ ! Brezhoneg hepken ! »

Kregiñ a ra Meven MORDIERN dre zisplegañ pouez ar yezh evel « moul ar mennoziou », pezh a oa un dra nevez en e vare, pa oa e gempredidi techet da welout er yezh un aspadenn istorel hep talvoudegezh resis dezhi hec'h-unan. Kenderc'hel a ra o lavarout : « Kement a denn da zistresañ, da drefoedekaat ar yezh a zo ur pec'hed a-enep d'ar Spered ». Pec'hed a-enep d'ar Spered ? Moarvat ya, met ivez, pezh na lavar ket ar skrivagner, pec'hed a-enep d'ar gevredigezh pa denn da vruzunañ ar yezh,- da vroudañ an dud da gomz galleg, ha, war-un-dro gant « pec'hedoù » all, da virout ouzh adempradur ar gevredigezh vrezhon. Ar skouer dibabet goude gant Meven Mordiern evit displegañ e vennoz : keñveriadur ar yezh hag un oberenn arzel, a laka anat e soñj dreist-holl er brezhoneg evel en ur moul evit krouiñ kened, mennoz hag a gaver en hevelep mare en oberoù meur a skrivagner, Roparz HEMON da skouer.

49

En eil pennad e tispleg Meven MORDIERN daou vennoz : an dalvoudegezh he deus ar yezh evit diforc'hañ ar rummadoù tud an eil re diouzh ar re all, hag an dalvoudegezh he deus en enep evit unvaniezh diabarzh ar strollou. O vont pelloc'h eget VALLEE e lavar an oberour : « Ar yezh eo a ra ar vroadelezh ». Nann, ar yezh ne c'hell bezañ drezi hec'h-unan nemet unan eus elfennoù ar vroadelezh rak ezhomma a zo ivez, e-touez elfennoù all, eus un diazez douaroniezhel, eus un emskiant vroadel, hag all. Souezhus eo a-hend-all ne rafe nemet damvenegiñ talvoudegezh kevredigezhel ar yezh, tra ma tezevell ent-hir emdroadur ar brezhoneg adalek amzer an hengeltieg, hag ar roll kemeret gant an emdroadur-se evit hon eren ouzh ar Gelted kentañ. Displegañ a ra amañ, en un doare dispis, keal ar c'hevala istorek degaset deomp gant ar yezh. Hogen, moarvat en defe ur skrivagner all e 1969 pouezet kentoc'h war roll kevredigezhel ar yezh.

Arverañ a ra Meven MORDIERN ur yezh yac'h, distag diouzh pep rannyezh, tost-tre d' an hini a implijer bremañ. Rebechet ez eus bet outañ choukañ en e skridoù kalz a c'herioù nevez, met n' eus ket da grediñ e c'hallfe seurt rebech bezañ graet outañ c'hoazh e 1969.

Anat eo e meur a lec'h er pennad e tispleg Meven MORDIERN e vennoziou e stumm ur brezegenn. Kregiñ a ra an arroud e stumm un diviz. D' un aters graet dezhañ er frazenn gentañ : « Bez' ez eus tud... evit souezhiñ rak an dalvoudegezh a stagomp ouzh ar yezh », ez ateb an aozour er peder frazenn da heul : « Gant gwir abeg eo e lakaomp ar Yezh dreist da bep mad-all a zo e kerz mab-den. Rak ar Yezh eo moul ar mennoziou, moul mennoziou ar Spered, ha kement a denn da zistresañ, da vilaat, da baouaraat, da deñvalaat, da drefoedekaat ar Yezh a zo ur pec'hed a-enep ar Spered. Diboell pe dall an nep n' henn gwel ket. Sotoni rik eo lavarout n' en deus ar moul talvoudegezh ebet ». D' e dro goude-se da c'houlenn ouzh al lenner : « Ha kerkoulz e rafe da gaeraat ho taol-skrivañ pe dumenn ho siminal ur varrenn aour pe arc'hant evel ma teu er-maez eus ar forn-deuziñ hag un delwenn gaer en hevelep metal a-ziwar dorn ampart ur c'hizeller awenet ? » Hag un tammig pelloc'h e kemer VALLEE da dest eus ar pezh a lavar.

50

Ar from diskouezet gantañ e meur a lec'h ha stumm ar frazennoù (mennoziou adlavaret lies gwech) a zo azonoù ar stumm prezeg. Da skouer, an doare ma 'z eo savet ar frazenn da heul a laka da soñjal en arz prezeg ur beleg en iliz : « Rak ar Yezh eo moul ar mennoziou, moul mennoziou ar Spered » (mennoz adlavaret) « ha kement a denn da zistresañ, da vilaat, da deñvalaat, da drefoedekaat ar Yezh » (mennoz adlavaret ha dereziadur oc'h aotren ur c'hoari mouezh a-raok lezel ar varnidigezh da gouezhañ) « a zo ur pec'hed a-enep ar Spered ».

Moarvat ez implij Meven MORDIERN ar stumm skrivañ-se en un doare emouez, e-sell da fromañ al lenner, hogen war un dro e wana talvoudegezh skiantel e skridoù.

Ur skouer eo an destenn-se eus ur skrid savet gant ur skrivagner oc'h eztaoliñ e vennoziou ha mennoziou e vare, met barrek da zedennañ an dud a-vremañ

ha d' o lakaat da brederiañ war gudennoù ken bev hiziv ha setu tregont vloaz.

*

Notenn : 16/20.

Evezhtadennoù hollek : Mat-kenañ eo ho poelladenn e pep keñver.

NOTENNOÙ YEZH, WAR ZIGAREZ LENN

XV. - Ar Bed Keltiek, niv. 132, Kerzu 1969.

Ur sebezenn eo bet evidon ar pezh a vez desket deomp er pennad « Hol lennerien a c'houlenn... ». Ral a wech ez eus bet berniet kement a draoù da reizhañ ha ma kaver er bajennad hanter a skrid-se.

A. - **Kemmadurioù war-lerc'h gerioù oc'h echuiñ gant V.** Hervez an hini a respont e rankjed lavarout *keniterv-kompez*. Kentañ keloù. A-zoug ar wech em eus klevet koulskoude *keniterv-gompez* koulz ha *kendirvi-gompez*. El lec'h ma vez lavaret « *kenitervez* » avat e c'hellot kaout ur *genitervez-kompez*. Moarvat n' eus abeg ebet da cheñch amañ, pe e vez pe ne vez ket distaget ar V gant an dud. N' eus netra eta da gemm er pezh a verkis gwechall em Yezhadur Bras, p. 80.

B. - N' eus kemm ebet, eme ar responder, etre

1. Bro va zadoù **eo** Breizh
2. Bro va zadoù **a zo** Breizh
3. Breizh **eo** bro va zadoù
4. Breizh **a zo** bro va zadoù.

Anat eo ez eo reizh ar peder frazenn-se. Ne gav ket din avat e vije ret bezañ ur prederour bras evit gwelout ez eus aze daou rummad disheñvel, 1 ha 4 o vont diouzh un tu ha 2 ha 3 eus an tu all. Hogen evel-hen eo e vijent da vezañ lakaet :

52

- I 1. Breizh a zo bro va zadoù
2. Bro va zadoù eo Breizh.

An div lavarenn a zo kendalvoud, hag aze hon eus an doare eeun da zisplegañ an traoù. E-keñver yezhadur ez eo Breizh ar ger-rener ha bro va zadoù un doareenn. Ur perzh eus Breizh eo bezañ bro va zadoù :

- II 3. Breizh eo bro va zadoù
- Bro va zadoù a zo Breizh.

Un doare enebañ a zo amañ : Breizh, ha neket bro all ebet, eo a zo bro va zadoù, ha kendalvoud e vije an doare all-mañ ledanoc'h :

- III 5. Bro va zadoù, Breizh an hini eo
6. Breizh an hini eo a zo bro va zadoù.

K. - EZ ha MA.

Hervez ar responder e vefe iskis lakaat **e** e-lec'h **ma** e frazennoù evel : *ret eo ma teuio, me a fell din ma teuio, me a c'houlenn ma teuio*. Gwir eo, iskis a-walc'h e ve ur seurt frazenn gant E enni. Nag iskisoc'h avat a galz an doare kinniget.

Greomp un diforc'h da gentañ etre daou rummad gerioù :

1. En hini kentañ emañ *ret eo*, hag ivez troioù evel *dav eo, mat eo, fall eo, gwell eo, dereat eo, arabat eo*. N' eo ket **ma**, met **e** eo a vez lakaet, n' eo ket gant an amzer da zont avat, met gant an doare divizout bepred : *ret eo e teufec'h, mat eo ez afe d'ho kwelout, gwell eo ez afent kuit diouzhtu, arabat eo*

e c'houvefe an dra-se. Anat eo e c'hell bezañ e oa pe e vo e-lec'h eo.

Hogen ar pep eeunañ eo moarvat sevel ar frazenn en doare-mañ : *ret eo deoc'h dont, dav e vo deoc'h mont gantañ, dereat e oa dezhañ bezañ deuet, arabat e vo din ankounac'haat prenañ bara.*

Anat eo ez eus tu ivez da dreiñ gant verboù kendalvoud *rankout* e-lec'h *ret* eo, ha *dleout* e-lec'h *dav* eo.

2. *Me a fell din* ha *me a c'houlenn* a vez savet kenkoulz all gant ar rannig E hag ar verb en doare divizout, ha gwech ebet en amzer da zont : *me a fell din e teufes, goulenn a ran ez afe kuit*. N' eo ket ken aes avat lakaat verb an islavarenn dindan ar stumm-anv, ha dic'hallus eo zoken gant *fellout* : *goulenn a ran outañ* dont.

53

Keñveriañ e c'heller an doare da ober gent verboù evel *kaout c'hoant, kaout ezhomm, kaout aon, kaout diskred, kaout disfiz...* : *c'hoant am eus e teufec'h, aon am eus ez afec'h da gontañ pep tra dezho, ezhomm am eus e teufe diouzhtu*. Koulskoude, gant « *kaout aon* », « *kaout disfiz* », h.a., e c'heller lakaat ivez NA : *aon am eus na glevfe, disfiz am eus na 'z afe da gontañ pep tra* ; ha dre aze e tegouezhomp war gudenn ar pennad war-lerc'h. Evit an nac'h e ranker, anat eo, lakaat : *aon am eus ne glevfe ket*.

A-du emañ ez eo reizh lavarout : *ra ouezo e rin pe ... ne rin ket*. Koulskoude ne deo ket marteze gwall heson hag e vo kavet gwell *dezhañ da c'houzout e rin*.

D. - Ar verb **mont** war-lerc'h RA, PA, NA, NE, MA, MAR, hag implij **yelo**.

Ar verb *mont* a zo unan eus verboù « *direizh* » ar brezhoneg, hag e-keñver ar verboù all ez eo dibar dre ma kaver en e zisplegadur stummoù o kregiñ gant Y, hag e-touez ar re-mañ emañ *yelo*, trede gour unan an amzer da zont.

1. Goude ar rannig **a** e vez graet gant ar stummoù Y enno ; setu ar reolenn degemeret a gav din evit ar yezh lennegel : *me a yelo, an dra a yit da brenañ*. Arvar ebet a gav din war ar poent-se. Er B. K. e lavarar e vez *ret* ivez lakaat *yelo* goude **ra** : *ra yelo*. Daoust d' ar pezh a zo merket avat ne gav ket din e ve *ret* lakaat *ra 'z aint* en trede gour lies ; bez' e lavarar ivez *mat-tre* : *ra yaint* ! Kavout a ra din ivez e lakaer ivez ar stummoù gant Y war-lerc'h na : *evit na yafent ket da goll, an hini na yin ket da zastum*.

2. Stummoù gant **ez**, dindan ar skritur **'z**, eo a vez kavet da heul PA ha MA : *pa 'z in du-hont, evit ma 'z afe gwelloc'h*. Dirak verboù o kregiñ gant ur gensonenn ne vez ket klevet an *ez*, hogen ar c'hemmadur *d/t* (ma teu) a laka anat e levezon. Kement-se a zo degemeret abaoe amzer F. Vallee. Evel ma lavarar er B. K. e kaver ivez stummoù evel *ne 'z an ket buanoc'h evit-se*, stummoù ha na vezont ket kavet reizh gant an holl.

3. Hervez ar re-se ez eo ar stummoù gant D eo a zleer lakaat da heul **ne** : *ne din ket du-hont, gant Ma ne dafe ket*.

Da heul **mar** e tanker atav lakaat an d-se : *mar da di*. Dirak ar verboù all estreget *mont* ne vez lakaat netra peurluviañ : *mar bez eno ha mar klev ac'hanout*.

54

Ret-mat ez eo koulskoude lakaat an D dirak stummoù-lec'hiañ amzer-vremañ ar verb « *bezañ* » : *mar demañ er gêr*. Hogen klevout a reer ivez er yezh komzet stummoù evel *mar de vez, mar de 'z eus, mar de teu*, ha zoken *mar de 'z ez*. Hag ivez *mar de 'c'h en em gavomp*. Kudennoù skrivadur a zo gant an d-se ; er yezh lennek e kaver dre vras an doare implijet ganin uheloc'h, met gwelet e vez ivez : *ned an pe ned eo*. Hag en em c'houlenn a c'heller ha ne vefe ket sklaeroc'h skrivañ *ne d-an* ha *ne d-eo*.

Peseurt menez ha peseurt gwiskamant ?

Ul lizher digant Anjela Duval a ro kalz meuleudi da Herve ar Menn evit e bennadoù diwar-benn Hañveg. Ha bez' emañ krenn a-du ganti. Emaon o vont da ober dezhañ koulskoude un tamallig diwar-benn e skrid " Menez-Meur adarre " hag a gaver en niverenn-mañ. Lenn a ran e-barzh « Daoust m'eo treut ha gouez hor Menez-Arre ». Aze em eus poan o krediñ en devije klevet kemend-all e kostezioù Hañveg, nag e lec'h all kennebeut. Evidon-me n' em eus klevet neblec'h nemet Menez **Are**, hag eus tu ar su e klever zoken ar Min' Are.

Ar paour kaezh menez-se, a vez kaset ennañ an dud da sutal brulu, a zo bet graet vil d' e anv : el levrioù gallek a-vremañ e vez kavet peurvuiañ « Arrée » hag a zo deuet evel-se da vezañ an doare « ofisiel » da skrivañ. Met meur a zoare all a zo bet kavet a-raok neuze : Arez, Arrhez, Arrhée, pa na ve ken. Lavaret e vije ez eus bet dibabet an holl stummoù nemet an hini mat. Evel evit ar paour kaezh « Tuchenn Gador » hag a zo en em gavet un deiz dindan an anv *Toussaines* !

Koulz ha p' emañ gant an tamalloù eo koulz din ivez ober unan bennak da A. Heussaff peogwir e kavan dindan e bluenn « ... ma teuy ar berzhidi d'ar Failtiu gant *gwiskamantoù-abardaez* ». Moarvat edo e soñj gant an doare dilhad-se ha ne vezont ket gwelet nemeur war an douar-bras, met a vez lakaet c'hoazh e Breizh-Veur, ma ranker krediñ ar romantoù, evit koaniañ hag evit mont d' ur c'hoaridi bennak. N' eus forzh penaos ne c'heller ket ober dilhad *abardaez* evit seurt dilhad, rak gwiskamantoù-abardaez a vije kentoc'h dilhad da lakaat a-raok koan, pa 'z eer da ober ur weladenn da unan bennak da gafea pe da evañ te marteze. Ret e vo kavout un anv dereatoc'h.

55

« N' eus ket sezioù a-walc'h evit an holl ». Hep kontañ e vije bet ret skrivañ « n' eus ket a sezioù » ez eo ar ger-mañ gwall souezhus. Gwelloc'h e vije bet hep mar o envel azezennoù pe skrivañ : « peadra d' an holl da vont en o c'hoazez »,

XVI. - Barr-Heol, niv. 62, Kerzu 1969.

Goulennit buan an niverenn-se ma n' hoc'h eus ket he lennet c'hoazh. Evit *Va Bed Bugel* gant Anjela Duval, c'hwec'h pajennad ha tregont hag a zo un drugar o lenn.

Linenn gentañ ar skrid, « n' eus mui a vugale *en deiz a hiziv* » a ro digarez din da sellout a-dostoc'h ouzh ur gudennig. E pennad A. G., p. 71, e kavan kemend-all : « Tuberkuloziz ar rouedenn-gof n' eo ket *en deiz a hiziv* ur c'hleñved boutin ». Hag e pennad Abherel e kaver div wech, p. 62 ha 64, *hiziv an deiz*. Gwall implijet e vez an troioù-lavar-se gant ar skrivagnerien bremañ, a vije lavaret. Ha ne lenner ket ivez, dindan bluenn R. Hemon, er " *Bed Keltiek* ", niv. 130 : « dianav-krenn d' al lennerien *a hiziv* » en ul lec'h ma c'hortozfed kentoc'h a *vremañ*.

Evit *hiziv an deiz* ne gav ket din bezañ klevet gwech ebet netra da dostaat outañ. E lennet am eus avat meur a wech e *Dihunamb* ar bloavezhioù 1908-1909 ; lakaomp eta ez eo un dro-lavar a vro-Wened. Evit *an deiz a hiziv* e oan un tammig nec'het gantañ. Disadorn, en ur selaou ar radio em eus gouvezet ar perak, hag e klevis en ur pennad kaoz ar stumm anavezet mat ganin : *en deiz hirio*. Hep a ebet ennañ avat, hag an distagañ evel ma vije bet skrivet « en deis sirio » a laka anat an dra. Ne ouzon ket hag-eñ eo anavezet « en deiz a hiziv » e lec'h pe lec'h, ar pezh a zo sur avat eo ez eo anavezet-mat *en deiz hiziv*.

E pennad Abherel e kaver ivez kement-mañ en ur ober meneg eus un nijerez : « ez afe buanoc'h eget ar son » : Peseurt son 'ta ? Buanoc'h eget **an drouz** moarvat eo en deus bet c'hoant reiñ deomp da c'houzout. Arabat fasiañ.

XVII. - Hor Yezh, niv. 55 ha 56-57.

En hini gentañ eus an niverennoù-se e kaver trede rann Danvez Geriadur G. Esnault, hag en eil studiadennoù gant Gwennole ar Menn, strollet dindan an talbenn « Geriaoueg 001 ».

Atav ar verb **bezañ** !

Un tammig poan en deus Gw. ar Menn, hag eñ ken gouiziek a-hend-all, o tont a-benn eus troioù eeunañ ar yezh. Bez' e kaver, da skouer, e linenn gentañ ar b. 6 : « an hini a zo bet hag a zo c'hoazh komzet ha lennet ». Anat eo e ranker lakaat a vez en degouezh-se. Ha pelloch. p. 19 : « marteze eo bet kemmesket daou c'her : unan diwar... » ha p. 44 : « savet eo bet diwarnañ gerioù a-vern ». Hag e 55, p. ii, dindan bluenn Arzel Even e teu ivez « biskoazh n' eo bet skrivet gwashoc'h brezhoneg eget bremañ », ar pezh a zo marteze evit diskouezh ez eo gwir ar pezh a lavar. Ret e oa lakaat aze : « marteze ez eus bet kemmesket », « savet ez eus bet diwarnañ » ha « biskoazh n' eus bet skrivet ». Ha n' eus ket aze zoken an digarez ez eo diwar skouer ar galleg ! Bez' e c'heller koulskoude ober gant eo, met ret e ve neuze kemmañ ar frazenn : « Marteze ez eo bet kemmesket an daou c'her... » « Savet eo bet diwarno ar gerioù... », « Biskoazh n' eo bet skrivet gwashoc'h ar brezhoneg eget bremañ ».

Ar pezh a gaver er bajenn 5 a zo disheñvel : « Ezhomm ez eus eus pep hini anezho ». Gouzout a ran e vez graet gant an dro-lavar-se e goueled Kerne, n' eo ket bet degemeret er yezh lennek avat ha ne welan ket e ve ezhomm d' hen ober, rak pellaat eus an eeunaat e ve, koulz ha n' eus ket da zegemer an dro enep : « Bremañ 'zo pell » a vez graet ganti e Treger. Bez' e tleer lavarout : « Eus pep hini ez eus ezhomm » ha « pell a zo bremañ » hogen : « Ezhomm a zo eus pep hini » ha « bremañ 'z eus pell ».

Evit distreiñ war vez hag eo ez eus koulskoude degouezhioù ma 'z eo mat an eil koulz hag egile. Gant Gouel an Hollsent diwezhañ en deus ar skinwel gall diskouezet deomp an oferenn lavaret en iliz Plouyann, e-kichenik Montroulez. Ne oa netra a vrezhonek e-barzh nemet ar c'hantikoù, ar c'han o vezañ renet gant an aotrou Abjean, rener laz-kanañ Montroulez. En ur selaou Kantik ar Baradoz e taolis evezh e oa kanet en doare ma vez kanet e Leon hag e Kerne, ha neket en doare-orin, hini Treger, hag a zo evel-hen :

Jezuz, pegen bras 've (= vez)
Plijadur an ene
Pa vez en gras Doue
Hag en e garante.

Deuet eo da vezañ :

Jezuz, peger bras e (= eo)
Plijadur an ene...

Stumm Treger eo a zo, anat, an hini plaenañ, gant an daou vez o kenglotañ eus an eil rann frazenn d' eben. Ne c'heller ket koulskoude lavarout e ve fall an doare all eo ennañ, rak ur wech ma vezer e gras Doue en e varadoz ez eo evit atav, ha ne deo ket ar c'hras-se un dra a c'hoarvez a-varradoù evel ar grizilh... Tu a vije ivez neuze da verkañ ar stad en ur lakaat *pa 'mañ* en eil rann, hogen ne deo ket un dra ret.

Diwar-benn an anvioù-tud bremañ :

Lenn a reer ez eo bet savet « Geriaoueg 001 » gant Gwennole Le Menn. Ur mare 'zo bet e oa ar c'hiz vras da vrezhonekaat an anvioù, zoken pa ne oant ket brezhonek a orin. Bremañ e vije lavaret e vez plijadur o vont war an tu gin. Kavout a ra din koulskoude ne deo ket un dra vat kennebeut. Rak en ur ober evel-se e vo kavet anv an oberour e-barzh steudad al « Le » dindan al lizherenn L. Tra ma 'z eo ar gwir anv Menn, hag a zo da vezañ lakaet dindan al lizherenn M.

Zoken e galleg e kav din e vije dereat d' ur Breizhad skrivañ an anv « G. Le MENN » pa vez lakaet lizherennoù bras. Evit ur wech e vije mat marteze kemer skouer digant an Amerikaned.

XVIII. - **Geriadur Istorel ar Brezhoneg**, gant Roparz Hemon, rann 15 - Kaierad 103-104 " Preder ".

Kavout a reer er wech-mañ ar gerioù eus *izelaat* da *kaouen*. N' emeon ket o vont da zisplegañ kement tra a vije kavet da lavarout diwar-benn ar gerioù a vez kavet en taol-mañ. Tennañ a rin hoc'h evezh war ur ger eus ar bajenn 1462, merket evel-hen :

kalvez m **kalvizien** charpentier

58

Pennoù kalet e rank geriadurourien Vreizh bezañ ! Amañ e tiskouez an holl skouerioù roet ez eo *kilvizien* ar stumm lies, ha koulskoude e kaver skrivet « *kalvizien* » (*Kalvizien* a vez graet gantañ avat da stumm lies evit an anv tiegezh *Kalvez*). Kement all a gaver ivez e Danvez Geriadur G. Esnault, a zo bet anv anezhañ er pennad diagent, evit ar ger *gouzougad*. Daoust ma kaver « eur c'houzogat » er skouer bet meneget, e lakaer koulskoude ar ger-se da vezañ gourel. Ha kement-se ivez a oa bet graet evit ar ger-se er Geriadur Istorel (rann 11, p. 1050) evit ar skouer nemeti bet roet eno : « evañ a ris div c'houzougad gwin-ardant ». Setu aze unan kaer a c'her gourel !

Distroomp avat d' ar ger *kilvizien*. Ar pezh ne vez ket lakaet anat er skouerioù roet eo an doare da zistagañ ar ger-se. Kavout *kalvizien* evel ma reer er " Bed Keltiek " a ro da grediñ ez eo savet hepken gant *kalvez* + ien, houmañ o vezañ anezhi rannig-dibenn liester an anvioù a oa anezho er penn kentañ gerioù doareañ... Hag evit gwir e vez kavet e lec'hioù 'zo a Gerne, war-dro Douarnenez hervez, al liester distaget evel ma vije bet skrivet « *kilvichen* ». E lec'hioù all avat, hag evel-se eo em eus-me desket distagañ, ez eus anezhañ ur ger a beder silabenn : (kil-vi-zi-en) ; ha gant ar prezeg-se ne deo *kilvizien* liester eeun *kalvez*, petra bennak ma vez graet gantañ evit kement-se. E giwrionez e teufe neuze diwar ur ger deveret a vije **kilvizig*, al liester o vezañ savet neuze evel ma teu « *pinvidig* » da vezañ *pinvidien* ha « *reuzeudig* » da *reuzeudien*. Lakaat anat an dra-se a vije bet a-bouez en ur geriadur « *istorel* », ne gav ket deoc'h ? Un ali bremañ d' ar glaskerien : marteze e vije un dra vat studiañ an anv-tiegezh « *Kervizic* » evit gouzout hag-eñ ne c'hellje ket bezañ an anv micher kentoc'h eget anv ur gêr.

Notenn ouzhpenn. - Ha me o klozañ ar pennad-mañ, setu ma tegouezh ganin niverenn gantañ 1970 (niv. 133) ar " Bed Keltiek ", enni un toullad evezhiadennoù diwar-benn an niver hag an doare da ober ar c'hemmadurioù war-lerc'h ar gerioù-niveriñ.

59

N' em eus netra da lavarout diwar-benn an arroudoù 1 ha 2, hag a zo splann drezo o-unan. Kavout a ra din ivez ez eo reizh ar pezh a zo merket en arroud 3 : ur *c'haer a levr*, ur *gaer a gador*, nemet e vez lavaret koulskoude, a gav din, ur *c'haer a blac'h*. Evit an arroud 4 avat n' emeon tamm ebet a-du gant ar pezh a zo merket ha ne gredan ket e ve reizh tamm ebet lavarout : *tri bras*, *peder bras*, *pemp bras*. Ret eo gouzout ne deo ket an niveroù a vez graet ganto amañ anvioù-gwan pegementiñ, hogen raganvioù par da *ar re* (ha bez' e c'hellfed brav-tre o lakaat el liester : *trioù bras*, *pederioù bras*) hag ar c'hemmadurioù da ober ne dint ket ar re a vez graet en un anv-kadarn da c'houde un anv-gwan pegementiñ, hogen ar re a vez graet en un anv-gwan da heul gerioù evel *ar re*, *hemañ*, *houmañ*, *hennezh*, *hounnezh*, gerioù hag o devez er c'heñver-se karg anvioù unan gwregel (degas a ran da soñj ivez e vez kavet *an dri*, *ar bevar*, *ar bemp*, hag all, evit an deiziata). Da lavarout eo e vez klok ar c'hemmadurioù goude un niver oc'h echuiñ gant ur vogalenn : *tri vras*, *tri greñv* hag ivez da heul an niveroù a echu gant V, L hag R : *div vras ha div greñv*, *peder vras ha pevar greñv*, *nav vihan*, *mil greñv*. Diglok e vez avat ar c'hemmadurioù war-lerc'h an niveroù a echu gant kensonennoù estr eget ar re bet meneget : *pemp vras ha pemp kreñv*, *dek vat ha*

dek torret.

Ne dalvez ket ar pezh a zo bet lavaret, anat eo evit *unan*, hag a vez gourel pe wregel hervez an hini a gomzer diwar e benn.

Ar re a fellfe dezho adwelout ar gudenn a c'hell ivez sellout ouzh ar pezh a lavaran em Yezhadur Bras, pennad 138, p. 90, ha pennad 515, p. 303.

Ergerzhadenn e Bro ar Brezhoneg Beleg.

evezhiadennoù berr diwar-benn yezh ar c'hCATHOLICON

Hon embannadur eus ar c'hCatholicon a zo bet burutellet gant an Aotrou Goulven Pennaod en niv. 136 " Al Liamm ", Gwengolo-Here 1969, p. 360-362. Ret eo deomp bremañ respont war meur a boent, evit ma kavo al lenner an tu da gaout menozioù resis diwar-benn an dra hag abeg ar rendael.

Bez' e tamall G. P. ouzhomp hor « c'hrizder » e-keñver Ernault dre m' hon eus skrivet « que GMB et DEBM sont inutilisables pour tout ce qui concerne le Catholicon » (Ogam XX, 413, notenn 7). Ne welomp tamm ebet perak ha penaos e vije kriz ar gwiriadur : a-walc'h hon eus taolet selloù aketus ouzh labourioù Ernault abaoe ugent vloaz evit bezañ desket dre skiant-prenañ peseurt perzhioù mat a zo enno ! Gwir ha peurwir eo na deo ket bet Ernault alies o faziañ (pezh na c'heller ket lavarout eus J. Loth) ha bras-bras eo hon dle en e geñver. Hogen, mar chom ur fazioù bennak, daoust pegen bihan e vefe an niver anezho, peseurt fiziañs a c'heller kaout hiviziken en un embannadur a destenn ? Bez' hon eus gallet sellout pell-amzer ouzh an henvouladur el levr di Broadel e Pariz, diazezet eo bet da c'houde hol lennadurioù war luc'hskeudennoù eus ar re wellañ hag hon eus c'hoazh en hon dalc'h. Kement a c'halloudegezhioù materiel n' en doa ket Ernault en e vare. Digarezus eo ez anat rak-se hag an tamall - mar deo un tamall - ne vihana ket talvoudegezh an den. Mar hor befe bevet en e vare, holl ez omp, hor befe graet moarvat nebeutoc'h kalz egetañ. Tu a zo d' ur gouizieg bras faziañ a-wechoù : anez se ne vefe ket mui nag un den gwirion nag ur gouizieg mat. Hogen ne vezomp ket mat-tre penaos e tiazezfed en un doare start kelennadurioù a yezhoniezh resis ha gwir war fazioù graet dre zegouezh.

Drouklaouen a-walc'h ec'h hañval bezañ G. P. dre ma 'z eo bet diskleriet ganeomp na venege ket ar C'hatolikon en e Zornlevr Krennvrezhoneg. Fals e vefe hol lavar (« diwir eo, sl- p. 5, 6... »). Pediñ a reomp avat al lenner da sellout e-unan ouzh pajennoù 5 ha 6 an Dornlevr : mar bezo gwelet ur meneg hepken eus ar c'hatolikon e lakaomp klaouestre na ouzomp-ni ket lenn, pe ez omp berrwel, pe na deo ket heñvel ouzh ar re-all ar skouerenn a zo bet gwerzhet deomp ! Kement-mat eo dres ar pezh a c'heller tamall ouzh ar ouizeien vreizhat : n' eo bet nikun en hor raok evit embann ar C'hatolikon. Tost da bevar-ugent vloaz a zo tremenet abaoe ma 'z eo deut ar **Glossaire Moyen-Breton** er-maez ha laouen e vezer bepred oc'h advenegiñ ar pezh a venege Ernault hag oc'h adlavarout ar pezh a lavare (souezhet-kenañ e vefe bet hep mar ar mestr kozh o vezañ enoret en un doare ken strizh !). Un tamall « diezhomm » hor befe graet ivez ouzh H. Lewis ha J. Piette hag int o chom hep reiñ d' ar C'hatolikon al lec'h a zelleze-eñ kaout en o **Llawlyfr Llydaweg Canol**. Meizout a reomp en deus G. P. kalz a gengarantev evit an daou oberour-se, bihanoc'h n' eo ket hon hini.. Neoazh n' en deus an trivli netra da welout gant ar skiant hag adlavarout a reomp ne oa ket reizh er bloaz 1966 bezañ laouen o venegiñ un nebeut linennoù flodac'het ha gwallgohaet skrivet e 1870, e levrenn gentañ ar **Revue Celtique...**

Grevusoc'h eo an daou vurutelladur graet enepdomp gant G. P. dre m' hon eus adkemeret « faltaziennou » an Ao. Chaloni Falc'hun diwar-benn ar rannyezhoù, ha menozioù hor c'heneil mat Jean Gagnepain diwar-benn « cet argot de clercs qu'on nomme le moyen-breton ». G. P. ne ziskleir ket koulskoude perak e vefe hor prederiadennoù troet da huñvreoù risklus. D' hon tro hon eus sellet ouzh an **Historical Phonology of Breton**, ur pikol levr savet war dibourc'hioù Ernault, Loth hag an **Atlas Linguistique de Basse-Bretagne**. Ervat e rank an Ao. Jackson anzav e-unan, p. 32 hag all e oa endev arouezioù rannyezhel merket mat a-benn an an XIIIvet kantved. Evit ar pezh a sell ouzh ar burutelloù c'hwerv graet gant Jackson, l.m, p. 36 enep Falc'hun en abeg d' e zoare da implij an testennoù hag an dielloù eus a brosez santelezhadur Sant Erwan, n' omp-ni e giz ebet difennour vertuzioù ur gouizieg hag an Aotrou Chaloni Fac'hun a zo gouest-mat d' en em

zifenn e-unan-penn. Hogen ur menoz mat e vefe bet evit an Ao. Kenneth Jackson teurel ur sell aketus ouzh an destenn (hag hon eus-ni meneget p. 6, notenn 9) ; anvet eo da jubennourien an dud-mañ da heul : Aufred, abad an « Diskuizh Mat », eus a eskopti Kemper (Aufredo, abbate monasterii de Bona Requite, ordinis Cisterciensis, Corisopitensis diocesis), Herve a Blemet, Chaloni eus a ilizoù an Naoned ha Sant-Brieg (Herveo de Ploezmet, Nanetensis et Briocensis ecclesiarum canonico), Olivier de Curie, eus a eskopti Leon (Oliviero de Curie, Leonensis diocesis), Jakob, person parrez Mesquer en eskopti an Naoned (Jacoba rectore ecclesie de Mesquel, Nanetensis diocesis). Evit ar re ha n' o deus ket Ogam en o c'herz ec'h adskrivomp ar menegadur : A. de La Borderie, Abbé J. Daniel, R.P. Perquis et D. Tempier, **Monuments originaux de l'histoire de Saint Yves publiés pour la première fois**, emb. L. Prud'homme, Sant-Brieg 1887, p. 122, lin. 26-28, ha 123, lin. 1-7 ; kv. p. 303, lin. 26-34. Deiziataet eo ez resis an destenn etre an 23 a viz Mezheven hag ar 4 a viz Eost 1330. Anzav a reomp (kv. HPB 36) na ranker ket heuliañ reizherezh ar Chaloni Falc'hun (« une erreur de copiste qui aura lu *Nanetensis* au lieu de *Venetensis* », **Histoire de la langue bretonne d'après la géographie linguistique** I 98). Hogen, hep reizhañ netra, eo divreutaus liested orin an dud anvet, pep hini anezho o vezañ ginidik : 1° eus a drowardroioù Mur war harzoù hanternoz Bro-Wened ha Kernev ; 2° eus a Blemet er reter eus a Loudieg, 3° eus a Vesker e ledenez Gwenrann. Hag an diaoul e-unan a vefe bet o c'hoari un dro fall gant e gerniel ma ne vefe ket bet an tu da gavout e Landerger unan bennak gouest da zrailhañ kaoz e tregereg ! N' eus ket nemeur da grediñ en em chaled da ober war-dro kudennoù a rannyezhouriezh, ha nebeutoc'h c'hoazh a rannyezhoniezh er XIVvet kantved. Marteze a-walc'h eo aet ar Chaloni Falc'hun da zamgrediñ re bell (l.m. en traoñ ar bajenn 98), perak avat eo bet dilennet jubennourien eus a gornioù-bro disheñvel hatost war un dro ? Eneplavar Jackson, o lakaat evezh war ar c'hêriadennoù Mur ha Plemet, ha n' int ket pell an eil diouzh eben, n' eo ket talvoudus : ur brosez a santelezhadur ne oa ket un arnodenn war ar yezh ha gant ma oa tu d' en em gompren ne raed ket forzh eus ar munodoù ! Diouzh un tu-all n' eo ket gwirheñvel e vije aet war-raok buan-tre an diforc'hidigezh etre ar rannyezhoù er XIVvet kantved a-ziavaez an dachenn wenedek (kv. HPB 28 hag all hag an danevellskrid aketus-meurbet skrivet gant an Ao. Fleuriot en **Norsk tidsskrift for Sprogvidenskap** IX 1969 = **Lochlann** IV 317-318). Hiziv an deiz c'hoazh n' eo digomprenus rannyezh ebet d' ur brezhoneger mailh war e yezh.

62

A-walc'h n' eo ket kennebeut menegiñ deomp ur frazenn bennak skrivet gant Jackson er **Zeitschrift für Celtische Philologie** 28, 287-288, evit ober diouz gourc'hemennoù ar reizh. Anat eo e oa savet ar misterioù evit bezañ c'hoariet dirak ar bobl. Hogen n' eus ket da grediñ ez int bet skrivet er pennkentañ gant tud dizek, gant lenneien pe gant kloer ne lavaran ket, frotet dezho o empenn gant galleg ha latin. Meur a wech hep mar eo bet plijus evit ar re-se implij ur geriennoù bennak ne oant ket peuranav d' an holl. Un tammig heñvel eo - nemet ha pellik e chom dre red ar geñveriadenn ! - ouzh *berla na bhfiléadh* « yezh ar varzhed » Iwerzhoniz ar Grennamzer. Arzek e meur a geñver eo geriadur ar brezhoneg krenn. Abalamour da se eo mat-kenañ divizadur Gagnepain ha ne bellaimp ket dioutañ. Ahendall, ma ne oa ket ar yezh komzet ken gallekaet hag ar yezh skrivet, ne oa ket glanoc'h kalz a se rak efedus eo bet bepred levezon ar skrid war ar gomz er broioù keltiek. Evit kemm an dro-lavar e lavarimp e oa dija « brezhoneg beleg » yezh ar misterioù ha betek marevezh ar Gonideg n' eo ket bet tra estreget se ar brezhoneg skrivet.

63

Ur fazi a zo bet graet ganeomp p' hon eus ankounac'haet en hor raklavar un diskleriadur hag a oa re beuranat deomp, da lavarout eo ez eus div elfenn er c'hatolikon : diouzh un tu ar gerioù keltiek, ha diouzh un tu-all ar gerioù gallek amprestet. Ar pep priziusañ eo eveljust ar gerioù keltiek o orin, hogen, diouzh selled ar yezhoniour, eo ken prizius-all ar gerioù romanek miret e brezhoneg peogwir eo aet da get an darn vrasañ anezho e galleg. N' hon eus ket farsset eta p' hon eus skrivet e oa ar c'hatolikon « à la différence des textes moyen-bretons classiques, le seul document réellement valable pour l'étude du breton parlé au moyen âge ». Diskouez a ra ar geriadur a orin romanek kenvuhez ar brezhoneg hag ar galleg e Breizh a-benn ar Grennamzer. Ne zislavaromp ket ez

eo bet savet ar c'hatolikon evit kloer desket da gentañ, hogen ret e vefe resizañ ivez an derez a zeskadurezh hag a oa o hini : kentoc'h e soñjfemp en un dornlevr evit deraouerien ! Abaoe an XIIvet kantved e vev Breizh dindan levezon ar galleg, hag ivez dindan levezon ar gizioù pe an doareoù deut eus a Vro-C'hall : gwiriañ kement-se, ober goap war an dud n' eo ket ! Pep hini a soñj hag a ra ar pezh a gar evit pareañ kleñvedoù ar yezh, hogen setu an dra evel m' emañ : a-vil-vern, a-viliadoù hag a zekmiliadoù e kaver er c'hatolikon, ha dre holl en testennoù, da bep amzervezh, ar « gerioù skolastek na oant ket en implij gant ar bobl vunut ». Rak ma ne oa ket degemeret de facto gerioù eus as seurt-se en implij pemdeziek gant ar bobl, e oant tonket da vihanañ da vezañ lennet ganti pe, - hag heñveldra eo -, e vezent kinniget da veleien hag a brezege d' ar bobl. Ret e oa bezañ komprenet raktal, ha ma ne vefe ket bet komprenet ar gerioù gallek, e vefe bet lakaet kerkent gerioù keltiek en o lec'h. Siwazh, kalz a c'herioù keltiek a oa kouezhet en ankounac'h a-benn kantved kentañ ar brezhoneg krenn ! Diwall a raimp da lavarout groñs n' eo bet implijet biskoazh ur ger gant ar bobl : da skouer eo testeniekaet *aniuerser* da gentañ holl en Ca (emb. Le Menn, p. 11), e Cb 14b hag en dornskrid Cms. Hogen her c'havout a reer en **Nomenclator** ivez : *anniversaer* (emb. 1633, p. 200a) hag ar c'**hConfessional** : « *pé à graer vn eizuet equit an anaffon, pé vn aniuerser...* » (folio 57all-13). Ha kant gwech gwashoc'h c'hoazh a zo en testennoù arnevez, ma 'z eus enno gerioù hag o defe lakaet ar skrivagnerien grennvrezhonek da ruziañ gant ar vezh : da skouer e tregereg *apupre* " à peu près " (Louis Ennius ou le purgatoire de Saint Patrice, emb. Georges Dottin, Paris 1911, p. 368, gw 3269), e gwenedeg *adultér* (**En or ag er vuhe devot pe instructioneu forh pourfitable eit conduie ha sonnet en inean én devotion**, Gwened 1838, moull. J. M. Galles, p. 157, lin. 14), *adultaer* (**Buhé hur Salvér Jesus-Chrouist dré ur bélég a gompagnoneah Jesus**, Gwened 1861, moull. Y. M. Galles, p. 151, lin. 8), evit kemer daou c'her dre zegouezh e derou al lizherenneg. Ha ne lavarimp netra diwar-benn euzhadennoù diniver evel *meritout* pe *militout* < mériter, *percul* < par coeur, *plikatoer* < purgatoire, *mizelikord* < miséricorde, hag all, hogos diziwezh : dasstrew int en holl levrioù a zevosion, zoken er re vrezhonekañ, gwenedek da gentañ holl, e-doug an XVIIIvet hag an XIXvet kantved. Mar deo poanuis her c'hlevout pe her gwelout ec'h asantomp da gaout keuz bras ha kengañv, hogen tu a zo da zamgrediñ ez eo dres ar brezhoneg beleg-se, « luc'haj kloer » brein, - ken brein ha divrud ha ma kavod da vab den ez eo -, hag a ro deomp menozioù resis a-walc'h war gallekadur ar brezhoneg komzet e-pad an daou pe dri c'hantved aet e-biou a-raok hon hini. Ha pell-amzer araozo endev ne gemme ket kalz ar c'hatolikon an doareoù boas ! D' hor meno e tlefe G. P., goude bezañ lennet hag adlennet Ernault, anavezout gwelloc'h kudennoù ar c'heriadurouriezh vrezhonek.

64

Setu amañ ur skouer resis o tiskouez en un doare gwelus-tre pegen ragevezhiek e ranker bezañ pa bleustrer war un hevelep tachenn a ouiziegezh. En ul levr gwenedek eus an XIXvet kantved e kaver an anv-gwan-verb *abroguet* evit treiñ ar galleg *abrogé* (**Er Régl ag en drivet urh a benignen, instituet dre er Seraphiq Patriarch Sant Francaes**, moull. J. M. Galles, Gwened 1819, p. 38, lin. 28). Gortozet e vefe bet **abroget* gant ur *g* gallek c'hwek. Hogen **abroget* n'eus ket anezhañ hag ar ger *abroguet*, testeniekaet en ur skouerenn hepken eus an XIXvet kantved, a zo evit gwir ur stumm krennc'hallek amprestet d' an diwezhatañ er XVIvet kantved. Implijet eo ar verb gant Calvin, **Institution de la religion chrétienne**, emb. 1561, p. 267: « Ils disent que la loi est abrogée et cassée aux fidèles », ha gant Amyot, en e droidigezh diwar gresianeg Plutark, Ant. 77 : « Il fit publiquement décerner la guerre contre Cleopatra et abroguer la puissance et l'empire d'Antonius » (kv. Littré, Dictionnaire de la langue française, emb. 1873, I 20a ; Darmesteter-Hatzfeld, Dictionnaire Général de la Langue Française I 12a).

E berr gomzoù ec'h hañval G. P. tamall ouzhomp chom hep krediñ e oa ar brezhoneg komzet en amzer ar c'hatolikon ur yezh c'hlan. Ne oa ket siwazh, rak n' en deus ket alies Yann Gouer komzet war ar pemdeiz evel Ar Gervarker pe Ar Gonideg. Ha ne deo, nag hor pal nag hor c'hefridi falsañ ha kammañ istor ar yezh ! Ha dereatoc'h ne vefe ket, evit ur « yezhoniour a vicher » evel G. P. (ar re-all ne dint ket, zoken pa gelennont en ur skol-veur...) gwelout an traoù evel m' emaint ha n' eo ket evel ma karfed e vefent ? Amañ emañ an dalc'h : emamp

war un dachenn na c'hell morse bezañ a c'hlander enni, pep yezhoniour hep goar. « En linguistique il n'y a que des chats de gouttière » hervez tro-lavar ken eeun ha diardoù ur c'heneil mat ac'hanomp. Hag ur gwir « chat de gouttière » eo ar brezhoneg, bastardaet mui-pe-vui hervez ma tremen dre bluenn ur c'hloareg eus ar XVvet kantved pe dre hini ur brezhonegour ampart eus an XXvet kantved. Mar befe bet gallet gant ar brezhoneg eus a vare an Dugez Anna dont da vezañ ur yezh a-berzh-stad, e kredfemp a-walc'h e vefe bet gwisket gantañ un dilhad diavaez damheñvel ouzh hini ar saozneg a-vremañ : miret en defe diazez ur c'hevreadur hag ur geriadur broadel, ur soniadouriezh hag ur frammadur divoulc'h ivez ; amprestet en defe avat kementadoù divent a c'herioù estren, gallek hag all. Ma n' eo ket ar c'hatolikon un adsked leal ha gwirion eus stad ar brezhoneg komzet er XVvet kantved, ne welomp ket mat en arbenn da betra. Ret e vefe neuze lakaat war var ar galleg hag al latin anezhañ ivez, ha n' eo ket fur soñjal e kement-se.

65

Evit klozañ hon diviz war an divoud-mañ e c'hellimp menegiñ div brederiadenn war stad ar brezhoneg en XIXvet kantved. An hini gentañ a zeu diwar bluenn ur person eus a Bennmarc'h, hag eñ her skrive e-tro 1846, e kentskrid ul levr a zevosion aozet evit ar bobl vunut : « Je me suis servi de quelques mots [evit gwir holl zanvez ar geriadur romanek] qui sont effectivement étrangers à la langue bretonne ; mais on s'en est également servi dans nos livres de catéchisme, parce qu'ils sont devenus d'un usage tout à fait habituel, et parce qu'il vaut mieux, comme dit Saint Augustin, être blâmé des savants que de n'être pas compris du peuple » (**Manuel ar Guir Gristen...** gant an Aotrou Marrec, Sant-Brieg 1846, moul. Prud'homme, **introduction**, p. V). Seul eveshausoc'h eo ma anavez an oberour geriadur Ar Gonideg ha ma ra gantañ (p. VII, notenn). Gwenedek eo an eil brederiadenn hag embannet eo bet e 1891: « Comment pensez-vous que les Bas-Bretons aient altéré la langue celtique ? Penaus é chonget-hui en en dehé er Va-Bretonnèd (sic !) goaheit er breton ? - En voulant l'astreindre aux règles et aux tournures de la langue française, ils ont habillé à la bretonne une infinité de mots français. E clasq er pleguein de regleu ha de droyeu er gallec, ind ou dès gusquet e kis breton un afin a hirieu gallec » (**Vocabulaire nouveau ou dialogues français et bretons**, Gwened 1891, moul. Galles, p. 131-132). Ma vije bet ken glan brezhoneg ar bobl ne vefe ket bet tu da skrivañ kement-se... E gwirionez e paota hag e puilh ivez, ken ez int a-vordilh ha pa ne zeuent ket war wel c'hoazh er c'hatolikon, gerioù evel *anleuviñ* « enlever », pe *anfonciñ* « enfoncer », hag all, en testennoù gwellañ hol lennegezh pobl, da lavarout eo e **Gwerziou** hag e **Soniou** Fanch an Uhel, pevar c'hantved diweshatoc'h eget ar c'hatolikon... Yezh ar bobl he deus bet e Breizh techoù fall padus ha stagus.

Un abegadenn-all a sell ouzh hol lennadurioù : kendrec'hed eo G. P. na vezo ket kalz a fazioù en hon embannadur... Bennozh-Doue dezhañ ! Diouzh hon tu e c'hoanagomp start na vezo hini ebet, nemet ha ma c'hoarvezfe fallaennoù ha desfailherezhioù un ardivink pe ur micherour en ti-moulañ... War daou boent resis e fazi e-unan G. P. ha pa zamsoñje bezañ kavet fazioù graet ganeomp : p. 9 e lenn *intre* ha pa c'hortoze *entre*. Gwiriekaet hon eus war hon embannadur, p. 9b, er pennad *abretdahez* eo bet moulet evelhen al linenn diwezhañ : g. *entre* le iour 7 la nuyt. b. *entre* dez ha nos. Diskrivadur leal ar skrid eo ha ne welomp ket pelec'h hor befe skrivet an *intre* rebechadus prestet deomp gant G.P. An hevelep evezhiadenn a dalvez evit *beza*, p. 16b, er pennad *arretaff*. En henvouladur ez eus g. .. *ensemble* estre. bri. *beza* / *assamblaff* hag end-eeun eo ar pezh hon eus eilskrivet. Moarvat eo ansouezhus e krennvrezhoneg *beza* e-lec'h *bezaff*, hogen e-giz-se emañ testeni an destenn. Hag un tuginadur eo ? E Cc IXa2 ez eus *bezaff assembla*, e Ca n' eus ket an divizadur brezhonek. Ur fazi e c'hell bezañ, hogen n' eo ket bet graet ganeomp, gant Jehan Corre ne lavaran ket, etre 1499 ha 1521. N' eus forzh penaos, ne hañval ket ar skrivad *-ff* e dibenn ar ger bezañ pouezus ha talvoudus-kenañ e-keñver ar soniadouriezh krennvrezhonek ; ur c'hantved diwezhatoc'h eo ankounac'haet a-wechoù er c'h**Confessional**, moulet e 1612 en Naoned, daoust ma vefe krennvrezhonek-rik c'hoazh reizhskrivadur al levr.

66

Evit ar pezh a sell bremañ ouzh stumm-diavaez ha kempennadur hol labour, hon eus-ni roet an diskleriadurioù retañ en hor c'hentskrid. Skrивerezet eo bet an destenn da gentañ ha goude se eo bet luc'htaolennet. An doare-ober eeunañ e oa, hogen mirout a rae ouzhomp da implij lizherennoù stouet. Ar re islinennet a verk hep muiken ar berradurioù klokaet. An hentenn eo ha ma vez graet ganti evit embann an henzornskridoù iwerzhonek ha n' hon eus-ni gwelet skoilh ebet oc'h ober ganti. Embann an destenn dres evel ma oa, gant an holl verradurioù a vogalennoù-fri hag ar skrivadoù berrdroiek (é = est, q = qui pe que, gs = generis, n = neutri, dnus = dominus, hag all) a vije bet kement ha kendaoniñ ar paour kaezh lenner da c'houzañv an torrpenn. Ouzhpenn-se ne ouiemp ket hag-eñ e oa ret adsevel lizherennoù kollet, mac'hagnet pe dilennadus : beza[ff] etre klochedoù, pe hag-eñ e tleemp klokaat gerioù pe lizherennoù berraet pe ankounac'haet : beza(ff) etre krochedoù kromm (el lavarenn *beza assamblaff* n' eus ket a verradur war an a e dibenn ar ger *beza*). G. P. a gement en deus an dezo, hag an dreistelezh warnomp, bezañ heuliet ha selaouet ar c'hentelioù a enskrivadurouriezh galian-ha-roman displeget gant an Ao. P. M. Duval en Ecole Pratique des Hautes Etudes, ne dlefe bezañ dic'houzvez eus ar reolennoù eeun-se.

Christian-J. GUYONVARC'H.

67

DA 'N AO. GUYONVARC'H.

N' on ket boas da respont da 'r pennadoù a c'hell bezañ skrivet o tamall an dra-mañ pe an dra-hont eus ar pezh am eus skrivet. A-zivout pennad an Ao. Guyonvarc'h, ne lavar in nemet an dra-mañ : kentelius eo e bennad. Ne 'm eus tra ebet, avat, da lemel diouzh ar pezh am eus skrivet. Ar re o deus en o levraoueg al levrioù a zo bet graet anv anezhe ganin ha gantañ a c'hello barn. Peditañ a ran ar re all da 'm digareziñ, met, evel ma skriv an Ao. Kervella, Al Liamm n' eo ket ur gazetenn a yezhoniezh ha mard eo dereat rentañ kont eus an oberennoù war ar skiant-se a zegas traoù nevez a-zivout hor yezh, « re a ve re »... Ne blij tamm ebet din, avat, bout anvet gaouiad. Gant « cals amour ha courtesy » e pedin enta an Ao. Ch.J.G. da sellout ouzh va Dornlevr, p. 5, ma kavo « Un hed an dez ha nos » tennet eus ar C'hatolicon (meneg berraet « Ch. » gwir eo, e-lec'h « C. », dre fazi moulerezh, met ne gav ket din ez eus tu da faziañ, rak « Ch. » n' eo ket anavezet evel berradur), ha p. 6, ma lenno ivez : « an nivgell C ». En ur furchal mat, ma 'm bije amzer d' e ober, e kavjed skouerennoù all, da skouer, p. 64 : « Doue da'z salvo. C. ». Met, evel ma lavar, marteze, embanner Preder a voe gwallsius a-walc'h evit moulañ ur skouerenn ispisial evit tromplañ an Ao. Ch.J.C. ...

Goulven PENNAOD.

Nevez deuet er-maez
COURS ELEMENTAIRE DE BRETON
(6vet embannadur)
gant R. HEMON
Priz : 6,00 lur
Mlle QUEILLE, 47, rue Notre-Dame, GUINGAMP
c.c.p. 1138 82 Rennes

NOTENNOU

Hor Mignoned

Louis ha Maryvonne BODIVIT, Anna ha Katell zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o merc'h ha c'hoarig Gwenn-Maria, e Kemper d' an 8 a viz Kerzu.

Mikael ha Joelle AUDIC zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o mab Tudual, d' ar 27 a viz Kerzu.

Loeiz ha Maryvonne LULLIEN zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o mab Gurvan Yves, d' an 31 a viz Kerzu e Brest.

Herve ROY hag Annaig RENAULT a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Arzella, e Roazhon d' an 12 a viz Genver.

Jacques QUATREBOEUF, rener " Bretagne Réelle ", hag Yvonne CAEROU zo bet euredet e Roazhon d' an 2 a viz Genver.

Bernard LACROIX hag e wreg zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mab Ronan, e Brest d' ar 16 a viz C'hwevrer.

Hor gwellañ gourc'hemennoù a gasomp d' an holl.

Kañv

Siwazh ma 'z eus ganedigezhioù e-leizh en emsav ez eus ivez mignoned a zo aet da anaon daoust ma ne oant ket gwall gozh alies.

Evel m' eo bet kemennet endeo gant kelaouennoù an Emsav ez eo aet Yann KERLANN da anaon en ospital Montroulez d' ar 16 a viz Kerzu nebeut amzer goude bezañ distroet d' ar vro. Lennet e vo pennadoù diwar e benn en niverenn-mañ eus " Al Liamm ".

Un ezel all eus Kêr-Vreizh, Rafael DREAN, zo marvet e Pariz d' an 8 a viz Genver goude ur miz kleñved. Unan eus hor skoazellerien gwellañ e oa, leun a intrudu hag a vuhez. Sikouret en deus Al Liamm e meur a zoare ha pa 'z eo bet embannet ganeomp ar «Méthode Rapide» ez eo eñ en deus graet war-dro goude bezañ hon atizet da embann al levr. Prest e oa atav da reiñ deomp ar sikour a veze goulennet digantañ. Douaret eo bet e Poullgwazeg d' an 10 a viz Genver.

D' an 29 a viz Genver ez eo marvet d' e dro Eujen GELLE e Kemper. Ne oa ket ur brezhoneger met daoust da se e oa eus ar bagadig Kemperiz-se o deus dalc'het war enaou flammenn ar vrogarantez e Kêrbenn Kernev. Gwechall e kenlaboure da v-Breiz Atao ha da Stur. Goude ar brezel en deus bevet en harlu, hag e kuzh, e-pad eizh bloavezh. Distroet e oa a-benn ar fin da Gemper, e-lec'h m' en doa kroget en-dro gant e vicher tisavour. Un arzour e oa ha gantañ eo bet treset evit " Al Liamm " ar golo a implijomp abaoe un nebeut bloavezhioù. En e vro c'henidik, enez ar Gerveur, eo bet douaret, d' an deiz kentañ a viz C'hwevrer.

Hor soñjoù a gengañv a ginnigomp da diegezhioù hor mignoned.

D' ar 17 a viz C'hwevrer ez eo aet ivez da anaon hor mignon an Dr GRALL, da 65 bloaz, apotiker e Roazhon. Unan eus hor skoazellerien wellañ e oa ivez.

D' e wreg ha d' e vignoned e kinnigomp hor gourc'hemennou glac'haret.

Marv ur skrivagner ha broadelour kembreat

Lennet hon eus war Gannadig Kêr-Vreizh e oa aet da anaon an Dr D. J. Williams, d' ar 4 a viz Genver. Kejet hor boa gantañ e miz Gwengolo diwezhañ da geñver Kendalc'h Taliesin ar skrivagnerien gelt e Kêrdiz. Yac'h-pesk e oa ha leun a vuhez daoust d' e 84 bloaz.

D. J. Williams en deus skrivet danevelloù niverus hag un danevell-vuhez *Hen Dy Efern*, met D. J., evel ma veze graet anezhañ en Emsav, a oa anavezet ivez evel unan eus krouerien Plaid Cymru. E 1936 e oa aet gant ar skrivagner Saunders Lewis hag ar Pastor Valentine da lakaat an tan e tiez an RAF e Penrhos. An tri broadelour a voe barnet e Londrez ha toullbac'het. Pa guitaas toullbac'h saoz Wandsworth ec'h adkrogas gant e vicher a gelenner. E 1964 e voe anvet kadoriad Akademiezh ar skrivagnerien gembraek. E 1966 e werzhas e di evit reiñ an holl arc'hant da strollad broadel Kembre.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ KERZU 1969 :

L. Kergoat, 5 lur ; C. Le Brazidec, 4 ; P. Rolland-Gwalc'h, 5 ; J. Penneç, 30 ; Y. Gueguen, 25 ; R. Gleau, 5 ; B. Le Blavec, 5.
- War un dro : 79 lur.

E 1969 ez eus bet profet d' Al Liamm 1.936,13 lur hepken tra m' hor boa bet 5.913,31 lur e 1968. Ret e oa, gwir eo, kontañ ur prof 3.000,00 lur. Chom a rae 2.910,00 lur evelkent. 1.936,13 a zo nebeut avat, ha daoust deomp kaout bremañ tost da 600 koumananter e vo diaes reiñ d' hol lennerien niverennoù ken fonnus hag a-raok nemet e kreskfe ar profoù da vat. An diskoulm diwezhañ a vo sevel priz a c'houmanant, ar pezh a vo ret marteze, dre ma kresk en un doare ingal priz ar paper ha priz ar moulañ.

MIZ GENVER 1970 :

V. de Bellaing, 10 lur ; F. Tourmen, 20 ; M. J. Marot, 40 ; B. Assicot, 20 ; J. M. Bouessel, 50 ; E. Le Carrer, 10 ; A. Chauvel, 10 ; M. Gourlaouen, 10 ; J. Abarnou, 10 ; It. Maze, 10 ; P. Aoustin, 5 ; M. Runpaot, 9 ; Fons Vossen, 20,89 ; Yann ar Beg, 200,00 ; Loeiz Bothorel, 15 ; Yann Goas, 12 ; R. Leon, 5 ; Herri Kalvez, 75 ; B. Audic, 20 ; A. Cloitre, 25 ; M. Hervieu, 5 ; G. Tanguy, 5 ; D. Richard, 25.
- War un dro : 611,89 lur.
Trugarez d' an holl brofourien.

70

Skol vrezhonek e Dulenn

Graet e vez skol vrezhonek e Dulenn gant Alan Heussaff. En ur sal prestet gant Kevredigezh Iwerzhonegerien Skolaj an Dreinded e vez roet ar c'hentelioù, un eurvezh bep sizhun. War-dro 15 den a zeu peuz-reoliek, en o metou ur Breizhad hag ur Vreihadez hag a zo o studiañ e Dulenn.

Embannadurioù

Resevet hon eus :

- **Buoc'haned Breizh** gant Yann ChereL, ur studiadenn diwar-benn an aelezigoù-Doue bet savet e 1944 gant Yann ChereL ha skeudennet brav-tre gantañ (" Preder ", Kaier 105-106. Koumanant 12 niverenn : 45 lur. G. Etienne ccp 16 093 Paris) - Roneoskrivet.

- **Studi hag Ober** (Niverenn 9-10) : an niverenn-mañ a vo pouezus evit ar veleien a fell dezho lavarout o oferenn e yezh er vro. Kavout a reer enni troidigezh vrezhonek ar Prefasoù hag Ordinal nevez an Oferenn. An testennoù zo diazezet gant Komision etreeskoptiel St Brieg - Gwened. Koumanant pevar c'haier : 15 lur. Dim. St Gal de Pons, Louannec, ccp 519 40 Rennes. An niverenn 9-10 hec'h unan (An Oferenn Santel) a goust 8 lur. - Roneoskrivet.

- **Vorbericht über zwei linguistische Studienreisen in die Bretagne.** - Ur studiadennig war rannyezh Buhulien bet skrivet gant hor mignon ar c'helenner Wolfgang Dressler hag embannet e Wien (Institut für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft der Universität Wien. Dr. Karl Lueger-Ring 1 A. 1010 Wien).

- **Kannadig Ker Vreizh** a resevomp bremañ bep miz. Ennañ e kaver pennadoù brezhonek ha keleier a bep seurt. Koumanant : 5,00 lur. Ker Vreiz c c p Paris 5356 83.

- **Exercices phonétiques bretons** gant Bertrand Prudor. Poelladennoù war an distagadur diazezet war " Cours Elémentaire " Roparz Hemon. Al levr roneoskrivet a c'hello servij d' ar re a zesk ar yezh. N' eo ket graet evit tud a vicher hag en abeg da se vez ket implijet ar skritur soniadurel etrevroadel met an doare-skrivañ boutin. Rakpren etre 5 ha 10 lur hervez an niver-goulennet. B. Prudor, 3, Square du Vermandois, Paris 19°.

Troet diwar ar brezhoneg

War-lerc'h an dastumad barzhonegoù brezhonek troet e Nederlandeg " Maar nog zingte Bretanje " Jan Deloof, setu bremañ un droidigezh all " Beajour ar Goañv ", kontadenn gaer Roparz Hemon (a vo embannet hepdale da heul kontadennoù all gant Al Liamm, dindan stumm ul levr). Troet eo bet gant Valère Depauw hag embannet e stumm ul levrig war un dro gant tri levrig all, unan Nederlandeg, unan troet diwar an Euskareg hag egile diwar ar C'hembraeg. Embannet int gant Etnika, Antwerpen. Evit kaout muioc'h a ziskleriadurioù skrivañ da : V. Depauw, Kerklei 9, Sint- Job-in-'t-Goor (Prov. Antwerpen) Belgie.

71

Embannadur eñvorennoù Teo Jousset

Lennet hon eus war ar gelaouenn " Breiz " edo Al Liamm o vont da embann dindan stumm ul levr eñvorennoù T. Jousset bet embannet ganeomp er bloavezhioù tremenet. Arabat kas ho koulennoù deomp rak dre fazi ar gelaouenn eo bet kemennet kement-se. Mignoned T. Jousset, eus Naoned, eo a zo en o soñj embann al levr o-unan.

Unvaniezh Koat Keo 30 a viz Meurzh

Unvaniezh Koat Keo a bed hec'h izili, he mignoned hag an holl vroadelourien da

gemer perzh e lidoù ar 26vet Dalc'h Soñj e Skrignag da geñver Lun Fask, d' an 30 a viz Meurzh 1970. Emgav da 11 eur resis er Groaz Ruz. Goulenn a ra an Unvaniezh m' en em vodo an holl vrogarourien e Skrignag, evit enoriñ memor ar re o deus, evel Yann-Vari Perrot, roet o buhez evit Breizh.

Lizhiri

Al lizher-mañ hon eus bet digant Herve ar Men :

« Ar wech-mañ e kaver da zibab war " Al Liamm ", gant sinadurioù divoas. E pennad R. Gargadenneg, a-zivout ar C'hab, em eus kavet kalz gerioù dianav din. Komzet em eus gantañ, abaoe ma savas e bennad, a-zivout deveradurezh ar ger « Gwaien », setu amañ va meno.

Ar gêr hag ar stêr Gwaien a zoug anv Sant Gwazien, dezhañ ur chapel eno. Betek ar bevarzekvet kantved e raed Tref Goaien eus ar vourc'h-se, gouez da J. Loth. Porzh Gwaien eo bet anvet ivez. En un dousennad bennak a zoareoù eo skrivet anv ar sant.

Dilezet eo bet an Tref ha lakaet aod en e lec'h, dre m' emañ ar gêr gozh war an uhel. Setu penaos e teuas Tref Gwaien da vezañ Aod Gwaien hag Audierne ar C'hallaoued, Aod-iern.

En Hañveg emañ Lok-Gwazien, war c'hlann ar mor, dirak Landevenneg. Distaget e vez « Lopoien » bremañ. O lakaat aod e lec'h Lok hon defe Aodoien pe zoken Aodien, ger tostik a-walc'h da Aodiern.

D' ar ster Gwaien e voe roet anv he aber, e Tref Gwaien. O vont war roudoù Sant Gwazien eo on erruet en Aod-Gwazien. Marteze avat ne zeuio ket ar ouizieien d' am heul ? »

Dihunamb

Chom a ra c'hoazh dastumadennoù " Dihunamb " da werzhañ. Re diglok, evel just, gant 200 pe 250 niverenn a-ziwar 395 (klok). Priz an niverenn : 3,00 lur. Skrivañ d' an Ao. M. Henriot, Presbital, Lokoal-Mendon - 56.

72

Gwerzh levrioù e Roazhon

Hor mignon A. Baron a gemenn deomp bep bloaz niver al levrioù en deus gwerzhet e Roazhon. E drugarekaat a reomp evit e labour. Setu aman roll al levrioù bet gwerzhet e 1969.:

231 Cours Elémentaires (165 e 1968 ha 120 e 1967),
195 Yezhadur Roparz Hemon (165 e 1968 ha 112 e 1967),
130 Méthodes Rapides (135 e 1968),
100 Geriadur Gallek-brezhonek (80 e 1968),
98 Geriadur Brezhonek-gallek (71 e 1968),
16 Kontadennoù an amzer-vremañ,
13 Pirc'hirin Kala-Goañv gant Abeozen
11 An Irin Glas gant Ronan Huon,
11 Mari Vorgan gant Roparz Hemon,
11 Diamantoù Keroulaz gant Roparz Hemon,
10 Notennoù diwar-benn ar Gelted Kozh,
10 Ar Pevar Aviel,
9 Istor al lennegezh gant Abeozen,

8 An Teirgwern Pembroke gant Jarl Priel,
8 Marvailhoù ar Vretoned,
8 Damskeud eus hol lennegezh kozh gant Abeozen,
7 Barzhonegoù gant Roparz Hemon,
7 Fest-noz gant Youenn Olier,
7 Va buhez e Rusia gant Jar! Priel,
7 Kleier Eured gant Roparz Hemon,
6 An ti Satanazet gant Jakez Riou,
6 Geotenn ar Werc'hez gant Jakez Riou,
5 Alanig an Tri Roue gant Roparz Hemon,
5 Evit ket a Netra gant Roperzh ar Mason,
5 Barzhaz 1350-1950,
4 Yezhadur Bras gant Kervella,
4 Marvailhoù loened,
4 An Tri Boulomig kalon aour gant Roparz Hemon,
4 Dremm an Ankou gant Abeozen,
4 Gwinizh Hepken gant M. Abgrall,
4 Ar pesk aour gant Paul Feval,
4 labous ar wirionez gant Troude ha Milin,
4 An Antekrist gant T. Malmanche,
4 Ar Spontailh gant Jarl Priel,
4 Trema an heol o sevel gant Kaba,
ha 14 levr a bep seurt.

War un dro en deus Armand Baron gwerzhet 758 levr-deskiñ ha 228 a bep seurt tra ma oa bet gwerzhet 616 ha 168 e 1968.

Ar c'hresk-mañ a zo kalonekaus. Brasoc'h e vefe bet zoken ma ne vefe ket peurwerzhet ar Geriadur Brezhonek-gallek, ar Yezhadur ha bremañ ivez ar Cours Élémentaire.

Adembannadurioù Al Liamm

Adembann a reomp Cours Étémentaire R. Hemon, ar Grammaire Bretonne, ar Geriadur Brezhonek-gallek hag an hini Gallek-brezhonek. Tennet e vo 6.000 skouerenn eus pep hini. An adembannadurioù ret-se ne lezint ket kalz a arc'hant evit embann levrioù da lenn. Daoust da se hag a-drugarez d' ur mignon en deus prestet arc'hant deomp e vo tu da embann dindan stumm levrioù daou zastumad eus kontadennoù R. Hemon " Ho kervel a rin en noz ha kontadennoù all " a vo an hini kentañ. Evel just e vo embannet ivez eil lodenn ar Bibl.

73

Da werzhañ

Chom a ra da werzhañ un toullad skouerennoù eus *Barzhonegoù* Youenn Olier embannet gant ar skrivagner en ul levrenn liestennet a 112 pajennad. Ar re a garfe pourchas ur skouerenn eus an oberenn-mañ a c'hell goulenn er chomlec'h-mañ : Y. Ollivier, 7, Bd Burloud, 35 - Rennes - c c p 1 534 25 Rennes. Priz : 13 lur gant mizoù-kas.

Breuriezh Sant Erwan

Degas a reomp da soñj, ur wech ouzhpenn, d' an Aotrounez Eskibien, penaos emañ stad Breizh er mare-mañ : an diboblañ o kenderc'hel, an diouer a labour evit ar re yaouank, enkadennoù al labourerien-douar hag ar vicherourien, an dud kozh dilezet, ar sevenadurezh hag ar yezh o kouezhañ, gwasket ma vezont gant ar gouarnamant gall.

Goulenn a reomp ouzh hon eskibien sklerijenañ en un doare fraezh hor c'henvroiz, en doare ma vo tu da ziazezañ un urzh reishoc'h evit ar Bobl, evel ma lavar kelennadurezh ar Pibien diwar-benn ar broioù-suj.

Rener Breuriez Sant Erwan :
Y. E. AR C'HORR.

Keleier digant skingomz ha skinwel

Kelennadurezh ar brezhoneg e Sant-Brieg.

Pemp ezel eus hor C'hevredigezh a ra ar bloaz-mañ skol vrezhonek e Sant-Brieg. Daou e skolioù ar gouarnamant, unan er skolioù prevez ha daou en Oaled Abherve.

Ne dalvez siwazh, c'hoazh, poentoù ar brezhoneg en tu-hont da 10 er vachelouriezh, nemet evit ur meneg arvarus, ha n' eo ket sur e vo lakaet ar brezhoneg er bloaz-mañ c'hoazh war renk ar yezhoù ber all. Nevez zo hon eus bet ul lizher digant kannad Lannuon, an Ao. Bourdelles, a laver dimp ez eo bet o welout ministr an Deskadurezh an Aotrou Guichard en e vurev gant kannaded all, hogen n' o deus ket tapet kaout zoken ur promesa. Amañ c'hoazh e vo ret d' ar Vretoned en em zifretañ mar fell dezho dont a-benn da ziframmañ un draig bennak.

74

Kenskriverion e brezhoneg.

Goulenn a reer ouzhimp chomlec'hioù kenvroidi a garfe kenskrivañ e brezhoneg. Ra skribo dimp hor mignoned o defe c'hoant da gaout ur c'henskriver pe ur genskriverez evit peurzeskiñ hor yezh, en ur reiñ dimp da anavezout o anv, anv-badez, o oad, o micher, an danvezioù a blij dezho ar muiañ (sonerezh, sportoù, beajoù, h.a.), ar yezhoù anavezet, h.a., hep ankounac'haat o chomlec'h evel just. Lakaat 2 dimbr evit respont mar plij.

Skodenn " skingomz ha skinwel " evit 1970.

Atav 20 real (5 lur) da gas d' an Itron Omnes, kont-red 2031-55 Roazhon, hogen trugarez en a-raok d' ar vignoned a rofe un tammig muioc'h. Ma vez kreñv a-walc'h an arc'hant ganimp e c'hellimp marteze reiñ ur priz bennak da vugale ar skolioù brezhoneg.

Klask a reer ur c'helenner. - Emañ rener ur skol labour-douar (paotred) e Kemper, o klask ur c'helenner evit 70 bennak a baotred yaouank, c'hoant ganto deskiñ ar brezhoneg. Skrivañ dimp.

A. Omnes, 10, rue Duguay-Trouin, Sant-Brieg.

Kendalc'h Keltiek 1970

En Enez Manav e vezo graet ar C'hendalc'h Keltiek er bloaz-mañ. Kregiñ a raio d' al Lun 30 a viz Meurzh diouzh an noz, hag ez echuo d' ar Gwener 2 a viz Ebrel diouzh an noz.

Testenn ar C'hendalc'h a vo " Ar C'helt evel saver-lezennoù ". Prezegennoù a vezo graet war an danvez-se gant arbennegourien eus an holl vroioù keltiek. Bez e vo ivez prezegennoù diwar-benn " an dizoloadennoù nevesañ en hendraouriezh keltiek ". Diouzh an endervezh e vo gweladennoù dre an enezenn, ha degemeret e vo ar gendalc'hidi ivez e Ti ar Breujoù. D' ar Gwener da noz e vo ur sonadeg a gemero perzh enni arzourien eus an holl vroioù keltiek.

E Douglas e vo kreizenn ar C'hendalc'h hag eno e vo graet ar bodadegoù.

Un nebeut kendalc'hidi a vo roet degemer dezho gant Skourr Manav ar C'hendalc'h. A-hend-all e vezo priz an devezh en ostaleri war-dro 39 lur (priz uhelañ) ha 25 lur (priz izelañ).

Evit kaout diskleriadurioù hiroc'h pe evit en em enskrivañ, goulenn digant :
Jord Kler, 1, place Saint-Pierre, 44 - Nantes.
Skodenn-vloaz d' ar C'hendalc'h : 10,00 lur. J. Queille, c c p 1730-04 Rennes.

" Oaled Sant Erwan " e Brest

E pep karter eus Brest, gwelout a reer ur bern « boutikoù » bihan diimplij, serret, goullo. Dec'h c'hoazh, bez e oant daoulagad ar straed, o luhañ d' an tremeniad, klinket brav ha sklerijennet d' an noz. Na trist o estajerennoù poultrennek, o gwerennoù lous, liv ar marv warno ! « Da feurmiñ » e lavar ar skritell. Da biv ?

75

Stalioù ramzel 'zo deuet, galloudus, ostilhet evit gwerzhañ a vil vern marc'had-mat. Ar boutikoù bihan n' hellont stourm !

Unan da nebeutañ he deus adkavet buhez : tostik da goc'hu Sant-Varzhin, d' ar 28 straed Charlez-Berthelot: Lenn a reer war he zalbenn skrivet e melloù lizherennoù kaer : " Oaled Sant Erwan ". Hag anat eo ez eo bev. Bep sizhun, ar stal-wer a gemer doare nevez. Alies, diskouezadegoù levrioù a bep seurt : levrioù evit ar vugale, levrioù skol, romantoù, barzhonegoù, embannadurioù ar Bibl, h.a. Gwerzhet 'zo bet evit 313 lur.

Met ouzhpenn, diskouezadegoù a bep seurt : da skouer : unan en enor d' an oabllestrourien Apollo 11, pa ziskennjont war al loar, gant ur bern tresadennoù fentus. Unan diwar-benn Eusa, o tiskouez lec'hiadurezh an enezenn hag he c'hened gant luc'hskeudennoù kaer, hag ouzhpenn, al labour a vez graet c'hoazh, en deiz a hiziv, gant ar merc'hed : gloan deñved nezet gant an hinkin ha stammet brav. Unan all a voe aozet ha klinket evit Nedeleg gant ar vugale : ur c'hraou staliet koant. Unan all evit ar bloaz nevez, oc'h aliañ an dud da brenañ ha da brofañ levrioù ha pladennoù brezhonek.

Bepred, evel just, skritelloù ha displegadurioù e brezhoneg war war pep tra.

An ti a zo digor da neb a fell dezhañ brezhonegañ ha goulenn tra pe dra, pe labourat en ur mod bennak evit ar yezh.

War c'houlenn " Kuzul ar brezhoneg ", roet 'zo bet bod d' ur skol vrezhonek, ingal d' al lun ha d' ar meurzh, studierien a zeu da gelenn. Tud yaouank ha tud en oad a heuilh aketus.

Nevez 'zo, eo profet bet d' an Oaled, gant an Aotrou Tassel, un dastumad damglok eus « Gwalarn », « Al Liamm », « Sterenn ». Setu aze diazez prizius ul levraoueg-prest.

Gwech ha gwech all, kaozeadennoù a bep seurt a zo bet displeget : Erwan Kervella a gomzas eus " Breuriez Sant Erwan ", he fal hag al labourioù kaset da benn ganti. Youenn Olier, diwar-benn «Lennegezh ha buhez e Breizh e 1969» . An Aotrou ar Gall - barzh Absulio - diwar-benn doareoù bevañ an dud a zeue e kêr diwar ar maez e 1900.

Ha n' eo ket hepken er voutik e vez diskouezet ha gwerzhet levrioù brezhonek : war ar blasenn, dirak ar choc'hu, e vez disparket ivez ur stal levrioù « brezhoneg e pep lec'h », se 'zo soñj ar gwerzhour.

Digor e vez ingal " Oaled Sant Erwan " bep Meurzh etre 18 eur hag 20 eur ha bep Yaou etre 10 eur ha 12 eur 30.

I. M.

Kantvet deiz-ha-bloaz Pompeu Fabra, " Fransez Vallée " Kataloniz

N' eo ket re ziwezhat, a gav din, evit degas da goun d' hor c'henvroiz o deus Kataloniz, e kement lec'h a zo anezho dre ar bed, lidet warlene kantvet deiz-ha-bloaz ganedigezh Pompeu Fabra a vez sellet outañ evel diazezour ar c'hataloneg a-vremañ. Tennañ a reomp eus ur pennad-skrid gouestlet dezhañ ar bommoù-mañ da heul :

76

« Ne oa nemet 13 vloaz pa veizas P. Fabra e oa ret d' e genvroiz dont en-dro d' ar c'hataloneg. Ur wech m' edo o skrivañ d' e gerent e kastilhaneg - ar yezh edo o teskiñ er skol - e chomas berr hag e verzas ne oufe ket, evit skrivañ d' e dud, ober gant ur yezh ne vefe ket an hini a rae ganti bemdez, ar c'hataloneg. Skrivañ, avat, ur yezh, anavezet dre gomz hepken, a zo diaesoc'h, un tamm, eget skrivañ kastilhaneg, bet desket gantañ er skol. Kavout a reas e-mesk levrioù e dad ur geriadur hag ur yezhadur eus ar c'hataloneg hag a-ziwar neuze e strivas da skrivañ brav anezhañ. Diwezhatoc'h e labouro, war un dro, war ar skiantoù - un ijinour voe anezhañ - ha war ar yezhoniezh. Embann a reas, kerkent ha 1898, ul labour a ouiziegezh rik a zo e dalbenn : " **Contribucio la Grammatica de la llengua catalana** " ha goude e teu er-maez, heul-ouzh-heul, ur rummad levrioù da zeskiñ ar c'hataloneg, e reizhskrivadur, e yezhadur, h.a.

A-ziwar 1911 eo e tiskouez Fabra pezh ez eo barrek da ober, neket hepken evel gouiziegezh war ar yezh met ivez evel kelenner a-drugarez da " **Ensavadur ar Studioù Katalanek** " (**Institut d'Estudis Catalans**) bet savet e 1907 gant Prat de la Riba. Ur wir Skol-Veur eo ar gevredigezh-se hag hi ouzh en em ren hec'h-unan. He fal a zo kas war-raok a bep seurt enklaskoù ha studioù o tennañ d' ar sevenadurezh katalanat. Karget eo P. Fabra da gelenn enni ar c'hatalaneg hag e labour ivez e Kevrenn ar Yezhoniezh hag ar Geriadurouriezh. Embann a ra e 1913 e reolennoù reizhskrivadur a vo a-benn ar fin degemeret gant an holl goude breutadegoù garv. Embann a ra e 1932 e C'heriadur Bras (**Diccionari General de la llengua catalan**) e chom, en deiz a hiziv zoken, an hini klokañ eus ar geriadurioù katalanek. Evel kelenner e stumm ar vistri a yelo, d' o zro, da zeskiñ d' ar vugale o yezh dezho o-unan. E 1931 e tigor ar Republik dorioù ar skolioù d' ar c'hataloneg. Evit Pompeu Fabra ez eo kement-se tizhout ar pal en deus labouret e-pad e vuhez evitañ. Er bloaz 1936 e tarzh, siwazh, ar brezel-diabarzh ha, tri bloaz goude, e rank, evel kalz eus e genvroiz, kemer penn e hent da vont en harlu. Kavout a ra bod e Pariz ma ren eno ar gelaouenn **Catalunya**. Bloaz goude eo tro ar C'hallaoued da redek an hentoù hag e kav Fabra bod e Montpellier m' en em gav eno gant 10.000 a repuidi katalanat. En o zouez e kav e vignoned *Rovira i Virgili* ha *Carlos Riba* hag o-zri ez int difennourien wellañ ar sevenadurezh katalanat en harlu. Embann a ra neuze ur **Yezhadur Katalanek** e galleg. Skol-Veur Toloza a ra, e 1945, un doktor « honoris causa » anezhañ. Echuñ a ray e vuhez e Prade, anezhi ur gêrig a ranke dont da vezañ brudet a-drugarez d' e vignon Pau Casals. Gouestlañ a ra strivoù diwezhañ da gas en-dro ur skol gatalanek dre lizher. Mervel a ra e 1948, e-pad nozvezh Nedeleg, tapet gantañ e 80 vloaz, 60 anezho gouestlet da studi ha da gresk ar c'hataloneg. »

O lidañ warlene, ganedigezh Pompeu Fabra ez eo dasorc'hidigezh o yezh eo o deus lidet Kataloniz.

L. ANDOUARD.

77

Barr-Heol

War un dro gant niverenn diwezhañ Barr-Heol [62] (an darn vuiañ anezhi leuniet gant " Va Bed bugel " Anjela Duval kontet brav-tre), e tlee degouezhout ganeomp an div levrenn a ya d' ober an niverenn 63 a zo o paouez dont er-maez. Unan anezho eo «Leksional sulioù ar C'horaiz ha Sul Fask» hag enni e kavo ar veleien al lennadennoù o deus ezhomm anezho evit oferennoù ar sul. War un dro gant al levrig moulet kaer-se eo bet kaset deomp " Ritual badeziant ar vugale " (liesskrivet).

Priz al Lennadurioù. zo : 4,00 lur
Priz Ritual badeziant ar vugale : 1,50 lur.
Barr-Heol, 22 - Lannuon, c c p 245 453 Rennes.

Nerzh

Nerzh zo ur gelaouenn gouennelour liesskrivet. Renet eo gant Riec-Rigakos hag ul lodenn vras eus ar pennadoù zo skrivet gantañ e-unan. Notennoù a bep seurt a gaver e-barzh diwar-benn ar gouennoù, ar Juzevien, ar re zu, dibarded ar ouenn wenn (" Kaerañ hini ar bed ", n' ouzomp ket avat diwar peseurt arouez-varn). En niverennoù 2 ha 3 e kaver ivez pennadoù diwar-benn kontammadur an dour hag all. Nerzh, kelaouenn c'hwec'hmiziek. Koumanant-bloaz : 12,00 lur (4 niverenn), c c p 754 82 Rennes.

Emsav, Niv. 36, 37

Setu amañ taolenn an niverenn 36 (Kerzu 1969) : An egor istorek, An emsav hag ar vro, Notennoù politikel ha Roll ar pennadoù embannet gant ar gelaouenn e 1969. Ar pennad-digeriñ zo diwar-benn an eneberezh en Emsav. Hervez skrivagner ar gelaouenn e tle bezañ eneberezh etre ar Vretoned : « An emsav zo ur seurt kêriadenn, anezhi familhoù brochet kenetrezo an trifarzh eus an amzer, met nes a galon evelkent. An Unvaniezh-se zo, eme skrivagner Emsav, un aspadenn eus ar spered a gumuniezh henvoazel ha n' en deus an emsav netra d' ober gant seurt pallennad teuc'h ha strizh a drivliadoù m' emañ paket relegoù Breizh henvoazel. E roll a go gwiadid etre Breizhiz ur reizhiad a zarempredoù politikel, gant an troc'hoù, ar pelladurioù, an eneberezhioù garo a vez o regiñ an egor istorek e kement lec'h eus ar bed ma 'z eus anezhañ ».

Pennad-digeriñ an niverenn 37 zo ur studiadenn diwar-benn ar gouerien ha diorreadur ar vro. Roet e vez un istor berr eus stourm ar gouerien hag a zo ar c'hendere ar vuiañ kizidikaet hiziv e Breizh ouzh kudennoù armerzhel ar vro. An Emsav hag ar Vro zo respontoù da lizhiri al lennerien. Echuiñ a ra niverenn gant an notennoù politikel boaz.

Emsav : koumanant-bloaz 20,00 lur. 30, place des Lices, Rennes, ccp 2 460 10 Rennes.

78

Ar Bed Keltiek

Niverenn 134. Goude keleier ar miz e kaver ur pennad " Du-mañ gwechall " gant Herve ar Menn, kendalc'h troidigezh istor Breizh La Borderie, dibenn en levrenn La Borderie ez eo. An trede pennad pouezus zo diwar zorn A. Heussaff : " Diskoulm peoc'hus da gudenn Norzhiwerzhon ".

Ar Bed Keltiek, dastumadenn viziek, koumanant-bloaz : 15,00 lur, 24, rue Poull ar Bachet, Brest, c c p Rennes 1 907 07.

Imbourc'h

Deuet eo er-maez div niverenn gentañ ar gelaouenn Imbourc'h, hini miz Kerzu 1969 hag hini miz Genver 1970.

Setu amañ taolenn niverenn miz Kerzu :

Petra eo an Emsav ? - Keal ar Framm broadel - Kelennadurezh ha politikerezh - Brezel kravezel e Norzh-Iwerzhon ? - Teulioù : enkadenn Iwerzhon gwelet gant Marksourion - Lizhiri - Devezhioù-studi E. B. V. e miz Here 1969.

Miz Genver 1970 :

Emsav ha Stad gant H. K. - Stad ar brezhoneg bremañ gant Kerlann - Kudennoù a istor kempred an Emsav - Buhez ur brogarour dreistordinal gant Yann Morvan - Devezhioù-studi E. B. V. e dibenn miz Kerzu 1969 - Lizhiri.

Imbourc'h a zo ur gelaouenn viziek a bolitikouriezh. Koumanant-bloaz : 20,00 lur. Da gas da : Y. Ollivier, ccp 1 534 25 Rennes.

Priz Paul Claudel (Bro Japan)

An holl re a anavez LANGLEIZ, skrivagner ha kelenner en Arzoù-Kaer Roazhon, a oar gant peseurt aked e pleustr war e oberennoù, lennegel koulz hag arzel.

E 1960 e voe embannet e levr " Technique de la peinture à l'huile de Van Eyck à nos jours " a oa bet goulennet outañ gant an ti-embann Flammarion e Pariz. An oberour en doa lakaet meur a vloavezh da sevel ar mell levr-se, a zo, gouez d' an arzourien ampartañ, ur benveg hep e bar evit al livourien.

Ouzhpenn c'hwec'h mouladur a zo bet graet anezhañ, hag un droidigezh e japaneg. Graet eo bet houmañ gant Mitsuhiko Kuroë, is-rener mirdi an Arzoù Kornog e Tokyo. An droidigezh-se a zo o paouez kaout ar priz Paul Claudel, priz roet bep bloaz e koun ar barz gall bet kannad Bro-C'hall er Japan, d' an droidigezh gwellañ savet eus ar galleg d' ar japaneg.

Pa ouzer pegen blizik eo ar Japaniz e-keñver an arzoù - peurgetket al liverezh - e c'heller bezañ laouen-kenañ en dije Mitsuhiko Kuroë dibabet treiñ levr al livour breizhat en amboaz d' e implij gant arzourien e vro. An dibab-se a ra enor d' hor c'heneil mat Langleiz, ha kinnig a reomp dezhañ hor gwellañ gourc'hemenoù. Salv ma c'hell al loread japanat ober anaoudegezh gant Breizh hag he sevenadur pa zeuio da Europa, a-drugarez d' ar yalc'had profet dezhañ war un dro gant ar priz.

79

Notenn a-berzh " Emsav Stadel Breizh "

En he niverenn 137 (Du, Kerzu 1969) he deus Al Liamm embannet ur Raktres kempennadur ar studioù breizhek. Emsav Stadel Breizh a zouj d' ar gwir en deus nep piv bennak da embann raktresoù war « ar studioù breizhek », betek ma n' o embann ket en e anv nag en anv e aozadurioù-stummañ. O vezañ avat ma kred an aozer reiñ barnadennoù war daou eus an aozadurioù-se, S.A.D.E.D. ha Kelc'h Debauvais, o vezañ ivez ma ra meneg eus « dibaboù politikel », e rank an traoù bezañ resisaet.

En Eost 1969 eo bet pedet Youenn OLIER da lezel ar garg a gelenner war al lennegezh a oa bet fiziet ennañ gant S.A.D.E.D. en Ebrel 1965. Dre abegoù politikel eo bet kemeret an disentez-se.

Dibaboù politikel zo e kaoz enta. An dibaboù politikel-se avat n' int ket bet « kemeret e-kerz hañv 1969 » evel ma skriv an digargad. Termenet e voent gant krouerion S.A.D.E.D. ken abred ha 1962, da lavarout eo ouzhpenn daou vloaz kent ma krogas Youenn OLIER da gemer kefridi er strollad. Kardarnaet, resisaet ha klokaet eo bet dizehan an engouestladur politikel-se abaoe, ken gant S.A.D.E.D. hag an aozadurioù-stummañ all, ken gant Skourr an Deskadurezh Vroadel, ken gant Emsav Stadel Breizh hag an aozadurioù politikel a zo ennañ. An dibaboù politikel-se n' int bet nepred kuzhet ouzh den. Er c'hontrol int bet embannet e-ser pennadoù stank hag en ur yezh resis (1).

A-zivout e aozadurioù-stummañ, e ro Emsav Stadel Breizh da c'houzout ar resisadurioù-mañ :

Enframmet eo hiviziken an deskiñ brezhoneg e stummadur politikel an emsaverion. Setu perak ne vez degemeret da skolidi gant Kelc'h Debauvais en e gentelioù dre gomz ha dre lizher nemet danvez izili E.S.B.

En enep, e kendalc'h S.A.D.E.D. da zegemerout da skolidi ken izili ha danvez izili E.S.B., ken tud n' o deus ket perzh eeun e labour E.S.B. En 9t bloavezh-skol (1970-71) e tigor un trizekvet hag ur pevarzekvet rummad e kelennadurezh S.A.D.E.D. : Armerzhouriezh-I, Politikouriezh-I ; en 10t bloavezh-skol (1971-72) e tigor ur pemzekvet hag ur c'hwezekvet rummad : Armerzhouriezh II, Politikouriezh-II.

(1) A-douez ar c'hantadoù pajennoù a gelennadurezh politikel embannet gant Emsav Stadel Breizh hag e aozadurioù, e taveomp al lennerion d' ar re-mañ, a-benn reiñ dezho anaoudegezh spisoc'h eus an traoù a zo keal anezho en Notenn-mañ :

Danevelloù 1964 S.A.D.E.D. (engouestladur politikel S.A.D.E.D.).
«Kuzul ar Brezhoneg» hag an Emsav, Emsav 12/324, Kerzu 1967 (resisadurioù nevez war engouestladur politikel S.A.D.E.D.).

Lennadennoù : Guy HÉRAUD : " L'Europe des Ethnies ", Emsav 18/172, Mezheven 1968 (hag ar breutadur da heul : Emsav 19/202 ha 22/297 ; distaolidigezh an tezennoù naturelour bet kemeret da ziazez gant an P.N.B. hag al luskadoù a-vremañ a zo e hêred war ar poent-se).

80

Dremm dispac'hel ar brezhoneg, Emsav 27/169, Meurzh 1969 (« Ar gelennerion vrezhoneg a nac'h ober politikerezh a asant derc'hel ar framm gall war ar vro. N' eus nemet ul lec'h d' ar brezhoneg : ar framm dispac'hel brezhon »).

En Emsav hag ar Vro (13), Emsav 28/99, Ebrel 1969 (breutadurioù war ster an F.L.B., keal an diempradur, ster ar Chouanerezh e Breizh, Istor an Emsav, al labour dispac'hel da ren er Skolioù-meur gall).

Penaos meizañ kevredigezh an Emsav ?, Emsav 29/131, Mae 1969 ; Poellelezh an Emsav, Emsav 30/163, Mezheven 1969 (« An Emsav en deus da grouiñ diazezoù politikel ha kevredigezhel ur vro nevez. E boellelezh zo enta ur boellelezh-krouiñ »).

Lec'h al ledemsav en daelerezh-dieubiñ, Emsav 31/195, Gouere 1969. (« Al ledemsavioù zo andonioù a skoilherezh, a wariadur, a vreinaadurezh el lec'h ma vezont ; pistrius int e doabarzh an Emsav, met prizius int d' an Emsav ur wech lakaet el lec'h azas, eleze e korn brein ar framm gall »).

Kemennadenn Kengor an Dael evit Breudoù Mezheven 1969 : Stad an traoù en E.S.B., Emsav 31/206, Gouere 1969 (Ar gemennadenn-mañ a verk un taol-buanaat ha -strishaat lakaet war ar frammadur politikel en E.S.B. : endalc'het eo an holl izili da zibab etre ober politikerezh da vat, ha ren un «ober sevenadurel», un « ober kevredigezhel » pe un « ober armerzhel » dibolitikel).

Kemennadenn Stroll-Leviañ E. S. B. : Klozadur prantad ar frammañ politikel.

Dezrann daou zarvoud, Emsav 34/309, Here 1969 (Klozadur hini Mezheven eo ar gemennadenn-mañ : kaset eo bet da bennvat ar frammadur politikel. Izili zo bet diskarzhet. Displeget eo dre ar munud abegoù ha ster an diskarzhioù-se dre dermenañ spisoc'h diazezou politikel an emgann dispac'hel brezhon).

*Unvanadur an istoregezh, Emsav 32/231, Eost 1969. Demokrategezh ha frankiz-
dezeviñ, Emsav 32/237, Eost 1969. Doareoù dibarek eus ar framm dispac'hel, Emsav
35/329, Du 1969. An egor istorek. Emsav 36/361, Kerzu 1969. (Padet eo seizh
vloaz prantad an diazezadur diabarzh. Deraouiñ a reas gant krouidigezh
S.A.D.E.D, e 1962, echuiñ a ra gant frammadur politikel E.S.B. e 1969. Echu eo
ar prantad entroadur, deuet eo mare an eztrroadur. Emañ ar framm oc'h eilpennañ,
o treiñ tu evel ur vaneg, o kas da benn e darzhadur tiriadel. Hiviziken e vez
darempredoù pep hini gant ar boblañs da gentañ).*

*Pourchaset e vez testenn Danevelloù Bloaziek S.A.D.E.D. gant ar strollad e-
unan ; skrivañ da S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 - Rennes. Gwerzhet e vez
bloavezhioù 1967, 1968, 1969 Emsav 24 F pep hini (27 F dre ar post). Koumanant
1970 Emsav a sav da 20 F, c.c.p. Emsav 2 460 10 Rennes.*

AL LIAMM 139

TAOLENN

Gwerzioù kozh Breizh gant F. AN UHEL	83
Ar C'hloareg gant GOULVEN PENNAOD	93
Ul liver gall en Hanveg troidigezh gant HERVE AR MENN	106
O Donovan Rosa gant ALAN HEUSSAFF	126
Youenn Drezen (studiadenn)	139
A-zivout " Notennoù Yezh " gant ROPARZ HEMON	145
Kudenn vroadel Gatalonia gant R. DELAPORTE	148
Notennoù	154

Gwerziou Kozh Breizh

(Kendalc'h)

85

FONTENELLA

1

Fontenella en deus graet le
 Biken en Leon n'antreje :
 Koulskoude 'n deus lavaret gaou,
 Tremenet gantañ Plonevez 'r Faou ;

Menez Arre ha Plougonvez,
 Hag ivez ar Chapel-Nevez.
 Fontenella a lavare
 En Koadelan pa arrue :

« Demat ha joa barzh an ti-mañ,
 Ar bennhêrez pelec'h emañ ? »
 « Ar bennhêrez a zo kousket,
 Taolit evezh n' he dihunfet ! »

« Roit din-me an alc'houezio,
 Mar eo kousket, m' he dishunvo. »
 Ar bennhêrez a lavare
 D' Fontenella, pa dishunve :

« Ne gredan ket mont da vale,
 Gant an aon rak Fontenelle,
 Rak klevet em eus lavaret
 Ez eo un debocher merc'hed ;

Ez eo un debocher merc'hed,
 Ha dreist pep tra pennhêrezed. »
 « M' eo rak Fontenella ' spontet,
 Outañ e-unan e komzet ! »

Ar bennhêrez a lavare
 D' he matezh vihan, an deiz-se :
 « Matezh vihan, va sikouret,
 Evit kouraj na vankan ket. »

85

Un hach pennek a oa garni,
 Ha ganti c'hourdrouze e skeiñ:
 Fontenella a lavare
 D' ar bennhêrez eno neuze :

« Pennhêrezig, n'am skoit ket,
 Pe neuze c'hwi vezo nec'het
 Mar galvan-me ma soudarded,
 Pennhêrez, neuze a krenfet. »

Fontenella a c'houlenne

Digant ar bennhêrez neuze :
« Pennhêrezig, din lavaret,
C'hwi deufe ganin d' douar gallek,

Da gabitenez teir arme,
Ha pried da Fontenelle ? »
Ar bennhêrez a lavaras,
Da Fontenella p' hen klevas :

« Gwell eo ganin mont d' ar Folgoat,
Ac'hane welin douar ma zad,
Ac'hane welin douar ma zad,
A ray kalz vad d' am daoulagad ! »

2

Fontenella a lavare
D' e floc'h bihan, un deiz a oe :
« Kerzh da c'houlenn digant Mari
Ray digemer deomp 'n he zi

Mar na zigor he dor, ton-hi,
Laka 'n iliz da varchosi,
Ar sakristiri da gav gwin,
An aoter vras da daol kegin ! »

3

Fontenella a c'houlenne
En Trevrian pa arrue :
« Ma merer, din-me lavaret ;
Na belec'h emañ ho merc'hed ?

86

Na belec'h emañ ho merc'hed ?
Unan a renkan da gavet. »
Hag ar merer a lavaras
Da Fontenella, p' hen klevas :

« Aotrou, m' ho ped, digarezet;
N' oc'h eus ket ezhomm ma merc'hed,
'Ma ganeoc'h ' pennhêrez Koadelan.
Koantañ plac'h yaouank 'zo 'r bed-mañ. »

4

Deut 'zo lizher d' Fontenelle
Evit mont da gaout ar roue.
Fontenella a lavare
A Drevrian pa sortie :

« Kenavo da barrez Tremel,
Mar gallan ne vezin ket pell :
Mar bezan bev, teuin d' ar gêr,
Mar marvan, tigasín lizher. »

Fontenella a lavare,
En lez ar roue p' arrue :
« Demat, roue ha rouanez,
Deut on d' ho kwelet d' ho palez ! »

Ar roue neuze a laras,
Da Fontenella, p' hen klevas :
« Pa 'z oc'h deut, deut-mat ra veet,

Evit d' ar gêr na efet ket ! »

Fontenella a lavaras
D' ar roue neuze p' hen klevas :
« Re yaouank ez eo da varo
D' lakaat anon-me d' ar maro ! »

Ar roue neuze a laras
D' Fontenella, gant malis-bras :
« Mar on re yaouank da varner,
Te a zo re gozh da wasker ! »

87

Fontenella a lavare
D' e floc'h bihan eno neuze :
« Floc'hig, floc'hig, ma floc'h bihan,
Te 'zo dilijant ha buan,

Kerzh-te bremañ da Goadelan
Davit 'r c'houblad linselioù moan ;
Davit 'r c'houblad linselioù moan,
D' lakaat ma c'horf da lienañ. »

Ar roue neuze a laras,
Da Fontenella p' hen klevas :
« Salv ho kras, 'vel-se na vo ket,
A dammoù vefet dispennet ;

Dispennet vefet a bezhioù,
Ha taolet war ar c'hroaz-hentoù !... »
Fontenella a lavare
D' e floc'h bihan eno neuze :

« Floc'hig, floc'hig, ma floc'h bihan,
Kerzh-tre bremañ da Goadelan,
Ha goulenn ur plad alaouret
D' lakaat ma fenn, pa vo troc'het ! »

Met ar roue a lavaras
Da Fontenella, p' hen klevas :
« Nann ! taolet 'vo war ar pave,
Da voul-c'hilhoù d' ar vugale ! »

Fontenella a lavare
D' e floc'h bihan eno, neuze :
« Dal ur guchennad ma blev-melen
Da stagañ eus porzh Trevrien,

Vit ma laro Trevrianiz :
- Bennozh Doue d' ene 'r markiz ! »

Tennet eus al levr " Antiquités des Côtes-du-Nord " gant De Fréminville.
Dastumet eo bet e parrez Priel.

88

GWILHAOUIG KALVEZ

1

Gwilhaouig Kalvez 'n deus laret

Mont da bardonañ gant merc'hed,
Da santez Anna, d' ar Folgoat,
Ha d' sant Selvestr, a galon vat.

Hag en deus graet peder lev dro
Gant aon an Doujet zo er vro ;
Koulz oa dezhañ n' dije ket graet,
'N Doujet 'n deus hen diarbennet.

'N aotrou an Doujet a lare
D' e balfrinier, en deiz-se :
« Me 'wel 'tont peder flac'h aze,
Bremañ em bo ar choaz anhe. »

« Taol't pled n' ho pe hini anhe,
Gwilhaou ar C'halvez zo gante ;
Gwilhaouig Kalvez, paotr ar vazh,
'Vit daou na dri n' ra ket a gas. »

Aotrou an Doujet a lare
Da Wilhaou Kalvez, eno neuze :
« Gwilhaou Kalvez, din-me laret,
Pe nes kar deoc'h eo ar merc'hed ? »

« Unan anhe zo ma fried,
Ha div all zo ma c'hoarezed ;
Eben 'zo merc'h d' am amezeg,
Roet din e karg d' eveshaet. »

Aotrou an Doujet a lare
Da Wilhaou Kalvez p' hen kleve ;
« Ro din-me merc'h da amezeg,
Me laosko ganit da bried. »

89

« Koulz marc'had ho po ma fried
Hag ho po merc'h ma amezeg,
Rag c'hwi n'ho po hini anhe,
Pe kollin aman ma buhez. »

Aotrou an Doujet 'c'houlenne
Eus Gwilhaouig Kalvez neuze :
« Gwilhaouig Kalvez din laret,
Gant pezh armoù e c'hoariet ? »

« Ma eo gant un tamm skeltrenn wenn
'Zo ganin indan ma chupenn ;
'Zo ganin indan ma chupenn,
'Zo he ano ar geuneudenn. »

Aotrou 'n Doujet p' en deus klevet,
'N e c'hwitell arc'hant zo kroget,
'N e c'hwitell arc'hant e krogas,
Teir c'hwitelladenn a leuskas :

Teir c'hwitelladenn a leuskas,
Triwec'h denjentil em gavas ;
Triwec'h denjentil em gavet,
D' lemel digantañ e verc'hed.

Kriz 'vije 'r galon na ouelje,
'N plaenenn 'r Folgoat neb a vije,
O welet naontek kleze noazh
Dic'houinet enep ur penn-barzh

Gwilhaouig Kalvez 'c'hoari oute,
Gant e verc'hed ouzh e gostez ;
Gant e verc'hed ouzh e gostez,
Hag o zape lec'h ma kare.

Kriz 'vije 'r galon na ouelje
'N plaenenn 'r Folgoat neb a vije,
'Welet gwad 'n dudjentil o skuilhañ
Gant bazh ur ploueziad o lac'hañ.

Merc'hed Gwilhaouig a ouele,
Ne gavent den o frealzje ;
Ne gavent den o frealzje,
Met Gwilhaouig, hennezh a ree.

90

« Tavet, merc'hed, na ouelet ket,
Me yel bet' ar roue, mar bez ret
Me yel bet' ar roue, mar bez ret,
Da diskuilh an aotrou Doujet. »

2

Gwilhaouig Kalvez c'houlenne
Er gêr a Roazhon p' arrue :
« Demat ha joa barzh ar gêr-mañ,
Pelec'h aman 'r prizon amañ ?

Pelec'h emañ 'r prizon amañ
Ma yel Gwilhaou Kalvez ennañ ? »
Hag ar jolierez a laras
Da Wilhaou Kalvez, pa glevas :

« Gwilhaouig Kalvez, n' ret ket goap,
Prizon 'walc'h 'zo 'vit ho lakaat ;
Triwec'h archer 'zo bet kaset
Evit donet d' ho kemeret. »

Kriz 'vije 'r galon na ouelje,
En kêr Roazhon neb a vije,
'Welet gwad 'n archerien o skuilhañ
Gwilhaou Kalvez ouzh o lac'hañ.

Merc'hed Gwilhaou Kalvez 'ouele,
Na gavent den o frealzje ;
Na gavent den o frealzje,
Met Gwilhaou Kalvez, hennezh 'ree :

« Tavet, merc'hed, na ouelet ket,
Bet' ar roue 'vo ret monet
Me yel bet ar roue, mar bez ret,
Da diskuilh an aotrou 'n Doujet. »

91

3

Gwilhaouig Kalvez a lare,
En palez ar roue p' arrue :
« Demat roue ha rouanez,
Me 'zo deut yaouank d' ho palez. »

« Na pezh torfed a teus-te graet,
M' out deut ken yaouank d' am gwelet ? »
« Torfed a-walc'h am eus-me graet,
An aotrou 'n Doujet 'm eus lac'het.

Ha triwec'h e gamaraded,
O tifenn outo ma merc'hed,
Ha triwec'h archer, o tonet,
'Oa degaset d' am c'hemeret.

« Gwilhaouig Kalvez, din laret,
Pe nes kar deoc'h oa ar merc'hed ? »
« Unan anhe eo ma fried,
Ha div all zo ma c'hoarezed :

Eben zo merc'h d' am amezeg,
Roet e karg din d' eveshaet. »
« Gwilhaou Kalvez, din-me laret,
Gant pezh armoù e c'hoariet ? »

« M' eo gant un tammig skeltrenn wenn,
Zo aman indan ma chupenn
Zo amañ indan ma chupenn,
Zo hec'h ano ar geuneudenn.

« Gwilhaou Kalvez, din-me laret,
C'hwi ' c'hoarife ouzh ma soudarded ? »
« Degaset hanter-kant er porzh anhe,
Ne ran forzh 'vit c'hoari oute. »

Kriz 'vije 'r galon na ouelje
En porzh ar roue, en deiz-se,
'Welet hanter-kant kleze noazh
Dic'houinet enep ur penn-bazh ;

92

Gwilhaou Kalvez 'c'hoari oute
Gant e verc'hed eus e gostez ;
Gant e verc'hed eus e gostez,
Hag o zapout lec'h ma kare.

Kriz 'vije 'r galon na ouelje
En porzh ar roue, en deiz-se,
'Welet gwad 'r soudarded o skuilhañ,
Gwilhaou Kalvez ouzh ho lac'hañ.

Ar roue Louiz a lare
Da Wilhaouig Kalvez, neuze :
« Gwilhaouig, leusket-int bremañ,
Me ec'h a raktal da skrivañ

Me 'skribo dit war baper ruz
Bale hardiz barzh e pep tu ;
Me 'skribo dit war baper glas
Bale hardiz barzh e pep plas. »

Kanet gant ar c'hemener bihan en bourk Plouaret, 1863.

Ar C'hloareg

- 1 -

Hir eo. Ne echuo ket an nozvezh-mañ. A vare da vare e taolan ur sellad ouzh dremm luc'hus va eurier troet e diabarzh va brec'h evit mirout na vo spurmantet gant an enebour. Peder eur ha kard. Da unnek eur hanter omp degouezhet war ar c'hozh tamm rec'hier-mañ. A-wechoù e tammglevan ur fiñvadig nepell diouzhin, trouz un troad o lakaat meinigoù da ruilhal pe un analad pounner. Emañ an adletanant Le Borgne a-gleiz din ha va c'hamalad, ar c'horporal Pinelli, a-zehou. Ken du-pod eo anezhi ma n' on ket evit o gwelout. Ha fresk ouzhpenn. Gwisket on tomm gant ur jiletenn c'hloan hag advragoù hir dindan va c'hadwisk (ar « bateuleu-dreseu » evel ma laver Pinelli n' eo bet biskoazh evit distagañ mat battle-dress). C'hwec'h miz zo em bije kaset rag-eeun da sutral nep piv bennak en devije lavaret din e c'halle bezañ ken yen nozvezhioù Aljeria !

Du-hont emeon avat, pell diouzh va stal sioul eus ti " Universel Electricity ", anezhañ ur stal genwerzh brudet mat e Dinarz, renet gant an Ao. R.H.D. Hamon (" R.H.D. ", hervezañ, a hañval cheuc'hoc'h ha modernoc'h eget " R. " hepken) ma oan e implijad nemetañ. Plijus a-walc'h e oa. Gwerzhañ a raemp kleuzeurioù, houarnennoù-tredan, euvreriou skingomz ha skinwel, ha zoken, abaoe un nebeut amzer gwalc'herezioù hag ur bern ardivinkoù tiegezh. Bez' e oa ar pladennoù ivez ; a vil vern ; atav e oa unan yaouank evit prenañ ur bladenn gant Gilbert Bécaud pe Edith Piaf ; borodus e teue da vezañ : e-pad tri miz ne selaouemp nemet ar memes pladenn, koulz lavarout, hag a-hed an devezh. Hag ar farouell-se, ar c'helenner eus lise Sant-Servan, a zeue bep sizhun da brenañ pladennoù bag-pipe Bro-Skos hag a c'houlenne atav kanaouennoù e brezhoneg ! Breizatao a zle bezañ, eñ ivez, evel ar c'habiten hag al letanant. Klevet 'm eus e roe testennoù tennet digant levrioù Hitler da dreiñ d' e skolidi war an alamaneg. Nann, feiz, ne oa ket displijus ar vuhez er sivil, dreist-holl pa oan kaset gant an Ao. Hamon da gempenn ardivinkoù tredan e ti unan bennak. Pa 'z on bet adc'halvet da zont amañ e voe goulennet diganin petore micher am boa, ha respontet em eus « tredaner », evel-just. Setu perak, moarvat, on bet lakaet da skingomzer er gompagnunez-mañ, evidon da chom hep anaout bremañ c'hoazh an disterañ elfenn a elektronegezh ! Ha bremañ e rankan dougen war va c'hein e-pad kilometradoù ha kilometradoù er djebel ar c'has-euvrer daonet-mañ a bouez war va divskoaz ! Gwellañ kompagnunez ar batailhon, a leverer. Pebezh enor ! A drugarez da se e vimp atav ar re gentañ kaset da hemolc'hiñ ar vougnoled gant al letanant-se, a zle bezañ an hini gwellañ eus ar batailhon, eñ ivez !

94

N' eo ket e ve ur paotr fall anezhañ. Pell ac'hann. Gwashoc'h egetañ em eus anavezet. Un adluad adc'halvet eo, evel don, ha n' eo ket ken strizh hag ar c'habiten pe an adjudant. P' emamp ezservij n' eus den hegaratoc'h egetañ. Kaozeal a ra ganimp, a-wechoù paeañ ur banne hini ruz en oaled hag evañ a-unan gant e soudarded. Prederiet eo, anat, gant ar pezh a soñjomp eus ar brezel-mañ, gant ar pezh a raemp a-raok mont d' an arme. Un tamm furcher eo zoken, a gav din. An deiz all e felle dezhañ gouzout ha krediñ a raen en Aotrou Doue, ha gant ma 'm boa respontet hep diskouez re a domnder, setu ma hañvalas gwall nec'het ha da lavarout din a-daol-trumm : « Ha neoazh, ne 'c'h eus lazhet den ebet betek bremañ ! ». Ne gomprenan ket mat ar pezh a felle dezhañ lavarout. Ne gav ket din ez eo katolik, rak, ar sul all, kaset en deus kuit en un doare rok paotred a c'houlenne digantañ an aotre da vont da 'n oferenn : « Kit 'ta, emezañ, ha goulennit digarez digant ho Toue, mar gell eñ e-unan pardoniñ deoc'h an droug en deus graet deoc'h ! ».

Souezhus eo, memestra, rak abat e hañval bezañ evit meur a dra all. Pa 'm eus goulennet outañ ar pezh a rae a-raok, en deus mousc'hoarzhnet ha respontet e

rae war-dro ar skriturioù. Kontour e oa, moarvat. Lent eo evel an holl dud a labour er burevioù. Biskoazh n'eo bet gwelet gant ur plac'h : ne anavezer mestrez na kefrisa ebet dezhañ ha den n' en deus eñ gwelet e gasti Maryvonne, an houlierez a zalc'h ar *Méphisto*, fouzhlec'h kêr Khenchela, evit an ofiserion. Ya, setu un dra all c'hoazh ; ni zo e Republik, marteze, met an ofiserion o deus o zi a blijadurezh a zo berzet strizh dimp-ni : an adofiserion hag ar soudarded hag Europeadez ebet ! Met eñ ne hañval ket chalet gant an traoù-se, war am eus klevet. Ne blij ket dezhañ klevout traoù gros nag istorioù druz evel ma vezer o kontañ er c'hambradoù etrezomp. Un tamm warlerc'hiet eo zoken war ar poent-se, a gav din. Legrand en deus tapet e beadra digantañ dec'h da noz pa zanevelle dimp, war an ton bras, e guriou espar gant div c'hoar treid-du eus Aljer, hag o mamm, zoken, a lavare. « Plijet e vi, moarvat, eme Le Borgne dezhañ, diwar glevout ez eo c'hoarvezet kemend-all da 'z mamm ha da 'z c'hoarezed e-pad m' edos amañ ? » Ma ! O livañ gevier edo Legrand emichañs, ha ne oa ket fall e lakaat da devel e ragach, hogen re bell ez a pa zifenn ouzhimp kanañ kanaouennoù soudard evel hini Kanolierzh ar Verdeadurezh :

95

Tro an hollved, teir gwech 'm eus graet,
Biskoazh 'm eus gwel't, nann, ne 'm eus ket !
Un dra ken kaer, un dra ken kaer, un dra ken kaer
Ha toull va reor ! O ge !

Perak hor c'hunujenniñ rust evit kelo-se ? N' omp ket evit kerzhout en ur ganañ *Me zo kristen setu va gloar !* Hag heñvel eo gant ar c'habiten hag an ofiserion all.

Disadorn diwezhañ, e oan aet da vurev ar c'habiten evit gouzout pe dalmerezhioù a oa da implijout ar sizhun-mañ. E-pad m' edo ar pennadjudant o klask an notenn-servij m' edont merket warni (pebezh dizurzh e koufr ar gompagnunez ! labour a rofe d' ur spier !), e konte ar c'habiten ne ouzon pe istor a c'hastaouerezh c'hoarvezet dezhañ en Indez-Sina, e Cho-Len, ha Le Borgne o chom diseblant krenn. « Ne vi atav nemet ur sakre kloareg ! » eme ar c'habiten Mahéas. Ma ! Setu Le Borgne deut da gen gwenn ha raz ar voger ha kredet em eus edo o vont da stlafadiñ Mahéas. Hemañ en deus eñ santet moarvat, peogwir e stagas diouzhtu : « Va digarez, va faotr, ober goap ne raen ken ».

- « Ruz Unan digant Heol Ruz... Ruz Unan digant Heol Ruz. Deoc'h. »

- « Heol Ruz digant Ruz Unan. Deoc'h. »

96

- « Petra nevez Ruz Unan ? Deoc'h. »

- « Lavar dezhañ e c'hell mont da welout ar C'hresianed, » a guzmuz din an adletanant.

- « O C'hedal atav. Netra da gelaouañ. Deoc'h, » a droan.

- « Degemeret. Galvit-me kentizh e c'hoarvezo un dra bennak. Echu. »

- « Bez' e c'hell gortoz, ar c'hozh leue kozh, eme Le Borgne. Ne fell ket din bezañ enoet gantañ p' emañ an hailhevoded o tont. Tav skingomz. Lazh da veikanik. »

Souezhet on gant e zoare da gomz ; izel kenan eo e vouezh, nemet e santer pegen stenn eo, gouez ivez, gant un ton ne 'm eus biskoazh klevet gantañ. Kounaat a ran ar pezh a lavare din re gozh ar gompagnunez. Dous eo an adletanant keit ha ma chomer er c'hazarn, met ur bleiz e teu da vezañ war an dachenn emgann. N' emañ amañ nemet abaoe miz, hag ar wech kentañ eo din mont d'oberiata gantañ. Er batailhon m' edon a-raok, ne oa hogozik netra da ober ; aet on teir gwech da hemolc'hiñ ar fellouz ; tennet em eus un taol fuzuilh bennak, evel ar

re all, ne ouzon ket re ouzh piv na petra, met, evit gwir, hor fellouzed ne hañvalent ket bezañ gwall stourmidik. Taeroc'h int dre amañ, a leverer, met, forzh penaos, ne gav ket din e c'hellint ober kalz droug dimp : kemennet ez eus bet dec'h da noz gant ofisour-titouriñ ar bann e tremenfe dre amañ ur maltouter war-dro dibenn an noz ; o tont eus Khenchela e ve hag o vont war-zu ar menezioù da zegas an arc'hant dastumet da benngarter ar *khatiba*. E-unan e vo, sur a-walc'h, pe gant daou ward da 'r muiañ ; daou zen warn-ugent omp amañ, ouzhpenn an adletanant, gant daou veikanik-fuzuilh, eizh mekanik-pistolenn, fuzuilhoù gant an dilerc'h ha ne ouzon ket pet greunadenn ! Mar deu an hailhevoded e vint paket evel gedon. Padal ne hañval ket an adletanant bezañ dinec'h e spered. Ha gwir eo neuze ar c'hoñchennoù am eus klevet ?

97

Lavarout a rae Etcheverry ha Pinelli e teue Le Borgne da vezañ ur gwir voser p' edo dirak ar fellouzed. Aet int da oberiata meur a wech gantañ, hag i, soudarded a vicher, taer ma 'z eus, diwar o c'hlevout da nebeutañ, a oa heuet gant feulster o ofisour. En oaled edomp, oc'h ober ur festig bennak rak deiz-ha-bloaz Pinelli e oa. Em intent a ran mat gant va c'horporal. Evel an holl Gorsikiz e c'hell bezañ un tammig strakler a-wechoù, ha ne hañval ket bezañ poellek tre. Forzh penaos, evit bezañ korporal hepken goude bezañ bet c'hwec'h pe seizh vloaz en Arme, arabat bezañ gwall fin. Lavarout a ra ez eo bet digarget div wech a serjant p' edo en Indez-Sina, ha me gredfe a-walc'h ez eo gwir, met e ziskleriadennoù zo toull, me 'm eus aon. Daou letanant a vije bet a-enep dezhañ, sañset, ha kaset en defe i da sutal... Pa gont an daou istor-se e vezer techet d'ober un haroz anezhañ ; hag ar wirionez eo avat ? Ar pezh zo sur, gounezet en deus meladenn ar soudarded ha war e groaz vrezel ezeus ur steredenn arem hag ur balmezenn. Hervezañ, edo er c'hanolierezh trevadennel e Na-San ; kaset e oa bet gant ul letanant evel skingomzer war ur c'hrec'h ; e letanant, ur paotr yaouank anezhañ, a ranke eveshaat a-dost ouzh fiñvadoù paotred ar Viêt-Minh ha bleniañ tennadegoù ar c'hanolierezh. Kregiñ a reas an abadenn gant un dennadeg vortezioù dres war al lec'h m' edont ha lazhet al letanant. Ne oa ket ar wech kentañ ma 'z ae Pinelli evel-se, e gas-euvrer war e gein, da ditouriñ war an enebour hag e ouie mui pe vui bleniañ kanolioù e gompagnunez. E ober a reas neuze. Dizarbennet e voe an argader dindan c'hlaviad an obuzioù 105 mm ha, trumm, e tavas mouezh ar skingomer. Teir eurvezh da c'houde e pigne ur strolladig da 'r c'hrec'h evit adkavout ar re steuziet. Gwelout a rejont daou gorf astennet an eil e-kichen egile. Hogos dibennet oa al letanant, met roc'hal a rae egile : peursevenet e labour, faezhet an enebour, ar Pinelli n' en doa kavet netra gwelloc'h eget lonkañ ur voutailhad choum - alkool riz - betek al lec'hidenn ha mezv dall e oa. Evit ar c'hur-se en doa gounezet e vedalenn soudard hag e balmezenn...

*

- 2 -

Ha dont a ray ar beulke-se, en diwezh ? Skuizh on o vezañ amañ, o c'hedal an diaoul a oar petra, dre na weler ket sklaeroc'h eget e-barzh toull-reor ur morian. Me zo sur emañ Guérin, ar radio nevez, o krenañ, ha neket gant ar riv hepken. Ar wech kentañ eo dezhañ mont da oberiata ganeomp, ha ne ouzon dare petra a ray pa zeuy an ampoent d' em gannañ. Fiziañs bras en deus en adletanant. N' en anavez ket, anat. Krediñ a ra ez eus ur santig anezhañ. Heuet e vo gantañ goude, sur. Marteze em eus graet ur fazi, an deiz all, en oaled, p' edon o lidañ va deiz-ha-bloaz. Kontet em eus dezhañ doareoù Le Borgne.

98

Souezhus eo memestra. Brezhon eo Le Borgne ha Guérin, evel Mahéas, hor c'habiten. Eürus eo e ve korsikat evel don ar pennadjudant Colombani, pe e vijemp beuzet e-touez an holl Vahoied-se. Pegen disheñvel int, memestra. Emrener eo Mahéas. War am eus klevet, e oa bet ezel eus strollad emrener e vro e derou ar brezel ; a-raok zoken en doa anavezet Petru Rocca, va c'henderv, war en deus lavaret din un deiz ma oa mezv. Penaos eo deut da vezañ ofisour ? En Alamagn en devije goulennet servij en Arme hag aet da emgannañ en Indez-Sina, lec'h ma 'm eus eñ anavezet. Ar sakre kozh leue anezhañ ! Amzer gaer hon eus bet eno. N' eo ket evel amañ gant ar vikoied pe an treid-du a zo bikoioc'h c'hoazh. N' on ket

evit kaout istim evit an Arabed. Ar Vietnamiz a ouie en em gannañ, da nebeutañ, n' eo ket evel ar chas-mañ. Troioù kamm hon eus graet e Tonkin, feiz ! Me 'm eus soñj eus an nozvezh-se e Phu-Lo m'hor boa kavet bombezennoù dindan wele ar c'habiten, hag an neudennoù anezhe o tifourkañ e logig an tri skingomzer vietnamat... Mahéas en deus em ziskouezet evel ur gwir vlenier, an noz-se. Setu ma tec'halv ul lez-vrezel, eñ da bennvarner, daou adofiser da eilerion, un adjudant da garezer, ha me da vreutaer, na petra 'ta peogwir e oan marichal al lojeiz da 'n ampoent. Reol eo bet pep tra. Ar prokolor en deus goulennet penn an tri faotr ; me 'm eus savet va reor ha lavaret : « Goulenn a ran truez al Lez-Varn ouzh va fratikoù ! ». Hep mui na maes. Teir vunutenn da c'houde e oant barnet, ur pennadig amzer evite d' ober o chom-chom Buddha, ha fuzuilhet dirak an holl gompagnunez. Nag a cholori gant pennoù bras Ha-Noi ! Ur jeneral bennak en deus klemmet. Mahéas a gasas dezhañ ur pellskrid : « Ho pedan doujus dont amañ tremen sizhunvezh. Mahéas ». N' eo ket deut ar paotr : tommoc'h e oa e wele en Ha-Noi eget e Phu-Lo, an diwezhañ kreñvlec'h gall a-dal da 'r vro Viêt ! Ha n' eo ket eno en devije kavet merc'hed-taksi evel er *Métropole* pe kig houad lakennet evel er *Ritz*. Ya, setu ur patrom, ha pa na vije ket ken borodus gant e Vreizh hag e luc'haj brezhonek...

99

Komz a ra atav en e yezh gant Le Borgne. Zoken er skingomz, e-pad an oberiatadegoù ; n' eus ket ezhomme da gejañ ar c'hannadurioù, evel just, met ne gav din en en gra evit ar blijadur da ammerdiñ burev-selaou surentez an Arme. Klask a ra bodañ ar pep muiañ a Vretoned er gompagnunez, hag a-benn nemeur ne vo nemet plouked ken amañ, ha den ne ouezo kaozeal ar galleg. Fentus eo ar Vretoned-se na anavezont ket o luc'haj ; du-mañ an holl a oar korsikeg, ha Mahéas zo gwall nec'het pa gomzan gant Colombani. Me zo kazi sur ez eo breizatao ivez ar serjant Lagadec a ro kentelioù brezhoneg, rak, an deiz all, mezv mik ma oa, ne rae nemet huchal : « Kement am eus evit Bro-C'hall ! » en ur vrammat ken a vramme. Ha Le Borgne zo re blijet o vezañ « un estren e arme ar C'hallaoued »...

Iskis eo pegen cheñchet eo hemañ. P' eo degouezhet warlene e oa dezhañ neuz ur c'hurust ; atav o vont da weladenniñ an aluzener, o vale gant ul levr-pediñ, ha me oar. Ne felle ket dezhañ lazhañ ar vougnouled na zoken stourm oute : « Hor breudeur int, emezañ, ha skrivet eo : na lazhi ket ». Ratreou droch a oa dezhañ ivez, flourikus, koulouch, un tamm pegus ; n'eo ket e oa tuginek, tamm ; nann, e-giz ar veleion, kentoc'h ; dres, evel ar padre Dominico e Poggio di Venaco. Cheñchet eo bet penn-da-benn goude m'eo bet gloazet e droad e Babar gant ar fellouzed hag aet da bareañ er Val-de-Grâce. Chañs o deus an ofisourion, memestra : me vije chomet en ospital Khenchela, me. Da grediñ eo en deus komprenet n' eus tra d' ober gant ar gouilhourion, nemet o lazhañ e ve. Met, gast, mont a ra un tammig re bell bremañ. Gant e gontell ! Ha plijadur a hañval kaout ouzhpenn ouzh o « atersiñ ». Ar Boser. Setu an anv a ra Mahéas anezhañ. Padal n' eo ket ur masikod eñ e-unan. Abaoe tri miz n'hon eus degaset prizoniad ebet da 'r c'hamp. An holl o deus « klasket tec'hout kuit »... Gwelloc'h e oa chom hep o gwelout adarre, gwir eo, gant an neuz m' o doa. Me gav din em eus komzet un tammig re eus kement-se gant Guérin en oaled. Re em boa evet, sur, met n' eo ket bemdeiz e teu va deiz-ha-bloaz, hag Etcheverry en doa kemmesket pastis ha gwinn gwenn em gwerenn. Ne vern. Mar deo Guérin evit chom ganimp, komprenet en devo buan. Ar-raok pell zoken, mar deu ar sakre maltouter-se. Pemp eur ha hanter. A-benn un hanter eurvezh e tremeno, sur, pe e vo aet gant un hent all. Spi am eus e c'hellimp tapout krog en e arc'hant ; ur bilhed pemp mil lur a ve aes da skrapat hep na ven gwelet, ha dao d' ar gasti fenoz...

100

- 3 -

Pemp eur ha hanter. Hir eo. Petra 'ra va faotr ? Ne 'm eus ket kalz fiziañs e titouroù ar c'homandant Lopez. An treid-du-se a oar atav pep tra. « Titour A-2, » emezañ : « E-unan e vo El-Hadj ar maltouter, pe gant daou ward amreol. Tremeno a ray e dibenn an noz e talweg Sidi Brahim, e hent nemetañ war-zu an uhelder 856 ha penngarter khatiba Lahoucen ». *Beati pauperes spiritu*, met aon bras am eus na vo un dro gamm kuzhet amañ. E santout a ran. Evel ar miz

diwezhañ. O c'hortoz ur pemp fellagha bennak edomp ha kouezhet war dregont. Chañs am eus bet e c'hallas Lagadec va diouestlañ gant ur mekanik-fuzuilh ; laosket em boa betek va diwezhañ greunadenn. Paeet o deus ar vougnouled, pemp anezhe war an dachenn, tri frizoniad... Ha komzet o deus. Ne 'm eus ket amzer da goll gant an obererezh bredoniel : ur gontell dindan al lagad kleiz hag ar paotr a gont e vuhez holl ; gant na ra ket, e lamm al lagad ha neuze n' eus ket tu d' e lakaat da devel. Kalet eo bet an hini diwezhañ avat, e zaou lagad o deus ruilhet war e zivjod ha ranket em eus trouc'hañ e c'houzoug diouzhtu ken heugus ma vleje. « Blejadennou euzhus a oa un dismeg evit douster glas koadeier Germania, » evel ma skriv Aiphasorho en e *Ira Burua*. E genseurte o deus lavaret rag-eeun kement tra am boa ezhom, ha da 'n daoulamm da baradoz Mohammed. « Ar Boser, » eme Vahéas. Na petra 'ta, brezel anezhañ. Brezeliañ a ran ha gwell eo ganin lazhañ kant anezhe kentoc'h eget lakaat en arvar buhez unan eus va faotred. N' emañ ket amañ evit pokat dezhe. Mahéas, a-du all, en deus graet kemend-all en Indez-Sina, ha memes e reter Frañs, war am eus klevet ; bez' ez eus bet un istor a dregont den lazhet gant Bretoned n'eo ket re sklaer. Koshaat a ra an hini kozh. « Me a c'hallje bezañ da dad, » emezañ. Va zad ! Pell zo m' emañ o kousket « en ur c'hozh toull, e korn ur vered ankouaet », gant va mamm ha va holl re. Ha pa na vije ket bet an Aotrou Le Meur evit va c'has da 'r c'hloerdi bihan, ne ouzon ket petra e vijen deut da vezañ. Ma, va zad eo un tammig, evit doare. Dont a ran da vezañ eveltañ.

Ne oan ket gwalleürus er c'hloerdi bras, hag ur beleg mat e vijen deut da vezañ, hep mar. Nag a wech em eus adlavaret ennon va-unan gwerzennoù Bleimor :

101

Bout, dre ur galon plan, ur c'houlaouenn dister
A luc'h bepred dirak an Ostiv, o Douster !...
Bout ar beleg gredus àr sao douzh an aoter
O kinnig an aberzh, o douster !... o douster !...

Ar chaloni Pogamm am frize mat : eus e wellañ a rae evit va bleniañ. Souezhus eo ez eo bet eñ en deus va lakaet da anaout va bro ha dont da vezañ broadelour, rak rannvroüs eo chomet evel re e rummad, paotr ar vammvro vras hag ar vammvro vihan. Va rediet en deus da addeskiñ va yezh « rak ar yezh hag ar feiz... » Ya, 'vat ! Dres, ar feiz zo ret evit bezañ beleg... Yen put eo bremañ, evel-se eo atav a-raok ar sav-heol. El-Hadj am zommo moarvat. Evit an ampoent ken rip eo hag en ifern yen. Setu ma komzan adarre evel gwechall. Hogen marv eo Doue ; lazhet em eus eñ p' en deus va lazhet, pe lazhet va ene, ar pezh zo heñvel. Perak, mar bije bet anezhañ, en devije aotreet e waz da lazhañ e vreur ? Penaos un drouklazher a c'hallje dont da vezañ beleg ?

O ! an engroez daonet e Pariz. An holl dud o ruilhal er straedoù, o c'harmiñ, o huchal, banieloù Hungaria dispak. Da groaz-ru Chateaudun ! Bec'h da 'r gomunourion ! Da 'r groug Duclos ! Budapest ! Budapest ! Ha va gar a ra poan din. Mont a ran avat, harpet war va flac'hoù. Kerzhout. Hudal. Redek ha redek a-benn-kaer da greñvlec'h ar re ruz. Poan am eus. Ne vern. Hungaria ! Budapest ! Dao da 'r volcheviked ! Ar vicherourion. Petra a huchont ? Ne dremeno ket ar fachouriezh ? Te welo ! Evel ma vijen faskour ! Kouilhour ! Lastez ruz ! Da vMoskva ! Hungaria ! Budapest ! Stlabez ! Mardoz ! Frankiz ! Hungaria ! Rusia da 'n diaz ! Dal war da benn, loustoni vev ! War da fri louskenn c'hast ruz !

C'hweziñ a ran. Echu eo an abadenn. Emaon er Val-de-Grâce adarre. Skandalet on gant ar mezeg rak gwadiñ a ra va gloaz war va gar. N' em eus ket poan. Torret em eus ur flac'h war benn unan bennak : ne vern, reoù all ez eus en Arme. Bloñset eo va lagad kleiz ha digor gwareg va abrant. N' eo netra. Va Doue, evit ho pobl karc'haret em eus em gannet. Ar re-se a vallozh hoc'h anv santel, saotrañ a reont hoc'h ilizoù, lazhañ ho peleion, mougañ pobloù a-bezh... Dihun. Hervez *Le Monde*, ur micherour komunour a vije bet lazhet. Setu France-Soir. Met, me an hini eo amañ o sevel va flac'h ! N' eo ket fall al luc'hskeudenn. Petra ? Gant ur varrenn vetal e vije bet lazhet ar paotr ? Va flac'h torret war benn unan bennak. Nann. N' eo ket me. N' eo ket posubl. N' eo ket gwir. Va Doue, ne c'hell ket bezañ, ne c'hell ket bezañ ! Padal, al luc'hskeudenn. Me er renk kentañ. Va flac'h savet a-us da 'm fenn. War ur penn, war ur penn all. Ha

c'hoazh, ha c'hoazh. Ha va flac'h torret. Ar paotr o kouezhañ war al leur, e zremm gwad-holl. Me an hini eo. Muntrer. Setu ar pezh ez on. N' eo ket ur Rusian am eus lazhet. Ur paotr eeun marteze. Ya, bugale, tri bugel dezhañ. Va Doue ! Petra hoc'h eus graet eus ho servijer ? Perak hoc'h eus aotreet ?... Penaos me a gonsakrfe ho korf hag ho kwad hiviziken ? Ho korf ! Ho kwad ! Ha korf ha gwad ar micherour-se ? Ne dalve ket hoc'h hini ? Te 'c'h eus va lazhet a-unan gantañ. N' on ket ar c'hloareg sentus ken. Gouzout a ran bremañ petra 'dalv da anv *Shadday* : n' out ket *Pantokratôr*, ar *Seikont*, *Distrujer* an hen Hebreiz, ne lavarant ket ! Muntrer ac'h eus va c'hrouet, *Distrujer*, muntrer e vin neuze, ha te a lazhin bep tro ma lazhin unan eus da grouadurioù.

102

Petra eo ar fellouzed, a-du-rall, pa n'eo ket servijerion vMoskva ? Kaer en deus Mahéas lavarout ez eus en o zouez tud a fell dezho dieubiñ o bro evel ma fell dimp dieubiñ hon hini, hag ouzh an hevelep mac'hagner, me oar ez int bleniet gant ar gomunourion. Difenn a ran va bro ha va gouenn ; gward sevenadur ar C'hornog, setu ar pezh ez omp amañ. A ! Kuit gant ar sotonioù-se ; mat int evit ar re a venn bout balzamet o c'houstiañs. Lazhañ a ran peogwir on bet ganet lazher, plijadur a ra din ha tra ken.

- « Chhh... Diwallit... Tud o tiskenn gant ar rañved. Evezh. Likit tremen ! »

Dare eo pep tra. Pinelli hag e skouadrennad amañ ;lec'hiet mat eo e vejanik-fuzuilh, skubañ a ra steudad ar rañved. Lagadec hag e dud en tu all da 'n hent ouzh hor goleiñ hag o c'hallout skubañ an tal-naou. Dibabet em eus mat lec'h va zraped : n' int ket evit pignat war o zu kleiz rak a-serz eo ar djebel ha mar fell dezhe tec'hout kuit dre an tu dehou e vint falc'het gant Lagadec.

Mil c'hast ! m' en gouie ! Dek, daouzek, pemzek den da nebeutañ ! Ha soudarded reol ouzhpenn, pep a vejanik-pistolenn gante. Kalet e vo.

- « Lagadec, diwall, n'em ziskouez ket, gortoz, re niverus int. Dit. »

- « Degemeret mat, aotrou Letanant. Echu. »

103

- « Pinelli, ouzh tud ar rañved hepken. Lagadec a ray gant skouted an tal-naou. Diwall. Lez-i da dostaat un tammig c'hoazh... Da 'm gourc'hemenn hepken... Tennit ! »

Mat, setu daou war al leur. Ar re all o kuzhat. Diwall, ul laosk-patatez o deus. Tankerru ! n' eo ket kouezhet pell. Skilfoù war va zokarn. Gast ! Bet o deus Guérin. Hag ar c'has-euvrer ouzhpenn. E baeañ a raint. Pinelli, war an tu kleiz. Da c'hreunadennoù, beulke ma 'z out ! Argad ! Dit-te, Lagadec ! Torr o fenn ! Tenn, gast, tenn !

Gwelloc'h an traoù. Daou pe dri all hon eus bet. Lagadec ! Prizonidi a fell din ! Me ouezo piv en deus c'hoariet an dro-gamm-se da 'r c'homandant Lopez ha dimp-ni ! Echu, tec'hout a ra ar peurrest. Ur reklommad c'hoazh Pinelli. Arsav !

Dal, gloazet on bet memestra gant tarzhadennoù ar batatezenn. Ne vo netra, un tamm kroc'hen trouc'het war va c'hloppenn ha va zokarn toullet. Evit ur wech ma 'm boa roet urzh da lakaat an tokarnoù, ne 'm eus ket da gaout keuz. Mat-tre Lagadec ! Tri fellouz en deus paket, hag ar maltouter en o zouez ; rak n' eus nemetañ na zoug ket un unwisk. Unan zo gloazet fall a-walc'h, a hañval. C'hwi a c'hell sellout ouzhin, paotred, emañ o vont d' ober war ho tro. Ponner eo bet evidomp : lazhet eo bet Guérin, Brandstatter, Benamou ; Dubois ha De Jong ned aint ket pell, rak, hep skingomz ne 'm eus ket tu da c'hervel klañvdiourion ar wentaerezh ; a-benn un hanter- eurvezh pe un eurvezh e vint marv. Morfin dezhe. Setu holl a c'hallan ober. Gwelloc'h eo stad Nguyen Lam Bach ha Diallo, met dav e vo dezhe chom pemzek devezh en ospital, da nebeutañ. Pinelli, Adjavourian, Etcheverry a c'hell em zamantiñ, krabisadennoù n' o deus ken, evel don. Da lavarout eo, seizh paotr lakaet faezh diwar tri warn-ugent. Pet anezhe ? Eizh

fellagha lazhet ha tri frizoniad. Brav, Lopez, titourer va reor. Te en paeo din, te ivez ! Met ar re-se da gentañ penn. Ahmed ! Deus amañ ! Goulenn ouzh hemañ perak ar maltouter a voe ambrouget gant kement a dud ha pelec'h en deus i kavet. Ne oar ket ? Te a welo, me a 'z hilligo gant va c'hontell, hailhevod, ha da gamalad a lavarado din...

Netra kennebeut. Gwazh a se evidoc'h, me ho tiwado ho-taou evel moc'h ! Dit-te bremañ, El-Hadj ar maltouter ! Te a oar, ha da viret em eus evit an diservij, ha te a responto, m' en tou dit ! A ! Stlabez ! Ur gontell en doa kuzhet ! Mallozh Doue !...

104

- 4 -

REJIMANT TROADEION AN TREVADENNOU
1er Bataillon - 3^e Kompagnunez

AR CHABITEN

da 'n 25 a viz Mezheven 1957.

da 'n Ao. Chaloni POGAMM
Rener Kloerdi ...

abaoe pell e felle din skrivañ deoc'h rak n' em eus ket disoñjet hor gweladenn warlene e ... N' eo ket keloù plijus, siwazh am eus da gemenn deoc'h hiziv : an dlead am eus, evel e gabiten, da reiñ da c'houzout deoc'h ez eo an Adletanant Le Borgne kouezhet da 'n enebour dec'h veure. Anaout a ran ar vignoniezh tad ho liamme dezhañ hag a doan a vo hoc'h hini.

Ur frealz e vo marteze evidoc'h o c'houzout pegen kalonek eo bet Yann atav. Evidon e oa, war un dro, un eiler espar hag ur c'heneil gwirion, un diskibl a lavarfen, peogwir e oa din d' e vleniañ war hent an Enor.

Keit ha m' emañ chomet ganin e voe un ofisour eus an dibab, karet gant e dud, doujet gant ar boblañs a reas kement eviti, hag ur c'hadour taer, kadarn ha dizaon ouzh ar gilhourzed. Dec'h veure en em gavas gant e gevrenn enebet ouzh kilhourzed kalz niverusoc'h eget e re. Dont a eure a-benn da lazhañ dek anezhe ha da lakaat ar re all da dec'hout kuit, o wareziñ dre e skiant-prenet buhez e soudarded (ne gollas nemet unan anezhe, ur Brezhon eus Dinarz, allas). Siwazh, re dener e oa. Lezet en doa e vuhez d' ur c'hilhourz, ha hemañ, dre un taol ganas, en goustilhas. Mervel a reas war an taol.

Chom a ray an Adletanant Le Borgne ur pennskouer evit an holl. Anvet eo bet da Letanant gant an Aotrou Jeneral du Pont de Villeneuve de la Croix-Clauzel, Penn ar Rannvro, en deus ispilhennet ar groaz a enor war e vrennid.

105

Evidon-me, ne oufen lavarout deoc'h pegen poaniet on, hag ho pediñ a ran, Aotrou Chaloni ker, da zegemer va gourc'hemennoù doaniet a gengañv.

Herve MAHEAS
Kabiten ouzh Penn an 3^e Kompagnunez.

- 5 -

Va breudeur ha va c'hoarezed kristen,

Kalet eo dorn dehou an Aotrou ! Amañ dirazomp emañ o c'hortoz enorioù diwezhañ an Iliz santel korf ur servijer Doue, falc'het en e yaouankiz flamm gant un dorn ganas...

.

Emaout atav en hon touez, va Yann ker, evel m' emañ da ene divarvel e joa ar baradoz. Eürus out, va mab, rak out tremenet, hep bezañ bet saotret biskoazh gant viloni ebet. Eürus out dreist-holl peogwir out bet marvet evel soudard Doue ! *Gesta Dei per Francos* ! Ya, adlavaromp holl, va breudeur ha va c'hoarezed kristen, ar gerioù kaer a vroude gwechall hon tadoù ouzh ar Vuzulmiz : « Oberennoù Doue gant ar C'hallaoued ! » Hiziv, evel gwechall, emañ hor soudarded yaouank o tifenn hor sevenadur kristen ouzh ur bobl varbar ha divadez pehini a fell dezhi distrujañ urzh Doue war an douar. Hag e-touez holl soudarded Frañs, ar Vretoned er penn-kentañ, rak *Semper fidelis* ! « Feal Atav ! » setu ger-stur ar Breton, feal d' e Zoue, feal d' e vro, hor Frañs vuiañ-garet. Ha setu perak, emaut eno, Yann, e tu dehou da 'n Tad, o c'hortoz ac'hanomp hag o pediñ evidomp intersesion an Itron Varia, mamm ar Vretoned ha mamm da Zoue.

Evel-se bezet graet !

Krummweg, 25/12/1969.

Ul liver gall en Hanveg kant vloaz zo

NOTENN

Savet eo bet ar skrid-mañ gant Eujen BOUDIN, ul liver brudet mat en e amzer, ha c'hoazh bremañ. Ganet e voe e Honfleur e 1824. Mervel a reas e Deauville e 1898, eizh vloaz war-lerc'h e bried. Euredet e voe, e 1863, da Vari Guedez, ur goueriadez eus Hañveg, en Havr-Nevez.

E Pariz e vezent o chom peurliesañ. Peder gwech warn-ugent eo bet Boudin o livañ taolennoù e Breizh, aozet en deus kantadoù anezho, dreist-holl en Arvor, etre 1855 ha 1897.

Honfleur, kêr e gavell a ginnigas sevel ur bez kaer da Voudin pa varvfe. Nann, emezañ, gant va fried eo e fell din bezañ beziet. O daou emaint en ur bez e mein Kerzanton, e bered St-Visant e Montmartre, Pariz. Un delwenn a zo bet savet en enor da Voudin e Honfleur.

Ar skrid-mañ a zo bet kavet e-metou e baperoù. N' anavezer skrid all ebet savet gantañ. Daou levr a zo bet skrivet diwar e benn.

HERVE AR MENN.

107

WAR AN HENT DA VREIZH

D' ar sadorn trizek a viz Gouere eo e pignjomp war ul lestr en Havr-Nevez, evit mont da Montroulez. War ar pont e tolpadou Bretoned. Darn all a oa gourvezet war o c'hof, o vutuniñ. En o zouez un oristal a vaouez eus Pleiber-Krist o vutuniñ ivez, liv ar c'hoad warni. Er penn-araok e sav bec'h gant tremenedi ar pont.

E-kreiz un toullad tud, fistoul ganto, ez eus ur martolod oc'h em zifretañ, c'hoant dezhañ lammat er mor. Klask a reer e habaskaat. Ar c'habiten a gemenn e stagañ, n'eo ket hep poan e voe sevenet an urzh, fuloret eo an den, gant e zent e krog. Pelloc'h e sioula dezhañ. Ur penn kaer a zuard eo.

Deuet eo an noz. Gourvezet eo tremenedi ar pont dindan o zinelloù, o c'hein ouzh tu ar gaoter. Ar Vretoned a vouskan un doare salmerez, gant diskan. Iskis ha klemmvanus eo, ha nebeut heson. Gant ar c'han-se e kouskint.

Erruet omp e Montroulez d' ar bevarzek, gouel bras a zo. Goude pred hon deus treuzet kêr. D' an noz ec'h erruomp e Landerne, skuizh-marv.

Ar bemzek, da vintin e kuitaomp Landerne, spontus eo ar stourm a zo. War al leurgêr eo pilet an holl beulioù o tougen bannieloù. Ur gêr souezhus eo Landerne. Tiez kozh gotek e mein greunek demzu. Ar straedoù o tasseniñ, pennoù tud iskis warno.

Erruet omp e milin Poullc'hanol. Soazig, ar vilinerez goant, a ra krampouezh e traon ar porzh. Aezet eo ar vamm gozh war an oaled dirak ar siminal vras. Kribañ a ra he blev gwenn e-ser dezrevellat, d' he nizez Marianna, pegen reuzeudik eo, abaoe ma ne c'hell mui labourat. Gwellañ ma c'hell e frealz an nizez ar vamm gozh. Kenedus eo lez Soazig, barrek e vefe d'hon dougen hon daou, unan war pep brec'h. Kigennoù he divrec'h a weler o fiñval dindan lien tev he hiviz.

Diaes eo an hent, kalz klouedoù da lammat dreisto. Pelloc'h Marianna a gign he gar oc'h erruout war zouar he zud. Setu amañ ti bihan tristidik he c'havell, e penn ar wenodenn. D' he zud eo ivez ar parkeier a ziskenn davet ar mor. Gwez kaer, ur foenneg, un avalenneg uheloc'h, he gwez goloet a frouezh. Dirak an ti, ur bern bras a deil, dour-hañvoez dirak an nor. Ur bern keuneud, ur bern foenn uheloc'h eget an ti.

108

Deomp tre. Ken teñval eo ma ne welan netra war an taol. Deuet eo Marianna en ti, pokat a ra d' he mamm, houmañ a ziroll da leñvañ. Bremañ e welan ar vamm gozh groñchet war ur penn-bazh hir e-kichen an oaled. Gwelout a ra hi Marianna o leñvañ ivez. - Arabat gouelañ, va merc'h vihan, emezi, an dra-se a zisplijo d' az pried. Morlivet ha distronk eo ar gozhez, lemm eo he daoulagad, ur fri brav he deus. Pouezmouezhiet, nerzhek ha trumm kenañ eo he distagadur. A-wechoù e seblant lavarout barzhonegoù, gant jestroù berr. Klemm a ra ar gaezhez da vezañ kozh, ra zeuio an ankou d' he sammañ, emezi, peogwir n' on mui mat da netra... Karout a rafe fritañ kig-moc'h dimp.

Setu amañ daou, tri a vugale o sellout ouzhin gant daoulagad abaf. N' int ket brav. Marc'harid, c'hoar Marianna, a fell dezhi mont da guzhat, gant lous ma 'z eo. Pediñ a ran va fried mont d' he c'herc'hat. An neb a labour ne c'hell ket bezañ kempenn. N' eo ket ken mistr ha Marianna, ur Vreizhadez rik a zo anezhi. Ar vamm a drec'h warno holl gant kened he dremm ha tommder e jestroù.

DIABARZH AN TI E RUZADENN (1)

O vont tre ez eus ur pezh gwele kloz, ne weler nemet e gein. Al leur-di n' eo ket e plenk, ur gwiskad kolo a zo warni. Un armel a zo a-gleiz, duet gant an amzer. Un nev d' ober toaz. A-zehou ur vanell o vont da draoñ an ti, etre ar gweleoù. Unan eo merket 1570 war e zor. Un daol vras sklerijennet gant un lomber, a vez serret gant un norig koad. Teñval eo an ti, a-nebeudoù e teuer da voazañ ; kaeraat a ra an traoù er sklerijenn gevrinus. Gwelout a reer ul listrier asiedoù a liv warnañ, skeudennoù, anduilh ha kochadoù kig-moc'h mogedet a-ispilh. Intret eo an traoù gant ar moged.

Unan eus ar vugale en deus ur c'habell arc'hantet oc'h ober poan d' ar sklerijenn ; heñvel eo ouzh ar vugale livet gant Rembrant. C'hwez al laezh trenk, miret d' ar moc'h, a zo dre an ti. Trist ha teñval eo amañ, perak n' eo ket divalav ?

Perak e tizroer gant plijadur d' azezañ war ar bank-se, o herpel an ilinoù war an daol gozh, e-kichen an dorzh vara du, goloet gant ul lienenn dev ?

Aozet ez eus yod dimp da goan. E-barzh ur gaoter leun a laezh e skigner bleud gwinizh du, gant korz e raer tan flamm. Ur vaouez a gemmesk ar gaoteriad gant ur vazh hir, betek ma teu ar c'hemmeskaj da doazañ. Gant laezh troet e tebrer ar yod. N' eo ket gwall-vat evidomp. Ne lavaromp ket a zroug, ret eo an aergelc'h breizhat.

109

Sonnoc'h e kerzh ar vamm ar mintin-mañ. Kafe he deus graet Marianna, an holl en deus kavet mat. Emañ ar vamm o kannañ al lin he deus nezet er goañv tremenet. War-lerc'h al loened e kerzh ar vugale. Gant ur c'hlaser-bara eo erruet ar c'heleier.

O WELADENNIÑ KENDIRVI

Mont a reomp da weladenniñ ar c'hêrioù tro-war-dro. Nag ar souezhusañ tra, aergelc'h tomm un tiad bugale dev o tebriñ skudelladoù vras a soubenn grampeuezh, hag o kerzhout er-maez diarc'hen, gant jelkennadoù bara du.

Er parkeier emañ ar wazed. Setu erruet koulz ar pred, dek eur eo. Son a ra

ar c'horn da c'helver an dud d' ar gêr. Bremañ emaint azezet ouzh taol en-dro d' ur gaoteriad yod. Mestr ha mevel a zebr a-gevret an hevelep meuzioù. Goude e vezo un eur da ziskuizhañ evito.

- Salud kendirvi ! Frañsoazig eo houmañ, aet eo Marijanig d' ar park. - Azezit 'ta. - Emaon o vont d' aozañ krampouezh deoc'h. - Ho ma Doue, Jezuz, Maria ! te eo Marianna ! E koulz mat emaut, warc'hoazh e vo eured Marianig.

E gwirionez merour Kerliver, eontr Marianna, a zimeze e verc'h antronoz. Aozet e vo ar friko e ti an den nevez, lec'h ma yelo Marianig da chom gantañ, da c'hortoz bezañ lakaet war ul lodenn bennak a vadoù. Bravoc'h arrebeuri a zo amañ, brasoc'h eo an ti, ur solier ennañ, lec'h ma virer an eost. Niver ar gweleoù a ziskouez eo bras niver izili an tiegezh. Dont a ra ar sklerijenn en ti dre an nor digor, o sklaeriañ ar vestrez, ur vaouez kivijet he c'hroc'hen, nebeut a zent dezhi. Bez' he deus ur c'hab du evel he mitizhien. Ur vaouez all o wriat war an oaled a luskell ur c'havell gant he zroad, ur babig tev ennañ. Ur bugel all a zo sanket e fri en ur skudell, pa zeu er maez eo saotret holl e zremm, gant al laezh.

Dont a ra ur vatezh en ti, ur picher war he fenn. Torzhioù bras a vara a weler war ur plankenn, krampouezh ivez. Kaoterioù arem lintrus a zo renket a-us d' ar gweleoù. Da doull an nor e teu loened da glask boued. Moc'h a ziskouez o moj, ur paotr frammet start a sko warno gant ur valaenn.

110

Dillo ha tavedek eo ar verourez. Diwar ken bras danvez eo deuet pinvidik an dud-mañ, e-lec'h Guedez, va zad-kaer, a zo paouraet. E goueled an armelioù kreñv-se emañ ar rolladoù pezhioù aour. Dilhad brav a zo da vont d' ar gouelioù, ha bernioù krezioù lien tev.

Tostaat a ra an noz, dont a ra tud d' an ti. Setu ar merc'hed ha merc'hedigoù ; gant o labour e kendalc'hont, uvel. Aozet eo koan, kig-moc'h druz poazhet er soubenn, jelkennoù bara du. Pep hini a gemer un tamm diwar ar plad. Ne gomz ket kalz ar mestr, mont a ra d' azezañ war an oaled da danañ e gorn-butun. Buan eo skarzhet an daol. Ur sell ouzhpenn e taol ar merc'hed war an dilhad brav a vezo gwisket warc'hoazh. Ne chomer ket da varvailhat, da eo mont da gousket abred, warc'hoazh e savor beure-mat.

ER GWELE KLOZ

Deomp d' hor gwele. Penaos tennañ ar bragoù, gant ar merc'hed o vont-dont ? Gwir eo n' eus nemet ur goulou-lutig. Ar mestr a zo daoulinet war ar bank, e zivrec'h er vann, harpet ouzh ar gwele. Daoulinet eo ar merc'hed war al leur-di, o fennoù etre o daouarn. Pedit a ra an holl. Ar wech kentañ din bezañ paket etre div vezh. Pilpouzat pe ober an neuz da bediñ ? Evel kon ez omp aet d' hon loch. Morse 'ta hon do ur bennozh da gas d' ar c'hrouer ?

Dre e bedenn e c'houlenn an tad, gant lodenner an holl vadoù, mirout e verc'h ouzh pep reuzeudigezh. Moarvat ar vamm a bede evit endevout ur mab-kaer labourer hag arboeller. Ar plac'h-nevez a skuilhe daeloù. Daoust petore degemer he do e-metou he c'hoarezed kaer ? Da Varianna he deus lavaret eo he dezho mont pell da chom, gant he fried ! Te e lavar-hi dezhañ bremañ, goude an eured e lavaro c'hwi, gant doujañs d' al lid.

Fall eo bet hon nozvezh er voest-mañ. Diaes e kaven-me alanañ. En em gravet he deus Marianna diehan gant aon rak ar c'hwen. Tennañ a ran va fenn er-maez ar gwele. Savet eo an dud. N' eo ken teir eur c'hoazh koulskoude. Skubet eo an ti gant ar plac'h-nevez, emañ oc'h ober gwelien d' al leueoù. Trouzal a ra he botoù-koad war an douar kalet.

111

Deomp da zijuniñ, latarek ha fresk eo an amzer. Ur volennad laezh tomm a raio vat dimp. Da eo ivez en em gempenn d' enoriñ hon ostizien.

AN EURED

Setu ar sonerien o tont war ar radeneg, binioù ha bombard a zo, war o lerc'h ur strollad mat a wazed. Dilhad mezher du, rochedoù gwenn gant ar gelc'henn a serzh. Ur seizenn liammet a dalv da frondenn. Ar re-mañ a zo mignoned hag amezeien deuet da gerc'hat ar plac'h-nevez, d' he ambrougañ d' an ti-kêr ha d' an iliz. Leun eo an ti, amparfal eo bihan ha bras gant o dilhad brav. Eeun eo ivez kolieroù ar rokedennoù, tokoù feltr ledan. Tost heñvel eo ar wiskamant ouzh hini ar c'hêrioù, arouezusoc'h avat eo hemañ. Bez' ez eus paotred stummet kaer, nebeut a vlev hir. Kig ejen mogedet ha kig-moc'h du a zo kinniget dimp, ur banne gwin pe odivi.

Diskenn a ra ar plac'h-nevez, he c'heneilezed d' he heul. Kaer-tre eo ar gwiskamant ha kenedus ar plac'h gantañ. Eus an dibab eo sterniet he dremm arvoriadez gant he c'hoef dantelezet. He gouzougenn ken plijus a denn da re ar grennamzer. Ar chal bihan dantelezh a ro dezhi neuz ur vamm. Dougen a ra ur groaz hag ur galon aour, ur chadenn vras, ur berlezenn bennak. Ur gouriz vras a liv glas, brodet gant seiz lieslivek, a ra tro he dargreiz. Un davanañjer mouk-sklaer. Botoù mistr o fennoù kromm, e mezher moan, dizolo, warno boukloù ledan a c'hiz kozh. Ur vrozh mezher du, unan wenn lakaet warni en un doare divoas. Da eo teuler evezh ouzh ar glav hag an drez.

Gant o frioù togn, o bougennoù balirek, o daoulagad treset mat, ar merc'hed all a oa ur c'haer a dorkad bleunioù anezho, renket dirak an ti, evit lezel ar plac'h-nevez hag ar plac'h a enor da dremen. Ar sonerien a sonas ar c'himiad war un ton klemmvanus, o lakaat da ruilhal daeloù an dud vat-se. Ha yav an ambrougadenn en hent. Tennoù fuzuilh a strakas gant daou pe dri baourkaezh a oa deuet eno. Seizennoù a oa savet gant bugale, a-us d' ar pennoù. Touchant e kerzhe an heuliad war an dorgenn, e-metou ar raden hag ar balan. Ret e oa mont ul lev ac'hano da lidañ an eured.

Adkavout a rafemp an eured e Kerallioù, goude kreisteiz. O vont du-hont hon doe d' enebiañ ouzh ur gwall varrad-amzer, bet tost dezhañ lakaat ac'hanomp da gilañ. Gleb dour-teil e oamp ha bec'h dimp kavout goudor er gêr, ken leun ma oa ar savadurioù a dud.

112

Savet eo Kerallioù en tu all d' ar vrec'hig-mor, war un dorgenn o tiskenn betek an aod. Kalz savadurioù a zo, mogeriet a dammoù bras a vein greunek. Goudoret eo kêr gant gwarzet-diwarzet dindan an avel gornog. Er goueled e weler al lenn-vor, ur c'haer a gompezenn-zour bevnet a dornaodoù, rec'hier ha douar-labour. Du-hont war ar roz e weler un toullad paourkaezh-tud o waskediñ a-dreñv barrikennoù, tan a reont gant lann.

A-gleiz amañ, stok er savadurioù ez eus stignet peder a dinelloù bras, e lien gouel ruz. Ur bern barrikennoù a zo ivez, pladoù, ur forn da boazhañ bara, skiñvier ha pep tra ret evit ur fest er-maez.

Glav-bil a ra adarre, glebiet eo pep tra. Mont a reer da zisglaviñ lec'h ma c'heller. Damvougañ a ra an dud en tiez ha krevier leun-kloch. Damantiñ a ra ar merc'hed d' o lostennoù ha d'o c'hoefoù aet da grampouezh war o fenn. Ar wazed a wisk flotantennoù war o dilhad mezher.

AR BANVEZ

Nann, setu sklaeraet an amzer, deuet eo an heol da barañ adarre. Koulz pred eo. Leun ar porzh a frikoterien. Mont a reer en tinelloù, laouenaet eo d'an dud.

Ar c'haerañ merc'hed yaouank a yelo da servijañ ar pred. Tavanañjerioù gwenn tapeledet a zo ganto, troñset eo o brozhioù, evel gouelini ez int. Mont a reont

a-steudadoù, gant skudelladoù soubenn en tinelloù. Paotred a zegas ar gwin. C'hoarzh a zo ha flouperezh. Gant loaioù beuz e tebrer ar soubenn er skudelloù. Degaset ez eus kig ejen, pep hini a droc'h ur jelkennad gant e gontell. Setu bremañ ar stripoù fritet, un tammig e straskont etre an dent.

Diskenn a ra ar gwin, an ever oc'h atizañ e amezeg. Bremañ e teu fars gwinizh du, un doare yod gant sukr ha frond, poazhet eo bet er forn, e-barzh podezoù bras. Ar " pudding " breizhek eo, aes da ziskenn. War-lerc'h e servijer kouignoù riz, fars gwinizh da c'houde. D' echuiñ e teuio ar c'hig-ber, pe roti.

E-pad ar pred eo deuet daou gester, unan a-berzh ar plac'h, egile a-berzh an den nevez. Pep frikoter en doa da lakaat un tammig kreun war plad an hini e bedas d' an eured. Kement-mañ evit kontañ dlead pep hini eus an div familh.

113

Bremañ, holl a sav ha digabell, e kaner ar grasoù, renet gant ur beleg. Un eured bras eo hini mab Kerallioù, ur pemp kant bennak a gouvidi. Daou ejen, ul leue ha dek dañvad a voe lazhet evit ar banvez.

Lezomp al lonkerien da c'houlloñ ar boutailhoù. Un ton binioù a vo sonet d'ar re ziwezhañ, un digarez da gaout ur gwerzh-butun. Reut eo godell ar biniaouer gant ar gwenneien. Bremañ e kerzh ar sonerien war-zu al leur, du-hont eo em vodet an danserezed, mall warno da goroll.

Ur renkennad tud, krog an eil e biz e nesañ, oc'h ober ur brall iskis. Ar re ampartañ ne reont nemet pilpasat, ar re all o verkañ al lusk. Un tamm e kavan trist, hoalet eo an daolenn gant ur c'helc'hiad kaer a c'hlazadur. Ar c'horoll breizhek n' eo na direizh nag orgedus. Ne vriataer ket ar gorollerez evel o valsiañ. Diaes eo komz dezhi p' emeur atav o vont.

Ur bam eo klevout ar sonerien o son.

Serr-noz anezhi. Lezomp an ebat. Da eo mont d' ar bod, zoken ha pa vefe div lev ac'hann. Bet omp c'hoazh o kousket e ti ur voereb en Ospital-Kammfroud, ur vourc'hig vihan, war an hent bras. Degemer mat a ra dimp ar vaouez-se.

Aet omp d' ar friko hiziv adarre. Ur gerseenn eo bet evidomp. Marianna ha me a zo bet lakaet ouzh taol e-kichen ar plac'h-nevez, dindan un dinell. Biskoazh kement a gendirvi ha kenitervezed n' eus bet en-dro dimp, anavezet eo Marianna ganto holl. C'hwek ha laouen e vefe bet a-nes d' ar glav oc'h ober adarre. Trinkañ hag adtrinkañ a zo d' ober. Lavarout ar grasoù da zibenn-pred evel an neizhour. Laouen ar gorollerien war al leur, pa bar an heol.

N' em eus ket meneget koroll ar beorien a lakas ar merc'hed yaouank da c'hoarzhin kement. War an debriñ e oa bet kenstrivadeg ganto ivez.

Pa oamp o kuitaat e save tabut en ostalerioù staliet evit an eured. Kaer e voe hor c'himiad. Mont a rae ganimp koun taolenn livek dispar un eured breizhek.

Fenoz e vezo lid ar soubenn dre laezh, al loaioù toull, an tammoù spoue, kanaouennoù godisal, ar farouellerezh.

114

CHAPEL LANNVOE

Ar sul vintin a zo anezhi. Mont a reomp betek ar chapel n' emañ ket pell ac'hann. Iliz kozh abati Keroc'hant (2) eo, ur savadur izel iskisoc'h eget brav. Un nebeut bezioù a zo er vered vihan. Aze eo douaret tad Marianna. Chom a ra roudoù niverus ar jentiled kozh. Er garnel, a-gleiz, moarvat emañ o eskern kemmesket gant re ar werin. Tremen a ra pep tra a-berzh den, an natur hepken a zo peurbadel. Kant paz pelloc'h emañ ar mor fresk ha c'hwez-vat ar bezhin gantañ. Ar gwagennoùigoù a zeu gorrek d' an douar. Dour glan feunteun ar sant ec'h eve ar venec'h. Rimiet eo ar vein e-kichen. Gwez evl ar vali a chom glas evel d' an nevez-hañv.

Ar beleg n' en deus ket dalc'het d' e c'her. Daoulinet war ar vein yen, e-pad un eur, ar Vretoned n' o deus ket klevet an oferenn.

MANER KEROC'HANT

E kastell hanter-ziskaret Keroc'hant emaoamp o chom bremañ : Ur gambr vras gant treustoù preñvedet, a-nes ur solier, daou wele kloz, up daol e kreiz, ur siminal ledan. Ur c'hrab sanket er voger da lakaat traoù e pign. Ur bank, div pe deir arc'h kizellet fall. En ur bern atred eo bet savet ar forn poazhañ bara. Kalz a wez fiez, unan a zle bezañ ken kozh hag ar maner.

A-us da doull an nor eo garanet er maen : 1670. Div vleunienn a zo bet gwisponet war ar voger, e ruz ha melen. Gwenodennoù dilezet a zo dre amañ. Uheloc'h ez eus ur vali verr, bevnet a wez evl. Savadurioù nevez a zo bet graet gant dismantrou ar c'hastell. Setu amañ kalvar ar venerien skeudennoù. N' eus ket a-walc'h a feiz ken d' ober traoù ker kaer. Ar C'hrist eus un tu, ar Werc'hez kurunet hag un ael en tu all, klinkadurioù gotek war-c'horre. Ar groaz a zo a-us d' ar mor, war an hent a gas dezhañ.

Diwar lec'h uhelañ an aod e weler ur vro ec'hon a-walc'h. Eus un tu e tiskenn ar rozioù betek stêr Ar Faou. Uheloc'h e weler torgennoù goloet a goadoù, parkeier melen pe gwennet gant ar gwinizh du e bleuñv. Er c'hornog setu menez C'hom. Pell er reter e weler menez Arre, el latar tanav. Du-mañ, du-hont tourioù moan gwintet d' an nec'h. Na kaerañ Bro !

115

FOAR HANVEG

P' erruomp er vourc'h eo leun an hent gant ur meskaj a dud ha loened. Blejal a ra an deñved. Al leueoù, staget a zaouioù o deus aon o kerzhout. Ne gerzh ket ar moc'h, kaer a zo skeiñ warno. Bern war vern emañ ar c'hirri.

Setu un ostaleri klinket gant ur banniel hag ur bod iliav. Kalz kafe a ever, pres a zo, en em flastrañ a reer e toull an nor. War leurgêr an iliz eo gwashoc'h c'hoazh, tud ha loened a zo stok-ha-stok. Fiñv a zo e-touez an ejened. Prenerien ha gwerzherien a sko en daouarn. Setu unan a zoug e zañvad a vriad. Hemañ all en deus skoulmet ur gordenn war riskl, en-dro da vin ur pemoc'h. Gwic'hal a ra al loen a-bouez-penn, daou gouer a vount warnañ d' e lakaat da gerzhout. Muioc'h a wazed eget a verc'hed.

Setu amañ ar goumanaterien eostiñ. Ar menezriad-mañ a zo deuet da brenañ moc'h d' ober kig mogedet. Sachañ a ra ar gwragez o gwazed er-maez an ostalerioù, lec'h ma sav trouz diwar evañ. Bouzarus eo ar cholori.

E foar vras Vadalen emaoamp en Hañveg.

FOAR AR FAOU

Hiziv emedo foar Ar Faou. Aet e oamp dre un tommder vras. Un aergelc'h tredanek, koulmoul teñval a save en dremmwel. Ar gêrig, gant talioù he ziez eus ar c'hwezekvet kantved, a oa leun a dud, diredet a bep korn a Vreizh. Plougastelliz gwisket evel Napolitaned, kabelleoù ruz ganto, o brageier moan eus an traoñ. Brageier bras ar venezidi hag o dilhad pilhoù a zo graet gant gloan prenet da heul an truilhoù. Tud vras ez int, ledan o divskoaz alies e tougont krevennoù deñved. Betek al Liger ez a ar re-se da genwerzhañ. O gwelout a reer war varc'h o vont war-lerc'h tropelloù bras. O zok feltr ledan a dalvez dezho da zisglavier.

Kigerien vras a zo, eus Brest, Kastellin ha meur a gêr all. Ret eo gwelout anezho o prenañ. Kregiñ a reont e dorn ar gwerzher, o skeiñ warnañ, diskouez a reont pezhioù arc'hant d' ar c'houer, pellaat a reont o seblantout mont kuit,

hag e dizroont a-nevez da varc'hata. Gwerzhet eo al loen. Pell e chomo ar maeziad da sellout ha da gontañ e arc'hant, a-raok e lakaat en e yalc'h. Kalz aferioù bras a vez sevenet amañ.

116

Setu o kouezhañ beradoù kentañ ur barrad arnev. Pounner e kouezhont ha stankoc'h-stank. Tec'hout a ra an dud, an eil o voutañ egile en ostalerioù. Ar paour-kaezh leueoù, hualet o fevar droad a zo dilezet war al leurgêr. Saout ha kezeg n' eus den war o zro. Ur pemoc'h bennak en deus gallet sachañ e c'har gantañ, ur wiz a glask goudoriñ he moc'higoù dindani.

Da c'hortoz ma tavo ar glav ec'h ever kalz kafe-chikore. Hiziv ez eus ostaleri e pep ti. Strakal a ra ar gurun, tra ma taol ar glav gant ar varazh. Ur stêr a bri melen a ziskenn gant ar straed, ul liñvadenn eo. Peder eur sonet, pelloc'h eo tavet ar glav. Pep hini a red da gavout e beadra. Ur souezh pa n' eus ket muioc'h a zizurz. Kollet eo ar foar bremañ.

Pell emamp eus ar gêr, ret eo dimp mont gant ar c'heuz d' ur c'haer a arvest kollet. Ne vez ket kalz a foarioù. Pignat a reomp en ur c'harr, Marianna war ar skaoñ, me en traoñ, azezet war ur mellad re votoù-koad. A-hed ar mor e kerzhomp, stroñsadennoù ar c'harr a zo gouest d' hon stlepel er-maez. Betek an ahel e sank er fankigell. Brav eo dimp c'hoazh bezañ charreet evel leueoù ha marc'hadourezh.

BUGALE KEROC'HANT

C'hwec'h a zo anezho, a bep ment int en atant a zo en tu all d' an hent. Pa vez o mamm er park en em vodont war an derez vaen ledan, e garidoù kizellet. Ar re vrasañ azezet ar re vihanañ ganto war o barlenn.

Amañ e c'hellomp lavarout ur ger ouzhpenn a-zivout ar gêr-mañ. Moarvat e oa kaer ar c'hastell pa voe savet, bet kalz mizoù gantañ. Mogerioù ha fozioù ledan en doa, un doare kreñvlec'h. Emichañs e klaske ar jentiled e berc'henne, en em wareziñ e-pad brezel " ar Re Unanet " (3) pe stourmoù ar relijionoù.

Ne ouie ket an noblañs da betra e talvezfe an derezioù ec'hon-mañ, diwezhatoc'h. Ret e voe un dispac'h bras evit harluañ ar vac'homerien, ma teuas en o lec'h : botoù-koad ar verourez, kaoued ar gudoned hag ar bern teil hañvouezek.

Met dizroomp davet ar vugale a zo war o lez, dibreder kaer, war an derezioù pe ar garidoù, lec'h ma c'hoarie gwechall bugale an aotrou. Marteze e ruzas ivez kougoul ar manac'h dre aze (4).

117

Setu amañ Nodig he daoulagad bras ha teñval ha na oar ket zoken mousc'hoarzhin, ur bugel tonket eo. A-zindan he c'habell du, klinket gant ur seizenn bet alaouret gwechall, e teu tolzennadoù a vlev ruz. Alies e laka ar verc'hig he bizied mibin en he c'hrevenn da zirenkañ ostizidi diaes ober ganto. Un tammig eo ledan he fri, he genou avat a zo evel bugale gaer Prud'hon (5). Liv al laezh a zo gant he c'hroc'hen, evel hini ur bugel kollet. He zroadig a zeu a-zindan he sae a zo mistr ha gwenn ivez. Atav e vez kroaziet he daouarn blouc'h, pe e talvezont da herpel he fenn.

Ar vugale all, mao kalz pe nebeut, a zebr tammoù bara du. Setu aze Soazig, an hini a-raok diwezhañ, o sellout gant he daoulagad glas-sklaer. He mouezh sklinton ha youlek a glever amañ a-dreuz plenk ar solier. Daou bemoc'h en em glev mat gant ar vugale, atav e vezont war glask, speredek int kement ha ma c'hell loened bezañ. Gouzout a reont ez eus avaloù-douar er park tostañ. Du-hont e karfent sankañ o groñj.

AN EOST

Aet eo an heol war-zu Kraozon. Emañ Marijanig o tont d' ar gêr gant he loened : div vuoc'h laezh, un onner bennak, un hanter dousennad a zeñved, a bep seurt liv. Huchal a ra Marijanig war he loened e-ser hejañ ur wialenn. Raden a zo o c'houzeriañ ar c'hrevier. Pep a zornad foen a vo roet d' al loened d' o c'hoan.

Kalz a zo d' ober en ti, koulz eo aozañ pred an dud. Emaint o tont eus ar park, mall ebet warno. Trouzal a ra o boteier pounner war ar vein. Dalc'het o deus da vediñ betek an noz. C'hoariet o deus ar filzier a-hed an deiz. Arvarus eo an amzer.

N' eus ken an tamm tan a zo war an oaled o sklerijennañ an ti. Azezet eo ar wazed war ar bankeier, ouzh taol. Ki ha kazh a zo ivez war-c'hed d'o c'hoan. Deñved zoken a zo deuet tre, da glask un dra bennak moarvat. Tavedek eo an dud. Treut ar geusteuenn. Evel rec'het eo ar vestrez o teuler ur pladad kig war an daol. Ur vauez rous eo, skiltr he mouezh. Ar mestr a denn e gontell eus e c'hodell evit troc'hañ un tamm bara hag un tammig kig druz da bep hini. Dour a zo er picher d' an neb a garo. Setu koan.

Aet eo an tad kozh e korn ar c'hogn, evel boaz.

118

E-pad ar pred eo bet lakaet ar vugale en o gweleoù. Anv a zo bet eus al labour da gas da benn warc'hoazh. Pep hini en deus serret e gontell, mall warnañ ivez mont d' e wele. Ul luskennadenn da gavell Soazig ispilhet ouzh un treust.

Un iskis a zoare kontañ o deus an dud-mañ. Gwerzhañ a reont an avaloù sistr ha n' o deus ket zoken pikitez da evañ. Morse netra vat da zebriñ. Keusteuenn dreut war ar sizhun ken treut all d' ar sul. Marteze eo abalamour da-se e plije kement ar friko dezho.

Heñvel a-walc'h eo ar gouerien etrezo. Disheñvel avat pal o buhezioù. Holl ez int pizh, gant ar c'hoant da greskiñ o madoù. Ken kalet ar mestr dezhañ e-unan evel d'ar mevel. Ma kasont o bugale d' ar skol ur bloavezh bennak, pa chomont er gêr e rankont labourat start, buan ha buan.

Pa vezomp o vale, en em gavomp alies gant ur paourkaezh kozh. Gant daou bennbazh e kerzh, krommet eo e gein, ur falz gantañ war e vrec'h o vont d'ar park da vediñ. Komz a ra e-unan-penn hag e klevomp anezhañ o vallozhiñ war e reuzeudigezh.

PREDER

Daoust ha pell a-walc'h emamp eus trouz ha difretadegoù fistilherien ar gêr veur ? Ar gelaouenn " Le Figaro " a oa o c'holoiñ va botoù, a zo moarvat an niverenn gentañ deuet biskoazh betek amañ. Iskis a-walc'h eo gwelout anezhi e-metou ar geot. Ur sell a daolan warni. Perak duañ paper gant kement a zisterachou ? Koulskoude, daoust ha diaes ne vefe ket dimp tremen pell-amzer hepzo ?

AN AOD

En traoñ, war an aod ez eus un ti bihan ken tost d' ar mor ma teu ar gwagennoù da c'hlebiañ e vogerioù. Ur paourik a di eo. En-dro dezhañ un dachennig traezh, enni un nebeut avaloù-douar sec'hennet. Prenestr ebet nemet un toull bihan er voger, hep gwerenn, da sklerijennañ an diabarzh. E-kichen an ti emañ roc'h " beg ar vir " aet donoc'h er mor. Pelloc'hig e weler ar chapel e-touez gwez bras ha gwer.

Darn eus lenn-vor Brest a weler, bevennet gant aodoù uhel. Sklaer eo an dour, lintrus evel ur melezeur dindan an heol. War ar melezeur arc'hantet-se ez

a bagoù o tougen traezh. Diwar-bouez o gouelioù ruz e kerzhont sioul diwar wel, a-dreñv un enezennig, tiez melen warni. Uheloc'h du-mañ e weler Keroc'hant, liorzhoù ha parkeier melen brav. Douarou strujus, garanet a wazhioù, ar maner a-us dezho. Mont a ran alies war glann ar mor, ul lec'h sioul, ma klever c'hwez yac'hus ar bezhin.

119

N' em boa gwelet liv a zen ebet war an oad betek bremañ. Souezhet e oan bet dec'h o spurmantiñ ur goantig a nezerez vihan, azezet war ur pil prenn. Un davanjer roz ha kempenn a oa ganti, ur c'hab du e touge war he fenn. O nezañ ur gegeliad gloan du emedo ar vaouezig vihan-se. Gant va c'hreion e fellas din he zresañ kerkent. Ne gomprenas ket ar c'haezhig petore pal a oa va hini. Tec'hout a reas hi strafuilhet holl, kaer em boa he gervel.

Ar pardaez-mañ em eus adkavet va nezerezig, oc'h ober ul labour all avat. Gervel a rae martolod ur vag, leun a dud, o vont da Vrest. Tostaet eo ar vag d' an douar, ar baotrezig a zo aet en dour betek he dargreiz, evit dougen ur sac'had kregen d' ar martolod. Pa vez lanv e tastum hi ar c'hregen-se, e-metou bezhin ar c'herreg.

KEROC'HANT C'HOAZH

E 1613 (6) eo bet savet ar maner, hervez m' eo skrivet war ur maen er voger, gant Kelenn un aotrou breizhat devot. Setu perak ar c'halvarioù-se (7) gant delwennou, kuñv ha garv war an dro, dreistdenel. Koulskoude e voent savet d' ar c'houlz m' emedo an arz war ziskar. Krog e oa an Italianed da zilezel hon arz gotek talvoudek. Ur maner savet gant un aotrou gonidegour d' am meno. Kalz a oa eus an noblañs-se, d' ur c'houlz ma ne gaved ket a fred dezho : el lez, en arme nag er greanterezh. An damgreñvlec'hioù a savjont da chom, merourien ha mevelien en-dro dezho, o tougen bri hag o toujañ d' an aotrou. Lodenn vrasañ an eost a yae ganto.

Evel-se e oa ar bed amañ pa grogas an dispac'h. Gant aon kentoc'h eget arvar e tilezjont o c'hastelloù. Er goskor e fizient ar gefridi da guzhat an traoù a briz.

E-pad bloavezhioù e chomas teñzor Keroc'hant kuzhet e chapel ar maner. Listri arc'hant pounner. Podoù ha hanafoù kizellet. Kuzhet ken mat e oant ma n' o devoe ar berc'henned nevez douetañs ebet diwar o fenn. Mervel a reas ar vevelien kozh. An harluidi a daole evezh war o zeñzor. Pa zeujont en dro, ar Gelenned a lakaas diskar ar chapel. Razh e oa kavet an traoù prizius, ken mat e oant kuzhet, eme ar merour din.

120

Koulskoude, heverk eo, div guzhiadenn a oa, unan n' eo ket kavet c'hoazh. Met da be lec'h eo aet an arrebeuri kaer, roud ebet anezho ?

PREDERIAÑ

Unton eo buhez ar maeziad amañ, nebeut plijus, he gwellaat a c'hellfed. Keuz em bez o welout anezho atav oc'h evañ dour eus ar picher. Pounner ha gai eo o bara du, diaes da c'hoiñ ; yac'hus eo da labourat. Ar vugale a floup kalz anezhañ. N' eo ket da souezhiñ ma tebr un tiad mat a dud un dorzh vara bemdez, ugent lur bouez dezhi.

Bras e vo an dienez ar bloaz-mañ, aet m' eo ar c'herc'h da fall. Ma teufe ed du fonnus c'hoazh e c'hallfed ober yod ha krampouezh. Kalz poan avat a vez gant ar re-mañ. Dilavet e vez bleud en dour, a-wechoù ur bannig laezh e-barzh. Div billig, o kaout war-dro un troatad treuz, lakaet war drebezhioù a vo graet tan dindano gant raden pe korz-mor. Tanav e vo ledet an toaz war ur billig. P' eo hanter-boazh ar grampouezhenn e vo sachet tu dezhi ha lakaet da beurboazhañ war an eil pillig.

Ur gwall vicher eo hini ar grampouezherez, dreist-holl en hañv. Gwelet em eus c'hoar Marianna gleb-dour-teil he hiviz warni, gant ar c'hwezenn oc'h aozañ krampouezh. Kantadoù a ranked ober bep gwech en tiegezhioù bras a dud. Mat o c'havan-me gant amann, d' ober soubenn zruz pe dre laezh ez int mat-tre ivez. Ar meuzioù breizhek all n' o c'havan ket d' am grad, betek bremañ.

UR PLAC'HIG HAG HE MOEREB

Eizh vloaz a zo da verc'h henañ ar merour, ur plac'hig lent a zo anezhi.

- Mont a raio da vamm da bardon Rumengol ? - Me gav din ; atav e sav he zroad. - Ha da vreur ? - O, mamm e daolo war e reor, ma leñv ni a roio bara dezhañ. - Ha da dad, mont a raio ? - Ho, va zad ne ya nep lec'h, re vleiz eo. - Ha te, n' i ket - Eo.

121

Goude ur pennad, ar verc'hig o palvata brozh Marianna a c'houlenn : - Va c'hoar vihan a c'hellow mont da zimezell ivez ? n' eo ket lous. - Ya, met ne oar ket a c'halleg ! - Kaset e vezo d' ar skol he deus lavaret mamm. - C'hwi a zo bet evelomp ivez, ur botoù-koad ho poa ! - Ha ma ne gas ket da vamm ac'hanout d' ar skol, ne ouezi morse komz galleg ? - Me a yelo e kêr hag e teskin !

Jarlotig, ur vaouez kozh, a ra hor c'hefridioù. Mont a ra a zor da zor da glask he boued. Un tammig madoù he doe, ur park ha saout. Ar vugale a oa da zimeziñ. Bremañ int o deus bugale d' o zro. Ne c'hellont lojañ na magañ o mamm-gozh a zo rediet da vevañ diwar an aluzen.

AN TARV

Kejañ a reomp gant ur mellad den bras. - Setu An Tarv ! Perak eo lesanvet 'ta ? Ne c'hellan ket gouzañv ar gwel anezhañ. Lakaet en deus va moereb da vervel. - Penaos ta ?

Er gêr a zo du-hont e oa ur c'haer a c'honideg. Bet e oa e Pariz, prenet en doa a bep seurt benvegoù dianav dre amañ. Pezhiadoù saout en doa evel ma n' eus ket e Breizh. Yaouank e oa kaset d' ar c'hloerdi. Dizroet eo d' ar gêr pa varvas e dad. Goude e timezas d' am moereb, ur goueriadez kenedus ha pinvidik. Alies e kase e wreg e kêr. Dishêr e oant. Klañvidik e oa an ozhac'h bremañ, hep gallout labourat. Ar peultriner a raed anezhañ. Marvet eo un nebeut bloavezhioù a zo, o lezel e holl vadoù gant va moereb. Hi a gendalc'has da gas an atant endro.

A-benn ur pennad e klevet brud fall diwar-benn ar v-Bohanez (8) vrav.

Dougerez e oa, diwar An Tarv a lavared. Ya, a lavare hemañ gant fougere. Ar Vohanez a zeve gant ar vezh. Pa wilioudas he bugel ar mezeg a lavaras dezhi e oa c'hoazh unan all da zont. Jezuz, Maria, emezi, hag e tremenas kerkent.

En un atant all An Tarv a oa bet mevel. An ozhac'h eno a oa o tizeriañ, abaoe pell, ne gouske ket gant e wreg. Daoust da se e voe hi brazez hag o c'henel ur bugel d' ar c'houlz. Rannalonet naet, ar c'hlañvour a glaskas lazhañ e bried, ne voe ket gouest d' henn ober, gant an dinerzhet ma oa. D' an douar e kouezhas o vervel nepell goude, o vallozhiñ war e wreg. Dimezet eo An Tarv d' an intañvez. Emichañs bremañ n'aio ket mui da verc'heta.

122

TAOLENN DU

Perak e kreiz maezioù ken kaer e kavet ar gabac'hted denel ? Emaomp o tizreiñ d' ar Ruzadenn, digor frank eo an dorioù en tiegezh, den ebet war-dro. Aet omp d' hor gwele. Ne zeu gour d' an ti ?... E-barzh al liorzbig bevennet a

wez polos e kavomp ar vamm gozh gourvezet war ur gwiskad bezhin ha raden. Bec'hiet eo oc'h alanañ. Treut ha dister eo, seblantout a ra komz dre he c'hlemmoù. Marianna a ginnig dour-win dezhi da evañ, ne fell ket d'ar c'haezh. Gant an derzhienn emañ. Distronket ha morlivet eo he dremm. Goulenn a ra ul lomm kafe, netra all ne venn.

KAERDER

Greun war ul lien gouel, seier, kroueroù. Ur vaouez lank, a sav, diarc'hen, un dorn war he lez. Setu ar goantenn dellezek eus Leopol Robert (9). Hejañ a ra hi ur c'hrouer - un doare taboulin euskarek - ur boultrenn danav a sav anezhañ. Ar plac'h a zo etrezomp hag an heol o lakaat ar mor da lintrañ. En he c'hichen eo puchet un trouc'had paotrez he bruched galloudus, o kargañ ar c'hroueroù evit he c'hoar. A-dreñv dimp ur parkad ed a ziskenn tre er mor. Un nebeut gwez polos a zo a-zehou. Ur c'hlinkadur gwirion !

TAOLENN DUOC'H C'HOAZH

Setu amañ un istor dezrevellet din gant Marianna disul. Bremaik e vezo daou vloaz ma teuas ar vosenn er vro. Mervel a rae ar paour-kaezh tud, den ampart ebet d' ober war o zro.

Kalz labour en doa an touller beziou, ur c'hozhiad a glañvas d' e dro. E vab bihan a voe lakaet d' ober en e lec'h. Kentañ toulloù m' en doa d' ober a voe evit e dad, e vamm hag e vreudeur. Daoust da se ar paotr yaouank na gollas ket kalon. Gwashoc'h arnod c'hoazh en doe da c'houzañv. E vuiañ-karet, tremenet holl he c'herent dezhi a glañvas hec'h-unan-penn en ti kañv. E seizh gwellañ a reas ar paotr war he zro, en aner e voe. Pa vennas teuler douar war arched e zanvez pried, e kouezhas a-fardaglev e-kichen. Ken spontet e oa an dud eno ma tec'hjont holl kuit.

Ne chomas nemet ar beleg kozh a zeuas a-benn da gas an den semplet betek e di a oa e-kichen. Un devezh e chomas da rambreal. Oc'h adkavout hec'h anaoudegezh e voe ken strafuilhet adarre ma pedas Doue da reiñ dezhañ taol ar marv. Ne c'helle mui gwelout ar vered - gwez ken kaer en-dro dezhi - lec'h ma oa beziet kement a dud a gare. En ur vag o tremen e pignas da vont ne ouie gour da be lec'h. War e lerc'h e chome e dad-kozh ha mamm-gozh brevet gant ar gozhni hag ar rannalon, hag ivez ur breur pennfoll, dibaouez o c'hoarzhin.

Nevez **!**zo eo dizroet ar paotr yaouank d' ar gêr. Marvet eo e dad-kozh. Labourat a ra bremañ da c'hounit bara d' e vamm-gozh, da zaou emzivad yaouank ha d' e vreur diskiant a gerzh bepred d' e heul, hep c'hoarzhin mui.

Pa seller pizh er c'haezh denelezh, e weler kalz gouliou kuzhet ha dienez. Ur preñv krigner a zo en he c'halon.

Bez' ez eus amañ ur c'hozhiad, tad da galz bugale, bet doujet gant an holl, an desketañ den a oa er c'hanton, bet maer en Hañveg. Kollet en deus e benn, kroget follentez an enorioù ennañ. Aet omp da weladenniñ Karioù ar maer kozh trevariet e spered. Fellout a ra dezhañ pokat d' an impalaerez, mont da gavout ar Pab, bezañ medalennet, ha follenteziou all. En un ti dirapar emañ. E zivrec'h a zo staget dezhañ a-dreñv e gein. Klemm a ra da frailhañ kalonoù maen. Diaezet eo an holl gantañ. Ar re a zo en dro dezhañ a garfe perc'hennañ ar parkeier, an atantoù en deus. Arabat kozhañ, d' an nep en deus madoù.

AN EOST

Gwelout a raed ar gouerien o verniañ, o charreat karradoù bras a ed, ar bernioù greun o kreskiñ war al leurioù. Ma c'houlennit ganto ma 'z int drev e lavaront eo bet fall an eost-mañ-eost (10).

War an uhelennoù hag en traoniennoù e klever an dornerezed o voudal. Taerañ a ra ar c'hezeg gant trouz an ardivink, boazet ma 'z int d' ar sioulder. An taboulin a lonk an ed evel ur ramz marnaoniek. Kalz tud a zo el leur. Darn o skubañ, o rastellat pe o c'hejañ pe o tougen plouz. Sevel a ra an uloc'h er vann. Dindan un devezh pe zaou e vezo dornet an ed, gant un ugent a dud, pevar pe bemp a gezeg ouzh an dornerezed. Nag a boan ammerzet d' ar c'haezh-tud a ranke dornañ pemzek deiz pe deir sizhun, gant freilhoù (11).

PARDON RUMENGOL

Un tammig nec'het e oamp o c'hortoz ar pardon-se, daoust ma n'eo ket brasañ hini ar bloaz. Abred hon deus loc'het ar beure-mañ war zu Ar Faou. Du-hont e tirede maezidi a bep lec'h. Stummet fall eo an amzer, gant an heol e savo arnev. Leun e oa an hent a dud. Mont a raemp da heul Plougastelliz a gerzhe diarc'hen, ur walennig wenn en o dorn. Kaer kenañ eo o dilhad, dibar eo skañvder o merc'hed, o kerzhout evel itronezed. Un tammig eo stegnet ar baotred. Ar plijusañ eo o c'harradoù bugale ! Babiged alaouret, ruz, gwer, moug, melen, ur mor a livioù tomm !

War an hent pell eus ar pardon, setu ar beorien war-c'hed ober un devezh mat. Truilhennek ez int, diskouez a reont izili mognet, goulioù euzhus. A-wechoù e weler ur vaouez hanter-noazh un torrad bugale frammet mat d' he heul. An talaskerien-se a ouenn evel kizhier ha kon. Latin ha brezhoneg a gemmeskont o lavarout o fater war un ton etre ar c'hlemm hag ar c'han gregoriek. Breur, emezo, gwelit an tiad reuzeudik ho ped, ne c'hellomp ket gounit ar bara, roit da Zoue a zaskoro deoc'h en e varadoz. Ne davont ket, ar sec'hed a grogo enno. Setu aze ur vaouez divrec'hiet ha dougerez. Setu c'hoazh re all, warno liv ar c'hoad kozh, ar bara-mel, euzhadennoù gwirion. Paterat ha pediñ a reont trawalc'h da heugañ ur c'hristen mat. Rannomp ur gwenneg bennak d' ar werin vreizhek. Pelloc'h e kavimp brasoc'h klaskerien...

Troet diwar Mercure de France, Nn 626 - 15.7.1924.
gant HERVE AR MENN - 1969

Pennadoù lizhiri skrivet gant Boudin

1867. Goude tremen ur miz e-touez an dud-se, tonket da labourioù garv ar maezioù, d' ar bara du ha d' an dour, e vezan heuet o welout an dildalvezed alaouret-se. Kouronkerien Trouville.

Un druez eo ha poaniet on o livañ al leziregezh.

Gant he brozh lien gwenn, he justinenn ruz ha du eo kaeroc'h va Bihanañ-me, eget an itronezed-se e satin, pa vez o nezañ ed war glann ar mor, ar greun o kouezhañ pulh war al lien gouel.

Hag an dornerien e-metou poultrenn alaouret ar segal pe an heiz. Pe c'hoazh ar re a bed, daoulinet war mein greunek yen an iliz, hep ul lec'h d' azezañ (12).

1868. Embreger a ran en-dro da iliz an Ospital-Kammfroud. Ur c'halvar kozh a zo amañ, a bep seurt traoù iskis, a glaskan lakaat da dalvezout.

Abaoe pemzek deiz e renomp ar vuhez-mañ dindan an heol berv, o vont d' ar gouelioù, euredoù ha pardonioù. Gwelet em eus traoù kaer meurbet, livioù gouest d' ho lakaat da gleñvel. Un tammig eo re relijiel ar pardonioù, e nep lec'h avat ne weler bodadegoù ken skedus.

Notennoù

- (1) Un anv kêr e kumun Hañveg.
- (2) N' eo ket gwir.
- (3) E 1400 emedo beskont Ar Faou o chom e Keroc'hant.
- (4) Roet e voe douar Lannvoe da abati Landevenneg e derou ar c'hwec'hvet kantved, hervez diellevr an abati.
- (5) Anv ul liver gall,
- (6) El lec'h all e skriv 1670.
- (7) Tri c'halvar a zo du-hont war-hed tri c'hant metr.
- (8) Bohan eus kerentiezh ar Bohan bet kannad e Pariz etre 1791 ha 1798.
- (9) Anv ul liver all.
- (10) Un Norman eo Boudin !
- (11) Nevez deuet e oa an dornerezed er vro.
- (12) Ne oa na kador na skaoñ en ilizoù d' ar c'houlz-se.

O DONNOVAN ROSA

Diouzh ar marv e tiwan ar vuhez

Emaon o paouez lenn al levrenn gentañ eus buhezskrid ar brogarour iwerzhonat, Diarmuid O Donnabháin in Rosa, aozet gant Seán O Lúing hag embannet gant ar gompagnunezh Sairséal agus Dill. Ken bamet on manet ma karfen lakaat an den meur-se da vezañ anavezet gant kement gwir Vrezhon. Techet eur e Breizh, me ' gred, da lavarout ne dalvez skouer Iwerzhon nemet en un doare nac'hus evidomp. Me va-unan ne gav ket din o deus tennet Iwerzhoniz ar vad o dije gallet eus ar stad o deus savet, se avat zo un afer all hag un afer luziet. Ar pezh a lavaran-me eo ez eo Iwerzhoniz unan eus ar pobloù tostañ deomp, hon eus ur bern mignoned er vro-mañ, hag ez eus atav brogarourien galonek ha kadarn enni hag e talvez o daremprediñ. En ur gelaouenn vreizhat e keuzie unan bennak nevez 'zo peogwir ne oa ket Bernadette Devlin ur Vrezhonez. Ar plac'h-se zo dizaon, ha daoust ma ne ra ket atav ar pezh 'zo poellek, n'heller ket chom hep estlammiñ outi. O Donnabháin Rosa zo marv pell 'zo bremañ, hag er-maez eus ar skolioù ne vez ket meneget nemeur e anv. Koulskoude, tud eveltañ eo a sav hag a adsav broadoù, hag an anaoudegezh eus ar pezh a rejont zo a bouez bras evit o derc'hel en o sav. Ne blij ket d' ar varc'hadourien na da « stummerien ar menoz boutin » o jestraouiñ war al leurenn degas soñj da Iwerzhoniz eus Wolfe Tone, ar Fenianed, Pearse ha Connolly. Seán O Lúing a skriv en iwerzhoneg, ha reizh eo e rankfe ar re a glask diazezoù o broadelezh o c'havout dre hanterouriezh o yezh vroadel.

Diarmuid O Donnabháin a voe ganet e 1831 e Ros Cairbre, e mervent Iwerzhon. Diskenn a rae eus ur c'hilann pellvrudet, peogwir e kaver meneg eus an Donnovaned er bloazdanevelloù koshañ. Un andon a nerzh e oa evit an den-mañ gouzout e oa bet anvek e hendadoù e-pad pevarzek kantved da vihanañ, hag e oant bet atav feal d' o gouenn. Ar genskiant-se e zougas hep mar da startaat e vennad stourm evit frankiz Iwerzhon, hag e harpas e-kreiz ar poanioù spontus en devoe da ziwaskañ.

127

Pa oa bihan e veze komzet iwerzhoneg c'hoazh en darn vrasañ eus ar vro, hogen edo ar yezh o vont buan war gil, ar werin o plegañ da zrevezañ ar vourc'hizien hag o doa pleget abretoc'h d' an estrenien. O Donnabháin a vame ouzh Daniel O Connell, « the liberator » ; ne seblant ket bezañ merzet peseurt kiriegezh a sammas hennezh oc'h atizañ an dud, hag a gemere pep tra evit gwir bater digantañ da zilezel o yezh evit ar saozneg.

Rannvro Ros Cairbre ne oa ket gwelloc'h ar gont ganti eget rannvroioù all Iwerzhon, mac'homet ma oa al labourerien-douar koulz hag ar vicherourien gant « tudjentil » a orin saoz prest da ober kement gaou ha da bleustriñ kement viloni evit derc'hel ar Ouezeled kabestret. Tad-kozh O Donnabháin a oa bet lamet e zouar digantañ hag evitañ bezañ graet berzh goude-se gant ul labouradeg gwiañ lin e oa ret dezhañ atav teurel evezh rak an dierned-douar a oa gouest da zifenn ouzh o c'houmananterien prenañ tra digantañ. War an disterañ digarez e veze taolet ar re-se er-maez eus o mereurioù, ha ne rae an aotrounez forzh ebet ma varvent goude-se gant gwragez ha bugale en dic'houmor. Test e voe O Donnabháin d' an naonegezh veur er bloavezhioù 1845- 47, pa gollas e dad ha kalz tud nes all o buhez gant an derzhienn ha pa dec'has Iwerzhoniz diniver da Amerika gant ar spi da virout o buhez. An aotrounez a zalc'has war an dud kaezh da baeañ o feurm, ouzh o rediañ da werzhañ o greun goude ma n' o doa netra all da zebriñ. Arabat komz eus « uhelidi » pe « vrientinien » da vrogarourien Iwerzhon abaoe ar mare-se.

O Donnabháin a voe unan eus diazezerien Unvaniezh ar Fenis hag a embanne e rankfe frankiz Iwerzhon bout gounezet dre an armoù. D' ar mare-se e oa James Stephens o sevel kevredigezh kuzh an Irish Republican Brotherhood (I.R.B.) ha pa glevas anv eus ar Fenis ne voe ket pell o stagañ ar strollad-se ouzh e genurzhiadur. Edo ar Saozon o spiañ avat hag e dibenn 1858 e voe toullbac'het O Donnabháin hag izili all eus ar Fenis. Eizh miz e voe dalc'het en toull-bac'h, hep prosez ebet. A bep tu e pouezed warnañ evit e lakaat da anzav e giriegezh. E wreg a oa ur gwall vec'h warni, e penn o stal ginkailherezh ha ret dezhi ouzhpenn-se ober war-dro o fevar c'hrouadur. Gwashoc'h c'hoazh, kavet e voe tu d' o heskinañ en abeg da baperioù o tennañ da berc'henniezh o stal, ha ret e voe d' an tiegezh dilojañ. Tapet e oa O Donnabháin etre aspedenoù e gerent hag e amezeien, o c'houlenn outañ chom hep bezañ ken aheurtet ha degemer an divizoù kinniget dezhañ, hag ar youl da servij e vro, an nec'h e rafe gaou d' he breud oc'h anzav e giriegezh. Un dra all a rae deur dezhañ : klevout a reas e oa gwanaet kalz an I.R.B. goude ma oant bet harzet, rak ne oa mui rener ebet - Stephens en doa gallet tec'hout da Paris.

128

Gouestlañ a reas chom sioul, goude bezañ lakaet e enebourien da asantiñ divac'hañ un nebeut brogarourien all. Hag e voe laosket da zont er-maez. Evit e wreg avat e oa bet re denn an eizh mizvezh-se, aet e oa he yec'hed hag e c'halonegezh diganti hag e varvas damc'houde.

Daoust da bep enebiezh e kendalc'h O Donnabháin gant ar stourm, evezhiekoc'h evelato. Kreskiñ a ra niver ar Fenianed, evel ma vez anvet bremañ izili an IRB. Embann a reont e tleer rannañ domanioù an aotrounez vras, diskennidi laeron-douar ha gwaskerien didruez anezho, etre ar gouerien hag a boagn d' o gounit. Diskuilhet e vezont gant an Iliz katolik : abaoe ma 'z eus bet restaolet gwirioù dezhi ez eo an Urzhaz doujusoc'h eget biskoazh e-keñver ar Stad. Bezañ ezel eus ur gevredigezh kuzh zo digarez a-walc'h evit nac'h an absolvenn ouzh ur Fenian. Koulskoude, pa voe argadet domani ar Pab gant brogarourien italiat, e voe da gant eskibien 'zo broudañ an emsaverien iwerzhonat da vont da stourm a-enep ar re-se. Kalz a yeas gant ar soñj deskiñ embreger armoù evelse. Pa voe degaset korf-marv ur stourmer eus ar bloaz 1848, Terence Mac Manus, eus Amerika da zouarañ en Iwerzhon, e prezegas arc'heskob New York, un Iwerzhonad, a-du gant ar Fenianed, met hini Dulenn a nac'has aotre da lakaat an arched en e iliz-veur. Evit ar Fenianed e voe an obidoù un digarez dispar da ziskouez nerzh an emsav republikat ha dekkementiñ a reas niver o dalc'hidi.

129

Daoust dezhañ bout entanet gant breud Iwerzhon, O Donnabháin a oa pell a vezañ digas ouzh ar merc'hed, hag ar re-mañ a oa dedennet gant an den kadarn hag hegarat a oa anezhañ. Un eil gwech e timezas, en despet da dad ar plac'h yaouank hag a wele ervat pegen trubuilhus e vije he buhez e ser an dispac'her. E gwirionez, daou vloaz goude e varve ar paour kaezh maouez diwar gleñved, o lezel ur pempvet mab gant he gwaz.

Evit skignañ o menozioù e krouas ar Fenianed *The Irish People*. O Donnabháin a asantas kemer ar garg arvarusañ, evel merour ar gelaouenn : eñ en defe da respont evit kement pennad a vefe embannet enni. Kement-se ne oa ket a-walc'h dezhañ : en em reiñ a reas d' ar gefridi tuta evit an IRB hag en arbenn a se e reas meur a droiad dre Iwerzhon, e Bro-Saoz hag er Stadoù-Unanet, o lakaat soudarded, archerien hag all da douiñ e oant prest da stourm gant armoù evit argas ar Saozon diouzh Iwerzhon. Pa zimezas d' an deirvet gwech, e oa 33 bloaz hag ar plac'h-nevez n' he doa nemet 18 vloaz : ur vrogarourez e oa-hi ivez, darev da c'houzañv hep klemm pa 'z afe he gwaz, evit pennadoù hir, pell diouti gant kefridioù an IRB. Diouzhtu antronoz o fest-eured ec'h enlestrent evit ober un droiad e Bro-Saoz, e-touez an Iwerzhoniz a oa diazezet stank eno da heul an Naonegezh Veur.

A-benn 1865 e oa dekmiliadoù ha dekmiliadoù prest da vont d' an emgann dindan renerezh Stephens. Ezhomm a oa armoù avat, ha gant Fenianed Amerika e tleent bout purchaset.

Brezel-diabarzh a oa neuze er Stadoù-Unanet ha rediet e voe Iwerzhoniz nevez-enbroet eno a-vil-vern da gemer perzh ennañ, o stourm dreist-holl en Arme an Norz. Kalz Fenianed a soñje, ur wech ouzhpenn, e talvezfe ar skiant-prenañ-se dezho pa grogfe ar brezel en Iwerzhon. O Donnabháin hag a dremenas penn kentañ ar bloavezh 1865 du-hont a alie start e genvroiz da virout o buhez evit o bro : evitañ e oa arabat da Iwerzhoniz servij nep bro nemet o hini. Kement-se, ret din lavarout, a dalvez bremañ ivez evidomp. Mat eo deomp kevredañ ha keneilañ gant pobloù all, ha diskleriañ hor c'hengred ganto, met diwallomp da foraniñ hon nerzh evito. Kement hini a c'hall a dle stourm da gentañ e Breizh evit Breizh ha goulennomp atav petra hon eus da c'hounit en eskemm evit an harp a roomp d' ar pobloù gwasket all.

130

Dre zievezh ur Fenian Amerikat kaset da Iwerzhon da wiriekaat ha prest e oa pep tra evit an emsavadeg e ouezas ar Saozon e oa poent dezho skeiñ. D' ar 15 Gwengolo 1865 e voe harzet ur bern izili ha renerien eus an IRB e Dulenn dreist-holl. O Donnabháin ne voe kavet netra warnañ, nag en e ranndi, nag e burevioù an Irish People da harpañ an tamalloù a oa d' ober outañ. Anavezet-mat e oa avat. E-pad 24 eurvezh e voe serret en aer flaerius privezioù an archerdi a-gevret gant tri all, hep tamm lec'h da goazezañ na da c'hourvez. Nebeut a dra e oa koulskoude e-keñver ar pezh a oa da zont.

Evit divrudañ ar Fenianed e-touez o c'henvroiz e oa mat kement digarez d' ar gouarnamant : bez' e oa anezho dispac'herien dizroue gwadsec'hedik, c'hoant dezho diouennañ kloer koulz ha tudjantil hag o servijerien. Arc'heskob Dulenn, Cullen, a embannas ur c'helennadur a rae heklev d' an tamalloù-se. Graet e oa torfedourien anezho kent dezho bezañ bet barnet.

Ar barner, Keogh, a oa an hevelep hini hag en doa bet O Donnabháin afer outañ e 1858. Un den e oa hag a oa bet a-du gant adsavidigezh Parlamant Iwerzhon, met troet en doa kein d' ar menoz-se ha seul c'hanasoc'h e oa bremañ ouzh ar vroadelourien.

Evel-hen e teskriv ur c'helaouenner O Donnabháin dirak al lez-varn : Oadet war-dro 34 bloaz, met un aer yaouankoc'h dezhañ, gwelet a-bellik : 1,80 pe 1,82 m. a vent dezhañ, un tammig treut : doare gren ur gourener dezhañ evelkent sonn e gerzhed...

131

Ouzh e dagañ prokolor ar Stad, J. A. Lawson, kannad e Westminster - diwezhatoc'h, da vare Brezel an Douar, e voe darbet d' ur bolod dihasañ hennezh. Atizañ a ra kement ma c'hall, o prezeg diwar-benn roll an tamallad en IRB : « Emañ amañ dirak al lez-varn en abeg d' un torfed spontus, peogwir edo a-zevri o steunviñ trubarderezh a-enep he Meurdez ar Rouanez, o klask diskar he gouarnamant en Iwerzhon, o prientiñ dre guzh arvell ha kann er vro, o strivañ da droc'holiañ an urzh dre lemel o madoù digant ar berc'henned ha da zegas reuz ha dienez d' ar bobl dre oberioù dispac'hus. O Donnabháin, emezañ, a oa unan eus renerien an iriennad-se hag ar gelaouenn *The Irish People*, unan eus ar binvioù embreget evit he c'has da benn, a oa meret, ha diwezhatoc'h embannet, gantañ : eñ a ouie petra 'veze skignet ganti. Kiriek eo eta evit kement ger moulet enni. Embannet e voe enni danevellad kendalc'h ar Fenianed e Chicago (5-12-1863). Aze e lavarer ez eo reizh da Iwerzhoniz en em zieubiñ diouzh beli gouarnamant London dre nerzh an armoù. Da heul ar c'hendalc'h-se e voe savet an IRB en Iwerzhon hag e voe pourchaset armoù gant e izili. O Donnabháin an hini oa ar gredusañ en emboellad-se. En *Irish People* eus ar 17-9-1864 ez eus ur pennad hag a ziskouezo deoc'h, aotrounez toudi, peseurt droug a vefe graet d' ar bobl o skignañ hevelep kontamm en o metoù. Reiñ a raed da c'houzout e oa ur c'henurzhiadur prest da ziuennañ alouberien hag o doa lamet o madoù digant ar Ouezeled hag e vefe roet perc'henniezh e zouar hag e di da gement hini a gemerje perzh er stourm-dieubidigezh... D'ar 26-8-1864 ec'h embannet e oa dleet d' ar gouarnamant ober diouzh ar bobl hag e oa poent en em zizober eus « tudjantil » a ranked trutañ outo hag eus un iliz-stad a lakae o c'houstiañs da vorzañ. Ret e oa anavezout gwirioù denel da bep den. Ar re a oa feal d' ar gouarnamant a dlee

bout skubet diwar an hent, kloer, tudjental hag all... »

O Donnabháin a oa da lakaat kiriek d' ar skridoù kabalus-se. Anat oa ne ouie ket e damallerien pegen oberiant e oa bet a-hend-all. Ne voe kavet nemet un trubard da zougen testeni a-enep d' an IRB ha c'hoazh ne ouie ket hennezh kalz a dra.

O welout e oa dibabet toudi hag a oa holl a-du gant ar prokolor e lavaras O Donnabháin na rofe ket anaoudegezh d' ul lezvarn ken kosteziet ha ne lezfe ket e alvokaded da gomz en e lec'h : en em zifenn a rafe e-unan. Nec'het-bras ar barner, met ret oa mirout furmoù 'zo eus ar prosezadur. Goulenn a reas an tamallad gwelout ar paperioù ma oa diazezet an tamall warno. Nac'het e voe outañ. Pa zeuas e dro da atersañ ar spier e tiskouezas pebezh stroalleg ha paour-kaezh den e oa, ha diastal e poursuas anezhañ, daoust d' e zinac'hadennoù hag e dec'hadennoù, kaer en devoe ar barner klask kompezañ an hent dezhañ ha pennaskañ an aterser. 39 fajenn a zo eus an atersadur-se.

132

Antronoz e prezegas O Donnabháin d' an douidi. Gouzout a rae ervat n' en doa netra da c'hortoz digant ar re-se. Disklêriet e oa bet kablus gant kelaouennoù Dulenn a-raok bezañ bet barnet. Setu perak e c'houlennas e vije klozet al lez-varn-mañ ha graet ar prosez en ur gêr all.

« Meur a damall a reer ouzhin a c'hallfen dizarbenn ma vefe em c'herzh ar paperioù am eus goulennet gwelout. Peogwir e vez tamallet din ar pezh zo bet embannet en *Irish People* ez an da lenn deoc'h an dastumad a-bezh evit ma welot peseurt kelaouenn ez eo. N' ho pet ket aon : ne lennin ket ar c'hemennadennoù !... »

Da gentañ e lennas 24 fajenn eus ur skrid o tennañ da Gendalc'h Chicago. Leun e oa eus kelennadurezh dañjerus ar Fenianed. Kounnaret-ruz Keogh. Diwallit, emezañ d' ar gelaouennerien, na adembannit ket an danvez-se gant aon da enaouiñ gwashoc'h tan an trubarderezh er vro-mañ.

Sabatuet e oa al lez-varn gant divergontiz an tamallad. Kaer a oa lavarout dezhañ ne oa ket aotreet e zoareoù-ober hag e oa ezhomm da vont buanoc'h, eñ a zalc'he penn ouzh ar barner, o c'houzout ervat pere e oa reolennoù ar c'hoari, hag amzer en doa-eñ !

A-dreuz lenn e teuas war ar pennad-mañ : « Aes eo reiñ un diverrañ eus ar profoù a zo bet roet a-hend-all gant Parlamant Bro-Saoz da bobl Iwerzhon. Ar pep heverkañ a zo « peelers » (archerien), Lezennoù evit ar Re Baour, ha reoliadurioù-redi ; araokadur tud a seurt gant (ar varnerien) Keogh, Sadleir ha Monaghan, ha da ziweshañ-holl, astennadur al Lezennoù-Hemolc'h Saoz da Iwerzhon. Ne vern ma varv ar gouerien, klujiri a chomo. Piv a c'hellfe bezañ anaoudek a-walc'h evit « bennozhioù » ar C'henreizhadur Saoz ? »

« Peseurt reizhder, emezañ, a c'hellan gortoz el lez-varn-mañ pa 'z eo taget ar barner end-eeun en unan eus ar pennadoù a damaller din ? Goulenn a ran e ve anvet ur barner all ! »

Damc'houde e skrive d'e wreg en doa divizet paouez p'en devoe lennet an arroudad-se. Ne c'hellje ket skeiñ kaletoc'h taol evit echuiñ.

133

« An hent am eus dibabet evit ar prosez-mañ a zo mat evit Iwerzhon, laouenaat a ray an holl re a zo prest da aberzhañ un dra bennak evit hor frankiz. Doue d'ho kwareziñ ha da reiñ nerzh deoc'h ken e kejimp adarre, ma 'z eo roet deomp kejañ c'hoazh er bed-mañ. Ma vez roet deomp gant Doue ober diouzh hon hetoù er bed all ha m' o devez an anaon galloudezh da gounaat ha da anaout en-dro tud ar bed-mañ, me zo sur e kejimp adarre. Me da vihanañ ne vankin ket da c'houlenn doareoù ma boudig Cliona goant muiañ-karet. Bremañ ma 'z eo echu ar c'hrogad ez a gwelloc'h ganin. Da vihanañ ez on habaskaet. »

Tro Keogh e oa bremañ. Kondaonet e voe O Donnabháin d'ar galeoù betek fin e vuhez.

O kregiñ gant e sklavelezh e tivizas bezañ gouzañvus ha chom parfet daoust da bep atahin. Al luc'hskeudenn tennet dezhañ en deiz kentañ a ziskouez n' eo ket steuziet c'hoazh ar mousfent diwar e ziweuz. Evit e enebourien avat e oa anezhañ un den gouez, an hini gwashañ eus ar Fenianed, ul loen dañjerus hag e oa ret lemel e skilfoù digantañ. Pep tra a vefe graet evit terriñ e youl da herzel. Ouzh e heskinañ e vefe lakaet da vrouezhiñ hag evel-se e vefe digarez d' e gastizañ gwashoc'h c'hoazh.

Stephens a oa tec'het diouzh toull-bac'h Richmond kent bezañ bet degaset dirak al lez-varn. Ne oa ket « diogel » prizonioù Iwerzhon evit ar Fenianed ! Dre laer e voent lakaet war vourzh ul lestr abred d' ar beure deiz Gouel Nedeleg ha kaset da Vro-Saoz.

Da gentañ e voent kraouiet e Pentonville, London, e-lec'h ma oa tonket da R Casement bezañ krouget e 1916. Eno e oa ken berr ar boued ma oa a-walc'h evit chom bev ha netra ken. « Diwar rimiati ma c'horf bemnoz ouzh plenk ma gwele e teuas ma c'hroc'hen da galetaat. Hep gouzout din e troen dre ma c'houk bep kard eur eus un tu war egile. Met ne gouskis mat nozvezh ebet keit ha ma voen e Pentonville », eme O Donnabháin. Pell goude lein pe merenn, ez ae war e grabosoù hag e tastorne en-dro dezhañ gant ar spi e oa kouezhet ur vrienenn bennak war al leur. E-pad 560 devezh eus an tri pe bevar bloaz kentañ en toull-bac'h ne dapas tra da vevañ nemet dour sklaer ha bara sec'h. Bep ar mare e teue ul lizher digant e wreg, eñ avat ne oa aotreet da skrivañ dezhi nemet ur wech bep c'hwec'h miz.

134

Goude pemp miz e voe kaset ar Fenianed da doull-bac'h Portland e Dorset. Eno, pa rae glav, hag an avel en izel, e veze gleb pep tra en o c'helligoù. Speurennoù staen, leur vaen, prenestroù houarn : yenijenn ar marv oa gant pep tra en-dra dezho.

Pa zeuas e wreg d' e welout e oa kemmet kement ma voe darbet dezhi chom hep e anavezout en-dro.

En em renkañ a reas gant ur prizoniad all, O Mordha, evit skrivañ dezhi dre hanterouriezh mamm hennezh. Kouezhañ a reas al lizher etre krabanoù ar gouarnour, hag a roas anezhañ d' e vistri. Tu a voe kavet gant ar gaged d' e implij evit lakaat ar vrud da redek e oa bet darempredoù avoultriezh etre O Donnabháin ha gwreg O Mordha. Eñ ne oa ket gouest d' en em zifenn dirak an holl, ha dre gorvigell e enebourien e teuas e wreg koulz hag O Mordha zoken da gaout diskred outañ. Hini ebet eus al lizherioù a skrive dezhi ne voe lezet da dremen e-pad tri bloaz. Tremen a reas pennadoù hir en toull-du, chadennet, gwanet, goapaet, heskinet, broudet gant gwarded kivioul. Faziañ a raent avat ma kave dezho e vefe sujet evel-se. « Ober a ris va menoz mervel kentoc'h eget reiñ dezho ar blijadur da grediñ e c'helljent va lakaat da blegañ gant o bara sec'h, o chadennoù hag o c'hunujennoù. »

Evit dont a-benn anezhañ e voe kaset da doull-bac'h Millbank, e London. Labour kemener a voe roet dezhañ da ober. Tamallet dezhañ ober re nebeut, e voe lamet e wele digantañ ha ne lezjod gantañ nemet ur pallenn tanav evit an noz. Gant ar riv e krenas e-pad an noz-Doue ha pa darzhas goulou-deiz e welas e oa erc'h war an toennoù hag e oa kouezhet ivez e-barzh e log dre un toull el lein.

Lakaet e voe da labourat gant bac'hidi voutin, un darn vat anezho Iwerzhoniz hag o doa graet un torfed bennak diwar vezvadur pe zienez. Digant an dud-se hepken e kavas frealz, alies e rannjont o lodenn vara gantañ. « Emaint o kas lazhañ ac'hanout », emezo. « Dalc'h mat, ni az skoazello ! » Kastizet e voe peogwir en doa echuet e labour re abred. C'hwec'h gward a zeuas evit e gas d' an toull du. Eñ da herzel, ha setu kann etrezo, ken e voe roget holl e zilhad. Pa 'z ejont kuit, e vardellas dor e gellig gant kement tra a oa enni. Ret e voe he zerriñ a daolioù morzhol evit mont e-barzh goude-se. Kastizet e voe gant pevar

mizvezh bac'h en digenvez. E-keit-se e teue bemdez unan bennak da lenn ar Bibl e-tal e log. Gant ar gounnar ec'h aozas ur werz :

135

Rak ar re-mañ zo Farizianed kristen, klufaned ar c'hredennoù,
Gant ar Bibl leizh o genou hag an diaoul 'n o oberioù,
Re drugarezus a-wel d' an holl evit lemel hor buhez
C'hoant bras dezho avat hadañ ennomp breinadurezh.
Ar Gristenien-se zo etrezomp hag an Doue a-us d' hor pennoù,
An heol hag al loar a vac'hont, hag hor bara pemdeziek a viront,
Beziet, ereet, marnaoniet omp ganto, evit kabestrañ hor speredoù
Ha mougañ an tan a zev dalc'hmat 'n hon eneoù divarvel.

Goude tri bloaz e voe kaset da brizon Chatham, war ribl an Thames, « an annez tostañ d' an ifern war c'horre an douar ». Roet e voe da c'houzout dezhañ ne badfe ket pell da vezañ kaset da « Jillingum » (Gillingham) bered ar prison, ma ne sentfe ket d' ar reolennoù.

Evit ar sodien a zisent,
d'o furaat ni 'oar an hent :
N'o deus 'met c'hoari o fenn fall
Kent pell 'vint kaset da C'hillingham.

Dizale e voe atahinet evit kaout abeg d' e gastizañ. Nac'h a reas neuze chom en e sav-sonn dirak ar gouarnour. Setu tri gward o tapout krog en e zivrec'h hag ouzh e rediañ da zaougrommañ, hag unan all o kregiñ en e zivskoazh hag o sachañ anezho trumm a-dreñv. Bara sec'h adarre. Touiñ a reas e tennfe dial eus ar ganaserezh-se. Pa zeuas ar gouarnour d' e weladenniñ, e oa skoachet e korn teñvalañ ar gellig. Evit seurt troioù-evezhiañ ne veze ket digoret un nor-gel diabarzh. « Salud ar gouarnour, » a hopas ur gward. Ken trumm hag un tigr er gouelec'h e tilmmas O Donnabháin eus e gorn ha gant holl e nerzh e stlapas ur podad staot e-kreiz e zremm d' ar gouarnour : « Setu aze ar salud a zere ouzhit ! ». Ereet-start e voe e zaouarn gant ur c'hadranas e-pad pemp sizhun, ken e voe dirusket e zaouarzorn hag e tigoras ur gouli. Ouzhpenn-se e voe tennet e vrikoloù digantañ, e doare m' en doa mil boan o virout ouzh e vragoù da risklañ. Goude pemp sizhun e voe diereet, met dalc'het e voe war vara sec'h e-pad peder sizhun c'hoazh, hag ur miz war vagadur-kastiz.

Ur wech e voe lamet e wele digantañ, ha gourc'hemennet dezhañ reiñ e zilhadeiz d' ar warded. Pa nac'has en em daolas ar vac'herien warnañ, hag eñ o herzel tra ma 'z aent dezhañ a daolioù-bizhier hag a daolioù-daouarn, hag int o klask e naskañ. Diskaret e voe, astennet war e gof. Tra ma klaske unan lemel e vragoù digantañ e poueze ar re all war e benn, e gein, e izili. « Dav oa treiñ ac'hanon war ma c'hein, ha setu ma rankas Hibbert tennañ e c'hlin a-ziwar ma gouzoug. Dilammat a reas diwarnon hag e kouezhas e c'hlin en-dro gant pouez e gorf war ma bruched. Un taol yud e oa. Difoupañ a reas an aer gant ur roc'hadenn dre ma c'horzailhenn evel ma rafe diouzh ur c'hwezhigenn leun-tenn o tarzhañ. Ret eo krediñ e oa gwevn eskern ma bruched pe e vijen bet pladet dindanañ ».

136

Bronduet-holl e oa e gorf hag e voe klañv-moñs da heul. Ken buan e vije bet lazhet an taol-se. Dont a reas ar pennadadurezhioù da gompren ne oa ket tu d' e sujañ dre heg. Diwar neuze ne voe ket boureviet mui hag eñ a viras ar reolennoù. Pemp bloaz en doa tremenet a-benn neuze en toulloù-bac'h saoz.

E wreg a ouie dre ar c'helaouennoù pegen start e oa oc'h enebañ ouzh e vac'herien ha pegen kriz e veze kastizet, met ne ouie ket peseurt abegoù en doa da gilverziñ. Krediñ a rae e oa oc'h ober e benn fall, hag e oa-hi drouklaouen o soñjal ne vefe biken berraet e brantad-kastiz evel-se. O chom keit-all hep kaout lizher ebet digantañ e soñje ivez ne rae mui forzh ganti, hag e tamalle dezhañ bezañ degaset reuzeudigezh dezhi o timeziñ pa ouie ervat gant peseurt hent edo o vont. Ne chomfe ket da vevañ a-gevret gantañ ma teuje a-benn da dec'hout,

peogwir e oa ken digas ouzh he dienez... Evel just he devoe keuz diwezhatoc'h, o vezañ skrivet kement-se, met gwech pe wech e teu an hini a c'houzañv kriz da fallgaloniñ.

N' he doa ket diskred a-walc'h e-keñver enebourien. Aotren a raent he lizherioù da dremen, hogen ne lezent ket e respont da vont betek enni. Enket e oa ganto e pep doare, korf ha spered. Ne blegas kammed avat.

Pa voe degaset e gorf eus ar Stadoù-Unanet e 1915, da vezañ beziet e Glas Naion (Glasnevin, Dulenn), e tistagas Padraig Pearse ur brezegenn vrudet e-tal e vez. Setu darn eus e gomzoù :

« ... Komz a ran en anv ur remziad nevez a zo bet advadezet e kredenn ar Fenianed hag he deus sammet ar gefridi seveniñ mennadurezh ar Fenianed. E-tal bez ar Fenian digeuz-mañ e kinnigan deoc'h neveziñ hor gouestloù badeziant ; amañ e-tal bez ar gour didrec'het ha didrec'hus-mañ, ra bedimp Doue, pep hini evitañ e-unan, da reiñ deomp mennad ken divrall, kalon ken kadarn, youl ken kreñv-didorrus ha ma oa gant O Donnabháin Rosa.

137

... A-ratozh e ouestlomp, evel ma ouestlas el lez-varn, bezañ feal da ur vro, da Iwerzhon, hepken...

O kimiadiñ diouzh O Donnabháin Rosa, n' omp ket glac'haret hogen entanet pa 'z eo bet roet deomp dont ken tost a spered d' ar Gouezel kadarn ha skedus-mañ. Breudoù skedus ha santel a vez d' o servij stourmerien hag a zo skedus ha santel int ivez. O Donnabháin Rosa a oa skedus dre e c'hourelezh lorc'hus, skedus dre e c'hras harozel, skedus dre e nerzh Ouezel, e sklaerder hag e wirionder. Ha war un dro gant e sked hag e lorc'h hag e nerzh e oa uvelded hag eeunded en e emouestl da Iwerzhon, da gement a zo kozh ha kaer ha Gouezel en Iwerzhon. Gant e zaoulagad sklaer gwirion e wele an den-man, hogozik e-unan-penn d' ar mare, Iwerzhon rez evel ma fell deomp e vezo : neket dizalc'h hepken, met gouezelek ivez ; neket Gouezelek hepken, met dizalc'h ivez.

Unanet gantañ dre ar spered muioc'h eget biskoazh ha muioc'h moarvat eget birviken, unanet dre ar spered gant re e amzer, bev ha marv, hag a c'houzañvas en toullou-bac'h, unanet a spered ivez gant hor c'hamaladed ker a zo o c'houzañv bremañ en toullou-bac'h saoz, o komz en o anv koulz hag en hon hini, e ouestlomp da Iwerzhon hor c'harantez ha d' ar renerezh saoz hor c'hasoni. Ul lec'h a beoc'h eo hemañ, nevet d' an anaon, hag e tleomp komz gant karantez evit an nesañ ha pouezañ mat hor c'homzoù. Evidon avat evel evit O Donnabháin Rosa ez eo reizh kasaat an droug, kasaat ar gaou, kasaat ar gwaskerezh, hag ouzh o c'hasaat strivañ d' o diskar. Hon enebourien a zo kreñv ha fur hag evezhiek. Evito bout evezhiek avat ne c'hellont ket dizober burzhudoù Doue hag a zo o tareviñ e kalonoù tud yaouank an had bet taolet gant tud yaouank ur remziad koshoc'h ; hag an had taolet gant tud yaouank ar bloavezhioù '65 ha '67 a zo oc'h azviñ ent vurzhudus bremañ. Renerien ha Difennerien Rouantelezhioù a vo mat dezho bout war evezh ma fell dezho diwall diouzh hevelep argerzhioù. Ar vuhez a ziwan diouzh ar marv ha diouzh beziou ar vrogarourien ha brogarourezed e tiwan broadoù bev. Difennerien ar Rouantelezh-mañ o deus labouret-mat dre guzh hag en dizolo. Krediñ a ra dezho bout peoc'haet Iwerzhon. Kavout a ra dezho o deus rakwelet pep tra, hag o deus graet diarbennou evit pep degouezh. Arsodien, arsodien, arsodien ma 'z int ! Lezet o deus ganeomp hor Fenianed varv ha keit ha ma talc'ho Iwerzhon ar beziou-mañ, Iwerzhon gabestret ne vo biken e peoc'h. »

138

Ar vuhez a ziwan diouzh ar marv. Ur c'hraf eus kelennadur ar Gelted kozh e oa.

Anaout hendanevelloù ar Gelted ha beveziñ kement tra a dalvoudegezh peurbad a zo eno a zo a-bouez bras evit diorren ur sevenadur breizhat kevrennek eus ur sevenadur kelt nevez. Hogen patromoù harozel hendanevelloù Iwerzhon zo bev e buhez stourmerien istorel tost-tre d' hor mare. Brogarantez O Donnabháin Rosa a oa klok. Evitañ ne dalveze ket argas ar Saozon anez kas da benn un

dispac'h er gevredigezh a-bezh. Er bloavezhioù tri-ugent ne oa nemetañ e Dulenn o rein kentelioù iwerzhoneg. Evel ar Fenianed all e rae fae war zilennadegoù evit kas kannaded da Westminster. E bal a oa adaozañ ar gevredigezh ha lakaat darempredoù denel da ren er gevredigezh iwerzhon e-lec'h gwaskerezh ha lizadur ar genreizhad saoz. Pegen uhel bennak e oa e skouer, hag eñ atav prest da sammañ ar bec'h pounnerañ, karet e oa gant e bobl. Meur a wech e tiskouezas izili an I.R.B. er c'hreizennoù-rannvro e oa O Donnabháin, a-douez pennoù all ar Fenianed, an hini a fizient ar muiañ ennañ. Ha daoust ma ouied ervat ne felle ket dezhañ ha ne c'hellfe biken dre 'n abeg a « dreitouriezh » kemer e blas e Parlamant Westminster e voe dilennet e Tiobrad Arann e 1868, d' ar mare ma veze gwanet gant e vac'herien.

YOUENN DREZEN gwelet gant skolidi S.A.D.E.D.

(1)

A-zivout Youenn DREZEN ez eo c'hwec'hvet kentel - lennegezh roll kelennadurezh S. A. D. E. D. Gant aotre ar Strollad hag hini ar skoliad ez embannomp amañ unan e-touez ar gwellañ poelladennoù - dizanv hervez ar Reizhennoù.

(1) Evit pep diskleriadur diwar-benn Strollad An Deskadurezh Eil Derez, skrivañ da : S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 Rennes.

TESTENN. : Plaenañ an destenn da heul, tennet eus pajennoù diwezhañ **Sizhun ar breur Arturo**, en ur glask diskouez penaos e kav e zisoc'h amañ an eneberezh etre ar gouent hag ar bed, a zo diorreet a-hed ar gontadenn.

« Tonket e oa e rankje en em ziluziañ e-unan en e enkadenn.

Diskenn a rankas ar breur Arturo d' e gefridi.

... Nann ! Ne sellfe ket outi !... Dereat e vije, a dra sur ! Dibleg ivez : - N' oc'h ket a-berzh Doue !... Peoc'h digant ho kenou ha « vaya Ud, con Dios ! ». It gant Doue, mes a-zirak va daoulagad-me ha diouzh va soñj !... - Setu, ya ! setu petra a lavarfe dezhi...

Hogen, ne oa ket aze...

Gloria in excelsis Deo !

En em lakaat a reas ar breur Arturo da skubañ. C'hwitellat en dije graet gant ar blijadur. Treiñ a rae e benn, bep an amzer, - n' oa ket evit mirout, - war-du chapel Itron Varia ar Rozera, ma teue eben da zaoulinañ, bep abardaez, war an derez-vaen, ouzh an aspled.

Ne oa ket deuet.

140

Truez en doa bet an Aotrou Doue ouzh e velegig blin, o c'houzout moarvat ne vije ket bet evit trec'hiñ. Daoulinañ a reas ar breur Arturo, war ur gador-bediñ, da lavarout, e trugarekadenn, un dizenez eus e chapeled.

- Me ho salud, Mari, leun a c'hras, an Aotrou Doue zo ganeoc'h, benniget oc'h etre an holl wragez, ha benniget eo frouezh ho korf Jezuz !

Santez Vari, Mamm da Zoue, pedit evidomp, pec'herien, hiziv ha da eur hor marv ! »

Ne oa ket deuet !... Hag e skube hag e tiboultrenne ar chapelioù gant un dorn bagol. Sellout a reas ouzh an horolaj vras... Ha ne zeuje ket... Tri c'hard eur c'hoazh da c'hortoz a-raok serriñ dor an iliz. Habask ar paotr, hag azezañ da bateriñ :

- Me ho salud, Mari, leun a c'hras, ker ruz eo da jenoflez !... Biskoazh seurt dievezhded !... Santez Vari, Mamm da Zoue, pedit evidomp, hiziv hag em eurioù amhun... ha, da eur hor marv, kaout tremenvan un jenoflenn war da vrennid...

N' oa ket evit kenderc'hel gant e chapeled. Etrezañ hag ar werc'hez

venniget a oa en em silet ar vaouez du...

Gant ma ne zeuio ket ! Amzer 'zo c'hoazh avat : un hanter- eur.

Harpañ a reas ur pennad ouzh aspled an aoter vras, ha mont ha dont a reas e selloù warni. Stummet e oa an aoter e-giz un iliz-veur gotek, gant un niver bras a dourioù beget-uhel, hag aour-wisket, traoñ ha laez, hervez giz Spagnoliz. A-zioc'h e benn, war an aspled, un erer aour, sanket gantañ e skilfoù en ur pikol boull aour, a bare e selloù diflach war dor ar maez.

Ha ma ne zeufe ket...

Biskoazh kemend-all ! Edo ar breur Arturo o verzout e oa ret dezhañ he gwelout, ur wech diwezhañ... Alc'houez ar Skiant... Alc'houez Skiant ar Vuhez... Pezh a ouie, eñ, n' oa nemet deskadurezh diwar levrioù, skiant diwar-c'horre : hel lavaret he doa...

He gwelout a ranke. E gefridi a oa prezeg Komz an Wirionez d' ar bobl fidel, en argoll er Bed Bras. Ha petra a ouie-eñ, diwar-benn ar Bed Bras ?... Milligañ pec'hedoù ar C'hig ?... Ha petra 'oar diwar-benn ar genbec'herez ?... Ar Vaouez ?...

141

Alc'houez ar Skiant !... Anaout ar Vaouez, anaout ur vaouez, anaout Palmira !... Ganti emañ an diskoulm d' ar c'hevrin.

.

Savet e oa da solieradurioù uhelañ ar manati. Mont a rae hed-ha-hed gant steudad an trepasioù strizh, amsklaer ha dilevenez, davet skol an danvez-leaned, du-hont ouzh tor ar menez. Teurel a reas, dre zegouezh, ur sell war-du kêr, dre ur prenestr houarn-barenned.

Darbet e voe dezhañ hopal.

Edo o tout. Hi an hini 'oa, er vali c'hlas, o hastout war-du an iliz, hi, ar welidigezh-se, ur marzh ar c'havout anezhi, gwenn-kann-wisket penn-da-benn, nemet he mantilh zu gant he c'hrib uhel war he fennad blev du e-giz askell ar vran. Gouhin he chupennig wenn, stardet en dargreiz vistr, a lakae splannoc'h puilhentez, ar brennid balc'h, ur bounner a rozenn liv ar gwad bev o flamminañ warnañ. He brozh, stegnet pervezh war he digroazell hag he morzhedoù leun, a ziskenne betek hanter-kofoù he dihar o neuz flour, un hoal.

Ha dont a rae d' hec'h arroud, soublet hebleg he fenn hag he divskoaz war-raok, he sell paret war vein an hent, ouzh piltrot he botoùigoù gwenn uhel-seuliet, gant ar c'hammedoù-se, mibin ha munut, a verc'hed kêr, a vez souezhet ganto, evit ar wech, ar wazed yaouank, betek krediñ en o ardoù blizik. Ruz-roz e oa gant an tizh he dremm rouz dizolo. Skinus e oa e-giz ur verc'h nevez.

Gwelout a rae ar breur Arturo Palmira evit ar wech kentañ ; evit ar wech kentañ e wele ar Vaouez gant daoulagad ar par.

Diwezhat.

Diwezhat e voe ar breur Arturo d' e goan, dre m' en doa re hir-gortozet. Troc'hañ a reas a-rampadoù bras etrezek sal-debriñ an danvez-leaned.

- Ne vin na manac'h na beleg ! Emezañ. »

* * *

142

An destenn da studiañ a ziskouez Breur Arturo o tiluziañ e gudenn, da lavarout eo o tibab etre ar relijion hag ar bed. Un dibab pouezus eo, a c'hallfe

bezañ taolennet en un destenn sinus, grevus zoken. Hogen amañ, grevusted an danvez ne vir ket ouzh an destenn a vezañ skañv, prim, laouen zoken, ken e-keñver doare Arturo da ober e zibab hag e-keñver ar yezh hag ar stil.

* * *

Meur a lodenn a c'haller kavout en destenn, pep hini o klotañ gant un derez eus hent Arturo war-du e zibab. Studiañ a raimp danvez pep lodenn hag ar bazenn a verk.

Al lodenn gentañ a ya betek « Ne oa ket deuet ». Ar Breur Arturo a ziviz goulenn ouzh Palmira e lezel e peoc'h. Met pebezh arguzennoù a zeu gantañ : « N' oc'h ket a-berzh Doue ». Ar frazenn-se, en un doare anat, zo bet sanket en e benn hep ma kemerfe perzh gwirion enni. Ne c'hell ket enta an arguzenn-se talvezout kalz da skoazellañ ar paotr en e zibab. Tu 'zo ivez da verzout endeo ne guita ket Palmira soñjoù ar paotr. Ha pa sell alies ouzh Itron Varia ar Rozera, gwelout a ra muioc'h Palmira eget ar Werc'hez. Anavezout a ra dindan eñvor emzalc'h Palmira : daoulinañ a ra war an derez-vaen ouzh an aspled.

Daou dra zo enta enebet an eil ouzh egile el lodenn-mañ :

- un emzalc'h sonnet estren dezhañ : « N' oc'h ket a-berzh Doue » ;

- un emzalc'h o tont dioutañ e-unan, hep ma fellfe dezhañ : emañ e soñj dibaouez gant Palmira.

An hevelep enebiezh a vez kavet en eil lodenn a ya betek : « a oa en em silet ar vaouez du ».

Arturo a wel ezvezañs ar plac'h evel ur skoazell eus Doue, ar pezh a ziskouez anat ned eo ket mestr war ar pezh a ra, hag ez eo an dibab a hañval ober ur redi nemetken. Met Breur Arturo ne verz ket an dra-se diouzhtu, kenderc'hel a ra da soñjal ez eo laouen da na welout Palmira, pa 'z eo anat d' an holl endeo e ranker goude : « ne oa ket deuet » ha « ne zeuje ket » ouzhpennañ « siwazh ».

Breur Arturo ne zona ket e soñjoù, peogwir ne fell ket dezhañ, pe, peogwir ned eo ket boas d' henn ober, o vezañ ma vez graet en e lec'h peurliesañ. E soñjoù donañ a rank dont o-unan war-c'horre evit ma komprenfe. E-ser ur bedenn e vesk Mari ha Palmira. Ne c'hell ket neuze na verzout ez a e holl vennozioù war-du Palmira zoken pa glask en derou en em douellañ o soñjal ez eo dievezhted nemetken.

143

E dibenn al lodenn-mañ en deus komprenet Arturo emañ Palmira etrezañ hag ar Werc'hez, pa oa gwir endeo e dibenn al lodenn gentañ, met hep gouzout dezhañ. Soñjoù diemouez Arturo zo deuet da vezañ emouez dezhañ : Palmira zo bremañ un den bev oc'h enebiañ ouzh mennozioù sanket e penn Arturo.

An trede lodenn a ya betek : « Ganti emañ an diskoulm d' ar c'hevrin ». Arturo a glask diflipout : spi en deus ne zeuy ket Palmira, ar gudenn a ve diskoulmet. « Ne zeuio ket, ne zeuio ket » a soñj Breur Arturo, hag ar gerioù-se dre forzh bezañ adlavaret a gemer o ster gwirion evitañ. Ha dont a ra anat dezhañ, dezhañ souezhet ha tost spontet, en deus c'hoant er c'hontrol e teufe Palmira. Drezi e c'halla seveniñ e gefridi. Ar relijion, bremañ, e-lec'h bezañ un dra sonnet a vire outañ a soñjal e-unan hag a vezañ un den, zo ur relijion wirion ma kemer perzh enni ; distrujañ a ra ar mojennoù kozh a oa bet kontet dezhañ, evel hini ar vaouez-fall-drouk-dañjerus, ha kompren a ra e-unan ez eo ar vaouez eus ar bed, eus Doue, hag un doare enta da gompren ar bed ha da vont war-du Doue. Pa zibab en diwezh Palmira ez unvan e gwirionez ar relijion hag e vuhez, pa ne rae an enebiezh hon eus kavet el lodenn gentañ nemet pellaat e vuhez wirion diouzh ar relijion.

El lodenn diwezhañ emañ dieubet Arturo diouzh gwask ar mennozioù estren

dezhañ. Pa wel Palmira o tont ned eo ket evitañ ar vaouez fall met hepken ar vaouez. Ha gwelout a ra pep tra e Palmira : he dilhad, he blev, he dargreiz, he brennid, he rozenn, he botoù, he doare da gerzhout. He dizoleiñ a ra. Ha pep tra a laka splann dirazañ ez eo ar plac'h-se arouez ar yaouankiz, arouez al levenez, arouez ar bed hag ar vuhez. Ne c'hell ket tec'hout diouzh ar bed-se ha lavarout a ra e zibab d'an holl.

* * *

Stil ar skrivagner ivez a laka an destenn da vezañ laouen, skañv ha prim.

Klevout a reomp Breur Arturo o soñjal ; ne gomz ket met e soñjoù zo treuzkaset dimp war ar paper hep kemm ebet. N' eus troc'h ebet etrezo hag an traoù kontet :

144

« Gloria in excelsis Deo !
En em lakaat a reas ar Breur Arturo da skubañ. »

An doare-se a skañva kalz an destenn hag a ro dezhi un neuz eeun, pemdeziek, dedennus-tre. An hevelep neuz zo gant doare eztaoliñ Arturo. Er prantad eus e vuhez ma ra un bibab pouezus-tre e chom eeun hag ivez pemdeziek :

« Biskoazh seurt dievezhted !
Biskoazh kemend-all ! Edo ar Breur Arturo o verzout... »

An emzalc'hioù a chom eeun ivez ha zoken farsus : pa ra dibab brasañ e vuhez, emañ Breur Arturo o skubañ gant nerzh. Ned eo ket aze emzalc'h un haroz klasel !

Stil ar skrivagner a gemm hervez an ezhomm. Frazennoù hir ez eus evit merkañ un disoc'h : « Ganti emañ an diskoulm d' ar c'hevren ». « Etrezañ hag ar Werc'hez venniget e oa en em silet ar vaouez du ». Frazennoù berr a verk pazennoù ur mennoz : « Ha ma ne zeufe ket », « Biskoazh kemend-all ». Diskouez a reont pegen buan ez a ar mennoziou e penn Arturo. A-wechoù zoken n' eus nemet ur ger pa dizh ar mennoz an uhelañ : « Ar Vaouez ? », « Diwezhat ».

Respontoù ha goulennou ez eus : buhezek-tre eo an testenn ha gwirheñvel kenañ : pep den a glask ennañ e-unan dre c'houlennou ha respontoù :

« Ha petra a ouie-eñ, diwar-benn ar Bed Bras ?... »

An doare skrivañ a ziskouez penaos en em resisa tamm-ha-tamm ar mennoziou e penn Arturo :

« Anaout ar Vaouez », gant ur bennlizherenn, un dra difetis na c'haller ket tizhout.

« anaout ur vaouez », lizherenn vihan ha ger-mell amstrizh maouez voutin a vez kejet ganti bemdez.

« Palmira », ur vaouez resis.

* * *

Dedennus tre eo an destenn-mañ : fin-tre eo e-keñver dielfennadur bredoniell ha chom a ra koulskoude eeun, pemdeziek. Diskouez a ra ez eus tu da daolennañ tud voutin o tiskoulmañ kudennoù bras, o virout avat emzalc'hioù ha komzoù boutin. Kalz tostoc'h ouzhimp, ha kalz talvoudusoc'h dimp eo a dra sur eget emzalc'hioù sonnet harozioù al lennegezh klasel.

A-zivout " Notennoù Yezh "

En e " Notennoù Yezh ", e niverenn 138 AL LIAMM, ez a Kervella un tamm mat en tu-hont d'an dereadegezh. Respont a rin hep kemer un ton flemmus, goapaus ha diseven evel ma ra.

1. N'eus ket ezhomm da dabutal evit divizout petra a zo reizh, *keniterv-kompez* pe *keniterv-gompez*. Ur gudennig a netra eo. Dudius eo lenn e vez lavaret keniterv-gompez e kornioù 'zo. Anzav a ran n'em eus-me klevet, siwazh, nemet *kouzinez*.

2. Diwar-benn implij zo, eo, ha furmoù all eus ar verb *bezañ*, ez eus bet lavaret kalz, ha kalz a zo c'hoazh da lavarout. Pezh a felle din merkañ en AR BED KELTIEK, Kerzu 1969, p. 323, eo n'eo ket ken resis an diforc'h en implij anezho ma c'hallfed krediñ.

3. An dra-se a zo gwir ivez e-keñver ar reolennoù diwar-benn implij e(z) ha ma. Em Geriadur Istorel, dindan ar ger e, p. 601-603, em eus renket frazennoù, enno e(z), en eizh pennad, o tiskouez eizh implij disheñvel. Ur gudenn diaes eo. Ha diaesoc'h c'hoazh eo kudenn implij ma, a c'hell bezañ heuliet gant ez (neuze e skriver ma'z). Ar skouerioù roet gant F. Kervella a zo mat hep mar evit pezh a sell ouzh e rannyezh. N'eo ket lavaret ez int mat evit an holl rannyezhoù nag evit ar brezhoneg a wechall, nag evit ar brezhoneg lennek a vremañ. Kalz, kalz labour a chom d' ober. Talvoudus e vefe sevel un diazez d' al labour-se, dre studiañ da gentañ implij e(z) ha ma en un nebeut skridoù, kozh ha nevez, ha neuze dre geñveriañ ar c'havadennoù graet.

4. Kudenn implij furmoù ar verb *mont* goude ra, pa, na, ne, ma, mar n' eo ket ken diaes marteze. Hogen da ziskoulmañ anezhi e vefe ret ivez ober enklaskoù hir, ha n' eo ket en un nebeut linennoù e c'hallfe bezañ displeget.

146

5. Aes e vije bet da F. Kervella kaout sklerijenn war *hiziv an deiz* hag an *deiz (a) hiziv*. N' en dije bet d' ober nemet klask ar ger *hiziv* em Geriadur Istorel.

Hiziv an deiz a veze implijet e krennvrezhoneg, hag ivez en deiz *hiziv*. Gwir eo ar pezh a lavar F. Kervella, e vez implijet *hiziv an deiz* e rannyezh Wened. Hogen kavet e vez ivez e rannyezhoù all.

F. Kerveella en em c'houlenn hag anavezet eo *en deiz a hiziv* e lec'h pe lec'h. Setu amañ ar respont : kavet e vez e krennvrezhoneg, e Geriadur Gregor Rostrenen (derou an 18-vet kantved), e rannyezh Treger en 18-vet kantved. Pa lavar an Dim. A. Duval *en deiz a hiziv* eta, e ra evel aozer «Mister ar Varn Diwezhañ », war-dro 250 vloaz 'zo : « an de a hirie » (gwerzenn 4341).

Ne welan ket perak ez eo fall lavarout *al lennerien a hiziv*. E brezhoneg, evel e meur a yezh, e roer d' ar ger *hiziv* ster « an amzer-mañ » a-wechoù.

6. F. Kervella a denn hon evezh war al liester *kalvizien*, a gav em Geriadur Istorel, p. 1462.

Ur fazi eo, graet o skeiñ ar stensil. Em dornskrid ez eus *kilvizien*, ar furm reizh. Fazioù-skoerezh a chom alies er stensiloù, evel ma chom fazioù-moulerezh er skridoù moulet. Mantrus eo, hogen evel-se emañ.

Se a ro digarez da F. Kervella da skrivañ : « Pennoù kalet e rank

geriadurourien Vreizh bezañ ! » Ne ouzon ket perak. M' en dije digoret va Geriadur Brezhonek-Gallek, en dije kavet *kilvizien*.

Pelloc'h, e lavar e kaver *kalvizien* er " Bed Keltiek ". Me a garfe gouzout pelec'h. Sur a-walc'h en deus skrivet amañ " Bed Keltiek " dre fazi e-lec'h " Geriadur Istorel ". Tud estreget skoerien-stensiloù a c'hell bezañ dievezh.

Marteze e kaver tu bennak al liester-se skrivet *kilvichen*.

F. Kervella a skriv : « lakaat anat an dra-se a vije bet a-bouez en ur geriadur " istorel ", ne gav ket deoc'h ? ».

Hogen en ur geriadur istorel, savet gant un den hepken, n' eus ket tu da lakaat pep tra. Gouzout a ran ez eus meur a dra a bouez (ha n'eo ket « a-bouez ») na gaver ket em Geriadur.

147

7. Eus ar ger *kilvizien* e lamm F. Kervella d' ar ger *gouzougad*. Tamall a ra din bezañ merket em Geriadur Istorel ez eo gourel an anv-se.

An anv *gouzoug* a zo gourel. E brezhoneg lennek e tle *gouzougad* bezañ gourel ivez. Lakaet eo bet gourel gant Ar Gonideg, Troude, Ernault, Vallée.

Genou a zo gourel, ha *genaouad* ivez. Skrivet ha lavaret e vez a-wechoù koulskoude ur *c'henaouad*, evel ma vez skrivet ha lavaret a-wechoù ur *c'houzougad*. Skouerioù a gaver em Geriadur Istorel, rak unan eus kefridioù ur geriadur istorel eo dastum ar skouerioù evel m' emaint.

An holl anvioù furmet gant an dibennoù *-ad* ha *-vezh* a dle kemer reizh an anv ma teuont dioutañ. Er yezh komzet e vez darn anezho lakaet gwregel, daoust ma tlefent, hervez ar reolenn, bezañ gourel. Levezon ar galleg a zo amañ. Gwelloc'h heuliañ ur reolenn eeun eget lakaat strafuilh er yezhadur.

8. A-zivout ar c'hemmadurioù d' ober goude ar gerioù-niveriñ e degouezhioù 'zo, n' em eus kavet el lennegezh netra resis. Setu perak ez erbedan heuliañ atav reolennoù boutin ar c'hemmadurioù. Prest e vefen da zegemer ar reolennoù roet gant F. Kervella, ma vefe diskouezet din ez int gwir, gant unan bennak a rafe un enklask hir ha pizh war skridoù a bep seurt savet e meur a rannyezh en tri c'hantved diwezhañ, pe c'hoazh war ar rannyezhoù a hiziv.

* * *

" Notennoù Yezh " F. Kervella n' int ket hep talvoudegezh. Hogen, evel am eus merket, ez eus enno, mesk-ha-mesk, traoù gwir, traoù faos, ha kalz traoù damwir, damfaos. Talvoudus int pa roont dimp ar pezh a vez lavaret en e rannyezh, etre Leon ha Kernev. N' eo ket aet F. Kervella, avat, don a-walc'h e studi istor ar yezh, ha ne dlefe ket pismigañ hep kemer ar boan d' ober imbourc'h a-zevri war bep kudenn.

Kudenn Vroadel Gatalonia

An eurvad am eus bet da resev ur skouerenn eus oberenn J. Rossinyol, anezhi un dezenn evit an Doktorelezh war ar Gwir, difennet gantañ dirak Skol-Veur an Naoned d' ar 4 a viz Gouere 1969.

Ur pikol labour eo, ennañ ouzhpenn mil pajenn, rannet etre div levrenn, al levrlennadur hepken o leuniañ 38 pajenn skrивerezet ! Mar deo ul labour a bouez dre e vent, ez eo pouezusoc'h dre an anaoudegezh don ha spis a ro eus ur gudenn re-bar da hini Vreizh, daoust pegen disheñvel e ve e meur a geñver.

Lennet em eus al levr n' eo ket en un nozvezh evel ur romant polis ! e meur a zevezh hag a nozvezh ha gant ar brasañ dudi ne lavaran ket. Gwiroc'h e vefe lavarout em eus « studiet » tezenn J. Rossinyol kentoc'h eget lennet anezhi ; rak kement a fedoù hag a zarvoudoù istorel dianav d' ar Vretoned a zo displeget enni, ma oa ret din meur a wech sellout ouzh un deiziadur istorel evit adlakaat red buhez Katalonia e-barzh framm an Istor etrevroadel. Un dra vat e vo d'ar skrivagner eta, pa embanno e studiadenn e stumm ul levr moulet, lakaat un daolenn o reiñ deziadoù pennañ Istor Katalonia (ar re meneget en e dezenn) keñver-ha-keñver gant re Istor al ledenez Iberiek ha kornaoueg Europa.

Arabat krediñ evit se e ve ul levr diaes da lenn - pell ac'hano ! rak skrivet eo en un doare buhezek-tre. Gouzout a ra Jaume Rossinyol lakaat al lenner da rannañ gantañ al levez a lak anezhañ da dridal pa c'hoarvez darvoudoù eürus evit e vro hag an damant evit Katalonia a c'heller gortoz eus ur brogarour, pa vez teñval an traoù. Met petra bennak ma ne guzh ket gant pe gostezenn emañ e galon, e oar chom didu en e varnedigezh eus an dud hag eus o oberoù ; hag a-hend-all evitañ da vont don en e studi eus an darvoudoù a hiniennoù, ha da sellout pizh ouzh ar munudoù, e oar reiñ taolennoù ledan ha sklaer eus an darvoudoù, ar menozioù hag an uhelvennadoù o ren e pep marevezh.

Ur skouer eo e meur a zoare eus al labour, war un dro spis hag ec'hon, a dlefe bezañ skrivet war an hevelep danvez evit Breizh ; setu perak ec'h alian ar re a gemer perzh en hon emsav, ar renerion dreist-holl, da brenañ ha da vurutellañ oberenn J. Rossinyol, kerkent ha ma vo war werzh : menozioù, skouerioù ha kentelioù a vo kavet enni a vil vern gant ar Vretoned brogar.

Goude bezañ danevellet en ul lodenn digeriñ dihun Kataloniz en Naontekvet kantved war dachenn an darvoudoù ha war hini ar menozioù, e krog an oberour, en ul lodenn gentañ, da daolenniñ kement abeg a lak Broadelezh Katalonia, daoust ma vez taget hag heskinet dizehan, da chom bev ha da c'hoantaat he frankiz.

149

Studiañ a ra da gentañ, berr ha berr, an elfennoù a ya d'ober ur Vroadelezh ; hag eno, d' am meno, e ro kalz re a bouez da dalvoudegezh an « analysis varksek », evel ma lavar, evit divizout pe elfenn eo an hini bouezusañ. Hervezañ ar c'helennadur marksek a vije bet ar c'hentañ o pouezañ war dalvoudegezh dreist an Istor er gudenn vroadel (1). War a gredan, e voe anavezet mat ha disklêriet fraezh e Breizh levezon dispar an Istor evit lakaat an emskiant vroadel da ziwanañ ha da greskiñ a-raok ma oa anavezet en hor bro kelennadur Marks ; diskouezet e vez sklaer an dalvoudegezh-se e oberennoù hon istorourien en 19vet kantved ha dreist-holl La Borderie.

Met ne vern petra a soñjer war ar poent-tezenn-se, e klot penn-da-benn menozioù J. Rossinyol gant re hon emsav pa studi an eil war lerc'h eben an elfennoù a zalc'h broadelezh Katalonia en he sav.

Da gentañ e lak al lennerien da ober anaoudegezh gant e vro en ur pennad o

livañ douaroniezh Katalonia hag o tiskouez war un dro pegen pouezus eo bet roll Barselona, ur wir greizenn : penn ha kalon ar vro. - Un dra a vank e Breizh.

Neuze e ro deomp un danevell sklaer-tre eus Istor Katalonia gant un daolenn eus galloud ha pinvidigezh souezhus ar vro-se er Grennamzer : ken bras e oa levezon Katalaniz war vuhez ar voraerien hag ar c'henwerzh war vor (n' eo ket hepken er Mor Kreizdouarek met betek Mor Azov er Reter ha betek aodoù ar Senegal ha porzhioù Bro-Flandrez er c'huzh-heol hag en hanternoz) ma voe degemeret reolennoù al " Llibre del Consolat de Mar " da lezennoù gant tud-a-vor Europa a-bezh. Dedennus eo ivez an evezhiadennoù graet gant an oberour diwar-benn talvoudegezh an Istor evit meizañ an amzer-vremañ ha prientiñ an amzer da zont.

(1) D' am meno, n' eus bet nemet un dra nevez hepken bet degaset er studi-se gant ar Varksegerien : o zezenn o lakaat ar stourm etre renkadoù ar Gevredigezh da vammenn an emskiant vroadel. Un dezenn eus ar re wanañ e pep doare ma klasker ur reolenn a c'hell bezañ degemeret dre vras. Evit ar pezh a sell ouzh Katalonia, e weler splann an droug en deus graet ar stourm-se e meur a zegouezh ; ne weler ket tamm ebet avat en defe digaset netra spletus d' an emskiant vroadel.

150

Talvoudegezh vras ar yezh evit derc'hel ar Vroadelezh bev, setu danvez ar pennad war-lerc'h. Meur a dra vourrus a vo kavet eno gant ar Vretoned, an hini a zedenno ar muiañ o evezh, marteze, a vo gwelout talvoudegezh ur gêr evel Barselona, chomet feal d' ar c'hatalaneg betek an amzer-mañ, evel kreizenn ar stourm evit ar yezh. Anat eo pegen galloudus eo levezon ar gêr vras-se (1.500.000 den enni) evit amzer da zont ar c'hatalaneg. Eno e kaver bev ur sevenadurezh-kêr e yezh ar vro, gant lennerien a-vil-vern evit ar c'helaouennoù hag levrioù katalanek (650 levr nevez embannet e katalaneg e 1967 !), arvesterien evit ar c'hoariva, ar skingomzerezh hag ar skinwel, h.a. E Barselona, ouzhpenn 80 dre gant eus an dud a implij ar c'hatalaneg en o buhez kevredigezhel, micherel, kenwerzhel ha sevenadurel, hag an dra-mañ a zo a-bouez, pa soñjer e oa, e 1950, 35 dre gant a dud digatalanat (Spagnoled) e-touez ar 1.280.000 Barselonad eus an amzer-se. Niver ar Spagnoled deuet da chom e Barselona a zeu da vezañ un dañjer bras evit amzer da zont ar Vroadelezh (un dañjer ha na c'heller ket dizarbenn e-keit ha m' emañ ar Stad Spagnolad o ren) ; betek vremañ koulskoude, o vezañ ma vez an enbroerien-se peurvuiañ tud paour, dister ha dizesk, e klaskont sevel e renkadoù ar gevredigezh en ur zeskiñ ar c'hatalaneg, yezh an dud a vez ganto dre vras ar galloud hag ar binvidigezh. Na disheñvel eo eno pleg Katalaniz diouzh hon hini !

Talvoudegezh vras Barselona a gaver c'hoazh meneget er pennad o sellout ouzh perzhioù dibar arboellerezh ha kevredigezh Katalonia : ur gêr hag a zo war un dro ur marc'hallac'h evit gwin hag eostoù al labour-douar, ur porzh-mor-kenwerzh leun a vuhez, met dreist-holl unan eus kreizennoù-ijinerezh pinvidikañ al ledenez iberiek.

E pep hini eus ar pennadoù-se e vez diskouezet ivez an holl ziaesterioù a zeu da Gatalaniz a-berzh Gouarnamant Bro-Spagn, hag ar stourm kalet a rankont ren evit en em zifenn. En abeg d' o spered a « Gatalaniezh » (Catalanitat) eo ez eo bet gouest Katalaniz da zerc'hel penn war dachenn ar menozioù, ar politikerezh hag ar sevenadur. Displegañ a ra J. Rossinyol istor an emgann speredel-se en ur rann all eus e oberenn. Re hir e vefe menegiñ pep tra ha koulskoude e vo kavet an istor-se kentelius meurbet gant hor c'henvroiz. Ken abred ha 1906 e oa barrek an emglev etre ar strolladoù katalanat : ar « Solidaritat Catalana » da vodañ 200.000 den e straedoù Barselona. Talvoudus e vo kavet ivez studiañ roll-goulennoù minimum Tivoli, ha doare-stourm ar « Solidaritat », oc'h en em ober diouzh an darvoudoù hag o chom hep terriñ al lezennoù. En ul labourat en doare-se e teuas a-benn da c'hounit skoazell an darn vuiañ eus Pobl Gatalonia : e dilennadeg 1907 e trec'has gant 41 c'hannad war 44.

Neuze e 1913 e voe savet ar « Mancomunitat », ur gammed kentañ davit mererezh ar Vro gant Katalaniz. Goude 1918, e klaskas ar re-mañ ober o mad eus Disklêriadur Wilson evit gounit o emrenezh ; un enklask graet gant ar «

Mancomunitat » a ziskouezas e oa 98 dre gant eus ar c'huzulioù-parrez e Katalonia a-du gant an emrenerezh ; kerkent e voe savet un danvez-reoliadur evit Katalonia gant ar Mancomunitat ha kinniget d' ar C'hortes gant Kannaded Katalonia ; ar c'hinnig-se o vezañ enebet groñs gant Kannaded Bro-Spagn, e kuitaas ar Gatalaned ar C'hortes; pa voent distro e Barselona e voe divizet ober ur referendum e Katalonia diwar-benn ar « Reoliadur-Emrenerezh »-se : 1.046 eus ar parrezioù war 1.072 a roas o asant d' an danvez-reoliadur kinniget, hag a c'helle bezañ anavezet eta evel « Lezenn ar Vro ». Ur gouarnamant nevez e Madrid a seblante prest da studiañ kudenn ar Reoliadur, met trubuilhoù kevredigezhel e Bro-Spagn ha dilezadegoù-labour a lakaas un harp da bep tra, divodet e voe ar C'hortes.

An darvoudoù-se a roas ivez taol ar marv da unaniezh an Emsav Katalanat. O vezañ gortozet diskoulm ar c'hudennoù kevredigezhel digant Madrid, e kollas ar « Mancomunitat », dre e lezoer, renerezh an traoù e Katalonia ; bourc'hizien al « Lliga » (unan eus ar Strolladoù) ha n' o doa graet netra evit aesaat an darempredoù gant ar sindikadoù a voe spontet gant an taolioù-dispac'h hag en em droas ouzh ar c'hostezennoù spagnolat a-du gant an « Urzh » ; e-keit-se en em leze ar vicherourien, dilezet gant an emsav, da vezañ renet muioc'h-mui gant renerien feuls ha paotred an dispac'h daoust ma choment stag d' o bro dre ar galon.

Neuze e teuas e-pad 7 vloaz diktatouriezh Primo de Rivera. Pa echuas e 1930, e voe ur c'hemm bras en Emsav Katalanat ; e-lec'h un emglev evel a-raok, e voe strolladoù an tu kleiz a zeuas er penn anezhañ. Goude dilennadeg ar Gannaded e 1931, merket gant o zrec'h e Katalonia, e voe savet « Reoliadur Maria » a voe degemeret en ur referendum gant pobl Katalonia (80 dre gant eus ar voterien enrollet ha 99 dre gant eus ar re o doa kemeret perzh er votateg).

Daoust da « Emglev San-Sebastian » (Eost 1930) etre ar Spagnoled republikan ha broadelourien Euzkadi, Katalonia ha Galisia, e nac'has renerien nevez Bro-Spagn reiñ dezho o emrenerezh, pa voe diazezet ar Republik gant o skoazell. Petra bennak ma voe disklêriet hag embannet diouzhtu an « Estat Català » (Republik Katalonia) gant Katalaniz e voe ret dezho, goude tabutoù hir, asantiñ a-benn ar fin ouzh ur reoliadur disteroc'h : ar « Generalitat » ; ha c'hoazh e voe taget dizehan an damfrankiz-se gant ar Gouarnamant-kreiz.

Goude Emsavidigezh an Arme (renet goude ur pennad gant Franco), e voe dinerzhet-tre Gouarnamant Madrid e-pad pell ; e Barselona n' em eus merzet en danevell roet gant J. Rossinyol tra heverk ebet o tiskouez e kemere Gouarnamant ar Generalitat penn an traoù evit ren Katalonia hag he difenn ; seblantout a ra bezañ lezet renerezh ar stourm a-enep Franco d' ar sindikadoù ha d' an anarchisted ; diwezhatoc'h e voe beuzet ar Vro en ur stourm etre ar re-mañ hag ar Gomunisted a oa a-du gant ar Gouarnamant republikan kreiz. Ar Gomunisted eo a c'hounezas ar brezel diabarzh gwadek-se, o tinerzhañ muioc'h c'hoazh ar Vrogarourien ; rak an Anarchisted, evito da vezañ techet d' an dizurzh, a oa stag o c'halon ouzh o bro ; ar Gomunisted avat a oa o stourm evit hollgreizennerezh ar Stad Spagnolat republikan (komunist ma c'hellfent) ha na oa ket gwall zisheñvel (war dachenn ar Frankiz) diouzh an hollgreizennerezh kinniget gant Franco ; teñval-du e oa eta an amzer da zont evit Katalaniz brogar. Diaes eo kompren dizoberiantiz Gouarnamant ar « Generalitat » er pleg grevus-se, dreist-holl pa soñjer e oa bet anvet gant asant ar bobl a-bezh ! Penaos en deus gallet er penn-kentañ lezel strolladoù ha sindikadoù da gemer e blas e penn an arme hag an armoù hep gwelout ne c'helle kement-se echuiñ nemet gant an dizurzh hag an dispac'h ? Marteze e c'heller rebech d' an oberour bezañ tremenet re vuan war ur gudenn ken pouezus.

152

Kement spi a c'helle kaout Katalonia da drec'hiñ e voe diskaret gant an darvoudoù-se ; e kreiz an dizesper hag an digasted eo e voe gwelet soudarded Franco o kemeret Barselona (Genver 1939).

Tamm-ha-tamm avat spered ar stourm a zihunas, ha daoust da drec'h Franco e kendalc'h Katalaniz da labourat ha d' en em gannañ evit ar Frankiz, dre guzh

alies, betek hiziv an deiz.

Hag an amzer da zont ? J. Rossinyol, goude bezañ diskouezet ne c'heller ket herzel ouzh ur Bobl da drec'hiñ p' he deus c'hoant bevañ, a studi an doareoù da ziluziañ ar gudenn e Kevrenn diwezhañ e oberenn.

En ur rann gentañ eus ar Gevrenn-se e tispleg penaos e c'hwitas kement striv a voe graet da zirouestlañ Kudenn Gatalonia dre greizennadur strizh pe dre un azvan a zigreizennadur. C'hwitadennoù e voe ivez an div ziktatouriezh-arme : hini Primo de Rivera ha hini Franco.

Un diskoulm o terc'hel kont eus ar gwirvoud a dle eta bezañ pe an Disparti, pe ar Gevredelzh. Krediñ a ra da J. Rossinyol e tleer lezel a gostez an « Disparti » n' eo ket abalamour ma vefe direizh, rak evel ma lavare Parnell : « Den ebet n' en deus ar gwir da verkañ un termen da araokaat ur Vroad » ; met hepken evit abegoù o tennañ da vad ar Vroadelzh Katalanat, evel ma tegouezh an traoù bezañ er mare-mañ.

An diskoulm gwellañ, hervez an oberour, a vefe sevel ur Stad kevredel er vro a zo bremañ Bro-Spagn, gant gouarnamantoù-emren evit pobloù Katalonia, Euzkadi ha Galisia kerkoulz hag evit ar Bobl Spagnolat hec'h-unan. Katalonia a vefe enni, evel just, n'eo ket hepken rannvro Gatalonia, met ivez ar rannvroioù all a zo katalan dre o yezh hag o broadelezh : València hag an Inizi Balear.

Bez' e c'hellfe ar Gevredelzh-se bezañ ledanaet diwezhatoc'h d' al Ledenez Iberiek a-bezh, ma karfe d' ar Portugal kemeret perzh enni, pep bro o kenlabourat gant ar re all war bep tachenn, met o terc'hel d' he sevenadurezh ha d' he yezh.

153

Ar bazenn diwezhañ a vefe ur c'henlabourerezh gant broioù all Europa evit sevel Stad Kevredel Europa, diazezet war ar broadelezhioù gwirion. En degouezh-se, e c'hellfe ar Rossello, bremañ ul lodenn eus Bro-C'hall, dont en-dro da gemer perzh e buhez Katalonia.

Dav eo din echuiñ an notennoù-mañ ha koulskoude n' em eus graet nemet teurel ur sell dre vras war labour J. Rossinyol. Laouen e vefen ma oufen ez on deuet a-benn da ziskouez splann pegen dellezek eo e oberenn da vezañ meulet.

Ma vefe goulennet ouzhin petra eo ar gentel am eus tennet evit va bro eus Istor ar Bobl Gatalan, e lavarfen em eus tennet div. Ar skouer gentañ, a vo ret diwall d' he heulian, eo hini ar pezh a c'hoarvez d' un Emsav Broadel pa lez strolladoù politikel, pe re ar Stad, pe re etrevroadel, da gemer o c'hrenv tamm-ha-tamm ennañ, kement ha ker bihan ma tiflip eus daouarn e renerien ar galloud o doa klasket gounit evit o bro. (N' eo ket didalvoud da Vretoned 1970 derc'hel soñj eus ar pezh a c'hoarvezas div wech en doare-se e Katalonia da vare ar « Mancomunitat », ha goude-se e amzer ar « Generalitat »).

An eil skouer avat a zo unan gaer a vo ret d'ar Vretoned ober diouti ma fell dezho saveteiñ o broadelezh : skouer ur Bobl he deus ur youl didrec'hus da vevañ ha da badout evel Broad en despet da bep stourm ha da bep skoilh, hag a zalc'h d' he yezh gant karantez ha gant lorc'h. N' eo ket echu stourm Katalonia c'hoazh, met, goude bezañ lennet levr J. Rossinyol, e c'heller gortoz diganti en amzer da zont skouerioù a fiziañs hag a drec'h.

R. DELAPORTE.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Gwenael ha Pierrette MAZE zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mat Steven, d' ar 6 a viz Ebrel e Roazhon.

Hor gwellañ gourc'hemennoù a gasomp dezho.

Kañv

Aet eo da anaon mamm hor mignon Tugdual KALVEZ e La Haye-Fouassière, d' ar 6 a viz C'hwevrer.

Hor gourc'hemennoù a gengañv a ginnigomp dezhañ.

An Iwerzhonat Donn PIATT, ur mignon bras d'ar Vretoned en deus sikouret er mareoù diaesañ, zo aet da anaon d' an 8 a viz Ebrel 1970.

D' e vignoned ha diegezh e kasomp hor gourc'hemennoù a gengañv.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ C'HWEVRER :

M. Toudic, 5 lur ; J. M. Bouessel, 20 ; Y. Gelezeau, 5 ; Y. Miniou, 5 ; M. Le Goff, 5 ; Y. L'Heveder, 5 ; J. Le Coz, 10 ; J. Furic, 5 ; M. Le Fur, 4 ; J. Konan, 40 ; Y. Renan, 10 ; C. Lemarié, 5 ; L. Dorval, 25 ; P. Laurent, 25 ; L. Bothorel, 15 ; J. Gueguen, 25.

- War un dro : 209 lur.

MIZ MEURZH :

E. Konan, 30 lur ; D. Guichard, 75 ; P. Le Gall, 25 ; J. Rohou, 4 ; Y. Koailh, 30 ; O. Chevillotte, 15 ; A. Guillou, 45 ; G. Mahé, 10 ; J. Elard, 5 ; B. Le Nail, 5 ; A. Guilcher, 25 ; J.-Y. Haspot, 15 ; H. Herry, 5 ; C. Soulabail, 5 ; J. Creff, 20.

- War un dro : 314 lur.

1.134,89.1ur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d'an holl

Hor c'hef evit 1969

DISPIGNOU Lurioù

Moulañ :

niv. 132	2.383,84
niv. 133	2.529,42
niv. 134	2.422,30
niv. 135	2.419,87
niv. 136	2.568,34

niv. 137	2.717,11	
bandennoù	133,26	
		15.174,14
Mizoù-post		101,03
Bruderezh		92,91
War un dro		15.368,08

ENKEFIADURIOU Lurioù

Koumanantoù	11.828,51
Niverennoù gwerzhet	923,50
Chomlec'hioù kemmet	16,20
Profoù	1.941,13
War un dro	14.709,34

STAD AR C'HEF Lurioù

Gounid ar bloavezhioù all	1.852,75	
Koll 1969	- 658,74	
Er c'hef, d' an 31 a vis Kerzu 1969		+ 1.194,00

Bodadegoù

Bodadeg nevez-amzer Kuzul ar Brezhoneg zo bet dalc'het e maerdi Karaez d'ar sul 5 a viz Ebrel. Ar roll-labour a oa : Danevell ar Strolladoù ; Ar c'helennerzh ; Difennerezh ar yezh ; An devezhioù-studi ; An darempredoù etre K.A.B. hag an Emsav dre vras.

156

Dalc'het eo bet emvod Emglev an Tiegezhioù (30 plasenn al Lisoù, Roazhon) e Merlevenez (Bro-Wened) d' an 12 a viz Ebrel.

Istor ar Yezhoù Keltiek

Deuet eo er maez " Istor ar Yezhoù Keltiek " (levrenn II) gant Arzel Even. Ar priz zo : 27,50 lur + 2,50 mizoù-kas.

Da vezañ paeet da : P. Denis, Le Ris, Douarnenez 29 S - K.R.P. 1499-51 Rennes.

Embannadurioù relijiel

Degouezhet eo ganeomp eil levrenn al Leksional (Sulioù Pask, sulioù ordinal ha gouelioù-berzh). Evel an hini kentañ al levr-mañ zo moulet splann, embannet eo gant imprimatur Sant-Brieg hag e vo tu da implij e Breizh a-bezh al labour ken pouezus-se evit ar gatoliked. Embannet eo bet gant Barr-Heol (niv. 64).
Koumanant-bloaz : 15 lur - K.R.P. 245 453 Rennes.

Deuet eo ivez er-maez eus ar wask mouladur gwenedek an Oferenn dindan an anv : *Pedenneu en overenn*, moulet brav en offset, daou liv, du ha ruz, embannet gant an Ao. Herrieu, person Lokoal-Mendon. An destenn eo an hevelep hini hag hini Bro-Dreger, nemet ur ger bennak kemmet ur wech an amzer evit Bro-Wened. Dindan an hevelep imprimatur emañ ivez. An destenn zo bet diazezet a-gevret gant Tregeriz ha Gwenediz, bodet e Komision Etreeskoptiel war c'houlenn an Aotrou 'n Eskob Kerveadou. Al levr goust 10 lur.

Hor bara pemdeziek gant T. Jousset

Soñj o deus hol lennerien e oa bet embannet war " Al Liamm " eñvorennoù T. JEUSSET. Emañ e vignoned eus Naoned o paouez ober un adembannadur eus **Hor bara pemdeziek** dindan stumm ul levr evel ma felle d' an oberour. Al levrig ez eus ennañ 80 pajenn. Priz : 8,00 lur. K.R.P. 3 475 80 Nantes. Mme Leroux, 10, rue Yves Bodiguel, Nantes.

Imbourc'h

Deuet eo er-maez niverennoù 3 ha 4 Imbourc'h. Setu danvez an div niverenn diwezhañ.

Niverenn 3. - Kefridi ar pevare Emsav, gant H. K. Displegañ a ra ar skrivagner e rank ar pevare Emsav plediñ da gentañ gant stummadur broadel ar stourmerion. - Emzivizoù gant ar c'helaouenner iwerzhonat P. Berresford Ellis. Ar c'helt-mañ a zo ur broadelour sokialour a zo a-du gant ur c'henlabour strizh etre ar broioù keltiek. - Hol lennegezh politikel kozh : Jos-Per ar Bras 1889-1915. - Danevellskrid klok Devezhioù-studi E.B.V. e Plezidi, e miz Kerzu 1969. - Lizhiri.
157

Niverenn 4. - An niverenn-mañ penn-da-benn a zo dalc'het gant ur studiadenn hir eus H. K. " Emdouellioù ar bloavezhioù 60 " Degas a ra ar skrivagner resizadurioù talvoudus diwar-benn kealioù ha luganoù a zo bet degemeret hag implijet gant ar stourmerion vrezhon e dibenn an trede Emsav, hini an trevadennadur, hini an isdiorreadur hag hini an dic'hladadur.

Koumanant-bloaz IMROURC'H : 20 lur. K.R.P. Y. Ollivier 1 534 25 Rennes. Priz an niverenn 2,00 lur. - Ar pennadoù hag al lizhiri a zo da gas da Emsav ar Bobl Vrezhon (Imbourc'h), 30, pl. des Lices, Rennes.

Emsav

Degouezhet eo ganeomp an niverennoù 38 ha 39 eus ar gelaouenn Emsav. War an niverenn 38 e kaver ur pennad pouezus dindan an talbenn " Ar Varksourien hag ar Vroad ", ennañ e vez studiet mennozhioù Karl Marx hag Otto Bauer war ar gudenn vroadel. Da heul evel boaz e c'heller lenn an notennoù ha respontoù d' al lizheroù.

En niverenn 39 e kendalc'h ar pennad " Ar Varksourien hag ar Vroad ". Ar wech-mañ, da geñver deiz-ha-bloaz e c'hanedigezh, e vez studiet mennozhioù Lenin war gudenn ar broadelezhloù. Da heul e ez eus evel peurvuiañ Notennoù politikel (Framm ar riezoù. Riezoù kevredadel ha Riezereadoù).

Koumanant-bloaz : 20 lur. Emsav, 30, place des Lices, Rennes - K.R.P. 2 460 10 Rennes.

Ethnos 8

Triwec'h pajenn eus niverenn 8 Ethnos zo gouestlet da Vreizh dindan an talbenn **Handbuch der europäischen Volkgruppen**. Ar studiadenn zo bet savet gant P. G. Laurent. Embanner Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges.m.b.H. 1092- Wien.

Breton News

Setu amañ ul lodenn eus ul lizher a zo bet kaset deomp gant Alan Heussaff, rener

Breton News, o kemenn petra eo ar gelaouenn hag he fal hag ivez pal ar C'hevre Keltiek.

158

« Abaoe dek vloaz ec'h embannan Breton News gant harp un nebeut Brezhoned all en harlu, evit reiñ keloù d' ar broioù estren eus etourm Breizh war bep tachenn evit adc'hounit he frankiz. Kaset e vez bep tri miz tost da 500 skouerenn da gelaouennerien eus kement bro europat, norzamerikat, norzafrikat, ha re all c'hoazh. Kaset e vez ivez d' un niver a dud hag o deus c'hoant da c'houzout petra 'vez graet a-du pe a-enep hor bro. E saozneg eo, c'hwec'h pajennad « foolscap » eus pep niverenn.

Nav bloaz zo e voe savet ar C'hevre Keltiek (Celtic League) gant ar youl da startaat an darempredoù hag ar c'henober etre brogarourien ha stourmerien an holl vroioù kelt, dreist-holl war an dachenn bolitikel. Pal ar C'hevre zo ivez lakaat da greskiñ ar skiant a gumuniez, pe a gengred, etre ar pobloù kelt, da vihanañ etre ar Gelted hag a fell dezho diwall o broadelezh ha reiñ nerzh nevez dezhi. A-hend-all e tiskouez ar C'hevre Keltiek d' ar pobloù all ez eo atav bev-mat ar broadelezh hag e stourmomp eviti.

Gant ar C'hevre Keltiek e vez embannet ur c'hannadig 12 pajenn hanter - «foolscap », trimiziek, hag ul levr-bloaz a 150 pajenn pe war-dro. Kement-se e saozneg. Abaoe daou vloaz koulakoude ez eo aet war greskiñ lec'h ar yezhoù keltiek en hol levrioù-bloaz. Skignet e vezont dre ar broioù kelt, ha meur a vro all e-lec'h ma 'z eus tud divroet eus hor broioù. Hevlene e vo moulet 1.500 skouerenn eus al levr. Hor preder zo politikel eta : harpañ ar stourm da ac'hounit frankiz d' an holl vroioù kelt gwitibunan, da adsevel ar yezhoù keltiek, da startaat hor broadelezh, ha da dostaat ar Gelted evit ma harpint atav an eil re ar re all ma vez ret dirak ar bed.

Diwar vremañ e klaskomp reiñ tu da izili ar C'hevre da gemer ur perzh oberiant e labour hag e divizoù e guzul-kreiz, hag e gefridiaded. Brogarourien zo hag a zo douget da vont gant hentoù disheñvel diouzh hini ar re all, hag a erbed diskoulmoù disheñvel d' ar gudenn vreizhat. Al liester-se a sav diwar an diaes ma 'z eo toullañ talbenn an enebour.

Evidomp-ni, douget omp da genober gant an holl vrogarourien gelt, hep en em stagañ ouzh strollad ebet nemet dre ar c'hengred a vez etre tud hag a stourm evit palioù heñvel, ouzh enebourien heñvel. Troet eo obererezh Breton News koulz hag hini ar C'hevre war-du an diavaez. Diouzh o natur eo pouezañ kentoc'h war pezh a zo boutin etre rummadoù ha strolladoù pep hini eus al « luskadoù » broadel, ha merkañ an disheñvelderioù hepken er feur ma 'z int frouezhus. Un nebeut pennaennoù zo da ziazez hon emzalc'h hag hon dezvarn. Da skouer : ez eo ret daskor, pe adsevel framm ar gevredigezh e pep bro gelt (Stad) ez eo ret reiñ al lec'h kentañ d' ar yezhoù keltiek er vuhez foran. Da spisaat e vo re all. Da skouer : ez eo pep pobl perc'henn d' he douar ; e tleor reiñ da gement den tu d' en em seveniñ en-leun en e vro ; e tleor sturiañ ar yezhoù keltiek e doare d' o zostaat ar muiañ ma c'hellor an eil re ouzh ar re all, ma vo anezho diazez ur sevenadur keltiek nevez.

Laouen e vefen o kaout ho harp-c'hwi evit kenderc'hel gantañ daou seurt labour diavaezel-se. Ezhomm en deus Breton News a goumananterien. Ezhomm en deus ar C'hevre Keltiek eus harp pe koumananterien evit e embannadurioù.

159

Harpañ rafec'h o reiñ da c'houzout d' hol lennerien e pe zoare e servij Breton News hag ar C'hevre da stourm Breizh, hag e c'hellont kaout :
- Breton News o kas 10 lur gall ar bloaz (5 lur evit studierien ha tud dic'hopr) d' an Ao. Yves Briand, 15, rue du Petit-Musc, 75 - Paris (4') K.R.P. 13 635 53 Paris.

Embannadurioù ar C'hevre Keltiek o kas 10 lur ar bloaz da Jacques Derouet, 2, place du Martray, 44 - Nantes (spisaat mar deo evit an amezelañ ivez). »

Embannadurioù " La Bretagne Réelle "

E ti " La Bretagne Réelle ", 22 - Merdrignac, e kaver :
An Nerzh, rener R. Riec. Koumanant 4 niv. : 12 lur.
(Niverennoù 1, 2, 3, 4, pep unan : 4 lur.)
Tir Nevez, rener Y. Plerger. Niv. 2, 3 ; pep : 4 lur.
Broadelouriezh ha Gouennelouriezh (A. Heussaff) : 2 lur.
An Den Gwenn Diskiantet (Youenn Olier) : 5 lur.
Ar Rinoù Nevet e Keltia : 5 lur.
An Deiziadur eus Coligny : 4 lur.
Kontammadur an Dour (Y. B. Bossier) : 3 lur.
An Nos o skediñ (O. Mordrei), rann I : 20 lur.
C.C.P. 754-82 Rennes.

Skol

E-lec'h an niverennoù 41, 42, 43, 44, ar gelaouenn Skol, renet gant Armañs ar C'halvez a ro deomp ul levr 210 pajenn e galleg tezenn Armañs ar C'halvez : Un cas de bilinguisme, le Pays de de Galles. Ar raskrid zo gant Leon Fleuriot, kelenner e Skol-Veur Roazhon.

Al levr zo rannet e teir lodenn : Ar C'hembraeg er Gevredigezh a-hed e Istor ; el lodenn-se e studi an oberour mare ar c'hembraeg kozh, hini ar c'hembraeg krenn, ar c'hembraeg a-vremañ, an azginivelezh relijiel hag an deskadurezh er 17vet hag en 18vet kantved, ganedigezh an emskiant broadel, hag al lennegezh a-vremañ. An eil lodenn zo penn-da-benn diwar-benn an deskadurezh hag an trede diwar-benn ar c'hembraeg er vuhez kevredigezhel.

Al levr-mañ a dalvezo da gement-hini a fello dezhañ anavezout Bro-Gembre ha gouzout penaos o deus Kembreiz diskoulmet kudennoù zo hag a zo kudennoù kement-vro vihan dindan beli unan brasoc'h.

Priz al levr : 19 lur franko. Revue Skol, Crec'h Avel, 22 Lannion, K.R.P. Rennes 1911 06.

160

Ar porzhioù hag al loened-mor e Breizh.

Emañ Alan Gwenog Berr o paouez embann gant sikour ar CNRS levr kentañ un dezenn war ar pesked hag al loened-mor dre vras peogwir e kaver zoken anvioù evned er rolloù. Al levr zo anvet "Ichthyonymie Bretonne". Pleustriñ a ra an oberour, da gentañ gant ar pesketaerezh dre vras, ar porzhioù hervez o zalvoudegezh, o c'heñveriañ a ra gant porzhioù all. En ul lodenn all e ro anvioù ar pesked studiet. Ar studiadenenn zo klok-tre ha plijus eo kavout war un dro gant an anvioù etrevroadel ha gallek an anvioù brezhonek. Al levr ez eus enañ 135 pajenn. Embannet eo bet dre Offset gant Skol-Veur ar Skiantoù e Brest.

Buoc'haned Breizh, gant Yann Cherele ; " Preder "

105-106

Pedet omp da embann kement-mañ :
Emañ PREDER o paouez embann ul levr skiantel, Buoc'haned Breizh e anv.
Petra eo ar ger " buoc'han " ? Anv gouiziel an amprevan koant anavezet gant an holl : buoc'hig Doue, yarig Doue, aelig Doue, hag all, a vez graet anezhañ. " Buoc'haneg " zo anv ar c'herentiad.

Kavet e vez an hevelep gwrizienn e kembraeg. Betek pe boent e c'haller adkavout ar c'henster-se a " vuoc'hig " ? Labour adarre evit an imbourc'herion.

D' an amprevanourion e vez kinniget al levr-mañ dreist-holl. An istitl latin iconographia coccinellidarum armoricanorum henn merk a-walc'h.

Un untaolenn rummad ar buoc'haned eus Breizh eo. An darn vuiañ eus an amprevaned studiet a vev a-hend-all en ur rann vras eus Europa, Norzafrika, Norzamerika, Kornogazia, a-wechoù betek Japan. Koulskoude, doareoù 'zo a ra diouer e Breizh-Veur.

Betek-henn, n' eus bet embannet netra e Breizh diwar-benn ar rummad c'hwiled-se. Labourioù ez eus e galleg a-zivout ar c'h « Cicindelidae », « Carabidae », « Scarabaeidae », « Cerambycidae », h.a., a voe skrivet gant an Ao. HOULBERT kent ar C'hentañ Brezel-bed, hag int skeudennet e gwenn ha du.

An Ao. CHEREL, evitañ da leuniañ an toull-se, en deus treset e-unan ar skeudenoù, hag o dornlivet ; ret-holl eo al liv, dreist-holl pa vez meneg eus loened ken bihan.

Ouzhpenn-se, evit kinklañ e oberenn, en deus engravet e-unan ar pren livet a zo e penn kentañ al levr ; ha kemeret en deus perzh er mouladur ha zoken er c'hasadur.

Skrivet al labour e 1943, n' en doa ket gallet dont da vat. Evel ma skriv an aozour e-unan : « Heuget gant ar marevezh spontus goude ar brezel, ha spered strizh va c'henvroiz, on bet digalonekaet. Ne oa ket ar gwir ganin. Ret eo adkregiñ. Ha setu !... » - 25 bloaz goude, graet e vennoz embann e oberenn. Hiziv-an-deiz, e Breizh dreist-holl, ne c'haller ket evit gwir moulañ taolennoù liesliv. Ret e oa eta adkemer an diskoulm kozh : an dornlabour, pezh en deus ampellaet an embannadur eus ouzhpenn ur bloaz.

161

Ar re n' int ket dudiet gant an amprevanouriezh a denno korvo evelato eus lenn an oberenn-se, hag a veizo pegen divent eo anaoudegezhioù mab-den. Ul levr evit ur rummad bihan a amprevaned en ur vro vihan e Kornogeuropa ! Hag e gwirionez n' eus bet lavaret netra diwar-benn ar gorfadurezh, an treuzfurmadurioù, h.a... Hepken displegadurioù diazezet war arouezioù anat : displegadur 63 doare hag o stummoù ken niverus ha ma 'z int, hag ivez merk lec'hiadur ar c'hwiled studiet.

An daolenn e gwenn ha du a ziskler an hollekterioù ret-holl, hag an div daolenn e liv zo ur bam evit an daoulagad. Ret eo gouzout sellout en-dro da bep tra evit prizañ burzhudoù an Natur, hep na virfe, tamm ebet, a soñjal er c'hudenoù pouezus a bolitikerezh hag a armerzh eus hon amzer.

Hetus e vefe e studife aozerion all ur c'hraf resis eus un darn vihan eus anaoudegezhioù mab-den o dedennfe, hag e vefe embannet oberennoù damheñvel : war binvidikaat ez afe adarre hor yezh, ha rediet e vefe an estrenion d' ober dave dezhi, ha n' eo ket hepken d' ar saozneg, d' an alamaneg, d' ar galleg... evit klokaat o anaoudegezhioù.

Pep bro a zle kaout he lec'h er bed ec'hon.

*

Preder : 30, Place des Lices, 35 Rennes.
Priz ar c'houmanant (12 niverenn) : 45 FF.
Koumanant d' ar Geriadur Istorel hepken (4 niverenn) : 15 FF.
Koumanant hep Geriadur Istorel (8 niverenn) : 35 FF.
M. G. ETIENNE CCP 16 093, Paris.
Priz ar c'haier-mañ : 20 FF.

Preder

Niverenn 107 Preder a gaver enni eizh pennad skrivet gant tud disheñvel o kontañ penaos int deuet d' an Emsav, dre ar folklor, Skol Ober, ar JEB, KEAV, Ar Vro. Ar pennadoù a zo aes ha plijus da lenn.

Etrekeltiegezh : Breizh-Iwerzhon

Pedet omp da embann ar pennad.mañ gant ar Gevredigezh Breizh Iwerzhon.

Abaoe pell, o deus hor c'henvroiz soñjet e vefe mat ez afe war-raok an darempredoù sevenadurel, touristel, sportel hag arboellerezhel etre ar broadoù kelt. Setu perak eo bet savet, nevez 'zo, ar gevredigezh " Bretagne-Irlande ". (Ar ger Irlande o talvezout evit Eire kerkoulz hag evit an Ulster).

162

Ouzhpenn renerien an arboellerezh hag ar gannaded, ar gevredigezh-se a bed pep hini a vefe dedennet gant ar mennoz-se, da gemer perzh enni.

Burev-ren ar gevredigezh a zo ennañ :

An Ao.Ao. R. Henno (eus " Comité de promotion des Canaux bretons ") Prezidant, Morvan Duhamel (" Conseil Economique et Social "), Yann Poilvet, rener ar gelaouenn " Armor ", L. Robic, Kuzulier-Meur ar Morbihan, Y. Guyomarc'h eus Montroulez, Yann Brekilien, X. de Langlais, Ed. Leclerc, h.a...

Ar sekretour-meur a zo an Ao. Le Cornec, rener ar " Presses Universitaires de Bretagne ".

Palioù ar gevredigezh nevez a zo peurgetket : skoulmañ darempredoù sevenadurel, etre tud yaouank an div vro ; reiñ tro d' ar studierien vreizhat da vevañ sizhunvezhioù en Iwerzhon en ur zeskiñ pe beurzeskiñ saozneg ; aozañ redadegoù bigi, morredadennoù etre aodoù Breizh hag Iwerzhon ; studiañ an eskemmoù kenwerzhel.

Goulennoù, evezhiadennoù hag emezelladur (10,00 lur) : Association Bretagne-Irlande, 10, rue Vicairie, Saint-Brieuc.

" Ret eo labourat a-enep ar gouelec'h sevenadurel gall "

Piv en deus lavaret kement-se nemet an Ao. P. Saint-Marc hag eñ rener an Arvestoù, ar Sonerezh hag al Lizhiri e Ministrerezh an Aferioù Sevenadurel e-pad un diviz en deus bet ur miz bennak a zo gant an Ao. L. Attoun, saver pezhioù-c'hoari. Sed amañ dindan darn eus ar pezh en deus diskleriet dezhañ :

« N'heller ket chom hep bezañ souezhet o welout ar pouez a vez roet da Bariz; pa vezer oc'h ingalañ an arc'hant tonket d' ar sevenadurezh, ha da gêrioù 'zo er rann-vroioù e-keit ha ma ne vez roet nemet ar bruzun d' ar c'hêrioù bihan hag etre ha, dre vras, da dud ar maezioù. (Arc'hant roet da c'hoarivaoù Pariz : 21 milion a lurioù ; da c'hoarivaoù 'zo er rann-vroioù : 15 milion a lurioù ; d'an holl c'hoarivaoù-prevez : 130.000 a lurioù.)

« War va meno, kentañ tra a zo da ober eo klask lakaat da adc'henel ar sevenadurezh er rann-vroioù dre sevel un niver a sevenadurezh tro-dro d' ar c'hêrbennoù-kempouez rannvroel. Klasket e vo, war un dro, lakaat kêrioù brasik ha bihan da adveañ dre harpañ muioc'h ar gouelioù-meur (festivals) - kerkoulz hag ar gouelioù-pobl aozet gant ar werin - ha dre lakaat strolladoù c'hoarierien da vont a gêr da gêr.

« N' eus ket meneg ganeomp da skignañ ur sevenadurezh' marc'had-mat ; ni a fell
deomp ober un dra bennak a-enep ar gouelec'h sevenadurel gall... »

AL LIAMM 140

TAOLENN

Anavezet am eus ... gant YOUENN GWERNIG	165
Milin vihan gant J.-D. RICHARD	166
Skeiñ 'ra 'n avel gant H. LEITVIK	168
Gwerzioù kozh Breizh (kendalc'h) gant F. AN UHEL	171
Peoc'h an acouravaloù c'hwerv gant YANN MIKAEL	191
Kammedoù war ar mor	198
Un dro e Kembre gant YOUENN OLIER	201
An eil Emsav Sevenadurel	210
Cheticamp gant L. ANDOUARD	215
Notennoù.	220

Anavezet am eus ...

ANAVEZET AM EUS MINTINIOU SKLINT
 ha yen
 stok ar sailh ouzh mein ar c'hromm
 ken yen
 ha poan an dour-goañv
 n' helle ket hon lakaat d' ankouaat
 hon naon
 mesper glas ha pennoù rutun
 krizh
 Breizhad e oan gant va naon gant va mezh
 dindan rizennoù ha merkoù liv
 va forpant voulouz
 n' hellen implij va zatouilherezh
 M'sieur, permission faire pipi...
 ret vije bet serriñ va beg
 ha staotañ er voulouz
 rizennet
 merket
 a zaeloù.

NOTENN. - Kromm : laouer. - Rutun : ur seurt irvin.

Skeiñ 'ra 'n avel

Skeiñ 'ra un aveladenn ouzh ar werenn
 Trouz ebet em zi,
 Trouz ebet em zi evel em c'halon.

Bez' e ran pezh a garan
 Kouezhañ 'ra va fenn war an daol
 E sevel a ran en-dro hag e sellan er-maez,
 E sellan er straed.

Skeiñ a raer ouzh an nor.
 « Deuit tre », emezon, « piv a zo aze ? n' eus forzh. »
 Eo, forzh a ra din
 Padal, den ne zeu.
 « Peogwir eo evel-se, » emezon, « mat eo. »

Ha me ha sailhañ prim
 Ha mont er straed,
 Ha mont er straed ha dont en-dro
 Goude bezañ prenet kraoñ.
 Ar c'hraoñ-se, daoust hag am eus o frenet ?
 Evit piv ?
 Hag ez on aet da brenañ kraoñ ?

Kraoñ a zo enta ha rezin,
 Neuze mont, marteze, da gerc'hat gwin ?

Mont da gerc'hat gwin prim-ha-prim ?
Gourlammât ' ran en-dro
Ha me ha mont er ru ha dont en-dro,
Ganin ur podad gwin.
Ar gwin-se, daoust hag am eus e brenet ?
Hag evit piv ?
Daoust hag ez on aet da gerc'hat gwin ?

169

Skeiñ ' ra un aveladenn ouzh er werenn
Trouz ebet em zi,
Trouz ebet em zi evel em c'halon.

H. LEITVIK. - Ganet er bloavezh 1888 e Bielorussia. Marv er Stadoù-Unanet ma chome enno abaoe 1913. Da gentañ e voe anezhañ ur barzh eus an dispac'h, goude, dedennet gant ar brederouriezh ha levezonet gant Beaudelaire e kanas, dreist-holl, an digenvezder, an tonkadur hag ar marv. E-mesk e zastumadennoù, ar re vrudetañ a zo : " Golem " (1921), " Heloïza hag Abelar " (1936) ha " N'edon ket e Treblinka " (1946).

N' eo ket bet savet, anat eo, ar skrid-mañ, siwazh ! a-ziwar ar yiddicheg, ar yezh m' en deus skrivet enni H. Leitvik. A-ziwar galleg Ch. Dobzynski, ne lavaran ket.

L. ANDOUARD.

170

171

FANCH AN UHEL

Gwerziou Kozh Breizh

(Kendalc'h)

172

MARKIZ TRAONLAVANE

1

« Me wel duhont Traonlavane,
En e sav e penn e ale ;
En e sav e penn e ale,
Indanañ un dilhad nevez ;

En e zorn ur boked lavand,
War e viz ur walenn arc'hant ;
War e viz ur walenn arc'hant,
He goulenn outañ am eus c'hoant. »

« Janedig, n' he goulennet ket,
Rak deoc'h-c'hwi e vezo roet. »
« Hep he goulenn, he roas din,
Biken na gredis refuziñ. »

2

Traonlavane a lavare,
El leur-nevez pa arrue :
« Demat ha joa holl el leur-mañ,
Janed 'r Bihan, pa n'he gwelan ? »

« Emañ er c'hostez-all du-se,
Krog en he dorn he c'harantez. »
Traonlavane, 'vel ma klevas,
Er c'hostez all a em rentas.

« Ma c'hamarad, din-me laret,
C'hwi 'rofe din ho tous Janed ;
C'hwi 'rofe din ho tous Janed,
Un daou pe dri ger e sekred ? »

173

« O ! ya, aotrou, en onestiz,
Un daou pe dri ger, 'n ho tiviz :
'N an' Doue n' he daleet ket,
D' he c'has d' ar gêr me 'renk monet ;

Me a zo bet ouzh he c'herc'hat,
Ar c'hreiz-de-mañ, en ti he zad,
Am eus esper, gant gras Doue,
Monet d' he c'has d' ar gêr arre.

Traonlavane a lavare
Da Janed ar Bihan neuze :
« Janedig, ha c'hwi dimezfe
Da gentañ mab ho koulennfe ;

Hag a ve den a galite,
Perc'henn da bemp mil skoed leve ? »
Na oan ket maget ken yaouank
Ma lavar is raktal dezhañ :

« Aotrou 'r markiz, digarezet,
N' oc'h ket 'r c'hentañ am goulennet
Ma vijen aet gant ar c'hentañ,
Na oan ket da dimi bremañ ;

Na eo ket war ar c'hroazhentoù
Eo a vez graet an dimizioù,
Met en iliz, pe er porched
Dirak hor Salver benniget ;

Met en iliz, pe er porched,
Dirak hor Salver benniget,
Un toulladig tud da destoù,
Hag ur beleg, mar na ve daou. »

« Tavet, Janed, na ouelet ket,
M' ho kaso d' ar gêr pa garfet. »
« N' deufet ket, aotrou, 'vit fete,
Gortozet warc'hoazh ar beure. »

174

3

Janed ar Bihan a lare
Er gêr d' he zad, pa arrue :
« Me am eus graet ur bromese,
Ma Doue, garje n'am bije ;

Me am eus graet ur bromese
Ouzh an aotrou Traonlavane,
Allas ! a garje n' em bije...
Ma Doue, petra a rin-me ? »

Ar Bihan kozh, 'vel ma klevas,
Ur fasad d' e verc'h a roas :
« Da betra t eus-te prometet,
Mar ne c'houlennes ket monet ? »

« Ma zadig paour, mar am c'haret,
D' ar markiz n' am rofet-c'hwi ket ;
N' am roet ket d' Draonlavane,
Rak lac'het 'ven gant e lignez ! »

« Koulz eo din-me da reiñ dezhañ,
Evit kaout gwalleur dioutañ,
'Vel ma 'z eo din koll ma buhez,
Ha deoc'h, Janedig, marteze ? »

4

Traonlavane a lavare
Na eus taol e c'hoar pa goanie :
« Bet on en Paris, en Gwened,
En Sant Malo, en Sant Brieg :

Biskoazh na welis plac'h yaouank
Ken koant ha Janed ar Bihan ;
Nann biskoazh na welis hini,
Troet eo ma spered ganti. »

E c'hoar henañ a lavaras
Da Draonlavane, p' hen klevas :
« M' eo troet ho spered ganti,
Goulennet hi da dont d' ho ti;

175

Goulennet-hi da dont d' ho ti
Ur bloaz pe daou d' ho servijiñ
Ur bloaz pe daou d' ho servijiñ,
Ha tremen hoc'h amzer ganti. »

Traonlavane a respontas
D' e c'hoar henañ, 'vel m' he c'hlevas :
« Ma c'hoar Vari, c'hwi 'c'h eus pec'het,
Drouk-komz 'vel-se eus ar merc'hed ;

Me n' am eus nemet un ene,
Mar gallan-me, vo da Doue ;
'Benn ma vo warc'hoazh da greiz-de,
M' he gray itron 'n Traonlavane ! »

5

Traonlavane a lavare
'N ti 'r Bihan kozh pa arrue :
« Demat ha joa holl en ti-mañ,
Janed 'r Bihan pelec'h emañ ? »

Ar Bihan kozh a lavaras
Da Draonlavane, p' hen klevas ;
« Na gaketet ket ma merc'hed,
N' emaint ket en sell d' ho kavet. »

« N' eo ket kaketal a fell din,
Ho merc'h Janed, d' he eureujiñ. »
« Emedi du-se er jardin,
Oc'h ober 'r boked louzoù-fin ;

Oc'h ober 'r boked louzoù-fin,
A varjolenn, a durkantinn ;
A varjolenn hag a lavand,
A dere ouzh ur plac'hig koant. »

Traonlavane 'vel ma klevas,
'Barzh ar jardin a em rentas ;
« Demat deoc'h-c'hwi ma c'harantez ! »
« Deoc'h, emezi, Traonlavane. »

176

Ar Bihan kozh, p' en deus klevet,
'Barzh ar jardin zo em rentet :
« Pep 'vil skoed leve deus ma merc'hed,
Gant hounnezh ho po daou vil skoed. »

'N aotrou 'r markiz a lavaras
D' ar Bihan kozh, 'vel m' hen klevas :
« Lest he madoù d' he c'hoarezed,
Netra ganti n' c'houlennan ket ;

Madoù 'walc'h 'zo 'n Traonlavane,
Lec'h ma zo pemp mil skoed leve ;
Me 'breno dei dilhad seiz-gwenn,
He eureujo bremañ souden. »

Traonlavane a lavare
 'N ti ar person pa arrue :
 « Aotrou 'r person, din-me laret,
 C'hwi larfe ofern an eured ?

C'hwi larfe ofern an eured
 'Vidon ha vit ma dous Janed ? »
 'N aotrou person a lavaras
 Da Draonlavane p' hen klevas :

« O ! ya sur, emezañ, aotrou,
 Bremañ souden me he laro ;
 Me 'laro ofern hoc'h eured
 'Vidoc'h ha 'vit ho tous Janed. »

Traonlavane a lavare
 Da Janed 'r Bihan en deiz-se :
 « It da Draonlavane bremañ,
 Goulennet skabell d'azezañ ;

Goulennet skabell d'azezañ,
 Ha plac'h ar gambr d' ho tiwiskañ,
 Rak ez oc'h itron 'barzh an ti,
 'Vit gourc'hemenn da bep hini. »

177

Janed ar Bihan a lare
 En Traonlavane p'arrue :
 « Roit din skabell d' azezañ,
 Mar ben-me itron en ti-mañ. »

Ar vatezh vihan a lare
 Da Janed 'r Bihan p' he c'hleve :
 « Kemerit skabell, azezet,
 Itron en ti-mañ n'vefet ket ;

Itron en ti-mañ n' vefet ket,
 Met d' c'hortoz un all da donet...

.

Janed ar Bihan, pa glevas,
 'Gouezhas d' an douar, a semplas ;
 A zo kouezhet, a zo semplet,
 Traonlavane 'n deus he savet.

« Tavet, ma fried, n' ouelet ket,
 Biskoazh den n' zo div wech eureujet ;
 Biskoazh den n' zo div wech eureujet,
 'Raok maro e gentañ pried.

Dalet, matezh, ho paeamant,
 Hag er maez ma zi promptamant ;
 Penameet 'c'h eus graet servij vat,
 'M boa ruziet ma c'hleze 'n ho kwad ! »

Traonlavane a lavare
 Da holl dud e di, en noz-se :
 « Et c'hwi holl abred da gousket,
 M' arru mann, ma digemennet. »

N' oa ket teir eur d' an deiz sonet,
Oa perzhier Traonlavane torret ;
Oa perzhier Traonlavane torret,
Gant ar baron hag e baotred.

'N aotrou 'r baron a c'houlenne,
En Traonlavane p' antree :
« Demat ha joa holl en ti-mañ,
Traonlavane, pa n' hen gwelan ? »

178

« Emañ du-se en e wele,
Paizantez eus e gostez ;
Paizantez eus e gostez,
Un dismegañs vras d' e lignez ! »

Ar floc'h bihan, p' en deus klevet,
Gant ar viñs d' an nec'h zo pignet :
« Ma mestrig paour, mar oc'h kousket,
En ano Doue dishunet !

En ano Doue dishunet
Ho preur ar baron 'zo degoueeet
Arru ho preur 'r baron amañ,
N' eus ger gantañ met d' ho lac'hañ ! »

Traonlavane, 'vel ma klevas,
E kreiz ar gambr a zilammas :
« Kuzhet aze, 'mezañ, itron,
Me 'c'h a da gomz ouzh ar baron.

'N aotrou 'r baron a c'houlenne
Ouzh Traonlavane, p' arrue :
« Pelec'h eo manet da bried,
N' eo ket deut d' am digemeret ?

Kent ma 'z in a Draonlavane,
Me 'dreuzo drezi ma c'hleze ! »
« Komzet-c'hwi izeloc'h, baron,
Gant aon dishunviñ an itron. »

« Deomp-ni bremañ hon-daou d' ar sal
Da c'hoari 'r c'hleze en dual. »
Da c'hoari 'r c'hleze int bet aet
Traonlavane 'n deus goneet.

Er sal vras en Traonlavane,
Bezañ eno 'oa un druez :
Dalek an oaled d' an treuzoù,
'Karge ar gwad en o botoù !

Traonlavane a lavare
D' e zous Janed, pa retourne :
« Dek a geront em eus lac'het,
Ma breur ar baron unnekvat,

179

Ma breur ar baron unnekvat,
'Vit rekour ho puhez, m' fried.
Hen kuzhañ ouzhoc'h ne dalv ket,
Bet' ar roue 'vo ret monet. »

Janed ar Bihan a laras
Da Draonlavane, pa glevas :

« Mar et-c'hwi betek ar roue,
En anv Doue ma 'z in ivez ! »

« N' 'm eus ket karoñsioù ekipet,
Da varc'hegezh na badfec'h ket :
M' ho kaso d' di ma c'hoar Janed,
El lec'h n' ho pezo droug ebet. »

« M' am c'haset d' di ho c'hoar Janed,
Klasket din plenken ma arched ;
Klasket din plenken ma arched,
Na vin ket bev pa retornfet ! »

7

Traonlavane a lavare
'N palez ar roue p' arrue :
« Salud, sir, ha c'hwi rouanez,
Setu me deuet d' ho palez. »

Ar roue neuze lavaras,
Da Draonlavane, p' hen klevas :
« Petra a walleur a teus graet,
M' out deut ken yaouank d' hor gwelet ? »

« Dek ma c'heront am eus lac'het
Ma breur ar baron unnekvet ;
Ma breur ar baron unnekvet,
'Vit rekour buhez ma fried. »

Ar rouanez neuze laras
Da Draonlavane, p' hen klevas :
« Muiañ tra ma 'z out bet manket,
Na teus ganit he degaset ;

180

Na teus ganit he degaset,
En buhez n' he asgweli ket,
Me 'skribo dit war baper ruz
Bale hardiz barzh en pep tu :

Me 'skribo dit war baper glas
Bale hardiz 'barzh en pep plas ;
Me 'skribo dit war baper gwenn
Bale dre-holl uhel da benn ! »

8

Traonlavane a lavare
'N ti e c'hoar Janed p' arrue :
« Ma c'hoar Janed, din-me laret
Pelec'h eo manet ma fried ?

Pelec'h eo manet ma fried,
Pa n' eo deut d' am digemeret ? »
« Ho pried a zo desedet,
Abaoe diriaou tremenet. »

Traonlavane, p' en deus klevet,
Da di 'r person 'zo em rentet ;
Da di 'r person eo em rentet,
Hag outañ en deus goulennet ;

« Aotrou 'r person din me laret,

C'hwi 'c'h eus douaret ma fried ? »
« N' 'm eus ket douaret ho pried,
Na klevet a vije marvet... »

Traonlavane lavare
D' e c'hoar Janed, pa retorne :
« Pelec'h teus lakaet ma fried ?
'R person n' deus ket he douaret. »

« Emañ du-se barzh ar jardin,
Plantet e-touez al louzoù-fin ! »
Traonlavane pa 'n deus klevet,
E gleze drezi 'n deus treuzet ;

181
E gleze drezi 'n deus treuzet ;
Ha barzh ur bal ez eo kroget
Ha barzh ur bal ez eo kroget
'Vit dizouarañ e bried.

Ha pa 'n deus hi dizouaret,
E galon paour a zo rannet.
Lakaet 'n deus hi war e varlenn,
Ha marvet eo neuze souden.

Emaint o daou war ar varvskaon,
Doue d' bardono an anaon !
Marv int o daou hag archedet,
Pred d' vont d' an douar benniget !

Dastumet en enez Vaz, er bloaz 1854.

182

PENNEREZ KEROULAZ

Me 'garie bezañ koulmig wenn
En Keroulaz, war an doenn ;
Me 'garie bezañ krakhouad
War ar stang ma kann he dilhad,

'Vit gwelet ma dous penneres,
O kannañ gwenn evel al laezh...

.

« Demat deoc'h, ma dous penneres,
Ha perak ma 'z oc'h kannerez ?
Mitizhien 'walc'h 'zo 'n ti ho tad
Evit kannañ deoc'h ho tilhad. »

« Deut on d' gannañ ma lien sklaer,
Kement ha tremen an amzer.
Aotrou ar Roñz, din-me laret,
Ma 'z oc'h deut war droad d' am gwelet ?

Kezeg a-walc'h zo 'n ti ho tad,
'Vit ho tougen da Geroulad. »
« Me am eus un hinkane gwenn,
Gant ur brid arc'hant en e benn,

Alaouret kornioù e zaou lez,
Zo mat d' ho tougen, pennherez. »
« Aotrou ar Roñz, digarezet,
N' zellezan ket mont war gezeg ;

Met 'n ur c'haroñz akoutret mat,
Eizh a gezek ouzh hen roulat ;
Ur c'haroñz alaouret 'laran,
Peder rod arc'hant warnezhañ. »

183

« Pennherezig, glorusez oc'h,
Komz a ra an dud ac'hanoc'h. »
« Perak ' komzont ac'hanon-me,
Perc'henn pemp mil skoed a leve ?

Na eus pennherez er c'hontre
Zo pinvidikoc'h 'vidon-me,
Nemet pennherez Rozambaou,
Ma gra ur paz, na ray ket daou ;

Mar gra daou, 'vit tri na ray ket,
Rak he c'halon, 'zo glac'haret ;
Rak he c'halon 'zo glac'haret,
Ha c'hwi, markiz a zo kiriek.

N' vale hini dirak ma fas,
'Vel mab an aotrou Kertomaz ;
N' vale hini gant kenkoulz dremm
'Vel Kertomaz, e satin gwenn.

Me garie m' holl vadoù kollet,
Da Gertomaz bezañ dimet ;
Da Gertomaz, pe d' Goadelez
Pe da varon Koatgouradez.

« Dre Gertomaz on tremenet,
Netra eno n' am eus gwelet ;
Netra eno n' am eus gwelet,
Met ur c'hozh maner distoet ;

Hag ur vouilhenn-dour 'n kreiz an ti,
'Zo mat da vragal d' an houidi. »
« Gaou a larez en kreiz da fas !
Te n' out ket deut dre Gertomaz.

En Kertomaz a zo ur sal
Alaouret betek an douar ;
Alaouret betek an douar,
Graet d' an dudjantil da vragal ;

184

Kapl da zigemer ur roue,
Ha pa ve pemp kant anezhe,
Ha pa ve pemp kant anezhe,
Hep lakaat daou en ur gwele. »

2

Ar bennherez a lavare
Er gêr d' he mamm pa arrue :
« Me garie m' holl vadoù kollet,
Ha d' Gertomaz bezañ dimet !

D' Gertomaz pe da Goadelez,
Pe da varon Koatgouradez. »
He mamm neuze a lavaras,
D' ar bennherez, 'vel m' he c'hlevas :

« Ma merc'h, yaouankik c'hoazh ez oc'h,
N' hellan ket dimiñ ac'hanoc'h,
Ho ligne eus a-berzh ho tad,
Ma merc'h, ne gavfe ket se mat. »

.

3

Paourien he farrez a ouele,
Ne gavent den o frealzje ;
Ne gavent den o frealzje,
Met ar bennherez, hounnezh 'ree :

« Paourien ma farrez, n'ouelet ket,
Deut da Gastelgall d'am gwelet,
Me ' roio 'n aluzen bemdez,
Teir gwech ar sun ar garitez. »

« An aluzen na rofet ket,
Karitez c'hoazh na laran ket ;
Me na badfe ket ma moien
Da reiñ aluzen d' ar baourien. »

185

« Hep diverrañ tamm ho moien,
Me 'roy aluzen d' ar baourien :
Ur marchosi 'zo 'n ti ma zad,
Aotrou ar Roñz, dalv ho holl vad... »

Setu int dimet, eureujet,
Mont ' ra d' Gastelgall gant he fried.
Kriz ' vije 'r galon na ouelje,
En Keroulaz neb a vije,

O welet ar bennherez vat
O pokat da vein ti he zad,
O laret : « Adieu, Keroulaz,
Birviken ennout na ran paz ! »

4

Ar bennherez a lavare
En Kastelgall pa arrue :
« Degaset skabell d'azezañ,
Mar eo me 'r verc'h-kaer en ti-mañ. »

Skabell d' azezañ zo roet,
Un all 'n he c'hichen d' he fried :
« Digoret frank ar prenestroù,
Me ' wel paourien a vandennoù :

Digorit frank ar prenestroù,
Ma roin de lod ma madoù.
Pa sellan c'hoazh ouzh an hent-bras,
'Welan ur marc'heg gwisket 'n glas ;

Ur marc'heg kaer gwisket e glas,

A zo heñvel ouzh Kertomaz... »
Ha Kertomaz a c'houlenne,
En Kastelgall pa arrue :

« Demat ha joa holl en ti-mañ,
Ar bennherez pelec'h emañ ? »
« Kertomaz deuit 'barzh an ti,
Ma yel ho marc'h er marchosi :

186
Ur banked a zo echuet,
Hag unan all a zo kroget ;
Hag unan all a zo kroget,
Pa vo debret koan he gwelfet. »

Ar bennherez a lavare
D'he matezh vihan, en noz-se :
« Ma c'horfennoù din dibrennet,
Rak ma c'halon a zo rannet ! »

N' oa ket he ger peurlavaret,
D' an douar ez eo bet kouezhet ;
D'an douar ez eo bet kouezhet,
Hag eno raktal eo marvet.

Ha Kertomaz kerkent hag hi,
Kent ma 'z eo aet er-maez an ti...

Doue d' bardono an anaon,
Emaint o daou war ar varvskaon ;
Aet int o daou dirak Doue,
Ha gras dimp holl da vont ivez !

Kanet gant Mari Daniel, a barrez Duod.

187

MARI DERRIENIG

1
Mari Derrienig, a veg al lann,
Braoañ merc'h zo ganet gant mamm,
Gwell a vije dezhi na vije,
P' eo klañv gant ar c'hleñved nevez.

Mari Derrienig a lare
D' he mammig paour, un deiz a oe :
« Ma mammig paour, ha posubl 've
'Ven klañv gant ar c'hleñved nevez ? »

« Oh ! ya, ma merc'hig, a dra sur :
N' gemeret ket displijadur,
Un ti nevez deoc'h 'vo savet,
Hag ennañ da chom ec'h efet. »

« Mar an da chom d' un ti nevez,
Piv ' deuy da vatezh ganin-me ? »
« N' ho po na mevel, na matezh,
War un dro 'vo graet ho tiegezh. »

« Mar an da chom d' am zi nevez,
Piv ' ganno m' liñselioù din-me ? »
« Piv, merc'hig, nemet hoc'h unan ?
C'hwi ' po ho kwaz hag ho fantan

C'hwi 'po ho kwaz hag ho fantan,
Ha koad evit ober ho tan ;
Diwar veg ur walennig wenn
'Vo roet boued deoc'h, Mari Derrien. »

188

2

An Derrienig kozh a lare
D' berson e barrez, un deiz 'oe :
« Person m' farrez, c'hwi aotrefe
Savfen d' am merc'h un ti nevez ?

Savfen d' am merc'h un ti douar ?
Rannañ ' ra ma c'halon gant glac'har. »
« Mar savet d' ho merc'h un ti nevez,
Savet hañ pell diouzh ho re :

Savet hañ pell ouzh hoc'h hini,
'Vit na glevfet ket hec'h anvoui,
Ha savit hañ e beg al lann,
War vord an hent 'c'h a da Sant-Yann. »

3

Mari Derrienig a lare
Da saverien he zi nevez :
« Pa veet ' sevel ma zi nevez,
Laket tri frenestr 'n tu 'r c'hreisteiz :

Laket tri frenestr 'n tu 'r c'hreisteiz ;
M' welin ti 'r Werc'hez ac'hane ;
Ma welin ma zad ha ma mamm
Er prosesion en Sant Yann. »

Person he farrez 'c'houlenne
Ouzh Mari Derrienig, un deiz 'oe :
« Mari Derrienig, din laret,
Petra 'zo kaoz ma 'z oc'h klañvet ? »

« Oc'h evañ gwin eus ur werenn,
Digant un den yaouank 'garen,
Ur werennad win liv d' am gwad ;
Biskoazh d' am c'halon n' eus graet vat.

189

Mar an da chom d' am zi nevez,
Person m' farrez 'deuy ganen 'vez ;
'Teuio ar groaz hag ar banier,
Hag ar veleien hag ar c'hloer.

Mar be an avel a-raok de,
Me 'vo lakaet a-dreg gante ;
Mar be an avel a-dreg de,
Me vo lakaet a-raok gante ;

War ma daouarn ur manegoù,
Na louzin ket ar skalieroù... »

.

4

Mari Derrienig ' c'houlenne
Eus ur mesaer, un deiz 'oe :
« Mesaer-deñved din laret,
Petra a-nevez 'c'h eus klevet ? »

« N' em eus klevet netra 'nevez,
'Met eo dimet ho karantez ;
'Met eo ho karante dimet,
Warc'hoazh kentañ deiz e eured. »

« Mesaer-deñved, din laret,
Vidon e vete ec'h efet
D' laret dezhañ dont d' am gwelet,
Degas din lod eus ar banked ? »

'R mesaer-deñved a lare
D' an ozhac'h yaouank, p' hen gwele :
« Me a zo amañ degaset
'Berzh Mari Derrien d' ho kavet,

Da laret deoc'h mont d' he gwelet,
Ha kas dezhi lod ar banked. »
« Warc'hoazh kentañ 'c'h in d' he gwelet,
Da gas dezhi lod ar banked. »

190

5

An ozhac'h yaouank a lare
'N toull dor Mari, un deiz a oe :
« Mari Derrienig, digoret ho tor
D' ho servijer ' zo ' c'houl digor. »

« Ozhac'h yaouank, it al lec'h-se,
Aon am eus e klañvfec'h ivez ;
Aon am eus e klañvfec'h ivez,
Gant ma alan, dre doull 'n alc'houez. »

« Fete ac'han ne bellaan,
Ho kwelet, Mari, a renkan ;
Ho kwelet, Mari, a renkan,
Ha pa glañvfen, nep forzh na ran ! »

An nor pa 'deus bet digoret,
En he c'herc'hen ez eo lammet ;
En he c'herc'hen ez eo lammet,
Hag eno o daou int marvet ! »

Doue d' bardono an anaon,
Emaint o daou war ar varvskaon ;
Ez int o daou er memes bez,
Bennozh Doue war o ene !

Kanet gant Marc'harid Fulup, a barrez Plunet.

Peoc'h an aouravaloù c'hwerv

Karout a rit-hu ar glav ? Nann ? Me ya !

Souezhet oc'h ? Marteze emañ ar gwir ganeoc'h, hogen me, n' on ket evel ur rummad tud nevez, deuet da roueed en hor bed a-vremañ, hag a gunujenn an holl zoueoù kerkent ma kouezh an disterañ dakenn c'hilav. Eus an douristed eo e fell din komz. En ur yezh vravoc'h e vefe tu da gavout ur ger all brezhonekoc'h, hogen mirout a reer ar ger gallek-se dre ma 'z a gantañ ur ster un tammig godisus. *Tourisked* zoken a lavar tud 'zo, en un doare goapausoc'h c'hoazh, kement a riskloù a gemer an dud-se evit bezañ skarnilet a-zoare e berr amzer, evit gwelout ar muiañ a draoù, iskis pe get, evit luc'hskeudenniñ evel ma vije o gwikefre ur vindrailherezig, evit... evit... ha me oar me evit petra c'hoazh.

Evelkent ne garen ket ar glav e miz Du 1958, nag ivez c'hoari an douristed hag a-fed luc'hskeudennerez e tougen ur vindrailherezig, ur wir MAT 49 evit ar re a oar.

Edomp e Kabilia en ul lec'h bennak etre koad meur Tigrin ha hini Afkadou. Ma 'm eus soñj mat, e oa Freha anv ar gêriadenn, anezhi un tregont bennak a diez izel strollet en-dro d' ur c'hroazhent gant ur stalig bennak hag un davarn. Diazezet e oa eno ur bagad harzlammerien hag arsavet e oamp en o zouez abaoe pemzektez : ur mell rastelladenn a oa bet embreget gant an arme c'hall e Norz Kabilia a-bezh. Hor c'hefridi deomp-ni, dek paotr eus gwazadur an dafar, a oa bet skoazellañ ur skouadron hobregonet diazezet e kreisteiz El Djezair da zezougen tankoù gant karrdougerioù betek tachenn ar rastelladenn. Graet e oa bet ar veaj dont hep re a skoilhoù. Ruilhet hor boa e-pad an noz. Evelkent e oamp bet argadet gant ar fellagha etre Souk El Arba ha Bi Rabalou. Heskennet o doa ar postoù pellgomz hag o lakaet a-dreuz an hent. Tennet o doa warnomp a-bell gant armoù dam-emgefreak, taolet o doa ivez un nebeut greunadennoù, hogen kerkent e voe respontet dezho gant mindrailherezadeg paotred an tankoù pignet en o zouribelloù hag e paouezas ar c'hrogad. Beure mat e tegouezhjomp e Freha, met ur gefridi dezougen e oa bet hon hini hag abaoe an deiz-se e c'hortozed diwezh ar rastelladenn.

192

Petra ober keid-all ? Daou zevezh goude ma voemp degouezhet e krogas ar glav da gouezhañ ; abaoe e kouezhe hogos dizehan ha leur ar c'hamp ne oa mui nemet ur grenegell, ken aret ha finouc'hellet e oa bet an douar gant amrevier ha rodoù ar c'hirri. Ne oa mui nemet pri e pep lec'h, zoken war leur al logelloù ma kouskemp. Pegañ a rae ar fank ouzh soledennoù hor botoù hag e kasemp anezhañ ganeomp er c'hambroù. Pebezh kaoc'h ! Nann, ne garen mui ar glav, n' en doa ket an hevelep blaz hag e Breizh nag an hevelep frond. Amañ en doa **blaz** ar gwad ha frond poultr an tennoù.

C'hoari kartoù a raed, evit tremen an amzer, azezet war hor gweleoù, hogen ne garen ket an dihued-se, neuze lennomp ! Pet levr am eus lennet e-pad an deizioù-se, n' ouzon mui, romantoù-polis, levrioù skeudennet evit ar vugale gant istorioù cow-boys pe istorioù eus an eil brezel-bed m' edo an dud fall atav en hevelep tu. A ! trawalc'h gant ar brezel ! Gourvezañ a raen war va gwele hag e klasken an ankounac'h er c'houk, hogen ne bade ket, kousket a raed re endeo. Petra ober neuze ? Un dro er c'hamp ? Deomp di enta ! Dizehan e kouezhe ar glav. A ! gast a c'hilav ha gast a vrezel ! Hag e stlejen va botoù dre ar c'hamp gronnet gant orjal dreinek. Ar c'hedourien kludet en o miradorioù a vuke o mindrailherezoù war an dremmwel stanket gant koadoù ha torgennoù an trowardroioù. Sell 'ta ! Digor eo an oaled, hag ez aen da evañ ur banne bier ha goude un eil, un trede hag ur pevare. Hag en diwezh stad an traoù a hañvale din bezañ bourrusoc'h, an alkool o veuziñ va spered en ur gwenved touellus. E-keit-

se e lazhe paotred 'zo hag e varve paotred all kollet en ul lec'h bennak er *djebel*. Nebeut a-raok e oa bet degaset en-dro pevar harzlammer lazhet en ur c'hrogad gant ar *fellagha* en ur *mechta* eus ar menez. Tri all a oa bet gloazet ha ne gonten ket re ar mizioù tremenet. Tenn e teue an aergelc'h da vezañ. Hanter hepken eus ar bagad harzlammerien a gemere perzh er rastelladenn, ar peurrest a rae troiadoù-ged ha digeriñ hentoù e korn-bro Freha. Pep hini a addisplege an darvoudoù hervez e zoare, breutadeg a save, an eil oc'h isañ egile hag en diwezh e veze taolet luganoù dial en-dro d' an taolioù. Darn a c'houzañve ar brezel-se, darn all a ziazeze e-barzh betek ober anezhañ o zra dezho. Ne ouien ket petore plas a gemeren er brezel-se badezet « peoc'hedigezh » evit an abeg. Ne oan ket deuet a-benn c'hoazh d' ober resis va mennoz a-zivout pezh am boa gwelet, klevet ha graet abaoe ma 'm boa lakaet va zreid war douar Aljeria. A-raok dont er vro e oan ur Breizhad kelennet gant ar skol c'hall, ar skingomz, ar c'helaouennoù, an arme c'hall, a ziskoueze deomp an emsaverien aljerian evel forbanned hep feiz na meiz o spontañ ur boblañs feal da viken da Vro-C'hall. Ur wech erruet er vro ha bevet e-touez gwerin Aljeria, en doa kemmet un tammig va savboent. Ne 'm boa mui dirazon ar bobl ken laouen da vezañ gall gortozet ganin, hogen kentoc'h tud truezus evit an darn vuiañ, prederiet gant o zornad tiez hag o zamm sukrinenn-dour a-raok pep tra, gant bugale dreutik oc'h astenn o zorn pe o c'hoari koarer botoù a-hed ar straedoù evit un nebeut gwenneien pa na oa ket evit taolioù troad. An nec'h, ma n' eo ket ar spont, a rene war an dud-se, hep arvar ebet, dreist-holl e-maez ar c'hêrioù, hogen ne oa ket hepken a-berzh ar *fellagha* evel ma veze lavaret deomp. Ar soudarded c'hall o sponte muioc'h c'hoazh gant o gwallzistroioù.

193

Mistri war ar vro e oa Europiz gant un dibab a Aljerianed savet d' o live war-bouez o arallekadur hag o emzalc'h lip-e-votoù d' ar renerezh gall. Diskouezet e vezent d' an holl, d' ar werin dreist-holl, evel skouer a enteuzadur er genel c'hall. Doujet e oant gant o c'henouennidi pa na vezent ket kasaet muioc'h c'hoazh eget an treid du. Ar re-mañ, tud o tont eus tro-dro ar Mor Kreizdouarel, Spagniz, Italianed, Hellaziz, Maltiz ha Gallaoued ivez, a hañvale dre o zemz-spered bezañ graet an darn vuiañ evit en em glevout gant an Aljerianed. Ya, hogen en darempred mestr-ha-sklav hag an Aljerianed o c'hoari atav roll ar sklaved. Bremañ ma save d' ar sklaved ar c'hoant da c'hoari roll ar vistri, ne gave treid du 'zo, da ziskoulmañ ar gudenn, nemet bodañ an holl Aljerianed war Leurgêr ar Gouarnamant en El Djezair, lakaat ur vindrailherez e pep korn ha tennañ er bern. Poellad eeunik da lavarout gwir, hogen am boa klevet displeget gant re a dud, pezh a ziskoueze an damant o doa ar re-mañ d' an Aljerianed. Edon o prederiañ war gement-se, d' ur sul heure enta, astennet war va gwele e-pad m' edo dalc'hmat va c'heneiled eus gwazadur an dafar o c'hoari kartoù pa strakas un dennadeg a-daol-trumm er pellder. Lammata a ris diouzh va gwele hag e tifourkis eus al logell gant ar re all. Glav a rae atav evel just. Eus penn e virador e huchas ur gedour hep lemel e c'hevellunedoù a-ziwar e zaoulagad : « Ar baotred o tistreiñ eus Azazga eo hep mar, me gred eo bet tennet war ar chalbotkarr diwezhañ ». Kerkent e voe klevet ar galv d' ar gad, e berr amzer e pignas an holl harzlammerien a vane er c'hamp er c'harbedoù vak, GMC, half-track, scout-car, jeep, ha hep mui gortoz e kemerjont hent Azazga. Lod a bignas er c'hirri o loc'hañ ; unan, a oa o naetaat e fuzuilh-mindrailher diframmet war dreuzoù e logell, a adframmas e venveg a varv ar buanañ ar gwellañ ha hep dastum e rikou e redas trema ar c'harbed diwezhañ, un half-track a skoe er-maez eus ar c'hamp. Gant e FM en un dorn, e dokarn hag e c'houriz en hini all, e chupenn-gad touellivet diskramailh o flapañ war e reor hag e zoare da batouilhañ er fank e vije bet lavaret un houad kozh gleb-teil o klask kemer e nij. N' ouzon ket penaos e reas e c'hoari, hep mar en abeg d' e votoù a chome peget er fank evel mandozioù, en diwezh e strebotas hag e kouezhas war e hed er fankigell, e zivrec'h e kroaz. An half-track n' en gortozas ket. Adsevel a reas ar paour-kaezh harzlammer goloet a fank penn-kil-ha-troad. Teurel a reas e fuzuilh, e c'houriz hag e dokarn, o jarneal gant ar gounnar. Darev e oamp da zirollañ gant ar c'hoarzh, ken fentus e oa ar paotr, hogen den ne gredas e touge darvoudoù ar mare da c'hoarzhin.

194

Mont a rejomp d' an ti-guard da glask keloù a-zivout ar chalbotkirri

taget. Ar penn-gward a zisklerias deomp an darvoudoù. Aet e oa daou GMC da Azazga, kêr dostañ, evel pep sul, da gas d' an oferenn ar re a felle dezho mont, da heul gwreg ar c'habiten, a oa kristenez vat, hep mar. War an digarez-se e oa leun daou pe dri chalbotkarr pep sul, hogen teodoù fall a lavare ne oa ket paotred 'oa ken chalet gant an oferenn, gant gisti ar *bousbir* ne lavaran ket.

Gervel a reas ar penn-gward dre ar skingomzer, ar respont a zeuas un tammig rouestlet : tri faotr a oa gloazet, nebeut a dra evit daou anezho, hogen grevus-kenan evit blenier ar GMC, tri boled er brusk. Spurmantet e oa bet strollad ar c'hovrezelidi o tec'hout dre an torgennoù. Bez' e oa klask warno. Er-maez ar glav a gouezhe ken diseblant ha tra. Tremen a reas ar munutennoù. Neuze, atav er pellder, e voe klevet mindrailherezigoù o teurel o bommoù harzhadegoù ; goude, ur pennad didrouz, hag a-daol-trumm greunadennoù e-leizh o tarzhañ. Moged a savas a-us d' an torgennoù hag adarre ez adkrogas an dennadeg gant armoù liesseurt. Dont a reas div jeep en-dro d' ar c'hamp, degas a raed ar re a oa bet gloazet, hogen ivez unan marv, ar blenier bet tizhet gant tri boled er bruched. Unan eus an div jeep a yae en-dro da lec'h ar c'hrogad. Goulenn a ris digant ar blenier ha tu a oa da vont ganto ; ne rae forzh dezhañ. Ur paotr all eus gwazadur an dafar a venne mont ivez. Redek a rejomp da gerc'hat hor mindrailherezigoù hag e lammjomp er jeep. Daou gilometr ad pelloc'h e voe kejet ouzh ar chalbotkirri taget. Dibabet mat e oa bet al lec'h gant ar c'hovrezelidi, an hent en e strishañ o tremen war dor un dorgenn, diouzh un tu al lein, diouzh un tu all ar stankenn. Tennet o doa ar *fellagha* eus al lein, kuzhet er strouezh. Klok e oa bet ar souezh, hervez boaz ar gouvrezel, un dennadeg prim ha stank e-pad un nebeut munutennoù ha goude ar c'hildec'h ken prim all. Kemer a reas ar jeep ur wenodenn glegereka rae tro an dorgenn, goude e voe torgennoù all bihanoc'h, ar wenodenn o krapañ etre ar strouezh, ar gwez skoanet hag ar reier, en diwezh e voe ur *mechta* war un dachenn gompez a-walc'h. Hogen pebezh hini ! Ne vane mui eus tiez izel gant mogerioù ardilh, bet toet gant soul ha barradurioù, nemet dismantrou o tivogediñ. Furchal a rae an harzlammerien, o tiskar gant taolioù troadoù fuzuilh ha taolioù botoù an dorioù nann distrujet gant an tan.

195

Buan e voe dibunet an traoù. Ar bagad harzlammerien kaset war hemolc'h ar c'hovrezelidi a gollas o roudoù, ken mailh e oa ar *fellagha* da steuziañ en ardremez goude o argadadenn. Ar soudarded c'hall a gavas ar *mechta* war o hent hag evel just e voe gronnet ha furchet penn-da-benn gant ar spi da gavout ur roud bennak eus an dec'hidi. Evel ma c'halled henn gortoz ne gavjont netra. Netra zo lavarout buan. Ne oa er *mechta* nemet kozhidi, maouezed ha bugale, un daou ugent bennak a dud anezho. Pelec'h edo ar wazed hag ar baotred yaouank ? Bez' e ouied e labour e lod anezho e kêrioù an aod, El Djezair, Bône, Philippeville hag all, hogen un darn hepken, pelec'h edo ar re all ? E-touez ar c'hovrezelidi ? Ur martezead nemetken, hogen a c'helle treiñ da ziarvar evit an harzlammerien. O kenderc'hel gant ar furchadeg e voe kavet en diwezh pevar faotr manet kuzhet en un ti diskaret. Toullet e oa bet ur foz ; edont e-barzh goloet gant barradurioù ha herdin keuneud. Degaset e voent dizamant, bountet a-daolioù troad-fuzuilh gant an harzlammerien, dirak penn ar bagad. Petra ' rae eno ar pevar den-se ? Diaes e oa lavarout e oant ar re o doa taget ar chalbotkirri, gwisket evel ma oant gant dilhad giz Europa, aotennet pizh, ha ne vije ket bet aes dezho redek dre ar djebel gant o botoù mistr giz Italia. Moarvat e teue ar baotred-se eus ar gêr m'edont o labourat da welout o ziegezh manet er vro. Hogen perak an diaoul e oant kuzhet en ti dismantrout ? Marteze ar spont rak an harzlammerien, int hepken henn gouie hogen hini ebet anezho n' henn lavaras, zoken dindan an taolioù ha gourdrouz ar marv. Graet e voe ar goulennata en arabeg gant ur serjant treid du anavezet evit e gasoni ouzh an Aljerianed : e dad hag e vamm a oa bet lazhet en o atant er Mitidja.

196

O vezañ ma kendalc'he ar pevar den da chom mut ouzh e atersoù e tennas ar serjant unan anezho dre e chupenn hag e stagas da skeiñ ouzh e zremm gant e veilhoù-dorn ; berañ a reas ar gwad eus e c'henou hag un dant a skopas, hogen grik ne lavare. Neuze ez adkrogas ar serjant da skeiñ warnañ gant troad e Dompson. Flodiñ hag en em damolodiñ a reas an den evit herzel ouzh an taolioù

treid. Dirollet e oa ar soudard gant an ernez ha mallozhiñ a rae evel un diaoul.

O welout e oa aner klask tennañ titouroù dioutañ e tiskargas en e gof ur flistrad boledoù gant e vindrailherezig. Ur roc'h skrijus a laoskas an den, e gorf a zistennas hag e vee an diwezh.

Spi mat en doa ar serjant e komzfe an tri den all o welout an tonkad en doa bet o c'heneil. Poan gollet ! Kadarnaat a rejont en o mudelezh daoust d' an taolioù puilh a zegemerjont int ivez. Kadarnaat a rae ivez ar soudard en e vrouez o welout e zic'halloud d' ober d' an tri den plegañ d' e youl. Kilañ a reas tri c'hammed hag e tiskargas enno e vindrailherezig betek an tenn diwezhañ. Kouezhañ a reas an tri den en o foull.

197

Reiñ a reas neuze penn ar bagad gourc'hemennoù trumm : « Gronnit ar *mechta* ha tanit pep tra. Truez ebet. Lazhit neb a glasko tec'hout ». Hag an harzlammerien o doa sevenet o gwallober : maouezed, bugale, kozhidi, den n' en em dennas. Da gentañ e voe taolet greunadennoù-tanañ. Devañ a reas an tiez evel bernioù plouz daoust d' ar glav. Ar re na voent ket lazhet gant ar greunadennoù hag an tan a glaskas diflipañ. An harzlammerien o gortoze gant o mindrailherezigoù.

Setu an arvest a welas va daoulagad en deiz-se : dismantrou o tivogediñ ha kelanoù o tiwadañ. Va bruska a voe sammet gant an heug. Yen-skorn e santen dir va MAT 49 war va lez, c'hoant am boe d' he zeurel. A-daol-trumm e c'harmas ur babig. Petra ? Un den bennak a veve c'hoazh goude seurt lazhadeg. Harzhadenn ur vindrailherezig a respontas da c'harm ar babig hag ar sioulder a renas adarre. Ne c'helle ket un test eus al lazhadeg-se menel bev, zoken ur bugelig. Gwelloc'h e oa evel-se.

Diskenn a ris en-dro etrezek ar chalbotkirri gant ar bagad harzlammerien dre an hevelep gwenodenn gailharek.

Ar peoc'h gall a oa diskennet war an torgennoù, peoc'h an aouravaloù chwerf.

Glav a rae atav.

Gwenvenez, 31 Meurzh 1970.

NOTENN.

En hon niverenn diwezhañ hon eus embannet ur gontadenn heñvel a-walc'h ouzh houmañ hag o tremen ivez e Bro-Aljeria. Kontadenn Yann Mikael, avat, n' eo tamm ebet un drevezadenn eus an hini gentañ peogwir e oant degouezhet o div, warbouez nebeut, er memes mare. Un degouezh eo hepken ha diskouez a ra pegen skoet eo bet gant ar brezel didrugar-se ar re yaouank a zo bet kaset da vro-Aljeria.

Kammedoù war ar mor

E Venezia e oa, da Zeiz An Anaon. An aer louet ha treuzwelus, heñvel ouzh gwer mogedet, teñval ha boull war un un dro, a zassone a-bezh gant heklever ar c'hleier. Yen e oa hag un nebeut gondolennoù o doa lakaet o *felze*.

Stignoù du bras a wagenne, ponner, en avel, ouzh dorioù an ilizoù, pe a gouezhe e plegoù reut ha sonn. Gondolennoù bras, leun-barr gant bleunioù trist, a oa ereet ouzh ar c'haeou. War ar c'haeou-se ha war ar pontoù e save ur morad a dud, trist ha laouen war un dro. Ar chaliou hirañ, ar re nevesañ, en o du kaerañ pe gant frezilhonou teuc'h, a c'holoe divskoaz koantenned Venezia o blev aozet kran ; hogen pastelloù skañv ar chaliou, gorreet a-zoug ar c'hammedoù gant avel miz Du, a seblante flapañ evel askelloù teñval pep tra ha pep hini o tougen ur c'hañv kevrinus ha heñvel.

Edont o paouez gweladenniñ o re varv, an holl re vev-se. Dont a raent eus an enezenn enklozet e mogerioù roz, du-hont, war ar morlenn etre Venezia ha Murano. Edont o paouez dougen o bleunioù, enaouiñ o filedoù war ar beziou, en em stouiñ war an daroù... Hag ingal, ingal e tistroe gwazed ha merc'hed diniveradus da gemer perzh adarre er vuhez tost, da venel a-sav dirak staliadoù frouezh liv flamm, pe da brenañ koulourdr ha morgizhier fritet dindan an amzer e keginou staliet e korn ar straedoù...

Ha garmoù ar c'hondolierien a geje an eil gant egile er vouestijenn roz ha louet, hag ar roeñvoù a sanke lezirek en donn gorreet gant al lanv. Dizale e teufe an noz, prim ha yen, noz c'hoañv endeo, d' ober eus ar gêr war an dour, gant he gouleier o krenañ en aer ha war an houl hag ar mein, hag he bigi-kañv, hag he skeudoù denel, he zeñvalijenn guñv, ur Styx iskis ha boemus e bed ar re vev.

A-raok ma teufe an noz ha ma ve serret dorioù ar vered, em eus mennet mont da welout war ar morlenn, tost-tre d' an enezenn gañvaouus, ar re-se o tistreiñ eus ar c'hloz didrouz. Ur pont hir, graet gant bigi liammet, a stag an enezenn gañvleun ouzh an aod, hag al lidkerzh diziwezh, strizh ha du, a hañval evel-se bale war ar mor.

199

Eus an nor-vaen digor-frank war park ar beziou, ar morad bev a nevesa bepred, evel eus un andon don. Krediñ a rafer emañ evel-se o vont da strinkañ da virviken eus an nor espar ha tremen war ar mor evit adkavout an aod, hag o deus ar beziou d' an deiz-se digoret ivez moarvat o bac'hioù ha daskoret tasmantoù ar vuhez. Rak ingal, ingal e tistroont, ingal... betek re... Ha dre ma kerzhont holl war an hevelep tu, rak ne c'haller " distreiñ " nemet dre bont ar bigi, e kredfer a-walc'h ez int dasorc'hidi.

Ar c'hondolenn am c'has larkoc'h war ar morlenn... A-feur ma pellaan ne spurmantan mui neuz an dud ; gwelout a ran ur c'harzh dizingal ha du ha fiñvus... Lavaret e ve siprez o vale. Ha kammedoù... kammedoù... kammedoù... ne glevan nemet trouz ar c'hammedoù... Ar mor a-bezh a zasson gant ar stampadur... Ne weler ket ar bigi bas, a-rez an dour... Hag ar boudoù pell-se, dispis, a dremen gant un trouz diziwezh war an dour plaen, difiñv ha didrouz. Bale a reont... Ar re vev int... ha distreiñ a reont d' ar vuhez a zo dezho c'hoazh evit un nebeut amzer verrbad. Bale a reont. Betek don an dremmwel hurennek ha teñval, e sko heklever ponner o c'hammedoù war an tav hag ar barfeted deol a blav en egor.

Heklev o c'hammedoù war an douar zo kreñvoc'h eget heklever ar c'hleier en aer ; o mouezhioù, en aner, boud, don, pebeilet, a stok, a zistok, a respont an eil d' eben en oabl ; ar c'hammedoù... ar c'hammedoù..., ar c'hammedoù... zo ken paot, ken stank, ken diniveradus, ken unvan ma 'z eo int a drec'h da vouezhioù

meur an arem, dre m' o c'hlever a-dostoc'h, a gen dost ma kerzhont endeo warnomp evel ma vijemp marv endeo - kement ha war ar mor.

O ! an holl gammedoù-se war ar morlenn, trouz ar c'hammedoù-se, a hañvale bezañ garm ar genou digor-frank, an nor-se digoret eus ar marv war ar vuhez !

Emen ez oc'h aet c'hwi holl a valee d' an deiz-se a viz Du war ar bigi du, a-rez an dour, evel war hoc'h archedoù da zont, emen ez oc'h aet ?

Hag aet oc'h e gwir trema ar vuhez ? Hag adkavet hoc'h eus ar garantez, ar glac'har, al levez, al labour, an eurvad pe an dic'hoanag, ar peoc'h, an entan pe ar gened, ar vuhez a-bezh ?

200

Hag adkavet hoc'h eus e gwir ar vuhez, ar vuhez varzhus, a vez bepred adganet hag a nevesa bepred, a vev bepred diwar pezh a echu ?

A beved, c'hwi holl a valee war an dour, heñvel ouzh spesoù du, petra oc'h deuet endeo da vezañ ? Ne ouien tra ac'hanoc'h ; biken, ac'hanoc'h ne ouezin netra, ket muioc'h eget eus ar re varv gourvezet dindan ar maen.

Evidon e oac'h ken marv hag ar re varv ; evidoc'h e oan evel unan varv, hag endeo ne 'm eus koun ebet ken eus ho neuzioù dibad...

Koun am eus hepken e felle din prenañ bleunioù erc'h hag aour, er vag stag ouzh ar c'hae, hag e felle din mont d' o dougen er vered he mogerioù roz d' un anaon kevrinus bennak ; bleunioù a felle din goleiñ ganto ur bez dianav bennak ; bleunioù taolet war fent un anv evel war bez un hunvre.

Al liorzhoù n' int ket graet gant tud azezet en disheol hag a huch :« O, na brav eo !"»

Rudyard KIPLING.

Un dro e Kembre

Emaon o paouez peurlenn romant ISLWYN FFOWC ELLIS, *Cysgod y cryman* hag al lennadur-se en deus va lakaet da gounañ va beaj e Kembre warlene a roas tro din da gejañ gant ar skrivagner e-pad Kendalc'h skrivagnerion ar broioù keltiek e Kêrdiz. Hogen n' eo ket diwar-benn ar skrivagner-mañ nag e oberennoù e fell din komz en dro-mañ hogen eus Kembre hec'h-unan. Re verr eo bet moarvat ar chomadenn am eus graet enni war-lerc'h ugent vloaz ha diaes eo dougen ur varnadenn war ur vroad pe un emsav goude bezañ tremenet ur sizhunvezh hepken war an dachenn hogen klask a rin evelato daskoriñ amañ un nebeut merzadoù a zo deuet d' am spered oc'h arvestiñ ouzh kement a oa en-dro din.

Ar pezh a sko spered ar gweladenner ez eo da gentañ an doare sevenadur broadel dibar a zo o kreskiñ a-hont. Diniver eo an embannadurioù kembraek e-keñver hor re-ni hag int gwisket kempenn, moulet kaer, paz eo ken rouez ha ken teuc'h hor re-ni, liestennet an darn vuiañ anezho.

Daoust hag ez eus ur wir vuhez speredel du-se avat a zo diaes da lavarout. Tro am eus bet da deurel ur sell ouzh ar c'helaouennoù, darn anezho kelaouennoù a skiant oc'h embann a-hervez labourioù gwriziennel ; adarre, ar stumm anezho a zo brav meurbet ; kelaouennoù a lorc'h e hañvalont bezañ d' ar geizh a seurt ganeomp hogen re verr ha re zievezh eo bet ar sell am eus gellet teurel warno evit meizañ peseurt danvez a oa enno e gwirionez. Un dra a zo sklaer koulskoude : bez e c'hell ur C'hembread boutin dont e darempred gant sevenadur hollvedel an ugent kantved dre ar c'hembraeg hepken, hep tremen dre yezh all ebet - ha se a zo kalz dija d' hor soñj. E Breizh avat e rank an emsaverion lenn skridoù ar skrivagnerion c'hallek ma fell dezho kaout un alberz eus lusk ar mennozioù er bed ; a zo gwashoc'h, o vezañ ma n' anavezont nemet ar galleg ez int barnet pe da ober gant eñvoradoù diwar amzer o studioù eil ha trede derez pe da lenn levrioù ar veizourion c'hall nemetken ; se zo lavarout ned eo an emsaverion, goude ma embannfent an taerañ broadelouriezh a gement a ve, netra nemet proviñsidi c'hall vihan, hep gwir zeskadurezh, hag int o chom bac'het en ur bed kloz. Rak-se ivez e kaver kement a arlouperezh hag a strizhder hag ivez - ret eo lavarout - kement a ziboellded gant darn anezho da vihanañ ; evit ar re-se moarvat ez eo deuet an Emsav da vezañ un doare traped dre maz eo re enk evit pourchas dezho an egor meizel o defe ezhomm anezhañ.

202

Al louzoù da gement-se (rak ul louzoù a zo) a zo distreiñ da gentel Roparz Hemon : deuit er-maez eus ar galleg, deskit yezhoù all ha yezhoù keltiek en o zouez. N' eo ket sur avat e vo klevet an ali-se rak meur a hini eus ar re-se en em zoug evel Gallaoued ha lodañ a reont gant ar C'hallaoued an dispriz o deus ar re-se evit ar " yezhoù estren ".

Ne lavaran ket kement-se a-hend-all evit reiñ da grediñ e vefe Kembre ur baradoz e-keñver Breizh ; ar spered proviñsel a ra e reuz ennañ ivez diouzh ma chom ar vroadelourion serret er bed saoz. N' on ket eus ar re a gred e c'hellfe Breizh heuliañ hent Kembre ; re ziforc'h eo bet tonkadur an div vro en amzervezh vodern evit ma c'hellfe an eil kemer skouer war eben. E Kembre ez eo bet ar c'hembraeg yezh ar relijion - da lavarout eo hini sevenadur ar bobl - e-pad meur a kantved. O vezañ ma n' eo ket ar Stad saoz kreizennet evel an hini c'hall e c'helle Kembre ivez ober gant al lezenn saoz evit diazezañ skolioù kembraek a bep seurt a zo bet - hag a zo dalc'hmat - talvoudus evit pourchas kembraegerion gouest da lenn ha da skrivañ ervat o yezh. P' edon du-se, da skouer, e kleven komz eus ul lise kembraek a oa staliet eizh kilometrad bennak diouzh kêr e-lec'h e c'helle brogarourion kar-o-yezh Kêrdiz kas o bugale. Anat eo n' hor bo biken kement-se dindan ar gouarnerezh gall e Breizh, evit abegoù liesseurt a vefe re hir da zisplegañ amañ. Ha moarvat e c'heller ivez kavout abeg en ur seurt

reizhiad kelenn o vezañ ma ne ro ket d' ar yezh he ster broadel. Hogen a-benn ar fin n' eo ket ar yezh hec'h-unan he deus ur ster hogen ar skridoù a vez embannet enni. Se zo sklaer a-walc'h. D' ar mare-se ez eo splann ivez dlead ar vrogarourion e Kembre : implijout ar yezh vroadel degemeret er reizhiad kelenn gant an estren a-benn broadelañ ar boblañs. Evit pezh a sell ouzh Kembreiz, n' o deus ket da zibab etre kelenn ar yezh er skolioù kefridiel pe chom hep ober peogwir ez eo kelennet e gwirionez. Daoust hag emaint o vont da c'houlenn na ve kelennet nemet saozneg er skolioù « saoz » e Kembre ? Hervez darn e Breizh e tlefent henn ober. Anzav a ran ez eus un tamm reizhpoell er goulenn-se : hogen daoust da se ne gredan e vefe kalz furnez ; gwell eo goude holl, bezañ born eget bezañ dall, daoust ma ne c'heller ket asuriñ evel just ez eo bezañ born un uhelvennad evel ma ra ar re a zo oc'h erbediñ an divyezhegezh evel ur pal. E ser Kembre, da vihanañ, e c'hellomp gwiriañ e ra ar vroadelourion o bruderezh en o yezh : n' o deus ket da goll amzer - betek ur poent zo - oc'h addeskiñ ar yezh d' an dud peogwir ez eo graet kement-se - betek ur muzul zo atav - gant ar Stad saoz hec'h-unan. Ha se zo un dra vat, a gav din.

203

N' em eus ket bet tro da gomz kalz diwar-benn saviad " Plaid Cymru " du-se. Kejet em eus ur wech en ur degemeradeg e maerdi Kêrdiz gant un danvez kannad broadelour a oa saozneger dreist-holl, a gredan. Un den seven a oa anezhañ, a ouie un tamm galleg hogen n' anaveze ket kalz tra a-zivout Breizh (an holl n' int ket heñvel ouzh hemañ evel just). Evel pep strollad, ez eo aet Plaid Cymru war zidaeraat dre ma koshae ha dre m' en em lede er boblañs (hemañ a zo ur fed kevredoniel tonket, a gav din, hag a c'hellfe bout gwiriet zoken e ser ar P.C.F. e Bro-C'hall, da skouer). War a hañval e laka politikerion ar " bPlaid " o spi en ur c'hempennadur eus ar Stad saoz a rofe tu dezho da gemer krog er boblañs da gentañ ha da aloubiñ ar galloud a-c'houdevezh. Anv a oa eus seurt kempennadur er c'helaouennoù kembreat d' ar mare m' edomp o chom e Kêrdiz hag, a-hervez, e veze kaset endro breutadegoù war e zivoud er c'huzulioù kontelezh, da skouer. Goanagiñ a ra a-walc'h eta renerion Plaid Cymru, war a seblant, e rofe ul lezenn-diazev oc'h adaozañ ar Stad vreizhveuriat tu da Gembre da dizhout hec'h emrenerezh tamm-ha-tamm, a bazennoù. Gouzout a reer ivez e kinnig Gwynfor Evans e ve savet ur c'hevredad predenek evit diskoulmañ kudenn Gembre. Daoust ha pleustradus eo hevelep hent, n' on ket evit lavarout rak dañjer ar c'hempennerezh, evel ma ouzer, a zo dres touellañ ar stourmerion a laka o goanag ennañ hag a zizarm anezho tamm-ha-tamm : dañjer an dilusk ha marv an Emsav ez eo.

204

Da emdroadur Plaid Cymru ez eus un diskleriadur avat : o vezañ maz eo ledet a-walc'h diwar vremañ e-touez ar gevredigezh kembreat e rank derc'hel kont ivez eus kedveno keitat houmañ evit derc'hel e glianted. *In abstracto*, hent an dispac'h a zo ar gwellañ hag ar surañ met n' eo ket pleustradus e pep amzer hag a-hend-all ne aotre ket bepred kennebeut tizhout ar palioù buket gant diazezerion an Emsav. Kentelius eo er c'heñver-se skouer broioù reter Europa e-lec'h o dije ranket ar Strolladoù komunour kempenn o folitikerezh diouzh ezhommoù ha mennadoù ar boblañs ma ne vijent ket bet gwarezet gant ar galloud rusian (1).

Bezef pe vezef n' em eus ket bet tro da gomz gant rener broadelour ebef. Gwynfor Evans am eus merzet e-pad ar bodadegoù ; eskemmet em eus un nebeut gerioù gant J. E. Jones a voe gwechall sekretour ar bPlaid ha n' em boa ket gwelet abaoe 22 vloaz e ser degouezh Breizh (Kembreiz avat ne verzont ket gwelloc'h gwir emgav Breizh eget na verzomp-ni hini Kembre) hogen setu holl. Ar bPlaid diwar vremañ he deus gwriziennet e Kembre hogen n' eus anezhi evit ar poent nemet un tamm leton e-kreiz an treuzgeot o deus aloubet park Kembre. N' eo ket tost dezhañ, a gav din mougañ ar re-mañ. Hogen komzomp eus al lennegezh peogwir e oan deuet, goude holl, d' ur c'hendalc'h lennegel.

Ur gudenn o deus Kembreiz ha n' hon eus ket e Breizh a zo hini ar skrivagnerion saoznek a zo alies broadelourion hag a zo stank a-walc'h er vro-se. Gant meur a hini eus ar re-se hon eus kejet e-pad ar c'hendalc'h end-eeun. Unan a c'hellfe krediñ eta ez eus e Kembre un emsav lennegel saoznek-kembreat

evel maz eus bet ergentaou unan saoznek-iwerzhonat en Iwerzhon, brudet a-walc'h egiz ma ouzer.

(1) Darn a soñj en ur stad hollveliek evit diskoulmañ kudennoù ur vroad enket. Seurt louzoù avat a vefe ul louzoù tu pe du gouest da lazhañ ar c'hlañvour toc'hor : kerkoulz eo kinnig troc'hañ gouzoug unan evit pareañ un derzhienn-empenn.

205

Evel m' emamp o paouez lavarout e ra ar skrivagnerion-se anezho o unan broadelourion hag unan anezho am eus bet tro da gomz gantañ, ul levraoueger a-hend-all, a oa ezel eus ar " Strollad ". An digarez a gemeront eo emañ an tri falevarzh eus poblañs Kembre o saoznegañ hag ez eo ret komz ouzh an tri falevarzh-se er yezh a anavez ar gwellañ. Ne fell ket dezho lavarout dre se ez eo ar Gembreiz-se saoznegerion rik (e gwirionez e ouzont alies un tamm mat a gembraeg) hogen e ouzont gwelloc'h ar saozneg eget ar c'hembraeg pezh a c'heller krediñ aes rak al lañs a ya gant ar saozneg evel just er reizhiad kelenn aozet dindan al lezenn saoz e Kembre (anzav se zo ivez barn ar reizhiad divyezhek-se, a gav deomp). Rak an iskisañ tra eo e oar ar skrivagnerion-se o unan un tamm mat a gembraeg nemet, evel just, ne vestroniont ket anezhañ a-walc'h evit dibab anezhañ da venveg o labour skrivagner.

E Breizh hon eus bet atav skrivagnerion brezhon gallek a seurt-se, distankoc'h avat. Menegomp avat en hon amzer Xavier Grall, Alain Guell, Glenmor, Merrien a sell outo evel emsaverion. Un diforch a zo koulskoude etre ar re-mañ hag ar skrivagnerion saoznek kembreat. Ar Vrezhonedhon eus meneget a embann o oberennoù e Paris ha n' o deus ket ul « lennva » brezhon dioutañ e unan : en eneb, ouzh Kembreiz war-eeun e komz ar skrivagnerion saoznek-kembreat, ha dre hanterouriezh tiez-embann kembreat. An hini nemetañ a lakafe da soñjal da vat e Breizh er skrivagnerion kembreat-se a vefe ar barzh Pol Keineg, eus an U.D.B.

Evit bezañ reizh e ranker lavarout ez eo burutellet da vat mennadoù ar skrivagnerion-se gant ar skrivagnerion gembraek o-unan, a sell outo evel ouzh gwir skrivagnerion Gembre, pezh a zo natur a-walc'h. E gwirionez ez eo al lennegezh saoznek e Kembre evel al lennegezh c'hallek e Breizh - diouzh maz eus unan - frouezh an dalc'hidigezh estren ha test eus rannadur diabarzh ar gevredigezh-se a zo o klask hec'h unded kollet da heul an dalc'hidigezh dres.

206

Saunders Lewis, unan eus koshañ ha brudetañ skrivagnerion Gembre ne oa ket deuet d' ar c'hendalc'h : tro am boa bet gwechall d' e welout da geñver ar c'hendalc'h keltiek kentañ war-lerc'h ar brezel e Dulenn. Ar wech-mañ avat n' en em ziskouezas ket er c'hendalc'h Taliesin, moarvat dre ma kave ar vodadeg-mañ re « gefridiel » en holl, daoust ma kejed enni gant un toullad mat ar vroadelourion, en o zouez end-eeun D. J. Williams a zo bet unan eus tangwallerion ar Skol vombezañ " e 1937, a-gevret gant Saunders Lewis e-unan (1).

E gwirionez ez eo Saunders Lewis un den en e-unan, un tamm c'hwerv marteze, dispac'helour ha n' eo ket kempennelour evel an darn vuiañ e Kembre, katolik en ur vro protestant, ha gwenn-kann e vennozioù politikel paz eo ar c'hiz en hon amzer bezañ ruz-tan : un « digenstummer » ez eo en ur stumm eta. Ma ! Klevet em eus komz eus ar brogarour-mañ ma n' em eus ket e welet ar wech-mañ. Plediñ a ra gant " Cymdeithas yr iaith cymraeg " he deus kemeret da bal reiñ d'ar c'hembraeg saviad ur yezh kefridiel e Kembre ha c'hoarvezout a ra gant ar skrivagner ober prezegennoù a-du gant obererezh ar gevredigezh-se er skinkomz-skinwel kembraek (abaoe un toullad bloavezhioù, evel meur a skrivagner all e Kembre, e labour Saunders Lewis a-zevri evit an aozadur-mañ).

Padal ez eo " Cymdeithas yr iaith cymraeg " ur strollad damzispac'hel en deus divizet tec'hout diouzh hent al lezenn saoz betek ur poent zo da vihanañ. O treuziñ rakkêrioù Kêrdiz, da skouer, e verzen panelloù-hentañ bet mastrouilet a-zoare gant liverion-noz ar " gCymdeithas " dre ma oant skrivet e saozneg (ret eo lavarout avat ez eo divyezhek an holl blakennoù-straed e kreiz-kêr Kêrdiz : n'

omp ket degouezhet d' ar bazenn-se e Roazhon, a gav din). Bezet pe vezet, war ar c'helaouennoù e lennen danevellskridoù diwar-benn prosezou graet da stourmerion al luskad-mañ ha lizhiri skrivet gant lennerion evit barn o labour : an holl n' int ket a-du gant an doareoù-ober feuls-se (pe zamfeuls da vihanañ) : mammvro ar beoc'helouriezh eo Kembre, 'keta. Koulskoude, ha daoust ma c'heller tamall a-wechoù da lod eus izili ar " gCymdeithas " bezañ dic'houzvez eus ar yezh ma stourmont eviti (dres evel ma c'hoarvez gant stourmerion GALV e Breizh) e kav din ez eo mat o stourm. Da gentañ e laka ar vroadelourion da emouestlañ da vat en Emsav o sammañ riskloù, goude ma ve dister ar riskloù-se ; ha d' an eil, tro a roont d' ar gevredigezh ivez da emouezañ ouzh enkadenn ar yezh ha n' eo ket anat d'an darn vuiañ eus Kembreiz bet lakaet da gousket - evel ar Vrezhoned o-unan - gant kempennelourion a bep seurt. Dre vras eta e prientont ar boblañs e Kembre da zegemer warc'hoazh diferadurioù taer a-walc'h a-du gant ar yezh. Rak ar Stad n' eo ket gouest da seveniñ disentez ebet ha na vez ket degemeret a-gent gant ar vroad penn-da-benn.

(1) Marv eo abaoe an hañv diwezhañ. Tro am boa bet dija ivez da gejañ gantañ e 1947, en e gorn-bro genidik, en Abergwaun.

207

Ha " LU Kembre Dieub " ? a c'houlennot. Hama ! N' em eus ket klevet komz anezhañ p' edon du-se. Daoust d' o unwiskoù ha d' o dibunadegoù daoust d' ar gwalldaolioù o deus kaset da benn er bloavezhioù diwezhañ n' eo ket hañval ganin e c'hoarife L. K. D. ur roll a-bouez e politikerezh Kembre evit ar poent.

Evit ober an dro eus saviad Kembre er mare-mañ e chom din da gomz eus ar relijion he deus c'hoariet atav ur roll bras e Kembre evel e Breizh. War a hañval ez eus e Kembre un diskar eus ar relijion evel en hor bro (ha se a c'hellfed merzout o lenn romantoù Islwyn Ffowc Ellis en em gave er c'hendalc'h a-hend-all, hag a zo pastor, ma ne fazian ket). Kalz abegoù a zo d' an diskar-se evel just hag an holl n' int ket ispisial da Gembre : marteze ez eo stag ouzh koll levezon ar renkad bourc'hiz bihan a voe harp ergentaou d'ar vetodistiezh a zo an « anvad » ar muiañ pleustret gant Kembreiz.

Ur bihanniver katolik a zo skignet er vro hag en Emsav e-unan ez eo kenurzhiat a-walc'h ar Gatoriked o-unan peogwir e kontfed 500 bennak a izili er gevredigezh a vod anezho (kefredourion evit an darn vuiañ), kement-se hervez ur bredvezeg yaouank katolik en em gave ganeomp er c'hendalc'h " Taliesin ". Hini ebet avat - ma lakaer Saunders Lewis a-gostez - n' en deus c'hoariet ur roll a-bouez en Emsav Kembre.

Ar bastored avat - koulz hag ar gelennerion - o deus kemeret ul lec'h a-bouez el lennegezh koulz hag er politikerezh kembreat. Gwynfor Evans, da skouer, a zo kerentiet d' un tiegezh pastored metodistat ha gouzout a reer a-hend-all ez eo bet awenet uhelvennadoù ar bPlaid gant pennaennoù ar gristeniezh kembreat. Er c'heñver-se e leuriad mat ar bPlaid ar gevredigezh kembreat.

208

Diaesterioù o deus an ilizoù kembreat evel just hogen diaesterioù danvezel kentoc'h eget speredel (a seurt gant ar re a zo o sammañ an iliz katolik e meur a vro war an douar-bras) : bec'h o deus ar bastored da sevel o ziegezh ; o rez-bevañ n' eo ket uheloc'h eget hini ur micherour. Hogen an ilizoù lec'hel-se, war a hañval, a zo chomet heñvel ouzh pezh e oant gwechall. C'hoarvezet eo ganin ur wech tremen en iliz-veur Llandaf e Kêrdiz - aparchantiñ a ra d' " an Iliz e Kembre " « diazezet » - o tizoleiñ pegen tost e oa chomet doare al liderezh ouzh pezh e oa en iliz katolik ergentaou (1).

Lavarout a rin ur geriennoù bennak diwar-benn kudenn beurbadus ar yezh etrekeltiek. Ret eo lavarout e vez digenvezet bepred ar Vrezhoned er c'hendalc'hoù etrekeltiek dre ma n' anavezont ket mat ar saozneg a vez implijet ingal gant an darn vuiañ eus ar gendalc'hidi. Evidon-me e raen gant ar c'hembraeg gant Kembreiz - ha zoken gant daou skrivagner iwerzhonek o devoa desket mat ar yezh-se. Hogen se ne oa ket gallus gant an holl, evel just.

Ne c'hell bezañ nemet diskoulmoù da c'hortoz d' ar gudenn-mañ evit ar poent ; unan anezho a dennfe da vroudañ ar stourmerion yaouank e Breizh da beurzeskiñ ar saozneg dre ober chomadennoù hir a-walc'h e Breizh-Veur. Un diskoulm reizhpoell e vefe rak ar Vrezhoned a zo ur bihan-niver e Keltia. Un diskoulm gwelloc'h a vefe diorren da vat kelennadurezh an teir yezh keltiek pennañ er broioù keltiek (brezhoneg, kembraeg, iwerzhoneg). Daoust maz eus kentelioù brezhoneg e Dulenn ha kentelioù kembraeg e Breizh n' omp tost c'hoazh da dizhout an diskoulm-mañ.

Dre vras, ret eo lavarout, n' eus ket bet biskoazh a-walc'h a zarempredoù etrekeltiek. Ur gwall eo kement-se. Keit ha ne vo ket kresket da vat an darempredoù-se e vo eus an « emsaverion » « Gallaoued etre » ha netra ken. Ha n' eo ket gant seurt Gallaoued etre, seul vuioc'h arloupet ha diboellgred maz int muioc'h dizesk, eo e vo tu da adsevel ur vroad dishual el ledenez-mañ : zoken gant ar brezhoneg e kendalc'hfent d' en em zerc'hel ha da soñjal evel Gallaoued ; ne vo anezho da viken nemet « intellektualed parizian » dic'hizet e Breizhiz.

(1) Unan eus savadurioù relijiel kaerañ eus Kembre ez eo. Ar seurt savadurioù a zo dibaot tre e Kembre e-lec'h n' eus nemet chapelioù dister peurvuiañ.

209

En diwezh holl ez ouzhpennin omp bet plijet meurbet gant karadegezh Kembreiz a zo ur bobl seven hag hegarat, ar pezh a zo ur perzh mat goude holl.

Mae 1970.

An Eil Emsav Sevenadurel gwelet gant skolidi S.A.D.E.D.

Gant aotre ar Strollad hag hini ar skoliad ez embannomp amañ unan e-touez ar gwellañ poelladennoù - dizanv hervez ar Reizhennoù

TESTENN I. - Dre vrastresañ saviad politikel, kevredadel, armerzhel, yezhel Breizh goude ar C'hentañ Brezel Bed, displegit penaos e roas tro d'an Eil Emsav Sevenadurel da ziwanañ ha da gemer ar furmoù en deus bet.

* * *

Gwelet hon eus er c'hentelioù kent penaos e voe diskaret ar gevredigezh kozh e Breizh gant brezel 1914-18. Ne voe ket kreñv a-walc'h Emsav ar mare da lakaat ur gevredigezh nevez da ziwanañ (1). Ret e vije bet dezhañ kaout e sell da se frammoù ur Stad. Ha peogwir ne oa egin ebet eus ur Stad frammet, un deskadurezh vroadel brezhon peurgetket, emsaverion (2) a voe a gredas e oa ret, evit « saveteiñ » ar sevenadur breizhat, kemer harp pe war an Iliz (Bleun Brug, Feiz ha Breizh, Breuriez ar Brezhoneg er Skolioù), pe war ar Stad c'hall : Ar Falz, Ar Brezhoneg er Skolioù (3) a glaskas teurel troad er skolioù gall dre hantererezh ar c'huzulioù-parrez.

(1) Ya, gwir. Ar pezh a zo da zisplegañ bremañ zo : perak n'en doa ket an Emsav ar frammoù ret evit sevel ar gevredigezh nevez.

(2) Hag e oant emsaverion e gwirionez pa ginnigent un hent ledemsavel ?

(3) Breuriez ar brezhoneg er skolioù zo ur gevredigezh a rae bruderezh e skolioù kristen Kernev-Izel a-raok an Eil Brezel Bed. R. DELAPORTE ha Y. AR Gow oa al luskerion.

Ar Brezhoneg er Skol zo ur gevredigezh savet gant Y. FOUERE war atiz Breiz Atao e 1934 evit gounit ar c'huzulioù-kêr da gelennerzh ar brezhoneg.

evezhiadennoù ar c'helenner zo lakaet e stumm notennoù.

211

Digalonekaet e voe emsaverion 1930 gant c'hwitadenn Breiz Atao hag aotreet eur d' en em c'houlenn ha ne voent ket diwar neuze diroudet pe gadarnaet en o engouestladur er stourm sevenadurel. Alese an disfiz pa n'eo ket an dispriz ouzh ar politikerezh a gaver ken abred ha 1925 e skridoù Roparz HEMON, er C'hentañ ha Diwezhañ Manifesto e galleg gant Gwalarn, da skouer. (« Strollañ ez-didro holl dalvoudegezhioù ar brezhoneg er-maez eus pep politikerezh. ») An disfiz-se a yelo war vihanaat evitañ gant ar bloavezhioù, met war vrasaat evit reoù all evel Roperz AR MASON pe Meven MORDIERN (1).

Forzh penaos, an holl strolladoù meneget a-us a ziazez o labour war gennad kentael ar boblañs, an hini pouezusañ er vro a-feur ma kresk an divroadur degaset gant an enkadenn armerzhel. Ar yezh a zifennont zo hini ur renkad o koazhañ : ar gouerion (2). E-touez an difennourion anezhi menegomp rannyezhelourion evel Loeiz HERRIEU gant e gelaouenn wenedek Dihunamb. Met zoken ar re a stourm da unvaniñ ar yezh, evel Roparz HEMON, a « ziazez dasorc'hidigezh hor broadelezh... war gouerion Breizh-Izel » rak « kouerion Breizh-Uhel ne ouzont ket ar brezhoneg ha tud ar c'hêrioù zo holl kargidi pe vicherourion damc'hallekaet ». Seurt lavaredoù a ziskouez e pennañ den an Eil Emsav Sevenadurel unan eus frouezhioù an diempradur : an divyezhegezh renkadel ha douaroniezhel.

Hogen an nevezinti degaset gant Meven MORDIERN pa fell dezhañ unyezhañ ar vro a-bezh, krennet un tamm gant Roparz HEMON pa fell dezhañ unyezhañ Breizh-Izel nemetken, zo un araokadenn vras e-keñver strivoù ar rannvroelourion. Emaint

o daou « a-enep ar gelennadurezh divyezhek », gallek **ha** brezhonek. Adal neuze e kemer labour Roparz HEMON gant ar gelaouenn Gwalarn ul liv dispac'hel.

(1) An disfiz ouzh ar politikerezh zo ur perzh eus ar gevredigezh c'hall : un digarez eo evit renkadoù 'zo da na blediñ gant buhez ar geoded. An Eil Emsav zo bet merket don gant ar vihanvourc'hizelezh c'hall er c'heñver-se hag e meur a geñver all.

(2) Un arvez all zo da venegiñ : an holl re a zifenne ar brezhoneg henvoazel evel HERRIEU, TIR NA NOG, TALDIR, PERROT h.a. a veve war ar maez, alies e kornioù warlerc'hiet. Skrivagnerion Walarn n'int ket stag ouzh ar ploue. Tonkad Gwalarn n'eo ket hini kouerion warlerc'hiet maezioù Breizh-Izel. Ne c'hellomp ket lavarout an hevelep tra eus Dihunamb, Feiz ha Breiz, Breiz h.a.

212

Evezhiadenn hollek ar c'helenner war ar boelladenn gentañ :

« Reizh eo ar pezh a zisplegit a-zivout an Eil Emsav Sevenadurel hag ar boblañs, hogen diglok. Ret eo pouezañ war ar pezh a zo boutin d' an daou. Ret eo diforc'hañ mat ar pezh n' eo ket boutin ha dezrannañ. An Emsav zo un eztaol eus pobl Vreizh ha da bep mare ez anavezet ennañ doareoù ar gevredigezh vreizhat. Ar gudenn amañ oa diskouez an Emsav Sevenadurel evel un eztaol eus ar gevredigezh vreizhat etre 1919 ha 1939. Forc'hellegezh an Eil Emsav Sevenadurel (ha politikel) a c'hoarvez eus an devoud-mañ : den n' en deus graet ar c'hemm etre ar gevredigezh arnevez hag ar gevredigezh henvoazel. N'eo fraezh nepred d' an Eil Emsav eo ret diskar ar gevredigezh henvoazel hag ar brezhoneg henvoazel da heul. Ar strivoù renet evit enframmanñ yoc'hadoù bras (er stourm yezhel) zo diazezet holl war aspadenoù ar gevredigezh henvoazel ».

* * *

TESTENN II. - Roll dispac'hel GWALARN

* * *

Un dispac'h a zistruj bepred. Se a voe merzet ervat gant strollad Gwalarn, hag un argerzh dispac'hel anavezet-mat, hini ar sklav o sevel a-enep d' e vestr gant armoù hemañ end-eeun, a heuilhjont, o « stourm ouzh ar galleg gant ar binvioù end-eeun ma stourmer ouzh ar brezhoneg ». Hogen an distruj dispac'hel a zegas ivez ur goullo e buhez an dispac'herion ; ar re-mañ a c'hell bezañ spontet rak ar goullo-se ha distreiñ d' o foent-loc'hañ : ar bed kozh. Seurt kelc'h-emwashaat a oa bet lakaet tro ennañ abaoe ar stagidigezh gant an holl emsavioù diseurt. Gwalarn avat a zeuas da derriñ ar c'helc'h-se ma oa bac'het spered Breizhiz, o lavarout « ne oa ket ar brezhoneg da virout, met da grouiñ ». Setu kelennadurezh an dispac'h speredel deraouet er vro-mañ e 1923 gant pennadoù kentañ Roparz HEMON war Breiz Atao. « Dieubomp ar Spered ha dieubet e vo pep tra. »

213

E gwirionez, mar gell armoù adsav ur bobl mac'homet bezañ re ar bobl vac'hom, e c'hellont ivez bezañ an armoù adkavet gant ar bobl drec'het e don donañ hec'h Istor. Dispac'h Gwalarn a ziwane goude labourioù VALLEE ha Meven MORDIERN. Roparz HEMON a rebeche da Vreizhiz bezañ kouezhet en anistor dre o laoskoni hag o digalon. « Tadoù ar yezh » a zaskore dezho lodenoù gwellañ o zremenet gant an *Notennoù diwar-benn ar Gelted kozh* (1911-1912) ha *Sketla Segobrani* (1923-1925). Hag evel e pep dispac'h, an distro d' an andonioù koshañ ha gwirionañ a gas da stêrioù ec'hon ha dianav. Roparz HEMON a c'houlenne digant ul lennegezh vroadel bezañ ur prenestr digor war an etrevroadelezh : oberourion an Notennoù hag ar Sketla eo a labouro war Istor ar Bed etre 1929 ha 1938. Gounit a rae bemdez hon lennegezh pinvidigezhioù nevez, hep koll tamm ebet eus he broadelezh. Gwelomp a-dostoc'h arvezioù dispac'hel all eus Gwalarn. Pep

dispac'h a grog gant un nebeut tud. Alies e komz Roparz HEMON eus « an dibab-tud » ma 'z eo ret labourat evito, hag e gwirionez, mard oa rouez an danvez-lennerion, e oa rouez ivez an danvez-skrivagnerion en-dro dezhañ pa savas ar gelaouenn (1). Houmañ, hervez he c'hrouerion, a oa a-raok pep tra un oberenn a zeskadurezh, da lavarout eo un benveg-stummañ. An Emsav, o ren e Gwalarn al labour ramzel ha gwirion a-dal da virelouriezh ha kempennelouriezh ledemsavioù ar mare, a enebas ouzh ar skolioù gall e Breizh dre grouiñ e 1935 Skol Ober, egin an Deskadurezh Vroadel Brezhon.

Strollad Breiz Atao, dre ziouer a stummadur politikel, ne ouezas ket ren un daelerezh-dieubiñ gant ar bobl vrezhon. Strollad Gwalarn avat a welas splann fazi an dud a fell dezho mont d' ar bobl hep bezañ stummet en a-raok. Seurt gweled war dachenn ar yezh a dalvezo d' an trede Emsav war dachenn ar politikerezh.

(1) Mat e ve dezrannañ mennoz « an dibab-tud » pe ar « vrientinion » enebet ouzh ar werin. Hag ez eo un aspadenn eus emlorc'h bourc'hizion vihan kêrioù Breizh, un heklev d'an « damkaniezhoù » brientinel a rae berzh er mare-se, ur striv da gompren saviad enkrezus an Emsav ? En degouezh-mañ, hag e tegase sklerijenn war ar saviad-se ?

214

Enebiñ ouzh an divyezhegezh e Breizh a oa enebiñ ouzh ar rannvroelezh : labourat evit an unyezhegezh a oa labourat evit ar vroadelezh. O tiorren ur yezh vroadel a oa da vezañ war un dro ur yezh kelenn ha stummañ, e soñje da strollad Gwalarn e vefe krouet e Breizh ul lennegezh vroadel gouest da c'henel ar gevredigezh vrezhon nevez (1). Houmañ avat ne c'hell diwanañ nemet diwar un nerzh speredel a ve war un dro un nerzh politikel. Fazi Roparz HEMON hag Olier MORDREL a voe « strollañ ez-didro holl dalvoudegezhioù ar brezhoneg... er-maez eus pep politikerezh ». Kement hag anzav ar fazi-se eo a ra, pa lavar (" Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh ", p. 263) « ar vuhez a dle magañ al lennegezh ». Edo o ren warnañ e-unan ur pleustr dispac'hel all : dezrannañ e oberoù personel (2).

Bezef a vezo, Roparz HEMON hag e vignoned, o kenderc'hel goude « tadoù ar yezh » da zistrujañ aspadennoù rannyezhezhel ar brezhoneg, ha dreist-holl o sevel ur yezh pinvidik, glan ha gwevn barrek da reiñ korf d' ur wir lennegezh vroadel, a grouas, hep rat dezho marteze, ar yezh-stad, yezh ar c'hêrioù, gouest da bleustriñ holl dachennoù ar vuhez arnevez. Ganto e voe ganet an den breizhat nevez, keodedour an ugentvet kantved.

(1) En amzer Gwalarn ne oa ket anv a sevel ur gevredigezh nevez. War an hent edo Gwalarn, hogen ne verzas nepred e oa ret diskar ar gevredigezh henvoazel, eleze ne oa ket fraezh al labour sevel ur gevredigezh nevez e spered tud Walarn ma oa fraeshoc'h en o oberoù.

(2) Hogen pegeit eo padet ar striv-se d' en em gompren, da gompren ar pezh a raed. Ha kavet eo bet Breizh ur wech da vat gant Roparz HEMON ?

* * *

Evezhiadenn hollek ar c'helenner war an eil poelladenn :
« Mat eo ho poelladenn ha klok, nemet war ur poent : betek pelec'h eo bet dispac'hel GWALARN. »

* * *

CHETICAMP

Ne lavar, sur a-walc'h, an anv-mañ netra deoc'h ha n' eus ket da vezañ souezhet eus kement-se rak Cheticamp (1), evel Meriadeg, n' eo ket ur gêr vras daoust dezhi kaout ur « paùr ». Ur barrez eo eta, evel ma 'z eus kement anezho e Breizh, nemet emañ pell-pell du-hont, en tu all d' ar Mor Atlantel, war aod kornog Enez-ar-C'hab-Breizhat, anezhi ul lod eus Rannvroioù-mor ar C'hanada. Cheticamp a zo, ivez, talbenn ul levr tev, 317 pajennad ennañ, m' en deus e oberour, an tad Anselm Chiasson, kabusin, dastumet ennañ, gant aked ha karantez, ar pep gwellañ eus an anaoudegezh en deus eus ar bobl m'eo bet ganet enni. Ar bobl-se a vez anavezet dindan an anv a **Akadiiz** hag e ouzer ez eo anezho diskennidi eus ar C'hallaoued a yeas da chom e sav-heol ar C'hanada er 17-vet kantved hag a zo deuet a-benn da virout betek hiziv, daoust d'ar reuzioù bras o deus gouzañvet, yezh ha gizioù o hendadoù. Chetikantiz a zo anezho ul lod eus ar bobl-se (2). Ha setu perak e c'hell bezañ dudius ha talvoudus evidomp levr an tad Chiasson rak an istor a zo danevellet ennañ a denn, en ur mod bennak, d' hon hini.

An Akadi, diazezet, da gentañ, e 1604 gant un toulladig Gallaoued, diskaret ha rivinet kerkent ha 1613, a voe adsavet e 1632 gant Isaac de Razilly a oa gentañ « 300 den eus ar gwellañ hag int dibabet e-touez poblañs an Touren hag ar Poatou ». Berzh a rejont peogwir, e 1755, pep penn-tiegezh, e kornad ar Mengleuzioù « a oa en e beadra 15 loen-korn, 30 dañvad ha 14 pemoc'h ».

E 1713, avat, e krogas da vat reuzioù Akadiiz. Er bloaz-se eo e voe roet gant ar Frañsizien ledenez ar Skos-Nevez d'ar Saozon. Enez-ar-C'hab-Breizhat hag Enez-Sant-Yann - muioc'h anavezet dindan an anv a Enez-ar-Priñs-Edward - chomet o-div dindan dalc'h ar C'hallaoued a zeuas da vezañ broioù-herberc'h evit Akadiiz ar Skos-Nevez, dreist-holl adalek 1740. Er bloaz 1758, avat, kreñvlec'h Louisbourg o vezañ bet kemeret gant ar Saozon, ne chomas hogos netra eus galloud ar C'hallaoued er c'horn-se eus ar bed. Klask a reas ar vistri nevez peurgas annezidi kentañ ar vro ; brudet eo c'hoazh ar c'hrizder a ziskouezjont neuze evit seveniñ o mennad. Dastumet e voe ar Akadiiz en o ilizoù, miret da brizonidi ar roue, ha lakaet dre heg war vourzh listri da vezañ skignet war aodoù an Amerika hag an Europa. Koulskoude, ul lod anezho a zeuas a-benn da gavout repu er c'hoadeier e-lec'h ma voent chaseet evel loened gouez gant ar Saozon e-pad un dek bloavezh bennak. N' eo nemet e-tro 1768 ma c'helljont kregiñ da zont en-dro d' al lec'hioù bet annezet ganto a-raok. Gwall-nebeut edont, avat, hag int paour-razh rak e oant bet diberc'hennet eus o madoù gant ar vistri nevez. Da skouer, war ar 6.000 a dud a oa o vevañ e pemp « parrez kaer » Enez-Sant-Yann ne chome, d' ar mare-se, nemet un tregont bennak a diegezhioù.

(1) Talbenn klok al levr a zo : " Cheticamp, Histoire et Traditions acadiennes ". Embannet eo bet gant an " Ed. des Aboiteaux " e Moncton, er bloaz 1961. Dont a ra er-maez eus gwaskoù ti-moulerezh Sant-Jozeb, e Krec'h-ar-Roue, evel ma lavar Jakez Konan.

(2) " Chetikantiz ", ha neket " Cheticampiz ", rak e ra tud ar vro, e galleg, " Cheticantins " anezho o-unan.

Evit dont en-dro da Cheticamp, lavaromp ne oa o chom eno, e 1782, nemet daou diegezh. Re all a zeuas, unan hag unan, hag, e 1809, diouzh an niveradeg resis a voe graet gant ur misioner, e oa eno 53 tiegezh o vevañ. En ur rollad a zo e penn-diwezhañ al levr, war an 61 a dud meneget ennañ hag a vez sellet outo evel diazeourien Cheticamp ha Margaree, ar barrez tostañ, n' eus a gement nemet un eizh bennak hag a zo roet evel ganet er C'hab-Breizhat. Al lod brasañ anezho a oa diskennidi eus Akadiiz ar Skos-Nevez, daoust d' un darn anezho bezañ ganet pe en Enez-Sant-Yann pe, zoken, e Bro-C'hall. Koulskoude, daou anezho a zo roet

evel deuet eus Enez-Jerse ha pevar eus Iwerzhon.

Pezh a zo anat, eta, diouzh ar rolladoù-tud roet gant an tad Chiasson en e levr, eo ne oa, e-touez an dud-se, hini ebet o tont eus Breizh. Anvioù gallek a zo gant an darn vrasañ anezho. Anv an oberour, da skouer, a oa douget gant 11 eus an 19 den ganet en Enez-Sant-Yann. E-touez ar re all, ken gallek all, e kaver Aucoin, Deveau, Gaudet, Doucet, Poirier h.a... A-hend-all, n' eo damgomzet eus Breizh, el levr a-bezh, nemet div pe deir gwech. Diwar-se, ha diwar orin an dud deuet a-gevret gant Isaac de Razilly, e c'heller dastum n' o deus ar Vretoned kemeret perzh ebet e poblidigezh Rannvroioù-mor ar C'hanada.

E 1803 e oa 185 « ene » o chom e Cheticamp hag e 1879 e save ar boblañs da 2.500 a dud daoust ma oa bet savet ur barrez all diwar e goust ha daoust ma oa aet un toullad mat a Chetikantiz da chom e rannvroioù all ar C'hanada, dreist-holl, en Ontario.

O vezañ bet diberc'hennet eus o douaroù gant ar Saozon e voe ret da lod eus Akadiiz en em dreiñ etrezek ar mor evit bevañ. Kement-se a zo gwir dreist-holl evit Chetikantiz o deus bevet, al lod muiañ anezho, a-ziwar ar pesketa. Nemet, tud dister ha dizesk ma vezent, n' o deus graet, e-pad pell amzer, nemet bevañ-bevaik. Gwerzhañ a raent o fesked da Jerzeiz a bourveze anezho gant ar marc'hadourezhioù o doa ezhomm anezho. Ar seurt kenwerzh a zo anavezet-mat evit pinvidikaat ar re hen kas en-dro ha paouraat ar brodrierien. Sed end-eeun pezh a c'hoarvezas da besketaerien Cheticamp. Ne deujont a-benn d' en em zieubiñ eus galloud drastus ar Jerzeidi nemet pa voent desketoc'h ha war atiz o fersoned ha, dreist-holl, eus an Ao. Fiset, ur gwall spered a zen anezhañ ginidik eus ar C'hebek. Diwezhatoc'h, e teuas a-benn Chetikantiz d' en em vodañ ha da sevel etrezo kenvreuriezhoù-gwerzhañ ha prenañ hag a-ziwar neuze ez eas stad an dud war wellaat.

217

Evel m' am eus hel lavaret dija, Chetikantiz a zo chomet feal d' o yezh ha d' o sevenadurezh betek hiziv ha levr an tad Chiasson a zo un testeni eus kement-se. Saozon fallakr an XVIII-vet kantved, a venne kas Akadiiz da get, n' int ket deuet eta a-benn eus o zaol. Kement-se a zo dleet, da gentañ penn, d' an dud o-unan n' o deus biskoazh fallgalonet. Dleet eo, evit Chetikantiz, d' al lec'h m' edont en em ziazezet ennañ hag a zo chomet pell amzer pell diouzh hentoù bras ha kêrioù meur ar C'hanada. Ret eo menegiñ, ivez, labour talvoudus meurbet beleien zo eus o gouenn o deus strivet war dachenn ar relijion met, ivez, da wellaat o stad a vuhez ha da virout dezho o sevenedigezh c'hall. Diwar-benn unan anezho, an Ao. Fiset, e lavar an oberour e voe « unan eus ar c'haerañ e-touez ar veleien ganadian-gall ken niverus, en em roas d' an eskobti hag a labouras da saveteiñ Akadiiz diouzh ar saoznekaat ».

Kement-se, koulskoude, a voe sevenet en ur vro a zo bet alies digar evito. Daoust m' eo aet stad Akadiiz war wellaat e-kerz an XIX hag an XX-vet kantved, n' int ket c'hoazh, kement ha ma ouzon, broiz « klok o lod ». Ne vo ket didalvoud, er c'heñver-se, sellout penaos eo bet skignet an deskadurezh en o zouez.

N' eo nemet e bloavezhioù kentañ an XIX-vet kantved ez eus bet kavet un nebeut tud, en o zouez, o c'houzout lenn ha skrivañ ha kement-se a oa dleet, moarvat, da labour ar visionerien a zeue, tro ha tro, d' o gweladenniñ. E 1811, ez erbedas ar gouarnamant d' an dud dindanañ da sevel skolioù. E 1826 e voe rediet kement kêriadenn vras da gaout ur skol hag, e 1832, e voe roet arc'hant gant ar gouarnamant evit o derc'hel e-ratre. Evit d' ar skolioù katolik bezañ aotreet e chome, peurliesañ, ar galleg e toull an nor anezho. Koulskoude, e 1841, e voe aotreet ober gantañ ha gant ar gouezeleg hag an alamaneg (1).

(1) Sed amañ ar pennad eus al lezenn : « Ra vezo divizet en devo kement skol a zo, ma c'hellfe an deskadurezh boutin bezañ roet enno e galleg, e gouezeleg pe en alamaneg, e n' eus forzh peseurt kornad eus ar vro, ar gwir da gaout kement a arc'hant digant ar gouarnamant hag ar skolioù ma vefe an deskadurezh displeget enno e saozneg ». (Nova Scotia Laws. 1841. Troet a-ziwar un arroudennad e levr

an Tad Chiasson, p. 162.)

Ar gouezeleg a zo meneg anezhañ amañ a zo hini Bro-Skos, poblet ma voe ar vro gant Tiruheliz skosat a veze alies katoliged ha gouezelegerien war un dro. Meur a desteni a gement-se a zo el levr. Da skouer, e-touez ar 16 beleg a labouras e Cheticamp evel kureed etre 1869 ha 1953 e oa 5 anezho gant anvioù gouezelek. Setu int amañ : Mc Neil (2), Mc Lean, Mc Kinnon, Mc Donald. Embannet e vez gouezeleg gant kelaouennoù ar Skos-Nevez hag ur gazetenn sizhuniek e gouezeleg penn-da-benn a voe moulet eno eus 1892 da 1904 (S.o. " Páipéar Gaeilge Nova-Scotia ", e " Inniu " 25-4-1969).

218

E 1864, avat, e voe unvanaet an deskadurezh gant ar gouarnamant en holl skolioù ha, neuze, ne voe mui aotreet nemet ar saozneg. Padal, ne voe ket peurgaset a-grenn ar galleg diouzh ar skolioù nemet diaesoc'h a se e veze ober gantañ dre ma veze alies ar vistri dic'houzvez anezhañ, ha rouez al levrioù-skol gallek. Ouzhpenn-se e oa an holl ensellerien saoznegerien anezho. Ne voe gwellaet an traoù nemet pa c'hellas ar vistri bezañ dibabet e-touez Akadiiz bet desket ar vicher ganto. Er bloaz 1902 e voe gwellaet lezenn 1864 hag aotreet ar galleg adarre. E 1908 e voe anvet ur « Gweladenner » gallek a-ratoz evit ar skolioù divyezhek hag int dindan evezh bepred an ensellerien saoz. E 1926 ez eas ar « gweladenner » da enseller hag hiziv ez eus daou enseller gallek er Skos-Nevez. E 1939 eo bet gwellaet c'hoazh lodenn ar galleg a zo evel-hen :

« 1. - Betek ar seizhvet bloaz e vez kelennet an holl zanvezioù e galleg nemet an niveroniezh hag ar saozneg.

2. - Eus ar 7-vet betek an 10-vet bloaz e vez dalc'het da zeskiñ ar galleg hag ar saozneg en div yezh. Levr-dorn an Istor a rank bezañ e galleg hag hini an Douaroniezh a vo e galleg ivez kerkent ha ma vo kavet unan a vo ennañ un damsell dereat eus ar Rannvroiou-mor. Al levrioù all, daoust dezho bezañ savet e saozneg, a c'hell bezañ displeget e galleg gant ar mestr.

3. - E-pad an tri bloavezh war-lerc'h (10, 11, 12-vet bloaz) an danvezioù a zo an hevelep re hag er skolioù saoz nemet evit yezhadur ar galleg a zalc'h da vezañ desket e-pad an 10-vet hag an 11-vet bloaz » (p. 168).

Gwelout a reer dre se n' eo ket bet Bro-C'hall ar vro nemeti o soursial eus deskadurezh ar bobl hag o deus, broioù 'zo en em ziskouezet brokusoc'h ha reishoc'h egeti, pezh n' eo ket gwall-ziaes. Anzav a ra an tad Chiasson n' eo ket bet dirouestlet ar gudenn evit ar gwellañ hag ez eo diaes a-walc'h ober gant an doare-kelenn-se. O komz diwar-benn Cheticamp hag ar vistri e lavar ne vezont ket brogarour emskiantek a-walc'h ha, rak-se, e sellont ouzh ar saozneg evel ouzh an alc'houez burzhudus a zo ret e gaout evit ober berzh ha ne roont ket d' ar galleg ar pouez a rankfe kaout (p. 168).

Chetikantiz o deus graet strivoù ivez evit kas war-raok an deskadurezh uhel. Savet o deus ur gevredigezh evit-se a ro yalc'hadoù da Akadiiz « a zo c'hoant dezho heuliañ studioù klasel, uhel pe war an danvez ispisial » en un ensavadur gall. E 1957, 47 skoliad o doa gellet kas war-raok seurt studioù a-drugarez dezhi. En ur ger berr, Kevredigezh Sant-Per a ra war-dro « kement tra o sellout ouzh buhez, dreistvuhez ha bleuniadur Akadiiz ar c'hornbro » (p. 170).

219

A-drugarez d' ar strivoù-se, war dachenn an deskadurezh, ez eo deuet meur a Chetikanad da vezañ brudet pe evel medisined pe evel kelennerien skolioù-meur pe e skourroù all eus ar ouiziegezh. Beleien, leaned ha leanezed diouzh an druilh a zo bet roet ganto d' an Iliz. Unan bennak e-touez an dud desket-se a zo savet gant kalon a-du gant o c'henvroiz evit difenn o gwirioù.

Daoust da se, e tiskouez amzer-da-zont ar sevenadurezh c'hall bezañ teñval a-walc'h e Rannvroiou-mor ar C'hanada nemet er Brunswick-Nevez e ve. Eno eo ez eo Akadiiz an niverusañ. Er-maez eus ar Rannvro-mañ e vez skignet strolladoùigoù

anezho e-touez ar saoznegerien. Er c'heñver-se, kudenn Chetikantiz a zo heñvel ouzh hini Breizh-Izeliz. Divyezhek int deuet da vezañ hogos an holl anezho hag e venn lanv ar saozneg muioc'h-mui o beuziñ. Ra vezo soñjet e nerzh spontus ar c'helaouennoù, ar radio, ar pellwelerezh, an douristelezh, ar c'henwerzh saoz. Soñjit ouzhpenn en Akadianed niverus oc'h ermaeziañ er broioù saoz. « Kement-se holl, » a skriv an tad Chiasson, « a zo ur riskl evit yezh-vamm ar strolladoùigoù-se rannet diouzh kreizennoù gallek all eus ar vro » (p. 282). Meno ar c'helenner Dulong, eus Skol-Veur Laval, deuet war al lec'h d' ober un enklask, n' eo ket gwall-gonfortus. Diskleriañ a rae e 1957 : « Stad ar galleg a zo... diaes-tre e Cheticamp. Ar saozneg ar c'hreñvañ e stourm an div yezh. War baouraat ez a ar galleg eus ur rummad d' egile. Kontammet eo muioc'h-mui gant ar saozneg. Lennet e vez nebeutoc'h-nebeutañ. An traoù o vezañ evel m' emaint, ret eo gwelout ez eo tonket ar galleg da vont da get gant an amzer e Cheticamp, nemet e c'hoarvezfe ur seurt burzhud » (p. 282).

Nemet e kred d' an tad Chiasson n' eo ket echu ar stourm hag « e teuio ar gwarez dre spiswel beleien ar parrezioù, al leanezed o kelenn, hag ar skolaerezed hag int o c'houzout stummañ renerien lik nerzhus ha lorc'hus a veizo ez eo ar galleg ur binvidigezh evit Cheticamp » (p. 282).

Hen hetiañ a reomp, ni ivez, rak ma stourmomp amañ ouzh ar galleg, stourm Akadiiz e reter ar C'hanada a zo heñvel ouzh hon hini.

L. ANDOUARD.

NOTENNOU

gant L. Andouard, Per Ar Bihan, Per Denez ha Ronan Huon.

Hor Mignoned

Alan SOUFFEZ DESPRE hag e wreg zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Gwenola, e Rueil d' an 19 a viz Meurzh.

Pierre LEMOINE ha Maryvonne VALLERIE, Arma, Gaela ha Per-Iwan a gemenn deoc'h eo kresket an tiegezh gant ganedigezh ar plac'h vihan Solen, d' an 9 a viz Mae.

Gabriel ha Nannig CHEREL zo laouen o kemenn deoc'h eo bet ganet o merc'h Levenez, d' ar 7 a viz Gouere e Roazhon.

Laouen bras eo Anne ha Gwenola PETITBON o reiñ deoc'h da c'houzout o deus bet ur c'hoar vihan Nolwenn hec'h anv, en Alre d' an 11 a viz Mae.

Kañv

An drouiz Yann KAROFF zo aet da anaon d' ar 25 a viz Ebrel e Roazhon. E-touez ar re o doa savet " Unvaniezh Yaouankiz Breiz " e 1919 e oa.

Hor gourc'hemennou a gengañv a gasomp d' e diegezh ha d' e vignoned.

Kerseet omp bet o c'houzout e oa aet da anaon an Aotrou Kelenner POKORNY eus Zürich. Kelenner e oa war ar yezhoù keltiek. Ur mignon mat e oa d' ar Gelted ha lenner feal d' Al Liamm.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ EBREL :

It. Kemere, 50 lur ; Y. Souffes, 35 ; J. Le Moigne, 12 ; M. Piron, 10 ; F. Nedelec, 5 ; G. Rolland, 9 ; C. Delalande, 20 ; E. Ropers, 10 ; R. Moride, 25,20.

- War un dro : 176,20 lur.

MIZ MAE : N. Apgawain, 13,25 lur ; A. Herri, 40 ; J. Renault, 25 ; A. Le Nineze, 20 ; Y. Guiomard, 25 ; Y. Bouessel, 20 ; dizanv, 10 ; M. Blanchard, 5 ; F. Bouvier, 10.

- War un dro : 168,25 lur.

1.179,34 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl !

" Al Liamm ", 602 koumananter

E derou miz Mae e konte ar gelaouenn 602 koumananter lodennet evel-hen :

Aodoù an Hanternoz, 86 ; Penn ar Bed, 125 ; Il ha Gwinum, 76 ; Lijer Atlantek, 32 ; Mor Bihan, 39 ; Rannvro Bariz, 113 ; Departamantoù all, 69 ; Afrika an Hanternoz, 2 Afrika Du, 1 ; Iwerzhon, 10 ; Kembre, 10 ; Skos, 3 ; Bro-Saoz, 8 ; Alamagn, 10 ; Helvetia, 1 ; Izelvroioù, 4 ; Belgia, 2 ; Stadoù-Unanet, 3 ; Kanada, 6 ; Arc'hentina, 1 ; Haiti, 1.

Evit ar wech kentañ abaoe he c'hrouidigezh, e teu AL LIAMM da gaout muioc'h a 600 koumananter. Kalonekaus-meurbet eo. Trugarekaat a reomp an holl o deus skoazellet ac'hanomp en ur gavout lennerien nevez. Spi hon eus e kendalc'himp buan da vont war-raok er feur-se.

Advouladurioù

Advoulet eo bet gant AL LIAMM e derou ar bloaz : « Grammaire Bretonne » Roparz Hemon, « Cours Élémentaire de Breton » ha « Méthode Rapide ». A-hend-all lakaet eo bet dindan ar wask pevare mouladur ar « Geriadur gallek-brezhonek ». Ar « Geriadur brezhonek-gallek » kresket eo echu e lizherennañ. Bez e vo 820 pajenn ennañ. Gant ar mouler emañ ivez « Ho kervel a rin en noz » un dastumad danevelloù-berr gant Roparz Hemon bet embannet evit al lodenn vrasañ war ar gelaouenn " Arvor " ha war " Ar Bed Keltiek ". Dibenn an « Testamant Nevez » zo bet kaset d' ar mouler hag a zeuio er-maez e dibenn ar bloaz.

Moulet e vez bremañ 740 skouerenn eus Al Liamm bep gwech. An niverenn 139 (ennañ ur c'hliched 54,20 lur) he deus koustet deomp 2.698,60 lur. Kement-se a ziskouez deoc'h pegement a brofoù eo ret deomp kaout evit derc'hel da embann 80 pajenn bep daou viz.

222

Kamp ar Vrezhonegerien

Dalc'het e vo Kamp ar Vrezhonegerien er bloaz-mañ e Kintin etre ar 15 hag an 31 a viz Gouere. Kentelioù e sell da dremen an trec'h kentaù hag an trec'h meur a vez graet diouzh ar beure. En endervezh e vez c'hoarioù ha baleadennoù. Pep tra vez graet e brezhoneg, yezh ar C'hamp zo ar brezhoneg hepken.

Goulenn diskleriadurioù digant Vefa de Bellaing, 28, rue des 3 Frères Le-Goff, Sant-Brieg.

Ur " Skol-Uhel ar Bobl " e Bro-Holland

Ur strolladig Kelted ha Skandinaviz, renet gant an Dr. Noelle Davies, a zo kustum da aozañ, abaoe un nebeut bloavezhioù, ur skol-hañv gouestlet da studi kudennoù Europa, Europa gwelet gant ar Gelted. E Breizh eo bet dalc'het ar skol-se daou vloaz zo. Hevlene emañ dalc'het e Bergen, e Bro-Holland, er skol " Oude Hof ". Kregiñ a ra d' ar 17 a viz Gouere hag echuiñ a ra d' ar 25. Testenn ar prezegennoù a zo Bro-Holland hag Europa. Saozneg e vo yezh ar skol. Baleadegoù niverus a vo. Priz ar skol a zo 20 lur sterling, hag, ouzhpenn-se, 2 lur hanter arrez pa gaser e anv.

Bez e c'heller skrivañ diwar-benn ar c'hamp-se d' an Ao. Libouban, Cours Complémentaire, 22 - Bourbriac.

Oscar Mac Uilis

N' ouzon ket hag-eñ ez eus bet un Iwerzhonad muioc'h anavezet e Breizh eget Oscar MacUilis. Hag e-touez an Iwerzhoniz o deus sikouret ar Vretoned, eo bet

Oscar MacUilis unan eus ar re wellañ. Ur strolladig-labour a zo bet bodet e Dulenn gant ar pal da sevel ur " memorial " en eñvor hor mignon aet da anaon. Doare ar " memorial " -se a vo diouzh an arc'hant degemeret. Er strollad a ra war-dro eñvoriñ Oscar MacUilis ez eus Cearbhall O Dalaigh, Conor A. Maguire, ar Rev. T. F. Blennerhasset hag an Tad O Laoghaire. Teñzorierez ar strollad a zo an Itron A. Phillips, 6 Taney Crescent, Dublin 14.

Ar Vretoned a garfe skoazellañ ar strollad-se hag enoriñ o mignon Oscar MacUilis a c'hell kas arc'hant d' an Itron Phillips, pe c'hoazh da b-Per Denez en ur verkañ war tu-kein ar chekenn « evit Oscar MacUilis » (P. Denis, Le Ris, Ploaré, Douarnenez - 1499-51 Rennes).

Hor Yezh, niverennoù 56-57, 58 ha 59.

- " Istor ar Yezhoù Keltiek ", Levrenn II

E-pad pell amzer eo chomet sac'het Hor Yezh. Bremañ ez anavez ur vuhez nevez. An Dimezell Keilhe, bet keit all amzer teñzorierez, he deus ranket reiñ he dilez, sammet ma 'z eo gant al labour evit embannadurioù AL LIAMM. He lec'h a zo bet kemeret bremañ gant an Ao. Desbordes, bet brudet evel sekretour-teñzorier AR VRO.

223

An niverenn 56-57 a zo enni studiadennoù gant Gwennole Ar Menn ha gant an tad Kar diwar-benn un nebeut gerioù brezhonek. Ar gerioù a ra danvez ar studi-mañ a zo : KRUG, ARDEMEZ, ARC'HME, KEHEZ, KAHE, KEZE, KEZOUT, GOEZREU, ENEBREZH, GOUHER, DOL, gerioù n' int ket eus an aesañ, evel ma weler. Met gant studioù evel-se e vo sklaeraet meur a gudenn lezet a-gostez gant ar c'heriadurourien gentañ.

An niverenn 58 a zo enni ur studiadenne a yezhoniezh gant F. Kervella, kendalc'h enklask Alan Heussaff diwar-benn brezhoneg Sant Ivi, ul lizher gant R. Delaporte diwar-benn kudennoù yezh hag ur varnadenn gant Arzel Even diwar-benn embannadur *Dismantr Jeruzalem* kaset nevez zo da benn gant Roparz Hemon. Skrid F. Kervella a zo pouezus met mastaret eo bet, siwazh, pa 'z eo bet skoet ar stensiloù : ne vefe ket ur menoz fall, a soñjomp, hen adembann en un niverenn all, hep krennañ war bajennoù an niverenn-se evel just.

En niverenn 59 e kavomp kendalc'h an *Danvez Geriadur* gant G. Esnault. Evel Jul Gros, en deus Esnault dastumet gerioù brezhonek e vuhez-pad, met o fennaouet en deus el levrioù muioc'h eget er yezh komzet. War c'houlenn Gwennole Ar Menn en deus asantet G. Esnault reiñ e fichenoù da embann. Ul labour dedennus da gement hini a gar studiañ ar yezh, ha talvoudus-tre.

An niverennoù 60 hag 61 a zo war ar stern. Daoust d' ar striv a reomp, e chom dale c'hoazh gant ar gelaouenn, peogwir e tlefemp bremañ bezañ erru gant an niverenn 64. « Gant kolo hag amzer », a lavarer, « e vouka ar mesper », ha spi hon eus da vezañ gouest, un deiz bennak, da gas ar gelaouenn d' he c'houmananterien d' an deiziad merket war ar bajenn gentañ evel deiziad ar gelaouenn ! Ar c'houmanant a zo 20,00 lur. Merkomp mat e talvez ar c'houmanant-se n' eo ket « evit ar bloaz », met evit peder niverenn. Ma vez embannet nebeutoc'h eget peder niverenn er bloaz, e vo gortozet a-barzh goulenn digant ar goumananterien kas arc'hant adarre ; ma vez embannet muioc'h eget peder niverenn, e vo, evel just, goulennet un adkoumanant un tammig abretoc'h. Spi hon eus e vo laouen an holl o welout ar gelaouenn o tont aliesoc'h er-maez.

Dibenn levr bras ARZEL EVEN, *Istor ar Yezhoù Keltiek*, a zo bet gortozet pell amzer, ivez, met deut eo a-benn ar fin er-maez. Ar pajennoù 283-553, gant un daolenn ouzhpenn, a ya d' ober an eil levrenn-se. Evel ma 'z eo *Notennoù diwar-benn ar Gelted Kozh* unan eus al levrioù hollek gwellañ a c'heller kavout war an danvez-se, ez eo Istor ar Yezhoù Keltiek ar gwellañ digoradur a c'heller kaout diwar-benn yezhoù Keltia. An eil levrenn-mañ a studi ar C'hembraeg, an

Iwerzhoneg, ar Skoseg (da lavarout eo gouezeleg Bro-Skos) hag ar Manaveg. Evit pep yezh ez eus ur studi « diabarzh » ha ur studi « diavaez ». Ouzhpenn, ur pennad a-ratozh a zo diwar-benn ar Gouezeleg. Ne c'hellfe ket bezañ gwelloc'h, ha suroc'h levr-dorn eget hennezh evit ar re a zo dedennet gant istor o yezh. Un den eeun ha dilorc'h eo Arzel Even, met soñjal a ra din ez eo unan eus hor skiantourien wellañ : un dra gaer eo kaout e brezhoneg frouezh e ouiziegezh.

225

Priz al levr-mañ a zo 27,50 ha 2,50 lur ouzhpenn evit ar mizoù-kas. Koumanant Hor Yezh ha priz an Istor a rank o-daou bezañ kaset da C.C.P. P. Denis, Le Ris, Ploaré, Douarnenez, 1499-51 Rennes.

Emsav

Deut eo er-maez niverennoù 40 hag 41 Emsav.

Kregiñ a ra an niverenn 40 gant ur pennad hir-tre (24 pajenn ennañ) anvet « Pevar stael an Dispac'h ». Da heul e kaver « An Emsav hag ar Vro » o kemenn darvoudoù diabarzh « Emsav stadel Vreizh » ha lizheroù.

Sed amañ taolenn an niverenn 41 :

Kendael : Emsav ha kevredadelezh. Displegadenn gentañ : divrazadur kudenn an darempredoù gant ar sokialouriezh. Er gevrenn « an Emsav hag ar Vro » ez eus lizheroù ha studiadennoù pervezh war levrioù gallek deut er-maez nevez zo : « La révolution régionaliste » gant Robert Lafont, « Comment peut-on être breton ? » gant Morvan Lebesque ha « Libération de l'Homme » gant Bernard Besret.

Emsav ". Koumanant-bloaz : 20,00 F. 30, place des Lices, Rennes - c.c.p. Rennes 2460-10.

Imbourc'h

Deuet eo er-maez niverennoù 5 ha 6 Imbourc'h, miz Ebrel ha miz Mae 1970. Setu taolenn an div niverenn-mañ :

Miz Ebrel, niverenn 5. - Stad, kevredigezh ha sevenadur, gant H. K. - Diskar Ac'hmed Ben Salah, gant Yann Morvan. - Sokialouriezh ha frankiz en trivet bed, gant Ac'hmed Mestiri. - Hor skridoù politikel kozh. - Devezhioù-studi Emsav ar Bobl Vrezhon, Pask 1970. - Youenn Olier a respont d' ur pennad... - Lizhiri.

Miz Mae, niverenn 6. - Don Kic'hote hag ar milinoù-avel. - Stad, kevredigezh ha sevenadur (eil pennad : roll ha bevennoù ar galloud politikel). - Ur vroad sokialour bihan : Albania, gant Jakez ar Bihan. - Hol lennegezh eus derou ar c'hantved, gant Jos Dirlemm-Bras. - Lizhiri. - Devezhioù-studi an hañv.

Koumanant-bloaz : 20 lur. Da gas da : Y. Ollivier, 1 534-25 Rennes. Al lizhiri hag ar pennadoù a zo da gas da : IMBOURC'H : 30, place des Lices, Rennes.

225

Devezhioù-studi an hañv Emsav ar Bobl Vrezhon

Dalc'het e vo devezhioù-studi an hañv Emsav ar Bobl Vrezhon e Bro-Wened etre an 29 a viz Gouere hag an 12 a viz Eost. Evit kemer perzh enno e ranker bezañ gouest da lenn ha da skrivañ ar yezh. Evit kaout diskleriadurioù e ranker skrivañ da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, 35 - Rennes. Priz en devezh a vo war-dro 12 lur.

Geriadur Istorel

Deut eo er-maez kaier 108-109 Preder. Ennañ e kaver rann 16 (kaouenn-kempenn) Geriadur Istorel ar Brezhoneg. Priz pep rann 100 pajenn : 9,00 lur. Dr Etienne, CCP 16 039 19 Paris.

" Le Trésor breton parlé "

Le Trésor du Breton parlé : Dictionnaire Breton-Français des expressions figurées, gant Jules Gros. 560 pajenn. E gwerzh e ti an oberour, Lokemo.

E 1966 e oa bet embannet lodenn gentañ oberenn Jules Gros " Le Trésor du Breton parlé ", ur studiadenenn diwar-benn yezh Treger. Al levr a oa liesskrivet ha ne oa ket gwall aes da lenn. An eil levrenn avat zo kalz kaeroc'h ha plijusoc'h rak moulet eo. Ur geriadur eo ma kaver ennañ an troioù-lavar en deus Jules Gros dastumet a-hed e vuhez war-dro Tredrez ha Lokemo dreist-holl. Al levr n' eo ket skrivet e brezhoneg unvan. Ne welomp ket avat ar gounid a zo o virout stummoù tregeriek evel **arru** hag **achu** e-lec'h **erru**, **echu** pa ne virer stummoù all ebet eus yezh Treger bet miret e brezhoneg unvan, evel an dibennoù-verb **añ**, da skouer, pe al lizherenn **p** e stummoù evel **dimp**, **lavaromp** hag all.

En desped da se al labour a zo bet graet gant aked ha dudius eo, ha meur a dro-lavar eeun a gaver emañ hag a c'hello pinvidikaat yezh hor skrivagnerien.

Bodadeg Galv e Keraez

Kaset zo bet deomp keloù eus Bodadeg Galv e Keraez, d' an 19 a viz Ebrel diwezhañ.

Ur mil bennak a dud, labourerien, kelennerien ha tud yaouank o deus kemeret perzh er vodadeg.

Savet ur bloaz zo, eo deut a-benn **Galv** da sevel 32 strollad-lec'h, a stourm evit ma ne chomo ket Breizh un drevadenn, evit ma vo lakaet ar brezhoneg er skolioù war ar memes renk hag ar yezhoù bev all, hag evit ma vo klevet brezhoneg e-pad teir eur bep sizhun er skinwel.

226

Dont a rae Bodadeg Galv Keraez war-lerc'h 6 bodadeg all bet dalc'het e kêrioù Breizh abaoe penn-kentañ ar bloaz-mañ. En o frezegennoù o deus Lan Abgrall, Fanch Broudig hag Erwan Evenou diskouezet pegement ez ae war greskiñ an emgann-se. Kaset o deus da soñj e oa ur gwir torfed klask mougañ yezh ur bobl bennak, ha n' eus en Europa nemet div vro all oc'h kemend-all, Bro-C'hres ha Bro-Spagn.

"Buhez ar Vretoned "

An embanner gall Tchou a zo o paouez adembann " Breiz Izel ou Vie des Bretons de l'Armorique ", ul levr a oa bet embannet evit ar wech kentañ e 1844. Al levr a oa skeudennet gant Olivier Perrin en doa gouestlet 30 bloavezh eus e vuhez o livañ pe o tresañ war-eeun taolennoù eus ar vuhez pemdeziek e Breizh Izel en amzer-se. Ar skrid zo gant Alexandre Bouet, bez ez eus 120 skeudenn gant Olivier Perrin ha 80 luc'hskeudenn ouzhpenn. Ul levr 466 pajenn keinet : 45 lur.

Ur sizhun evit netra en Iwerzhon

Rener ar gelaouenn Armor a gemenn e vo klozet ar genstrivadeg "Ur sizhun evit

netra en Iwerzhon " d' an 31 a viz Gouere 1970. Reolennoù ar genstrivadeg zo bet embannet war niverenn 9 "Armor " a c'heller kavout er stalioù pe goulenn digant " Armor ", 10, rue Vicairie, Saint-Brieuc, C.C.P. 2691-70 Rennes, evit 2,20 lur.

Ar C'hevre Keltiek

IWERZHONIZ EN TOULL-BAC'H. - Galv ar C'hevre Keltiek.

Warlene e miz Eost e voe argadet ur c'harter eus Beal Feirste (Belfast) gant sponterien hag archerien, c'hoant dezho derc'hel un darn eus ar boblañs dindan yev an " Unioniste " ha mirout ouzh Iwerzhon da vout unanet. Lazhet e voe tud ha devet tiez, tra ma ranke kalz tud all tec'hout. N' o devoa an dud-se tu ebet d' en em zifenn.

Da heul ar darvoudoù-se e klaskas Iwerzhoniz 'zo prenañ armoù e Bro-Saoz evit bezañ gouest da 'n em zifenn, ma vefe argadoù heñvel adarre. Paket e voe 6 den, gant harp flastrerien, hag emaint bremañ en toull-bac'h e Bro-Saoz. O anvioù : Eamonn Smullen, Gerry Doherty, Conor Lynch, Pat O Sullivan, Berry Bruton, Alan MacIlveen. Darn a zo barnet evit 6 vloaz.

Abaoe ur pennad e vez graet displegadegoù gant Republikaned Iwerzhon evit pouezañ war c'houarnamant Bro-Saoz da lezel anezho da vont dieub.

Aloubet o deus bet evel-se strolladoù displegadegerien burevioù ar c'hompagnunezhioù-kehentañ saoz, B. E. A. ha British Rail, e Dulenn hag e Corcaigh ouzh o derc'hel e-pad div pe deir eurvezh bep tro. Aloubiñ a rejont ivez kannati Iwerzhon e London, rak tamall a reont da c'houarnamant Iwerzhon bezañ roet harp d' ar Saozon evit herzel an dud-se ivez.

227

An displegadegoù-se a zo ivez evit tennañ evezh o c'henvroiz war ar brizonidi hag ar vuhez kriz a reer dezho er prizon. Goulenn a reont ouzh an holl re a fell dezho o harpañ, hiniennoù koulz ha kevredigezhioù, skrivañ da The British Home Secretary, c/o Home Office, London S.W. 1, o c'houlenn outañ dieubiñ ar 6 prizonad-se diouzhtu, hep strishadur ebet. Pedet e vezer da reiñ keloù eus ar goulennoù-se d' ar c'helaouennoù, ha dreist-holl da Political Prisoners' Release Campaign, f/c 30 Plas Gardnar, Ath Cliath 1, Eire/Iwerzhon.

D' an 20 Mae ez eas ur strollad Republikaned tre e-barzh Burev ar Paseporzhioù, Kannadti Breizh-Veur, Dulenn hag e prenjont an norioù. Gronnet e voent gant ar polis, hag a rankas terriñ dorioù evit mont betek enno. Int avat ne rejont ket gant gwallnerzh. Harzet e voe 17 anezho : en o zouez e oa 5 den eus Doire (Derry), 5 eus Beal Feirste (Belfast) hag ur Gembreadez iwerzhonegerez, Janice Williams. Hi a zo sekretourez Skourr Iwerzhon ar C'hevre Keltiek, met n' eo ket er garg-se e kemere perzh.

Emañ ar seitek den-se bremañ en toull-bac'h e Mountjoy Prison, Dublin. Nac'het eo bet ar gwir outo da chom en o frankiz da c'hortoz o frosez, daoust ma vez aotreet kement-se da dorfedourien voutin. Da zoujañ a zo na vint dalc'het a sizhun da sizhun hep prosez, hag e kollint o labour.

Gouarnamant Dulenn a zo bet nevez 'zo en ur wall-enkadenn, peogwir en deus ranket an Tevezeg J. Lynch terriñ daou ministr bras eus o c'harg, tamallet dezho bezañ kemeret perzh en ur embregadenn evit degas armoù eus an Douar-bras d' ar 6 Kontelezh. Izili all eus ar gouarnamant a zo bet lamet o c'harg diganto ivez, hag unan all Coimhin O Beolainn, en deus roet e zilez. Gant se en em gav J. Lynch (hag a lavar n' eus tu da adunaniñ Iwerzhon nemet dre gaer, hag e vefe fall-tre evit Katoliged ar 6 Kontelezh ma klaskfent en em zifenn en ur ober gant armoù) e kazel-ge dirak ar Saozon. Ur gudenn luziet-tre eo.

Goulenn a ra ar strollad republikan, Sinn Fein, ouzh ar re a zo a-du gant o uhelvennad adunaniñ Iwerzhon hep ober diforc'h en abeg d' ar relijion, ha

startaat frankiz Iwerzhon dre sevel ur Republik distag-mat diouzh Bro-Saoz, skrivañ da An t-Aire Dli agus Cirt, 72 Faiche Stiofaim, Ath Cliath 2, Eire, hag en ur ober a-hend-all evel erbedet evit ar brizonidi e Bro-Saoz. Bez' e c'heller diskleriañ e kaver abeg en dinac'h a frankiz a vez graet ouzh tud ha n' o deus ket graet gant gwallnerzh, a-raok o bezañ barnet.

Trugarez d' ar re o deus kaset arc'hant d' an Norziwerzhoniz ha da diegezhioù Abergele (Bro-Gembre) dre hor Skourr.

Keloù hon eus bet digant ar gevredigezh " Bombay Street Housing " he deus degeremet an arc'hant. Savet eo bet gant pemp den : J. C. Napier, C. O'Kane, T. O. Monachain, S. MacSeain, S. Mackel. Adsavidigezh an iwerzhoneg eo o fal met d' ar mare e kenlabour d' adsevel tiez tangwallet ha dismantret ar straed Bombay e Beal Feirste, en abeg da wallegezh mestroniezh norz-iwerzhon a-vremañ a lez diannez c'hoazh gwallreuzidi. 31 ti a oa da sevel, ur bern bras a labour a zo graet. 10 tiegezh a vo lojet e-kerz ar miz-mañ (Mezheven). An holl diegezhioù a vo lojet mat d' ar mis Kerzu a zeu. Bec'h he deus bet ar gevredigezh-mañ digant piv ec'h ouzoc'h ! Koulskoude e kendalc'ho gant ar seurt labour-se evit gwallreuzidi all pe dud lojet fall. Setu ul labour seul talvoudusoc'h ma 'zo dic'hounid ne zeuio den ebet da vezañ perc'henner eus e di, met ar feurmerion a vo izili ar gevredigezh. Ne vo goulennet ouzh annezidi an tiez-se nemet ar pezh a zo ret da zerc'hel anezho a-ratre.

Bombay Street Housing Association, room 37
16, Donegall Square South, Belfast, BT 1, 5 JF
Northern Ireland - Uladh

228

Chom a ra da werzhañ un toullad skouerennoù levr-bloaz 1969 ar C'hevre Keltiek. " The Significance of Freedom " eo e anv. Ennañ e vez kavet pennadoù talvoudus. Setu amañ un nebeut anezho :

- « Welsh and Scottish Nationalism, twentieth century problems and prospects », gant Keith Buchanan ha Warwick Armstrong.
- « The Languages of Scotland », gant Duncan C. Murray.
- « Civil Right in the Six Countries », gant Fred Heatley.
- « Malawi, Scotland of Africa », gant an Dr David Stevenson.
- « The Finish Example », gant Richard Hemming, kelenner e Skol-veur Turku, Suomi.
- « Celtica : The Need for Celtic Unity », gant P. Berresford Ellis.

Pennadoù brezhonek, kembraek, iwerzhonek ha kernowek a zo ennañ ivez.

Bez' e vo embannet skouerenn 70 al levr-bloaz e-kerz ar miz Gouere a zeu. " The Celtic Challenge in the Seventies " eo e anv.

An arc'hant a zo da gas da JACQUES DEROUET, c.c.p. 3264-47 Nantes. 10 lur evit skouerenn warlene, evit hini hevlene e vo goulennet 10 lur c'hoazh ouzh ar studierion hag ar re dilabour, met 13 lur d' an nebeutañ ouzh ar re all, en abeg d' ar mizoù-kas war greskiñ.

Spisait mar fell deoc'h dont da vezañ ezel ar C'hevre Keltiek ha degemerout ar c'hannadig trimiziek " Celtic News ".

Ur bladenn nevez

Alan Stivell a skriv deomp : « En ur adkoumanantiñ d' ho kelaouenn bouezus e kemennan deoc'h e teuio er-maez va fladenn nevez e derou miz Gouere. An hini gentañ eo e gwirionez evidon-me. Graet e vo gant Philips-Fontana en deus roet din erfin pennrenadur va fladennoù. C'hoant em eus eta ober kalz a vruderezh endro dezhi. Pouez ar c'hanaouennoù hag ar pladennoù war ar re yaouank a anavezit. Er-maez eus va c'hoant a levezon bolitikel, e fell din ober ur sonerezh hag ur

ganaouenn keltiek-rik ha modern en-gwir. Ur bladenn 45 tro e vo e ti Fontana, warni ar c'hanaouennoù Brocéliande ha Son ar chistr ».

229

Unvaniezh Speredel Breizh

Bodadeg an Unvaniezh Speredel a zo bet dalc'het d' ar gwener 1-añ a viz Mae e Plougernevel. Eñvoret eo bet 250-vet deiz-ha-bloaz marv Pontkalleg hag an tri denjentil all bet dibennet e Naoned. Ur brezegenn a voe graet diwar o fenn gant an Aotrou Bubourg. Lidet eo bet kenlabour efedus Komision etre-eskoptiel Gwened-Treger evit al liderezh brezhonek ha kenoferennet eo bet gant beleion eus an daou eskopti. Studiet eo bet kement a sell ouzh hon oferennoù brezhonek. Da 16 eur 30 ez eus bet un oferenn kenoferennet en iliz Rostren.

Kantvloaziad marv Jañ Mari Ar Skour

Jañ Mari Ar Skour, barzh Rumengol, a voe ganet en Hañveg (Bro Gerne) e 1811, mervel a reas e Montroulez e 1870. Bet eo unan eus gwellañ difennourien ar brezhoneg, er c'hantvet tremenet. Un maen-hir a voe savet, e 1927, en enor da J. M. Ar Skour, gant Goursez Barzed Breizh-Vihan, e-kichen mein-hir en enor da Gervarker ha Luzel (An Uhel), e Rieg-Belon.

E koun ar stourmer kalonek ez eo bet aozet ur gouel bras en Hañveg, d' an 28-6-1970. Dalc'homp soñj eus hon araogourien.

Strollad a enor Gouel Kantvloaziad marv Jañ Mari Ar Skour
lidet en Hañveg (Bro Gerne) d' an 28/6/1970

Prezidant :

Charlez Laurent, eus kerentiez J. M. Ar Skour, medisin jeneral ar verdeadurezh, prezidant Bleun-Brug Leon, isprezidant Kevredigezh hendraouriel Penn-ar-Bed, ezel da Akademi ar Verdeadurezh.

Izili :

Roparz Hemon, kelenner, bet rener Gwalarn, rener " Ar Bed Keltiek " kelc'h gelaouenn vrezhonek ;
Chaloni Mevellec, aluzenner-meur Ar Bleun-Brug, rener " Bleun- Brug " kelc'hgelaouenn divyezhek ;
Rieg Jestin, kelenner er Sorbonne, rener " An Nerz " kelc'hgelaouenn vrezhonek ;
Per Roy, is-prezidant Kendalc'h, rener " Breiz " kelaouenn divyezhek ;
Alrig Russon, kelenner, sekretour Goursez Barzhed Breizh-Vihan, rener " An Tri Bann " kelc'hgelaouenn divyezhek ;
Paol Montjarret, prezidant Bodadeg Ar Sonerien, rener " Ar Soner " kelc'hgelaouenn B.A.S.

Sekretour :

Herve Ar Menn, ginnidik eus Hañveg, drouiz, prezidant a enor B.A.S., prezidant " An Emglev Sevenadurel Vreizhek ", o chom 3, straed F.-Garnier, Pariz 17vet.

230

Diskouezadeg levrioù Tchec'hoslovakia e Pariz

E derou ar bloaz-mañ ez eus bet graet e Pariz, 117, Bd St-Jermen, un diskouezadeg eus al levrioù bet embannet e Tchec'hoslovakia en amzer-mañ. Talvezout a rae ar boan bezañ gwelet, war va meno, dreist-holl, evidomp-ni, Bretoned. Ouzhpenn 800 levr a voe lakaet war-wel eno e-pad meur a sizhunvezh hag, o sellout outo, e c'helled kaout un tañva eus ar strivoù a vez graet er

vro-se - a-bell 'zo ker d' hor c'halon - evit strewiñ ar sevenadurezh e-touez ar bobl. E-touez ar bobl, a lavaran, rak, zoken a-raok an dieubidigezh, e veze graet er vro-se gant yezhoù an dud vunut, da lavaret eo gant an tchec'heg hag ar slovakeg, ha neket gant an alamaneg a oa, a-raok ar brezel-bed kentañ, yezh ar gouarnamant hag an dud uhel.

En abeg da se, ne c'helled barn danvez al levrioù nemet dre o diavaez. A-wechoù e c'heller gouzout dre dalbenn al levr pe anv an oberour eus petra ez eus kaoz ennañ. Peurvuiañ n' eus tu ebet d' e c'houzout hag e c'heller bezañ souezhet ne vez ket stankoc'h, e seurt diskouezadegoù, an displegadurioù e yezh, pe e yezhoù, ar weladennerien da reiñ dezho ur gelennadurezh a-zoare. Bez' e oa anezho en diskouezadeg a gomzan anezhi hogen ne oant ket niverus a-walc'h, d' am meno.

Kaer, hep bezañ kaer-dreist, am eus kavet lod eus al levrioù diskouezet. Da nebeutañ e vezent moulet-splann ha dereat-tre. Anat e oa diouto ar strivoù a vez graet e Tchec'hoslovakia evit moulañ levrioù kaer, splann hag, en ur mod bennak, en un doare dibar evit tennañ evezh al lennerien. Koulskoude, daoust d' an ijin displeget gant an dreserien hag ar voulerien evit tizhout an dibarelezh em eus merzet e chome bepred al levrioù sklaer ha lennus. D' am meno, kudenn an embannerezh en amzer-mañ : kinnig d' al lennerien levrioù moulet-splann dindan goloioù dibar, iskis ha lennus war un dro, a ziskouez bezañ diskoulmet gwelloc'h e Tchec'hoslovakia eget e Breizh. Rak, du-mañ, n'omp ket peurliesañ evit tizhout ar pal-se. Pa deuomp a-benn d' ober kaer ha dibar a-walc'h, ne vez ket lennus-kenañ an talbenn (" An irin Glas " da skouer) hag, er c'hontrol, pa 'z omp lennus ha splann e vez dister ha digened ar pezh a reomp (" Ar pevar Aviel ", da skouer) (1).

(1) Koulskoude, peogwir e komzan amañ eus levrioù nevez-embannet " AL LIAMM ", da eo din lavarout eo bet tizhet ar pal-se, mat a-walc'h, gant " Pirc'hirin ar Goañv ". - (L. A.)

231

Lavaret e vo ne c'heller ket keñveriañ an embann-levrioù en div vro. Gwir eo, nemet ret eo derc'hel kont ivez eus temzoù-spered an div bobl disheñvel-bras an eil diouzh egile.

Evel just ne vez lakaet e seurt diskouezadegoù nemet ar pep gwellañ. N' am eus ket soñj, da skouer, da vezañ gwelet eno kalz levrioù-godell a zalc'h ul lec'h ker bras-all e kenwerzh an embannadurioù bremañ. Marteze, avat, ez on tremenet e-biou dezho hep bezañ o gwelet.

Anat eo e oa troidigezhioù Marks, Lenin hag Engels e-touez al levrioù moulet ar c'haerañ a oa eno. Nemet e veze kavet ken kaer all e-mesk oberennoù skrivagnerien ar vro, zoken eus a-raok ar brezel diwezhañ, evel re Garel Capek, da skouer, evit menegiñ nemetken ur skrivagner a anavezan. A-wechoù, e veze diskouezet en o c'hichen an troidigezhioù alamanek pe saoznek pe c'hallek a oa bet graet a-ziwarno. Er c'hontrol, stank e oa an troidigezhioù tchec'hek eus oberennoù brudetañ al lennegezh etrevroadel. Gwelet am eus, da skouer, " Eugénie Grandetová " gant Balzac hag ivez oberennoù " Simone Beauvoirová ".

N'emañ ket em soñj, avat, menegiñ amañ, unan hag unan, an holl levrioù a oa eno zoken ar re dalvoudusañ. Lavarout a rin, nemetken, e tiskouez embannerezh Tchec'hoslovakia bezañ digor-frank da holl strivoù ha luskadoù ar spered gant un doug ispisial, anat eo, evit ar re a zeu eus an tu kleiz. A bep seurt levrioù a oa eno : romantoù, istor, arz, skiantoù hag all. Levrioù tec'hnel a oa ivez ha geriadurioù a bep seurt, darn anezho liesyezhek evel ar " Francúzsko-Slovensky Slovník " (Geriadur Gallek-Slokek) pe ar " Francouzsko Cesky Cesko Francouzsky Kapesni Techniky Slovník " (Geriadurig Tec'hnel Gallek-Tchec'hek ha Tchec'hek-Gallek). O furchal en hini diwezhañ-mañ am eus merzet ne ziskouez ket an Tchec'hed bezañ ken douget ha ma vezomp peurliesañ d' ar c'hlanyezhegezh. Evel-se, « nadoz-vor », « strilhouriezh », « keflusker », h.a. a zo troet en o yezh gant « busola » pe « kompas », « chemie » ha « motor ». Hor « marc'h-tan » a zo « motocykl ». A-hend-all, n' ouzon ket ma 'z eo kudenn an doare-skrivañ

diskoulmet ken brav-se e Tchec'hoslovakia rak o sellout ouzh « karr-nij » em eus kavet, war un dro, « letoun », « letùn » ha « letadlo », an daou gentañ o vezañ, anat eo, an hevelep ger gwisket e daou zoare disheñvelik.

Kalz a draoù a vefe da lavarout c'hoazh war ur seurt diskouezadeg. Deomp-ni, Bretoned, e vez kentelius-meurbet seurt oberiantizoù rak anat eo e vezomp re abaf ha re nebeut douget da ziskouez ar pezh a reomp, daoust d' ar gaou a ra kement-se d' an emsav ha d' ar brezhoneg. Evel just, n' hon eus ket kalz arc'hant na kalz tud met daoust hag ez eo kement-se digarez a-walc'h ?

O vezañ komzet gant ar plac'h a evezhie ouzh an diskouezadeg diwar-benn al levrioù slovakek, he deus roet din ul levrig - embannet dister a-walc'h evit gwir - hag a zo e dalbenn " Damsell war al lennegezh slovakek ". Komz a raimp dioutañ ur wech all, marteze.

L. ANDOUARD.

232

S.A.D.E.D.

KELENNADUREZH EVIT AN NAVET BLOAVEZH SKOL
(1^{añ} Gwengolo 1970 - 30 Ebrel 1971)

1. - Roll ar rummadoù kentelioù.

Pevarzek rummad kentelioù a vo aozet en navet Bloavezh-Skol. E daou vlizen int rannet :

a) kentañ blizen :

Brezhoneg-I (10 kentel),	Fizik-I	(10 kentel)
Yezhadur (10 kentel),	Kimiezh	(10 kentel)
Istor (10 kentel),	Jedoniezh	(10 kentel)
Douaroniezh-I (10 kentel),	Bevoniezh	(10 kentel)

b) eil blizen :

Brezhoneg-II (10 kentel),	Fizik-II	(10 kentel)
Krennvrezhoneg (10 kentel),	Douaroniezh-II	(10 kentel)
Politikouriezh-I (10 kentel),	Armerzhouriezh-I	(10 kentel)

Ne vez aotreet da enrollañ evit rummadoù an eil blizen nemet ar skolidi o deus kaset da vat rummadoù 'zo eus ar c'hentañ blizen (da lavarout eo a zo bet talvoudekaet o notenn geitat evit ar rummadoù-se) :

- evit Brezhoneg-II : ar rummad Brezhoneg-I
- evit Krennvrezhoneg : ar rummad Brezhoneg-I
- evit Politikouriezh-I : ar rummad Istor (nevez)
- evit Fizik-II : ar rummad Fizik-I
- evit Douaroniezh-II : ar rummad Douaroniezh-I
- evit Armerzhouriezh-I : ar rummad Douaroniezh-I.

2. - Deiziadur.

Padout a ray ar c'henteliezh dre lizher adalek an 27 Eost 1970 an 23 Eost 1970.

Padout a ray ar c'henteliezh dre lizher an 27 Eost 1970 betek betek an 22 Ebrel 1971.

3. - Enrollidigezhioù.

Ne vezo aotreet da enrollañ nemet an danvez skolidi o devo graet berzh en arnodenn en bloavezh an Derez Kentañ hag ar re a zo bet skolidi e S.A.D.E.D. er

bloavezhioù diwezhañ.

4. - Gwirioù-enrollañ.

Ar gwirioù-enrollañ zo 60 F (c'hwegont lur gall) evit pep rummad kentelioù. Talet e vezont da S.A.D.E.D. C.C.P. RENNES 1560-62. War gein ar chekenn, merkañ : dep Skl.

An dilinennad 4-mañ ne sell ket ouzh an danvez skolidi kinniget gant ar c'helligoù.

5. - Arnodennoù 1971.

Daveet e vo an teulioù enskrivañ d' an arnodennoù e Genver 1971.

Evit pep diskleriadur, skrivañ da :

S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 - RENNES

233

KENTELIOU NEVEZ S.A.D.E.D.

Rummadoù nevez : Armerzhouriezh-I, Politikouriezh-I.

Daou rummad dek kentel nevez, an trizekvet hag ar pevarzekvet, zo war roll kelennadurezh an Navet Bloavezh-Skol. Setu titl ar c'hentelioù :

13. Armerzhouriezh (kentañ rummad).

A - An armerzh.

1 - Petra eo an armerzh ?

2 - An armerzhouriezh.

B - An armerzhouriezh.

3 - Doareoù hollek ha termenadurioù.

4 - Ar gevalaouriezh.

5 - An armerzhioù kengladel.

6 - An isdiorreadur.

K - Ar c'henderc'h broadel.

7 - Ar boblañs.

8 - Elfenoù ar c'henderc'hañ.

9 - An unvezioù-kenderc'hañ.

10 - Ar C'horvoder Broadel.

14. Politikouriezh (kentañ rummad)

1 - Ar Stad. Azonoù pennañ. Stad, tir ha tud. Stad, natur, beli ha nerzh. Emveli ha dreistbeli. Stad, broad ha riez. Ar Stad hiziv. Stad ha kumuniezhoù amstadel.

2 - Ar galloud : bevoniezh ha bredoniezh. Anadenn an arwarzh. Galloud ha bredoniezh freudel. Galloud ha marksouriezh. Galloud ha destrizh. Bruderezh ha moederezh.

3 - Ar galloud : gwironiezh. Galloud ha reizhveli. Galloud ha gwir. Gwir divezel ha gwir devoudel. Gwir foran, gwir prevez, gwir kevredik.

4 - Dibab al levierion. An argerzh gwerinek : dilennadur ha derc'houezadur. An argerzhioù aotrouniek ha kemmesk.

5 - Framm al levieriezh : elfenoù framm al levieriezh. Organoù al levieriezh : ar Gouarnamant, an Dael.

6 - Framm al levieriezh : elfenoù framm al levieriezh. Arc'hwelioù al levieriezh : an urzhaz, ar galloud-dezvañ, ar galloud-erounit, ar galloud-barn. Emdroadur arnevez an arc'hwelioù levieriezhel.

7 - Framm al levieriezh : frammoù fetis. Renadoù henvoazel. Renadoù daeliek. Renadoù arnevez : unelour, lieselour.

8 - Bevennadur beli al levierion : pennaennoù ar bevennadur. Ar frankizioù foran. Emdroadur keal ar frankiz en 20t kantved.

9 - Bevennadur beli al levierion : araezioù-bevennañ armerzhel, kevredigezhel, politikel.

10 - Bonreizh ha bonreizhegezh. Reoliñ bonreizhegezh an dezvoù.

Kentelioù nevez embannet e-doug an 8t Bloavezh-Skol.

Abaoe derou 1970 en deus S.A.D.E.D. embannet ar c'hentelioù-mañ :

234

Lennegezh

An eñvorenourion : Yeun AR GOW, Jarl PRIEL, Youenn OLIER. Roll an eñvorenourion en un emsav hag en Emsav : deskrivadur ar bed kozh war e ziskar hag ar bed nevez war e ziwan. Ne vez diles ar roll-se, hag an eñvorennoù ne vezont lennegezh wirion nemet mar bez an eñvorenour, n' eo ket un hanezour hep krap war an darvoudoù, met ur c'hensaver eus istor ar vro. (Brb-110).

Istor

Breizh eus 1930 da 1939. An eil Emsav (2).

Koemp Wall Street hag an enkadenn armerzh-bed. Ar renadoù faskour. Talbenn ar Bobl. Disleberadur herrek armerzh Breizh ha strivoù garv pobl Vreizh d' en em azasaat ouzh ar bed arnevez. Strollad Emrenerion Vreizh ha dilennadegoù 1930. Enkadenn 1931 ha disrann ar gevreadelourion. Gwalldaolioù Gwenn ha Du. Bruderezh gourzhtroüs Breiz Atao. Ar Strollad Broadel, Stur, ar forc'hadur diouzh an dispac'h hag ar riskladur er faskouriezh hag er rannvroelouriezh. An Emsav toc'hor e derc'hent an eil Brezel-Bed. (Han-107).

Breizh eus 1939 da 1945. An eil Brezel-Bed.

Ar " brezel iskis " ha trec'hioù ar riezoù faskour. Ar feur-emglev alaman-soviedel hag argad U.R.S.S. Ar brezel japanat-amerikan. Stalingrad ha faezhidigezh ar riezoù faskour. Breizh er brezel ; an dalc'hidigezh ; Breizh ha Vichy. Kadouriezh Strollad Broadel Breizh. Ar Résistance. Levezon ar faskouriezh war gealiadurezh ar vroadelourion vrezhon. Tezennoù Stur. L'Heure Bretonne. Disrann ar Strollad Broadel hag ar Bezen Perrot. (Han-108).

Breizh eus 1945 da 1958.

Ar bed nevez disoc'het diouzh ar brezel. Rannadur an drec'hourion e daou vloc'h. Striv an Amerikaned da astenn dalc'h o armerzh dre ar bed. An Unaniezh Soviedel hag ar broadoù amheulier. Dispac'h Sina ha brezel Indezsina. An Trede Bed ha kudenn an isdiorreadur. Derou ar stourmoù armerzhel e Breizh. Difloskadur ar Mouvement Breton. An Emsav er geto hag enkadenn ar bloavezhioù pemont. Al Liamm ha stourmad an doare-skrivañ. Al luskadoù ledemsavel ha folklorrel. (Han-109).

Douaroniezh

Diazezoù kalvezel an armerzh arnevez.

An danvezioù krai pourchaset gant ar gounezerezh hag ar c'hondon ; danvezioù bevañs, danvezioù gounezel pleusket gant ar greanterezh ; ar metaloù, an danvezioù gremm. Morhenterezh hag aerhenterezh. (Don-110).

235

SKOURR AN DESKADUREZH :

ARNODENNOU AN EIL DEREZ

Kentañ dalc'h-arnodennañ 1970 e Roazhon d' an 24 Mae

Lennegezh-I. Degemeret : an It. Nannig CHEREL, gant ar meneg damvat.

Amrouennoù dre gomz. 1. Plaenadur an div varzhoneg gant Roparz Hemon : Ar rozenn du, Al liorz e spar. 2. Keñveriadur etre oberenn Gwalarn hag oberenn Al Liamm. Penaos lec'hiañ Reun Menez-Keldreg ha Ronan Huon en istor al lennegezh vrezhon.

Istor. Degemeret : an Ao. Alan AR BERR, gant ar meneg mat. Amrouennoù dre gomz.

1. Strollad Broadel Breizh e-pad an eil Brezel-Bed. 2. Ster istorel Gwalarn.

Istor. Degemeret : an It. Nannig CHEREL.

Amrouennoù dre gomz. 1. Istor Breiz Atao etre 1919 ha 1939. 2. An Dispac'h gall e Breizh.

Aozet e vez tri dalc'h-arnodennañ bep bloaz, e mae, eost ha du. Jedet e vez notenn an arnodenn diwar notenn geitat ar poelladennoù dre skrid graet e-pad ar bloavezh-skol ha notenn geitat an amrouennoù dre gomz aozet da zeiz an arnodenn.

Pep arnodenn tremenet gant berzh a dalvez d' an emstriver un testeni-studi war danvez an arnodenn.

Etre Mae 1968 ha Mae 1970 en deus Skourr an Deskadurezh Vroadel roet 70 testeni-studi an Eil Derezh, dasparzhet evel-henn :

Lennegezh-I :	6
Lennegezh-II:	2
Yezhadur :	5
Krennvrezhoneg:	3
Istor :	17
Fizik-I :	5
Fizik-II :	1
Bevoniezh :	7
Jedoniezh :	5
Kimiezh :	3
Douaroniezh-I:	13
Douaroniezh-II:	3

Lizher diwar-benn ar skritur unvan

E 1937, ha war atiz skrivagnerien gwenedat evel Langleiz ha Roperzh ar Mason, e voe aozet en Oriant an doare-skrivañ a implijomp e-barzh Al Liamm. An doare-skrivañ avat, a voe lakaet da dalvezout e 1941, da lavarout eo e-pad ar brezel. Hag e 1954 e voe kavet tud evit tamall d' ar skritur-se bezañ tra an Nazied. Ar c'helenner keltiek alaman Weisgerber hag a oa neuze e Roazhon en deus skrivet nevez zo penaos e oa tremenet an traoù. Amañ e vo kavet un droidigezh eus e lizher.

236

« 1. - An armead-dalc'h alaman n' he doa raktres resis ebet a-zivout yezh Breizh. Ne oa ket-hi dreist-holl, douget da deurel evezh ouzh skrivadur ar brezhoneg, hag evel just, n' he doa nag abeg, na ratozh, na dezo da bouezañ war adaozadur an doare-skrivañ.

2. - He darempredoù gant ar brezhoneg a zeuas diwar personelezhioù ha kevredigezhioù brezhon, o doa ezhomm asant ar armead-dalc'h, en o strivoù evit ma vefe degemeret ar brezhoneg er c'helaouennoù, kazetennoù, levrioù ha kasadennoù radio. Hag en o stourm a bell 'zo, evit kelennadurezh ar brezhoneg er skolioù, e oant dindan dalc'h kemennadurioù an aotrouniezhoù gall, kenkoulz ha

dindan disenteziou ar mererezh-brezel.

3. - Kejañ a ris me, va-unan, gant ar gudenn-se, pa voen karget - adalek miz Here 1940 - da evezhiañ ar c'hasadennoù-radio a oa - berr o zachennad - (un eurvezh bep sizhun), ur pazig davet c'hoant ar Vretoned da gaout ur programm rannvroel. Kefridi hec'h-unan an evezherezh-se (kemer difennoù a-enep un argad ouzh an armead-dalc'h, pe ouzh gouarnamant Vichy), a oa aes da seveniñ, rak ne oa anv nemet eus testennioù sevenadurel-rik. Hogen, ar c'hudennoù donoc'h a savas buan ; bez' e oa anezho diazez yezhel ar boblañs o komz brezhoneg : troc'h ar vugale diouzh yezh o c'havell er skolioù ne veze komzet nemet galleg, diouer ur yezh hec'h-unan unvan, evel kreizenn-diorren talvoudegezhioù dezho o-unan, gwaskadur yezh ar Stad c'hall a lakae da ziawelout mougadur aspadennoù diwezhañ ar yezh keltiek war ar c'hevandir europat. Bez' e oa eno kalz talvoudegezhioù en arvar, talvoudegezhioù a zlee bezañ embannet o dizibiaouüsted, nebeut goude, gant Diell ar Broadoù Unanet ha Diskleriadur Gwirioù Mab-Den. Evel yezhour ha keltiegour, e oa ret din, ez-leal, kenlabourat evit gwellaat stad an traoù-se, hag aesaat d' ar strivoù sevenadurel breizhat a gejen ganto.

4. - Evit ar pezh a sell ouzh an Ao. Kelenner Hemon, bez' en doa, kerkent distro eus ar c'hamp-bac'h, kendalc'het eus Brest, gant e strivoù e sell da adsevel ar brezhoneg. E gelaouenn Gwalarn a zeue er-maez adarre, sellet evel kreizenn unvanidigezh ar yezh skrivet, dreist-holl dre ma oa aet e-biou, en abeg d' an darvoudoù brezel, e venoz a 1936 : lakaat rannyezh Gwened d' en em silañ tamm-ha-tamm er yezh skrivet KLT. O vezañ ne felle da vererezh an armead-dalc'h emellout eus kelennadurezh ledanet ar brezhoneg, nemet dre hanterouriezh an aotrouniezhioù gall - ur wech diarbennet digarez allevrioù-skol unvan - se a lakaas anezhañ neuze da bleustriñ da gentañ-holl war unvanidigezh ar yezh skrivet, e Roazhon, e-lec'h ma oa deut da annezhañ, war-lerc'h, distruj e rannidi gant ur vombezadeg dre garr-nij saoz, hag e-lec'h ma kenlaboure evit savidigezh Radio-Rennes.

237

5. - Evel-se e voe an doareoù kent bodadeg an 8 a viz Gouere 1941, e Roazhon, a voe enni, goude bezañ bet pedet dre gelc'h-lizheroù, arbennigourien ampart war ar brezhoneg skrivet. Bez' e voe un ober dizalc'h a-grenn, a-berzh ar c'hramadegourien hag ar c'helaouennerien brezhon, e-keñver bodadeg, breudoù ha disoc'hoù, ha n' em eus bet me va-unan, levezon ebet warno. N' em eus, evidon-me, na graet kinnigoù, na roet kemennoù, na kemeret perzh ar c'huzuliadegoù. Diouzh ma ouzon, an danevell reishañ a zo an hini roet gant Per DENEZ en e gounskrid embannet gant Kuzul ar Brezhoneg, e 1958, *Au sujet de l'orthographe bretonne* (sl. ivez Y. OLIER, " Istor ar yezh peurunvan ", Hor Yezh, Niv. 26/27, 1960). Sklaer e oa evit an holi berzhidi e oa berr an amzer, ha graet o deus eus o seizh gwellañ. E skoaz d' an disoc'h tizhet, an holl eneberezhioù (daleadur, empennadur ur skrivadur soniadouriezhel, nac'hidigezh dibarderioù ar gwenedek, falstamall evel « tra an alouber ») ne c'hellent bezañ nemet noazus. »

Prof. Dr Leo WEISGERBER.
Bonn -- Bad Godesberg.
08/02/1970.

AL LIAMM 141

TAOLENN

Gwerzioù kozh Breizh gant AN UHEL	241
Brud fall war ar menez gant YELLEN	255
Brezel gant VEFA DE BELLAING	269
An Arnodenn	277
Kenedusañ daoudroad ar Bed gant H. BOLL (tr. B. An Nailh)	280
Ar skrivagner en ur vro drevadennet gant PER DENEZ	290
Ehanoù hañv 1970 gant YOUENN OLIER	299
Al Levrioù	305
Notennoù	307

Gwerziou kozh Breizh

(Kendalc'h)

KERVEGAN HAG AN TOURELLO

1

Kervegan hag an Tourello
 A zo mignoned a bell zo.
 'N aotrou Kervegan a lare
 D' an Tourello, un deiz a oe

« Deus da vaner an Dour ganin,
 Da c'houl 'r verc'h henañ da dimiñ :
 Na vez ket treitour em andret,
 Din ma unan 'vo goulennet. »

An Tourello a voñjoure,
 En maner an Dour p' arrue :
 « Demat ha joa barzh an ti-mañ,
 Ar verc'h henañ, pa n' he gwelan ?

Ar verc'h henañ, pa n'he gwelan ?
 Me 'deu d' he goulenn d' an den-mañ. »
 An tad neuze a lavaras
 D' an Tourello, 'vel m' hen klevas :

« M' eo d' an den-se he goulennet,
 Tourello, c'hwi ' vezo nac'het ;
 M' ho pije 'vidoc'h goulennet,
 Aotrou, raktal he pije bet. »

Ar verc'h henañ, pa deus klevet,
 Gant ar viñs 'traoñ 'zo diskennet,
 Gant ar viñs 'traoñ eo diskennet,
 Ha d' he zad he deus lavaret :

« Diwallet, ma zad, ho pe graet,
 Evit Kervegan n'em bo ket ;
 Gwell' eo ganen an Tourello
 'Vit Kervegan gant e vado. »

Kervegan, pa en deus klevet,
 War gein e varc'h a zo pignet ;
 War gein e varc'h ez eo pignet,
 Eus 'n Tourello 'n deus kimiadet.

Maner an Dour a lavare
 D' an Tourello eno neuze :
 « Diskennet aotrou, deut en ti,
 M' eomp hon daou da zijuniñ. »

« Na ziskennin, na 'z in en ti,
 Ken en Lezormel arruin
 Ken en Lezormel, da goaniañ,

'Samblez gant ma c'hoarig henañ. »

2

An Tourello er-maez 'zo aet,
El Lev-draezh ez eo arruet,
Kentañ renkontr en deus bet graet,
Eo Kervegan hag e baotred.

Ha Kervegan, 'vel m' hen gwelas,
Er giz-mañ outañ a gomzas :
« Me 'ouie a-walc'h, a bell zo,
E oa treitour an Tourello ! »

« Biskoazh em buhez n' dreitouris,
Biken na rin, me 'm eus avis. »
« Mar n' out treitour, 'vel ma laret,
'Teui da c'hoari 'n taol fleuret. »

« Fenezh taol fleuret n' c'hoarian,
M' vin bet 'n Lezormel o koaniañ ;
M' vin bet 'n Lezormel o koaniañ,
'Samblez gant ma c'hoarig henañ. »

A-boan e gomz peurlavaret,
Kervegan diwar varc'h 'zo diskennet ;
Kervegan diwar varc'h zo diskennet,
D' c'hoari 'r fleuret ez int kroget.

244

Ar c'hentañ taol 'n deus-hañ skoet,
E gleve dre 'n hanter 'zo torret...
An Tourello ne ouie ket
'Oa dreg e gein e oa tapet ;

'Oa dreg e gein e oa tapet,
Tud Kervegan ' deus hañ lac'het !...
Kentañ devoa klevet ar gri,
'Oa Lokrenan ha tud e di

A oa Lokrenan hag e re,
O vonet d' ar c'hoad, d' ar chase :
« Aotrou Doue ! ha posubl ve
Ve an Tourello a ves-te ?

Mar eo an Tourelle out-te,
Gra 'r seblant bennak ouzhin-me ;
Gra 'r seblant bennak ouzhin-me,
Ma klaskin beleg d' az ene ! »

An Tourello en deus komzet,
Ha dezhañ en deus lavaret :
« Kerzh-te da Lezormel bremañ
Da lavarout d' am c'hoar henañ

Lakaat seizh ofern em delivrañs,
Pa n' hallan diskleriañ m' c'hoñsiañs ;
Lakaat teir barzh en Sant Efflamm,
Ma 'z in d' ar baradoz dinamm

Ha teir dirag ar Spered-Glan,
Ma 'z in d' ar baradoz buan,
Ha teir ivez en Kernitron,
Ma 'z in beteg roue ar an tron ! »

Lokrenan, 'vel ma 'n deus klevet,
 War gein ur marc'h a zo pignet ;
 War gein ur marc'h ez eo pignet,
 Da Lezormel prim ez eo aet.

245

An dimezell a lavare
 D' he matezh-vihan en deiz-se :
 « Lakaet ar ber ouzh an tan,
 Me 'wel o' tont ma breur d' e goan.

Me 'wel o tont ma breur d' e goan,
 A-raok dirazañ Lokrenan. »
 « N' laket ket ar ber ouzh an tan,
 Ne deuy ket an aotrou d' e goan. »

« N' ho pet ket joa eus ma c'helo,
 Rag an Tourello 'zo maro !
 'N aotrou Tourello 'zo maro,
 'Mañ el Lev-draezh war e c'heno ! »

An dimezell, pa ' deus klevet,
 Teir gwech d' an douar 'zo semplet
 Teir gwech d' an douar 'zo semplet,
 Lokrenan 'n deus he gorreet.

'R wech diwezhañ ma 'z eo savet,
 He deus komzet ha lavaret
 Stagañ ouzh ar c'harr ar c'hezeg,
 Ma 'c'h aje d' al Lev d' hen gwelet.

Kriz ' vije 'r galon na ouelje,
 Barzh al Lev-draezh neb a vije,
 He gwelet ' vriatañ 'r c'horf maro,
 Hag hen gwalc'hiñ gant he daero !

Warnezhañ neuze eo kouezhet,
 Hag he c'halon a zo rannet !

.

'Mañ an daou gorf war ar varv-skaoñ,
 Doue d'bardonno an anaon !
 Emaint o daou er memes bez,
 Doue d' vezo gant o ene !.

Kanet en bourk Ploegad-Guerrand
 gant ur c'hemener, Mae 1863.

AN AOTROU KOADRIOU

1

An aotrou Koadriou en deus graet
'R pezh na raje aotrou ebet.

'N deus diwisket e zilhad aour,
Gwisket un dilhad lien paour

Gwisket un dilhad lien leoien
'Vit mont da di e vererien

'Vit mont da di e vererien,
D'c'hout hag i oa mat d' ar baourien.

Kentañ ti ma 'z eo antreet,
Un tamm bara 'n deus goulennet.

Roet dezhañ bara louedet,
Roet d' ar c'hi, n' hen debrje ket.

Ac'hane neuze ec'h eo aet,
D' di Riou gozh, da Bederneg,

D' di Riou gozh, da Bederneg,
Ha goulenn lojañ en deus graet

En kraou ar saout pe ar c'hezeg,
Pe c'hoazh war gornig an oaled ;

Pe c'hoazh war gornig an oaled,
Pe neuze gant o merc'h Janed.

Riou gozh, pa en deus klevet,
Da bilat 'n aotrou 'zo em lakaet.

247

Janedig Riou a lare
D' he zadig paour, hag en noz-se :

« Ma zadig paour, c'hwi zo manket,
Aotrou Koadriou 'c'h eus pilet. »

« Ha perak 'ta na rajen ket,
Komzoù divergont 'n deus laret ?

Komzoù divergont 'n deus laret,
Goul' mont davedoc'h da gousket !

Met ke warlerc'h, ha lar dezhañ,
C'houlennan pardon digantañ ;

Pardon da dad, pardon da vamm,
Ivez da bardon da unan. »

« 'Vit henozh, ma zad, na in ket,
Rag an aotrou 'zo fuloret ;

Met warc'hoazh beure, beure-mat,
Me yel d' Goadriou, war ma zroad. »

Janedig Riou 'voñjoure,
En Koadriou pa arrue :

« Demat deoc'h, aotrou Koadriou,
Me 'zo deuet da c'houl iskuzoù ;

Pardon ma zad, pardon ma mamm,
Ivez ma hini ma unan. »

« Janed Riou, m' hoc'h eureujo,
P' vefet bet teir noz en Koadriou,

Hag o kousket gant an aotrou ;
Dre ma brasañ le, m' hoc'h eureujo. »

248

Janedig Riou a lare,
An deirvet noz pa achue :

« Aotrou Doue, petra larin
D' am zad, er gêr pa arruin ?

Dizenoret ma breur beleg,
Kollet fortun ma c'hoarezed !

P' antrein, ar sul, en iliz,
Me vo diskouezet gant ar biz.

Ma laro an eil d' egile :
Sell serc'h 'n aotrou Koadriou aze ! »

« Tavet, Janedig, n' ouelet ket,
Me hoc'h eureujo pa garfet.

Barzh an traoñ na pa ziskennfet,
Mevl ha matezh c'houlennfet ;

Mevl, matezh d' ho servijiñ,
Ha 'vefet an itron en ti. »

Janedig Riou a lare,
Traoñ gant ar viñs pa ziskenne :

« Mevl ha matezh d' am servijañ,
Mar ben-me itron an ti-mañ ! »

C'hoar an aotrou a lavaras
Da Janed Riou, p' he c'hlevas :

« Itron amañ na vefet ket,
Serc'h d' an aotrou, na laran ket ;

Un dimezell a Lezobre,
'Vo itron amañ dre c'hbras Doue ! »

Janedig Riou a lare,
Krec'h, d' an aotrou, pa arrue :

249

« Aotrou Doue, petra 'larin,
E-barzh ar gêr pa arruin ? »

« Tavit, Janed, na ouelet ket,
Me hoc'h eureujo pa garfet ;

M' hoc'h eureujo d' am palefrenier,
Pe neuze da vab ma merer. »

« N' eo ket 'vit ma roi d' ho palefrenier,
Kennebeut da vab ho merer ;

Kennebeut da vab ho merer,
Am eus abuzet ma amzer ! »

3

Janedig Riou a lare
War chaosal 'r stank pa arrue :

« Aotrou Doue, petra a rin ?
Mar an d' ar gêr, pilet e vin ;

Mar an d' ar gêr, pilet e vin,
Mar an d' ar stank, beuzet e vin. »

N' oa ket he ger peurlavaret,
War he fenn er stank eo em daolet.

4

Ar palefrenier a lare
Er gêr, d' an aotrou, p' arrue :

« Aotrou Doue ! ma mestrig koant,
Bravañ plac'h yaouank 'zo er stank !

Met he botoù hag he loeroù,
Heñvel int ouzh re Janed Riou ! »

250

« Mar 'mañ Janed Riou er stank,
Me 'm eus war he biz un diamant ;

Me 'm eus war he biz un diamant,
'Oa koustet din seizh livr ha kant.

Mar eo Janed Riou beuzet,
Ar glaz bras dezhi 'vo sonet ;

Ar glaz bras dezhi 'vo sonet,
'Vel pa vije marv ma fried ;

'Vel pa vije marv ma fried,
Ma 'vije bevet, 'vijet bet ! »

Kanet gant Janed Ar Gall, matezh e Kerarborn,
Plouaret, 1849.

FANCH AR C'HALVEZ

1

Fanch ar C'halvez, a Bont-Meno,
Bravañ denjentil 'zo er vro.

C'hoazh 'vije bravoc'h un hanter,
Penamet ma 'z eo ur froder:

Froder ar butun hag ar gwin,
A denn peurvuiañ da wall fin.

Etre Gwengamp ha Landreger,
A zo pontoù war ar rivier ;

A zo pontoù ha gward warne,
Evit tapout Fanch ar C'halvez.

Fanch ar C'halvez a zo tapet,
Ha gantañ triwec'h marc'h sammet,

Gantañ triwec'h marc'h sammet frank
Eus a win hag a win-ardant ;

Gantañ triwec'h marc'h sammet fin
Dimeus a vutun hag a win.

Fanch ar C'halvez 'zo ereet,
Da brizon Roazhon eo kaset.

2

Fanch ar C'halvez a lavare
Eus prenestr e brizon, un deiz 'oe :

« Ar gêr a Bont-Meno zo din,
Me garie 'n tan eus he devañ ;

252

Me garie 'n tan eus he devañ,
Annaig Iakob amañ ganin !

Annaig Iakob a Logivi,
Alc'houez ma c'halon 'zo ganti.

Fanch ar C'halvez a lavare
Eus prenestr e brizon, un deiz 'oe :

« Itron Varia a Greiz-kêr,
Na gavfen ket ur c'hannader,

A gasfe 'vidon ul lizher
D' Annaig Iakob da dont en kêr ? »

Ar jeolier ez a laras
Da Fanch ar C'halvez, p' hen klevas :

« Skrivet ho lizher pa garfet,
Kannader d' hen kas na vanko ket ;

Kannader d' hen kas na vanko ket,
Me 'c'h aio ma-unan, mar karet. »

3

Ar jeoliererez a lare
En ti 'r Iakob kozh, p' arrue :

« Demat ha joa holl en ti-mañ,
Annaig Iakob pelec'h emañ ? »

« Emañ 'r sal gant he dijuni,
Jeoliererez, it daveti. »

Ar jeoliererez a lare
D' Annaig Iakob, p' he gwele :

« Kemeret kador hag azezet,
Setu ul lizher, hen lennet ;

253

Setu ul lizher hen lennet.
Fanch ar C'halvez 'n deus han skrivet. »

« Hag a ve daouzek eus anhe,
Eus ma sav holl me o lennfe. »

N' oa ket al lizher digoret mat,
'Oa an dour war he daoulagad

N' oa ket al lizher hanter-lennet,
M' oa 'tre he daoudorn distrempet.

Annaig Iakob a lare
D' he faotr marchosi en deiz-se :

« Dibret din-me ma hinkane,
Ma 'z in da ober ur bale :

Houarnet-han gant leton gwenn,
Laket brid arc'hant en e benn. »

4

Annaig Iakob a lare
Er gêr a Roazhon p' arrue :

« Demat ha joa holl er gêr-mañ
Pelec'h emañ 'r prizon amañ ? »

« Annaig Iakob, digarezet,
E toull an nor e c'houlennet. »

Annaig Iakob a lare
Da Fanch ar C'halvez, p' hen gwele :

« Alies 'm boa ho kelennet
Lezel ar frod, na rajac'h ket

Froder ar butun hag ar gwin
A denn peurvuiañ da wall-fin. »

254

Me 'm eus em armel triwec'h mil skoed,
Penamet ar frod n'em bije ket

Hag evidon bezañ froder,
'Zo koulz ha merc'h ur c'hevijer. »

« Merc'h ur c'hevijer 'z on bepred,
Me 'c'h a d' ar gêr, te na i ket,

Me 'c'h a d' ar gêr, te na i ket
Ha mar karjes 'vijes deuet... »

5

Ha Fanch ar C'halvez a lare
War ar chafot na pa bigne :

« Aotrou Doue, petra 'm eus graet,
Annaig Iakob 'm eus disoblijet !

M' he gwel o vont traoñ gant ar ru,
Ganti un dilhad satin du :

Mar karien n' em boa he disoblijet,
Na vijen ket bet distrujet !... »

6

Annaig Iakob a lare,
E-barzh ar gêr pa arrue :

« Fanch ar C'halvez 'zo em dapet
Dre m' en deus ma disoblijet ;

A-benn ma vezo noz fete,
A vo e benn war ar pave ! »

Kanet gant Anna-Mari Tili, a barrez Berc'hed,
Kostezioù an Hanternoz, 1868.

Brud fall war ar menez

Lakaat un embann war ar c'helaouennoù ha stagañ ur skritell du gant lizherennoù aour evit reiñ da c'hout e oa krouet en Orient ur gwazva-enklask, sed aze ha ne zegase ket kalz a vara war an daol.

Kuzuliad ebet evit c'hoazh, abaoe an teir sizhunvezh ma oa annezet ar gwazva.

A-wechoù, aet og dindan bouez an difiñvvezh, en deveze c'hoant Tual Tangi da youc'hal... pe da gemer ur sekretourez !

Ur sekretourez ! Penaos n' en doa ket soñjet abretoc'h. Keit ha ma vefe ur sekretourez o c'hedal e-kichen ar pellgomzer, e c'hellfe-eñ, Tual Tangi, dont ha mont dre gêr, evañ ur banne amañ hag ahont.

- D' ar gelaouenn diouzhtu, emezañ.

Lakaat un dorn en e c'hodell da spurmantiñ pouez e yalc'h, kemer e dog, prenañ an nor...

- An Aotrou Tual Tangi, moarvat ? eme mouezh ur plac'h yaouank war ar pondalez.

- Ar wirionez, Dimezell... pe Itron ?

- An Dimezell Katell Karioù.

- Deuit tre... petra c'hellfen ober evidoc'h ?

- Din-me e ve goulenn, kentoc'h ; teir sizhun zo e welan ar skritell e toull ho tor, setu ma 'm eus soñjet e oa deuet ar mare da ginnig deoc'h va meveliezh... evel sekretourez !

Skrabat a reas Tual Tangi e benn, sabatuet... Biskoazh kemend-all ! Mar sav skiant d' ar merc'hed, bremañ !

Sellout a reas ouzh ar plac'h yaouank e don he daoulagad, dinec'h ha didrubard. Plijout a reas-hi dezhañ raktal.

- Dimezell Katell, d' ar mare-mañ n' eo ket diaes al labour... da lavarout eo, nebeut a labour hon eus... n' eus d' ober e gwirionez, met gortoz. Ar pezh a ziskouez anat, mar komprenit an traoù, n'eo ket druz ar geusteurenn gant ar paotr... ha n' eo ket asur ar gopr !... En tu-hont da se, ur sekretourez evel doc'h ned eus ket d'ober fae warni... Daoust ha titouret ez oc'h avat ?

256

- Aotrou Tual Tangi, war ar poent-se, ar gwellañ titour, da 'm meno, eo homañ : da gentañ, plijout a ra din ho micher ; da eil, n' em eus ket aon rak ar soubenn dreut... ur wech ar mare, da nebeutañ.

- Ac'hanta !

- Ac'hanta, neuze ez an da gerc'hat ar pezh a 'm eus gwelet en traoñ, en ho poest-lizhiri.

Tri faper-bruderezh pe pevar ne oa ken, hag ul lizher ivez, kement ha bezañ resis ; ul lizher skriverezet ha boutin evel-henn :

Kermataman, 2 Ebrel.

Tual Tangi ker,

chalet a-walc'h on-me o vezañ ma rankan kas keloù dit da chom er gêr, goude bezañ da gouviet.

Siwazh, ur veaj dic'hortoz a rankan ober ; ne bado ket pell avat, hag aspedet e vi diouzhtu pa vin distro.

Va digarez eta,
dit kalonek,
Herri ANSKERIG.

Koroll a rae al lizherennoù : pedet, dispedet, aspedet, pelec'h gant piv, perak... ur sekretourez... ur gwazva... bier fresk...

- Va digarezit, eme Katell, p' edon o tont e-barzh, mar 'm eus soñj, edoc'h o vont er-maez !

Ur plac'h a skiant, a lavaras Tual Tangi etrezañ hag eñ. Lakaat a reas e dog hag e tiskennas gant ar viñs en ur c'hwitellat.

*

Brav a-walc'h ez ae e vanneoù gant Tual Tangi. Kalzig a draoù en un taol : ur sekretourez ha netra da reiñ dezhi d' ober. Keloù digant un den dianav a sine Herri Anskerig. Ul lizher skrivet en ul lec'h anvet Kermataman, lakaet er voest e Pederneg, dec'h d' abardaez, hervez siell ar Post. Pegoulz ? 2 Ebrel ! Mar bije un deiz a-raok, nag ur pesk- ebrel !

257

- Ba ! ne vin ket pilet ha nac'het, eme Tual Tangi. Na pa ve ret din tremen evit ur c'hañfard hegreidik, gout a rin piv an diaoul en deus c'hoant da c'hoari ganin.

Sevel a reas gant ar bignerez betek pevarzekvet ha diwezhañ solier an tour ma oa pintet e lojeiz. Teurel a reas ur sell, evel boaz, war gêr an Oriant, ledet en traoñ etre ar poullou-dour. Kemer a reas ur sac'h-beaj hag ur roll kartennoù. Ur pennad goude e voe en e garr-tan, hag eñ en hent.

Erru en Henbont, e soñjas en doa ankouaet-krenn tremen dre e wazva, war gae Indez. Un arsav a reas en ti-post da bellgomz da Gatell.

Mouezh sklaer ha speredek ar plac'h a lakaas lorc'h ennañ ; ur berlezenn a blac'h, a soñjas, ne oa met unan hag emañ e 'm gwazva ; soñjal a reas ivez : re gaer evit bezañ gwir...

Kollet en e brederioù e voe doare dezhañ tremen e-biou an " harz " e traoñ grav vras ar Vur. Daou " bolis an hent-bras ", difluket eus ar c'hroaz-hent, a zegasas skiant dezhañ.

E Gwengamp e sellas pizh ouzh e gartenn, rak ne ouie ket resis pelec'h e oa Pederneg.

- 125 kilometr a dalvez ur banne bennak, eme Tual Tangi, en ur vont en Ostaleri Menez-Bre. War zigarez beajiñ evit kretadurioù, e c'houlennataas ar vatezh diwar-benn Kermataman.

Pemp kant metr bennak diouzhtu ar bourk edo Kastell Kermataman, e doenoù lemm ha beg e dourioù balirant war vri limestra ar Menez-Bre.

N' en doa abeg ebet Tual Tangi da vont d' ar c'hastell. Gwelloc'h e kavas

daremprediñ merour ar vereuri damdost. Kinnig a reas d' an den e gretadurioù, hogen hep berzh.

Dre gomz gant ar merour a-daoladoù dirak ur chopinad sistr, e veizas Tual Tangi meur a dra :

- Nann, ne dalvez ket ar boan dezhañ kinnig e gretadurioù d' an " Aotrounez ". N' eus hini ebet aze. An Aotrou Herri Anskerig zo dizimez c'hoazh. E dud ? Marv pell zo, gwitibunan... nemet un eontr, Herve Anskerig, hanter kant vloaz dezhañ hag intañv. Pinvidik ? Ya 'vat ! Leve hag ur vilin boued-loened brudet. Pelec'h emaint ? E Tregastell, evel just. Ur genkiz o deus eno. D' ar c'houlz-mañ 'r bloaz ? Ya, en askont d' ar reverzhi vras.

*

258

E Tregastell, e serrnoze pa 'n em gavas Tual Tangi. Un dro er vourc'h hag un all war an aod, a-walc'h evit gwelout ar vro ha gouzout ne oa ket digor d' ar c'houlz-mañ 'r bloaz nag an Armorig-Palace nag Ostaleri-an-Aod. Ur genkiz vras, savet a-rez ar mor, dirak un enezennig krenn, a oa sklêrijennet tri frenestr outi.

Da Lanuon e rankas Tual Tangi distreiñ da bredeñ ha da gousket.

Antronoz, aodoù Tregastell a oa dizoloet pell gant dichal ar reverzhi vras. Kalzig a dud a oa o loc'heta. Tual Tangi e-touesk ar re all ne voe ket pell o c'houzout e oa pal e veaj ar genkiz vras, an hini en doa gwelet warni prenester sklêrijennet. Un tu d' an ti a oa savet war ar rec'hell ; ar mor a c'helle mont dindanañ. Un hent-houarn merglet a zedennas lagad lemm an enklasker.

- Ac'hamen, emezañ, ur slip-way (da lavarout eo un hent-houarn o vont pell er mor evit sevel pe diskenn ar bagoù).

Hep ober neuz a netra, e hedas Tual Tangi ar roudennoù dir. Etre ar rec'hell, evel ma oant, den ne wele ar paotr.

Ar slip a zegase dindan an ti. Eno ur vag-dre-dan, stignet war ur c'hastell-karr gant rodoù, a oa prest da vorañ adalek ma vefe laosket an ere.

Un diri-mein a gase un tu bennak en ti. Ur porrastell avat a harze mont pelloc'h.

- Ne vije ket diaes din divarc'hañ an nor-mañ, eme Tual Tangi ; rak evitañ da vezañ enklasker war e du e-unan abaoe teir sizhun hepken, en doa desket mat ar vicher pell a oa e ti ar re all !

Aon d' ober ur bern trouz a viras outañ, met un hanter-vunud goude e oa bruzhonet e aon gant ar c'hoant gout hag e pouezas Tual Tangi war ar morailh.

Er c'hontrol d'ar pezh a oa engorto, ne oa ket prenet ar porrastell. Nebeut a drouz a reas zoken war e vudurunoù. Ne bare aze met sklêrijenn divalav kev ar vag. Tual Tangi a enaouas e lugernell. Gwelout a reas e oa eouliet fresk pep mudurun.

An trepas a gase betek er c'harrdi. Teñval e oa al lec'h ; koulskoude e welas Tual Tangi daou garr-tan eno. Mouezh ebet na trouz ebet ne oa deuet betek ennañ.

Tual Tangi en em silas didrouz dre ar viñs a yae eus ar c'harrdi d' an diabarzh ; hag e krogas gant gweladenniñ an ti.

259

- Tiez evel-henn, emezañ, zo un dudi d' al laeron... pe d' an enklaskerion

: kornioù ha digornioù e-leizh !

Ur viñs vras a yae d' ar solieroù. Dres, edo un Itron o tiskenn, sioul, war ar pallenn ruz. Mont a reas d' en em astenn en ur gador-vrec'h, er sal, dirak c'hoariva meur ar mor. Nebeut goude e tiflukas ivez un den war an oad, teñval e benn.

Azezañ a reas e-kichen an Itron.

- D' ar mare-mañ, emezi, eo echu gant an dramm ober e efed. Paour kaezh paotr yaouank !

- Diwezhat evit kemer truez : c'hwi eo a zlefe bezañ mouget.

N' hoc'h eus ket bet a-walc'h gant va gwenneion, setu ma fell deoc'h e re...

- Da gentañ, en ho lakaan da bennhêr pinvidik.

- Ya, a-raok mervel gant ar vevzh ha gant an drubuilh !

- Diwezhat evit kaout mezh !

- Me ' grede em boa prenet ker a-walc'h ar peoc'h war ar jeu-se ?

- Bezit dinec'h eta...

- Ho louzaouenn ne lezo roud ebet da vihanañ ?

- Bezit dinec'h war se ivez : ha mar chal ar mor kenkoulz hag en deus dachalet e vo berraet d' e boanioù hep dale !

- O, war se on sur ! Ur reverzhi he niverenn 116, soñjit 'ta...

- Ne intentan netra en ho niverennoù. Da bet eur e vo graet ar stal ?

- Uhel e vo ar mor adalek c'hwezek eur daou ugent hervez an heol, ar pezh 'zo e gwirionez triwec'h eur daou ugent... Adalek pemp eur e vo ret bezañ war evezh...

- Gouest e vefet-hu d' ober hoc'h-unan war-dro ar c'horf ?

- Ne vo ket nac'het un taol sikour.

- Ponner eo ?

- War-dro kant daou-ugent lur.

- Petra a rank an den ober evit gounit e damm kreun !

- N' on ket en imor da farsal !

- Ho kentañ den ?

- Ya, ma ne lakaer ket ar brezel e kont.

- Eürusamant hon eus kavet al lizher ; ha skrivet hoc'h eus da vignon ho niz ?

- Ya, evit bezañ suroc'h ez on aet da Bederneg da lakaat al lizher er Post.

260

- Kalz a zarempredoù o doa ho niz hag eñ ?

- N' anavezan ket darempredoù va niz.

- Evit bezañ suroc'h e vo mat sparlañ an nor adalek pemp eur. N' ankouait ket gwiskañ dezhañ e heuzioù.

- Nag a evezhioù !

- Pezh a zo ret zo ret. Ar vag zo parev ?

- Bag ha milin zo prest.

- Piv a bellgomzo d' ar polis ?

- C'hwi. Me ' chomo er vag hag e tistroin goude an darvoud. C'hwi a c'hallo chom en ti, na ve ken evit degemer ar glaskerion. Gout 'ouzoc'h penaos eo c'hoarvezet an darvoud ?

- Ya, rampet en deus ar paotr war ar bordig kleiz er penn a-raok d' ar vag. Diouzhtu hoc'h eus lakaet ar c'heflusker war c'horrek hag hoc'h eus graet tri pe pevar monedone en aner en-dro da dachad al lamm. Goude-se hoc'h eus fichet ur boue a-ere ur fun da verkañ al lec'h hag ez omp distroet amañ da glask sikour.

*

Merion a wrie divhar Tual Tangi. A-walc'h a ouie bremañ evit kas e enklask war-raok.

- En ur c'horn bennak edo un den bac'het ha kondaonet ;

- War-dro seitek eur hepken e vije graet e stal dezhañ ;

- Seizh eur bennak a vane a-raok ar finvez truezus ;

- Ar genvuntrerion ne chomfent ket a-hed an deiz oc'h azlavarout o roll ; ret e vefe diwall !

- Ne hañvale bezañ na mevel na matezh en ti d' ar mare-mañ

- Unan bennak en doa faziet peogwir eñ, Tual Tangi, a oa en o mesk ;

- Hag ar sekretourez du-hont, degouezhet evel un burzhud ; tarluch an holl draoù-se !

*

Unnek eur a sone en un tour bennak p' edo Tual Tangi o tiskenn eus ar c'hriognol. Netra eno. Diaes e oa bet an enklask, rak rouestl e oa al lec'hioù. Kambroù mañsardet a oa en un tu : etre an doenn ha solier pep hini, e oa frank a-walc'h al lec'h evit ken lies all a guzhiadennoù.

261

Aesoc'h e voe an enklask er solier dindan. Ne oa met un trepas, gant kambroù a bep tu dezhañ. Ar c'hambroù-se a oa holl digor, da lavarout eo dibrenn. Pep hini a oa ur sal-gibell outi ; div anezhe zoken a oa kosteziet gant ur burev pe ur gambr-distro.

An diaz a vefe skoempoc'h da imbourc'hiñ, en abeg d' an ostiz.

Gant kreisteiz e teuas ur seblant a fiñv en ti. An Itron a bignas d' en em fichañ. Er c'harrdi edo an den oc'h ober war-dro ur c'harr-tan, rak stroñsal a reas an ti.

Nebeut goude, Tual Tangi, peg e lagad ouzh ur prenestr, a welas ur c'harr-tan o vont kuit dre an alez vras, ar paotr o vleinañ, an Itron en e gichen.

Troet e oa rod ar bed. Fonnusoc'h ez afe al labour bremañ. Netra e salioù an traoñ. Netra er gegin pe war-dro. Ha koulskoude nag a doullou kuzh, nag a logelloù-skubell !

- D' ar c'hav ! eme Tual Tangi.

E-kichen ar gegin edo skalier ar c'hav. Tual Tangi a enaouas an tredan, na petra 'ta !

Ouzhpenn ur c'hav a oa avat ! Netra en hini kentañ nemet kaoter an dommerez, homañ war enaou. En ul lochig e-kichen : puñs an eoul-deviñ. Al lochig a c'helle digeriñ war ar c'harrdi ivez.

E krec'h ne oa met tuellennoù ha tuellennoù o tont hag o vont.

Er c'hav diwezhañ, netra muioc'h.

Chom a reas Tual Tangi da brederiañ war e dro-wenn e-doug un hir a vunutenn. Neuze e c'hoarvezas un dra bennak - un trouz : ur razh a c'hellfe bezañ, eme Tual Tangi.

Da c'houde, dindan an douar, evel un den o pasaat er pellder - o soroc'hal kentoc'h.

Kaer en devoe Tual Tangi sellout, ne welas met stalagoù gant boutailhoù, ha goullou c'hoazh, peurliesañ ! Peadra da zegas sec'hed d' an den ! Ober a reas Tual Tangi e zibab war ur muskadig. Distoufañ a reas ur voutailhad gant gwimeled e gontell.

Ur c'hrozmol all a savas betek ennañ.

O vezañ ma ne oa ket gwall-greñv klogorenn-dredan ar c'hav, ec'h enaouas Tual Tangi e lugernell. Neuze eo e welas : ar c'hav a oa savet a-us d' an aod. Kombodoù a oa dindan.

262

Dont a reas da soñj dezhañ e oa meur a di evel-se en Oriant. O furchal pizh e kavas Tual Tangi ur bladenn simant gant un nozelenn enni. Klask a reas sevel ar bladenn. Re bonner e oa.

Anat e oa, koulskoude, e oa bet fiñvet nebeut amzer a oa roudoù he doa graet zoken war an daradur.

A-drek ur stalag e kavas Tual Tangi ur mell barrenn dir.

- Sed al loc'h a-ratozh, emezañ.

Gant al loc'h tremenet el lagadenn, ne voe ket diaes dezhañ sevel ar bladenn nag he zreiñ diwar an toull.

Ne fiñve netra en toull du. Tremena a reas Tual Tangi e vrec'h gant e lugernell o klask sklaeriañ ar c'hombod. Plegañ a reas e benn ar muiañ ma c'helle.

Dek mil steredenn a lugernas e daoulagad Tual Tangi, hag eñ da riklañ gant dudi e Gwenva ar Gelted kozh...

*

Pa erruas Herri Anskerig en e genkiz e Tregastell, e vanas souezhet un disterañ, o kavout eno an " Itron " gant e eontr.

Bez' e oa hi ur vaouez doareet brav, un dudi ! Hogen ne anaveze Herri met re vat micher an druantez, un drouktunerez eus ar c'hentañ anezhi ! Gout a rae ivez he doa sunet e beadra digant e eontr, Herve Anskorig, didrouz kaer, war zigarez un taol mezhus, c'hoarvezet gantañ mil bell a oa !

Evit en em zigareziñ da vezañ e ti Herri, e kinnigas an Itron ober te. Ne oa ket diaes : evit aozañ te, n' he doa met skuilhañ dour bervet war ur sac'hadig lakaet e pep tasenn, evel m' eo deuet ar c'hustum.

Herri Anskorig ne oa ket paotr an te. Ne gredas ket nac'h e dasad koulskoude ; met mont a reas d' en em astenn e-kichen ar " pik-up ", goude bezañ lakaet ur bladenn warnañ.

Ar blantenn o vousvervel gant ar sec'hed en he fod eo a evas ar pep brasañ eus an te. Kemeret en doa Herri a-walc'h evelkent evit bezañ batorellet. Ul louzoù-kousket a oa bet servijet dezhañ.

Bez' en devoe dalc'h a-walc'h evit pignat d' e gambr. N' eo ket avat hep horjellañ evel un den mezv. Semplañ a reas war ar pallenn-leur.

An dram a laboure ennañ en un doare iskis : e gorf a oa aet dioutañ pep nerzh. Ne oa ket barrek zoken da zigeriñ e zaoulagad.

263

Hogen e emskiant a zeue dezhañ a-daoladoù. Nerzh a-walc'h a gavas evit soñjal. E soñjoù zoken a zeue dezhañ fraezh ha splann, un dudi !

En em veuliñ a rae en e askre da vezañ taolet ar pep brasañ eus ar c'hleborenn d' ar blantenn. Paneve se, e pe lec'h e vije bremañ e spered ?

An Itron eo a zeue en e vennoziou mui-ouzh-mui ; hag, iskisat tra, un anv all ivez, ur pennad bruderezh, lennet war ar gelaouenn dek devezh a oa da nebeutañ : na pegen resis, evel pa vefe lakaet dirazañ gant e ael mat : un enklasker eus an Oriant o kinnig e skiant ! Nag ur goaperezh ! Bremañ eo en defe ezhom eus skoazell un den evel-se ha ne oa tu ebet zoken da gas ul lizher betek ennañ.

Amzer ul luc'hedenn, e vezas Herri Anskorig penaos e vane un tu diaoulek da higennañ ar paotr-se. Met ret e vefe da gentañ fiñval alemañ.

Ober a reas ur reuz spontus d' e gorf... Hag e c'hoarvezas ar burzhud :

O krenañ evel un delienn, e fiñvas ur vrec'h, en hec'h astennas betek taol e gambr, e kemasas ur gartenn-lizher...

Neuze, war stlabez al leur, e furmas Herri Anskorig ar c'haerañ lizherennoù en doa gellet biskoazh skrivañ, lizher an diwezhañ spi.

Tual Tangi ker,

un drugarez vras dit da vezañ degemeret mat va c'houviadenn.

Al lizher-mañ da reiñ dit da c'hout eo arabat dit tremen dre Germataman peogwir e vin e Tregastell en askont d'ar reverzhi vras.

Goulenn digant ar c'hentañ Tregastellad a gavi hent va c'henkiz : anavezet mat eo.

Kenavo, dit kalonek,

Herri ANSKERIG.

Goude-se e tastumas ar bluenn en e c'hodell gant mil boan, e pegas ar gartenn-lizher hag e semplas adarre, da vat, e toull du al limmoù.

*

264

Pa zeuas e anaoudegezh dezhañ, edo Herri Anskorig o krenañ gant ar riv e-

kreiz an noz du.

Takenn ne weled. Ur silad avel c'hleb a zeue eus tu pe du. Ruzañ a reas ar paotr a bep tu ; ne gavas met mogerioù. Strizh e oa zoken e vac'h.

Ne oa ket plaen al leur. Strewet e oa gant mein ha tammoù simant.

Un aezhenn c'hleb a oa gant pep tra. E zilhad ne oant met ur spoue mouest.

Klask a reas entanañ ur chimikenn - en aner ; ne dennas eus e voestad met ul luc'hedenn pe div ; a-walc'h evit meizañ e oa bac'het en unan eus ar c'hombodoù dindan an ti.

Netra d' ober met chom da vervel eno.

Betek gout, e c'hourvezas evit espern e nerzh diwezhañ. Rak, dre hir soñjal, e vane ur spi ennañ. Ne vez ket bac'het na muntret un den hep dañjer. Marteze a-walc'h e oa dalc'het er vac'hidigezh na ve ken met da c'hortoz gwashoc'h.

Anavezout a rae e vac'herion : an Itron hag e eontr ! Kompren a-walc'h a rae n' en doa ken da gontañ met warnañ e-unan.

Amzer en devoe goude-se da eñvoriñ dre be lec'h e oa bet diskennet en toull. En aner avat. Ne sante a-us d' e benn met ar simant.

C'hoazh ma c'hellje gout pehini a bladennoù al lein e oa an hini loc'hus, biken ne c'hellje sevel un dra ken ponner.

En tu-hont da se, un anken a grigne anezhañ rak un dra euzhus mar deus unan. Ar c'hombodoù, a ouie, a oa dindan gorre ar mor, dreist-holl er reverzhi vras ; daoust ha ne oa ket kavet an tu da lezel ar mor da zont enne ha d' e veuziñ war un dro ?

Un muntr dre veuziñ, emezañ, nag un taol kaer ! Ne dalveze ket ar boan lezel un den da vreinañ evel-se en deñvalijenn. Un tenn en e benn a raje fonnusoc'h e stal, kuit da dermal.

Ya, met ur c'horf a vije klasket gant ar boliserion hag ar muntrer a gouezhje etre o daouarn deiz pe deiz.

Er c'hontrol, ur c'horf beuzet ha distaolet gant ar mor, sed aze un darvoud boutin : un muntr peurc'hraet-klok.

Petra ober ?

Da gentañ : klask dre be lec'h e teufe ar mor er c'hombod. En ur dastornat hag adtastornat en doa kavet Herri Anskorig daou doull bras a-walc'h er mañsonerezh, a-rez al lein ; un toull en ur voger, un all er voger enep.

265

An toulloù a zisklêrie perak e sile an avel er c'hombod, da gentañ, ha perak e oa stlabezet kement-se a vein hag a simant war al leur.

Sur a-walc'h e oa bet graet kemend-all e pep kombod ; ret e vefe bezañ war evezh pa grogfe ar mor da verañ. Neuze gant mein paket en e zilhad e stouvfe Herri Anskorig an toull-freuzh.

Eil mennoz : ar muntrer, o soñjal e oa beuzet ar paotr da vat, a zeufe d' ober war-dro e gorf. Aze e oa diwezhañ spi Herri Anskorig. Peogwir ne oa ket uhel al lein, pa vefe digor an trap, ne vefe ket diaes dezhañ sevel ha pignat er c'hav. Gant-se e klokaas ar paotr kraf-ha-kraf e dresoù : kentañ hini a ziskouezfe e benn a vefe badaouet kerkent. An eil a gilfe pe a dostafe ; neuze pep hini evit e vuhez.

Trede mennoz : ur goulakadur, hag an tristañ hini : marteze o doa kavet e enebourion an tu d' o lakaat da gousket ur wech ouzhpenn, a-raok lezel ar mor da zont d' e veuziñ.

*

Eno e oa degouezhet Herri Anskerig gant e anken, pa verzas e zivskouarn war evezh un trouz a-us d' e benn.

- Emeur o tont, a lavaras. Hag e tirollas e galon da lammat en e askre. Dimp hon-daou, va eontr, a lavaras-eñ c'hoazh.

Kerse a zeuas dezhañ pa glevas evel trouz ur voutailh edod o tistoufañ. Nag un hardishon, a c'hrozmolas ar paour kaezh. Biken n' em bije kredet kemend-all !

A-greiz-holl e voe sklêrijennet ar c'hombod. Un toull bras a oa o tigeriñ e kreiz al lein.

Kilañ a reas trumm Herri Anskerig en ur c'hogn, betek gout.

Fentusat tra, e enebour a seblante kinnig dezhañ ul lugernell.

*

266

N' en dije ket kredet Herri Anskerig en doa miret kement a nerzh, abaoe keid-all n' en doa debret netra.

A-walc'h e oa bet dezhañ un taol dorn evit diskar e zen war al leur. Nag un taol dorn avat !

Kouezhañ a reas lugernell ar paotr hag un dra ponneroc'h c'hoazh.

Herri a falc'has lugernell ha " benveg ". Leuskel a reas ur youc'h a levenez pa zizoloas e oa ar benveg-se ur revolver.

Netra ne fiñve en nec'h. Gant mil evezh e pignas ar paotr er c'hav.

Aze en devoe e vrasañ souezhadenn ! N' eo ket e eontr en doa reuziet...

Daoust d' ar c'hoant tec'hout a oa kroget ennañ, e kemeras amzer da furchal e paperioù ar paotr : Tual Tangi, enklasker en Oriant !

Sed aze a gemme penn d' ar vazh ! Ret e voe adreiñ buhez d'ar paour kaezh. Ar voutailhad muskadig a zegouezhas etre e zaouarn ha, goude bezañ sunet tri pe pevar flipad evit e gont e-unan, e krogas Herri da sparfañ Tual Tangi a vannac'hoùigoù.

*

Ar baradoz ma oa kouezhet ennañ Tual Tangi a oa tudet a zousennadoù sekretourezed, holl o hejañ o fennoù diouzh an hevelep lusk. Bez' e oa un dousenn hanter da vihanañ a " gomiserion Benoni Kañval " eus an Oriant, tri pe pevar all " If Mabon, Enseller ", c'hwec'h ha tregont " Itron " ha kemend-all a " aotrounez ", pep hini o hejañ e benn diouzh an hevelep lusk, o lavarout dezhañ gant ur vouezh ankenius : « Perak out deuet da lakaat da fri er galeoù-mañ, Tual Tangi ? Perak out deuet da... »

Hag e hejent o fennoù ha pep hini a oa gantañ ur voutailh hag e stlapent gant Tual Tangi bep a flipad gleb ha fresk. Ar glav dudius-se a zivere warnañ ; an tañva eus ar glav a entanas poulc'henn buhez Tual Tangi.

Ar c'hentañ eñvoren o tont eus bed ar re vev betek e wenva a voe :

- Muskadig !

- Ya, muskadig, eme ur vouezh dianav hag un tammig raouliet. Lonkit ur banne ha me goude !

267

Mont a reas Tual Tangi en e goazez, un dorn war e dal gloazet, hag egile o tastornat c'hoantek ar voutailh.

- Men emañ ? a c'houlennas e doare Ereg.

- Pelec'h emañ ? eme egile. Henn gout a rit moarvat ! Met ne 'm eus ket c'hoant da zerc'hel kaoz pell amzer en toull-mañ. Aotrou Tual Tangi, ho teurvezet neuze, mar plij, ma rin an digorou : me zo Herri Anskorig, eus Pederneg.

*

A-daol-trumm e voe Tual Tangi en e sav. E eurier a verke un eur. Un aon hud a grogas en e zargreiz : ne felle ket dezhañ chom pelloc'h en ti daonet-se !

- Goude e tisplego pep hini e vennoz ; hastit bremañ da 'm heul, emezañ o vountañ Herri er-maez.

A-drugarez Doue, pell ne oa ket da vont betek karr Tual Tangi, rak hanter varv e oa Herri gant an naon.

Dirak ar rod-stur, en ul lec'h doñv dezhañ, e adkavas Tual Tangi ar peurrest eus e spered. Sevel a rejont an eor evel un tarz-hurun.

*

E kastell Kermataman e sonas seizh eur d' abardaez.

- Ha petra a refomp bremañ ? eme Herri Anskorig.

- Bezañ war evezh ha gortoz. An degouezh mat eo ar gwellañ arouez da ouestoni un enklasker !

- Gouzañvusted ivez zo ezhommi diuti en ho micher, war a welan ? Hogen daoust ha ne vije ket gwelloc'h dimp mont da sevel klemm ?

- Ne gredan ket e vo ret, eme Tual Tangi.

- Ne gomprenan ket ho mennoz...

Brizilhon ar pellgomzer a droc'has e gomz.

- Alo ?

- Alo ? Aotrou Herri Anskorig ? Amañ komiser polis Lanuon. Emaon o komz deoc'h eus ho kenkiz e Tregastell.

- Biskoazh kemend-all !

- 'Vel ma lavarit ! Ur c'heloù trist am eus da gemenn deoc'h, met a-raok lavarit din peseurt darempredoù en doa **ho** eontr gant an Itron...

268

- " En doa " hoc'h eus lavaret ?

- Ya, siwazh ! Rak n' eus mui nag eontr nag Itron. Tud o tremen dirak ho ti, war-dro pemp eur, o deus klevet evel tennoù en diabarzh hag o deus

pellgomzet d' ar polis. Kendrueziñ a ran evit ar peurrest, met war hon eus gellet prouiñ betek-henn, hoc'h eontr kent en em lazhañ e-unan en deus diskaret ar vaouez...

*

- Evit un derou, nag un derou mat, eme Katell da Tual Tangi en e wazva war gae Indez. Sed aze, me ' gav ganin, un achumant laouen.

- Hanter laouen n' eo ken, eme Tual Tangi. Rak kent kimiadiñ, e sellou o parañ war ar Menez-Bre, en deus lavaret din : « kaset hoc'h eus pep tra da vat, met unan a zo dic'hallus deoc'h ha gwazh a-se ! - Pehini ? - Ar brud a vo kaset dizale en-dro d' an darvoud : Brud tan war ar menez ! »

BREZEL

- Ur valeadenn, dimezell ?

Damveuzet e oa Plasenn Breujoù Roazhon e teñvalijenn ar « black-out ». Diaes e oa zoken diverzout tro-dro linennoù an tiez uhel, a bep tu d' ar blasenn.

Arzhela a spurmantas en he c'hichen ul lifre teñval, ha diouzhtu goude, tostoc'h c'hoazh outi, galoñsoù arc'hant o lufrañ.

Un ofiser alaman a oa en he c'hichen, oc'h adlavarout dousig :

- Ur valeadenn, dimezell ?

Ne oa ket ar wech kentañ e c'hoarveze an dra-se ganti.

En amzer-se a vrezel griz ma oa ar soudarded pell diouzh o bro, e klaskent adkavout e ser ur plac'h, darn anezho hepken tommder ur c'horf, darn all konfort d' o c'halon.

*

Edo Arzhela o vont d' ar c'hoariva.

Eizh eur hanter e oa anezhi. Fenoz e tlee bezañ ur sonadeg eus an dudiusañ : ur c'huatuor dre gerdin anavezet-tre en Europa en doa asantet reiñ un abadenn e Roazhon, ha feurmet e oa bet an holl blasoù diouzhtu.

Bilhed Arzhela a oa ganti abaoe an derc'hent, ha mall he doa da selaou an arzourien vrudet. Bertele a oa ouzh he gedal er gortozlec'h, met divizet e oa bet etrezo na vefe ket gortozet pelloc'h eget nav eur nemet dek evit mont e-barzh ar sal. En amzer drubuilhet-mañ, den ne c'helle asuriñ bezañ d' an eur rik...

Hegaset gant ar frazenn dismegañsus, Arzhela a respontas dichek :

- N' emac'h ket e Paris. Merc'hed Roazhon n' int ket gisti !

270

Kilañ trumm a reas an ofiser yaouank.

Komprenet en deus, a soñjas Arzhela o klask mont buanoc'h, tra m' edo an Alaman o kerzhout bremañ a-dreñv dezhi, hogen oc'h adtostaat adarre, tamm-ha-tamm.

- Va digarezit me ho ped, e lavaras, ne oan ket e soñj ho feukiñ...

Arzhela a glevas en e vouezh seblant ur bedenn, evel ma vije bet eñ, gwall-nec'het eus e zisevended.

- Emaon o vont d'ur sonadeg, a respontas-hi, hep soñjal pelloc'h.

Ha tevel a reas raktal. Ne felle ket dezhi komz ouzh an Alamaned. Enebourien e oant. N' eo ket hepken enebourien da Vro-C'hall met ivez enebourien hag alouberien Vreizh.

Eus an Emsav breizhat e oa Arzhela. Setu perak e oa bet feuket-krenn o soñjal e hañvale an ofiser lakaat kemm-ouzh-kemm merc'hed Roazhon gant merc'hed 'zo eus Paris.

*

Ur predig amzer didrouz a dremenas.

An ofiser yaouank a chome tost outi. Ne ranne grik. Hogen, edo o klask kerzhout troad-ha-troad ganti, hep herder koulskoude, evel ma vije bet ur c'heneil anavezet a bell 'zo.

Santout a rae Arzhela un doare liamm kevrinus o sevel etrezo, deut eus pelec'h ? Piv a c'hell sklaeriañ seurt traoù ?

*

Plasenn an Ti-Kêr. A-benn pemp munutenn ez errufe ar plac'h yaouank er c'hoariva. Amzer he defe c'hoazh da gomz un tammig gant Bertele a-raok mont er sal.

- Peseurt sonadeg a zo fenoz ? e klevas adarre. Fraezh hag eeun e oa ar vouezh bremañ. Ne oa ket mui mouezh ur paotr o klask floc'hañ.

Hep gouzout dezhi e plijas ar goulenn da Arzhela ; respont a reas damhegarat :

- Ar c'huatour Lowenguth an hini eo, a roio oberennoù Beethoven, Schubert ha Schumann.

Chom a rejont a sav dindan piler kentañ bolz ar c'hoariva.

- Dedennet oc'h gant ar sonerezh neuze, dimezell ?

- Ya, kalz. Ha c'hwi, n'oc'h ket ?

Nav eur a oa o seniñ, hogen Arzhela ne reas van. Evel mezevellet e oa gant mouezh an Alaman yaouank, ha gwelout a rae bremañ a drugarez d' ul lutig a-us d' ar piler, e zaoulagad glas-glizin paret warni.

271

An ofiser a lakaas e zorn war he brec'h, goustad, azaouezus, hag a vouskomzas :

- N' am lezit ket diouzhtu. Ezhomm am eus da gomz ouzh unan bennak en noz-mañ. Re hir eo ar brezel, re griz an disparti diouzh va bro.

- C'hwi an hini eo, an Alamaned, koulskoude, a zo deuet betek amañ da aloubiñ Breizh !

- Breizh ? Bro-C'hall a fell deoc'h lavarout ?

- Nann, Bro-C'hall n' eo netra evidon. Breizh eo va bro... N' ouzoc'h ket ez eus un diforc'h bras evidomp-ni Brezhoned, etre an div vro-se ?

Ret eo din displegañ an Emsav d' an Alaman-se. Arabat e lezel da grediñ ez eus an hevelep tonkadur d' an div vro, a soñje Arzhela.

Aet en tu all d' ar c'hoariva, e tistroent bremañ a-zoug o c'hamm davet liorzhiq Sant-Jord.

Emichañs e oa krog ar sonadeg a-benn bremañ, ha Bertele aet e-barzh ar sal, c'hoant gantañ klevout an oberennoù sonerezhel adalek an notenn gentañ.

Arzhela a sellas en-dro dezhi. Ne oa mui den er straed. Nag ur vezh a vije bet eviti ma vije bet gwelet o pourmen gant un « enebour » !

*

Ne gompren ket ar pezh a c'hoarvez ganti.

Selaou a ra an den yaouank, hep kasoni, dedennet daoust dezhi gant son e vouezh ingal, klouar. Lavarout a ra traoù didalvez, hogen trawalc'h eo evit mirout outi da vont dioutañ. Ne fell ket dezhi respont, ha koulskoude e tistag un nebeut gerioù : « ya » ... « nann » ... « gwir eo », evel en un huñvre.

*

Emaint bremañ azezet war ur bank el liorzbig. A-us dezho, an oabl bepred ken teñval, nemet a vare da vare, ur skleurig a zigor e hent etre div goumoulenn.

- Kurt eo va anv. Tri devezh 'zo on degouezhet e Roazhon.

- Roazhon, kêrbenn hor Bro !

272

- Soñjal a ra deoc'h ez eo Roazhon ur gêrbenn evel Paris ?

- Kêrbenn Bro-C'hall eo Paris. Roazhon a zo hini Vreizh. Anat eo ne c'hellit ket kompren...

- Eo, kompren a ran, hogen ur souezh eo evidon. Du-mañ, ne vez komzet nemet eus Bro-C'hall. Gwech ebet n'em boa klevet anv eus Breizh, ho pro evel ma lavarit... Santout a ran e karit Breizh evel ma karan-me va c'hêriadenn c'hronnet gant koadeier ar Schwarzwald.

Hag o treiñ e benn daveti :

- Pe anv-badez eo hoc'h hini ?

- Arzhela... Armelle e-keñver lezenn. Rak, ne c'hell ket ar Vrezhoned evit ar mare, reiñ anvioù breizhek d' o bugale. Pa vo Breizh ur vro dieub, e c'hellimp lakaat da advevañ anvioù hon dud veur.

- Ur vro dieub... Ar pal-se a glaskit ? Hag eürusoc'h e viot ?

Hag ur pennad goude :

- Va mab a zo Wolfgang. Gerta va gwreg a gar kalz sonerezh Mozart ha lakaet he doa en he spered reiñ anv ar sonaozour d' hor bugel kentañ.

- Pet bugel hoc'h eus ?

- Tri : Wolfgang, a zo pemp bloaz, Hilda tri bloaz. P' am eus kuitaet Rhöndorf e oa-hi ur goantenn a boupig. Tennañ a ra d' he mamm gant he blev melen rodellek hag he daoulagad du-berv. Gerta... Hilda... Pelec'h emac'h en eur-mañ ?... Va mab yaouankañ Gerhart, n' e anavezan ket. C'hwec'h miz 'zo n' on ket bet er gêr ! Pegoulz ha penaos e adkavin va zud ! Gerta n' he deus nemet 26 vloaz. Re yaouank eo evit chom hec'h-unan...

26 vloaz... A-oad ganin, a soñj Arzhela. Bugale en deus. Hag eñ, tremen faezh, abaoe keit-all oc'h ober brezel...

Tra m' edo Kurt dilavar, aet e spered davet e di, davet e wreg hag e vugale, Arzhela a deneraas outañ. War e dal, ur roufenn don evel ur gleizenn. Pe ur wir gleizenn e ve ? Ha gloazet eo bet ? C'hoant a zeuas da Arzhelas da sevel he dorn ha da flourañ an tal hanter guzhet gant ar blev gell.

Met gant imor e sankas he dorn e-barzh godell he mantell. Petra e oa o vont d' ober !

Kurt a gomze adarre :

- Dalc'hmat em eus bevet e Rhöndorf, war ribl ar Röen. Ur c'horn-bro darempredet gant an douristed eo. A-raok ar brezel e teue kalz estrenien da weladenniñ hor Sieben gebirge, « ar seizh torgenn », an Drachenfels, « roc'h an aerouant ». Gwechall e oa an dachenn-se brudet evit e winiegi...

273

Traonienn Rhöndorf a zo leun a vojennoù a veze kontet diouzh an noz e korn an oaled, hervez ar pezh a zo bet lavaret din gant va mamm. Hi a zanevelle din, pa oan bugel, unan anezho, hini an Drachenfels : Hentet e veze an draonienn gant un aerouant eus an droukañ. Ur plac'h yaouank aberzhet dezhañ a reas sin ar groaz dirazañ a-raok ma krogfe enni. Spontet, ez eas an aerouant d' en em deurel er Röen ha ne voe morse adwelet.

Sant Paol a Vreizh, ivez, a gasaas kuit un aerouant... a brederias Arzhela.

- Pa oan bugelig e veze lidet bep bloaz em farrez, pardon sant Varzhin. En deiz-se e veze gwelet ar vugale o valeata dre gêr, lamprigoù ganto, en ur ganañ :

Galoupat a ra Sant Varzhin
Douget gant e varc'h prim,
Dre an avel hag an erc'h.

Vi, voe !

Chom a sav !

Setu ur paour e noazh.

Ur prantad goude :

- Unan all eus mojennoù va bro a gomz eus ur voudig he blev aour, hir evel ho re. Ober a reomp anezhi al " Lorelei ".

Gwelet e vez war ribloù ar Röen, o kribañ he blev en ur ganañ evit dedennañ ar baotred yaouank.

O vont en e yezh, e tezrevellas dindan eñvor :

Ich weiss nicht was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin ;
Ein Märchen aus alten Zeiten,
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.

.

Die schönste Jungfrau sitzet
Dort aben wunderbar,
Ihr goldenes Geschmeide blitzet
Sie kämmt ihr goldenes Haar.

274

Sie kämmt es mit goldenem Kamme
Und singt ein Lied dabei
Das hat eine wundersame,
Gewaltige Melodei.

.

N' ouzon ket perak
Eo rannet va c'halon.

Ur vojenn a wechall
A zeu bepred war va spered.

.

Ar gaerañ plac'h yaouank
War an uhel, azezet ; burzhodus,
- Warni, bravigoù skedus -
A grib he blev aour.

O c'hribañ ' ra gant ur grib aour
En ur ganañ ur werz.
He c'han en deus ur galloud
Iskis ha boemus.

Ur wech c'hoazh e stardas dorn Arzhela, hag e lavaras, troet daveti :

- Marteze e soñjan el " Lorelei " dre ma 'z oc'h em c'hichen fenoz !

Daskrenañ a reas ar plac'h yaouank o santout tommder an dorn war hec'h hini. Koulskoude ne oa netra gwidreüs er jestr-se. Nemet evel flouradenn al liamm kevrinus savet etrezo.

- E Breizh ivez hon eus ar seurt boudig-se. Mari-Vorgan a vez graet anezhi. Bevañ a ra er mor, ha gervel a ra ar vartoloded evit kas anezho d' he falez e strad an donvor. Setu da nebeutañ ar pezh a lavar hor c'hontadennoù kozh. Ha gwir eo ? N' eus forzh. Muioc'h prederiet omp er mare-mañ gant amzer da zont hor bro eget gant mojennoù a-wechall.

Kavout a rae da Arzhela e oa ret reiñ da c'houzout d' an oberleutnant strivoù an Emsav, stourm ar Vrezhoned kar-o-bro, hag an diaesterioù a bep seurt a save a-enep dezho. Hen ober a reas, hag e komzas didro.

Kammedoù ponner hag ingal solioù tachaouet a gleved o tostaat. Daou zen o kerzhout keit-ha-keit. Ar ged-noz moarvat.

275

Komz a rae ar plac'h yaouank. Displegañ a rae a hanter-vouezh penaos e oa deuet d' un emsav a glaske reiñ he frankiz da Vreizh, penaos he doa divizet deskiñ brezhoneg. Ne grede ket sevel he mouezh. Un tamm morc'hed e save enni. Hag ar gwir he doa da zizoleiñ palioù an Emsav d' un den dianav, gwashoc'h, d'un Alaman ?

Degouezhet e oa archerien ar ged-noz dirazo, daou baotr bras, ar blakenn-bolis war o bruched ledan. Ur sellad avius a daoljont ouzh an ofiser skoaz-ouzh-skoaz gant ur Roazhonadez - penaos o dije komprenet e oa ar re-mañ evel breur ha c'hoar ? - ha kenderc'hel gant o hent.

Arzhela a davas keit ha ma voe an daou soudard war wel. Goude-se, tamolodet en he mantell - yenaet e oa an noz -, e padas da zanevelliñ Breizh, hec'h istor, he c'haerderioù. Ar wech kentañ e oa dezhi - er-maez eus an Emsav - komz a greiz he c'halon, a-zivout hec'h uhelvennadoù. Perak ?

- Breizh he deus bet un istor dezhi hec'h-unan. Da vare he frankiz e oa pinvidik-meurbet. Abaoe he stagidigezh da Vro-C'hall eo deut, dre heg, da vezañ ur vro dister ; n' eus mui anv anezhi war gartenn Europa. Klasket e vez lazhañ he yezh, hec'h ene...

Menegiñ a reas tarzhidigezh ar savadur a lide feur-emglev 1532 :

- Ret eo deoc'h mont da welout al log goullo war talbenn an ti-kêr. Tostik-tre ac'han. Lorc'h a zo ennomp da vezañ distrujet an delwenn vezhus. Fiziañs hon eus hiviziken en amzer da zont, peogwir ez eus bet e pep rummad

paotred ha merc'hed prest da reiñ o buhez evit adkavout hor frankiz !

Fromet, Kurt a selle outi hag e lavare :

- Nag e karit ho pro !

*

Dek eur hanter a sonas en ti-kêr.

Spered ar plac'h yaouank a zeuas en-dro d' al lec'h m' edont, da Verteleg a oa ouzh he gortoz er c'hoariva, d' ar brezel a lakae pep tra en arvar, hag a rae eus Kurt un enebour.

- Ret eo din mont.

276

Sevel a reas heñ ivez. Ober a rejont un nebeut kammedoù a-gevret.

- Kenavo, a lavaras Arzhela hep astenn he dorn.

- Kenavo Arzhela, ha bennozh Doue. C'hoant briatañ ur plac'h am boa fenez, hogen gwelloc'h em eus bet : dizoloet em eus ur vro a drugarez deoc'h. N' ho ankounac'hain biken.

*

Pa erruas Arzhela er c'hoariva, e oa tremenet an div oberenn gentañ : re Beethoven ha Schubert.

Mont a reas sioulik e foñs al logell. Berteleg, disammet e galon ouzh he gwelout, a vousec'hoarzas outi.

Gant teneridigezh, Arzhela a lakaas he brec'h dehou en-dro da skoaz he danvez-pried, ha tra ma stage ar vinviaouerien gant trede katuor Schumann, e nije he spered davet koadeier ar Schwarzwald, bro Kurt he c'heneil kuzh da viken.

AN ARNODENN

Poelladenn e-giz...

Azezet eo ouzh ar burev war ul leurenn e koad gwenn, sapin a soñj dezhañ, ha koaret.

Krog int da zont e-barzh, unan, daou, tri. Sellout a ra outo, ha goude, dre ar prenestr serr, ouzh an oabl morennet ha louet. Bremañ e teuont hep ehan an eil war-lerc'h egile hag ec'h azezont el lec'hioù a oa bet roet dezho er beure-mañ moarvat, rak ne dermont ket. Ur skoliad warn-ugent ez eus dirazañ bremañ, seizh paotr hepken en o zouez. Ur plac'h a zo deut er sal, roet he deus dezho follennoù moulet. Goulennet en deus unan evitañ ivez. Lenn a ra. Ar pennad a zo bet roet dezho da dreiñ zo tennet eus romant Virginia Woolf " To the lighthouse ".

Chomet eo un hanter eur en e goazez. Deut eo pouk aer ar sal vihan hag ez eo diaesaet gant c'hwez ar c'horfoù. Sevel a ra da zigeriñ ur prenestr. Ur stumm da serriñ dianav dezhañ o deus ar prenestroù hag e chom da sellout pizh penaos eo ret ober, kuit da dremen evit un amparfal dirak ar ganfarded-se.

Savet eo bet ar skol war un dorgenn a-hed ur straed ha dre ar prenestr e kouezh e selloù e diabarzh an tiez a-dal. Dre ur prenestr digor, en trede estaj, hini ur gegin war a seblant, e wel ur gorzhenn arc'hantet o tont er-maez eus ur voger betek ur metr en diabarzh hag o tiskenn neuze, etrezek ur fornigell moarvat, rak ne wel ket en deñvalijenn a veuz ar peurrest eus ar pezh a soñj dezhañ ez eo ur gegin.

An estaj-se eus ar skol zo a-live gant toennoù zink an tiez izelañ, gwintet warno holl delezioù pellwel a bep ment. A-drek tiez uhel Kerbernez, tri anezho, ez eo kollet pep tra er vorenn.

278

Distreiñ a ra d' azezañ ouzh an daol koad gwenn ivez, evel al leurenn. Eus tu ar prenestr e kred dezhañ bezañ gwelet un dra bennak o fiñval. Treiñ a ra e sell war-du ar gegin. Ne wel netra, met klevout a ra ur vouezh plac'h o c'hervel gant enkrez « Lusian ». Hag ur pennad goude « Lusian » adarre. Ar vouezh a zo mouget un tamm evel pa teufe eus ur pezh all, e-kichen ar gegin, eus ar gambr-gouket. N' eo nemet nav eur diouzh ar beure ha n' eo ket ret d' an holl bezañ dibloutet ken abred hag eñ.

Sellout a ra dirazañ : un neudenn eus loer kleiz ar plac'h tostañ dezhañ zo diflipet. He sae-dan glas-splann a zo ugent santimetrad bennak hiroc'h eget he sae war he daoulin. Emañ bremañ, hep sellout, o klask sachañ war he sae-dan adalek he gouriz en ur dastornat an traoñ gant an dorn all evit gouzout hag-eñ ez a en he lec'h.

An evezhier a gav hir e amzer. Netra ne fiñv er gegin bremañ. Met seblantout a ra dezhañ klevout un difronkadenn er memes pezh, rak ma vefe er gambr ne zeufe ket betek ennañ.

An toennoù zink a zo lufr gant ar vorenn o kouezhañ. Santout a ra aer fresk ha mouest o n' em silañ er sal dre ar prenestr digor. N' eo ket mui ken touforek er pezh. Ne gav ket kalz a dra da welout er-maez en tu-hont da doenn ront iskis ha du ur savadur hir, bizhier hir a bep ment ar pellwel war an toennoù krog da sec'hiñ e lec'hioù zo, gant tommder an diabarzh, marteze, hag ar vrumenn er pellder, griz. Bouboù ar c'horn-morenn a gred merzout a-wechoù e-mesk trouz ar c'hirri a sav pelloc'h e ruioù darempredet ar Gêr, e ru Siam gant he c'hafedioù hag he stalioù bras. Ya, ar c'horn-morenn eo a glev splann bremañ. Daou daol bep gwech : woud, woud. Un nor a zigor en traoñ, er ru, dor an ti eo.

Un den, stumm ur micherour warnañ a zeu er-maez hag a ya kuit a gammedoù bras.

Setu ma krog ar skolidi da sevel. Dija ? Sellout a ra ouzh an eur, n'int ket bet pell. Renkañ a reont o zraoù, kreion, reolenn, paper. Krog int da vont kuit hag en ur dremen e lakaont o follennoù war ar burev. Ur paotr, ur plac'h. Pemzek vloaz bennak int peogwir e tremenont un arnodenn evit mont en eil klas.

Er-maez ez eo tevaet c'hoazh ar vrumenn hag an tiez bras, splann un hanter eur zo a zo dispis. « How did she manage these things in the depths of the country ? He asked her. » Lenn a ra ar pennad saozneg en deus goulennet digant ar plac'h a zo deut d' o ingaliñ etre ar vugale, tri c'hard eur bennak zo. « It was perfectly cooked ».

279

Deut eo ar c'hiz da reiñ pennadoù Virginia Woolf en arnodennoù eta. Klask a ra kounaat ar romant-se en deus lennet un toullad bloavezhioù zo bremañ, p'edo studier end-eeun. Plijadur en doa kavet ouzh e lenn, met disoñjet eo an istor gantañ ma oa unan.

Kontañ a ra seizh poelladenn war an daol dirazañ. Echu e vo a-raok an eur merket. Gwell a se. Klevet e vez skolidi o komz kreñv ha divergont er porzh, dindan ar prenestr en deus digoret, seulioù uhel o pilpasat en trepas.

Seizh a chom c'hoazh er sal. C'hwec'h : blev ruz, mantel glav glas, broz gwer. Pemp, ur paotr, porpant du, un dorn en e c'hodell. Pevar. Tremen a ra gwelaned en oabl louet. Tri. Ur paotr. Daou. Ur paotr. Chom a ra unan, ur plac'hig gant un neuz yaouankoc'h eget ar re all. N' he deus ket echu, ruz eo he divjod. He blev zo dastumet war lein he fenn. Hasta buan plac'hig, c'hoant am eus da vont d' ar gêr, da echuiñ bezañ ar c'hargad dizanv, oc'h evezhiañ bugale dizanv en ur sal heñvel ouzh hanter kant sal... h.a.

En trepas e tassion ur piladeg seulioù merc'hed. Siouloc'h e teu da vezañ a-greiz-holl evel ur prosesion a zo tremenet pe un interamant er ru.

Savet eo ar vorenn ur wech c'hoazh. Merzet e vez en-dro an tiez bras e-biou da delezioù an tiez tostañ. E prenestr ar gegin ez eus ur plac'h o lakaat un dra bennak da sec'hiñ war un neudenn na wel ket dre m' emañ re bell. He blev zo fuilhet war he divskoaz.

Ar skoliadez a gemer he reolenn. Troc'hañ a ra ha sevel.

- Lezel a rit ho tisglavier amañ ? Pe dont a rit en-dro ?

- Ya, latin hon eus c'hoazh, Aotrou.

Mont a ra kuit, berrwisket. He foelladenn zo war an daol. Echu eo.

1963. 1970.

troet diwar an alamaneg gant B. An NAILH

KENEDUSAÑ DAODROAD AR BED

(Die schönste Füsse der Welt)

Evit en em ziduellañ he deus kroget gwreg ar mezeg gant he stamm met taolet he deus buan an nadozioù hag ar volotenn e korn ar sofa ; digoret he deus ul levr goude, lennet un nebeut linennoù, serret al levr en-dro ; diskennet he deus ur banne wiski, evet ar werennad a glugadoù bihan en ur rambreal, digoret ul levr all, serret hennezh en-dro ivez ; laosket he deus un huanad, kemeret ar pellgomzer hag e lakaet en e lec'h en-dro : piv 'ta a c'hallfe gervel ?

Da c'houde e hiboudas unan eus he bugale en e gousk, ar vaouez yaouank a yeas didrouz dre an trepas da gambr-gousket ar vugale, a c'holoas anezho ur wech ouzhpenn hag a gempennas al liñselioù hag ar pallennoù war o fevar gwele. En trepas e chomas a-sav dirak kartenn vras ar vro. Melenet gant an amzer ha goloet gant arouezioù kevrinus e oa heñvel ouzh kartenn *Enez an Teñzor* ez vrasoc'h ; emañ ar mor tro-dro, gell-teñval ar menezioù evel akajou, gell-sklaer an traoniennoù, du ar straedoù hag an hentoù, gwer an tachennoùigoù labouret en-dro d' ar c'hêriadennoù bihanik-holl hag e pep lec'h en em sil teodoù glas ar mor e plegoù an enezenn ; kroazioùigoù : ilizoù, chapelioù, beredoù ; porzhioùigoù, tourioù-tan, tornaodoù - emañ biz-yod ar vaouez, e ivin goloet a wernis argantet, o heuliañ goustadik an hent, en deus kemeret he gwaz div eurvezh zo : ur gêriadenn, daou viltir geunioù, un iliz - ar vaouez yaouank a ra sin ar groaz evel ma ve hi hec'h-unan o tremen dirak an iliz - pemp miltir geunioù, ur gêriadenn, daou viltir geunioù, un iliz - sin ar groaz - an eoulstal, tavarn Teddy O'Maley, stal Beckett, tri miltir geunioù.

281

Goustadik e riskl an ivin goloet a wernis argantet war ar gartenn evel ur c'harrig bihan lugernus. Tizhout a rae ar strizh-mor ha tremen linenn du-pod an hent war ar pont o kas d' an douar bras. Tost d' an aod e kendalc'h avat an hent a rank he gwaz mont gantañ, ul linenn voanoc'h ha duoc'h hag o kejañ gant an aod e lec'hioù zo. Gell-du eo ar gartenn aze, drailhet hag amreizh linenn an aod evel kardiogramm ur galon distabil-tre, hag unan bennak en deus skrivet gant ur voullbluenn war liv glas ar mor : 200 troatad, 380 troatad, 300 troatad, ha koublet eo pep niver gant ur bir o tisplegañ ne dalv ket ar menegoù-se evit donder ar mor hogen evit uhelder an aod er poentoù ma kej gant an hent. Ivin ar biz-yod, goloet a wernis argantet, a chom a-sav a-wechoù, ar vaouez yaouank a anavez pep kammed eus an hent-se ; ambrouget he deus alies he gwaz pa 'z ae da weladenniñ klañvourion en ti nemetañ a gaver eno, kollet e-kreiz seizh miltir aod. An douristed a blij dezho an dro-se en devezhioù heoliek. Gant ur gridiennig e c'hallont e-pad un nebeut kilometradoù sellout eus o c'harr ouzh ar mor gwenn gant ar spoum, e traoñ an tornaod. Ur predig a zievezh hepken ha flastret ar c'harr e traoñ an islonk, el lec'h ma 'z eus bet peñseet ur bern bigi. Gleb eo an hent, strewet warnañ disac'hennoù, goloet gant kagal el lec'hioù ma kej gant gwenodenn an tropelloù deñved. A-greiz-holl e chom a-sav ivin ar biz-yod : amañ e tinaou buan an hent en ur pleg-mor bihan, ha pignat adarre : blejal a ra ar mor en ur ganienn strizh ; abaoe milionoù a vloavezhioù e pad an droug-se ha krignet don en deus dija dindan ar roc'h. Adarre e chom a-sav ar biz ; amañ ez eus ur vered evit ar vugale n' int ket bet badezet : ne chom mui nemet ur bez da welout, graet gant tammoù kouarz ; ar mor en deus kemeret ar bezioù all - war ur pont kozh ha n' en deus bardell ken ez a war-raok ar c'harr-tan gant evezh, treiñ a ra ha gwelet e vez, e gouleier ar c'harr, divrec'h gwintet ur vaouez o c'hortoz : er c'horn kollet-se emañ o chom Aedan Mac Namara, a zo e wreg o vont da gaout ur bugel en noz-mañ.

282

Kridiennañ a ra gwreg yaouank ar mezeg, hejañ he fenn, mont goustadik d' ar sal vras, lakaat tammou taouarc'h all er siminal, brochañ an tan betek ma sav flammou uhel ; ar vaouez a gemer he nadozioù, o zaol adarre e korn ar sofa, a sav, a ya d' ar meleour, a chom da prederiañ un hanter vunutenn, stouet he fenn, a-daol-drumm e sav he fenn hag e sell ouzh he dremm er meleour : bugelloc'h c'hoazh e hañval he dremm bugel gant an dremmlivadur puilh, evel hini ur boupinell, hogen ar boupinell-se he deus pevar bugel. Ken pell emañ Dulenn - Grafton Street - O'Connell Bridge - ar c'haeou - ar skeudennvaou hag ar c'hoarivaou - Abbey Theatre - oferenn unnek eur bemdez en iliz Santez-Tereza, ret eo erruout d' an eur rik evit kaout c'hoazh ur plas. En ur huanadiñ e teu en-dro ar vaouez yaouank d' ar siminal. Ha rankout a ra gwreg Aedan Mac Namara kaout bepred he bugale dres en noz hag atav e miz Gwengolo ? Met Aedan Mac Namara a labour e Bro-Saoz eus miz Meurzh da viz Kerzu ha ne zistro d' ar gêr nemet war-dro Nedeleg, e-pad tri miz, evit tennañ an taouarc'h, livañ an ti a-nevez, adaozañ an doenn, evit mont dre guzh d' an aod drailhet da eogeta un nebeut ha da glask peñseou, hag evit lakaat war ar stern ar bugel da zont : evel-se e teu bepred bugale Aedan Mac Namara e miz Gwengolo, war-dro an 23 : nav mizvezh goude Nedeleg, pa teu ar barradoù bras, pa vez gwenn-erc'h ar mor gant ur spoum fuloret war viltiriou. Azezet eo bremañ Aedan moarvat ouzh taol un davarn e Birmingham, ankeniet evel an holl re a zo war-nes bezañ tad, hag o vallozhiñ aheurtrezh e wreg, n' hell ket bezañ diframmet eus an digenvez-se : un duardez koant ha kilpennek, a zo ganet hec'h holl vugale e miz Gwengolo : emañ o chom e-touez tiez dismantret ar gêriadenn, en ti nemetañ n' eo ket bet dilezet c'hoazh. Er rann-se eus an aod e ra poan kened ar mor dre ma c'haller sellout ken pell ha tregont, daou-ugent kilometrad e-pad an devezhioù heoliek hep gwelout un ti bennak : nemet glaster, enezennoù n' int ket gwirion, hag ar mor. A-dreñv d' an ti e sav ar c'hrec'h moal, pevar c'hant troatad uhelder, ha tri c'hant troatad diouzh an ti e kouezh an aod a-serzh gant tri c'hant troatad donder : mein du ha noazh, kaniennou, kevioù kleuziet er reier war hanter-kant, dek ha tri-ugent metrad donder ; pa ziroll barradoù bras e tibouk ar spoum gourdrouzus, evel ur biz gwenn, diwezhañ ezel ur c'horf en dije kaset gantañ ar gwall-vor.

Diouzh al lec'h-mañ he deus loc'het Nuala Mac Namara da New-York evit gwerzhañ loeroù-seiz e Woolworth, John a zeuas da vezañ kelenner e Dulenn, Tommy jezuist e Roma, Brigid a zimezas e London - Mary avat e beg gant dalc'husted en dachennig digenvez ha dic'hoanag-se hag, abaoe pevar bloaz, a zegas ur bugel er bed bep miz Gwengolo.

« Deuit d' ar 24, Doktor, war-dro unnek eur ha tuiñ a ran deoc'h ne zeuot ket evit netra. »

283

A-benn dek devezh e vo dija o vale war vevenn an tornaod gant penn-bazh kozh he zad, o sellout ouzh he deñved hag ivez ouzh ar madoù a zo evit annezidi an aod un doare lotiri (pezh ne vir ket outo bremañ ivez tikedou lotiri) ; gant daoulagad lemm maouezed an aod e klasko ar peñseou ha kemer a ray ul lunedenn pa ziskuilho he daoulagad preizher trolinenn ha liv un dra n'eo ket ur roc'h. Daoust ha ne anavez ket bep roc'h, bep krogailh war c'hwec'h miltir an aod-se ? Daoust ha n' anavez ket bep tornaod ha bonn ar chal e pep lec'h ? Tri fakad kaoutchoug diaoz he deus kavet hec'h-unan warlene e miz Here goude ar barradoù bras, o c'huzhet he deus er c'hev a-us da live ar chal. El lec'h-se o deus kuzhet dija hec'h hendadoù ouzh daoulagadoù an archerion, abaoe kantvedoù, koadtek, kouevraj, meltoù gwin-ardant, paramantadur bigi.

Ar vaouez yaouank, hec'h ivinoù gwerniset gant argant, a vousec'hoarzh : evet he deus hec'h eil wiski, ur werennad vras he deus lakaet he strafuilh da sioulaat erfin ; n' eus nemet prederiañ d' ober goude bep lonkad : ar gwin-ardant-se ne labour ket hepken a-serzh hogen a-led ivez. Daoust ha n' he deus ket ganet pevar bugel hec'h-unan ? Ha daoust ha n' eo ket deuet en-dro he gwaz teir gwech dija eus ar veaj-se e-kerz noz gwengolo ? Mousc'hoarzhin a ra ar vaouez yaouank : eus petra e komzo Mary Mac Namara pa gejo ganti ? Eus pezh a vez anvet radar : klask a ra ur radar loc'hus ha skañv a c'hallfe he skoazellañ evit kavout er plegoù-mor diniver hag a-hed an tornaodoù, kouevr ha staen,

houarn hag argant.

Ar vaouez yaouank a ya en-dro d' an trepas, selaou a ra ur wech c'hoazh analadur sioul he bugale dre an nor digor, mousc'hoarzhin, lakaat adarre ivin argantet he biz-yod war ar gartenn gozh, e bourmen en ur jediñ : un hanter eurvezh war an hent-bras betek ar strizh-mor, tri c'hard eur betek ti Aedan Mac Namara, ha mar deus ken rik ar bugel evit gwir, emañ dija eno an div vaouez eus ar gêriadenn nesañ. Lakaomp div eurvezh evit ar c'hanedigezh ; un hanter eurvezh c'hoazh evit ar *cup of tea* a c'hall bezañ forzh petra etre un dasennad te hag ur pred fetis ; tri c'hard eur hag un hanter eurvezh c'hoazh evit an distro : pemp eurvezh en holl. Ted en deus loc'het war-dro nav eur, gouleier e garr a rankfe bezañ gwelet eta da ziv eur, ahont war ar menez, lec'h ma pign an hent. Ar vaouez yaouank a sell ouzh hec'h eurier : dres hanternoz hanter. Ur wech c'hoazh goustadik war ar gartenn gant ar biz argant : geunioù, ur gêriadenn, un iliz, geunioù, ur gêriadenn, ur c'hazarn bet tarzhet, geunioù, ur gêriadenn, geunioù.

284

Distreiñ a ra ar vaouez yaouank d' ar siminal, lakaat taouarc'h nevez, brochañ an tan, prederiañ, kregiñ er gelaouenn. Kavet e vez an embannoù prevez war ar bajenn gentañ : ganedigezhioù, marvoù, dimezioù, hag ur golonenn a ziforc'h anvet *In Memoriam* : amañ e vez kemennet al lidoù kravezel, deiz-ha-bloazioù, oferenoù eizhtevezh pe zegaset da soñj hepken deiziadoù marvoù : « E koun Moira Mac Dermott ken karet a varvas e Tipperary ur bloavezh zo. O Jezuz a vadelezh, ho pet truez ouzh hec'h ene. Ra gasot ur bedenn da Jezuz, c'hwi hag a soñj enni hirio ». En ul lenn an div golonenn-se e ped ar vaouez yaouank, argantet hec'h ivinoù, daou-ugent gwech : « O Jezuz a vadelezh, ho pet truez outañ - ho pet truez outi ». Peditañ a ra evit ar re Joyce hag ar re vMac Carthy, ar re vMolloy hag ar re c'hGallagher.

Da c'houde e teu an euredoù-argant, ar bizeier kollet, ar yalc'hoù kavet hag ar c'hemenoù kefridiel.

Seizh seurez a ya da Aostralia ha c'hwec'h da Norzamerika, a vousec'hoarzh d' al luc'hskeudenner. Seizh warn-ugent beleg nevez a vousec'hoarzh d' al luc'hskeudenner. Pemzek eskob o vreutaat diwar-benn kudenn an divroadur a vousec'hoarzh ivez d' al luc'hskeudenner.

War an trede pajenn, tarv an deiz, o kenderc'hel rumm an tirvi kurunennet e kenstrivadegoù ; da c'houde e teu Malenkov, Boulganin ha Serov ; war bajennoù da heul, ur maout kurunennet, ar gurunenn vleunioù etre e gerniel; ur plac'h yaouank he deus gounezet ar priz kentañ en ur genstrivadeg kanoù, a ziskouez d' al luc'hskeudenner he dremm goantik hag he dent kamm. Tregont skoliadez kozh ur skol-lojañ en em gav pemzek bloavezh goude o arnodenn : un nebeut zo deuet da vezañ lart, re all o pennañ, treut, a-us d' ar bodad. Zoken war luc'hskeudenn ar gelaouenn e c'haller merzout an dremmlivadur puilh : muzelloù liv Sina. An tregont o deus startaet o unvaniezh dre un oferenn, dre gourennoù gouverket gant ur barr-livañ mistr ha nerzhed. un te gant gwestell ha dre ur rozera diouzh an abardaez.

285

Da c'houde an teir zresdanevell pemdeziek : *Rip Kirby*, *Hopalong Cassidy* ha *The Heart of Juliet Jones*. Kalet eo kalon Juliet Jones.

Nijal a ra he sell war vruderezh ar skeudennvaou ha lenn a ra ar vaouez yaouank ur pennad a-zivout Alamagn ar C'hornog *Penaos e tennont korvo en Alamagn ar C'hornog eus o frankiz kravezel*. Evit ar wech kentañ en istor Alamagn, a lenn ar vaouez yaouank, ez eus ur frankiz kravezel diharz en Alamagn ar C'hornog. Paour-kaezh Alamagn, a soñj ar vaouez yaouank a ra he mennoz lavarout « O Jezuz a vadelezh, ho pet truez outi ».

Hir he deus lennet bruderezh ar skeudennvaou hag he daoulagad a dremen gant ranellder d' ar golonenn *Wedding Bells* (Kleier Eured) : ur golonenn hir ; Dermott O'Hara en deus euredet gant Siobhan O'Shaugnessy : stad ha chomlec'h an daou re gerent, an dalc'hidi hag an testoù, a zo roet resis.

En ur hirvoudiñ e sell ar vaouez yaouank ouzh hec'h eurier gant ar spi kuzh e ve tremenet un eurvezh : siwazh, un hanter eurvezh hepken zo tremenet ha splujañ a ra he dremm er gelaouenn adarre. Kinniget e vez beajoù da Roma, da Lourdes, da Lisieux, da bParis war vez Catherine Labouré, rue du Bac ; evit un nebeut chilingoù e c'haller bezañ enskrivet e Levr-aour ar Bedenn. Digoret ez eus bet un ti-mision nevez : lugerniñ a ra an diazezerion gant al levezeg dirak al luc'hskeudennerez. En ur fabourzh eus Mayo, ennañ 450 annezad, e voe aozet ur gouel vras a-drugarez d' ur poellgor oberiant : bez e voe redadegoù gant ezen ha gant seier, ur genstrivadeg a hirlamm hag ur genstrivadeg a c'horregezh evit marc'houarnourion : trec'hour ar genstrivadeg a c'horregezh a ziskouez d' al luc'hskeudennerez e zremm yaouank hag orbidus : hemañ, komis ispiserezh anezhañ, a ouezas ober diouzh ar gwellañ gant e starderez. Dirollet eo ar gorventenn er-maez, klevout a reer krozadenn an tarzhioù-mor. Ar vaouez yaouank a lez ar gelaouenn, a sav, a ya d' ar prenestr hag a sell er-maez ouzh ar pleg-mor : du-peg eo ar reier, daoust m' emañ al loar leun ha sklaer a-ispilh a-us d'ar bae ; ar skleur yen-se ne sank ket er mor : chom a ra war-c'horre evel dour war ar gwer, reiñ a ra ul liv mergl flour d' an draezhenn ha diverañ war ar geunioù evel ul louedenn vras ; horjellañ a ra ar goulaouig er porzh, emañ ar bigi du o vranisigellat...

286

A dra sur ne ra ket droug lavarout ivez evit Mary Mac Namara ur c'houblad « O Jezuz a vadelezh, ho pet truez outi » : takennoù c'hwez zo bremañ war an dremm disliv ha lorc'hus-se a zo, en un doare didaolennus, war un dro leun a galeter hag a vadelezh : dremm ur bugul, dremm ur pesketaer ; marteze e tenne dezhañ Jeanne d'Arc...

Ar vaouez yaouank en em denn diouzh yenijenn al loar, a vutun ur sigaretenn, a skuilh un trede wiski, a adkemer ar gelaouenn, a vraslenn anezhi e-pad ma chom he spered o pediñ « O Jezuz a vadelezh, ho pet truez outi ». En ur vraslenn rann ar sportoù, ar bajenn armerzhel ha lec'hiadur al listri e soñj e Mary Mac Namara : emañ bremañ an dour o virviñ er gaoter-gouevr kaer a-us d' an tan taouarc'h ; ar pod ruz-aour-se a zo ken bras ha kibellig ur bugel, zo bet tennet moarvat gant unan eus hendadoù Mary diouzh ur peñse eus an Armada Veur ; marteze e veze breset o bier ennañ gant martoloded Spagn pe poazhet o soubenn. Lampoù eoul ha goulaouennoù-koar zo bet enaouet dirak holl skeudennoù ar sent. Daoudroad Mary, a glask un harp, a bouez war varrenn ar gwele, a riskl ha bremañ e c'haller o gwelout : tener, gwevn ha nerzhak : bravañ daoudroad morse gwelet gant gwreg yaouank ar mezeg, ha koulskoude he deus gwelet ur bern treid : er glinikenn gorfeunadurel e Dulenn, en unan eus ar stalioù-se evit treid klañv, lec'h ma labour e-pad ar vakañsoù evit gounit arc'hant : treid kaezh ha divalav tud na reont ket mui ganto koulz lavarout ; ha gwelet he deus ar vaouez yaouank treid noazh war galz traezennoù : e Dulenn, Kiliney, Rossbeigh, Sandymount, Malahide, Bray hag amañ e-pad an hañv pa zeu ar gouronkerion. Morse n' he deus gwelet c'hoazh treid ken kenedus ha re vMary Mac Namara. Ret e ve sevel gwerzioù, a soñj en ur huanadiñ, evit meuliñ daoudroad Mary : daoudroad a grap war ar reier ha war an tornaodoù, a batouilh er geunioù hag a gerzh e-pad miltirioù war an hent - daoudroad hag en em harp bremañ ouzh barrenn ar gwele evit bountañ ar bugel e-maez eus he c'hof. Daoudroad, na 'm eus morse gwelet o far gant c'hoarierzed skeudennva, a dra sur kenedusañ daoudroad ar bed : gwenn, tener, nerzhak, fiñvus hogos evel daouarn, daoudroad Athena, daoudroad Jeanne d'Arc.

287

Goustadik e spluj adarre ar vaouez yaouank e kemennoù ar gelaouenn : tiez da werzhañ : kontañ a ra dek ha tri-ugent anezho : se a dalvez dek divroer ha tri-ugent, dek abeg ha tri-ugent evit pediñ Jezuz a vadelezh. Tiez klasket : daou - O, *Kathleen ni Houlihan*, petra a rez gant da vugale ! Atantoù da werzhañ : nav ; ne vez klasket hini ebet. Gwazed yaouank en em sant galvet gant buhez ar gouent... Ospitalioù saoz a glask klañvdiourezed. Divizoù dedennus, vakañsoù gopret hag ur wech ar bloaz ur veaj d' ar gêr evit netra.

Ur sell c'hoazh ouzh ar meleziour : liv ruz zo lakaet a-nevez gant aked war

ar muzelloù, palouret eo ar gourennoù ha lakaet eo gwernis argantet nevez war ivin biz-yod an dorn dehou, distreset eo bet gant he beaj war ar gartenn. Adarre d' an trepas ha gant ar biz-yod adargantet ur wech c'hoazh ur veaj betek ar poent m'emañ ar vaouez gant kenedusañ daoudroad ar bed. Mirout a ra pell he biz eno en ur glask adwelout al lec'h-hont en hec'h eñvor : c'hwec'h miltir aod serzh hag e-pad devezhioù an hañv ar sell ouzh ar glaster divent, emañ o neuñ ennañ an inizi, inizi a seblant bezañ touellwelioù dre ma vezont gronnet dalc'hmat gant gwennder kounnaret ar mor : inizi a c'hallfe bezañ faos : gwer, du : un touellwel a ra kement poan, dre ma n' eus ket anezhañ, dre ma verz ouzh ar falswelidigezhioù - ha dre ma rank Aedan Mac Namara labourat e Birmingham evit ma c'hallfe e diegezh bezañ amañ. Daoust **ma** n' eo ket holl Iwerzhoniz aod ar c'hornog hogos vakañsourion, dre ma vez gounezet e lec'h all arc'hant o bividigezh ? Garv eo glaster ar pellder, an inizi a seblant kizellet e maen-bazalt. Rouez-tre e weler ur vag du bihan-tout : tud.

288

Krozadenn an taolioù-mor a enkrez ar vaouez yaouank : evel ma c'hoarvez a-wechoù ganti - en diskar-amzer hag er goañv, pa ziroll ar barradoù-amzer e-doug sizhunvezhioù, pa groz an tarzhioù-mor e-kerz sizhunvezhioù, pa ra glav - e hiraezh da vogerioù teñval ar c'hêrioù bras. Sellout a ra ouzh hec'h eurier ur wech c'hoazh : tost d' un eur hanter mont a ra d' ar prenestr, sellout a ra ouzh kant noazh al loar he deus loc'het pelloc'h e kornog ar pleg-mor ; a-greiz-holl skinoù gouleier eus karr he gwaz. Evel tud kaezh en argoll na gavont repu ebet, e klaskont tapout krog er c'houmoul louet. Splujañ a reont na 'z a ar c'harr dreist d'ar pouez-krec'h hag eus ar lein e sklerijennont toennoù ar gêriadenn, ha da c'houde an hent, izeloc'h : daou viltir geunioù c'hoazh, ar gêriadenn ha neuze ar c'horn-galv teir gwech ha c'hoazh teir gwech : holl dud ar gêriadenn a oar bremañ he deus ganet Mary Mac Namara ur paotrig, ent rik en noz eus ar 24 d' ar 25 a viz Gwengolo ; bremañ e lammo rener an ti-post eus e wele evit kas pellskridoù da vBirmingham, Roma, New-York ha London ; ar c'horn-galv ur wech c'hoazh evit annezidi parzh uhel ar gêriadenn : teir gwech : Mary Mac Namara he deus ganet ur paotrig.

Dija e c'haller klevout trouz ar c'heflusker, kreñvoc'h, tost, skiltr. Gouleier ar c'harr a van skeudoù ar palmezic ouzh mogerioù gwenn an ti, a ya diwar wel er bodoù oleandr hag a zo lazhet. Er sklerijenn o tont eus he fenestr e wel ar vaouez yaouank ar gaoter-guevr vras, a zeu moarvat eus an Armada Veur. He gwaz a zalc'h anezhi er sklerijenn en ur vouc'hoarzhin.

« Ur gopr rouantel », emezañ didrouz, hag ar vaouez a serr ar prenestr, a sell c'hoazh ouzh ar melezour hag e leugn div werenn gant wiski : da genedusañ daoudroad ar bed !

(tennet eus an Deizlevr Iwerzhonat.)

* * *

HEINRICH BOLL.

Ganet eo bet Heinrich Böll e Köln (Kologn) d' an 21 a viz Kerzu 1917. Goude e vachelouriezh e labouras evel deskard en ul levr di hag e savas er mare-se e gentañ esaeoù lennegel. Goude bezañ bet soudard e-pad c'hwec'h vloaz e tistroas Heinrich Bal da gKöln e 1945 ; studiañ a reas al lennegezh ; an istor hag ar sevenadur alaman en ur c'hounit e vara evel skoazeller. Embann a reas e levr kentañ e 1949, *An tren a oa d' an eur*, ha goude se e teuas ur c'henderc'h fonnus-tre a zanevelloù, romantoù ha pezhioù.

289

Heinrich Böll a vez sellet hiziv evel unan eus pouezusañ ha donezonetañ skrivagnerion Alamagn abaoe dibenn ar brezel-bed diwezhañ. E holl oberoù zo bet troet e meur a yezh. Ret eo menegiñ e-touez ar re bennañ : **Baleer, dont a rez da Spa** (1950), **Pelec'h edos Adam ?** (1951), **Ha ne lavare ger ebet** (1953), **Ti hep evezhier** (1954), **Bilhard da nav eur hanter** (1959), **Neuzioù ur furlukin** (1963),

Pell dlouzh ar bagad (1964).

An **Deizlevr Iwerzkonat** (Irisches Tagebuch) a zeuas er-maez e 1957. Un dastumadenn danevelloù berr e oa, savet e-doug beajoù Heinrich Böll en Iwerzhon. Meur a vizvezh a dremenas eno. Ur gelaouenn alaman, *Die Stuttgarter Zeitung* a skrivas diwar-benn an oberenn :

« Burzhud al levr-mañ, hoalusañ levr Heinrich Böll, eo ne vez kavet ennañ, koulz lavaret, ger ebet a-zivout armerzh luziet hag istor luzietoc'h c'hoazh ar riez vihan-se ha daoust da se e vez dizoloet el levr-mañ Iwerzhon en he fezh. »

" Kenedusañ daoudroad ar bed " (Die schönste Füsse der Welt) zo unan eus an danevelloù a gaver en Deizlevr Iwerzhon. Taolennañ a ra, e-kerz un istor eeun-tre ar vuhez e kornog Iwerzhon, ur vro baour-kenañ met hoalus-meurbet ha disheñvel-krenn diouzh ar peurrest eus Europa. Ret eo derc'hel soñj avat ez eo bet skrivet al levr-se tost da bemzek vloaz zo. Emañ o steuziañ tamm-ha-tamm an Iwerzhon a vez taolennet ennañ hag abaoe dek vloaz emañ an traoù oc'h emdreiñ buan en enezenn c'hlas.

NOTENN : Ar skrid-mañ zo bet embannet evit ar wech kentañ war " Gannadig Kêr-Vreizh ".

Ar skrivagner en ur vro drevadennet

C'hoant am eus da lavarout un nebeut gerioù diwar-benn labour, emzalc'h ha kudennoù ar skrivagner en ur vro drevadennet. Met, da gentañ-holl, e fell din displegañ sklaer n'eo ket en Afrika pe en Azia hepken e vez kavet broioù trevadennet. En Europa e vezont kavet kerkoulz all, ha ken gwazh emañ an trevadennadur eno ha ma 'z eo e kornioù all eus ar bed. N' eus diforc'h-natur ebet etre ar golonialistiezh en Europa hag ar golonialistiezh en Afrika pe e Su-Amerika : ne c'hell bezañ a ziforc'h nemet en doareoù. Ha Breizh, da lavarout mat, ne deo nemet un drevadenn e-touez re all, hag heñvel ouzh re all.

Atav, e pep lec'h hag e pep amzer, ez eo bet diskouezet gant ar golonialistiezh an hevelep arouezioù, div anezho o vezañ, d' am soñj, heverk : da gentañ-holl, dre an nerzh e vez diazezet atav ha, d' an eil, sevenet e vez, evel ma lavar an trevadennet bepred, hag evel ma ouzer mat, evit abegoù moral-tre - hag a veze displeget gant Livingstone, da skouer, e tri ger : Kristeniezh, Kenwerzh, Sevenadur. Ha kement-se a zo bet ar penn-kaoz eus daou dra bouezus : an alouberezh dre ar armoù en deus degaset d' e heul, peurliesañ buan-tre, distruj ar gevredigezh trec'het, dismantr ar framm a oa bet hini ar vroad trevadennet : ha c'hoant an alouberien d' en em anavezout ha da vezañ anavezet evel tud reizh en deus kaset anezho da fardañ poltredoù ofisiel eus an trevadennet hag eus an hini trevadennet, hag a zo bet drastus evit buhez sevenadurel ar vro aloubet. Kement-se holl en deus lakaet al labourerien-spered, er vro drec'het, en un enkadenn eus an diaesañ.

291

Ar stourm, e gwir, a oa etre daou sevenadur erruet d' ul live teknel disheñvel, ar pezh na dalvez ket kement ha lavarout e oant da liveoù disheñvel e-keñver talvoudegezh : rak kement a levnez, kement a joa-bevañ, kement a c'hounid a denne ar vroad trevadennet diouzh he sevenadur (kent dezhi bezañ trevadennet, anat eo) hag an drevadennetien diouzh o hini. War an dachenn galvezel, war dachenn an ober eo ne oa ket gouest sevenadur ar vro aloubet da zerc'hel penn ouzh sevenadur an alouber. Deut e oa an trec'hour, lorc'h ennañ, d' ar poent ma c'helle e ijin en em zisplegañ dre ul lennegezh skrivet : da lavarout eo e oa gouest, a-drugarez d' an deklezhez, da c'hriagnoliañ, da ingalañ, da werzhañ ha da ermaeziañ e sevenadur en hevelep doare hag ar madoù goveliet en e labouradegoù. Gouest e oa da envoestañ e yezh e-barzh levrioù, evel pesked e-barzh boestoù-mir, ha strewet e veze al levrioù-se - ha bremañ ar pladennoù, ar bandennoù magnetek kerkoulz all - dre ar vro drevadennet, a-vil-vern, hag alies hep ma kemerfe an trevadennet, goude ur pennad, ar boan d' hen ober e-unan : gant ar re drevadennet eo bet graet atav ar seurt labour en doare efedusañ. Diazezet e oa al ledañ-sevenadur-se - sevenadur an alouber - war ur rouedad skolioù, ilizoù, kazarnioù, stalioù, burevioù. Skoazellet e oa gant an holl dud e karg, bras ha bihan, muioc'h c'hoazh gant ar re vihan - anezho trevadennidi - eget gant ar re vras. Bez e c'helle, evel-se, an den trevadennet dont da anavezout sevenadur an drevadennetien - hag a c'helle bezañ skedus-tre, ha kresket c'hoazh e sked gant skoazell an doareoù teknel a-vremañ - hep anavezout ez-personel hini ebet eus an drevadennetien - ar pezh a vije bet marteze rukunus-meurbet. Ken e veze atav an tu plijusañ, bravañ da welout, dedennusañ-holl, e doare-bevañ ha doare-bezañ an trevadennet, hag a veze kinniget d' ar re drevadennet.

En ur stad disheñvel-krenn en em gave sevenadur ar re aloubet. Ur sevenadur dre gomz, ur sevenadur diwar lavar e veze, da lavarout eo ur sevenadur a ranke kaout a-nevez, bep gwech, evit en em zisplegañ, labour hini pe hini eus an dud a gemere perzh ennañ : ur sevenadur na c'helle ket bezañ bevet, brudet,

ledet hep ma vefe unan bennak o kanañ, o kontañ pe o tanevellañ. Bihan-tre e oa e levezon eta. Ne c'helle ket tizhout, en un taol, pelloc'h eget n' eo gouest mouezh un den da hekleviñ ; da vont larkoc'h, e oa ret d'ar vouezh bezañ eilet gant ur vouezh all, hag ur vouezh all c'hoazh. Bevennet-strizh e veze eta e emled gant an dister ma 'z eo pezh a c'hell un den e-unan ober, tra ma veze e servij an alouber kement benveg a zo bet ijinet gant an deknikourien.

292

Un diforc'h all c'hoazh, un diforc'h a natur, a oa etre sevenadur an trevadenner ha sevenadur an hini trevadennet. Ne c'hell ket pezhioù ul lennegezh komzet chom bepred heñvel outo o-unan. Zoken pa vez an hevelep den o kontañ an hevelep danevell d' an hevelep tud, ne vezo morse heñvel : ne gonto ket ar c'honter an traoù tre evel ar wech a-raok, ne vo ket fromet ar selaouerien tre evel ar wech a-raok ivez. Ha pa c'hoarvez kement-se a-hed kantvedoù, evel ma ra keit ha ma chom an hêrezh lennegel bev, neuze e c'heller lavarout ne deo ket al lennegezh war lavar oberenn un den hepken : gant pep rummad e vez degaset un dra bennak ouzhpenn, distaolet ar pezh a zo fall, pe hanter-vat, ha diwallet hepken ar pep gwellañ. Kement-se a zispleg, da skouer, perak ez eo ken dreist al lennegezh-pobl dastumet e-kreiz an naontekvet kantved - lakaomp kontadennoù-gwerin Alamagn pe kanaouennoù-gwerin Breizh. Ul lennegezh kevredigezhel eo al lennegezh war lavar, oberenn ur gumuniezh tud : zoken ma 'z eo gant un den, hag unan hepken, eo bet roet al lusk kentañ, gant ar bobl a-bezh e vez savet, a-benn ar fin, kanaouenn pe danevell. Hiniennel a-grenn, er c'hontrol, ez eo al lennegezh skrivet. Ha peogwir eo hiniennel, ha skrivet, e chom atav digemm - tra ma ne baouez al lennegezh war lavar da gemmañ nemet pa baouez da vezañ war lavar. Bezañ digemm a zo unan eus merkoù al lennegezh skrivet, ken e vez difennet zoken gant al lezenn kemmañ an disterañ tra e labour ur skrivagner ; un dra biauuet eo, perc'hennet-prevez : tra an holl eo al lennegezh pobl. Ha neuze c'hoazh, en un doare yen en em ginnig atav d' an dud al lennegezh skrivet : arouezioù du war ur follenn wenn, hep ar from pe an trivli a vez atav stag ouzh al lennegezh displeget en doare hengounel. Un dra pourchaset d' an holl gant un den, un den na n' en devez ket alies kalz darempred gant ar bobl, setu petra eo ur pezh lennegezh skrivet. Al lennegezh komzet, avat, kenober an holl strollet er memes labour ez eo - an holl o vezañ, war un dro, krouerien hag implijerien ar madoù-spered broadel.

293

Pa gouezh ar golonialistiezh war e vro, en em gav al labourer-spered en un enkadenn na c'hell ket en em dennañ aes diouti. N' eo ket gouest da ober gant troioù kalvezel na binvioù an alouber : berzhed e vezont outañ. Hag, ouzhpenn-se, ne zere ket kalz kanaouennoù, kontadennoù, danevelloù istorel pe mojennel al lennegezh war lavar ouzh an doareoù nevez. Gwashoc'h c'hoazh, distrujet eo kevredigezh an oberour sevenadurel, rouesoc'h-rouesañ e selaouerien - selaouerien eo en deus da gaout, hag a rank bezañ bodet evit ma c'hello e lennegezh kaout buhez -, kaset paour ha dic'halloud, a-wechoù harluet, e vadobererourien : tiez ar familhoù pinvidik, salioù-emvod ar gêriadenn, lec'hioù-pediñ ar gumuniezh, kement a bourchase dezhañ an tu da gomz ha da vezañ selaouet, kement-se a zo pulluc'het pe didalvezet gant an alouber. Taol ar marv he deus skoet ar golonialistiezh gant al lennegezhioù war lavar : miret eo bet outo da greskiñ ken. Kement a c'hell bezañ graet hiziv, en ur vro drevadennet, eo dastum ar pezh a chom eus an teñzorioù kozh.

Hag e-pad ma vez tennet digant al labourer sevenadurel e gevredigezh, e selaouerien, e skoazellerien, an dud a c'hell reiñ dezhañ gwarez ha brud ha meuleudi, e-keit-se emañ an trevadenner o vrudañ talvoudegezhioù nevez, e doare da nammañ da vat spered an hini trevadennet, da virout ouzh e ijin da grouiñ tra ken - ar pezh a zo pouezusoc'h c'hoazh eget mirout dre nerzh ouzh an traoù krouet da vezañ degaset d' an holl. Sevel a ra an trevadenner ur patrom-skouer anezhañ e-unan, hag ur patrom all ivez eus an hini trevadennet, a zo o fal lakaat ar reizhder diouzh tu ar golonialistiezh, ha skornañ kement striv a c'hellfe an trevadennad kaout c'hoant da ober evit en em zieubiñ diouzh toull-bac'h ar golonialistiezh. N' eus ket lec'h, er skeudennoù-se, evit hiniennoù : diskouez a reont an dud trevadennet evel ur rummad dizanv a voudoù holl heñvel, krouiñ a reont ur seurt den trevadennet klasel, a glasko an drevadennidi o-unan

klotañ gantañ. Er skeudennoù-se, ne vezer ket prederiet, na chalet, gant personelezhioù : an holl drevadennidi a zo memes tra, pezhioù lem-laka, unan a c'hell kemer plas egile, paouezet o deus da vezañ tud evit dont da vezañ traoù - traoù da vezañ tennet gounid diouto e stumm mevelien, mitizhien, devezhourien, soudarded, implijerien madoù marc'hadmat. Lavarout a ra an trevadennner : a e-giz-mañ emaint... e-giz-se emaint... ». Int, da lavarout eo forzh pehini anezho, hag an holl anezho. N' eus, dezho, anvioù ebet : int hepken. Hag, a-hend-all, o anvioù, daoust ha tu a vefe d' o distagañ, ken iskis ha ken barberek en o yezh ? Ma teu da unan mervel, un all a gemero ar plas. Ne vern : an eil pe egile. Kement-se a zo int.

294

Ha petra ez int ? E pep lec'h er bed bras, e pep mare eus an istor, ez eo bet ijinet an hevelep skeudenn gant kolonialisted o labourat en-distag an eil diouzh egile : ar pezh a ziskouez mat peseurt talvoudegezh-diazez he deus ar seurt skeudenn e striv an trevadennner da vezañ mestr war an eneoù - da vezañ degemeret, doujet hag azaouet evel trevadennner. Lezirek int : neuze perak paeañ anezho mat evit labour graet fall ? Louis int : neuze perak sevel dezho tiez kaer, pe reiñ dezho dour-red, pe kempenn dezho kêrioù brav ? - rak, an trevadennner, anat eo, a ra pep tra evit ar re all, a ziviz, a zibab, a c'hourc'hemenn, a lak ober pe chom hep ober. N' o deus ket ezhomm kalz tra : neuze perak o skoazellañ da binvidikaat o bro ? Ne ouzont ket prederiañ, bugelel eo chomet o spered, *Bécassine* atav na petra 'ta, n' int ket dedennet gant ar politikerezh : neuze perak e tlefe bezañ morse un dibenn d' an trevadennerezh ? C'hoarioù d' o derc'hel sioul a vo trawalc'h : rak evel bugale e rank bezañ graet war o zro, kastizet evel bugale, gopret evel bugale gant traoù skedus, met didalvez, - medalinier ! - ha lezet da gemer o flijadur, evel bugale vras, en evaj : goude ur sizhunvezh labour tenn e vo drouziviet evel-se an nebeudig arc'hant gounezet. Daoust da se, e vo kavet dezho perzhioù-mat, un nebeut, ar seurt perzhioù a c'hell bezañ lakaet da dalvezout gant an trevadennner evit e vad e-unan : feal ez int (feal d' o mistri, evel just), n' o devez ket aon rak ar marv (soudarded vat a vez anezho eta), ha neuze, ken pittoresque, ken souezhus, ken dic'hortoz ez int, ken disheñvel diouzh ar re all : setu, disheñvel. Ha diwar-se e vez savet gant an trevadennner ur gwir c'hoariva : soñjet er *fantasia* en El Djezaïr (digarezit, en Aljeria, da lavarout mat) hag en implij ar folklor e broioù sujet Europa (ne glever ket anv eus folklor an Il-de-Frañs, morse). Ha kement-se a zo holl raktreset da zerc'hel an trevadennad en e stad is-denel.

295

Ar pep spontusañ hag a zo en istor-se eo e vez, da gentañ-holl, degemeret ar seurt skeudenn gant ar re golonizet o-unan - da lavarout eo gant ar re anezho en em gav e darempred war-eeun gant an trevadennner hag a c'hell, evel-se, kaout an dibab etre ar pezh ez int, evel ar peurrest eus o fobl, hag ar pezh a c'hellfent bezañ, o vont da heul pobl an trevadennner. Asantiñ a reont da vezañ renket evel tud izeloc'h, e-keñver re all uheloc'h egeto ; da welout o sevenadur fichennet evel ur sevenadur izel, e-keñver ur sevenadur all hag a vefe uheloc'h. Ken e klaskont, evit en em uhelaat, bezañ heñvel ouzh o mistri. Ar re ar muiañ donezonet, e-touez tud ar vroad trec'het, en em lak da skrivañ, n' eo ket hepken e yezh ar vistri, met ivez evit plijadur ar vistri, o reiñ dezho ar poltred iskis ha fentus a fell dezho kaout diwar-benn an den trevadennet. Sevel a reont levrioù diwar-benn doareoù iskis ha kredennoù iskis o fobl. Rak a-bouez eo evit ar vistri e vefent, ar re sujet, disheñvel : dezho boazioù souezhus, ur stumm buhez souezhus, meuzioù souezhus - hep komz, anat eo, eus o frezeg souezhus, dianav dezhañ ar yezhadur. P' emañ er stad-se, ez asant ar skrivagner trevadennet d' an trevadennerezh, plegañ a ra d' ar golonialistiezh, hag e klask en em dennañ, e-unan-penn, diouzh e enkadenn, dre vont da heul an trec'hour ha dre neizhiañ e kevredigezh an alouber. Ne sav ket a-enep d' ar framm nevez lakaet evel ur yev war e bobl : tec'hout a ra, e-unan-penn, ne glask nemet un diskoulm personel d' ar gudenn. Tud leun a ijin, e broioù zo, e mareoù zo, a zo deut a-benn, evel-se, da sevel uhel ha da c'hounit kalz brud e-touez an drevadennnerien - dre dreiñ kein ouzh o zud o-unan.

Diwezhatoc'h, ha setu an eil mare en e emdroadur, ne glasko ket mui ar

skrivagner, daoust dezhañ ober c'hoazh gant yezh ar vistri, sevel oberennoù da blijout d' ar vistri. Ledañ a ra dirazañ e-unan, dirak ar vistri, ha dirak an holl gwalloberoù ar golonialistiezh. Dreist pep tra e skriv evitañ e-unan, o klask gwelout sklaer en e spered, o klask abegoù da emsevel a-enep un urzh hag he deus degaset dezhañ, alies, ez-danvezel, kalz aezamant ha zoken pinvidigezh - un urzh hag a zo degemeret gant an holl ; gwashoc'h : un urzh hag a zo gwir dreisoni komz a-enep dezhi. Ar seurt skrivagner, alies, en devez nebeutoc'h a liammoù gant tud e bobl eget egile all e penn-kentañ an trevadennerezh, hogen dedennet eo ganto, studiañ a ra o c'hudennoù, o istor, o ezhommoù. Dre garantez evito e skriv, ha n' eo ket mui evit ober plijadur d' ar vistri. Studiañ a ra zoken o yezh hag e tizolo ur bed hag a oa ker d' e galon met dianav d' e spered. Ha neuze en em sant rannet etre daou sevenadur, etre div gevredigezh. Ober a ra gant yezh ar vistri met ne c'hell ket mui ar vistri kompren anezhañ, ne roont ket an hevelep stêr d' ar gerioù. Hag e sav enno kasoni outañ : « Petra an naer-se hon eus tommet war hon as^kre ? Petra an treitour-se d' ar Sevenadur ? » - ar Sevenadur, gant un S bras o vezañ evel just sevenadur an alouber. Ha, diouzh an tu all, ne c'hell ket tud e bobl lenn anezhañ : ne anavezont ket ar yezh a implij ha, ma anavezont anezhi un disterig, n' hec'h anavezont nemet evel ur yezh vevelien, ur yezh da vezañ gourc'hemennet enni. Rannet eo ar skrivagner etre div vroad : n' eo da vat nag eus an eil, nag eus eben. Ur bersonelezh rannet en deus. « Tonket eo al lennegezh trevadennel savet e yezh ar vistri », a skriv Memmi, « da vervel ez-yaouank ».

296

Ha setu 'ta un trede maread o tont : divizout a ra ar skrivagner bezañ unan, da vat, e-touez tud e bobl, bevañ ganto ha skrivañ evito, gouestlañ e ijin d' e vro ha dre-se d' ar bed a-bezh. Divizout a ra ober gant yezh e dud, mont en-dro d' an hengoun kozh, lakaat da dalvezout ar fromadennoù, ar ouiziegezh, an istor teñzoriet er yezh gant rummadoù e bobl. Dont a ra neuze da vezañ, e gwirionez, unan eus ar vroad, laouen gant he levenez ha trist gant he glac'har. Met an diviz-se, hag a seblant bezañ ken eeun, a zo, evitañ, un aberz personel. Isdiorroet emañ e vroad : neuze e rank tremen gant nebeut a lennerien, a-wechoù zoken gant tamm lenner ebet, frealzet hepken gant ar soñj o devo ar rummadoù da zont anaoudegezh-vat evitañ en abeg d' e zibab. Yezh e dud, benveg ur sevenadur-war-lavar, ne glot ket gant ezhommoù ul lennegezh skrivet : ret eo dezhañ eta goveliañ e venveg da gentañ, zoken a-raok labourat, tra m' en deus c'hoant da sevel oberennoù a lennegezh. Ha p' en deus, evel-se, krouet benveg e arz, e wel a-greiz-holl ne c'hell ket bezañ komprenet gant e dud, peogwir n'int ket bet desket da lenn o yezh, pe peogwir ez int klozet en ur prezeg rannyezhel bennak, pe neuze peogwir ez int ken paour ken n' o deus ket arc'hant da brenañ levrioù. Hag a-se en em gav ar skrivagner hag en deus dibabet bezañ gant e bobl evel un den o komz er gouelec'h... Ha kement-se n' eo ket unan eus gwalloù bihanañ ar golonialistiezh : bezañ rediet labourerien-spered da zibab etre skrivañ e yezh ar vistri, ha bezañ treuzkomprenet ; gwashoc'h : bezañ o reiñ an dorn da startaat an trevadennerezh ; pe neuze skrivañ e yezh o fobl, ha bezañ komprenet tamm ebet. Ar yezh hec'h-unan, hag a zlefe bezañ ul liamm etre ar skrivagner hag e dud, a zeu evel-se da vezañ un harz, o klozañ outañ ar bed bras - na c'hell tizhout nemet dre yezh e vestr - ha bed e dud - na c'hellont ket mui bezañ tizhet dre o yezh. Emañ e-giz-se ar skrivagner o paeañ, evel ar re all, pe gwashoc'h eget ar re all, priz ar golonialistiezh. Met kement-se a raio dezhañ en em santout, muioc'h c'hoazh ivez, unan heñvel ouzh e dud : gouzañv a raio, evel ar re all, diwar ar gwask trevadennel ; kompren a raio, gwelloc'h c'hoazh, pegen bras laeret diouzh o gwirioù eo bet e dud. Meizañ a raio neuze n' eus nemet un hent da dec'hout diouzh kement-se : hag ez eo hent an dispac'h.

N' eus ken un hent evit ar skrivagner : hent an emsav hag an dispac'h. Ne c'hell ket ur skrivagner bezañ ur skrivagner keit ha ma 'z eus trevadennerezh. Al lennegezh, al « lennegezh c'hlan », a zo plijadur ar broioù pinvidik. Ne c'hell ket ur vro drevadennet kaout skrivagnerien hag a ve skrivagnerien hepken. Ha ne c'hell ket ar skrivagner en em saveteiñ, evel skrivagner, hep saveteiñ ivez e vroad, hep saveteiñ benveg-emzispiegañ e vroad. A-raok skrivañ, e ranko neuze ar skrivagner ober traoù all : bezañ yezhadurour, ha sevel benveg ul lennegezh skrivet diwar ur prezeg gouestlet d' al lavar hepken ; bezañ

geriadurour, dastum pinvidigezh yezhel e bobl hag, hep skoazell politikel ebet a-bezh gouarnamant ebet, aozañ ur yezh unvan diwar ur rouedad rannyezhoù ; bezañ istorour, evit adsevel emskiant vroadel e gumuniezh ; bezañ stourmer kevredigezhel, evit gounit d' e dud an aezamant materiel na c'hell sevenadur ebet kreskiñ heptañ ; bezañ dispac'her politikel, evit gounit d' e dud ar gwirioù stad na c'hell ket bezañ, hepto, a wirioù sevenadurel pe arboellerezhel. Ha neuze, bep ar mare, e kavo marteze un tammig amzer da skrivañ. Kavout a raio un disterig amzer da skrivañ un nebeut barzhonegoù - rak setu gant peseurt skridoù e krog lennegezh modern ar pobloù a vez o tisteurel yev ar golonialistiezh : aesoc'h ha marc'hadmatoc'h ez int, ar barzhonegoù, da voulañ, n' eus nemet ar re binvidik a c'hell kinklañ o sevenadurezh gant romantoù hir. Sevel a raio eta ar barzhonegoù-se, hag a zo, evitañ, gwir labour e vuhez, ar pezh en doa c'hoant, e gwirionez, da ober ha da ginnig d' e bobl, da lakaat e teñzor sevenadurel e vroad. Ha p' en em gavo, e pardaez un devezh skuizh, gantañ en e zorn unan eus an nebeut skouerennoù moulet, o prederiañ pegen drastus eo bet ar golonialistiezh evitañ, hag evit re all eveltañ, ar golonialistiezh hag he deus miret ouzh donezonoù a bep seurt da vleuniañ, o paouraat evel-se ar bed dre vras ha n' eo ket ar vro sujet hepken, e soñjo kement-mañ : pa vo e bobl dieubet da vat diouzh ar mac'homerezh hag ar gwask trevadennel, pa vo ar re yaouank o c'hoari hag o c'hoarzhin hag o karout en o yezh en un doare ken eeun ha ma kan al laboused, neuze e kemero marteze unan bennak e levr hag er pajennoù kozh e kavo, bev bepred, ene an hini en doa dibabet diwall e vuhez en ur ziwall e bobl.

298

Ha ne vo ken an dra-se, gouestl an amzer-da-zont, evit ober d' ar skrivagner dalc'het gant an trevadennerezh bezañ evurus en e labour.

Hañv 1969.

EHANOU HAÑV 1970

Emañ ehanou an hañv o vont d' echuiñ. Evit an holl, diwar vremañ, e krog ar bloaz nevez e miz Gwengolo (nemet evit ar mererezh evel just). Adal bremañ e soñj eta an strolladoù hag an aozadurioù brezhon el labour o devo da seveniñ er bloaz a zeu. Seul naturoc'h ez eo se maz eus studierion, evit ar poent, eus ar stourmerion a labour er strolladoù hag en aozadurioù-se.

Evit ar stourmerion-se diazezet e kêr (an darn vuiañ anezho) ez eo an ehanou un amzer ma tistroer da vro ar c'havell. Meur a hini ac'hanomp en deus kavet e c'halvedigezh vrezhon, marteze, en amzer an ehanou, pa guitaent douar an harlu e-pad ur pennad evit distreiñ da zouar an tadoù ; rak an distro-se, dres, o lakae da veizañ pebezh kemm a oa etre Breizh ha Bro-C'hall, hag a roe da Vreizh, ur wech deuet en-dro d' ar broioù-krec'h, livioù alaouret un douar marzhus. Hogen ret eo anzav hon eus kollet peurvuiañ pep darempred gant korn-bro hor c'havell ha n' omp ket mui diazezet enni. Du-mañ, e Gwaien, ar re gozh a anavez c'hoazh hon tiegezh ; ur c'henderv bennak hon eus c'hoazh, kouer pe vartolod met dre hor studioù, dre hon deskadureih, dre hor micher omp pellaet diouto.

Moarvat ez eus emsaverion e Gwaien hogen ar re-mañ ivez a zo emsaverion ehanou ha ne chomont e kêr Waien, evel ar re all nemet un nebeut sizhunioù bep bloaz ; int ivez a zo distaget diouzh poblañs ar c'horn-bro.

N' eus buhez emsavel na brezhon ebet e Gwaien eta. Warlene o devoa klasket paotred an U.D.B. ober ur vodadeg e Gwaien. Deuet e oa un ugent bennak a dud (lakaomp zoken tregont) : en o zouez ne oa martolod ebet. Er sizhun a-raok e oa bet gwerzhet ar " Peuple breton " war ar marc'had. E gwirionez ez eo deuet Gwaien da vezañ, dreist-holl abaoe ar brezel un doare glad eus ar P.C.F. Paotred ar strollad-mañ - a zo rozik a-walc'h e-keñver strolladoù nevez zo - o deus aozet ur skol vageerezh dre lien, da skouer h.a. Tennañ a ra ar P.C.F. eta da enstummañ buhez kevredigezhel kêr. Kiriek eo da verzh-mat hemañ, marteze, un hengoun republikan kozh eus Gwaien (Guezno, Keraezad a orin hogen diazezet e Gwaien da vare an dispac'h a oa bet dileuriet d'ar "gConvention " e 1791 ha mouezhiet en doa ar marv a-enep da Loeiz XVI) hogen dreist-holl, a gav din, an dienez a rene e kêr e derou ar c'hantved, da skouer, ha labour pennek ar skolaerion stummet er skolioù-mistri gall abaoe 80 vloaz bennak.

300

Bezef pe vezef, diaes e vo d' an Emsav en em silañ hag en em ziazezañ e Gwaien end-eeun ; enebiezh a zo ouzh an Emsav (skritelloù eus ar FLB 2, kleizat mat o liv koulskoude, a zo bet roget buan a-walc'h, nemet unan dreistdiraez) ha meur a wech c'hoazh e kejer gant rakvarnioù diboell a-enep d' an Emsav, er rummadoù etre dreist-holl, a gav din. Emsaverion yaouank, da skouer, o deus klevet n' ouzon peseurt Gwaienad oc'h asuriñ groñs en devoa gwelet ur poltred eus an ao. Perrot gwisket e-giz un ofisour alaman. Kement-se e 1970 : skiant an hengoun o deus Breizhiz moarvat. Hag a-hend-all : emdouell pe feiz fall ? Un tamm eus an daou, sur-mat. Ouzhpennomp, evit klozañ, ne zeu ket a-benn izili brezhon ar P.C.F. d' en em zizober diouzh ur meskaj soñjoù ha trivliadoù iskis a-walc'h : ar P.C.F. eo da skouer a aoz bep bloaz e Gwaien ur gouel « breizhat » evit ar « c'h-quatorze Juillet », gant c'hoariva brezhonek, mar plij. It da gompren mar gellit. Dav eo krediñ ne ouezo ar Vrezhonek biken petra eo ar Poell Gall.

Hogen pelec'h emañ an Emsaverion ivez ? Moarvat oc'h en em guzhat e don ur burev evit sevel ur gelaouenn pe evit lenn hini un emsaver all (hag hetomp na dapo ket un taol-gwad ma verzh ne glot ket e savboent penn-da-benn gant hini e

gen-emsaver). Hogen daoust hag e amezeion dostañ a oar ez eo emsaver zoken ? N' eo ket sur. Peurvuiañ e vez oc'h huñvreal hag o komz eus n' ouzon peseurt dispac'h ha n' eo ket gouest moarvat da empennañ en un doare resis. Moarvat ez eo krog an emsaverion da genurzhañ an Emsav a-benn ar fin abaoe un nebeut bloavezhioù hogen ar fazi a zo bet graet gant darn ez eo krediñ o deus tizhet ar pal adal bremañ p' emaint o paouez mont en hent. Nebeut a basianted o deus a dra sur - ar yaouankizoù n' o deus ket kalz peurvuiañ - hogen e politikerezh ha dreist-holl pa vez anv a bolitikerezh brezhon e ranker kaout un tamm pasianted, a soñj deomp.

301

Abaoe un toullad bloavezhioù ez eo aet an Emsav war-raok dre ar c'hampoù hag an Devezhioù-studi. En hañv-mañ, da skouer, ez eus bet dalc'het meur a gamp e brezhoneg, tri, ma ne faziomp ket. E-pad pell amzer n' o deus servijet ar c'hampoù nemet da voazañ an deskarded war ar yezh da gomz. Abaoe tri bloaz bennak avat e teuont da vezañ gwir gampoù studi, un doare skol-veur hañv, ha frammint int e-barzh aozadurioù a ya endro e-doug ar bloaz. An devezhioù-studi eta a zeu da vezañ un ensavadur emsavel. " EMSAV AR BOBL VREZHON ", da skouer, en deus aozet tri rumm devezhioù-studi a-raok ehanou an hañv ; e amkan tostañ eo derc'hel devezhioù-studi bep dibenn miz e pep rannbarzh eus Breizh (ar gwriennadur douaroniezhel-se a zo a-bouez d' hor soñj rak anat eo ne c'hell ket an Emsav kreskiñ anez en em ledañ dre Vreizh a-bezh : dav eo dezhañ dont er-maez eus ar Ghetto).

Un dra heverk a-hend-all eo penaos eo dilec'hiet an daou gamp pouezusañ en hañv-mañ war-du reter ar vro. E Kintin, da skouer, e oa dalc'het K.E.A.V. Dija em boa bet tro da dreuziñ Kintin ur wech bennak. Ne c'hellis en dro-mañ nemet ober un arsav enni e-pad un endervezh hogen kavet em eus bourrus ar gêrig-mañ eus an Argoad, moarvat unan eus kêrioù bihan koantañ hor bro. Kintin avat a zo bet divrezhonekaet aba koun hag ar c'hloerdi a zo staliet enni a oa miret betek hiziv d' ar c'hloer a zeue eus ar Penteur, gallegerion holl anezho. Diazezañ enni ha pa ne ve nemet e-pad pemzektez ur c'hamp brezhonek a zo un doare da ziskouez n' o deus an holl Vrezhoned gwitibunan, pe eus ar c'hornog pe eus ar reter e vent genidik, nemet ur yezh : ar brezhoneg an hini eo.

Kemend-all a c'heller lavarout diwar-benn Devezhioù-studi EMSAV AR BOBL VREZHON a zo bet dalc'het e Kestemberzh e-pad pemzektez, etre an 29 a viz Gouere hag an 12 a viz Eost. Eno ivez ez eur paouezet a gomz brezhoneg abaoe 150 vloaz bennak. Moarvat ez eus chomet e galleg ar c'horn un toullad gerioù a orin brezhonek hag un distagadur - gant ar re gozh da vihanañ - a denn a-walc'h da hini ar gwenedeg ; an anvioù-lec'h ivez a zo holl brezhonek rik, koulz hag an darn vuiañ eus an anvioù-tud. Hogen evit keloù se ne oa an emskiant bobl er c'horn-bro-mañ na kreñvoc'h na gwanoc'h eget e nep korn-bro all eus Breizh ; marteze evelato e vefe un tammig dihunoc'h en abeg d' ar monument divyezhek a zo bet savet er gêr-mañ en enor da Alan-Veur e derou ar c'hantved-mañ gant KEVREDIGEZH VROADEL BREIZH.

302

Amañ avat, evel e kement korn m' en em vod emsaverion, e sav atav ar memes kudenn : penaos skoulmañ darempred gant ar boblañs ? Soñjet e oa bet da gentañ kejout gant ar re yaouank en un ti-yaouankiz bennak ; hogen hemañ ned ae ket endro e-pad ar vakañsoù. A-hend-all e ranker talañ war ar maez ouzh diaesterioù anavezet mat abaoe m' eo aet al lañs gant ar c'hêrioù en hor bro : ar re varrekañ eus ar yaouankizoù ne chomont ket er vro ; studioù a reont ha fred a glaskont e kêr. Evel-se e vo ret gortoz ma tistroy darn eus ar re-se d' ar maezioù da bleustriñ war o micher a-raok soñjal diazezañ ur framm brezhon bennak er-maez eus kêr.

Komz a reer kalz eus dispac'h e-touez an emsaverion, dreist-holl abaoe 1960 ha 1968 hag huñvreal a reer kalz ivez er pezh a zo c'hoarvezet e broioù an trede Bed, en Afrika, da skouer. Hogen ne weler ket mat, a gav din, an diforc'hoù pouezus a zo evelato etre degouezh ar broioù-se ha degouezh Breizh. Komz a reer c'hoazh bep an amzer eus Iwerzhon - dreist-holl evit pismigat - hogen disoñjal a reer n' he deus gellet ar vro-mañ tizhout ar pezh he deus

tizhet - ha n' omp-ni ket prest da gaout abarzh pell - nemet goude kas da benn ul labour brudañ ha frammañ hirbadus ha liesseurt ledet penn-da-benn ar vro. Pet Breizhad avat - diwar an 3.200.000 bennak a zo o vevañ enni - o deus bet darempred war-eeun gant an Emsav ? Ha c'hoazh peseurt Emsav ! Un nebeut miliadoù ; setu holl. Neuze, na roomp da grediñ da zen ebet e vo tizhet ar pal warc'hoazh vintin gant n' ouzon peseurt burzhud. Krogomp diouzhtu gant an labour brudañ ha frammañ, gant aked ha dalc'husted, hag hep re a lorc'h nag a rogentez, maz eus tu.

303

Pa soñjer mat, ned eo anavezet an Emsav nemet gant al lizhiri-kemenn a vez embannet war ar c'hazetennoù da heul ur c'hendalc'h bennak, - war an O. F. peurvuiañ hogen en un embannadur lec'hel. Setu an doare brudañ a oa arveret er bloaz-mañ da skouer gant ar " Bleun-Brug ". War-lerc'h pep devezhiad-studi eus an " Université d'été " e veze moulet un danevellskrid eus an dalc'hoù war an O. F. antronoz. Ret eo lavarout a-hend-all ne ginnig ar " Bleun-Brug " diskoulm resis ebet da gudenn Vreizh evelato : ne ra nemet diskouez ar gudenn anezhi diouzh ur savboent kempennelour peurvuiañ. Evelato er bloaz-mañ e oa bet pedet e Gwened d' ur gendael dileuridi a bep skourr eus an Emsav (eus ar pezh a anver bremañ al ledemsav kentoc'h, peurvuiañ) : GALV, AL LEUR NEVEZ, KENDALC'H, SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H KELTIEK (e gwirionez ne voe dileuriad ebet eus an aozadur-mañ), KUZUL AR BREZHONEG, hep kontañ an ao. Lafont, Okitanad, skrivagner eus ar " Révolution régionaliste ", ma ne fazian ket (rak n' em eus ket lennet al levr-se). C'hoarvezet eo ganin a-hend-all en em gavout er gendael-mañ dre zegouezh hag o pourmen en trepasoù e c'hellis kejout gant izili brudetañ al luskad rannvroel abaoe ar brezel, an holl anezho seder hagimoret mat, hag ivez, ret eo lavarout, gant un toullad Bolcheviked ruz-tan eus an Emsav - en ur ger, un dibab eus al Ledemsav hag an Emsav - ; ar re-mañ a-hend-all a glaskas ent-aketus stigmañ ur bluskenn bananez dindan kammedoù hor c'hendaelerion e stumm ur goulenn treitour a seurt-mañ : penaos e soñj deoc'h ez eus tu da gelenn e skolioù ar Stad c'hall ur yezh ha na c'hell nemet tennañ da zismantrañ ar Stad-se ? Kudenn roll dispac'hel ar yezh vrezhonek a oa endalc'het er goulenn-se ha moarvat ar goulenn e unan ne oa ket diboell a-grenn rak tennañ a rae da reiñ ur respont d' ur gudenn hollekoc'h : daoust ha bez e c'hell un emsav dispac'hel - oc'h enklozañ al ledemsav a zo darn eus an Emsav, plijet dezhañ pe get - dont tre e c'hoari ur framm ez eo mennet da ziskar ? Gwechall o deus bet ar gomunourion da respont goulennoù seurt-se : daoust ha bez e c'hellent, lakaomp, kas kannaded d' ur parlement bourc'hizion h.a. Evidon-me atav - e ser kudenn ar yezh - ne gredan ket e kollfe ar yezh he nerzh dispac'hel ma vefe kelennet e skolioù ar Stad c'hall ; rak ar pezh a zo dispac'hel n' eo ket kelennadurezh ar yezh hec'h unan hogen an implij a denner a-hend-all diouti ; evit an Emsav, ar pezh a zo dispac'hel n' eo ket kelenn ar yezh hogen ober anezhi benveg labour ha darempredoù an holl izili anezhañ, da skouer.

304

Bezef pe vezef, ne voe ket tu da verat an destenn dudius-se rak ar gendaelerion a renas o amzer o klask respont d' ar goulennoù a oa graet a-raok hag a selle ouzh amzer-da-zont ar yezh pe lec'h ar brezhoneg e Breizh-Uhel, da skouer. Darn eus ar gendaelerion - dileuriad K.A.B. da skouer - a respontas fraezh a-walc'h d' ar goulennoù-se hogen re alies e chomas ar re all da glask pemp troad d' ar maout (sklaer a-walc'h koulskoude n' eus dazont ebet d' ar yezh er-maez eus ur Stad vrezhon mennet d' ober eus houmañ yezh vroadel Vreizh).

Dre vras koulskoude e oa mat an aergelc'h ha d' am soñj e oa seurt kejadeg etre aozadurioù estren pe enebet an eil ouzh eben n'eus ket pell zo un arouez eus ar c'hemm a zo deuet er speredoù e Breizh abaoe darvoudoù ar FLB. Moarvat e soñje an darn vuiañ eus ar re a oa er sal an hevelep tra e don o c'halon ha gant ur banne chouchenn sonn o dije kavet ar gerioù a vanke dezho evit displegañ ur savboent broadel rik. Hogen, siwazh, hor bolcheviked emsavel o doa disoñjet degas ar chouchenn ha rak-se e vo ret gortoz ur wech all evit m' o devo Breizhiz en diwezh o « nuit du quatre Août » !

AL LEVRIOU

" **ICHTYONYMIE BRETONNE** " gant Alan Gwenog Berr
Levrenn I - 1970.

Re abred eo c'hoazh evit barn al labour diwar-benn anvioù brezhonek ar pesked emañ Skol-Veur Vrest o paouez kregiñ da embann peogwir n' eo deuet er-maez evit c'hoazh nemet al levrenn gentañ anezhañ hag e chom peder all da vezañ embannet. Koulskoude, me ' gav din e rank Al Llam, hep gortoz pelloc'h, saludiñ gant levnez an oberenn nevez abalamour d' he zalvoudegezh evit ar brezhoneg.

An aozer, Alan Gwenog BERR (evel-se en deus skrivet e anv e penn e levr hervez ar c'hiz vrezhonek ar wirañ) a zo anavezet mat a-benn bremañ. Lod ac'hanomp o deus dalc'het soñj eus ar brezegenn gaer ha saourus-kenañ a reas e Brest, e 1966, e Skol-hañv ar Bleun-Brug diwar-benn an anvioù-mor brezhonek. Rak houmañ eo e dachenn-labour ha den n' eo gouiziekoc'h egetañ warni hag en ur studiañ anvioù hor c'herreg, hon traezhennoù hag hor begoù-douar eo e voe tennet e evezh war anvioù ar pesked ha, pa lavaran pesked, e fell din komz, kentoc'h, eus kement tra a zo bev e-barzh ar mor.

Evit kompren mat petra a zegas deomp ar studiadenne nevez-se e lavarin nemetken e vijen-me chomet berr hep ar Berr p' am eus komzet pe skrivet e brezhoneg diwar-benn ar Pesketaerezh e Breizh rak, da skouer, n'em boa kavet anv ebet evit ar « gadus aeglefinus » hag heñ an hini eo a roas din an anv « azenn » a ra gantañ paotred Kernev. Hiviziken hor bo, eta, ur vammenn ma c'hellimp mont da buñsañ enni pa vo kaoz ganeomp eus pesked.

Ne ra, avat, al levrenn gentañ nemet digeriñ dor ar bed marzhus-se. Kavout a reomp dija, koulskoude, en dibenn anezhi ur roll a zo ennañ ouzhpenn 500 ger brezhonek o tennañ d' ar pesked, d' ar c'hrestenneged, d' ar bezhin, h.a... hag un dra eus ar pouezusañ eo kaout anezho e-keñver o anv gouiziek. Bez' ez int, eta, frouezh kentañ labour ar Berr o vezañ ne ro, en e roll, nemet un anv evit ur seurt p' en deus dastumet meur a hini rak, e Breizh-Izel, evel e kement bro bras pe vrasik, e cheñch anvioù ar pesked hervez al lec'hioù. Dastumet en deus ar Berr an darn vrasañ anezho - holl dre c'houlennata 351 arvoriad hed-ha-hed aodoù Breizh-Izel, eus Sine, er c'hreisteiz, ma kave an Ao. Joubiouz - Doue d' e bardono - ken kaer-all ar bagoù-pesketa betek Breheg, Bro-Ouelo, en hanternoz.

Un dra hag he deus graet plijadur din eo e ro ar Berr anv kement hini eus an dud-se ha kement-se a zo dleet-mat peogwir o deus kenlodennet o anaoudegezhioù gantañ. Rak-se eo bet puilh an eost - pe gentoc'h ar pesketaerezh - ha dav e vo kroueriañ goude e sell da c'houzout pe anv a vo dibabet da vezañ implijet er genyezh ha dindan peseurt stumm daoust ma ne gredan ket e c'hellfed cheñch gerioù anavezet-mat evel « brezhel » ha « legestr », da skouer, daoust d' ar stummoù disheñvel a c'hello bezañ degaset gant an enklask. Koulskoude, al labour-kroueriañ-se a ranko bezañ kaset da benn ma kompren ar Vretoned daou dra : a) ne c'hello ket bezañ adsavet Breizh hep ma vezo adsavet ar brezhoneg ken evel yezh komzet, ken evel yezh skrivet ha ken evel yezh ar ouiziegezh ha ken evel yezh ar pemdez, ha b) e rank pinvidigezhioù ar mor kemer ur bras a lec'h en ekonomiezh hor bro.

Fae a vez graet gant tud 'zo war vrezhoneg ar bobl da lavarout eo war ar yezh komzet abalamour d' he faourentez, sanset. Labourioù evel re ar Berr ha Jul Gros a ziskouez deomp, er c'hontrol, pegen pinvidik, gwevn ha livus e c'hell bezañ. Ret eo, avat, evit her gouzout, kaout darempred gant ar re a ra ganti ha diaesoc'h eo kement-se marteze, e Breizh eget er broioù all rak, ouzhpenn ma zisparti da vat ar vuhez a-vremañ ar rummadoù-tud, e vount pe ez harlu ar re a anavez ar yezh komzet ar gwellañ e lec'hioù digenvez ma vez diaesoc'h-diaesañ mont d' o c'haout ha d' ho c'havout.

Anaoudek e ranker bezañ eta d' ar re o deus gouezet kavout an hentoù a gas dezho hag o deus labouret da zaskoriñ dimp un darn eus hor peadra broadel.

L. ANDOUARD.

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Jakez de QUELEN hag e wreg a zo laouen da gemenn deoc'h eo bet euredet o mab Jacques-Youenn ha Chantal d'AUZERS, e Auzers d' ar 7 a viz Eost 1970.

Hor gwellañ hetoù a gasomp d' ar priedoù nevez.

Gaelle a zo levezet enni o kemenn deoc'h ez eo kresket an dud en ti gant ganedigezh he breurig Gildas, e Roazhon, d' ar 5 a viz Gouere. - Jos ar FOULER ha Denaig IHUELLOU, e bried.

Maela ha Neven DREAN zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o breur bihan Herle, d' ar 25 a viz Eost.

Hor gwellañ gourc'hemennoù a gasomp dezho.

Kañv

Marv eo Morvan LEBESQUE, skoet trumm gant ur c'hleñved-kalon e Rio de Janeiro, pa oa o veajiñ en Amerika ar C'hreisteiz. Ganet e oa bet e Naoned e 1911 ha brudet oa evit e bennadoù er gelaouenn c'hall " Le Canard enchaîné ". Nevez zo en doa embannet ul levr " Comment peut-on être Breton ? " en doa graet un tamm mat a drouz. E-pad un nebeut bloavezhioù e oa bet e-touez koumananterien Al Liamm.

Klevet hon eus keloù marv R. COUPLAND, eus Skol-Veur Hull, Yorkshire, e Breizh-Veur. Koumanantet e oa d' Al Liamm abaoe 10 vloaz.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

Miz MEZHEVEN :

Erwan Bonvallet, 10 lur ; Anna Le Goff, 5 ; Loeiz Flaut, 5 ; M. Vetelet, 10 ; R. Debroise, 5 ; Kaourintin Faou, 5 ; Andrev Le Bihan, 15 ; Andrev Comte, 10 ; Alan Cochevelou, 5 ; G. Le Bris, 5 ; Loeiz Morvezen, 5 ; Per Pennec, 100.

- War un dro : 180 lur.

Miz GOUHERE :

F. Quemener, 10 lur ; L. Le Minor, 10 ; Y. Libouban, 5 ; R. Radenne, 35 ; A. Daniel, 25 ; J. M. Bouessel du Bourg, 20 ; J. Bizien, 5.

- War un dro : 110 lur.

1.769,34 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl brofourien.

Kenstrivadeg Al Liamn - 1971

Burev AL LIAMM en deus divizet reiñ prizioù evit ar gwellañ skridoù embannet adalek bremañ betek dibenn 1971 er gelc'hgelaouenn.

Ar prizioù a vo ar re-mañ :

- danevell verr (war-dro 10 pajenn) : 200 lur
- danevell verr (war-dro 5 pajenn) : 100 lur
- studiadenn (5 pajenn d' an nebeutañ) : 150 lur
- barzhoneg (war-dro 2 bajenn) : 100 lur
- barzhoneg (war-dro 1 bajenn) : 50 lur

Digor eo ar genstrivadeg d' an holl. Ur c'huzul, ennañ skrivagnerien anavezet, a rab dibab ar skridoù a c'hell bezañ embannet ha renkadur ar skridoù embannet. Evel just, ar varnerien a ranko chom hep kenstrivañ. Evit pep danvez e vo savet ur roll eus ar 5 skrid gwellañ.

Ar pennadoù pe varzhonegoù a c'hell eta bezañ kaset adalek bremañ. Ret eo o c'has skriverezet pe d' an nebeutañ dornskrivet en un doare splann evit ar mouler. Ret eo o skrivañ war un tu ar follennoù hepken. Embannet e vint en doare-skrivañ peurunvan.

Pa gaser ur skrid, ret eo menegiñ anv ha chomlec'h an oberour hag ivez e vez kaset ar skrid evit " Kenstrivadeg 1971 ".

An dornskridoù ne vezint kaset en-dro.

Notenn d' ar goumananterien

Evit meur a abeg, kalz aesoc'h e vije da deñzorier AL LIAMM ma krogfe an holl goumanantoù e derou ar bloaz. Gallout a ra hol lennerien hor akoazellañ evit se en ur baeañ o adkoumanant evit 14, 16, 18, 20 pe 22 miz ha kas eta d' hor c'hef 29, 33, 38, 42 pe 46 lur. Trugarez en a-raok.

Disparti er Mision Breizhat

Klevet hon eus e kuitae an Ao. GAUTIER, beleg, ar Mision Breizhat savet gantañ 22 vloaz 'zo e Pariz. Un oberenn a bouez eo en deus kaset da benn an Ao. Gautier, anavezet ivez dre un dezenn dalvoudus en doa skrivet " L'émigration dans le département des Côtes-du-Nord ". Ar Mision Breizhat a oa un herberc'h evit ar Vretoned yaouank divroet. Eno e veze aozet evito bodadegoù, prezegennoù, beajoù, displeget pezhioù-c'hoari, h.a. Gant an Ao. Gautier ez a kuit ivez e skoazeller abaoe 13 bloaz, an Ao. Andrieux. Salv ma kendalc'ho o heulierien, gant ar spered gwellañ, an oberenn o doa krouet ha roet dezhi ul lañs brasoc'h-brasañ.

309

Lizhiri

Digant M. M. :

« Amañ e ran atav war-dro va skolidi vrezhonek ha bezit sur e lakain anezho da goumanantiñ d' Al Liamm kerkent ha ma vo talvoudus dezho hen ober evel m' am eus graet dija.

Un tammig domaj e kavan gwelout en ho kelaouenn kemend-all a draoù n' int ket

lennegel, a gav din. Hogen n' eo ket didalvez forzh penaos. »

A-du omp gant hor mignon ha karout a rajemp kaout muioc'h a skridoù lennegel, e komz plaen dreist-holl, da embann. Ur galv a reomp eta d'ar skrivagnerien ha spi hon eus da vezañ klevet ganto.

Sed amañ ul lizher all digant Y. Bouëssel du Bourg :

« Klevet em eus e oa e levraoueg Kemper ul levr diwar-benn ar stourm a-enep d' ar brezhoneg e-pad an Dispac'h Bras.

Poent eo ivez, ha poent bras, ober un enklask war heskinerezh ar yezh e Breizh e-touez izili ar rummadoù o deus bet da c'houzañv ar muiañ : re hon tadoù hag hon tadoù-kozh dreist-holl. Ret eo dastum munudoù resis, anvioù an dud, o chomlec'hioù, anvioù ar skolioù.

Tu a vo evel-se da sevel tamm-ha-tamm un doare levr « gwenn ha du » a vezo un diell istorel a bouez hag ivez un tamm arguzenn en hor stourm.

Prest on va-unan da greizenniñ an testenioù. Ul labour fichenoù eo hepmuiken. N' ho pezo nemet skrivañ da chomlec'h : Yann Bouëssel du Bourg, 4, rue Jean-Macé, 35 - Rennes. »

Hor Yezh

Niverenn 60-61. - **Hor Yezh** ez eus anezhañ eil levrenn ar Geriaoueg embannet gant Gwenole ar Menn. Un niverenn fonnus eo, kant pajenn enni. Ur pemzek ger bennak zo bet studiet ar wech-mañ. Kavout a reer da heul evezhiadennoù dedennus kaset gant al lennerien.

Koumanant : 20 lur. Mlle Queillé, 47, rue Notre-Dame, Guingamp - CCP 1240-22 Rennes.

Preder

Degouezhet eo ganeomp en hañv-mañ tri c'haier eus Preder : 110, 111 ha 112-113.

Ar c'haier kentañ (110, Eost 1968) a gaver ennañ troidigezh " Kelc'hlizher *Pacem in Terris* Yann XXIII ". Graet eo bet gant an Tad Turiav eus Breuriez Sant Gweltaz. Tenn a-walc'h eo da lenn.

310

Ar c'haier 111 (Areizh 04, Gwengolo 1968) a zo aesoc'h nemet ar pennad " An Eilator " gant Gab Cherel hag a zo kalvezek-rik hag a ra gant an termenadur nevez, implijet gant SADED evit ar yezhadur. Ar pevar pennad all a zo studiadennoù aes. Div anezho gant Joelle Kermaal a bled gant div eus kontadennoù an dastumadenn " An Irin Glas ". Pierrette Kermaal-hi a studi Lennegezh-Gwalarn pe gentoc'h Spered Gwalarn. Arzel Even a ro deomp ur studiadenn war varzhoniezh e vignon Kerverziou.

Ar c'haier 112-113 zo diwar zorn Gab Cherel adarre " An ardivink Denel ". Ur studiadenn kalvezek-rik eo homañ ivez gant un den a vicher a gomz diwar-benn traoù e vicher. Ar pennad kentañ a gaver en niverenn-mañ a zo diwar-benn Kenvelladur ar skoaz.

Koumanant (12 niverenn) : 45 lur. G. Etienne, CCP 16 093 13 Paris.

Emsav

Señañ taolenn Emsav niverenn 43 :

- Kendael : Emsav ha kevredigezh. Trede displegadenn. Raktres ar c'heñverioù etre an Emsav hag emdroadur armerzhel ha kevredigezhel Breizh.
- 1) An emsav kentañ (1800-1914).
- An Emsav hag ar Vro. Lizheroù : strobard Les « régionalistes » révolutionnaires.
- Notennoù politikel. Ar renad breizhveurat.

EMSAV, 30, place des Lices, Rennes. Koumanant : 20 lur. CCP Rennes 2 460 10.

Ar Bed Keltiek

War niverenn 140 Ar Bed Keltiek ez eo gouestlet Keleier ar miz da Vreizh da gentañ. Adkregiñ a ra Roparz Hemon gant ar geriadur brezhonek penn-da-benn. Da heul e kaver ur pennad " Ar Bed war enkaat " gant Alan Heussaff hag " Ar C'hlevgwelout " gant L. Andouard. An niverenn a echu gant troidigezh Istor La Borderie.

AR BED KELTIEK. 30 pajenn roneoskrivet. Koumanant-bloaz (12 niv.) : 15 lur. 24, rue Poull ar Bachet, Brest. CCP Rennes 1907 07.

Un anv evit ho ti

Emañ Garmennig Ihuellou-Le Menn o paouez sevel ul levrig ma kaver ennañ 400 anv da reiñ d' an tiez. Ur pennad-digeriñ zo da gentañ diwar-benn distagadur ar gerioù brezhonek. Al levrig zo skeudennet brav-tre.

Priz : 3 lur. Embannet gant Presses Universitaires de Bretagne, St-Brieg.

311

Kamp ar Vrezhonegerien

Kamp ar Vrezhonegerien zo bet dalc'het er bloaz-mañ e Kintin eus ar 15 a viz Gouere betek an 31. Kant pemzek den zo tremenet er c'hamp, an darn vrasañ anezho tud yaouank : 50 dindan 20 vloaz, 22 etre 20 ha 25 bloaz ha 43 en tu-hont da 25 bloaz.

Kentelioù ha prezegennoù a veze graet diouzh ar beure. Ar studierien a oa rannet e pemp rummad hervez o anaoudegezh eus ar yezh pe o oad. Kentelioù kembraek zo bet roet ivez gant ur gelennerezh eus Bro-Gembre. Seizh skoliad o deus tremenet gant berzh arnodenn an Trec'h kentañ (Skol Ober) er C'hamp.

Setu aman roll ar prezegennoù :

- Penaos e vez komzet ouzh al loened, gant Y. ar C'horr.
- Ar pesketaerezh e Breizh, gant Loeiz Andouard.
- Lennegezh kozh Iwerzhon, gant. K. Gwionvarc'h.

- Saotradur an aergelc'h. gant Y. Gourvez.
- Armerzh Iwerzhon, gant Bernez an Nailh.
- Ar Bobl Kechoua hag ar Bobl Aymara er stad Perouat, gant an Ao. Troal.
- Breizh ha Kembre, gant an Ao. Kalvez.
- Douarnenez hag an tro-war-dro, gant Morwena Denez.
- Y. V. ar Skourr, gant Herve ar Menn.

Diskouezet ez eus bet ivez diapositivoù eus Iwerzhon gant L. Andouard, Ar Stadoù Unanet gant Bernez an Nailh bet e Kalifornia o labourat e-pad daou viz, hag " Hon dornskridoù kozh " gant Gwenole ar Menn.

Ti Kendalc'h

Ti Kendalc'h, un ti emvod evit ar Vretoned, zo bet savet e parrez Sant-Visant e-kichen Redon. E-kreiz koadoù pin, war an dorgenn uhel a-us da c'hlann serzh ar stêr Oust emañ an ti kaer ha bras-se.

Krog eo tudañ yaouank ar Vro da ziredek eno a-dolpadoù. Devezhioù labour, devezhioù studi ha dudi a vez ganto a-hed ar bloaz.

Savet eo bet an ti-mañ gant labour hag arc'hant Bretoned ; hep tamm skoazell digant ar stad. Daou-ugent milion a labourioù zo bet kaset da benn. Daou-ugent milion all zo da gavout evit peurechuiñ ar greizenn emvod-mañ.

Un drugar hag ur frealz eo bet gwelout Bretoned ha Bretonezed yaouank, ha re goshoc'h ivez, o tont da labourat war an dachenn, da duriañ douar, da bilat gwez, da doullañ un hent, da sevel mogerioù, da aozañ an doenn, da lakaat dour ha tredan, da gempenn an traoù bras koulz hag an traoù bihan...

Mat-tre ar menoz da strollañ e Ti Kendalc'h levrioù ha kelaouennoù ar vro. Ur gwir Levraoueg broadel a vo diazezet tamm-ha-tamm eno. Peadra da reiñ danvez studi a-zoare d' ar bern tud o tont a-hed ar bloaz.

312

Tud kement strollad, tud kement kevredigezh a vo degemeret laouen e Ti Kendalc'h gant ma labouront war dachenn pe dachenn eus buhez Breizh.

Lec'h da lojañ gant kambreier ha gweleoù a zo ; lec'h da zebriñ ha binvioù kegin da aozañ boued ; lec'h d' en em vodañ ha da studiañ ; lec'h da ziskuizhañ, da c'hoari ha da vont da vale a zo.

Deuit da d-Ti Kendalc'h, eta, ha degemer laouen a vo graet deoc'h.

Evit kaout keleier diwar-benn " Ti Kendalc'h ", skrivañ da : J. P. Vincent, 157, esc. A, avenue Leclerc, 35 - Rennes. Pellgomz : 36-16-51.
A. al L.

* * *

Emañ ar gelaouenn divyezhek skosat " Struth " o vont da embann e stumm ul levr pennadoù o sellout ouzh broioù bihan en o zouez Lithuanie, Estonie, Latvia, Israel, h.a...

Al levr a vo e anv " The Problems of Language Revival " ha skrivet eo bet gant P. Beresford Ellis ha Seumas Mac a'Ghobhainn. Dont a raio er-maez e 1971. Priz : war-dro 6 sh.

" Struth Publications ", 92 Academy Street. Inverness. Scotland.

Kengor Skoazell Labourerien Norzh-Iwerzhon .

Kemenn. - War c'houlenn stourmerion Vro-Ulad ez eus bet savet e Pariz ur c'hengor gall da skoazellañ Norzh-Iwerzhoniz en o stourm evit m' o dije ar re baour ar memes gwirioù hag ar re binvidik.

Ar c'hengor-se en deus endeo kavet harp digant un toullad Gallaoued anavezet a-walc'h (katoliged, protestanted, kleizidi). Digor-frank eo d' ar Vroadelourien Vreizhat.

Evit ar c'hengor-skoazellañ : Ronan Tremel, 17 bis, rue de l'Argonne, 78 - Houilles.

Ar brezhoneg er vachelouriezh

(Kemenn digant Emgleo Breiz)

An dekred eus an 21 a viz Gouhere 1970 a ro bremañ an aotre da gontañ adalek 1971 evit arnodenn ar vachelouriezh ar poentoù a-us da 10 gounezet gant ar re a dremen an arnod diret er yezh « rannvroel ». Embannet eo bet an dekred goude hir stourm strolladoù euskarat, okitaniat, korsikat, elzasiat ha breizhat.

Gouzout a ra evelato renerien ar strolladoù-se e voret plediñ da vat en doare ma vo tennet gounid eus divizoù an dekred.

313

Devezhioù-studi " Emsav ar Bobl Vrezhon "

Devezhioù-studi hañv E. B. V. a zo bet dalc'het e Kestemberzh (Bro-Wened) etre ar merc'her 29 a viz Gouere hag ar merc'her 12 a viz Eost 1970. Tri-ugent a berzhidi o deus heuliet ar c'hentelioù, ar bodadoù-studi hag ar prezegennoù a zo bet graet e-kerz ar pemzektevezh-mañ.

Ar studierion a oa rannet e pevar rummad hervez o anaoudegezh eus ar brezhoneg. Da veure e veze roet kentelioù war ar yezh ha danvezioù all liesseurt : armerzh, douaroniezh, istor, yezhadur ha kembraeg.

An endervezhioù a veze gouestlet d' ar bodadoù-studi, d' ar c'hendaelioù ha d' ar prezegennoù.

Setu a-hend-all testennoù ar bodadoù-studi. 30 a viz Gouere : ster ha talvoudegezh oberenn Roparz Hemon : Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh. 1añ a viz Eost : Roll an dilennadegoù en ur politikerezh dispac'hel. 3 a viz Eost : An emskiantekaat evel pazenn gentañ ur politikerezh dispac'hel. 4 a viz Eost : Penaos degas ar c'hweluniadoù e Breizh da emouezañ ouzh natur broadel kudenn Vreizh. 5 a viz Eost : Daoust hag un implij a c'heller tennañ eus al lizheradur ledemsavel ? 6 a viz Eost : Kempennouriezh ha dispac'houriezh. 7 a viz Eost : Ster ar chouanerezh. 8 a viz Eost : Al labour e Breizh. 10 a viz Eost : Talvoudegezh ar Framm evit seveniñ mennadoù an Emsav. 11 a viz Eost : Kembre hag Iwerzhon. An degouezh anezho keñveriet ouzh hini Breizh.

E-touez ar c'hendaelioù, menegomp ar re bennañ : unan diwar-benn : Emsav, ledemsavioù, sokialouriezh ; un eil diwar-benn " ar gouerion er stourm etre renkadoù " (burutelladur ul levr embannet nevez zo gant Lambert) ; un trede diwar-benn kudenn an unyezhañ e Breizh.

Prezegennoù pennañ : " Douarouriezh Vreizh ", gant Alan Kerrann. " Emgann Kergidu ", gant Erwan Olier. " Euzkadi " gant Frañsez Favreau. " Istor Kestemberzh ", gant Albert Couée. " Ar Framm kelenn ", gant Pol Kalvez. "

Israhel hag an Hebraeg ", gant G. Dubourg.

E ser an Devezhioù-studi o deus bet tro ar berzhidi da vreutaat diwar-benn kudennoù labour E. B. V...

Kounañ a reomp en deus dalc'het E. B. V. endeo tri rumm Devezhioù-studi a-raok re an hañv-mañ : e miz Here 1969, e miz Kerzu 1969 hag e miz Ebrel 1970. An holl Zevezhioù-studi-mañ a vez dalc'het e brezhoneg hepken.

Lavaromp erfin ez eo bet an devezhioù-mañ bepred efedus ha frouezhus dre ma rene enno ur spered a aketusted hag a gengarantez etre an izili, ken kelennerion, ken skolidi.

Ar re a zo dedennet gant labour E. B. V. ha dreist-holl gant an Devezhioù-studi a c'hell skrivañ adal bremañ da : E. B. V., 30, place des Lices, 35 - Rennes.

314

Imbourc'h, taolenn an Niv. 7 hag 8

30 Mezheven 1970, niverenn 7 :

Raksell war dazont E. B. V. hag ar Framm er mizvezhioù a zeu. Stad, kevredigezh ha sevenadur (trede pennad : endalc'hadoù an adempadur).

Un nebeut titouroù diwar-benn armerzh Breizh.

Devezhioù-studi an hañv (kemenn).

31 Gouhere 1970, niverenn 8 :

Kembre ha Breizh, gant H. K.

Ar vroadelourion o vont war-raok e Kembre, gant Erwan Treanton.

Broioù keltiek.

Addisplegoù diwar-benn talvoudegezh an dilennadegoù diwezhañ er broioù keltiek, gant Alan Kerrann.

Galv ar C'hevre Keltiek.

IMBOURC'H, 30, place des Lices, 35 - Rennes. CCP Y. Ollivier, Rennes 1 534 25. - Koumanant-bloaz : 20 lur.

Pladennoù nevez

War c'houlenn " Emglev an Tiegezhioù " ez eus bet engravet ur bladenn gant testennoù klok " Merc'hig ar Rozenn " hag " An Ti Bar-mel ", daou levr eus rummad « Levrioù ar vugale » bet gant Al Liamm.

Da geñver an engravadur eo bet lennet an danevelloù gant un den eus Lesneven ha lavaroù an dudenoù gant bugale eus Brest. Tonioù sonet gant ar gitar ez eus ivez gant ur paotrig eus Brest. Trizek munutenn e pad pep tu ar bladenn.

Kaset e vo ur c'helc'hlizher da ginnig ar bladenn - da vezañ rakprenet.

Moarvat e vo war-dro 13 lur priz ar bladenn gant an testennoù evit ar rakprenerien. Embannet e vo ar bladenn e stumm ur stagadenn " Wanig ha Wenig "

Evit gouzout hiroc'h e c'heller skrivañ a-benn bremañ da g-Kreizenn Vrest Wanig ha Wenig, Oaled Sant-Erwan, 28 straed Berthelot, Brest, 29-N.

Degouezhet eo ganeomp pladenn gentañ Alan Stivell. Brudet eo Alan Stivell a-bell-ze en emsav ha soñj hon eus bezañ e glevet o c'hoari eizh vloaz bennak zo e Kendalc'h Landreger hag a-benn neuze e oa ur mailh war an delenn. Un delenn ispisial peogwir ez eo un delenn gant kerdin metal hag a ro ur son dezho o unan.

War ar bladenn-mañ e kaver div ganaouenn, unan e galleg ha brezhoneg savet gantañ e-unan, an hini vravañ d' hor soñj, eben o vezañ Son ar Chistr. Evel Glenmor e fell da Alan Stivell bevañ gant e amzer hag e sonerezh a zo a-vremañ daoust ma chom breizhat e pep keñver dre m' en deus un anaoudegezh klok eus hor sonerezh hengounel.

315

Un tamallig a vefe d' ober marteze diwar-benn an distagadur a-wechoù souezhus dre ma klask ober poblek e brezhoneg, tra ma vez distaget splann ha sklaer ar galleg. Met kement-se a c'hell bezañ reizhet aes-tre ha hoalus e chom mouezh Alan Stivell ha spi hon eus da gaout pladennoù gantañ. Ur bladenn Philips-Fontana, 45 tro, e gwerzh er stalioù-sonerezh.

Emsav ar Bobl Vrezhon - Skol Eil derez an Emsav

Kounañ reomp e c'hell an danvez skolidi enrollañ adal bremañ e Skol eil derez an Emsav (dre lizher). Bez e c'heller kemer un enskrivadur evit al lennegezh (dek kentel), istor Breizh (dek kentel), istor ar broioù keltiek (dek kentel), yezhadur (dek kentel).

Kregiñ a ra ar bloaz-skol e miz Here 1970 hag echuiñ e miz Mae 1971. Priz an enskrivadur evit pep rumm kentelioù a zo 35 lur. Evit kaout diskleriadurioù, skrivañ da : Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, 35 - Rennes.

Rummoù kentelioù all a zo war ar stern.

Arnodenn an Trec'h Kentañ

Un arnodenn a zo bet graet e " Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien ", e Kintin, d' an 29 a viz Gouere 1970. Seizh den a zo bet kavet barrek :

- Renea ar Rouzig, meneg mat-tre.
- Anna an Nines, meneg mat-tre.
- Alan Durand, meneg mat.
- Herve Rosmordug, meneg mat.
- Joel Page, meneg mat.
- Riwall Louarn, meneg mat-awalc'h.
- Herve Morvan.

Hor gourc'hemenoù a gasomp dezho holl.

Introduction à la connaissance de l'espace régional

An " Introduction à la connaissance de l'espace régional " a zo talbenn ul labour embannet gant OREAM (Organisation d'études d'aménagement de l'aire métropolitaine), Nantes, Saint-Nazaire, 6, Bd Auguste-Pageot, Nantes.

Al labour-se a zo kinniget dindan stumm ur roll a 42 gartenn a Vro-C'hall gant an departamantoù, ha teir lodenn a zo ennañ :

- 1) douaroniezh ha poblañs,
- 2) istor,
- 3) darempredoù Liger-Atiantel gant an departamantoù nes.

Ur c'henskrid a bouez war an ezhomm a ziorroadur e Breizh hag e Kornog Bro-

C'hall hag an ezhomm a greskiñ kêrioù gouest da gas war-raok an diorroadur-se. Ar c'hartennoù livet-kaer a zo klokaet pep unan gant un notenn. Kentelius ha fraezh-meurbet eo dre se ar studiadenn, anezhi ul labour divoutin ha pell eus al levrioù douaroniezh a vezer boas da welout er skolioù gall a bep derez.

316

Menegomp e-touez kartennoù all : hini an tuioù politikel, hini ar boaz relijiel, hini ar c'helaouennoù-bemdeiz, hini an deskadurezh, hini an ezhommoù a implij, reoù ar rannvroioù hervez marevioù an Istor, reoù a ziskouez darempredoù departamant al Liger-Atlantel gant ar departamantoù nes.

Setu eta ur benveg-studi savet en un doare aketus ha resis hag a ziskouez splann personelezh Breizh hag al liammoù a bep seurt deuet goude bloavezhioù a Istor hag a genvuhez etre hor Bro hag ar re tost dezhi. N' hellor ket chom hep derc'hel kont anezhañ pa vo kaoz a-nevez a blediñ gant ar rannvroioù e Bro-C'hall.

Evit pep diskuliadur war al labour-se e c'heller skrivañ da Yann Poupinot, d' ar chomlec'h meneget uheloc'h.

Oferennoù e Roazhon

Lidet e vo an oferenn bep sizhun e Roazhon adalek ar sadorn 19 a viz Gwengolo, e chapel Skol Sant vMarzhin, straed Antrain, da 7 eur 30 noz.

Skourr an Deskadurezh Vroadel

DEVEZH STUDI WAR AN TROEREZH E KASTELLIN d'an 13 Gouere 1970

D' an 13 Gouere eo bet aozet an hini kentañ eus ur rummad Devezhioù studi war an troerezh. Pal ar rummad-se eo barrekaat ar skrivagnerion hag ar skridaozerion war ar yezh arnevez, ar yezhadur ha kalvezderioù an troerezh. Houmañ eo reolenn al labour : pep perzhiad a brient a-raok dont un droidigezh vrezhonek diwar un destenn verr dibabet gantañ. An droidigezh-se a vez studiet a-stroll en un dalc'h eus an Devezhioù studi. Evit dalc'hioù an 13 Gouere e oa bet prientet troidigezhioù diwar skridoù MACHIAVELLI, F. FANON, S. BALDWIN, G. MAZE, Khaled BAKDASH, ar gazetenn Le Monde, P. WEISS.

Da standilhon eus al labour kaset en devezh studi kentañ-se e kaver amañ testenn orin ha troidigezh vrezhonek an arroud tennet eus skridoù Frantz FANON :

... Utiliser la langue française, c'est à la fois domestiquer un attribut de l'occupant et se montrer perméable aux signes, aux symboles, enfin à un certain ordre de l'occupant. Les Français n'ont pas étudié avec suffisamment de sérieux ce nouveau comportement de l'Algérien en face de leur langue. Avant 1954, la plupart des travaux des Congrès des Partis nationalistes ont lieu en langue arabe. De façon plus précise, les militants de la Kabylie ou des Aurès apprennent l'arabe à l'occasion de leurs activités nationales. Avant 1954, parler l'arabe, refuser le français comme langue et comme modalité d'oppression culturelle est une forme privilégiée et quotidienne de singularisation, d'existence nationale. Avant 1954, les partis nationalistes entretiennent l'espoir des militants et forment la conscience politique du peuple en valorisant un à un les différentes configurations, les différents attributs de la Nation occupée. La langue arabe est alors le type d'existence, le moyen le plus réel qu'a l'Etre de la Nation de se dévoiler.

317

En août 1956, la réalité du combat et le désarroi de l'occupant enlèvent à

la langue arabe son caractère sacré, et à la langue française ses catégories maudites. ()

Le poste de T. S. F. comme technique d'information et la langue française comme support d'une possible communication s'incorporent presque simultanément dans la Nation en lutte.

L'an V de la révolution algérienne, Paris 1960, p. 78-79.

Dirak ur skrid evel hemañ e rank an troer ober div lodenn eus e labour : 1. Plaenaat yezh an aozer. 2. Adsevel an destenn e brezhoneg o terc'hel kont muioc'h eus danvez ar skrid orin eget eus e furm.

Anat eo ez eo laosk galleg FANON, leun a droiennoù skeudennel kemeret digant laver ar skiantoù hag ar brederouriezh. Ur c'herienn evel « valoriser les configurations » a zeu war-eeun eus ar Gestalttheorie a rae berzh er mare m' edo FANON war e studi da vezañ bredvezeg ; « type d'existence », « le moyen le plus réel qu'a l'Être de la Nation de se dévoiler » zo warno merk HEIDEGGER, SARTRE, h.a. Ur fazi e ve klask treiñ ger evit ger ar bommoù-se en o brizhkemeradur skeudennel.

... Arverañ ar galleg zo mestroniañ ur perzh eus an dalc'her ha war un dro bezañ degemerus d'an arouezioù, d'an ardamezioù, d'un urzh degaset gant an dalc'her. Ar C'hallaoued n'o deus ket lakaet devri a-walc'h gant an emzalc'h nevez-se eus pobl Aljeria dirak o yezh. A-raok 1954e veze renet en arabeg ar pep brasañ eus Kendalc'hioù ar Strolladoù broadelour. Da skouer, emsaverion Kabilia hag Aures a zeske arabeg e-ser o obererezh broadel. A-raok 1954, komz arabeg, nac'h kaout ar galleg da yezh pa oa un arvez eus ar gwaskerezh, a veze an doare gwellañ, pemdeziek, da ziskouez ar vroadelezh. A-raok 1954, e veze ar strolladoù broadelour o vogañ goanag an emsaverion hag o stummañ emskiant politikel ar bobl dre dalvoudekaat pep neuz, pep azon eus ar Vroad dalc'het. An arabeg oa neuze an doare gwirionañ he doa ar Vroad d'en em ziskouez.

An Eost 1956, dre berzh an emgannoù ha divarc'hadur an dalc'her ez a e neveted diwar an arabeg, diwar ar galleg e neuz villiget. ()

Gant ar vroad o stourm e vez enframmet hogos war un dro ar skingomzer evel araez-kelaouiñ hag ar galleg evel danvez-kehentiñ.

L'an V de la révolution algérienne, Paris 1960, p. 78-79.

318

DEVEZHIOU STUDI AN DESKADUREZH VROADEL

Bourc'h-Vriag, 2 - 8 eost 1970

Aozet ez eus bet seizh devezh studi war ar yezh evit an deraouerion e Bourc'h-Vriag eus an 2 d' an 8 Eost. Fiziet oa an deskadurezh e kelennerion ar C'hentañ Derez. E pevar rummad edo dasparzhet ar skolidi : kentañ bloavezh, kentañ bloavezh araokaet, eil bloavezh, eil bloavezh araokaet. Ar pal oa klokaat labour an devezhioù studi miziek lec'hel aozet abaoe derou ar bloaz ha reiñ tu d' an danvez izili da stagañ da vat gant ar yezh komzet. Roll an devezh a c'hoarveze eus : 09-11 h. : Kentelioù war ar yezh ; 11-12 h : Kentel war elfennoù ar yezh politikel ; 14-16 h : Bodadoù-komz ; 17-19 h : kentelioù war ar yezh ; 20 h. 30 - 22 h : kendivizoù war labour an devezh. E dibenn an Devezhioù studi ez eo bet gounezet testeni ar C'hentañ Derez, eil bloavezh, gant 5 skoliad.

KENDAEL : " EMSAV HA KEVREDADELEZH "

e Bourc'h-Vriag d'an 9 Eost 1970

Abaoe miz Mae 1970 ez eo digor ar Gendael, dre skrid, ha teir displegadenn zo bet embannet gant Emsav en he niverennoù eus Mae, Mezheven ha Gouere. Eizh displegadenn all zo bet roet, dre gomz, e Bourc'h-Vriag d' an 9 Eost. Setu roll an testennoù evel m'edo an 9 Eost da noz :

1. - Divrazadur kudenn an darempredoù gant ar sokialouriezh (emb. Emsav 41/143 Mae 1970).
2. - Ar M.O.B., (emb. Emsav 42/177 Mezheven 1970).
3. - Brastres ar c'heñverioù etre an Emsav hag emdroadur armerzhel ha kevredigezhel Breizh : 1. - An Emsav kentañ (1800-1914) (emb. Emsav 43/211 Gouere 1970).
4. - A. LE MANDART hag E. Le MENN : Emdroadur ar boblañs vreizhat etre 1962 ha 1968.
5. - Y. B. QUIRION : Emdroadur armerzh Naoned (emb. Emsav 44/243 Eost 1970).
6. - G. CHEREL : Ar varksouriezh ha kelennadurezh kevredigezhel an Iliz.
7. - P. MAZE : James BALDWIN ha kudenn ar Re Zu er Stadoù-Unanet.
8. - M. F. BOUCHER : Emdroadur ar gelaouenn Emsav etre 1967 ha 1970.
9. - G. MAZE : Brastres ar c'heñverioù etre an Emsav hag emdroadur armerzhel ha kevredigezhel Breizh : 2. - An eil Emsav.
10. - L. LEMOINE : Keal an unventegezh dedalvezet d' al luskadoù breizhek.
11. - G. ETIENNE : Al luskadoù breizhek studiet diouzh hentenoù kevredadouriezh ar strolloù bihan : 1. - An Emsav.

319

War c'houlenn ar gendaelerion e chom digor ar Gendaei ha tu zo da gemer perzh enni dre skrid betek miz Kerzu 1970. E dibenn Kerzu e vo aozet dalc'hioù all dre gomz a glozo ar Gendael.

ARNODENNOU AN EIL DEREZ

Eil dalc'h-arnodennañ 1970 e Roazhon d'an 23 Eost

Lennegezh-I

Degemeret : an Dim. Marie-France BOUCHER, gant ar meneg damvat.

Amprouennoù dre gomz : 1. Plaenadur Pirc'hirin ar Mor, rann 1. - 2. Roparz Hemon evel barzh ha romantour.

Istor.

Degemeret : an Ao. Yann-Bêr QUIRION, gant ar meneg damvat.

Amprouennoù dre gomz . 1. Enkadenn ar bloavezhioù pemont. 2. Ar Chouanerezh.

Jedoniezh.

Degemeret : an Ao. Loeiz MOULLEG, gant ar meneg mat.

Amprouennoù dre gomz : 1. Dibarderioù etre regadoù tuioù un tric'horn diforzh. 2. Rummoù tric'hornioù. 3. Troioù parder an tric'hornioù diforzh. 4. Eeunennoù en ur blaenenn. 5. Kornioù luniet gant div gensturienn hag ur skejenn. 6. Kornioù plaenus ha sammad kornioù un tric'horn. 7. Serzhenn, kreizserzhenn, kreiztuenn, kreizkornenn. 8. Kornioù kaeet en ur c'helc'h. 9. Lec'h mentoniel. Poentoù keitpell diouzh div eeunenn roet. 10. Keñver riñvel ha keñver niverel. Rannadur kemblac'hek.

Fizik-I.

Degemeret : an Ao. Loeiz MOULLEG, gant ar meneg mat-kenan.

Amprouennoù dre gomz : 1. Ataladoù mentawouriezhel an nerzh, ar gremm, ar c'halloudezh. 2. Nerzhoù kenstrivus. Pengennerzh diwar lies nerzh kengrog. 3. Kreiz-kerc'hell. 4. Askorad an ijinenoù. Gremm ha galloudezh ul lamm-dour.

Kimiezh.

Degemeret : an Dim. Genovefa ETIENNE, gant ar meneg damvat.

Amprouennoù dre gomz : 1. Jediñ tolz ar sulfur a ranker devañ evit lemel an holl oksigen eus un ec'honad aer roet. 2. Penaos oberiañ trenkenn sulfurek ? 3. Amsav an elfennoù.

AL LIAMM 142

JUBILE ROPARZ HEMON

Kinniget eo an niverenn-mañ da Roparz Hemon da geñver e zek vloaz ha tri-ugent.

TAOLENN

Roparz Hemon (luc'hskeu. gant Ronan Huon)	
Lec'h Gwalarn en Emsav	325
Faltazi Roparz Hemon, gant Arzel EVEN	334
Ar paradozioù kollet, gant ABANNA	345
Meulgan Simeon, gant Maodez GLANNDOUR	352
Troiadurioù, gant Maodez GLANNDOUR	353
Friedrich Hölderlin (tr. gant A. E. AR BERR)	355
Barzhoneg evit ur vamm, gant Ramon SOLEY CETO (tr. Anjela DUVAL)	363
Salmoù Ernesto Cardenal (tr. Br. TURIAY)	365
Ha se eo a fell din ? gant Joelle KERMOAL	373
Ur sizhunvezh dispac'h, gant Yann MIKAEL	379
James Baldwin, gant Pierrette KERMOAL	394
Ar Merzher, gant Nannig AR MEE - CHEREL	400
krKn. Keth, Ke- , krBr. quez, gant G. PENNAOD	402
Evit un ereadoniezh eus ar brezhoneg, gant Wolfgang DRESSLER	412
Evezhiadennoù a-hed hag a-dreuz, gant Y. OLIER	419
Notennoù	425

Lec'h Gwalarn en Emsav

*

Savet e voe Gwalarn e 1925. Er penn kentañ ne voe anezhi nemet « adniverenn lennegel trimizek Breiz Atao ». Roparz HEMON, en doa embannet meur a bennad brezhonek e Breiz Atao er bloavezhioù a-raok, a gemere renerezh an « adniverenn »-se, he distage da vat diouzh he magerez er bloaz goude, hag a chome he rener betek he niverenn 165, an hini diwezhañ, deuet er-maez e Mezheven 1944. Trimiziek etre 1925 ha 1930, e voe Gwalarn miziek diwar Here 1930, - nemet etre Gwengolo 1939 ha Gouere 1940, ma ne voe moulet niverenn ebet.

Bras eo bet pouez ha levezon Gwalarn e buhez hon yezh, e buhez hon lennegezh, e buhez hon Emsav.

GWALARN HAG AR BREZHONEG.

Aozet e oa bet ar yezh unvan gant VALLEE, Meven MORDIERN hag ERNAULT (sl. Emsav 2/7 ha 3/58). Gwalarn a voe ar gelaouenn gentañ oc'h ober a-zevri gant ar yezh unvan-se hag ouzh he lakaat da drec'hiñ. Hep Gwalarn e vije chomet aner labour tadoù ar yezh lennegel arnevez. Muioc'h a reas c'hoazh : dre dostaat kammed ha kammed ar yezh unvan ouzh ar gwenedeg, ar rannyezh chomet er-maez eus " Emglev ar Skrivagnerion ", e kasas ar brezhoneg d' e beurunvanidigezh. E kavell Gwalarn enta eo bet ganet hor yezh-Stad.

Evit kaout un alberz eus ar spered a rene war labour yezhel Gwalarn ez eo a-walc'h lenn arroudoù eus pennad Roparz HEMON : *Danvez evit kentskrid ur geriadur* (Gwalarn, Hañv 1927) :

(*) Embannet eo bet ar pennad-mañ gant Emsav e Mezheven 1967.

326

« Ne vo ket er geriadur-mañ ul labour a ouiziegezh. Un dastumad gerioù hepken, kutuilhet ganin :

1. En oberoù krouerion ar brezhoneg lennegel.
2. En oberoù va c'henlabourerion.
3. Em oberoù-me.

« Ne rin em labour meneg ebet eus doareoù lavar ar bobl. Ne rin em labour meneg ebet eus ar yezhoniezh. Studiañ zo un dra. Un eil tra eo krouiñ. Ar studierion a gav lezennoù, - a zo mat pe fall evit o studi. Evit ar grouerion, avat, re strizh e vez lezennoù ar studierion. Peogwir ez eo ledanoc'h bed ar c'hrouer eget bed ar studier. N' eo ket gant ar viskoulenn e tesk ar valafenn nijal.

« Pennañ ali a roer dimp eo kemer yezh ar bobl da stur, ha kemm ar yezh-se nebeutañ ma c'hellomp. War zigarez na dleer ket kammañ kreskidigezh-natur ar yezhoù. Setu ali ar viskoulenn.

« N' eo ket digant ur bobl, avat, damesaet ha dizesk, ma 'z aimp da c'houlenn petra 'zo mat pe fall da lavarout, na gant gouizieion kennebeut, n' int netra ouzhpenn bezañ gouiziek ha berrwel. Yezh ar bobl a zegemeromp. N' eo ket d'en em chalañ gant lezennoù yezh ar bobl. Rak hervez al lezennoù-se ez eo barnet ar brezhoneg ha Breizh da vervel. Setu lavar ar valafenn.

« En aner e lavarer din : risklus eo kement-se. O klask an Holl, ar pezh hoc'h eus a c'hellit koll. Respont : ar pezh am eus n' eo netra din hep an Holl. »

Diaes eo dimp hiziv ijinañ an degemer a voe graet d' ar gelennadurezh-se. Diouzh un tu, un dornadig tud yaouank entanet a wele enni « tarzhañ un deiz nevez hag emsav ur sklerijenn splann » (Maodez GLANNDOUR). Diouzh an tu all, kunuc'hennoù, ha kunujennoù, ar skrivagnerion rannvroel hag o lennerion a wele dismegañset ganti kement tra o doa lakaet en o dlead enoriñ. Un heklev anezho a glevomp e-barzh pezh-c'hoari Jakez RIOU, **Gorsedd digor** :

Ar Barzh-diouganer :

« Ya, un vandenn baotred yaouank, - tud a galite panevet-se - o deus kemeret da dad-paeron ar gwashañ avel a c'hwezh en Armor. Dre-se e verkont mat-tre e fell dezho ober foeltr ha nompas labour profitabl. O fallentez a zo ken don hag an oabl, hag an distruj a raint a vezo ken bras hag ar mor. N'eo ket saveteiñ ar brezhoneg eo a raint, nemet kas anezhañ da netra. »

327

E gwir, ne rae an tousmac'h enep Gwalarn nemet kenderc'hel an tabut a durmude abaoe ur c'hantved en-dro da labourioù AR GONIDEG, KERVARKER ha VALLEE. Divrall en o roud e oa chomet daoust da bep tra reizherion hag arnevezourion ar brezhoneg. Gwalarn avat a zegase armoù nevez, ha da gentañ un termenadur fraezh d' o embregerezh. Betek neuze e oa en em gavet an holl a-du war ar poent-mañ : ret eo mirout ar brezhoneg. Ur c'h- « Comité de Préservation du Breton » en doa savet VALLEE e derou ar c'hantved. Hogen o klask mirout ar brezhoneg (na oa nemet ur bruzhunadur a deodyezhoù, meizet avat gentañ evel ur yezh vroadel), en doa VALLEE krouet ur yezh nevez, broadel. Evel roue ar vojenn, ne c'hell an dispac'her stekiñ ouzh netra hep krouiñ : o strivañ da virout traoù kozh, gant ur sell avat a ya en tu all dezho, e krou traoù nevez. Alese ar rendaeloù luziet en-dro da gammedoù kentañ ar brezhoneg unvan : ar grouerion oc'h embann bezañ mirourion hepken, hag oc'h en em zifenn diouzh ar pec'hed a vezañ diskaret an traoù kozh ; mirourion wirion an traoù kozh (na oant evit gwir nemet mirourion teodyezhoù o farrez) o prouiñ hep poan edo ar grouerion-sañset-mirourion o kas ar « brezhoneg bev » da netra. Evel ur gontell er skoulmadell e teuas kelennadurezh Walarn : *ar brezhoneg n' eo ket da virout, met da grouiñ*. War washaat ez eas ar cholori evit ur pennad. Met neuze e oa lakaet pep hini en e roll, hag evel dleet e teue termener ar rolloù da vestr ar c'hoari ha da drec'hour.

GWALARN HAG AL LENNEGEZH.

Estreget skrivañ ur yezh unvan hag arnevez a zeskas ar skrivagnerion ober a-drugarez da Walarn : he skrivañ gant reizh ha sked a zeskjont ivez, pezh a oa dianav dezho betek neuze koulz lavaret.

« Sed un dra a glever bemdez : ur yezh skrivet a vez graet gant ar skrivagnerion. E broioù 'zo ez eo gwir (). E Breizh, ar c'hontrol a zo c'hoarvezet. Ar yezh skrivet a zo bet drailhet, dispennet, diskolpet, disgraet gant ar skrivagnerion. »

Roparz HEMON, Tadoù ar Yezh,
Gwalarn 6 1926.

328

Gant strollad Gwalarn e teuas ar brezhoneg da vezañ benveg al linkañ mennozioù hag ar c'hizidikañ trivliadoù. Tu a oa a-benn ar fin da sevel oberennoù par d' ar re a vleunie er yezhoù all a sevenadurezh. Skridoù kenedus a oa bet savet a-ziagent e brezhoneg moarvat, hogen kondaonet e oa bet ar skrivagnerion gant skorted ha diasurded o yezh d' ar berranal spered : bac'het e vanent en talvoudoù lec'hel.

« N'oa ket niverus strollad kentañ he skrivagnerion. Pa vo bet meneget Roparz HEMON, Youenn DREZEN, Olier AP SULIAU, ABEOZEN, Frañsez VALLEE, Jakez KERRIEN, Yann-Eozen JARL, ha diwezhatoc'hik Jakez RIOU ha KERVERZIOU e vezo klok ar roll pe dost » (1). Ken rouez e oa al lennerion, peogwir, war a lavarar, ne

oant ket ouzhpenn pemont. Diouzh rakjedoù Roparz HEMON edo an niveroù bihan-se, pa skrive, bloaz a-raok sevel Gwalarn, en e bennad Lennegezh embannet gant Breiz Atao :

« Ret e vo dimp un nebeut skrivagnerion o devo ar galon da skrivañ hep gortoz bezañ lennet gant an holl dud desket zoken ; skrivañ evit hanterkant, pe ugent, pe zek, pe evito o-unan marteze. () Gwirheñvel eo ne vo ket komprenet o dezo, hag e vint goapaet, hag e kavint muioc'h a enebourion eget a vignoned. »

(1) ABEOZEN, Istor Lennegezh Vrezhonek..., AL LIAMM 1957, p. 112.

329

Krouerez al lennegezh vroadel vrezhon e voe Gwalarn. Krouiñ a reas skrivagnerion diouzh ur patrom nevez : tra ma save ar skrivagnerion gozh o oberoù diouzh blaz o lennerion, e fellas d' ar bagadig arzourion yaouank bodet gant Roparz HEMON (an holl, nemet VALLEE, a oa etre 24 ha 30 vloaz) stummañ o lennerion diouzh o oberoù, krouiñ ivez lennerion nevez e Breizh. Hag, evit gwir, e voazjont da sevel o skridoù evit an dornadig eus o lennerion evel evit ur bobl nevez a Vrezhonek. Ne vern ket amañ e ve aet ar varzhed hag ar gontadenourion-se da glask o awen e korn-bro o c'havell, - evel ma rae Jakez RIOU pe Youenn DREZEN, - pe get : ar pezh a zo da verkañ eo e krouent evit ar Brezhon nevez. Aze ivez e voe taer ar stroñsadenne ha bed al Lizheroù brezhon. Eneberion a savas. N' eo ket ganto koulskoude edo an diaested, met gant ar skrivagnerion nevez o-unan, rak ne oa ket stummet o fluennoù c'hoazh diouzh ar mennad a felle dezho seveniñ. Aze ivez e chomas dibleg Roparz HEMON, evel ma tiskouez an notenn-mañ embannet e traoñ pajenn diwezhañ eil niverenn Gwalarn (1925) :

ALI d'ar re a gav dezho ez eus re a droidigezhioù e GWALARN ha re nebeut a oberennoù breizhat.

Gwell eo ganimp moulañ, ha gwell e tle bezañ ganeoc'h lenn taolioù-micher an estrenion eget sorc'hennoù hor c'henvroiz. Ezhomm o deus Breizhiz da zeskiñ petra eo al lennegezh. Pa vo kavet ur skrivagner breizhat a ray estreget randoniñ war-lerc'h ar re all, e vo digoret frank dezhañ dor GWALARN.

Hag evit « deskiñ da Vreizhiz petra eo al lennegezh » e stagas Gwalarn adal he niverennoù kentañ da embann troidigezhioù diwar un niver mat a yezhoù : kembraeg, iwerzhoneg, saozneg, alamaneg, japaneg, henc'hresianeg, h.a. Abegoù donoc'h a oa da seurt ergerzhadenn dre sevenadurioù ar bed :

« En hevelep doare m 'hon eus ezhomm evit traoù an ene eus skoazell an Denezh a-bezh, evit traoù ar spered hon eus ezhomm eus ar Bed holl. Ul lezenn a " gemer " hag a " ro " a stag kenetrezo holl bobloù ar bed. () Arabat dimp krediñ ez anavezomp ar Bed, ma 'z omp deut da zeskiñ un dra bennak diwar e benn e levrioù hag e kelaouennoù Bro-C'hall. () Evit Gallaoued e vez graet levrioù ha kelaouennoù ar C'hallaoued, ha n' eo ket evit Breizhiz. () N' anavezomp ket ar Bed. N' anavezomp nemet Bro-C'hall. () Eomp d' ober un enklask dre ar Bed. Bez ez eus en tu-hont da harzoù Bro-C'hall, broioù ken kaer hag hi, pobloù skiantek hag oberiant, a zo o yezhoù ken pinvidik, o lennegezhioù hag o ijinoù-kaer ken brav ha re Vro-C'hall(). N' eus ket ul lec'h war an douar n' en deus ket ur gentel evidomp. » (Breiz Atao, Eost 1923).

330

Dre an hent-se e teuas prim da lennegezh Vreizh ur vent keltiek hag hollvedel. Ar skrivagnerion tamm-ha-tamm a gavas o awen, ha dindan o fluenn e tiwanas an eostad gortozet.

E lec'h all (1) e vez kavet displegadennoù war danvez an eostad-se. Skedus e voe dreist-holl war ziv dachenn : ar varzhoniezh, ar gontadenn verr.

En tu all d' an eostad a oberoù e kreske un eostad all : skrivagnerion yaouank dedennet gant talvoudegezh al labour sevenet gant strollad an

diazezerion a zeuas da gemer lec'h en o c'hichen, oc'h ober ar pezh a anver Eil Strollad Gwalarn. En o zouez edo ar barzh Maodez GLANNDOUR, Frañsez KERVELLA, MEAVENN, Remont JESTIN, Olier MORDREL, Loeiz ANDOUARD, LANGLEIZ, Roperzh AR MASON, Yann SOHIER, KERLANN, h.a.

Gant an Eil Strollad e voe ivez diorreet ur gevrenn obererezh nevez e brezhoneg : ar ouezoniezh. E 1929 e oa deuet er-maez kentañ levrenn Istor ar Bed gant Meven MORDIERN ; pep bloaz da c'houde betek an eil brezel-bed e teuas er-maez, dindan c'holo Gwalarn, oberennoù a ouiziegezh (kentoc'h eget a ouezoniezh) gant an aozer-se. E 1934 e voe moulet ul levr Mentoniezh gant C. L. KERJEAN, hag e 1936 ur studienn hir a brederouriezh relijiel gant R. JESTIN : Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh. Al lañs roet war dachenn ar skiantoù hag ar yezh ouiziel a dlee avat teurel e frouezh goude an eil brezel-bed.

GWALARN HAG AN EMSAV.

Evit ur gwel e pellaas Gwalarn diouzh ar politikerezh. Ken abred ha 1926 en em zisrannas diouzh Breiz Atao, hag aotreet eur da soñjal ne oa ket evit abegoù pleustrek hepken, pa lenner da skouer pennad-digeriñ an niverenn 9 (1927) :

(1) Lenn : MAODEZ GLANNDOUR, Al Lennegezh Vrezhonek a-vremañ, AL LIAMM 94/357, 1962 ; id. Barzhoniezh maread Gwalarn, S.A.D.E.D. Danevelloù 1967.

331

Penaos ne vo ket saveteet Breizh

« An darn vuiañ ac'hanomp a gav dezho e vo saveteet Breizh dre n' ouzon pe daol-dispac'h, dre n' ouzon pe daol-reverzhi ; ha n' o deus nemet ur mennoz : lakaat tamm-ha-tamm o holl genvroiz da soñjal evelto, o krediñ en em gavo Breizh en he sav en deiz ma vo aet holl dud hor bro da vrogarourion c'hredus. Ac'hano an holl gelaouennoù hag an holl gevredigezhioù a welomp o tiwanañ pe o tasorc'hiñ amañ hag ahont adalek ar Brezel Bras. () O fiziañs a lakaont er stourm politikel : ar pezh a glaskont eo dastum muioc'h-muiañ a dud en-dro dezho, da c'hallout lavarout un deiz d' ar gouarnamant : " Setu, amañ emaoomp, niverus, hag o c'houlenn an dra-mañ-dra ".

« Tud e-leizh a gred e vo gounezet kalz en doare-se. Gwazh a se dezho ! »

Penaos e vo saveteet Breizh

« Saveteet e vo Breizh en deiz m' hor bezo krouet, daoust d' an holl hag a-enep d' an holl, ur vuhez vroadel e Breizh. Saveteet e vo Breizh an deiz m' hor bezo desket d' hor c'henvroiz lenn ha skrivañ hor yezh ; en deiz m' hor bezo gwellaet hor yezh, graet hol lennegezh, savet hor skolioù gant hor mistri hag hol levrioù paeet gant hon arc'hant ; en deiz m' hor bezo digoret hag uhelaet a-walc'h speredoù hor c'henvroiz, d' o lakaat da vezañ ur bobl dishual e pep tachenn eus ar vuhez, buhez ar c'horf hag an ene. »

« Hag e lavarit : kement-se ne c'hell ket bezañ hep ar frankiz politikel. Neuze n' anavezit ket istor broadelezhioù bihan Europa. Hogen bezit dinec'h : gounezet e vo ar frankiz politikel hep re a brezegennoù a-raok ma vo sevenet an hanter eus kement-se. »

Diaes e oa diskouez muioc'h a zisfiziañs ouzh an ober politikel ! Gwir eo ne oa taget amañ nemet ar re a felle dezho ober bruderezh hep kaout netra diazezet da vrudañ, brudañ an aoz direizh m' emañ dalc'het hon bro hep kaout en o c'herz an aozadurioù reizh prest da gemer al lec'h. Hogen Roparz HEMON ivez n' en doa da ginnig e-lec'h politikerezh ar mare-se nemet skouer « broadelezhioù bihan Europa » an 19^t kantved, pezh a oa koulz ha netra, rak bro ebet en 20^t kantved n' he deus kemeret an hentoù-dieubiñ a rae berzh e degouezhioù politikel

an 19t kantved (1).

(1) Dezvarnet eo bet ar gudenn-mañ gant Y. OLIER en e studienn : Opium an Emsav, PREDER 24-25/55, 1961.

332

Ha koulskoude, e Gwalarn e kav politikerezh brezhon hon mare e andon hag e ziazez muioc'h eget e forzh petore luskad politikel eus ar mare-se, Breiz Atao zoken. Penaos kompren an dra-se ?

Sklaer e teu da vezañ ur wech ma komprener Istor Breizh en 20t kantved evel istor un dispac'h. Un dispac'h, da lavarout eo krouidigezh ur vro nevez gant tud en em grouet nevez. Meur a zoare zo da empennañ dieubidigezh ar vro. Hon politikerion gentañ, komz a reomp eus hon politikerion vroadel, a venne reiñ he frankiz da Vreizh ; hogen Breizh o mennoz oa Breizh evel ma c'halle hec'h anaout o daoulagad a dud sujet ; ar frankiz a vennent reiñ dezhi oa ar frankiz evel m' he danzee o hiraezh d' an amzer gozh, ar frankiz evel ma tlee bezañ bet e grez Nevenoe pe Yann 4 ; en ur ger, ar vennerion e oant oa Brezhoned ar sujidigezh, da lavarout eo tud an tremened, - an dud sujet zo dre ret tud an tremened ha ne c'hell o mennadoù nemet bezañ mennadoù an tremened. Dieubiñ evel ma veizent a oa kempenn, palastrañ ur frankiz a-wechall ouzh ur vro sanket endeo en tremened. Gwirion e oa avat o lusk d' ar rezid, - diouer a rae dezho al lavar d' e eztaoliñ. Dindan e vount e tlee frailhañ ar gwiskamant kozh ; Gwalarn neuze a zinodas.

Gwalarn a zeuas da derriñ kempouez meizel ar sujidigezh dre reiñ ul lavar nevez d' ar Brezhon kozh. Ha dre berzh al lavar nevez-se e stagas ar Brezhon kozh da neveziañ ar bed en-dro dezhañ ha d' en em neveziañ e-unan. Diwar neuze, ne c'halle ket chom a-sav ken an nevezidigezh vrezhon. Mennad an emsaverion, dieubidigezh ar vro, a c'houlenn da gentañ an dreuzfurmidigezh anezhi, ha da gentañ c'hoazh treuzfurmidigezh ar vennerion ez int. E buhez an dispac'her e krog da gentañ an dispac'h, aze mañ ster istorek Gwalarn.

« Abaoe Gwalarn ha Breiz Atao emañ blaz an dispac'h en avelioù Breizh. Paneveto e vijed c'hoazh evit dibab an hentoù distroñs : kempenn ar gevredigezh kozh, takonañ ar pilhoù kozh, leuniañ ar seier kozh, kemer evel m' emañ stad an traoù e Breizh da heul ar sujidigezh c'hall, an enteuzidigezh, ar spazhidigezh c'hall, ha derc'hel damvev ar pezh n' eo ket peurvarv c'hoazh, hep direnkañ urzh ar Stad, o toujañ d' ar Galloudoù Ensavet. Siwazh da gemend-all a draoù doujet, bremañ ez eo stanket, berzet, diverket, kaset da get an hentoù distroñs, hentoù ar c'hempenn hag ar balzamerezh, - ha pebezh disamm d' hon askre ! An den nevez breizhat, an hini a zo o sevel bemdez e pep hini ac'hanomp, a zo un dispac'h pep hini eus e gammedoù er bed. » (ABANNA, Eil derez hon dispac'h, Ar Vro, 19/33, 1963.)

Arguzet e vo : ar ster-se roet hiziv da Walarn, ne welomp ket he deus Gwalarn e roet dezhi hec'h-unan. Respont a reomp emañ dres aze an arouez ez eo Gwalarn hag an Emsav politikel a-vremañ daou brantad eus an hevelep dispac'h (1) : Gwalarn zo da gentañ ar Walarn a chom bezant en endon an ober politikel a-vremañ. Rak forc'hellek e van bepred spered an dispac'her : e veiz zo treuzfurmet dre nerzh e veizadoù, - pa dreuzfurmont da gentañ e vuhez. Ne gompren da vat ster an dispac'h nemet pa zeu en e gerz ar meiz nevez a zo frouezh an dispac'h end-eeun.

An domani klokañ, fetisañ, hollelañ eo ar politikerezh, ha n' eo ket souezh eo bet ken hir gwilioudiñ an den politikel brezhon. Dre Walarn e tremen e c'hanedigezh. Politikerezh ne c'hell hiviziken bezañ renet e Breizh anez e ve politikerezh an den brezhon nevez-se.

(1) Sl. An Emsav evel ober hag evel Istor, EMSAV 5/105.

FALTAZI ROPARZ HEMON

(Tem an dec'hadenn)

Pa gomzer eus Roparz Hemon evel skrivagner komz-plaen, e soñjer peurliesañ e romantour flemmus *An Aotrou Bimbochet e Breizh* hag *Ar Vugale fall* (pebezh truez n' eo bet biskoazh echuet hemañ), e danevellour *Kleier Eured* ha kontadennoù all a c'hellfe mont d' ober ul levr all pe zaou, pe c'hoazh er skrivagner a zegasas ar romant-polis el lennegezh vrezhonek hag a chom betek-hen, war-bouez nebeut, e zispleger nemetañ (1). Hogen e-kichen livour pobl vunut Brest, kriz ha truezus war un dro, e-kichen krouer ar c'houblad poliserien-amateur Jo ha Ja (2), ez eus ur Roparz Hemon hag a rin anezhañ, dre zlouer a c'her gwelloc'h, « skrivagner faltazi », en ur reiñ d' ar ger ster ar saozneg *fantasy writer*.

Chom a ra ivez betek-hen, koulz lavarout, hor skrivagner faltazi nemetañ, evel ma chom e-unan er romant-polis, anezhañ ivez ur stumm lennegel modern-rik. Met, a lavaror, ha n' emañ ket ar Breizhad o vevañ en ur bed burzhodus, ha n' eo ket leun-barr hol lennegezh folklorel, damfolklorel ha brizhkollorel a gorriganed, a voudiged hag a dasmantoù ? Eo ; ha setu dres perak ez eo ken skort hol lennegel faltazi, tra m' eo ma vleugn an hini saoznek, amerikan dreist-holl.

335

« Marzhus ha Faltazius zo daou rumm eus ar Burzhodus. Pell diouzh ar bed gwirion, ar burzhud faltazius a genderc'h e amzer hag e ec'honder dezhañ e-unan, e dudennoù dezhañ e-unan. An danevell faltazius, er c'hontrol, a vourr o tiskouez dimp, er bed gwirion m' emamp ennañ, tud heñvel ouzhimp-ni, lakaet a-daol-trumm dirak traoù dizisklêriadus. Ar marzhus a laka er-maez eus ar wirionded ur bed ma n' eus tra dic'hallus, ha dre-se skandal ebet ; ar faltazius, eñ, a vev diwar ar striv etre gwirion ha posubl » (3). Ar marvailhoù gwrac'h kozh ha muioc'h c'hoazh an istorioù, roet evel gwir, diwar-benn tasmantoù ha spesoù all, a c'houlenn digant ar selaouer (rak a lennegezh dre gomz ez eus anv amañ dreist-holl) ma kredo, evit ar mare da nebeutañ, ar pezh a vez kontet dezhañ (an dra-se a anver e saozneg *suspension of disbelief*) ; lenner un danevell faltazi, er c'hontrol, a oar ervat ez eo un istor ijinet ha kontant eo da c'hoari gant an oberour, evel pa lavarfed (4). Lavarout a raen uheloc'hik e oa al lennegezh faltazi un doare stumm modern-rik, met ret eo eveshaat e tenn " modern " d' un doare meiz kentoc'h eget d' ur maread. *Istor gwirion Loukianos*, skrivet gant ul lenneg desket ha diskredik evit ur gevredigezh digrizet, zo un danevell faltazius er ster termenet bremaik ; an *Odusseïa*, *Merdeadenn Bran* hag ar c'h-Kalevala n' int ket, petra bennak ma tanevellont ivez « beajoù espar ».

Ouzhpenn Roparz Hemon, nebeut-tre a skrivagnerien vrezhonek o deus pleustret betek-hen war an doare lennegezh-se : Kerwerc'hez gant *Ha petra ' oa ?* (SAV, 10, N.-A. 1938) ; D. K. Kongar gant *Evel ma weler a-wechoù* (Gwalarn, 26, Gen. 1931) - div gontadennoù leun c'hoazh a elfennoù folklorel - ; Per Denez gant *An hini moal* (Al Liamm, 24, Gen.-C'hw. 1951), muioc'h diouzh doare an « okultourien » ; ha dreist-holl G. B. Kerverziou gant *Foar Vre*, un taol-micher bihan petra bennak m' eo bet awenet gant daou romant gallek (*La Vouivre* gant Marcel Aymé ha *Les Cousins de Vaison* gant Jean Martet). A-walc'h eo keñveriañ an danevelloù-se pe re Roparz Hemon hag *Ar goulou-koar benniget* gant Gudren (Al Liamm, 24) - un istor mat-tre ivez met o chom e linenn " Mojenn an Ankoù " - evit empennañ pegen disheñvel eo ur marvailh kevrinus, boemus pe gañvaouüs, diouzh un danevell faltazi er ster strizh.

336

* * *

Roparz Hemon ne skriv mui kement ha gwechall - ha n' eo ket dav kaout re a geuz, rak koll al lennegezh zo bet gounid ar yezhoniezh -, met en e oberoù nevesañ, war a hañval, emañ an elfenn faltaziek o trec'hiñ mui-ouzh-mui. E-touez ar romantoù ha kontadennoù embannet gantañ abaoe 1950, n' eus nemet un toullad hag a chom e gwirionegezh strizh Kaourintina hag *Ar c'hoar henañ*. Da vihanañ ez eus un elfenn a gevrenn hag a ya pelloc'h eget kudennoù ordinal ar romantoù polis (An Ti a Drizek Siminal, Diamantoù Keroulaz) ; a-hend-all, er faltazi rik emamp, alies gant un doare fent dic'hoarzh, hogozik saoz (Sibylla ; An tri goulenn ; Ar skeudennoù bev), a-wechoù skrijus (Mari-Vorgan ; Ho kervel a rin en noz ; Tasmant ar vali), a-wechoù all boemus, eeunek ha fentigellus war un dro, o tegas da soñj *Le Petit Prince* Saint-Exupéry ha levrioù Edith Nesbit (5) (Alan an Tri Roue ; An Tri Boulomig kalon aour). Ret e vefe menegiñ ivez *Re Bennavel*, ur c'hemmesk a vourd hag a « science fiction », un tammig e doare Bimbochet. (Iskisat tra, pa lennis an istor-se da vare e embannidigezh, e voen temptet da hejañ va skoaz ha da lavarout " Quandoque bonus... " ; bremañ avat e plij din dreist).

Met zoken er marevezh a c'heller envel « gwirionek » (etre an daou vrezel) n' eo ket ezvezant an elfenn faltaziek, pell ac'hann. Ne gomzan ket eus c'hoariva Roparz Hemon ; n' eus nemet an drama istorel *Roperzh Emmet* hag an daou bezh koshañ, *Lina* hag *An tan e ti Kernaspreden* hag a zo gwirionek (ha c'hoazh ez eus en daou-se, e *Lina* dreist-holl, un aergelc'h iskis a-walc'h ; kemend-all a lavarinn diwar-benn *Un den a netra*). *Fest al leue lart*, petra bennak ne c'hoarvez ennañ netra iskis pe ziwirheñvel, a zo diazezet war ar pezh a ranker envel ur vojenn, hep tamm dizoujañs (6). Mojennoù relijiel (er ster ordinal) eo ivez *Dour ar c'halvar* hag *An dornad plouz* ; ha faltazi rik eo *Meurlarjez. Biniaouer ar glav hag an heol*, en e eil rann, a dremen en ur bed a spesoù. Ur bugel a zo ganet, en aergelc'h boas ha dilorc'h fabourzioù Brest anavezet ha karet gant an oberour, a implij un dro-vicher « malmañchek » : hini ar « gwenn-evil-du », an hini simplik o welout ar pezh a zo kuzhet d' ar re fin : evel Salaun, evel mamm Yann Varc'heg, evel Perig floc'h Gurvan, evel Del Falc'han, « Lola a sell, hag a wel, hag a oar » ur bed faltaziet gwirionoc'h eget bed an dud fur ha dall (7).

337

Bez' ez eus ivez barzhoniezh Roparz Hemon, evel just, met anat d' an holl ez eo ar varzhoniezh, dre he natur, un tammig er-maez eus ar gudenn-mañ. Dudius eo, evelato, merzout ar gerentiezh etre darn eus e varzhonegoù hag e romantoù ha kontadennoù faltaziek, dre o aergelc'h, o skeudennerezh ha zoken o awen, ez-dieeun da nebeutañ. Ar sonedenn vrudet *Ar Rozenn Du* zo bet plaenaet e meur a zoare (8) ; gwall-heñvel avat an « oabl teñval ha leizh dalbec'h » ouzh hini Brest ; hag an « tiez hakr stlabezet traoñ ha krec'h » hag ar « murioù gleb ha ramzel » o c'hronnañ a bep tu ar saonenn ma kresk ar Rozenn, daoust ha n' int ket re lastez-tiez ar ru Keravel, ma 'z ae an oberour, en e vugeliezh, da bourmen gant e vatezh kozh e-lec'h mont d' al liorz-hêr gant ar vugale all. Eno, moarvat, eo bet sebezet ar bourc'hiz bihan anezhañ gant « dremmoù tud glas evel al ludu » o poblañ ar straedoù dilevenez, gouestlet da « preder ar spered ha striv an divrec'h ». An hevelep awen, enta, a zo d' *Ar Rozenn Du* ha da *Gaourintina*, met, evel pa lavarfed, war div skeul-vouezh disheñvel ; hec'h adkavout a raimp bremaik.

338

Oc'h ober parez d' *Ar Rozenn Du* ez eus ur sonedenn all gant klotennoù-diabarzh, *Al Liorzh espar*, a c'hellfe a-walc'h bezañ bet awenet gant Hieronymus Bosch, pe zoken gant Max Ernst. Ar skourroù kigennel-se, ar plant iskis-se, droukyoulek hag hogozik anevalek, n' int evit gwir nemet gwashadur an aergelc'h a gaver e kontadennoù evel *Irène, Beajour ar goañv*, ha dreist-holl *Traonienn Skeud ar Marv* - un aergelc'h a ziaezamant didermenadus, evel en abardaevezhioù touforek-se ma lavarfed ez eus un arc'houere droukyoulek e pep tra. Diaes-tre lavarout dres petra zo abeg d' an aergelc'h-se en *Irène*, da skouer, ha koulskoude emañ eno. Sklaeroc'h eo e *Beajour ar goañv* :

« Ur from espar a grog en den douget a-hed div roudenn dir e sioulded ar beuznoz, pa n' eus ket c'hoazh a c'houleier, ha nikun en e gichen.

From ha damspont. Skeudenn wirion an tonkadur, difonn ha prim, arvarus ha dibleg. Badet ar c'hleved gant taboulinadeg ar rodoù, teoget ar sell gant kornigelladeg ar maez, e teuz ar gwirvoud en huñvre, ha faltazioù dic'hiz a vesk e prederennoù reizhek ar skiant. Bez' ez intr er spered neuze pep tra diwirheñvel evel ma ra er c'housked. Aet da get meizad an amzer hag an ec'honder. Digor an ene da santadennoù link ha merzadennoù tanav a vanfe kuzhet pe a vefe argaset raktal pa bar heol ar poell en e splannañ. »

Ha pelloc'h :

« Ur peoc'h bras oa ledet war an ti, war al liorz. E-giz-se e oa bemdez marteze. Ha padal, n' hellen ket mirout a gavout iskis ar peoc'h-se, ur pecc'h ha na oa na leun na yac'h, - perak, ne ouien ket : a-boan ma santen zoken, - ur peoc'h strafuilhet, ma c'heller lavarout, evel ar peoc'h a sav diouzh ur vered ».

* * *

339

Holl ez omp staget ouzh kantenn rod Ixion. N' eus nemet daou zoare da dec'hout diouti : dre ar c'hreiz pe dre ar spinenn, an dreistelezh pe an dilez. Daeañ an nerzh-digreizennañ ha krapat gant poan a-hed ur skin betek ar moell difiñv, betek ar « Poent a Frankiz ma vo kempouez da bep enebiezh » : pe lavarout « ya » d' an nerzh-se hag he lezel d'hor bannañ etrezek an Dianav ma vored ennañ, marteze, an Nevez. Tem an dec'hadenn « anywhere out of the world » a gaver meur a wech en oberenn Roparz Hemon, ken e barzhoniezh ken e komz-plaen. An un dra eo « kleñved » Cùchulainn hag an nerzh a vount al « listri-noz » « hep roeñv na gwern na gouel ebet » « etrezek pennoù skorn ar bed » m' o deus re all kavet ar « c'hevren kent », pe war-du palmez, laboused glas ha priñsezed du o selloù orgedus an « inizi hud » er « morioù-hont » (9).

Hogen teir danevell, dreist-holl, a zispleg an tem-se war teir fazenn disheñvel : *Beajour ar goañv* ; *Al laer avel* ; *Traonienn Skeud ar Marv*. An hini gentañ a gont un istor ordinal a-walc'h, diwar welout. Ar « beajour » - an hini a gont an istor - a ya e-kreiz ar goañv da weladenniñ ur mignon kozh n' en deus ket gwelet abaoe ugent vloaz. En ostaliri tostik ma chom da dremen an noz a-raok mont da di e geneil, e wel daou zen yaouank-flamm, ur plac'h kenedus-dreist, dezhi doare ur vourc'hizez pinvidik, hag ur paotr, izeloc'h e renk diwar welout, a hañval kollet en o c'harantez ha diseblant ouzh ar bed. An deiz war-lerc'h e kav e vignon hag e wreg nec'het, daoust ma klaskont da gentañ kuzhat o enkrez outañ, peogwir eo aet o merc'h da welout kerent ha n' eo ket distro c'hoazh. Diskouezet eo he foltred d' ar c'heneil, hag anavezout a ra ar plac'h en deus gwelet en ostaliri, kuitaet ganti ouzh brec'h un amourouz dianav an ti m' edo he yaouankiz o tizeriañ etre ur vamm glañvidik hag un tad kollet en e levrioù. Ne gred ket an den lavarout ar wirionez d' ar gerent, ha mont a ra kuit. « Biskoazh ne santis petra eo bezañ torfedour evel er c'harr-se am c'hasas pell diouzh kêriadenn va mignon ». Un istor evel ma c'hoarvez koulz lavarout bemdez, ha koulskoude e verzer anat ez eus ennañ estreget ur *fait divers* : ar plac'h zo skeudenn an holl re « zo c'hwerv o c'halon gant ar bed » (Pirc'hirin ar mor).

340

Heverkoc'h eo tec'hadenn ar c'helenner Emil T..., al « laer avel ». Hemañ, a-wel d' an holl ur skolveuriad doujañsus hag ur paotr yaouank kozh reizhek, a guzh dindan an talbenn-se « un ene taer, kantreer 'vel ar gwent » (Buhez). « A-vihanik, va mignon, on bet douget da huñvreal en traoù espar, dreistnatur. An holl dud, a lavarot, a ra evel-se. Me, avat, a yae pelloc'h eget ne vern piv. Ne oa ket a-walc'h din huñvreal. Fellout a rae din lakaat an tonkadur da blegañ d' am huñvreoù. (...) Pa voen brasoc'h, e teskis evel pep unan kuzhat e don va askre feulster va c'hoantegezhoù. Sentiñ a ris ouzh va zad - hep poan, a grede dezhañ - a venne reiñ din ur vicher sioul ha dibrabas. En doare-se e teuis da vezañ kelenner. Va faltazi, avat, a oa kresket spontus, e kuzh diouzh pep unan. Ne oan ket, siwazh, eus ar re-se a c'hell dispign teñzorioù ur faltazi re binvidik o lenn, o skrivañ, o sevel oberoù pe o torc'hwenial e fank pec'hedoù hudur. Gouzañv a ris. Ar vuhez a zeue din pounneroc'h da zougen bemdez. Ober

atav an hevelep tra, chom atav en hevelep kêr, ne oan ket graet evit se. Din e felle gwelout broioù, bevañ e-kreiz riskloù bras, dreist-holl tec'hout diouzh al labour pemdeziek, pellaat diouzh an dremmoù re voutin, lezel war va lerc'h va holl amzer dremenet, dont da vezañ un den nevez - da lavarout eo, dont da vezañ Me va-unan ».

Un deiz, e-pad ur veaj e Paris, e kej gant e bimpatrom, ur violoñsour saoz divrud anvet Herbert Roe. Mar deo gwir, evel m' eo gwirheñvel, ez eo ar c'helenner T... (betek ur poent zo !) evit Roparz Hemon e-unan, e c'heller gwelout en Herbert Roe evel skeudenn-velezour Emil, e hanterenn all, e c'hoantegezhioù kushañ deut da gig. Un darempred iskis a gresk etre an daou zen. Plijadur a gemer Emil o kemmañ dilhad gant Herbert, hag o kemer e lec'h el laz-seniñ (rak ur violoñsour barrek eo e-unan), hag evel-se e kav dezhañ emañ o seveniñ e huñvreoù un tammig. Setu m' eo kavet marv Herbert Roe, dilhad Emil endro dezhañ, ha pep hini o krediñ en deus hemañ lakaet fin d' e vuhez hag ar c'helenner, pennfollet da gentañ, a gompren emañ e blanedenn ouzh e c'hervel : dilezel a ra pep tra ha dont da vezañ Herbert Roe, sonour hep ti nag aoz. Hag ar c'heneil en deus dizoloet e gevrin dre zarvoud hag a zo aet d' e glask a gav anezhañ e Birkenhead, ur porzh-mor brumennek all, skeudenn tuginet Brest evel m' eo Herbert Roe skeudenn tuginet Emil. Ur gêr distumm ha divalav eo Birkenhead, ur bern dokoù ha lastez tiez - naren gwashoc'h eget Rekourañs marteze, hogen an diskrivadur hogozik diaoulek a ro anezhañ Roparz Hemon a zegas da soñj treuzdremmadur Koad an Noz e *Buhez Salaun* :

341

« Birkenhead ! Chomet eo e don va spered eñvor ar c'haeou hag ar straedoùigoù damsklêrijennet, lousañ ha duañ korn ur vro lous ha du. Gwelout a ran atav an engroez euzhus a oa leun-chouk gantañ ar sal dislivet, divalav : an dud yaouank, paotred ha merc'hed, chatalek o dremm, merk an dienez war o divjod ha skleur ar c'hadaliezh en o daoulagad, ar gwrac'hed kozh hanter vezv, gant o chaliou hag o c'hasketennoù fankek, tolpet holl war ar bankoù strizh. Sevel a ra c'hoazh va c'halon gant an doñjer. »

Gant *Beajour ar goañv* hag *Al laer avel*, goude-holl, ne zilezomp ket ar bed gwirionek hag ar skiant bemdeziek, daoust m' eo anat o arouezelezh hag o aergelc'h ankenius. Gant *Traonienn Skeud ar Marv*, avat, emaoomp er faltazi rik, en dec'hadenn er-maez eus ar bed e-unan. An titl, a-dreuz Bunyan (rak en un doare ez eo ar gontadenn-se ur barodienn eus *Pilgrim's Progress*), a sav betek Levr ar Salmoù, hogen relijius n' eo ket an awen, pell ac'hann - evit gwir, tamallet ez eus bet d' an oberenn bezañ digristen. Nemet Alan, pennden an istor, en deus un anv (un anv-badez hepken) hag un tamm personelezh ; an tudennoù all a gav war e hent - ar c'horporal hag e soudarded, ar gov hag e verc'h, ar wrac'h hag hec'h azen - n' eus anezho nemet merc'hodennoù divventek ha n' emaint eno nemet da verkañ ehanlec'hioù ur birc'hirinaj diskiant, ur sevenidigezh war an tu gin. Nag Alan e-unan, piv eo ? rak petra emañ o tec'hout ? hag un tiegezh en deus, ur vicher, mignoned ? hag ur vro en deus zoken ? ne ouzer. Mont a ra, e zrouhin war e gein, etrezek un huñvre n' eo ket emskiantek anezhi. Savet eo an oberenn e-giz ur « varzhoneg sumfoniel », gant tresoù-kan, troadurioù ha kemmadurioù-ment, ha temptet e vezer da aroueziañ pep tudenn dre ur benveg pe vinvio ur strollad binvioù (10) : trompilhoù ha taboulinoù ar soudarded ha sachtbount groñs ar c'horporal ; goubombard pompus ar gov ha fleüt amoureux he merc'h ; kanenn-daou luoc'h c'hoazh ar glerinetenn hag an hirvombard, ar wrac'h hag hec'h azen - kement-se oc'h ober ur « foñs » evit ar c'herdin oc'h aroueziañ Alan. Hag ar vouezh kevrinus-se, ar vouezh a gan e *Traonienn ar Marv* evit e gouviañ d'an avantur veur er-maez eus rod ar buhezioù, pe venveg a zere outi ? ar werenneg moarvat, pe marteze ar vibrafon.

342

Komzoù an dud ma kej Alan ganto a estaol mat - betek al luskeudenn - follentez ar vuhez m' emañ Alan o tec'hout diouti, ar vuhez hag a zo ur pal dezhi hec'h-unan :

« - Pa vez aloubet ar vro, emezañ (ar c'horporal an hini a gomz), ez eo

dlead pep hini mont war he skoazell. Paour ha pinvidik, lakaet ez eo yac'h ha kreñv, pep hini a dle mont. Ha mar deo lazhet, ne lavarer ket : gwell a se ! hogen un enor bras eo dezhañ. Lakaet e vo e anv war sichenn ur peul-maen e-kreiz ar vourc'h, ha lakaet e vo ivez war un daolenn goad pe maen-marbr e-barzh an iliz. Evel-se ne vo ankounac'haet biken. Sede perak ez eo ret da bep hini mont da soudard. »

Klichedoù ken goulllo all a zeu gant ar gov a ro bod dezhañ d' an eil abardaez :

« - Dlead un den ouest, eme ar gov, eo dimeziñ ha kaout kalz bugale. Bepred em eus lavaret kement-se ; hag emeur a-nebeudoù o tont da lavarout evel don. Setu un dra a lenner bremañ bemdez er c'helaouennoù, a glever e prezegennoù hor c'hannaded hag e sarmonioù ar veleien dimeziñ, kaout bugale.

- Ha perak, m' ho ped, bugale ? eme Alan.

Ur sell a druez a reas e ostiz outañ.

- Bugale, paotred ha merc'hed ; paotred, da zifenn ar vro ; merc'hed, da zimeziñ d' o zro, da gaout paotred ha merc'hed all. Kompren a rez ? »

D' an drede noz, hag eñ war harzoù ar vro dianav emañ o klask hep gouzout mat dezhañ, e kav bod e lochenn ur wrac'h kozh. Porzhierz an huñvre ? N' eo ket 'vat ; ken "koñformist " hag ar re all eo ar gantreerez truilhek :

343

« A-benn ur pennadig e stagas da gomz eus he mab.

- Sed amañ e luc'hskeudenn, emezi, e luc'hskeudenn diwezhañ, tennet en Afrik, nebeut a-raok ma voe lazhet. Daou vloaz zo bremañ ez eo bet galvet da soudard. Marv eo warlene. Hiziv ez on va-unan, hag ez an dre ar maezioù da werzhañ podoù, pladoù ha traoùigoù all a bep seurt. Ret eo labourat. Ur mab am eus bet. Roet em eus va mab d' am bro. Bolontez Doue bezet graet ! »

Ha spontet eo pa glev Alan o vont pelloc'h gant e hent. « Du-se eo bro al loar », emezi ; ha den n' eo deut biskoazh en-dro eus ar vro villiget-se. En deiz war-lerc'h emañ Alan o treuziñ menezioù uhel, ha dont a ra en diwezh d' un draonienn werc'h - didud, hogen o virviñ gant buhez loenel ha plantel, o tridal gant levenez ar bed kentidik « evel ar c'himiad diouzh ur bed kozh, evel dor lirzhin ur bed all ». War-lerc'h ar baradoz-se, avat, ez eus un draonienn all « leun a skodoù bras disec'het, war ribl ur ouerenn aet da hesk » - hogen a-boan m' en deus Alan amzer da zamwelout ar gwastadur-se ; a-daol-trumm ez eo goloet an draonienn gant latar, hag e sant ar paotr e dreid o pounneraat, e zivesker o vont gourte en un taol, e zaouarn o sachañ war e zivrec'h evel plom, hag azezañ a ra war ur maen. Neuze eo e klev ar vouezh dianav oc'h hiboudiñ ur werz hag a zo kar-nes, dre he danvez hag he stil, d' ar barzhonegoù skrivet d' an hevelep mare (evel *Listri-noz*, *Kanaouenn* (11), *Barzhoneg evit kreiz ar bloaz*). Tizhet eo gantañ pal e veaj :

Astenn a reas war an douar yen e izili skornet, hag e troas e zremm war-du an neñv. A-raok mervel e tirollas da c'hoarzhin, o soñjal er soudard, er gov, hag er wrac'h kozh gant hec'h azen. »

Ma vijen-me ur sonaozour o sevel ar varzhoneg sumfoniel a gomzen anezhi uheloc'h, ez echufen va fezh-sonerezh gant un *tutti* hollzerez skrijus, kimiad goapaus un ene oc'h en em strinkañ en islonk - navel pe ifernel ? « *Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe ? - Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau !* » (12).

344

E 1925 (war niv. 2 Gwalarn) e voe embannet *Traonienn Skeud ar Marv*. Biskoazh abaoe n' eo bet advoulet an istor (marteze dre na glote ket an danvez anezhañ gant hini *Kleier Eured* - met perak chom hep e adembann evel kontadenn

distag ?), ha dianav e chom da galz brezhonegerien, ar re yaouank peurgetket, gant diaes m' eo kaout krog war niverennoù koshañ Gwalarn (13). Ur fazi e vefe koulskoude, d' am meno, sellout ouzh an oberenn sabatuous-se evel ur « pec'hed yaouankiz » didalvez a-walc'h. Chom a ra, d' am soñj, n' eo ket hepken unan eus kontadennoù kaerañ Roparz Hemon, hogen unan a-bouez dreist evit kompren spered an oberour ha studiañ e oberennoù all, barzhoniezh ha komz-plaen.

(1) Romant Kerwerc'hez, *En ur rambreal*, hag un nebeut danevelloù gant Per Denez eo an direizhderioù nemeto.

(2) N' on ket barrek a-walc'h war istor ar romant-polis evit lavarout pegen boutin pe divoutin eo gwelout ur c'houblad gwaz ha gwreg o c'hoari an detektived. Bez' ez eus Teddy ha Cynthia Randall e *The Unpleasant Profession of Jonathan Hoag* gant Robert A. Heinlein, met n' eo ket hemañ ur romant-polis gwirion.

(3) Louis VAX, *L'art et la littérature fantastiques*, Paris 1960 (« " Que sais-je ? ", 907), p. 5. Sed ar gerioù gallek impiljet gantañ : féérique « marzhus », fantastique « faltazius », merveilleux « burzhudus ».

(4) Bez' ez eus c'hoazh, etre ar folklor hag al lennegezh faltazi, disheñvelderioù kalz donoc'h ha kalz pouezusoc'h, met n' hellfen ket o menegiñ hep studiañ dre ar munud an diforc'h a zo etre ar menoz hengounel hag ar menoz modern.

(5) Ha peurgetket an trifezh : Five Children and It ; The Phoenix and the Carpet ; The Story of the Amulet.

(6) N' eus diforc'h hanvoudel ebet etre un henvojenn (" mythe ") hag ur barabolenn, nemet ez eo tennet houmañ diwar ar vuhez pemdeziek ha n' eus enni darvoud espar ebet. Ar pezh a gont eo ar wirionez dreistnaturel estaolet en eil koulz hag en eben.

(7) N' ouzon ket pegen don eo bet levezon Malmanche war Roparz Hemon, en deus bet bepred azaouez bras evitañ. En ur dremen : mar deo ar *qui pro quo* tro-vicher ardamezus Malmanche, en deus Roparz Hemon implijet un dro-vicher all a-wechoù ; hini ar paradoks. Lakaet en deus Dahud da santez, hag addispleget istor ar Mab Foran diouzh savboent ar breur henañ.

(8) Ar « rozenn du », evel ma ouzer, a oa arouez Iwerzhon o c'houzañv.

(9) Marteze eo peogwir e klote gant ur skeudenn onirek rakvezant e seblant unan eus ar sonvandennoù kentañ, *Pagan Love Song*, bezañ trivliet RH, en deus troet e brezhoneg ar son-ditl anezhi (Inizi an Hud, Gwalarn, 29, Ebrel 1931). D' ar film-se ivez, a gredan, e tenn al linennoù-mañ er *C'hoar henañ* : « C'hoariet e veze ur film bras a garantez, du-hont, en inizi ar C'hreisteiz. Paotred ha plac'hed kenedus, o vale, o kanañ, o korolliñ o kouronkañ hanter-noazh dindan ar palmez hir, er skeud fresk hag en heol grizias ».

(10) Lavarout a rin n' on ket laouen tamm ebet gant anvioù brezhonek ar binvioù-sonerezh evel m' o c'haver er geriadurioù (ha zoken e geriaouegi Ladmirault ha Corbes), evit abegoù a zisplegin un dro bennak marteze.

(11) - Gwalarn, 8, Goañv 1926. N' eo ket bet advoulet houmañ en dastumad barzhonegoù Roparz Hemon, ha kennebeut *Kimiad* (Gwalarn, 7, Diskar-amzer 1926)

(12) N' ouzon ket ha levezonet eo bet Traonienn Skeud ar Mary gant barzhoneg vrudet Baudelaire, *Le Voyage*, hogen heñvelderioù heverk zo etrezo hep mar (kv. d.sk. ar vouezh « skiltr evel mouezh ur bugel, ha krenus evel mouezh un hini gozh » gant « ces voix, charmantes et funèbres ».

(13) N'eus ket diouto zoken e levraoueg Roazhon, a gredan. Hogen div zastumadenn glok zo en Aberystwyth (ouzhpenn va hini-me), el Levraoueg Vroadel hag er Skol-Veur !

Ar paradozioù kollet

GOUEL JILI

O tistreiñ eus Roazhon omp chomet a-sav e Sant-Karreug. Kentañ sul Gwengolo e oa, Gouel Jili, la Saint-Gilles. E ankouaet a 'm boa, hag evel ur morc'hed a santan a-greiz-holl, mesket gant al levenez o vezañ deuet, hep gouzout din, da bardon va bro c'henidik goude kemend-all a vloavezhioù, dek, pemzek marteze. Koulskoude, pa oan krennard, soñj 'm eus, e veze kerse bras gant neb na zeue ket da Ouel Jili, ken Karreugiz strewet dre Frañs a-bezh, korn-bro Paris dreist-holl, - e Mantes e oa ur straed a-bezh dezho, - ken ar re zibaot c'hoazh o taremprediñ ar c'helenndioù hag ar skolioù-meur, ken soudarded an trevadennou, - nag a fent a voe er vourc'h e-pad pell gant an ofiser-se a yeas da noz ar pardon en ur fulor politikel ken taer, eñ « chouan » ha tud ar vro « republikaned », ma laoskas ur foerell builh en e vragoù gwenn ! Koun a'm eus eus va from, un deiz war Boulevard Magenta e Paris, pa lammas e'm c'herc'henn Marcelle A., a oa matezh en un hotel eno, oc'h ober ac'hanon he breur oad. Petra a rejomp en eurvezh ma voemp a-gevret ? Komz eus ar vro hag eus Gouel Jili, na mui na maez. Nay ? Ne oa ket, n' eo ket. Reiñ a ra hepken da vuzuliañ an islonk hon eus bet da dreuziñ evit en em gavout er bed arnevez. An noz o serriñ ha setu ni en engroez ar pardon, Gab Cherel, Gizella, hon mibion Gwiheñ ha Gurvan, o-daou o tisloagal. Al laz-seniñ gant un anv giz amerikan o kas ar jeu. Un nebeut tud eus va oad pe koshoc'h. Ar re yaouank ne anavezan ket. Ha setu paotr e viel, sec'h dindan e gasketenn, o tont betek kreiz an tolpad e toull dor ar sal goroll. Gustave eo a zigor an hent dezhañ, rak tommet-mat eo ar soner. « Ur paotr eus Ploeuc eo. Aet on d' e gerc'hat evit daou zevezh. A-hed an deiz en deus sonet, en ur c'harr-kezeg oc'h ober tro ar vourc'h. N' eo ket skuizh. Te c'hell goulenn ar son a garez digantañ ». Gustave zo factotum ar gumun : kantoner, touller-bezioù, bannour, eñ ivez a lak dour javell e kastell-dour « kêr » abaoe ma 'z eus dour e « kêr ». E verc'h Annick ha va mab Iwan o deus an hevelep paeron, mekanikour war an eoullistri. Gast e Paris e ve Annick, met eus se ne gomzomp ket. Mont a reomp d' ar c'hafedi nesañ, unan eus an 23 a zo evit 900 den ar gumun. Hag aze dao d' ar gwin ruz, dao d' ar viel, dao d' ar ganiri.

346

La mariée s'en va devant,
Son amant qui l'emmène,
O c' qu'elle est belle...

A-bouez-penn e vlej Gab, ur misi. Gizella ne chom ket war-lerc'h, - tost eo he romaneg eus ar Berri da romanegoù Reter Breizh.

AN NATUR C'HLAS

Dre eurvad on bet ganet en ur c'horn-bed na oa ket aloubet c'hoazh gant ar greanterezh. E-se e'm eus anavezet an Natur evel m' o doa hec'h anavezet an dud e-pad c'hwec'h mil bloaz, abaoe ar Reverzhi C'hounezel. Ar chadennad lanneier o wiskañ rozioù kreisteiz an draonienn m' emañ bourc'h Sant-Karreug, hag ar c'hoad war an uhellennoù he gwarez en norz zo bet din - zo din bepred - an nor war c'hwec'h milved eus istor ar bed. Eno e'm eus kejet da vat gant Vergilius tri bloaz goude pleustradennoù droch ar c'helenndi ; ha gant Shelley, ha gant Hölderlin ha Rimbaud. War ur gwelead belc'hoù er bineg teñval e'm eus lennet : : gant lamponed all e oan en em silet er maner ha betek e levraoueg, ma 'm boa skrapet oberoù Dante. Penaos buhezañ *Kanenn ar C'hanennoù* anez bezañ kantreet etre al liorzhoù bleuñvek ha frouezhek en abardaevezhioù an dibenn hañv ? Hep mar, Saul ha David oc'h argadiñ ar Filistined, Leonidas en Thermopulai oa heñveloc'h ouzhimp pa vrezeliemp goude ar foenn en daou du da stêr Urn, eget ouzh an nijer amerikan a bulluc'has Hiroshima. Paradoz an Natur c'hlas zo din

gwengel ha gwengoun, keloù eürus ha koun eürus war un dro. Enni emañ va zad-kozh ha va mamm-gozh evel daou arc'houere mut ha mat.

Fin zo bremañ d' ar bed-se.

347

N'ouzomp ket c'hoazh petore dremm a vo d' ar bed arnevez, petore neuz a vo e kalon an dud d'ar pezh a zo bet maezioù, koadoù, lanneier an oadvezh gounezel. Kaer zo lavarout « ez eo peurbadel natur mab-den », emañ ar bed kozh o steuziañ a-dreñv dimp ha gantañ kement a oa sev d' hon ene. En islonk emaoamp, hep gwelout ar ribl all. Petra vo Paradoz an Douar hon bugale vihan ? N' eo ket er plantadegoù greantel e kavo c'hoazh Vergilius e awen, na Dante dor an Ifern, nag Apollinaire an tu da youc'hal : *ô liberté végétale ô seule liberté terrestre.*

Bloavezhioù-pad e'm eus baleet hep sellout war va c'hiz. Ur paouez a ran ha bremañ eo e santan va gloazioù : kement a liammoù bev a'm eus roget, kement a baradozioù a'm eus lezet da glozañ war va seulioù. Devañ a ra din, hag e meur a lec'h. Mar kredan henn embann, eo peogwir emaoamp holl war an hevelep hent, pep hini digenvez - evit ur gwel hepken. Amzer da gaout hon anal hag a-raok adarre. Strinkañ a ra stivell ar fiziañs, hag eus an Natur e lavaromp evel eus ar Roue : marvet an Natur, bevet an Natur. Da geñver al Liñvadenn-veur e voe saveteet an holl loened war un dro gant mab-den. Mab-den, hervez ar gwengel, zo bezant ennañ an holl loened, an Natur a-bezh. En endon mab-den emañ andon an Natur.

Pell diouzhimp ar follentez da grediñ ez eo echu da vat gant an Natur, - pa ve hiviziken da vout ren ar spered, ar poell, an ijin, ar greout, en ur ger oadvezh an *Homo absolutus*. Diziouerousoc'h eget biskoazh eo dimp mont d' an Natur, ne lavaran ket « perc'hennañ » an Natur, rak diberc'hennadus eo : en em dennañ a ra ken pell ha ma vez ret dirak krabanoù nep perc'henn. Ha peogwir emañ oc'h en em dennañ diouzh ar bed glas, ez eo dav mont dezhi ken pell ha m' en em denn, betek hec'h andon, betek endon mab-den.

Tostoc'h eo dimp an dud all eget an natur vut, met ivez pelloc'h emañ an Natur enno, diaesoc'h da ziraez, dres pa n'int ket mut. Ur strouezheg komzoù, prederioù, morloc'hioù a vez bepred etre an den hag ar puñs mut ez eo e voud. Ne garomp ket treiñ kein d' ar bed evit plegañ war vardell ar puñs-se. Ha koulskoude kent pell marteze ne chomo dimp nemet an toull mut-se e morad ar safar, evel ma chom c'hoazh ar c'hoadoù hag ar mor glas da neb a vez doñjeret gant buhez kêr. Week-end yoga ? M' henn argas ! N' hon eus ket d' en em dennañ diouzh bed an dud all, dilezel hon labour war glask d' un Natur. N' hon eus ket da sellout e-barzh ar puñs goull, o treiñ kein d' ar bed, met bezañ ar puñs. N' omp ket proleterion ar boud, en o sav war ribl an islonk hag o treiñ kein dezhañ en un difreterezh na viro ket a gouezhañ e-barzh a-benn ar fin ; ma n' omp ket ar boud e-unan, ez omp an islonk, moul ar boud. Perzh hon eus er bed arnevez, en e labour hag en e stourm, gant ur yezh ha binvioù hag armoù arnevez. Hon labour hag hon stourm avat a vanko danvez buan ma ne sav ket dre ar puñs goull ez omp an nerzhoù gwenn a zo fetisted pep buhez.

348

Dindan brenestr va burev emañ ar parkeier nevez eostet. Unan zo bet aret endeo. Pelloc'h, kae teñval ur parkad maiz. Pelloc'h c'hoazh mogerioù gwenn ar c'hlañvdi ma rankin adkavout va labour a-benn ur sizhun pa vo echu va ehanou. Kement-se a verzan e termenou kevala, labour, natur armerzhel da heul Ricardo, Marx, Keynes, Perroux. War un dro avat e skoan va zroad evel ma reas Galileo kozh : « E pur... ». Dindan, emañ an Natur o vountañ evel ur mor mut e puñs hon buhezioù. Barzhed 'vo c'hoazh, ha tud eürus.

GWALARN

« N' eus ket d' en em douellañ : mare Gwalarn a zo echu. An darvoudoù a zo bet re griz, o deus lazhet pe brevet re a dud, o deus lakaet re a gasoni er c'halonou. Amzer Walarn, amzer ar stourm laouen, amzer ar gedern yaouank o doa baleet, gant Breiz Atao, war-du an trec'h, a zo echu. Daerou a zeu en daoulagad - pa anavezomp bremañ yender an devezhioù du - o soñjal en amzer vurzhus-se

(). Met echu eo. Deomp-ni eo bremañ, deomp, bugale an dic'hoanag, ... », a skrive Pêr Denez e 1953. Mard eus ur baradoz kollet e Breizh, ez eo Gwalarn, met evel hini ar Bibl ne glozas ket hep promessa. Gwalarn zo an Eden ma teraou hon istor. Paouezet hon eus a soñjal en amzer vurzhudus-se, met bemdez e labouromp da reiñ korf d' ur amzer na burzhudus na paradozel, a zo avat danvez ar bromesa. Breiz Atao a echuas fall, rak hi a oa en hent dija, - emsav-dieubiñ ebet koulskoude ne loc'ho e Breizh ma ne loc'h diwar ar poent ma kuitaas Breiz Atao he hent. Daoust ma voe fin da Walarn dre an hevelep darvoudoù ha da Vreiz Atao, ne c'haller ket lavarout ez echuas fall na zoken ez echuas ; klozañ a reas hag al lodenn vurzhudusañ ac'hanomp eo hiziv. Dav oa dezhi klozañ evit m' he sammfemp ganimp da gemer an hent d' hon tro hep mui damant da hual ebet, evit ma paouezfemp a vezañ bugale an dic'hoanag da vezañ tadoù ar goanag.

349

Klevout a ran c'hoazh Pêr Denez e banvez kantvet niverenn Al Liamm e Roazhon o hiraezhiñ da amzer Walarn : « Neuze ne gomzed nemet eus ar Gened. Hiziv ne vez anv nemet eus an dialektik hag eus ar mindrailherezed ». Ha gwir eo hor befe degaset an daelerezh en un emsav a varzhoniezh ? Ha digoret bras prenester sal ar banvez war noz avelek ar goañv, c'hwezhet ar c'hantolioù ha sklaset ar gouvidi ? Hogen echu oa ar banvez. Echu oa zoken abaoe bloavezhioù. Un avel sklask all he doa lazhet ar gouleier e 1945. Ret e oa a dra sur adstrollañ ar bagadig goude ar reklom, met n' eo ket evit kenderc'hel nag adober Gwalarn. Evit koan Bask an Ermaeziadeg ne lavaran ket, « o c'hroazelloù gourizet, o botoù ler en o zreid hag o bazh en o dorn ».

Ni oa ar re yaouank er mare-se. Digoret hon eus ar prenestrer, n' eo ket mui evel e derou Gwalarn evit reiñ tro d' ar bed da zont tre, hogen evit lammat er-maez. Ha ni o klask un hent. Distreiñ da lec'hioù klet ar bed gall, reoù ac'hanomp henn greas. Bevañ diwar wrizioù en Natur, reoù ivez a gouezhas e gouezeri. Gwrizioù en Istor, setu ar pezh a gavjomp a-benn ar fin. Ne oa ket nevez, pell diouzh eno : Breizhiz warlerc'hiet, e tizoloemp an naontekvet hag an ugentvet kantved. Evel-se omp deuet d' ar politikerezh. Sapre bajaneion eo Breizhiz er politikerezh. Goude kantvedoù hep politiker er vro, kantvedoù o varmouzañ politikerezh ar C'hallaoued. Ya, bajaneion oamp. Omp c'hoazh, daoust m' omp krog da welout un tamm sklaeroc'h.

Camus en e *Lizher d' ur c'heneil alaman* a skriv : « Kasoni a'm eus ouzhoc'h peogwir hoc'h eus va lakaet en Istor ». Komz a reomp kalz a vezañ en Istor. Gant lorc'h ha gant plijadur. N' eus na lorc'h na plijadur da gaout koulskoude, rak un dra yen ha kriz eo an Istor. En Istor eo « n' en deus ket mab an den ur maen da ziskuizhañ e benn ».

350

Da 29 bloaz, gouest e ven da lavarout an deiz hag an eur, e'm eus anavezet va marv, - n' eo ket dre ar poellata pe ar faltazi, na kennebeut enket gant ar c'hleñved. Un devezh evel ar re all. Un dioueliadenn drumm e voe ; aze edo va ankou, o vezañ me, ken me ha va levenez ; diforc'h ne oa ket diouzh va levenez, met kentoc'h e oa evel un tu all anezhi, an tu chomet kuzh betek neuze. Diwar an deiz-se o deus ur bern traoù kemmet e'm buhez, goustad, evel ma tro ar vuhez hec'h-unan. Da gentañ on bet pellaet, dispeget diouzh va buhez, a zo anadet din evel un dra bevnet, n'emañ ket ar peurvoud ennañ, - o talvezout enta ur boan bevnet ivez. D' an eil on bet nesaet d' an dud all dre zindan orjalioù-dreinek ar vuhez kevredigezhel, rak ar gumuniezh dre an ankou (n' eo ket ankou ar varskaoñ, met an ankou ken bezant hag ar vuhez) zo hent diogel an ezhomm karout. Nag e tiskredan war ar c'helennadurezhioù na anavezont ket buhez mab-den gant an arvez-se anezhi : an ankou bezant. An Istor avat a daol goulou leun warnomp, an Istor a ziguzh hon ankou ; muioc'h, reiñ a ra dimp an dro da ergerzhout an tu kuzh-se eus loar hon buhez. A-raok kejañ gantañ ne ouien ket pegement e'm boa c'hoazh da vervel. Bremañ e ouzon, ha n' eo ket nebeut. Spouronus eo. Ur spi ne 'm eus ken : gallout talañ ar priz.

An Istor n' eo ket ar politikerezh, hogen ar politikerezh zo hent boutinañ an Istor en hon amzer. Tereza Avila, o vervel diwar na vervel, hag he c'henvroad

Federico Garcia Lorca, intret ken don ha hi gant awen an ankou, a oa en Istor, hag o vont marteze gant ar vali rouantel anezhañ. Ar polikerezh evelkent eo an hent eeun, gwerinel, eus hon amzer. N' eo ket didennoc'h evit-se, na gwelloc'h marc'had an ankou gantañ.

Lavarout a reer ez eo ar politikerezh lec'h ar gasoni. A c'hell bezañ. Hep mar e lak ar bolitikerion kasonioù bras da sevel en-dro dezho. Dreist-holl a-berzh an dud « na reont ket a bolitikerezh ». Ur martezead a rafen a-walc'h : hag un nann d' an ankou bepred treuzwelet e c'hoari ar politikerezh na ve ket e gwrizienn ar c'hasonioù-se ?

Sklaerius eo enebañ amzer Walarn ouzh hon hini evel amzer ar Gened ouzh hini an Daelerezh. Hogen n' eus ket aze lec'h d' an daeroù. Darvoudoù 1945 n' o deus graet nemet dioueliañ tu kuzh ar Gened, ha lakaat Gwalarn en Istor da vat. Un noz, pemp bloaz bennak 'zo, ma teuemp eus emvod an Unvaniezh Speredel e Louaneg, e vanjomp a-sav e Kallag, Pêr ha Morwena Denez, ha me. Eno, ouzh un daolenn du eus Skol Sant-Laorañs e reas dimp an Tad Gwilherm Dubourg un displegadenn war an daelerezh. Ha Morwena o taeriñ souden : « Diaoulek eo an daelerezh ! ». Nann, Morwena, n' eo ket diaoulek an daelerezh, anez da se ne vennfec'h ket bezañ ar gristenez ez oc'h. Ne gomzan ket eus daelerezh Stalin, Marx ha Lenin, an hini a lak an Istor war e dreid o troc'hañ outañ e benn, an hini a skoach an ankou dindan ouel skedus ur baradoz kollet a-raok bezañ bet. Komz a ran eus an daelerezh gwirion, an hini a lak an ankou e kont adalek an derou betek an diwezh, a ziguzh ar groaz o pouezañ war bep hini ac'hanomp, an hini ma kollomp pep tra bepred ha ma 'z eo ar c'holl-se dremm og an trec'h. Daelerezh eo an hent a ra dimp bezañ prest en eur hon marv, ken dibourc'h hag hon ankou.

« Ar voualc'h he deus kollet he beg... ». Maodez Glanndour a lavare : « Obererezh glan eo ar c'hoari, hini ar vugale ». Ha ni : pep c'hoari, c'hoari ar vugale dreist-holl, zo daelerezh pur, c'hoari glan ha kriz ar vuhez hag ar marv. Eus an hevelep tra e komzomp. Keit ma vo eus ar bed e vo buhez ha marv o taelañ, ha ni e-kreiz o daelerezh, ni buhez ha c'hoantek d' ar vuhez ha d' ar vuhez ha d' ar vuhez e-kreiz o c'hoari, o lonkañ kaliriad hon marv betek an dakenn diwezhañ, o reiñ e drec'h d' an ankou. Eürus ar re fair-play gant an ankou ! N' eus aze netra diaoulek. Kregiñ a ra an diaoulegezh pa druchomp, pa vank dimp ar feiz da vervel penn-da-benn, pa blakomp war ar marv evel un dar-botin war ur puñs-distrouilh ar gredenn vojennek en ur bed all, pa foeltromp an daelerezh ha pa nac'homp reiñ e drec'h d' an ankou, pa zibabomp kamp an Ankou - evel prizoniad pe brezeliad, koulz tra eo diwar ma n' omp ket ar goulllo a ro tu d' an Awen d' hon treantiñ.

« Pep Breizhad, kerkent ha ma krog en e bluenn, a stag da sarmonal », a verke Roparz Hemon e 1925, « mouezh ar ouenn eo marteze ». Kaer zo bet din touiñ da 'm c'heneiled e savfen va fennad Jubile e stumm un aridennad sketchoù hep un eskenn a brederiadennoù. Kit da glask ! Evel-se e'm boa deraouet, ya, met buan on aet diwar an erv. Trec'h eo bet ar ouenn ur wech ouzhpenn. Goulenn ne 'm eus ken d' ober digant ar Jubilead evit an tamm skrid-mañ ar vadelezh a ziskoueze e 1925 ouzh hon barzhed kozh...

Dediet da Roparz HEMON.

Meulgan Simeon

Va lez da vont, Aotrou,
Peogwir ez eo echu va roll
A oa gortoz ha c'hoantaat.
Reiñ a rez da bep den e lod,
Hag ar pezh a gont evitañ
Eo bezañ feal d'e labour.

Bevet em eus er goañv dibourvez,
Gant an avel o c'harmiñ,
Gant an dud skarnilet,
Gant prederiadur ponner an deizioù.
Ha din e oa d' en em soñjal ha da c'hortoz
Ha da c'hoantaat an heol da zont.

Nemet ur frealz, e goañv va c'hozhni, am bez :
Da zougen em divrec'h
Ha da sevel a-us d' ar bed,
Goulou peurbad.

Aotrou, va lez bremañ da vont,
Evel ar re a varv
Pa darzh bleuñv ar balan,
Pa gan er bod an driskli.

Troiadurioù war un hevelep danvez

E-pad ma ren ar goañv er-maez,
Emañ dindan an douar, o labourat hag o vountañ,
Ar roz-kamm,
E kalon pep unan, ur steredenn.

*

Pe ruz, pe glas, pe melen,
Ar bleunioù Primula
O deus bepred ur galon aour.

*

Ar soñjezonoù am eus skrivet
Em digenvez, e goañv ar glav...
Daoust hag un nevez-amzer a welin
Evit o dibunañ d' ar bleunioù ?

*

Pa vefot en ho pleuñv,
Bodoù va liorz...

Eus an dorn en deus ho plantet
Hag-eñ ho po soñj ?

*

Ar c'hreion diviet, petra reer gantañ ? E zisteurel.
Al levr, ur wech lennet, e serriñ !
Evet ar gwin, petra dalv ar voutailh ?
Penn-sot ! N' hall ket ar soñj bezañ kuzumet.

*

354
Levrioù 'zo evel feunteunioù war-c'horre ur prad,
Dour sklaer o strinkañ diouto,
Forzh,
Ha ken aes evañ diouto pezh a garer...

Ha reoù all evel puñsioù dour, teñval o foñs,
A ranker poñsial
Sachadenn ha sachadenn war ar gordenn
Evit tennañ ur sailhad hepken.

Met an dour-se a-wechoù, pebezh burzhud

FRIEDRICH HOLDERLIN

(1770-1843)

Un Teskad Skridoù

« Er broioù bras, evel Bro-Saoz, ar Stadoù-Unanet, Alamagn, ez eus barzhed, skrivagnerien, prederourien, livourien, kizellourien, tisavourien dispar, - n' hon eus ket klevet ur ger, peurliesañ, diwar o fenn, ha dianav dimp betek o anv, - n' anavezomp netra anezho. Ha koulskoude, ma karfemp, pebezh mammenn a Gened hag a Skiant evidomp ! » Kement-se a skrive Roparz HEMON e 1923. Ha goulenn a rae ma ve « savet troidigezhioù diwar ar skrivagnerien estren, gwechall hag hiziv, e brezhoneg, da binvidikaat hor yezh ha da neveziñ hol lennegezh. »

Divizet hon eus enta dediañ da grouer Gwalarn ha diaraoger an Emsav kempred an troidigezhioù-mañ. Embannet e vint e teir lodenn.

Da gentañ, un nebeut barzhonegoù ma vez meneget tudennoù evel Diotima (Susette GONTARD), Huperion ha Menon (an eil hag egile o vezañ Friedrich HOLDERLIN e-unan).

D' an eil, ur pennad komz-plaen e stumm lizheroù faltaziet : Huperion Thalia-Fragment.

D' an trede, un eskemm-lizheroù etre HOLDERLIN ha Susette GONTARD.

O kinnig an troidigezhioù-mañ da Roparz HEMON e lidomp war un dro daouc'hantvet deiz-ha-bloaz ganedigezh ar barzh meur alaman.

Trugarekaat a ran ABANNA evit e genlabour war ar barzhonegoù ha raklavar Huperion - Thalia-Fragment, ha Goulven PENNAOD evit e enklaskoù war an anvioù divoutin.

Alan E. AR BERR.

356

FRIEDRICH HOLDERLIN

a voe ganet e 1770 e Lauffen-am-Neckar. Daremprediñ a reas skol kloastr Maulbronn ha chalonied Tübingen, ma teuas, deraouer war an doueoniezh, da vezañ keneil tost da HEGEL ha SCHELLING.

Gant skoazell SCHILLER e voe anvet da gelenner gant mab henañ an Itron von KALB. En Iena e veze o klevout kentelioù FICHTE. E 1795 ez eas da gelenner-tiegezh adarre, e Frankfurt, ma kejas ouzh Susette GONTARD (Diotima), mamm e ziskibl. Eürusañ mare e vuhez e voe. E 1799 e rankas kimiadiñ diouzh tiegezh GONTARD. Tremenn a reas ur pennad-amzer e Homburg, goude e Stuttgart, e Suis hag e Bourdel. E 1802 e tistroas d' e vro, da c'houzout e oa marv Susette GONTARD, hag e kouezhas neuze en ur stad a drevari. E 1807 e voe degemeret e ti ur munuzer e Tübingen. Eno e kendalc'has da vevañ en dienez betek 1843.

En e vev ne voe embannet nemet **Huperion**, un nebeut barzhonegoù hag an troidigezhioù diwar SOFOKLES.

* * *

DA ZIOTIMA

Buhez kaer ! er goañv e vevez evel ar bleuñv kuñv,

Da-unan e vleuniez, inchajet er bed kozh-kabac'h.
Karourez, a-striv e tiflukez da sorañ er goulou-bloaz,
Klask a rez yaouankted ar bed da dommañ outi.
Da heol, kaerañ amzer, zo aet da guzh
Ha bremañ e skorn an noz en em gann korventennoù.

357

KAN-TONKAD HUPERION

*

Kantren a rit en uheloù al luc'h
War ul leurenn flour, speredoù gwenvidik !
Aezhennoù skedus an doueoù
A stok ouzhoc'h skañv,
Evel bizied an arzoerez
Ouzh kerdin santel.

Didonkad, evel ar vagadell
O hunañ ez anal an neñvidi ;
Miret glan
En ur vroñsenn dister,
Evito da viken
E tifuluk an Awen,
Hag o selloù gwenvidik
A bar sioul
Er sklaerez peurbad.

Padal evidomp,
Paouez ebet e nep lec'h,
Koazhañ, kouezhañ ' ra
Mab-den o c'houzañv
Dall a eur
Da eur,
Evel doureier strinket a garreg
Da garreg,
Bloazioù-pad, e strad an amzivin.

• BRAHMS (1833-1897) a wiskas ar barzhoneg-se gant sonerezh : Das Schicksalslied, evit korioù ha laz-senirl.,

358

GOUELVAN MENON DIWAR-BENN DIOTIMA

Heol, desk din derc'hel
strizh da hent ar ret.
ROPARZ HEMON.
Lazhadenn Unmab Aife.

1

Bemdez ez an er-maez da glask un all,
Pell 'zo e'm eus aterset holl hentoù ar vro ;
Kement uhelenn rivus, kement disheol a bleustran,
Hag an eien ; krec'h-ha-traoñ e kantre ar spered
O c'houlenn paouez ; 'vel-henn ar gouez tizhet a dec'h er c'hoadoù
Ma vez o tiskuizh e skeud diogel kreiz an deiz ;
Hogen morse ne vez e galon kennerzhed gant glasvez e faou,
O klemm ha digousk, broudet a bep tu gant beg ar speg.
Ne dalv na gwrez ar sklerijenn na freskadurezh an noz,
Hag en aner e soub e c'hloazioù e gwag ar froud.
Hep vad ez astenn an douar e aourgeotenn laouenus
Dezhañ, ha nep aezhenn ne zistan ar gwad e gor ;
Evel-henn e vo evidon ivez, karidi ? ha den

Ne c'hell argas diouzh va zal ar reze reuzus ?

2

Nann ! ne dalv netra d' ar gour, doueoù ar marv ! mar deu deoc'h
Kregiñ ennañ, hag e zerc'hel kabestret-start,
Skrapet ganeoc'h, fallagred, e don an noz vraouac'hus,
Klask, aspediñ, pe konnariñ ouzhoc'h neuze,
Pe ivez menel ken habask-all e boem ar spont,
Ha klevout gant gwenc'hoarzh ho kanenn flour.
Mard eo se da donkad, disoñj da salvidigezh, ha mored didrouz !
Leun a spi neoazh e strink un ton ez askre,
Nepred ne c'hallez, a va ene ! ne c'hallez ket c'hoazh
En em voazañ, hag e huñvreez ez morvitellerezh !
Evidon nep dudi, padal kizennoù a garfen kuruniñ ;
Ha digenvez e ven enta ? hogen e'm ser emañ
Unan a'm c'har a-bell, ha ret din gwenc'hoarzhin ha bamañ,
Pegen gwenn bennak ma ve va bed e-kreiz va doan.

359

3

Luc'h ar garantez ! 'vel aour d' an anaon e skedez ivez neuze !
En noz e lugernit evidon, skeudennoù ur mare splannoc'h ?
Bezit erru-mat, liorzhoù kuñv, ha c'hwi menezioù
Er ruzell-noz, ha c'hwi rañvedoù sioul an neved,
Testoù d' an drugar neñvel, ha c'hwi, stered a bar a-uhel,
Hag o deus gwechall teurvezet ken lies sellout ouzhin brokus !
C'hwi ivez, karidi, c'hwi bugale gaer ar c'hala-mae ,
Lilienn ha rozenn habask, c'hwi a anvan c'hoazh alies !
Moarvat e talc'h an hañvoù da vont, bountet a vloaz da vloaz,
Kemmus ha krouzus, evel ma tec'h a-us d' hon penn marvel
An amzer aet e gouez, hogen ket e-biou da 'z taoulagad goursavet,
Hag ur vuhez all zo profet d' ar garantezed.
Rak deizioù ha bloazioù ar stered gwitibunan a oa,
Diotima ! unanet don en-dro dimp ha da viken.

4

Hogen ni, laouen a-gevret, 'vel ar c'houbladoù elerc'h
O paouez war aod al lenn, pe luskellet gant ar gwag,
O selloù soublet en dour o velezourañ koumoul argant,
Ha glas an ebr war vordo edan al listri,
'Vel-se war an douar edomp o kantren. Hag ivez pa groze an norz,
Eñ, an enebour karadek o kinnig yudal, pa gouezhe
Diouzh ar skourroù an delioù, pa nije ar glav dre ar gwent,
Sioul e vousc'hoarzhemp, hon doue-ni a santemp
E-doug hon diviz ker, e kan un ene,
Bugaleheñvel ha laouen e sioulañs klok hon digenvez.
Hogen bremañ eo goullou an ti evidon, ha lamet o deus diganin
Va daoulagad, dianket me ivez a-gevret ganti.
Rak-se e kildroan amañ-ahont, skeudheñvel e rankin
Bevañ, hag anster e seblant din abaoe pell an nemorant.

360

5

Festl a garfen; hogen 'vit petra ? ha kanañ gant ar re all,
Hogen din, ken digenvez, e ra diouer pep doueegezh.
Hennezh eo, hennezh va namm, me oar, dre-se ur mallozh
A seiz va nerzh hag a'm sko d' an traoñ bewech ma krogan ;
Ken e choman azezet e-pad an deiz, dilavar evel ar vugale,
Nemet un daerenn yen a ziwan liesoc'h c'hoazh eus va lagad :
Mantret on gant plant ar park ha kan an evned,
Dre ma 'z int kannaded ken laouen an nenboent ;
Hogen e'm bruska o skrijañ e koazh an heol bevaus,
Yen ha gaonac'h 'vel an noz o skediñ.

Ac'h ! ha noazh ha skarn 'vel murioù ur vac'h, an neñv a
Skourr ur bec'hiad a-us da 'm penn a stou.

6

A yaouankiz ! anav din gwechall e doare all, ne vi direet ken
Gant nep pedenn, biken ken ? hent ebet ne 'm degaso en-dro ?
Kenttonket evel an disakridi o selloù bervik,
Azezet koulskoude int ivez gwechall-gozh ouzh taol ar gwenva
Met war o gwalc'h a-benn nemeur, seurt kouvidi diroll a van,
Gwech amlavar, ha gwech morgousket dan gan an aezhennoù,
Dindan an douar e bleuñv, betek an deiz ma 'z int
Ivez, ar beñseidi, dre nerzh ur burzhud, rediet
Da zont en-dro da vale adarre war leton an tir.
Froud un anal nevet a dreuz doueheñvel ar gourwel splann,
Pa verv ar gouel, pa virvilh houl ar garantez
Taranoù ar stêr badaouet-bouilh gant an oabl, a groz,
Ken e tregern ar c'hondon, ken e ro an noz he zeñzorioù,
Ken e lugern eus strad ar gwazhioù an aour enkeviet.

361

7

Hogen te, a ziskouezas din neuze gant frealz hent ar Gened,
Ha me diskaret endeo dirazout er gaolhent,
Te, a'm c'helennas un deiz, entanet ha parfet,
Dilavar evel an doueoù, evit gwelout ar Meur ha kanañ dezho laouenoc'h,
Bugel an doueoù ! ha dont a rez a-wel din da'm c'hevarc'hañ 'vel gwechall,
Da 'm broudañ adarre, 'vel gwechall, d' an traoù uhelañ ?
Sell ! gouelañ ha klemm dirazout a rankan,
O soñjal en amzer haeloc'h, gant un ene mezhus.
Rak ken pell, ken pell e'm eus, boazet ouzhit, da glasket
En diank war hentoù blin ar bed,
Arc'houere laouen ! hogen en aner, ha bloavezhioù zo aet e-biou
Aba weljomp gant drouksant an abardaezioù o skediñ en hon tro.

8

Te nemedout zo dalc'het er goulou, harozez,
Gant da luc'h ha da c'houzañvegezh !
Morse n' emaut da-unan, laouen gant keneiled
Ma vleuniez parfet dindan roz ar bloaz ;
An Tad end-eeun, dre vanndoueezed o tennañ sioul o anal,
A bep tu a zave dit luskellerezioù tener.
Ya, sed hi a-grenn ! Dirazon c'hoazh e par evel gwechall
An Atenadez o tont davedon plarik.
Spered karadek ! evel ma kouezh da luc'h etre bediz,
Bennozh seder un tal habaskaet gant ar poell,
E tiogelez din, e lavarez din ma lavarinn d' ar re all,
Rak reoù all ivez n' henn kredont ket,
Ez eo neoazh al levenez divarveloc'h eget chal ha brouez,
Ez eus erfin un devezh aour bemdez c'hoazh.

362

9

Neuze deoc'h trugarez, neñvidi, rak diziwezh
Askre disammet, ar c'haner a c'hwezh en-dro e bedenn.
Pa savan ganeoc'h, p' emeon ganeoc'h war an uhel heoliet,
Un doue bevaer a gomz din a-greiz an neved.
Kenkoulz on mennet da vevañ ! Glasterañ ' ra endeo ! Lourennheñvel,
Menezioù argant Apollo a gas betek ennomp o galv !
Deus ! evel un hunvre e oa ! An eskell gwadek zo
Pareet endeo. Yaouankaet e vev an holl c'hoanagoù.
Kavout ar Meur zo kalz, neoazh e chom e-leizh da restañ, ha neb

A garas evel-se, ra gerzho, ret dezhañ, ra gerzho gant e hent d' an
Doueoù.
Hon ambrougit, c'hwi eurioù sakr ! c'hwi parfet,
Yaouank, a ! manit, drouksantoù nevet,
Aspedenn santel ! ha c'hwi entanoù ha c'hwi holl
Arc'houereed, a gar ar re en em gar ;
Manit ganimp ken ma kejimp war douar boutin dimp,
Du-hont m' eo prest an holl wenvidion da ziskenn,
Du-hont m' emañ an erered, ar stered, kannaded an Tad,
Du-hont m' emañ ar banndoueezed, harozed ha karantezed,
Du-hont pe emañ, war un enezenn o c'hlizhenniñ
M' o deus hon re-ni 'n em unanet da gentañ e liorzhoù e bleuñv,
M' edo ar c'hanoù ha m' eo kaer c'hoazh an nevez-amzerioù,
Ha ma teraou a-nevez ur bloaz eus hon ene.

Barzhoneg evit ur Vamm

Troet diwar labour ar barzh katalan RAMON SOLEY CETO

Mamm ! En abardaez-mañ o tistreiñ d' ar gêriadenn e'm eus kavet stered war va hent.

Diwallet 'm eus d' o flastrañ gant va zreid. Graet 'm eus un tamm distro.

Gwelet 'm eus e goueled didermen ar rannoùigoù kannder da vlev.

Ha 'm eus merzet ez eus ulmennoù eus va soñj gwenn hañval ouzh santadurioù war wenodennoù an douar.

I

Da garout a ran, Mamm, evel ma kar ar park an trouz ken kalet-se eus ar c'harr bleinet gant ur c'houer.

N'hoc'h eus ket e welet morse o vont en-dro gant e dren bepred ingal, dre an douaroù lodennet, o vont hag o tont, rust, oberiant, brokus ?

Gouzañv a ra ar glav, ar yenion, c'hwezh an avelioù, an heol ponner.

Er sioulded, gant habaskter, evel un embleustrer o c'houzañv amzer an arnod.

Met pa stag warnañ ar vulez pe ar marc'h, ar c'harr a adhev. Seblantout a ra dont da vezañ kizidik.

Evel pa vije bet un arc'houere hegarat eus ar menez, bet strobinellet e koad pe en houarn gant ar bloavezhioù.

Neuze ar c'harr a grog da hiboudiñ e gan a vuhez, kan al labour hag an douar. Se eo istor an den.

364

E anavezet en deus. Dougen 'ra etre e c'horzioù c'hwezenn ar c'hantvedoù, abaoe ma teraouas an den labourat an andred-se gant e ivinoù. Dougen a ra d' e rodoù grigoñs an eskern bruzhonet er parkoù-se gant al luc'hed hag ar reier. Dougen a ra en e goad levez ha poan-bev ar sklavourien hag an dud hanter-dieub o deus digoret betek hiziv hon douar.

Dre-se hiziv p' emañ ar sklavelezh o vont da steuziañ, ar c'hirri ivez a varv. Bez' e kred dezho o deus ar gwir da baouez a vezañ. Me ' gred int laouen, zoken ma seblant mantret o dremmoù.

Bez' int evel kozhni gouzañvet ganto re...

Ha ruilhal a reont c'hoazh ; ruilhal a raint betek an deiz diwezhañ o treinañ striv ur bobl a labour hag a stourm.

Mamm ! Pa 'm eus o gwelet o tremen e'm eus santet e save diouzh an douar un dason don eus o grigoñs.

Ne oa ket skiltr, na lemm ha poanius evel kantik ar c'harr.

Bez' e oa mouezh didermen ar frankiz emeur o teraouiñ meizout. Ar spi-se en deus

mouskanet an douar a-hed kement a gantvedoù.

Pa 'z kwelan o vale, Mamm ! Gant da gig flastret ha pa glevan klemm lemm da eskern e soñjan, Mamm, e treinez poan va fobl a-bezh.

Ha mont a rez o vale trema 'r pellder. Un deiz an dremmwel a'z lonko. An dremmwel o splannañ an heol o vervel. Met neuze e vennin klevout e'm douar tarzha meurdezus un allelouia.

Allelouia un azginivelezh didrec'hus.

20 a viz Here 1970.

Kinniget gant doujañs hag anaoudegezh vat da Roparz Hemon hanter vloaz zo war ar stern evel ur marc'h labour difaezhus. Yec'hed ha buhez hir dezhañ digant Doue evit brasañ mat hon bro Breizh.

A. DUVAL.

Salmoù Ernesto Cardenal

da Roparz HEMON
 a vould'has hent an treiñ
 dimp da c'hounit korvo eus al lennegezhioù estren ha da
 zigeriñ hon prenester war stuzioù ar bed holl.
 Breur TURIIV.

E Nikaragwa e voe ganet Ernesto CARDENAL, e Granada, e 1925. Mont a reas war e studioù e Mec'hiko hag e New-York. E 1956, ez eas da vanac'h da dTrappe Gethsemani ma voe Thomas Merton, ar barzh-manac'h, e vestr-nevezianted. Goude bezañ bet e Cuernavaca, Mec'hiko, Kolombia, e tistroas da Nikaragwa ma voe beleget (1965).

Emañ bremañ en Enez Solentiname, e diabarzh al Lenn-Veur. Eno en deus diazezet ur gumuniezh gant un nebeut keneiled ; ober a reont war-dro an enezidi; savet ez eus evite ur skol hag ur boliklinikenn.

Adalek e yaouankiz e oa dedennet gant ar varzhoniezh ; e New-York e tifennas un dezenn war varzhoniezh arnevez e vro. Sellet eo bremañ evel gwellañ nevezour ar varzhoniezh latin-amerikan war-lerc'h Pablo Neruda.

A-raok mont da vanac'h en doa kemeret perzh er stourm politikel, anavezet an handeadur hag ar vac'h. En abati, e veizas ez eo " kleiz " ha " dehou ", dispac'h ha diktatouriezh, darvoudoù speredel kent bezañ beziadoù politikel.

Dedennet eo bepred gant ar politikerezh ; gant daoulagad ar beleg ez a dezhañ avat. « Alies e kavan (gwrizioù an diktatouriezh) ennon-me (). Ennomp e vev an diktatouriezh. Ur beziad en hon ene eo ar vombezenn H. »

366

Gant yezh an ugentvet kantved eo dezhañ buhezañ ar salmoù. Ouzh Doue e c'harm ar barzh-beleg oc'h adkemer war gont e vro galv ar salmoù. Nikaragwa zo ur vro o stourm ma emañ an dienez, an azenerezh, ar gwaskerezh liesseurt en o gwashañ... Ernesto Cardenal a gan galloud Doue gant ar geizh ha gant kened an hollved ; diskuliañ a ra en e garmoù an diktatourion, ar gaouerezh kefridiel, ar bouereverezh, ar c'hampoù-bac'h.

Teurel a ra garm ar gorvoidi eus ar bed a-bezh, skeudennet gant Israel ar Skriturioù, trema an Neñv...

* * *

SALM 1 : Gwenn e ved an den

Gwenn e ved an den
 nad a ket diouzh sturiannoù ar Strollad
 nag en e zalc'hioù na vez ket
 na azez e-ser ar C'hangsterion
 nag e-ser ar Gadourion er C'huzul-brezel

Gwenn e ved an den na spi ket e vreur
 na flatr ket e genskoliad

Gwenn e ved an den
 na lenn ket ar belzoù-kenwerzh
 na selaou ket o skingomz
 na gred ket en o luganoù

Hemañ a vo evel ur wezenn o kreskiñ diwar ar c'han-dour.

367

SALM 5 : Selaou va arbennadenn

Va c'homzoù, ro skouarn dezhe, Doue,
 ha steud da 'm c'hlemmou
Selaou va arbennadenn
Rak n' out ket keneil d' an diktatourion
n' out ket diouzh tu o folitikerezh,
ar moederezh n' out ket levezonet gantañ
n' out ket kevrannet gant ar gangster

Gwirionder n' eus ket en o frezegoù
nag en o stlennadennoù

Ar peoc'h a embannont en o frezeg
ha kresk n' eus ken war o c'henderc'h brezel

Ar peoc'h a embannont e Divizadegoù ar Peoc'h
hag e kuzh e prientont ar brezel

O skingomz gaouiat a hud a-hed an noz

Karg eo o gwazvaou a steuñvoù torfedus
 a deuliadoù war enklaskoù reuzius

Met Te a'm dieubo diouzh o steuñvoù

Dre c'henou ar mindrailherezed e komzont
 ha baionetez eo o zeod...

O c'hastiz, â Zoue,
 bezant diskaret en o folitikerezh
had an dizurzh en o c'hounskridoù
 harz war o raklunioù

Da goulz ar c'hwitell-evezh
Te a vezo ganin
Te a vezo va goudor e deiz ar bombez

An neb na fiz ket war gaou o belzoù-kenwerzh
na war o stourmadoù bruderezh
 na war o stourmadoù dilennel

Te en bennig
Evel tankoù hobregonet
en-dro dezhañ emañ da garantez.

368

SALM 7 : Pella diouzhin, Aotrou

Pella diouzhin, Aotrou,
an S.S. an N.K.V.D. an F.B.I. ar G.N.

Pella diouzhin o c'huzulioù-brezel
konnar o barnerion hag o gwarded

Te, Doue, zo barner reizh ar riezoù
Te zo barner
o varn Maodierned ar Reizh

ha Leziou-Uhelañ ar Reizh

Va gwarez, Aotrou, diouzh ar breud farlotet
Gwarez an divroidi hag an harluidi
an damallidi war spierezh pe tarverezh
barnet d' ar galeoù

Armoù Doue, spontusoc'h ez int
eget an armoù derc'hanel !
Ar re a " spurj " ar re all
d' o zro a vo " spurjet "

Me avat a'z meulo pa 'z out reizh
hag e sonin dit e'm salmoù
e'm gwerzennoù

369

SALM 9 : Brudañ a rin, Doue, da vurzhusoù

Brudañ a rin, Doue, da vurzhusoù
ha seniñ dit gant salmoù
p' o deus tennet war-gil o Luoz
diskaret o beli gant ar c'halloudeion

Tennet kuit o skeudennoù, o delwenoù
hag o zaolenoù arem
karzhet o anv da holl viken
n' emañ ket o anv ken er c'helaouenoù
tremenet eo ar c'houn anezhe
nemet e-ser an hanezourion
Diverket kuit o anvioù diwar leurgêr ha straed
(gante o-unan edont lakaet)
Distrujet 'c'h eus o Strollad
rak Te a beurbad da renad dalbezh
ren ar Reizh anezhañ
da ren war renadoù an douar
an holl bobloù
ha gwarez d' an hini gwasket out-Te

Rak Te 'c'h eus koun eus o drouklazhioù
ne ankouaez ket garm ar reuzeudion

Sell warnon, Doue, er c'hamp-bac'h
troc'h an orjal
Eus dorioù an ankou va laka da sevel
ma kanin salmoù e dorioù Sion
ha ma lidin e Sion an deiz T

E vefont drastet gant o belladurioù dezhe
ha skarzhet gant o c'herreizh dezhe
Evel ma " spurjent " ar re all
e vefont " spurjet " ivez

An Aotrou Doue a zispenno o c'haderezhioù
hag en o bolz-kañv e vefont balzamet

370

Sav, â Doue,
ma ne vo ket an trec'h gant paotr e vedalenoù
rak ar gorvoidi ned int ket da vout ezkounet dalbezh

Aotrou Doue,
sko warne o ijinou spouronus

Ma ouezint-i n' eus met denion anezhe
ha neket Doueed !

Betek pegeit, Aotrou, e kuzhi ? (*)
An andoueidi a lavar n' eus ket ac'hanout
betek pegeit e vo an trec'h gant an diktatourion ?
Betek pegeit en devo mouezh o skingomz ?

Festoù a vez gante bep noz
ha ni, sellout gouleier o gouelioù ne reomp ken
Int-i zo gant o gwleziou
ha ni, emaomp er vac'h

Evite, ur ger difetis eo Doue
ul lugan eo ar REIZH
O diskleriadurioù d' ar Wask
zo lorb ha touell
O c'homzoù ur benveg-brudañ
ur benveg-gwaskañ
O rouedadoù-spiañ zo holl en-dro dimp
O mindrailherezed zo holl ouzhimp

Sav, â Zoue,
n' ankoua ket ar gorvoidi
Int-i a gav gante e padfont digastiz
Te a wel,
pa sellez hon bac'hioù
ennout e laka an handeed e fiziañs
ennout e vez an emzivad fiziet
bugale hon re lazhet

371

Torr, Aotrou Doue, o diwall kuzh
hag o C'huzulioù-brezel
ma nijo kuit o Luoz

Roue an holl viken ez out-Te
selaou a rez ouzh c'hoant ar geizh
hag ouzh garm an emzividi
hag e roez o gwir d' ar re dibourc'het
ar gorvoidi
ma ne c'hwezfont ket gant al lorc'h
al levierion
ar re a ra o beli.

(*) Evel-se e teraou ar salm 10 en hebraeg.

SALM 114-115 : Pa zeuas Israel eus ar getoioù

Pa zeuas Israel diouzh kampoù-bac'h Egipt
eus ar getoioù ma edomp dalc'het kloz
Ar menezioù a lamme evel meot
hag ar runioù evel oaned an deñved...

Neket evidomp, Doue, neket evidomp
henn gra evit klod da anv !

Perak e lavarfe an andoueidi
« Men emañ o Doue ? »

O savadelloù zo bleinerion bolitik
ha sterenoù skeudennva
- lunioù livet war skritelloù
 arz kenwerzhel -
Genou dezhe ha ne gomzont ket
daoulagad dezhe ha ne welont ket
divskouarn dezhe ha ne glevont ket
divfron dezhe ha ne c'hwesaont ket
Faltazioù o speredoù eo
difetisterioù naken !
Heñvel oute e vo o saverion
hag ar re a gred enne.

372

SALM 137 : E-tal stêrioù Babilon

E-tal stêrioù Babilon
edomp azezet ha ni o ouelañ
gant ar c'houn eus Sion
En ur arvestiñ skرابوù-oabl Babilon
ar gouleier o tamouezañ en avon
gouleier ar c'hluboù-noz ha barioù Babilon
hag en ur selaou o sonerezh
 ha ni o ouelañ

Ouzh haleg ar c'hlann
hon eus skourret hon c'hitaroù
oute stouet da ouelañ
 ha ni o ouelañ

Pa c'houlenne hon gwasterion
ur c'han diganimp
ur sonenn eus du-mañ
" sonenoù folklorek " Sion
Penaos en arallvro
kanañ kanoù Sion ?

Ra zisec'ho va zeod
ra zeuy ur c'hanker e'm genou
mard ez eus va c'houn
 Yerosalem !
ma ne savan Yerosalem
dreist d' o drantziz
ha d' o festoù

Babel dafaret gant bombez !
 Gwasterez !

Gwenn e ved an neb a skrapo da vugalennoù
 - krouadurion da arnodvaou -
d' o breviñ ouzh ar Roc'h !

Ha se eo a fell din ?

Diouzh sal ar gelennerion e sav ur fraoñvadeg divoas. Laouen eo dremm pep hini, sklerijennet gant un entan na weler ket alies war benn ur c'helenner. 12 eur 05 eo, eurvezh diwezhañ ar sizhun zo o paouez echuiñ. Evidon me, emañ, sur mat, e-touez ar re laouenañ. Ra yelo buan ar vugale fall a welan a-hed ar sizhun da hegasiñ un tammig o c'herent e-pad daou zevezh. Marteze e kompreno ar re-mañ e ve mat feskenañ o mibion hag o merc'hed speredek ur wech an amzer.

Emaon evit ar mare o komz gant div blac'h all - pep hini ac'hanomp prest da skampañ kuit war-du ur bed all a hañval kevrinus d'an div geneilez ; rak mar komz kalz ar gelennerion etrezo a-hed ar sizhun, ar « week-end » zo c'hoazh ul lodenn eus o buhez a chom kuzh. Mall ganin kemer an hent e kevarc'han va div vignonez gant ur « sulvezh mat » laouen ha boutin.

- « Trugarez, Brec'hed, kalz plijadur dit ivez e-pad ar « week-end ».

Mousc'hoarzhin a ran en ur vont kuit gant neuz an hini a oar en a-raok e vo brav forzh penaos ar sulvezh. Kemer a ran rod-stur va c'harr hag en hent !

Ar maeziou goude ar gêrig ma kelennan zo deuet glas en-dro gant an nevez-amzer hag an hent a heulian zo hed-ha-hed dezhañ gwez kuzhet o skourroù dindan vroñsoù tener ha fresk. Pegen lufus ez int ha diskuizhus evit an daoulagad dindan heol kreisteiz a lugern, ront ha plat, en oabl divlaz. Ober an eikont kilometr betek N. m' emañ o chom zo ur wir blijadur, distanus evel ur valeadenn, abaoe m' eo deuet brav an amzer, hag hiziv e hañval din plijusoc'h c'hoazh, marteze peogwir e'm eus tri devezh ehan. Mouskanañ a ran en ur vleniañ buan a-walc'h rak n' eus den war an hent d' an eur-mañ, hag evel un diskan e teu da'm spered ar gerioù-mañ :

374

« Pegen brav e vo an tri devezh a zeu ma c'hellin chom er gêr, sioul, gant Mael. »

Hag e klaskan ijinañ petra e vo an tri devezh-se. Brav eo an amzer. Tu a vo da vont da bourmen. Met ne blij ket da vMael mont da bourmen. Neuze, petra ? graet e vo un dra all, plijus forzh penaos. Petra a blij da vMael ? ar mor ? ar c'hoad ? ar c'hoariva ? mont da veajiñ e-pad daou zevezh pe dri, evel ma 'm eus c'hoant abaoe pell, war ribl ar mor e vefe ken plijus, diouzh an noz, hon daou, ez afemp da vale war an draezhenn hag ar reier, klevet e vefe bourbouilh sioulik ha flour ar gwagennoù o sankañ en traezh sec'h, santet c'hwezh kreñv ha yac'h ar bezhin, ar c'hregin hag holl loened ar mor. Met, nann ! Arabat eo huñvreal, kement-se ne blij ket da vMael. Oabl glas, broñsoù tener pe get, e gwirionez n' eus ket kalz tra a blij dezhañ er-maez eus e labour a emsaver. Emsaver eo, ha me, n' ouzon ket re evit ar mare hag emsaver ez on pe gwreg un emsaver nemetken. Ent fetis, se a dalvez dreist-holl ez eo berzet ouzhimp plijadurioù ar mor, ar c'hoadeier, ar beajoù, ar c'hoariva h.a. Er mare diwezhañ ez eus bepred ul lizher da skrivañ, ur pennad da studiañ pe da skriverezañ, ur gentel da sevel, pe tud da welout, a vir ouzhimp a vont kuit. Met, nann ! Ne zegemeran ket se. Yaouank on, ha ne fell ket din tremen ar bloavezhioù brav-se stouet war ur skriverez. Pal ar vuhez, eme vMael alies, ned eo ket dre ret kemer plijadur hag ober traoù fentus. Re e'm eus klevet ar rimadell-se. Neuze, perak n' on ket dimezet gant ur paotr na garen ket, evit va finijenn - hag e hini ?

An tri devezh-se ne dremenint ket evel-se. Armoù a'm eus hag en em gannañ a rin. Gwelet e vo piv a drec'ho. Adpignet va levenez gant mennoz an emgann, e pouezan war ar buanaer evit degouezhout an abretañ gwellañ war an dachenn.

Nepell diouzh N. emañ met ar c'hilometroù kasasañ ez eo : kirri-samm a gaver eno bepred. Setu... ur c'harr-samm tremenet, un eil, un trede. An hent zo din. Tiez bras Kerinou a spurmanter war an oabl glas. Treiñ a ran a-gleiz ; ar gwir zo din da dremen a-raok an holl, ha gwelloc'h eo d' ar re all chom a-sav ouzh an arouez " Stop ", rak n' on ket techet d' o lezel da dremen. Ur plas zo evidon dres dirak an ti. Seniñ a ran en traoñ evit lavarout da vMael emañ o tont, ha pignat buan tre gant an diri, laouen ouzh e welout en-dro. Va gortoz a ra e-kichen an nor digor, mat en em santan en e zivrec'h hag e bokoù zo bepred ken dous da'm dremm.

375

« Ne 'm eus ket kentelioù goude merenn, Brec'hed, ni c'halla chom a-gevret. »

Ar gwir a oa ganin pa 'm boa spi, chañsoù a'm eus da gaout va beajig.

- « Petra a ri, neuze, ma ne 'c'h eus ket kentelioù ? »

- « Ul lizher a'm eus da skrivañ. Hir e vo.

Gortoz a raen an dra-se. Ret e vo enebañ, ha buan.

- « Petra a ri, te, Brec'hed ? »

Ar wech-mañ, ne c'hwitin ket evit diskouez va soñj.

- « Netra, ne rin netra. Me zo e vakañsoù. Ne rin ket dreist-holl ar pezh a 'c'h eus c'hoant a rafen : ne fell din na skriverezañ, na reizhañ poelladennoù, na skrivañ, na studiañ un oberenn. Da gentañ ez in e kêr d' ober kefridioù, ne 'm eus ket gwelet ar stalioù abaoe pell tre. »

Met ned eo ket aes enebañ ouzh Mael, rak en un doare souezhus e sell ouzh ar c'hudennoù. E respont ned eo ket an hini a c'hortozen.

- « Ne fell ket din da rediañ d' ober netra. Ma ne fell ket dit skriverezañ, ma ne 'c'h eus ket ezhommskrivañ, arabat henn ober. »

Ezhomm ? Ne fell ket din kregiñ er gudenn dre ar penn-se, neuze e tavan. Met o vont kuit gant ur baner evit al legumaj hag un doug-moneiz leuniet mat evit bastañ da 'm ezhommoù-me, n' on ket dilaouen, rak plantet e'm eus ar peul kentañ war hent an dieubidigezh.

Ned eo ket displijus bezañ e kêr, met tomm a zeu din buan tre hag ur bern tud ez eus. Ne vern ! N' on ket dilaouen da « goll va amzer » o klask ur saeig hañv a glotfe gant va c'hoantoù, ur saeig evit mont war vord ar mor, evel just.

Pa zistroan d' hon c'hêr ned eo ket echu c'hoazh al lizher pouezus. Ret eo dibab mat pep ger, n' eo ket 'ta, ha diwall da heñchañ fall ar re yaouank-mañ dre un diouer a evezh. Lonkañ a ran va soñjoù goapaus hag e hastan da aozañ ur pred plijus. Ne zisplij ket da vMael ur saladenn vras ha fresk gant tomatez, irvin-ruz, togoù-touseg pa 'z eo tomm an amzer ; ha peseurt paotr ne vefe ket teneraet gant boued aozet mat ha kinniget brav ? An daol c'hlas teñval gant an daou " set " ruz hag an asiedoù pri zo un daolenn blijus d' an daoulagad. Ar bier zo fresk met ket re yen. Prest eo pep tra.

375

- « Mael, dont a ri ouzh taol ? »

Fiñvadenn ebet. Evel boaz e vo ret din gervel dek gwech a-raok ma teuy. Met va mouezh a chom dous betek ar fin, ha se ned eo ket tre ar boaz.

Saourus eo ar saladenn, emichañs, rak Mael ne zistag ket ur ger. Un arouez vat eo. En derou e vezen chalet...

Mall zo ganin ma ve echu ar pred rak emañ e soñj kregiñ gant va emgann fenoz. Klouar eo an aer, tu vo da azezañ war ar pondalez. Lakaat a rin ar bladenn gant Sibelius a blij dezhañ kement. Lennet 'm eus tu bennak e oa un aer glouar, ur sonerezh flour... hag ur wreg plijus peadra da grouiñ un nozvezh sioul hag evurus, zoken en Emsav.

Er gwele e choman dihun, strafuilhet gant an nozvezh a zo o paouez tremen. Plijus e voe. Ganin eo chomet Mael e-lec'h mont da labourat. Komzet hon eus un tammig met dreist-holl lezet hon mennoziou da vezañ luskellet gant an avelig flour a vire ouzh an amzer a vezañ touforek. Evit Mael, anat, e oa ur ster gant an nozvezh-se. A-hed an endervezh en doa labourer, warc'hoazh e labourfe en-dro. Un doare eo bet da dennañ e anal hag ivez da adkregiñ gwelloc'h warc'hoazh. Met evidon ? Ha se eo a fell din, ur vuhez a ve un nozvezh plijus divent, sioul, eürus, o soñjal e netra, oc'h en em lezel da vevañ ? Nann, ned eo ket se, hag henozh eo bet darbet din meur a wech komz eus un nebeudig tud hon eus da labourat ganto, komz ivez eus ar pennad a'm eus da sevel. Ul liamm zo moarvat etre an aergelc'h hag ar c'hoant a'm eus pe na 'm eus ket da labourat en Emsav. Ul liamm zo moarvat ivez etre an nozvezh war ar pondalez hag ar vakañsoù war ar maez a fell din kaout. Ret eo din kompren evit displegañ da vMael. Pouezus eo evidon, pouezus eo evidomp hon-daou.

Antronoz heure en em gavan c'hoazh er gegin o prientiñ evit merenn ur c'hilhog-mezv (*). Ar frond zo dispar ; debriñ a raimp er sal gant an asiedoù, ar forc'higelloù, ar c'hontilli bravañ. Un dudi eo evidon gwelout un daol dreset en doare-se. Braventez eo ha ne c'hell ket bezañ fall. Dreist eo kavet ar c'hilhog-mezv gant Mael, dreist e pep keñver.

(*) meuz anvet « coq au vin » gant ar C'hallaoued.

377

A-benn ar fin setu un dra ma vimp a-du hon daou warnañ: pouezus eo evit ur paotr kaout ur wreg a oar ober kegin. Evel-se eo bet kinniget a-viskoazh ar gwaz d' ar plac'hed yaouank ; un emzalc'h eeun eo a glot mat tre gant ar c'hoant da vont e vakañsoù. Ha leun a spi e c'houlennan :

- Laouen out peogwir e'm eus graet dit ur c'hilhog-mezv ?

- Ya, met laouenoc'h e vijen bet mar 'z pije graet un tamm kig poazhet e pemp munutenn ha mar 'z pije skrivet pe lennet.

Setu en-dro an diforc'h, an enebiezh, an islonk etrezomp. Aozañ boued a blij din ha ne 'm eus ket ar gwir d' henn ober ; mont e vakañsoù, beajiñ a blij din hag ez eo dic'hallus. Ret e ve din, pa zistroan eus al lise, kemer diouzhtu ul levr pe ur c'haier, ha lenn, skrivañ, studiañ betek an noz, hag heñvel evit ar sulvezhioù. Ar mare-se a zibab Mael evit lavarout din e rank vont da B. warc'hoazh. Ul lizher en deus degemeret a c'houlenn hag e c'hallfe mont di evit un emvod. Evel just, gallout a ra. Labour en deus, skuizh eo, met gallout a ra. Ha fellout a ra din mont gantañ ? Nann, ne fell ket din. Ne fello ket din mont e nep lec'h adal hiziv. Prometet en doa din mont da R. an devezh-se, un doare e oa d'e zesachañ er-maez evit ur wech ha kalz a c'hortozen eus ar valeadenn-se. Leñvañ a ran gant ar fulor pe an dristidigezh, n' ouzon ket re. Ne gomprenan ket penaos en em adkavomp ken pell an eil diouzh egile, ne gomprenan ket ar pezh a ra, ne gomprenan ket ar pezh a ran nag ar pezh a fell din.

Antronoz eo aet kuit, imoret rak nac'hañ a ran mont hiviziken da gement emvod a vo. Koulskoude eo gwelloc'h din chom er gêr ha klask diskoulmañ ar gudenn ma veskan enni an ehanou, ar saeoù, labour dizehan Mael hag ivez, daoust da bep tra, an aon a'm eus da c'hwitañ war un dra bennak, da dremen e-biou d' ar pezh a zlean ober. Rak, soñj a'm eus eus an endervezh tremenet e kêr gant ur geneilez nevez 'zo ; evit klask ur gwiskamant e oa. A-hed an amzer o kerzhout er straedoù, o lavarout traoùigoù, ouzh he selaou o kontañ istor pemdeziek he buhez

graet gant baleadennoù, dañsoù, saeoù, e teuen trist ouzh trist, hep spi ha tost heuget. Nann, ned eo ket se a fell din. Ha koulskoude, soñj a'm eus ivez eus ar beurevezh ma pignen betek al lise. Chomet on a-sav evit kutuilhañ ur blantenn flour, tommet gant an heol, a oa ganti an hevelep frond ha hini ar fanouilh hag an aniz. Ne 'm boa ket santet ar frond-se abaoe dek vloaz, hag ouzh e glevout en-dro e ouien e oa un dra pouezus evidon. Dastumet 'm eus un tamm eus ar blantenn-se e'm sac'h-skol evit e ziskouez da vMael diouzh an noz ha displegañ dezhañ e'm boa ezhomm e c'hwezhañ evit bezañ me.

378

Nozvezh dec'h a gounaan ivez ma 'm eus bet c'hoant meur a wech komz « eus an Emsav » ha war un dro ma oan eürus bennozh d' an aer glouar, d' ar sonerezh. Ha dreist pep tra va c'hoant kreñv tre da vont e vakañsoù evel pa ve un afer a vuhez pe a varv. Ne zisoñjan ket kennebeut ar mennoz a'm eus abaoe bremaik a-zivout ur paotr ma labouromp gantañ : ret e vo din lavarout da vMael ne vez ket graet a-walc'h war e dro, e vo ret reiñ dezhañ pennadoù e galleg da lenn.

Ret eo din kavout al liammoù etre pep tra evit ma ve d' hon buhez diazezoù start. Pa zistroy Mael e tisplegin dezhañ. Diaes a-walc'h e vo moarvat.

Hogen p' en em gavan dirazañ, un tammig skuizh gant an hent met prest evel boaz da selaou ha da gompren ez eo aesoc'h. Iskis eo pegen aes e c'hallan henozh displegañ dezhañ ar pezh en deus hon strafuilhet e-pad meur a viz. Displegañ a ran penaos e'm eus nerzhoù evit lenn oberennoù, o studiañ, sevel pennadoù warno, penaos zoken, hag ar pep pouezusañ eo evidon, e'm eus marteze nerzhoù evit skrivañ. Met, hag ar pep diaesañ eo da zisplegañ fraezh, ezhomm a'm eus eus mareadoù a hañval bezañ marv, ur bourmenadenn war ar maez, un nozvezh evit selaou trouz ar mor ha klevout ar c'hwezhoù, un endervezh evit dibab ur sae, ur beurevezh tommheoliet o lenn goustad ur romant...

Ezhomm a'm eus eus kement-se evit leuniañ va nerzhoù, setu perak, war ar pondalez an nozvezh all e'm eus bet c'hoant komz eus an Emsav : ma ne 'm eus ket eus ar mareadoù-se n' on ket me ha ne c'hallan ober netra. Mael o selaou en deus poan moarvat da gompren : e nerzhoù dezhañ a hañval en em leuniañ dre al labour. Warc'hoazh, pe a-benn miz, pe diwezhatoc'h c'hoazh - rak Mael ne respont nepred buan - e roy din respontoù a stigno ar gudenn fraeshoc'h.

Ur sizhunvezh dispac'h

- Yann ! Deus 'ta da zebriñ ! Emañ ar soubenn-laezh en asiedoù !

- Ya karedig, dont a ran.

N' eo ket ul labour bihan adlivañ ur gegin, nann feiz, hogen brav e vo goude gant ar pentur gwalc'hadus-se. Kavet 'm eus ul liv dereat, glas-gwer. Hep an harz-labour n' ouzon ket pegoulz hor bize bet amzer d' henn ober.

- Yann ! Dont a rez da zebriñ pe get ? Me zo ' vont da vroc'hañ !

- Ya ! Ya ! Gortoz un tammig c'hoazh, amzer da echuiñ korn an nor !

- Nann ! Goulou vo warc'hoazh. Sell ouzh an eur, trawalc'h hon eus labouret evit hiziv. Skuizh-marv on. Debriñ a ran ha mont da gousket diouzhtu goude, dit neuze d' en em zibab gant da soubenn, zoken mar bez yen. Ha gwazh e se evidout.

- Mat ! Mat ! Dont a ran.

Eliaza n'eo ket ur wreg fall, pell ac'hano, hogen ne gar ket gortoz, evel-se emañ, ne c'hallan ket he c'hemmañ bremañ.

Dring ! Dring !

- A ? Piv a zeu d' hon direnkañ d' an eur-mañ ha da virout ouzhimp a vont da gousket ? Da fazi eo, dre forzh daleañ !

Yves Dupré e oa, ur paotr a laboure ganin e gwazadur an tredan, ur Gall eus ar Mayenne. Gwenvenez zo ken bras ha strad va godell, hogen Gallaoued zo e pep lec'h, klemmo neb a garo. Ne oa ket ar mare da dabutal war se. Un den hegarat e oa Yves Dupré, e di ne oa ket pell diouzh hon hini.

380

- Noz vat deoc'h ! Digarezit, ho tirenkañ a ran gant ho koan.

- Nann, nann, tamm ebet ! Deuit tre, m' ho ped.

Na gaouier eo ar merc'hed !

- Va soñj a'm eus graet seniñ pa 'm eus gwelet goulou en ti.

- Ne ra mann, deus da azezañ ; ur bannac'h a gemeri ganimp ?

- Nann, trugarez. Re a'm eus evet endeo gant ar skolaerion, paotred an ti ha tud all en harz-labour, evel Joz Alan...

- A ! Hag a nevez ?

- Netra avat evit an harz-labour. Breutadeg zo bet, dreist-holl diwar-benn heuliadoù an ec'hwel evit ar boblañs. N' eus mui trelosk evit ar c'hirri, n' eus mui na sukr na danvezioù all er stalioù. Tud 'zo o deus berniet pourvezioù, atav an hevelep re, ha bremañ n' eus mui netra evit ar re all, dreist-holl ar gozhidi. Setu perak hon eus graet hon mennoz sevel ur poellgor harz-labour o vodañ derc'houezourion an holl c'hweluniadoù a-benn levezonañ war poellgor harz-labour Naoned ha lakaat dic'hronnañ ur gargad trelosk, an trelosk dreist-holl,

ha mar bez tu an danvezioù all.

- Un dra vat e ve, hogen bez' ez eus paotred aheurtet groñs e poellgorioù 'zo.

- Ya, me oar, hogen n' eus riskl ebet oc'h ober un taol-arnod.

- Nann, evel just. Neuze penaos e vo savet ar poellgor-se ?

- Un emvod vo warc'hoazh er maerdi. Goulennet en deus an Aotrou Beynat an aotre digant ar sekretour. An holl dud en harz-labour zo pedet da zont. Aet eur da welout ar skolaerion brevez ha paotred ar post. Dont a rit warc'hoazh ?

- Ya 'vat ! Da bet eur e vo ?

- Da nav eur. Noz vat deoc'h, ret eo din distreiñ d' ar gêr.

- Ur bannac'h koulskoude ?

- Tra. Diwezhat eo hag emañ va gwreg ouzh va gortoz. 'Benn arc'hoazh !

- 'Benn arc'hoazh, Yves.

381

Nav eur ha kard, atav gant dale. Leun oa sal vras ar maerdi. Er penn pellañ, ouzh an daol goloet gant ar pallenn gwer, edo an Aotrou Beynat o kadoriadañ, ur Gall c'hoazh, hogen n' eo ket forzh piv, rener ar CEG, mar plij. Kemeret en deus kador-vrec'h an Aotrou Maer. Bez' e tle bezañ leun en e vragoù hiziv, eñ hag a oa bet kaset da sutal brulu daou vloaz 'zo pa c'hortoze bezañ dilennet - peadra da labennañ evit an dud warc'hoazh. Aze ' oa tud ar post, merc'hed an dorikelloù dreist-holl, rak paotred al lizheroù a nac'he ober ec'hwel, tud an telldi, paotred an tredan, ar skolaerion, re ar skolioù Stad ha re ar skolioù prevez gant an Tad Pikou rener skol Sant-Mikael en o zouez, ha zoken ar c'hoarezed eus skol Santez-Maria en o c'horn. Piv en dije kredet gwelout kement-se dek vloaz 'zo ? Sekretour ar maerdi a bourmene e reor tev etre ar c'hadorioù en ur skrivañ notennoù war ur c'haier. Degouezhet eo er maerdi pemzek vloaz 'zo, treut evel ur c'hilhog ha dic'hoarzh evel ur vikel, bremañ ez eo ken lart hag ur porc'hell hag e c'hoari ar pennoù bras gant an notered e Leti ar C'henwerzh, mat e tle bezañ ar plas. Ur Gall eo ivez, ur Vandead ar wech-mañ, unan etre reoù all, rak an dud-se zo oc'h aloubiñ ar vro hag o lakaat o fri e pep lec'h. N' o deus ket a-walc'h gant Naoned, bremañ e pignont betek amañ. Emañ Gwenvenez o tont da vezañ kêr vras.

Stardañ a ris un nebeut dornioù en-dro din. Unan a zivegas din ur « salud kamarad Mikael ! » Ar c'hiz oa d' ar « c'hamarad ». Kemer a ris ur gador.

An Aotrou Beynat a zisplege pezh a oa bet lavaret din en derc'hent gant Yves Dupré, stad an traoù d' an ampoent, petra a c'hallfe bezañ graet gant ur poellgor harz-labour hag ar ret ma oa sevel unan. Goulennet e voe digant pep c'hweluniad dileuriañ daou zerc'houezour. Pep hini en em guzulias, ha buan e voe graet an dibaboù : ar CGT a zileurias Joz Alan eus an telldi ha Georges Petiteau ur Vandead eus gwazadur an tredan, FO Yves Dupré hag an Itron Roue eus ar post, ar skolaerion-Stad an Itron Meur ha Pêr Gwazdoue, ar skolaerion-Stad izili ar CFDT Olier ha Herve. Jord Killi eus gwazadur an Hentoù-ha-Pontoù a voe dilennet gant ar re nann-c'hweluniadet. Evit ar CFDT, c'hweluniad kilstourmer mard eus unan ha gwerzhet d' ar gevalaourion hervez darn, ne voe ket diaes ober un dibab, ne oa nemet daou zen : an Itron Brewen eus an telldi ha me.

382

Ne garan ket ar c'hweluniad-se muioc'h eget ar re all, an holl anezho a gemer o urzhioù e Paris ; nann, ne voe nemet dre zegouezh. Pa grogis da labourat e gwazadur an tredan e klevis a bep tu : « Ret eo dit emezelañ en ur c'hweluniad, un dlead eo e-keñver ar re all, ha mar fell dit sevel uheloc'h e karg e vo aesoc'h ». Mat, emzelomp enta, ha serjanted an tuta da zont da ginnig

din o marc'hadourezh. Evit lavarout gwir e teuas unan dreist-holl da 'm bouzariñ gant damkaniezh ar varksouriezh, hogen o welout ne zeufe ket a-benn da 'm gounit d' e vennoziou e roas din e ali, mar dibabfen ur c'hweluniad estreget e hini, da emezelañ er CFDT, an eil dre niver e izili e gwazadur an tredan Bro-Naoned. Gwelloc'h e vefe evit an efedusted eget gant ur strollad disteroc'h, hogen, hervezañ, dreist-holl en abeg da 'm labour, a renen e darempred gant dastumva isrann Blaen, a vaste danvez ha dafar da gevrenn Gwenvenez. E penn an dastumvase e oa un atebeg c'hweluniadel eus ar CFDT. Ar brud a rede e oa ur penn kalet anezhañ hag evit bezañ servijet mat gantañ e oa gwelloc'h bezañ ezel en e c'hweluniad. N' ouzon ket ha gwir e oa pe lavaret gant an desped, hogen evidon e oa ur paotr gant mennoziou breizhek tost da 'm re hag emezelañ a ris en e c'hweluniad hep klask pelloc'h. Bloaz hanter goude, skuizh gant gwazadur an tredan, ez eas ar paotr da glask chañs da Amerika. Neuze e teuas ar c'hamarad serjant tutaer da 'm gwelout adarre : « Bremañ m' eo aet kuit da vignon kofig, deus ganimp, ne 'c'h eus mui abeg ebet da chom er c'hweluniad brein-se ». Ne ouien ket pehini oa ar breinañ, hag o vezañ ma ne 'm boa ket c'hoant da c'hoari ar furlukin war ar marc'had e chomis e-lec'h m' edon.

Ur wech dilennet an derc'houezerion c'hweluniadel e voemp pedet d' en em vodañ en ur burev a-gostez da zibab ur c'hadoriad hag un iskadoriad. Neuze e voe ar c'hoari bras gant kalz ardoù ha sevenderioù, pep hini o tiogeliñ ne oa ket dellezek eus seurt kefridi. Neuze enor d' ar merc'hed ! Nac'h a reas an Itron Brewen avat, start ha seven, ha kas an dorzh da Joz Alan, he c'henvreur eus an telli : « Aotrou Alan, c'hwi eo a zo an den a-zoare evit an dra-se ». Gerioù pilpous en he genou pa ouie an holl e kasae Joz Alan, eñ komunour daonet ha hi kentoc'h logodenn iliz ha kuzulierez-kêr ouzhpenn, hogen c'hwezhañ a rae spered miz Mae ! Joz Alan a nac'has d' e dro, o treiñ ar re all warnon. « A nann ! Trawalc'h endeo bezañ er poellgor. Ni n' omp nemet daou eus hon c'hweluniad, kemerit unan eus ur c'hweluniad derc'houezusoc'h. » Echuiñ a ris, o soñjal er gegin da adlivañ : « Arabat deoc'h kontañ warnon ».

383

« Ne sammo ket ar c'hadoriad an holl atebegezh, » a lavaras Joz Alan, « ret eo lakaat daou anv, evit ar furm nemetken. »

Ya, kan bepred va labous, da welout e vo ! Hag an holl da bouezañ warnon, ur gwir toull gwesped an emvod-se. Hogen ret e oa disoc'hañ a-benn ar fin.

« Mat, a-du emeon evit bezañ kadoriad gant ma asanto Joz Alan bezañ iskadoriad. » Pezh a reas.

Distreiñ a rejomp d' ar sal vras gant ar re all hag e kemerjomp plas a-dreñv ar pallenn gwer, me e-barzh kadorvrec'h an Aotrou Maer ha Joz Alan e'm c'hichen. Ne oa ket diaes bezañ kadoriad, hag o vezañ ma 'm boa graet va mennoz chom hep re gemer perzh er poellgor-mañ e c'houlennis digant an iskadoriad kenderc'hel gant ar breud, pezh a c'hortoze moarvat o vezañ ma oa gantañ ur raktres eus al labour.

Divizet e voe gervel war ar boblañs evit ar sukr, d' ar re o doa graet pourvezioù reiñ un nebeut d' ar re ezhommekañ. Evit an trelosk e voe anvet tri den, en o zouez an Aotrou Beynat, gant kefridi da vont da Naoned en endervezh, ha d' en em lakaat e darempred gant poellgor harz-labour ar gêr evit dirouestlañ ar gudenn. Un danevellskrid eus an emvod a voe roet d' ar sekretour da skritellañ ouzh dor ar maerdi hag embannet er straedoù gant ar gward-maezioù.

D' an ampoent e tegouezhas an Aotrou Maer, Herri Kabell-Touseg eus Koad ar Bleunioù, bet koronal en arme c'hall, gant ar c'heloù diwezhañ. Edo o paouez pellgomz da isprefed Kastellvrient ha gouezet digantañ e oa dic'hallus kaout an disterañ takenn drelosk, ec'hwelerion purerezh Donz o nac'h atav kargañ ar c'hirri-beol. Hetiñ a reas dimp evelkent dont a-benn gwelloc'h eget an isprefed, hogen diskredik e chomas.

Divizet e voe strolañ izili ar poellgor da nav eur antronoz hag en deizioù da heul, ha divodet e voe an dud. A-feur ma kuitaent ar maerdi ez aent

da leuniañ an tavarnioù tro-dro, c'hoant dezho freskaat o gourlañchenn ha latennañ a-zivout an darvoudoù.

384

Antronoz. Nav eur er maerdi. Emvod ar poellgor.

Da gentañ e voe lennet danevell an dud kaset da Naoned evit dic'hronnañ ur gargad trelosk. Goude un hir a vreuradeg diaes ha tenn e maerdi Naoned, e voe roet dezho un aotre-tremen evit ur c'harr-beol pemzek mil litrad da gemer e purerezh Donz. Hent o doa graet betek eno ha prometet e oa bet dezho e tegouezhfe ar c'harr-beol war-dro teir eur goude kreisteiz e Gwenvenez. Evit ar peurrest, ne oa mui nemet gortoz. Tud a zeuas koulskoude da reiñ un nebeut pakadoù sukr, ha tu e voe evel-se da skoazellañ ar re baourañ. O vezañ ma ne oa mui netra d' ober a-raok ma ve degouezhet ar c'harr-beol, ez eas pep hini diouzh e du, ha me da bentañ adarre.

Da deir eur ha kard, turmud bras er straedoù : erruet oa ar c'harr-beol. Tizh bras warnon e lammis war va marc'h-houarn. Ar c'hiz anezho oa deuet en-dro. Tennet e vezent eus ar sanailhoù, diboultrennet ha takonet well-wazh. Mont a ris da gentañ d' ar stal-strilheoul ma tlee an trelosk bezañ diskarget. Tabut oa endeo etre ec'hwelerion ha tud eus ar vourc'h a felle dezho kaout strilheoul. N' edo ket ar merour eno, ne oa nemet ur vatezh yaouank war-nes pennfolliñ gant ar darvoudoù. Evit troc'hañ berr d' an tabut en doa Georges Petiteau kemeret alc'houez ar blomenn hag e gaset gantañ ar maerdi. Redek a ris di da 'm zro. An Aotrou Maer oa gant an daou eilmaer, izili all ar poellgor a zegouezhas un tammig goude. Ar maer hon pedas da azezañ en-dro d' ar pallenn gwer, - e ballenn gwer - hag e gador-vrec'h a adkavas. Ne dlee ket bezañ laouen da zivizout ganimp dre redi, hogen n' henn diskouezas ket. Ur pellskrid en doa bet digant an isprefed a-zivout dasparzhadur an trelosk o resizañ e oa ret e virout evit ar steuñv-difrae evit ar yec'hed hag ar bevañs. Graet en doa da sekretour ar maerdi prientiñ ur roll eus holl vezeion hag apotikerion ar c'hanton, ma c'hallfent kaout strilheoul er stal nemeti a vefe digoret, ha diwar madennoù sinet gant ar maer, - pe gant un ezel eus ar poellgor. Ar maer a blegas, diaes ma oa dezhañ ober a-hend-all. A-fet ar bevañs ne ve grataet strilheoul nemet evit mont d' e gerc'hat. Takenn ebet ne ve roet d' ar genwerzhourion evit o zroiadoù war ar maez.

Ar sekretour a zegasas ur strobad madennoù merket gant siell ar maerdi, ar maer a sinas un niver anezho hag a lezas ar peurrest gant ar poellgor. Echu oa an emvod.

385

Mont a reas an Aotrou Maer d' e aferioù all, skañvoc'h e spered o c'houzout e oa diluziet ar gudenn evit an ampoent. An Aotrou Gwazeg, kentañ eilmaer, a yeas gant daou skolaer - Stad ha prevez - da zaskoriñ da verour ar stal-strilheoul alc'houez e blomenn, ha da zisplegañ dezhañ pezh a oa bet divizet. Peurrest ar poellgor, skoret gant an Aotrou Penkastell, adeilmaer, a grogas da reiñ madennoù. Kalzig a dud a c'hortoze abaoe ur pennadig, kenwerzhourion dreist-holl, ha daou vezeg a zeuas evit echuiñ.

E toull dor ar maerdi e kejjomp gant un tolpad ec'hwelerion, en o zouez Itronezed Ar Roue hag Ar Meur hag ar skolaerion Stad o vreuradeg a vouezh izel :

- Iset eo an dud a-enep dimp. Lavarout a reer e pep lec'h hon eus kemeret ar maerdi hag e fell dimp gorren ar banniel ruz.

- Tud zo deut da gunujenniñ va gwaz, eme an Itron Ar Roue.

- Gourdrouzoù zo savet a-enep da Joz Alan, eme unan all.

- Pelec'h emañ ?... Petra zo c'hoarvezet gantañ ? Merzet 'm boa n' edo ket ganimp o vreuradeg gant ar maer.

- Tud zo deut e-pad an noz da vastariñ e di gant luganoù kunujennus, ha lakaet o deus ur vriad plouz war an treuzoù gant ur voestad enaouidennoù, hag ur skritell o lavarout e ve plantet an tan en e di ma ne chomfe ket sioul. Setu perak eo aet da welout ar maer.

Perak n' en doa rannet grik a-zivout se ?

- Emañ ivez an Aotrou Hogosfall gant e vab-kaer o kontañ e pep lec'h e fell da dud ar poellgor mirout an trelosk evit an ec'hwelerion ; tabut, zo bet en-dro d' ar stal-strilheoul en deus gwerzhed daou vloaz 'zo da Jili Beleg.

- En abeg da alc'houez ar blomenn eo moarvat.

- Ret eo dimp en em vodañ fenoz, eme an Itron Ar Roue, da welout hag embann a rafemp war ar c'helaouennoù ur gemenadenn a zisplegfe pezh omp mennet d' ober. Mat e ve mont da bediñ ar re all, dreist-holl an Itron Brewen, an Tad Pikou hag ar skolaerion brevez.

Divizet e voe en em gavout e sal ar gouelioù da eizh eur hanter. Ac'hanta, ne vo ket c'hoazh fenoz e c'hellin adkregiñ er gwispon. Eliaza zo vont da vroc'hañ a-benn ar fin. Ur gwir torr-penn e teu da vezañ ar poellgor milliget-se !

386

Tenn ha fentus war un dro e voe an emvod. Diouzh un tu e oa ar re gleiz, strollet en-dro d' ar skolaerion-Stad, darev da zilezel pep tra a-raok ma ve lakaet an hu warnomp, diouzh an tu all ar re zehou, strollet en-dro d' an Tad Pikou hag ar skolaerion brevez a c'houlenne er c'hontrol ma ve kendalc'het gant ar poellgor harz-labour evit diskouez d' an dud e oamp mennet da skoazellañ ha tra ken.

An Itron Brewen a zalc'has da bismigañ war anvad ar poellgor. Edo a-du evit sevel ur poellgor kenskoazell ha ket ur poellgor harz-labour, a vefe degemeret fall gant an dud, hervezi. An Tad Pikou a zisklerias e vefe tud forzh penaos da gavout abeg er pezh a rafemp e doare pe zoare. A-benn ar fin en em gavas an holl a-unvouezh evit sevel ar gemennadenn goulennet gant an Itron Roue. Prientet he doa ur raktres a voe breutaet ha gwellaet. Neuze e c'houlennas an tu kleiz digant an Tad Pikou adaozañ ar skrid. Hep ober re a ardoù, o kavout koulskoude e raed re a stad anezhañ en noz-se, e sevenas ar gefridi fiziet ennañ en ur chaokat e gorn-butun evel boaz. Kaset e voe ar gemennadenn gant tizh bras da genskriverion ar c'helaouennoù Ouest-France ha Presse-Océan, hag embannet antronoz gant an eil, gant eben daou zevezh goude hepken.

N' ouzon mui tres an amzer en deiz-se, hogen glav pe heol, e voe tomm evidon an trede dalc'h evel kadoriad - kador-vrec'h an Aotrou Maer o treiñ da dron Damokles.

Kregiñ a reas ar sach-blev diouzh ar beure e sal an emvodoù gant ar c'higer Bolmaen a felle dezhañ kaout strilheoul da gerc'hat e gig e boserezh Blaen. Hervez kinnig ar maer e voe erbedet dezhañ en em glevout gant kigerion all ar vourc'h evit mont a-gevret betek Blaen. Evel ma c'halled gortoz e tistaolas an diskoulm-se ; henn diskouez a reas gant forzh a vouezh hag a jestroù a-raok stlakañ an nor en ur lavarout e vefe klevet komz diwar e benn a-barzh nemeur.

387

O vezañ ma oa ur bern tud o c'hortoz er maerdi, en o zouez teodeion distagellet mat da zezrevellañ e pep lec'h pezh o doa klevet, e kavis gwelloc'h evit troc'hañ berr d' ar c'hoñchennoù mont da welout ar gigerion all gant Georges Petiteau. Unan anezho oa aet d' ar voserezh beure-mat. E wreg a bellgomzas dezhañ e Blaen evit ma sammfe kig Bodmaen war un dro, siwazh, edo ar gwaz endeo war hent an distro. Neuze ne chome mui nemet un dra d' ober : reiñ madennoù strilheoul da Vodmaen. Ha setu ni war e glask. E gavout a rejomp war

dreuzoù un davarn eus straed an Iliz, o kontañ e walleurioù d'un nebeut klapezeion. Penaos mont d' ar paotr ? Ne verne mui neuze. Displeget e voe dezhañ ne oa ket tu hiziv d' ober gant ar gigerion all evit kerc'hat e varc'hadourezh hag e vefe roet dezhañ madennoù. E-lec'h konnariñ gant ar barrad fulor edomp en gortoz kaout, ne reas nemet besteodiñ, e spered morzet moarvat gant ar gwerennadoù. Gwell a se evidomp, a soñjis, evel-se e vo diverret an arvell. Siwazh, setu an Itron Beskig, ar gilhevardonerez, o tont war arbenn dimp, ur plac'h gant blev ruz ha pikoù panez, un tamm evel Maureen O'Hara e film John Ford *An Hini Sioul*, an tan en he blev hag an tan en he gwad. En ur plac'h evel an Iwerzhonadez, neuziet kaer-dreist, e c'haller digareziñ an temz-spered taranus marteze, hogen gant an Itron Beskig, bihan ha treutik, ha lunedoù o kreskiñ lemmder he daoulagad war ar marc'had, n' eur ket evit ober kemend-all. Hon beuziñ a reas dindan un disac'hadur kunujennoù diwar-benn an ec'hwelerion, o venegiñ he stad truezus a genwerzhourez o labourat eus tarzhan an deiz betek en noz evit gounit nebeutoc'h eget ur gwenneg toull goude tremen an tellour, o c'hervel warnomp holl vallozhioù ar bed ma ne rofemp ket madennoù trelosk d' he gwaz evit mont da werzhañ e gilhevardon war varc'had Sant-Nazer. Skarzhomp ac'halenn a-raok ma kouezho ar gurun, pebezh loen ! ha pebezh gwalleur evit he gwaz ! Dezhañ va gourc'hemennnoù a genboan. Ha Georges ha me da vont da evañ ur bannac'h e ti Aldrig. Ar peoc'h en diwezh.

Priziañ a raemp ar muskadig goude kement a cholori, hogen ne voe ket evit pell amzer. Digoret bras e voe an nor gant paotred penndommet eus mengleuz ar Vilin-Nevez, o jestraouiñ evel furlukined hag o jarneal par ma ouient. Stagañ a rejont da gomz holl a-gevret o kemer da dest an davarniad a-bezh. N' o doa ket c'hoazh hon gwelet e korn pellañ a sal deñval. Hervezo, ec'hwelerion eus Redon oa deuet d' o gwelout en derc'hent da c'houlenn diganto paouez gant al labour, anez-se e ve lakaet an tan en ardivinkoù. A c'halle bezañ gwir, rak keloù hor boa bet eus un tourter devet gant harzerion-labour eus Sant-Nazer ha Naoned en ur vengleuz tost da Sant-Gweltaz-Lambrizig.

- N' eo ket gant ar re-se e vimp gopret ! a huche unan.

Renner mengleuz ar Vilin-Nevez, c'hoant ebet dezhañ gwelout e stal o vont d' ober un tantad, en doa kavet fur serriñ an dorioù da c'h'hortoz deizioù sioulloc'h, ar pezh na blije ket d' e vicherourion, pennoù kalet evit an darn vrasañ.

388

- Ni a zistroio d' al labour warc'hoazh, eme unan all, ya ! gant hon fuzuilhòù, ha mar deu unan bennak d' hon ammerdiñ e vo hopenet e reor, m' henn tou deoc'h !

- Anaout a reomp unan e-touez an hailhevoded-se, a lavare ur sklipard kreouichennek en ur deurel e holl aked da amboulat ur sigaretenn gant butun re sec'h. Ya, e anaout a ran mat. Labourat a ra gant an tredan e Gwenvenez. Mar c'hoarvez dimp tapout krog ennañ, e c'h'hallo goude mont da ouelañ war varlenn e vamm, mar chom e zaoulagad gantañ c'hoazh.

Petiteau a sellas ouzhin : - Eus piv e komz ar gailhenn-mañ ?

Dont a reas da gomz ganimp. Gagouilhat a rae, ha feukañ ma ne bledemp ket a-walc'h gant kement a glaske lavarout. Gant poan e paras e zaoulagad dispourbellet war dremm Petiteau :

- Da anaout a ran mat ; te a labour gant an tredan ; te eo ar paotr a felle dezhañ lakaat an tan er vengleuz...

Petiteau a glaskas e zidouellañ, hogen poan gollet e voe.

- Deuit amañ, paotred ! a youc'has d' e genseurted, kavet 'm eus an tangwaller !

Fardiñ a ra ar bagad a-bezh warnomp. Taolioù meilh-dorn ha taolioù koad a

nij a bep tu d' an dachenn emgann, kenkoulz hag ar c'hadoriou.

Fin a voe d' ar c'hrogad gant an archerion o tont en davarn, ket evit lakaat an urzh da ren, evit evañ ur banne evel boaz. Tenn e teu ar vicher da vezañ, hag unan a anavezan a vo laouen o welout va chupenn roget.

Ankounac'haet hor boa gourdrouzoù e wreg pa zegouezhas an Aotrou Beskig er maerdi goude kreisteiz. Strilheoul a felle dezhañ kaout evit mont da werzhañ e gilhevardon war ar marc'hallac'hioù. Kadarnaet e voe ar respont roet d' e wreg c'hoazh diouzh ar beure : takenn ebet, ken evit kerc'hat bevañs, ken evit e werzhañ. Sklaer oa pellskrid an isprefed, hogen ar c'henwerzhour ne blegas ket :

- Kig a gasan da Sant-Nazer ha ne c'hallan ket lezel va arvalion da c'hortoz.

Beulkeed a zistagas outañ :

- Arabat deoc'h skuizhañ. Evel-se e vo tud all evit magañ Sant-Nazeriz. Pe neuze goulennit strilheoul du-hont.

389

Va Doue ! Petra o doa lavaret ? Ne c'hortoze an Aotrou Beskig nemet ar seurt respont evit teurel ouzhimp ur barrad salmennoù d' ober d' ur c'harrad gisti ruziañ gant ar vezh. Kenteliet mat oa bet gant e wreg.

Penaos kenderc'hel ken ? An Itron Roue, strafuilhet gant kunujennoù an Aotrou Beskig, a ginnigas ma ve graet un emvod-kelaouiñ e-sell displegañ d' an dud, ur wech ouzhpenn, ar saviad a-hed hag a-led. Ne oan ket a-du gant seurt abadenn, hogen o vezañ ma ne oa nikun evit enebañ groñs, ez asantis. An eilmaer Penkastell, a gemere perzh er gaozeadenn, ne voe ket evit skoilhañ.

- Da bet eur e fell deoc'h ober hoc'h emvod, eizh eur hanter, nav eur ?

- Nav eur a vo abred a-walc'h.

- Mat. Neuze skrivit ur paperig bennak evit ar gward-maezioù. Mont a ran d' e glask ; ma n' eo ket re vezv ez aio d' ober un embann dre ar straedoù.

Pa zistrois d' ar gêr e tisplegis da Eliaza darvoudoù an endervezh, a lakaas nec'h enni, hogen en em voazañ a rae.

- Un emvod-kelaouiñ a vo er maerdi da nav eur fenez. Taol evezh, bez' e tle ar gward-maezioù tremen er straedoù gant e daboulin da gemenn an emvod ; mard eo re dommet dezhañ avat, ne vo ket evit henn ober ha neuze ne vo ket a emvod.

Ha taboulinadur ebet ne voe.

- Gweil a se, eme va gwreg, evit ur wech ma c'hallimp koaniañ e peoc'h

Siwazh ! E-kreiz ar pred e voe stoket ouzh an nor. Yves Dupré e oa, berr war e anal :

- Petra rez, Yann ? N' eus nemedout a c'hortozer. Leun chouk eo ar maerdi, hast afo !

- Met, ne 'm eus ket klevet taboulin ar gward-maezioù !

- Souezh ebet ! Mezv-dall eo. N' en deus gallet mont nemet betek penn straed ar Maerdi hag al leurgêr Simon. Pelloc'h eo redet ar c'heloù a di da di.

- Mil gurun ! Mennet int da gaout va c'hroc'hen ! Mat, ur predig hepken, lakaat a ran va chupenn ha mont ganit.

Un engroez a oa e gwirionez er sal vras. Lamet oa bet ar speurennoù. Ne felle da zen dioueriñ an arvest. Klask a ris stardañ un nebeut dornioù evit mirout un emzalc'h dereat, hogen dornioù 'zo a hañvale bezañ peget e strad ar godelloù, aon tapout lorgnez diganin moarvat. A ! Ar c'horonal Kabell-Touseg eus Koad ar Bleunioù, bepred gentleman.

390

- Noz vat, Aotrou Maer.

- Noz vat, Aotrou Kadoriad.

Pilpouz ac'hanout !

- Neuze, Aotrou Maer, mont a reomp ? Nav eur ha kard eo.

- Aotrou Kadoriad, deoc'h eo. Fenez n' on nemet un arvester evel ar re all.

Mont a ris da azezañ gant izili all ar poellgor. Koun a zalc'hin pell eus ar pallenn gwer. Joz Alan, o tilezel e blas a iskadoriad, oa azezet en ur penn eus an daol gant Petiteau. An Itron Brewenn ivez he doa pellaet diouzhimp, hogen war-du ar penn all. En em gavout a ris adarre e kador-vrec'h an Aotrou Maer, gant ur skolaer prevez en daou du.

Tevel a reas an dud, sellout ouzhimp ha digeriñ o divskouarn brasañ ma c'hallent. Arabat oa dezho koll an disterañ ger, n' eus ket c'hoariva bemnoz e Gwenvenez hag evit ur bennozh Doue ouzhpenn. Ober a ris van da basaat, amzer din da gavout ar c'homzoù a zeree evit kregiñ : evel-se e vez graet gant an dud a-zoare. Diaes eo bezañ en ho pleud gant daou c'hant daoulagad paret warnoc'h pa ouzoc'h ez eus en o zouez tud mennet da dangwallañ ti ur c'heneil, kilhevardonerion ha kigerion youlet d' ho tistlipañ, ha gouvriaded darev da gavout abeg e pep ger lavaret a-dreuz ha da stigmañ un trap war ho hent. Stagañ a ris gant un nebeut lavaredoù seven evit trugarekaat an dud da vezañ deuet ken niverus - pilpouz ac'hanon ivez ar wech-mañ - ha goustadik, o kemer va anal, e tisplegis peragoù ha penaozioù an darvoudoù c'hoarvezet e-kerz ar sizhun. An dud a selaoue evel pa vije bet un oferenn, hogen a-dreñv talioù 'zo ne veze ket dibunet pedennoù. O koll tamm-ha-tamm eus va lentegezh ez is betek penn va frezeg. Pedet e voe da gomz ar re o doa goulennoù d' ober. En e sav ez eas an Aotrou Rouzig, noter, kuzulier meur, hag ouzhpenn-se bet maer seizh pe eizh vloaz 'zo, ar gouvriad skouer :

- Kuzulier meur on abaoe pell, an holl henn goar, maer on bet er gêr-mañ e-pad ar brezel diwezhañ, da lavarout eo e'm eus bet da ziluziañ kudennoù grevusoc'h eget ar re a c'hoarvez en deiz a hiziv. Er vro ez eus tud all evelomp a zo boas ouzh hevelep enkadenoù. Neuze daoust ha ne gredit ket e vije bet gwelloc'h chom hep sevel ho poellgor ha lezel an dachenn gant tud barrekoc'h egedoc'h ? Ne vije ket e kêr ar reustl a ren bremañ enni.

391

Hag an dud da stlakañ o daouarn. Dre ober ar goulenn-se e klaske an Aotrou Rouzig en em zidamall e-keñver darn eus ar boblañs a rebeche dezhañ chom hep ober tra evit an strilheoul. Gortoz a rae diganin ma kadarnafen pezh en doa diskleriet ; kement-se a ziskoueze ne c'halle ober tra hep tremen diouzh an ec'hwelerion. Gouzout a raen ervat petra respont. A-daol-trumm avat e savas an Itron Brewenn evel pa vije bet an tan en he c'hador, hag o skiltrañ he mouezh : - Emaon er c'huzul-kêr ; ober a ran war-dro ar c'hudennoù kevredigezhel e-barzh ar c'huzul ; an holl a'm anavez, ha daoust da se ez eus bet reoù 'zo o tamall din trubardiñ ar c'huzul-kêr. A-du edon evit sevel ur poellgor kenskoazell, hogen goude ez eo bet kemmet an anv evit dont da vezañ poellgor harz-labour. N'

on ket ali gant pezh a zo bet graet, ne'm eus ket kemeret perzh en divizoù-se, ha mard on deuet amañ fenez ez eo evit reiñ va dilez eus ar poellgor harz-labour.

Sklaer e oa c'hoari an Itron Brewen : tapet he doa ur c'hofad spont dirak an dud dichadennet hag en em zidamall a venne ivez kousket a gousto. Klask a rae neuze prouiñ e oa bet touellet gant izili all ar poellgor, pezh na oa ket diwir penn-da-benn. Evit echuiñ e kouezhas war he c'hador en ur ouelañ evel ur vadalen. An arvesterion a respontas dre stlakañ o daouarn adarre.

Neuze e soñjas d' an Aotrou Maer e oa poent dezhañ diskleriañ e vennoz, hag e sell da se e teuas a-dreñv an daol, tost d' e gador-vrec'h. E di e oa, neketa ? Kemplezh a-walc'h e oa pezh a c'houzañve ar c'horonal. Da gentañ ne oa ket bet laouen o welout an harzerion-labour oc'h aloubiñ e vaerdi, d' an eil e oa fuloret ouzh ar re a lavare en doa pleget dirak ar poellgor. En em dennañ a reas wellwazh eus an asoupadenn-se dre rebech d' an ec'hwelerion bezañ sevenet o zaol gant aotre sekretour ar maerdi hep goulenn tra digantañ en a-raok. En endervezh-se e oa aet da weladenniñ e zouarou. Ne oa ket difennet, pa ouie, gweladenniñ e zouarou e miz Mae ! Goude e troas e damalloù ouzh an teodoù fall a skigne flugez dre ar vourc'h a-bezh. Maer Gwenvenez e oa c'hoazh ha keit ha ma vefe en e garg ne vefe ket ar vordel er maerdi-se. - Koronal eur pe n' eur ket. - Komz a reer eus sevel ar banniel ruz war an ti ? Eñ bev ne vo biken a vanniel ruz !

392

An arvesterion a respontas dre stlakañ o daouarn adarre.

Sevel a ris da 'm zro evit trugarekaat an Aotrou Maer ha diogeliñ ur wech ouzhpenn ne felle dimp nemet skoazellañ an dud da sevel ar poellgor harz-labour hep klask gorren ar banniel ruz. Ur banniel all a'm bije a-walc'h gorreet war ar maerdi, hogen grik ne rannis a-zivout se.

Ar maer-koronal a glozas an emvod o c'houlenn digant an dud mont war-eeun d' ar gêr hep chom da lugudiñ en tavarnioù, ha da sioulaat ar re all en-dro dezho dre zanevellañ rik pezh o doa klevet fenez, hep livañ ar wirionez.

An arvesterion a respontas dre stlakañ o daouarn adarre.

Antronoz oa ur sadorn anezhi hag ar sul hini ar Pantekost. Dic'hronnet e voe ar strilheoul kerkent hag ar sadorn beure. Neuze hep mui gortoz e voe divodet ar poellgor ha pep ezel, disammet eus e drabasou, a gemeras e garr da vont, da vale dre ar c'hoadoù pe betek an aod da aveliñ e benn.

D'ar meurzh goude e kejis war ar straed ouzh ar c'horonal Kabell-Touseg eus Koad ar Bleunioù.

- Penaos ? N' oc'h ket marv ? Hag ar c'horonal o silañ, chivous, e pleg va skouarn, istor an darvoudoù c'hoarvezet d' ar sadorn kent, goude kreisteiz, ur wech divodet ar poellgor ha rentet ar c'hontoù da sekretour ar maerdi ha d' an Aotrou Gwazeg, kentañ eilmaer.

- Aet oamp da evañ an digor-kalon en ostaleri Joz Bihan gant an Aotrounez Gwazeg ha Penkastell. Daleet hor boa eno evit lidañ fin an holl abadenn. Distreiñ a raen d' ar c'hastell war va marc'h-houarn, war-dro un eur ha kard, pa welan va gwreg o tont en hent war arbenn din, war he marc'h-houarn ivez. Fromet-holl oa. Soñjit 'ta ! Pellgomzet oa bet dezhi gant ar sekretour. Edod ouzh va c'hlask e pep lec'h. Traoù spontus a dremene er maerdi. Bagad mengleuzierion ar Vilin-Nevez oa diskennet e kêr da aloubiñ ar salioù hag ar burevioù. O c'havout a ris eno gant bep a fuzuilh-hemolc'h, gourizet gant tennoù, hag an darn vuiañ tommet mat dezho. Mennet oant da dapout krog en izili ar poellgor, dreist-holl Joz Alan, Georges Petiteau ha c'hwi, evit ho fuzuilhañ.

- Hon fuzuilhañ ?

- Ho fuzuilhañ. Setu pezh en doa lavaret dezhi ar sekretour. Kredit me, mennet oant a-zevri-kaer d' ober ho stal deoc'h. C'hoarzhit bepred, hogen kement-se n' eo ket bidennoù, rak gwelet int bet gant an holl. Komzet 'm eus ganto evit o sioulaat, pezh na oa ket aes, ken bras konnaret hag aheurtet oant a-enep deoc'h. Deuet on a-benn da sankañ un tamm poell enno goude un hir a dabut, hogen ne voe ket hep poan, m' henn tou deoc'h ! Neuze o deus goulennet diganin sevel ar banniel triliv war ar maerdi, asantet 'm eus laouen da lakaat zoken an hini brasañ hor boa. Gwelet hoc'h eus?

- Gwelet 'm eus.

- Goude o deus graet tennañ n' eo ket tennoù fuzuilh, met ul luc'hskeudenn war dreuzoù ar maerdi, holl a-gevret, ha me e-kreiz. Brav e tlee bezañ an daolenn ! Savet oa e penn unan kanañ ar Marseillaise. Ober a ris dezhañ tevel, a-walc'h a furlukinerezh oa bet. Gant paotred ken mezh e vije bet brav ar c'han ! Ur pik echu hon eus lakaet d'an abadenn e Leti ar C'henwerzh. N' on ket techet da ginnig da evañ da dud o deus lonket re endeo, hogen diaes oa din ober a-hend-all, ha gwelloc'h oa echuiñ evel-se eget gant an tan e ti Joz Alan, neketa ? pe en ho ti deoc'h-c'hwi.

Ya, gwelloc'h oa !

Savetaet oa ur wech c'hoazh Frañs hag ar Republik !

Gwenvenez-Penfaou, Here 1970.

JAMES BALDWIN

" E-kreiz youc'hadeg ar bolitikerion hag ar pobloù dallet, un nebeut mouezhioù a sav ; un nebeut tud a wel an dismantr. "

ROPARZ HEMON.

(Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh.)

« Kuitaet 'm eus Amerika gant aon a vezañ divarrek da zreistbevañ d' an ernez a sav diwar gudenn ar Re Zu. (An aon-se a'm eus c'hoazh a-wechoù.) Ne felle ket din dont da vezañ un den du hepken, pe zoken ur skrivagner du hepken. Fellout a rae din gwelout penaos, o vezañ doareoù dibarek va buhezadur, e c'hallfen kejañ gant ar re all, e-lec'h chom rannet diouto. (Ken digenvezet e oan e-touez ar Re Zu hag ar Re Wenn, evel ma c'hoarvez pa grog un den du da grediñ, e don e galon, pezh a lavar ar Re Wenn diwar e benn.)

Rediet ma oan da zizoleiñ e pe zoare e c'hallfe va buhezadur kejañ gant hini ar re all, Du pe Gwenn, skrivagnerion pe get, e verzis, ha me souezhet-bras, e oan ken amerikan ha forzh petore GI eus Texas. Merzout a ris e oa ar santadur-se boutin d' an holl skrivagnerion amerikan a anavezet e Paris. Evel don e oant troc'het diouzh o andonioù ; ha pa ve europat orin an Amerikaned wenn, hag afrikat va hini, e oa se disterbouez a-benn ar fin ; en Europa e oant ken displantet ha me.

Mab sklaved e oan, mibion tud rez e oant, met adalek ar mare ma oamp war zouar Europa, ne oa ket se ken pouezus hag ar c'hlask a renemp, int kenkoulz ha me, d' hon hevelepted. Pa hor boa he c'havet, e oa evel ma lavaremp etrezomp e oa arabat chom stag c'hoazh ouzh ar vezh hag an droukañs o doa hon rannet e-pad keid-all.

395

En Europa e teue da vezañ sklaer-spontus, sklaeroc'h eget na oa bet biskoazh en U.S.A., e ouiemp kalz muioc'h an eil re diwar-benn ar re all eget forzh peseurt Europad. Anat e teue ur wirionez all ivez ; e forzh pe lec'h ma oa bet ganet hon tadoù, ha forzh pe blanedenn ma oa bet o hini, gant Europa e oamp bet stummet, an eil re evel ar re all, hag an dra-se oa ur parzh en hon hevelepted hag en hon hêrezh. »

(Emskiantadur ouzh dere an Amerikan.)

Evel-se e krog kentañ pennad *Den ne oar va anv* (Nobody knows my name), gant James BALDWIN. Ur skrivagner kempred eo James BALDWIN, unan eus ar re vrudetañ en Amerika er mare-mañ. Un darn eus e vrud a zle moarvat ivez, henn lavaromp diouzhtu, d' ar perzh oberiant a gemer en unan eus al luskadoù Re Zu a stourm en U.S.A., al luskad enteuzelour. Kement-se, anat, ne denn netra eus barregezh lennegel ar skrivagner. A-walc'h eo lenn e romant *Ur vro all* (Another country) evit henn gwelout.

Den ne oar va anv n' eo ket ur romant. Un dastumad pennadoù ez eo, ma tispleg ar skrivagner e soñj war un tammig forzh petra. A-zivout André GIDE e lavar da skouer : « Ne hañval ket din e c'hell an natur hon sklerijennañ kalz da gompren aferioù an den. Kendrec'het start on ez eo unan eus redioù uhelañ an denelezh sevel a-us d' ar stad natur.

« N' eo ket penaos bezañ naturel a ra kudenn, da'm meno, er c'hontrol. Ar gudenn vras zo penaos bezañ - e ster gwellañ ar ger liester-mañ - un den. »

Pa anavezet un tammig James BALDWIN, e c'haller bezañ souezhet o kavout dindan e bluenn un nebeut evezhiadennoù a seurt-se. Pa gomz eus Richard WRIGHT, eus FAULKNER hag an dihanbarzh, e komprenet. Met GIDE ? Met an natur, met heñvelreviadezh GIDE ? Pe zarempred a c'hellont kaout gant kudenn ar Re Zu en Amerika a zo, anat, danvez oberenn hag obererezh BALDWIN ?

P' en anavezet gwelloc'h avat ne souezhet ket ken, rak « ar gudenn vras zo penaos bezañ un den », hag e kalon ar gudenn emamp aze, hini ar Re Zu en Amerika, hini ar Re Wenn, hini an holl en Amerika pe er-maez eus Amerika.

396

Bezañ un den zo da gentañ holl en em anaout, en em zegemer. En em anaout evel den du, en em zegemer evel den du, hag heñveldra evit ar Re Wenn. Pelloc'h ez a BALDWIN eget an deskivadurioù diwar-c'horre a zanevell kement euzhadenn graet gant ar Re Wenn pe gant ar Re Zu, hep dianaout ar wirionez-se koulskoude : en *Ur vro all* e tiskouez daou vugel gwenn taget gant bugale du : « Paol a azezas, juntet e zaouarn.

- N' ouzon ket e gwirionez petra zo c'hoarvezet. - Warnes leñvañ edo e-unan ; e dad a c'hortozas.

- C'hoariet polotenn hor boa, edomp o vont da zistreiñ : ne raemp droug ebet, bale a raemp en ur c'hoari. Ne daolen ket evezh ouzh Mike : a-dreñv din e oa gant keneiled dezhañ... Ha neuze - sellout a reas ouzh e dad - paotred - du - zo diskennet gant ar straed en ur huchal un dra bennak. Ne 'm eus ket klevet pezh a huchent. Unan anezho en deus graet ur peg-gouren en ur dremen, hag o deus kroget da skeiñ war ar re vihan. Diskennet omp en-dro evit mirout outo a ober. Sellout a reas adarre ouzh e dad - Biskoazh n' hor boa o gwelet : ne ouzon ket eus pelec'h e teuent. Unan anezho a blade Mike war an douar hag e roe taolioù dorn dezhañ, met e argaset 'm eus. Sellout a reas ouzh e zorn leun a wad. Me ' gav din e'm eus e lakaet da lonkañ daou zant. »

Ne zeu da heul an danevell-se barnadenn divezel ebet, klemm ebet. Ret eo kompren ar perag eus seurt barrad ernez, a-berzh bugale en degouezh-mañ.

Mar komz James BALDWIN, en *Ar wech kentañ, an tan* (Next time, the fire) da skouer, eus e yaouankiz en Harlem, n' eo ket evit tamall fallagriezh ar Re Wenn, na trueziñ d' ar Re Zu a waskont, met hepken evit lavarout : « Evel-se emañ, » ha klask kompren perak.

397

E-se ez eo enebet-krenn e emzalc'h ouzh hini ar « Black Muslims ». Ar re-mañ a loc'h ivez eus an devoudoù : ar Re Zu n' o deus lec'h ebet e kevredigezh U.S.A., nemet al lec'h miret dezho gant ar Re Wenn - distreiñ a raimp war ar c'hraf-se. Ar bed gwenn n' eo ket graet evit ar Re Zu, n' eus nemet un diskoulm, e nac'hañ, e guitaat. Ar bed kornogel zo gwenn ; kenstur d' ar bed gwenn e savont ur bed du : Doue oa gwenn ; Doue zo du, emezont, Allah eo e anv. An den du zo krouadur Allah e derou kentañ ar bed, an den gwenn un ijinadenn eus an diaoul, ha diaoul e-unan. Diskaret e vo a-barzh nemeur rouantelezh an den gwenn evit ma vo diazezet rouantelezh peurbad an den du, rak evel-se emañ youl Allah : « An dra-se (hon glanded) a dalvez neuze hon eus ar perzhioù ret evit bezañ e tu Doue, pezh a laka Doue a-du ganeomp... » a lavare Malcolm X (*Ni, ar Vorianed, Cahiers Libres* 70). Ar Re Zu zo Afrikiz, Afrika zo o douar ar bromesa ; ar pep gwellañ a vefe distreiñ du-hont, ha da nebeutañ e c'houlenn ar Black Muslims un tared eus U.S.A. evit o broad, disterat gopr da labour o hendadoù. Prederiet e hañvalont bezañ da ziverkañ prantad mezhus ar sklavelezh, prantad mezhusoc'h c'hoazh ar gwaskerezh abaoe m' eo bet « dieubet » ar Re Zu, evit derc'hel soñj hepken eus o orin afrikat. Kement-se zo nac'hañ an istor, klask repu en ur vojennouriezh relijiel, ha BALDWIN a garez an emzalc'h-se. Ret eo lavarout e hañval ar Black Muslims bezañ heuliet war an hent-se gant Afrikiz 'zo, en o zouez SENGHOR. Setu pezh a lavar BALDWIN eus prezegenn SENGHOR e Kendalc'h ar Skrivagnerion hag an Arzourien Du e Paris e 1956 : « ... Un tammig diwezhatoc'h e tiogelas (Sengor) e oa afrikat hêrezh ar Re Zu amerikan. Da harpañ e dezenn e

komzas eus ur varzhoneg gant Richard Wright a oa, hervezañ, leun a arouezioù afrikat, daoust da Wright bezañ chomet dic'houzvez eus an dra. (...) Koulskoude, *Black Boy* a oa bet savet diwar un niver bras a elfennoù all, kalz nebeutoc'h dister hag arvarus. O reiñ un dachenn ken ec'hon da hêrezh afrikat Wright, e hañvale kentoc'h Senghor klask nac'hañ outañ e hevelepted wirion. *Black Boy* a studi yaouankiz ur paotr du, e don ar Su, hag ez eo unan eus ar pouezusañ emvuhezskridoù amerikan. Morse ne 'm bije e sellet, evel ma rae anat Senghor, evel unan eus ar pouezusañ emvuhezskridoù afrikat, un teul ouzhpenn - evel ul levrenn ouzhpenn eus ar Bibl - a-zivout heskinerezh hag hir harlu an Afrikan. » (*Den ne oar va anv - Priñsed ha galloudoù.*)

Pelloc'h e tispleg c'hoazh BALDWIN : « ...Wright, (...) n' en doa ket bet tro da chom e darempred gant an hêrezh afrikat-se ken arvarus ».

398

Evit mont a-du gant SENGHOR ez eo ret degemer neuze e chom kuzh en den mennoziou, santadurioù, henvoazioù, gwengeloù, barrek da dreuziñ ar c'hantvedoù en deñvalijenn ha da zifourkañ un deiz er goulou ; pe neuze eo an traoù-se peg ouzh natur an den. BALDWIN, evel just, ne zegemer nag an eil goulakadenn nag eben. An den evitañ zo den ar gevredigezh ma vev, ha n' eo ket den ar gevredigezh ma veve e hendadoù tri c'hantved bennak en a-raok. Klask distreiñ da Afrika, pe gwashoc'h c'hoazh, huñvreal en distro da Afrika na vo graet biken, zo un dec'hadenn, evel an alkool, an dram, ar jazz, ar relijion, pe c'hoazh ar feulster. N' eus aze nemet ersavioù diazas rak ur stad a draoù dic'houzañvadus ; lavarout a ra, dindan stummoù disheñvel, poan ar Re Zu, met se n' eo ket klask kompren, n'eo ket klask un diskoulm. Rak ret eo anaout andon an droug evit e bareañ.

Lavaret e vez diwar-benn ar Re Zu ez int drouk, lezirek, divalav, chatalek, ha divarrek. E seurt barnadenn n'eo ket dibouez moarvat arouezelezh vrizhreliziel al livioù : an den du zo skeudenn an droug, an den gwenn skeudenn ar mad, mar kaser an traoù betek o fenn pellañ. Talvoudoù ar bed gwenn eo a ren, hag an den du o degemer, zoken ma ne gred ket enno. Hag hervez talvoudoù ar bed gwenn ez eo ar Re Zu divalav : e *Black Boy* e tiskouez Wright merc'hed du a dremen o amzer o klask dirodellañ o blev ha gwennaat o c'hroc'hen gant toazioù liesseurt - setu perak moarvat e kemer BALDWIN ar boan da skrivañ en *Ar wech kentañ, an tan* : « Ar Re Zu zo brav-kenañ » : ret eo terriñ hollvedegezh talvoudoù ar Re Wenn. Hervez an hevelep talvoudoù ez eo an den du divarrek ha lezirek, peogwir ne ra ket berzh : rouez eo ar Re Zu a zeu da vezañ pinvidik, pe zoken desket ; n' eo ket kement-se e ve miret outo a genderc'hel gant o studioù. BALDWIN a zispleg en *Ar wech kentañ, an tan* n' o deus ket c'hoant kenderc'hel alies. Kuitaat a reont ar skol o-unan. Un den yaouank du a sant en un doare lemm eo stanket an dazont outañ ; ne c'hallow forzh penaos nemet krakvevañ evel e dad, gant pe hep diplomaù. Perak poaniañ neuze ? Koulz eo leziregañ er straed. Hag e teu da vezañ heñvel ouzh ar skeudenn o deus ar Re Wenn anezhañ. Emzalc'h ar Black Muslims zo kevatal da hemañ : embann a reont bezañ gwelloc'h eget ar Re Wenn, met an dave a chom an den gwenn. Arouezelezh al livioù zo eilpennek hepken, dre m' eo Doue du. En diwezh, an den du en Amerika zo divarrek d' en em anaout er-maez eus ar gwaskerezh a c'houzañv ; ar renk izel ma klasker o derc'hel a vroud ar Re Zu - lod anezho - da glask dont da vezañ kevatal d' ar Re Wenn, ha dre-se kement striv zo tonket da c'hwitañ.

399

Penaos neuze dont a-benn da derriñ ar c'helc'h-bac'h ? Strivañ d'en em anaout, eme vBALDWIN, d'en em zegemer, ha n' eo ket da vezañ degemeret e kevredigezh ar Re Wenn. Rak bezañ degemeret pe distaolet zo e gwirionez an hevelep tra, hag aze e kouezher adarre er c'helc'h-bac'h.

« An diac'hinad - ha spontus eo - eo n' en devo morse an den du dazont ebet e nep lec'h, war nep kevandir, keit ha ma ne asanto ket degemer e dremenet. Degemer e dremenet, degemer e istor, ne dalvez ket beuziñ enno ; talvezout a ra deskiñ ober ganto, » a skriv BALDWIN en *Ar wech kentañ, an tan*. Pezh a ginnig BALDWIN n' eo nemet an dra-se : ar striv evit en em anaout.

Arabat e vefe krediñ avat ne dalvez ar c'hinnig nemet evit ar Re Zu. Liv ar c'hroc'hen n' eo nemet un digarez evit kuzhat un diaezamant kalz donoc'h a zo kleñved ar gevredigezh amerikan. Abeg ar gasoni a vag ar Re Wenn ouzh ar Re Zu zo an aon d' en em anavezout. Evit ar Re Wenn ez eo ar Re Zu ur skeudenn anezho, met ur skeudenn gontrol. Ar Re Zu zo arouez vev ar pezh na c'hallont ket bezañ, na fell ket dezho bezañ, ha war ar Re Zu e vez sammet an holl bec'hedoù na c'hallfent ket gouzañv enno o-unan. Morse n' eo bet sellet an den du evel ul loen, zoken e mare ar sklavelezh gant ar re a zesave morianed evel ma tesaver chatal (kv. *Mandingo* gant Onstott). Kalz aesoc'h e vije bet ; met an hevelep roll ha bremañ en doa neuze an den du er gevredigezh amerikan, aotren da skouer ar pezh a veze difennet er bed puritan gwenn : n' eo ket hep abeg o doa bepred ar blanterion ur vestrez du. An den du fallakr ha chatalek zo evit an den gwenn prouenn e vadelezh hag e c'hlanded. Setu perak moarvat e talc'h ken start ar Re Wenn d' an dezvad devoudel o deus roet d' ar Re Zu. Gallout a reer neuze kompren perak ez eo liammet en un doare dizisrannadus tonkad ar Re Wenn ha tonkad ar Re Zu. Bezañs diziouerus ar Re Zu zo war un dro koustiañs vat ha koustiañs fall Amerika. Kudenn vras an den amerikan, forzh pe liv e vefe e groc'hen, zo, hervez BALDWIN, klask e hevelepted. Pezh a ginnig BALDWIN a denn da freuzañ an doare kempouez a ren e kevredigezh U.S.A., kempouez diazezet war un emdouell o vont war washaat. Ur striv a wirionded eo a c'houlenn, a ziskaro kement tra a zo bremañ, met a aotreo ivez marteze da ziazezañ ur gevredigezh nevez.

AR MERZHER

Da Roparz HEMON, va faeron.

Ar Merzher, resisoc'h e ve skrivañ Merzher-Salaun, a denn e anv eus ar priñs Salaun, diaraoger Gradlon, bet lazhet eno e 921.

Kloc'hdi an iliz, o tinodiñ eus ur boked gwez a-dal da goadoù Penc'hrann, Sizhun, Dirinonn, a sav sonn etrezek an oabl.

O tegouezhout er vourc'h dre unan eus an hentoùigoù marellet gant kroazioù ha kalvarioù, kentañ a verzer eo ar renkennad tiez izel savet e lefan war ribl ur c'hozh hent-tro pavezet gant greunvaen. Hemañ, diginkl, zo a-us dezhañ ur c'halvar gotek : emañ ar Christ, seder, etre an daou laer glizienet en un doare euzhus.

Aet e-biou d' ar volz-enor e tifourk ar gweladenner dirak ar porched : stouet eo hemañ war-du ar sav-heol : paour kaezh kozhiad, an hini henañ eus Bro-Leon ! Soñjit ervat !

War ur banell greiz, ur Werc'hez gourvezet, moarvat poltred an itron a uhelrenk, zo muturniet. A bep tu d' ar porched, eus an traoñ d' an nec'h, ur vordilh a dudennouigoù : kizellet brav int, hogen gant an avel, ar glav ha dorn fallakr ar vandaled ez eus bet mekaet ul lod anezho. Dilerc'hiadoù liv, strewet amañ hag ahont, a ro dimp da soñjal na pegen pinvidik e tlee bezañ kinkladur ar porched. War ar peulioù e vez gwelet skeudennadurioù eus ar Bibl. An Tri Roue oc'h azeuliñ ar Mabig Jezuz, ar vugulion oc'h eveshaat o deñved, ar Werc'hez e ti Elesbed, Jezuz dirak an Doktored, hag all... , an holl arvestoù-se gwitibunan, lakaet buhez enno gant un engroez a aeled hag a aeledigoù, o leuniañ an holl lec'hioù didud. Dre-holl emaint, o tiskenn eus an Neñvoù da gemenn ar C'heloù Mat d' ar vesaerion o tougen skoedoù pe levrioù e-tal gwele Mari nevez wilioudet. Kement-se zo naturel kenan, hag e c'hell nep gweladenner tremen aeste gant seurt sellad hepken. Petra an diaoul avat a ra ar boulomig gant dilhad dornwezhour en-dro dezhañ, ur vash hir en e zaouarn, o vountañ ur volotenn ? Petra a ra ar manac'h daoulinet un tammig uheloc'h ? Petra a ra an dug, aes da anavezout dre e gurunenn ha bezañs un ael o tougen en e gichen skoed ar Roc'haned ? Tud zo a fell dezho gwelout er c'hoarier *golf* usveneget ur mesaer o poulzañ gant e gammellig un oanig distummet ar skeudenn anezhañ. Hag ur sant dianav e ve neuze ar manac'h ? Hag an dug, Herodez marteze ? Met koulskoude, skoed ar Roc'haned ?

401

Ha ne ve ket tu da ziskleriañ bezañs ar skeudennou-se en un doare poellekoc'h ? Bennozh dezho e c'haller e gwir gwelout framm ar gevredigezh e diwezh ar 15^t kantved. Eus an traoñ d' an nec'h, ganidigezh mab-den, da heul ar bugel e teu an oadour, al labourer, o trevelliñ evel ar vesaerion, pe o tiskuizhañ : ar c'hoarier *golf* a gav aze e blas : a-us ar gloer, ar soudarded, ar vrientinion lerc'h-ouzh-lerc'h.

Pep ezel eus ar gevredigezh zo skeudennet : ar « renkadoù labourer » aroueziet gant ar gouerion hag an dornwezhourion, ar « renkad kefredour » gant ar manac'h, ar « renkad-leviañ » gant ar vrientinion hag an Dug... Pep hini a gav e blas en ur gevredigezh urzhasaet ha kempouez, an holl izili anezhi avat troet etrezek ar bed all, skeudennaouet gant Doue, ar Werc'hez hag an Aeled. Hep troc'h ebet e tremener evel-se eus ar bed-mañ d' ar bed peurbadel...

« Atersomp an traoù, eilgeriañ a reont, pep hini gant e zoare... Disheñvel

an heklev hervez an eneoù... »

An neb a blij dezhañ an arz a c'hell tennañ kentel eus arvest aketus labour hon tadoù. Buan e tizoloy en arz breizhat ur skiant, ur c'halvezerezh donoc'h eget ma kreder. Sellet ouzh Jezuz e-touez an Doktored da skouer ! Merzout a ray un denig moan en e sav, hag ur c'hozhiad : Jezuz hag un Doktor eo. En o c'hichen seizh tudennig, paotred ha merc'hed, a hañval bezañ dedennet bras gant ar gendael. Kizellet int gant blizidigezh hag aked. Munud boemus : ar selaouer rividik sanket don e zaouarn en e vilginoù.

An neb a venn kompren ster don an arz - en hon amzer ma vez anv dres eus « sevenadur hep arz » - a zesko evel en ul levr digor, ul levr eus ar 15^t kantved deuet betek ennomp hep an disterañ divankadur, « kentel ar c'hantvedoù tremenet ».

krKn. keth, ke- , krBr. Quez

Da ROPARZ HEMON
e koun e studiadennoù war ar c'herneveg e Gwalarn ma teskis an
elfennoù kentañ eus ar yezh-se.

§ 1.

Anavezet mat eo krKn. **keth** « se, se dres », LICC 39. Setu amañ skouerennoù
eus e arver a ziskouezo splannoc'h e ster :

a) ger-mell + **keth** + anv-kadarn + -na (« -se ») :

Ny dyf guels na flour y-n bys
y-n **keth** forth-na may kyrthys. OM. 712-13

« Ne gresk geot na bleuñvenn ebet en hent-se (meneget a-zioc'h) ma kerzhis
».

Dun ahanan ha touth da
the whyles an **keth** guas-na. RD. 1779-80

« Deomp ac'hann ha timat da gerc'hat ar paotr-se (emeur o paouez komz
anezhañ) ».

b) ger-mell + **keth** + anv-kadarn + -ma (« -mañ ») :

Py nyl o mogha sengys
an **keth** den-ma the care ? PD. 510-11

« Piv a oa an dellezekañ da garout an den-mañ ? » (meneget endeo, hogen
amañ dirazomp).

k) ger-mell + **keth** + anv-kadarn :

Rak Ihesu luen a vercy
agan gor [sur] the-n **keth** ioy
byth na thyfyc. RD. 76-78

« Rak Jezuz leun a drugar hol laka (sur) da 'r joa-se da viken na fell ket
».

403

An **keth** map eth alemna
yw myghtern a lowene. RD. 2509-10

« Ar paotr-se dres, a yeas ac'hann, zo ur priñs a levenez ».

d) ger-mell + **keth** + raganv-diskouezañ :

Dew zen Crist a zanvonas * ze berna boys ha dewas ;
an **keth** re-na a spedyas. PA. 42

« Daou zen e taveas Krist da zastum (berniañ) boued ha died ; difraeañ a
reas ar re-se ».

Guren vn alter tek ha da
may hyllyn sacryfye
thotho war an **keth** honna. OM. 1170-72

« Greomp un aoter vrav ha mat, ma c'hellfomp aberzhañ dezhañ war honnezh,
dres ».

Nyns a den vyth vynytha
a-n **keth** re-na the-n tyr sans. OM. 1878-79

« Ned ay den ebet biken, eus ar re-se, dres, da 'n tir santel ».

Laha Moyses thym yma
hag yn ol an **keth** henna
nyns-us y hanow scryffys. OM. 2643-45

« Emañ ganin lezenn Voizez, hag en honnezh holl, ned eo ket skrivet e anv
».

Gwelout a reer e vez arveret **keth** dalc'hmat evel raganv-diskouezañ
anaforek, eleze o taveiñ d' un dra bet meneget endeo. Ac'hann arver **-na** « -se »
hag ar raganvioù kevelep kentoc'h eget **-ma** « -mañ ». Kompren a reer ez eur bet
techet d'e dreiñ gant « memes, hevelep » (Williams, LCB 56 : « the same » ;
Lewis, LICC 39 : *an keth honna* « yr un honno » ; Lewis-Pedersen, CCCG 225 : **an
keth map** « that same son »).

§ 2.

An hevelep ger a gaver e krKn. **kettel** < */ked del/ « kentizh e, pa, en
doare ma », gant **del** « evel », kv. hBr. **delu**, **-deluoc**, krBr. **-deluëc**, Br.
delwenn, DGVB 191, hag en troioù **yn ketelma** « evel-mañ », **yn ketella** < * y'n
ketel-na « evel-henn » :

a) kettel :

Kettyl y-n geffo an bay. PD. 986

« Kentizh en devo ar pok ».

Kettel tersys an bara
aswonys Cryst a gara. RD. 1318-19

« Pa dorjout ar bara ez anavezis Krist a garan ».

Wharre y gen lowennas
kettel thueth er agan pyn. RD. 1328-29

« Buan en hon laouenaas pa zeuas war arbenn dimp ».

b) ketelma :

Mes y zewzys o mar feyn * pub vr an trylya zeza,
may zeth war ben y zewleyn * ha pesy y-n **ketelma**. PA. 54

« Met e zoueelezh oa ken glan, bep gwezh ma troe dezhe, ma 'z eas da 'n
daoulin ha pediñ evel-mañ ».

An lader a-n barth dyghow * a besys i-n **ketelma**.
PA. 193

« Al laer eus an tu dehou a bedas evel-mañ (...) ».

k) ketella :

Nep a rella
y-n **ketella**
mernans yv gvyw th-y vody. OM. 2240-42

« An neb a raje evel-se, dellezek eo ar marv evit e gorf ».

Y-n **ketella** ty re wruk. OM. 2243

« En doare-se (emeur o paouez menegiñ) ec'h eus graet ».

Ru-m fey honna yv cusyl da,
y-n **ketella** me a wra. PD. 1453-54

« Dre va feiz, ur c'huzul mat eo hennezh, me a ray evel-se ».

I-n er-na ze-n menyzyow * why a ergh warnough coze,
y-n **ketella** an nansow * why a bys r-agas cuthe. PA. 170

« Neuze da'r menezioù e c'hourc'hemennfet kouezhañ warnoc'h, evel-se e pedfet an nantoù d' ho kuzhat ».

§ 3.

Rakgeriet eo ivez krKn. **keth** er gerioù *kekemys* ha *kekeffrys*, met ne hañval ket bezañ bet merzet mat. Kent studiañ ar gerioù-se e vo gwell spisaat arver kemmys ha kefrys.

a) kemmys.

Da geñveriañ eo ar ger-mañ gant Br. *kement*, Kb. *cymaint*, hlv. *comméit*, arveret evel kevrez da krKn. *meur mer mur*, nKn. *mür*, Kb. *mawr* « bras, meur », sl. LICC 21

405

Rag the lathe den mar gura,
ef en gevyth seyth **kemmys**. OM. 598-99

« Rak mar az lazh unan bennak, eñ en devo seizh kement ».

Ny wozewys den bythqueth * **kemmys** peynys ow pewe.

« Ne c'houzañvas den biskoazh kement poanioù o vevañ » = « poanioù ken bras ».

Ha hy a wolas **kemmys** * gans mar ver nerth ha galloys,
an fenten may trehevys. PA. 224

« Ha hi a ouelas kement, gant un nerzh hag ur galloud ken bras, ma strilhas ar feunteun ».

Merzout kichen-ha-kichen *kemmys* ha *mar ver*, a ziskouez ul ledanaat eus ster *kemmys*. Sl. ivez LICC 21 ha LCB 51 ; 80-81.

b) kefrys.

Talvout a ra « also, likewise, moreover, too », CED 52 :

Adam, otte an puskes,
ythyn an nef ha-n bestes
kefrys y-n tyr hag y-n mor. OM. 117-19

« Adam, setu ar pesked, evned an neñv hag al loened, kenkoulz en douar hag er mor ». (Ha da heul e ro Adam o anvioù da 'l loened.)

Ov cafus banneth ov mam
ha banneth ov thas **kefrys**. OM. 471-72

« O kaout bennozh va mamm ha bennozh va zad a-unan ».

a2) kekemmys.

Gosteyth thymo y a vyth
kekemys vs ynne gvreys. OM. 53-54

« Sentus e vint ouzhin, forzh pegement ez eus bet graet enne ».

Ha kekemmys na-n cresso
goef termyn a theffo
deuones a brys benen. RD. 1347-50

« Ha nep piv bennak na en kredo, gwa eñ, an amzer a zeuy ma teuy eus kof ur vaouez ».

The kekemmys na-m guello
hag yn perfyth a-n cresso
ow len benneth my a pys. RD. 1554-56

« Da nep piv na 'm gwelo, hag ent-wir en kredo, e pedan va bennozh leal ». (Pe « leun »).

406

b2) kekeffrys.

Yma ov cul sacryfys
ha-y pobel ef kekeffrys
the-n ketk dev-na gans mur tros. OM. 1556-58

« Emañ oc'h ober un aberzh hag e bobl a-gevret (gantañ) da 'n doue-se dres gant trouz bras ». (Amañ e weler ur skouerenn all eus **keth** o taveiñ d'un dra veneget.)

Yma omma dev clethe,
parys gans ov cowethe,
cales ha scherp **kekeffrys**. PD. 925-27

« Setu amañ daou gleze, darev gant va c'hileion, kalet ha lemm an eil hag egile ».

Ny yv plesijs hag a vyn
boys revlijs drethogh certeyn
ha Meriasek kekeffrys. BM. 314-16

« Ni zo plijet hag a venn bout gouarnet ganeoc'h, sur, ha Meryasek kenkoulz ».

Lauaraf theugh a dus* vas, (*Dsk. pennañ : tus)
kekyfrys byan ha bras,
lemmyn gureugh ol ov sywe. OM. 1672-74

« Bez' e lavaran deoc'h, â dud vat, kenkoulz bihan ha bras. heuilhit-me holl bremañ ».

Evel a weler e tave **kekemmys** ha **kekeffrys** da ergoradoù bet meneget a-raok, tra ma tave **kemmys** pe **kefrys**, kentoc'h da draoù anvet goude.

Ne hañval ket bezañ bet komprenet ar ster gant ar re o deus pledet gant ar c'herneveg : Williams a gav amañ **ke-** eus * **kom-** (LCB 48) ha H. Lewis a skriv ivez (LICC 21) « dyblir y rhagddodiad » a gaver e **kemmys, kefrys**. Daougementet n' eo ket avat evit kement a seller ouzh ar c'hrennvrezhoneg evel a welfomp bremañ.

§ 4.

E krennvrezhoneg, e-kichen **quen** « ken », **quement** « kement », **queffret** « kevret », **quent** « kent », e kaver ivez **quezquen, quez quement, quez queffret, quezquent**. Bez' o daveer da Kb. **cyd** « a joining » (kv. gyda « gant») - gant mar - e LILIC2 16 ha LILIC3 19, oc'h heuliañ Ernault, DEBM 364, Berr-ha-berr en hon boa staget ar gerioù-se da krKn. **keth** en hon DBK 17, hep reiñ diskleriadur ebet, - ha gant ur ster amwir roet da Br. * **kez** - dre ziouer amzer ha peogwir ne oa ket mennet DBK da vezañ ul levr o plediñ gant kudennoù a genyezhoniezh. Diwar ar pezh emamp o paouez gwelout e Kn. avat e c'haller resizañ ar mennoz-se. Setu ar skouerioù (kv. DBK 17) :

a) quezquen.

Gant scourgezaou ha barraou Coat, /
 Quezquen dyfflat en en goatsont,
 A plant an Troat, bet bar an pen, /
 Quic, ha crochen, en dispensont.
 Nl. 135

Hac en leque=sont en croas pren, /
 Mas voe quezqu'en tenm astennet,
 Ne mennas loendr, en garr, na brech /
 Na chenchas lech dré hon pechet.
 Nl. 136

(Lenn : *hac y en lacas, tenn*, reizhet gant Villemarqué ; ha *quezquen*, rak ar skrivad *quezqu'en*, a verk hepken e kaved *quezquê*, gant berradur *-en* en *-é* en embannadur kozh heuliet gant hini 1650).

En gouabren, vn steren **quez qu'en** net
 A voe guelet, estimer (lenn : estimet) credet prest.
 Nl. 141

Distreit hoz drem oute lem gant memoar
 Rac * y pep tro dreist quement so ho car
 * Emb. hac
Quez quen * dispar clouar me en goar plen.
 * Iñ Emb. quesquen B. 550
 Rac **quezquê** bras eu da cas glâ
 Mennat gracc bremâ con poâ eu.
 Pa. 1808-09 (= J. 90)

b) quezquement.

Ganet eo Ro'ue-n sent, da quezquement so. Nl. 386

Ober an bet net dre-z-edy
 Ha **quezquement** penn so enn = hy. B. 320

Eff eu map Doe beu ha seuen
 Oz pep hiruout a re souten
 Da **quez quement** den so en gracc. B. 557

Quez queient ob dre douch aman
 (= Quezquement ol dr'edouch)
 Pathelin 924

408

k) *quez queffret*.

An luzeuion diraesonet,
A sauuas oll, hac y sollet, * * lenn : follet
Da disput-en scler **quez queffret**,
Ouz Stephan, à gouez-an bet. Nl. 551

d) *quezquent*.

Gant stat ha madaou, ez stouent, /
Hac en henorent, **quezquent** tra. Nl. 471

Troet eo « avant tout » DEBM 364.

§ 5.

Anat eo n' eur ket evit disrannañ krBr. **quezquement**, **quez quement** diouzh krKn. **kekemmys**, na **quez queffret** diouzh krKn. **kekefrys** : heñvel eo ar furmadur, heñvel ar sterioù.

Ernault, avat a wel, RC 7 160, e krKn. **kekefrys** ur stumm evit * **keskefrys**, gant krKn. **kes** = krBr. *quet* = Kb. *Cyd* < * *kitu-* ; hogen ne c'hell ket bezañ rak **kes-** zo bet miret e **-s** dirak /k/, dres er skouer a ro :

Duen alema *kescolon* (Dornskrid : *kescolen*)
BM. 1756 (neket 1769, Ern.)

« Deuomp ac'hann a-unvan », gant **kescolon** = krBr. * **quetcalon**, Br. * **kedkalon**. En enep, un nebeut gwerzennoù da c'houde e lenner :

Desesijs bras off defry,
kekefrys ha nos ha deth. BM. 1171-72

« *Klañv bras on, ent-wir, kenkoulz noz ha dez* ».

N' emañ ket en hor soñj studial aman krKn. **kes-**, met a-walc'h e vo daveiñ da CED 54 evit gwelout ez eo miret dalc'hmat an **-s** : *kescoweth*, *kespar*, *kesregnya*, *kessenynans*, *kessynsy*, *kestalkya*, *kesünya*, *kesvewa* ; en hKn. e kaved *chespar* (OCV 72), hogen ar furm koshoc'h *chetua* /*kedva*/ sp. *conuentus conuentio*, hSz. *gemeting*, Kb. *cydfa* (OCV 99- 100). E lec'h ebet avat ne gaver * *keskemmys* na * *keskefrys* : a-walc'h evit diskouez ez eo disheñvel an orin.

§ 6.

Ar pezh a c'hallas lakaat Ernault da faziañ zo marteze stummoù zo a gaver e krennvrezhoneg. Da skouer :

409

En hanu an tat ha-n mab apret /
quet queffret hac an speret glan.
N. 1127
Peoc'h r-oz bezo cref **quet queffret** Re. 580 (= J. 199)
A lyuirit ên hent entroch
Quet queffret ne-d-eux ne=medoch.
Re. 701-2 (= J. 206)

Aes e ve reizhañ e *quez*, met marteze n'hon eus ket ar gwir d'e ober, rak en embannadur 1557 Barba e lenner

Euit donet d-oz guelet hep **quezquen**. B. 81

Hogen, en embannadur 1647 e teu ar skrid da *heb quet quen*, hag ar gentel diles e tle bezañ evel a voe gwelet gant Ernault RC 7 160, en abeg da 'n enklotenn (donET, guelet, quET).

E brezhoneg enta e c'haller lakaat kichen-ha-kichen **quez queffret** ha **quet queffret**, **quezquen** ha **quet quen**. Met ret eo merzout ez anavezer mat an dro lavar *hep quet* sl. DEBM 310, GIB 1271-72, arveret e krennvrezhoneg gant ster *hep* ; da grediñ eo e talv *heb quet quen* eus B. 81 kement ha « hepken, hep mui ». Chom a reomp neuze gant teir skouerenn hepken eus *quet queffret* m'eo bet degaset *quet* marteze diwar levezon ster *queffret*.

§ 7.

Aet eo da get ar gerioù-se e brezhoneg hiziv. Mar barner diouzh **petra** eus /peth tra/, **petore** eus /peth dwere/, e vijent aet da *keken, *kekement, *kekevret ha *kekent. War a hañval ez eo disheñvel orin hor **kerkent** eus **quen quent** (sl. GMB 537-38).

Un arliv a c'haller savelañ etre ar furmoù eeun hag ar furmoù gant **quez** : hañvalout a ra *kez /ked/ talvout d' ur resisaat e brezhoneg : *keken « na pegenn dres », *kekement « kement dres », h.a.

§ 8.

Evit orin krKn. **keth**, krBr. **quez**, sl. CCCG 225, o taveiñ da 'r raganvioù-diskouezañ Ie. * k- evel hIw. cé < Ie. * kei « amañ, eus an tu-mañ ». Adstummet e c'hell bezañ e Ie. *ke-dem marteze, gant an dibenn a gaver e La. *i-dem*, hln. *i-dam*, La. quan-de, h.a. (sl. Ernout-Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine 306). Sevel a rejont kevrennegoù laosk gant Br. *ken*, *kevret*, h.a. Nebeutoc'h gwirhañval e ve Ie. * *ki-dem*, rak e krKn. e vije bet kavet ar skrivad * *kyth* e-kichen *keth*.

Ar raganvioù Ie. * k- a zave d'un ergorad tost : Hi. kas, Li. sis, hSl. si, La. ci-tra, Ar. -s, sa, h.a. Sellout ouzh Meillet, Introduction, 326 ; Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 609. Gwelout ivez al levrioù arbennik evit pep yezh, evel Kronasser, Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen, Heidelberg 1960 67 ; Pedersen, Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, Kopenhagen 1948 50 ; Stang, Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen, Oslo-Bergen-Tromsø 1966 233 ; Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, Lyon-Paris 1950- , 2 381 ; Meillet, Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique, Vienne 1936 88 ; h.a.

Heverk eo e kaver peurliesañ ar bonad-mañ evel *ich-deixis* er yezhoù indezeuropek all, tra ma vez anaforek er yezhoù keltiek. Ret eo merzout avat en en kaver ivez e Gr. *keinos ekeinos* « an ()-hont », sl. Schwyzer, Griechische Grammatik, München 1959 1 613.

05/03/1968.

BERRADURIOU

- B. E. ERNAULT, Le Mystère de Sainte-Barbe, Nantes-Paris 1887-88.
BM. W. STOKES, Beunans Meriasek. The Life of Saint Meriasek, London 1872.
CCCG H. PEDERSEN & H. LEWIS, A Concise Comparative Celtic Grammar, Göttingen 1937.
CED R. MORTON NANCE, A Cornish English Dictionary, 2t emb., Marazion 1955.
DBK G. PENNAOD, Dornlevr Krennvrezhoneg (= Preder 59-61), Kastellin 1964.
DEBM E. ERNAULT, Dictionnaire étymologique du breton moyen. (Da heul B.) 411
DGV B L. FLEURIOT, Dictionnaire des gloses en vieux-breton, Paris 1964.

GIB R. HEMON, Geriadur Istorel ar Brezhoneg, Kastellin, 1959- .

GMB E. ERNAULT, Glossaire moyen-breton, Paris 189596.

J. H. de la VILLEMARQUE, Le Grand Mystère de Jésus, Paris 1865. (An arroudennoù zo daveet dezhe amañ dre niverenn ar gwerzennoù eus Pa. (= An Passion) ha Re. (An Resurrection), hervez un eilskrid graet ganeomp eus emb. 1530.)

LCB R. WILLIAMS, Lexicon Cornu-Britannicum, Llandoverly-London 1865.

LICC H. LEWIS, Llawlyfr Cernyweg Canol, 2t emb., Caerdydd 1946.

LILIC H. LEWIS, Llawlyfr Llydaweg Canol, 2t emb. Caerdydd 1935 ; 3e emb. (gant J.R.F. PIETTE), Caerdydd 1966.

N. E. ERNAULT, " La vie de sainte Nonne ", en RC 8.

NI. H. de la VILLEMARQUE, " An Nouelou ancien ha devot " en RC 10-13. (Meneget amañ hervez un eilskrid graet ganeomp eus emb. 1850.)

OCV E. VAN TASSEL GRAVES, The Old Cornish Vocabulary, Ann Arbor (Mich.) 1962.

OM. E. NORRIS, " Ordinale de Origine Mundi " en Ancient Cornish Drama, Oxford 1 1859.

PA. W. STOKES, " Pascon agan Arluth en Transactions of the Philological Society, 1860-1, skrid adwelet evidomp war an dornskridoù gant Mr. Retallack Hooper (Talek) a drugarekaomp a galon.

PD. E. NORRIS, " Passio Domini J. Christi ", en Ancient Cornish Drama 1.

RC Revue Celtique, Paris 1870-1934.

RD. E. NORRIS, " Ordinale de Resurrexione Domini Nostri ", en Ancient Cornish Drama 2.

Notenn. - Gwelout ivez an notenn, p. 690-691, eus hon fennad " An Nouelou ancien ha devot (§§ 534-580) " en Annales de Bretagne 76 (1969) 663-703.

EVIT UN EREADONIEZH EUS AR BREZHONEG

Evezhiadennoù a-zivout amsav ar verb, an argouezh, ha selladur arc'hwelel ar frazenn

Er Zeitschrift für celtische Philologie 24 (1954) 161, e klemme ar jubilead ne oa bet embannet hogos netra a dalvoudegezh war dachenn ereadurezh ar brezhoneg. Keuziusoc'h c'hoazh eo an diouer-se hiziv, evit daou abeg : da gentañ, peogwir ez eus bet kaset da benn abaoe ur bern imbourc'hioù yezhoniel war ar brezhoneg ; d' an eil, peogwir ez eo deuet an ereadoniezh da vezañ kreizenn prederioù ar yezhoniezh hollek.

Kement-se dre ma chom bihan niver ar vrezhonegourion dedennet gant an ereadoniezh, ha dre ma welont, e gaou, en ereadoniezh ur stagadenn hepken d' ar yezhadoniezh (Morphologie) pe c'hoazh d'ar c'heriadoniezh. Kevrennoù-kreiz ar c'hramadeg eo avat an ereadoniezh hag ar steradoniezh ; isurzhiet dezho eo studi ar yezhadoù, anezho anadennoù-ezteurel nemetken. Teir skouer a vo a-walc'h evit diskouez pe gefridioù bras a zo da imbourc'h ereadoniel ar brezhoneg.

*

Ur rann bouezus eus an ereadoniezh eo studi an troadoù (Kasus-Syntax). Pa seller ouzh ar gorre, n' eus ket a droadoù e brezhoneg. Hogen e donderioù e c'hramadeg e kaver keñverioù troadheñvel, eztaolet er gorre gant araogennoù. Ne c'haller avat dezrannañ reizh ereadoniezh an troadoù nemet dre he stagañ ouzh amsav ar verboù (valence e ster L. Tesnière) (1).

413

Rannañ a reer neuze ar verboù hervez niver ha natur ar renadennoù rekis a c'houlennont ; verboù 'zo a c'hell, evel reizh, bezañ dezho amsavioù disheñvel p' o deus sterioù disheñvel. Da skouer, ar verboù *bevañ*, *bezañ* (o verkañ an hanvoudelezh, an devoudelezh), *kreskiñ*, zo unamsav (Monovalent), dre ma c'houlennont holl dre ret ur rener hepmuiken. Daouamsav eo ar verboù oc'h enderc'hel ur rener hag ur renadenn eeun, evel *anavezout*, *devout* pe *kreskiñ* en droienn *ar beleg a gresk ar pedennoù*, pe verboù emodel evel *en em vevañ*, met ivez *bezañ en eñ zo klañv* gant ur rener hag ur prezegad rekis, pe c'hoazh *fellout* gant ur renadenn eeun (anor-kadarn) hag ur renadenn-c'hour ameeun (2), pe *dont* gant ur rener hag ur renadenn-lec'h, pe *bezañ* gant ur rener hag ur renadenn eeun hag ur renadenn ameeun, *goulenn un dra bennak digant*, gant ur rener, ur renadenn-dra eeun hag ur renadenn araogennek ; heñveldra evit *lakaat e lakaat ur pennad en ur gazetenn*, h.a.

Ret eo diforc'hañ ar renadennoù rekis diouzh ar re diredi, evel *bremañ* (*on klañv*), *amañ* (*ez a mat an traoù*), *gant / hep va c'hoar* (*on deuet amañ*), h.a. Ar renadennoù diredi n' o deus ket kement a bouez hag ar renadennoù rekis hag alese ez eo aes o dilezel en ur frazenn.

Met bez' ez eus ivez, e-ser ar renadennoù rekis, ur renkadur o tiskenn eus ar rener d' ar renadenn eeun (pe gant an araogenn a), ar renadenn ameeun (gant an araogenn da), betek ar renadenn gant araogennoù all. Anataat a reer ar renkadur-se da gentañ gant argemmoù an amsav : da skouer, pa droer en danod ur verb er gwezhod e tigresk an amsav : ur rener hepken zo d' ar verb en danod, renadenn eeun ebet. A-du-rall e tiforc'her un treod (Al. Kausativ) diouzh ar ger-diazezh dre zegas ur renadenn eeun e darlun an amsav (*bevañ :: bevañ al loened*).

D' an eil, diwar-bouez ar renkadur-se e lakaer a-wel devoudoù savadur ar

frazenn : pep tra kevatal, emañ tostoc'h d'ar verb ar renadennoù a renk uheloc'h. Ur skouer tennet eus teodyezh Buhulien (e-kichen Lannuon (3) : /'ro:əd ë'mös 'ne:an "d(ei) / = *roet em eus anezhañ dezhi* ; pe krBr. *deoch e ministrat a graf* (N. 1264), rnBr. *da puplian un aret da-r gristenien mechant* (CC. 395).

414

Torret e vez ar reolennoù-renkañ-se pa 'z eo ar renadenn rekis a renk izeloc'h un araogenn displeget poueziet : /'ro:əd "din ar 'hi:k / = *roit din ar c'hig* ; krBr. *reiff diff remet* (N. 346), *comps deoch a mennaf* (N. 1739), *duet eo diff consol* (N. 119), h.a.

Ar savadurioù o vont a-enep d' an div reolenn-se eo ar re a dalvez da verkañ un dreistpouezañ (Emphase), sk. /'ro:əd ar 'hi:k din / = *roit ar c'hig din* (4). Evel reizh e c'hell ar verb bezañ lakaet etre div renadenn rekis.

*

Un eil rann bouezus eus an ereadoniezh eo studi an argouezh (5). A-zivout argouezh ar verb brezhonek en deus A. Maniet skrivet un nebeut linennoù (6), peurfazius da 'm soñj, peogwir ne ra diforc'h ebet etre argouezh (Al. Aspect, Sz. aspect, Gl. aspect, Ru. vid) hag arvez (Al. Aktionsart, Sz. manner of action. Gl. espèce d'action pe ordre de procès, Ru. sposob dejstvija pe sovershaemost' glagol'nogo dejstvija). An hevelep fazi a ra Chr.-J. Guyonvarc'h (7) a nac'h ouzhpenn c'hoazh bezañ an argouezh e brezhoneg.

Gant an termen argouezh ez intenter an enebadur etre an argouezh peurveradel (perfektiv) ha darnveradel (imperfektiv) : gant an argouezh peurveradel e kouezh ar sell war an ober en e gevanded, gant an darnveradel e vez skeudennet pe taolennet an ober evel en hent, diglok, diechu. E brezhoneg evel e galleg, ne c'hoari an enebadur-se nemet war dachennoù 'zo eus reizhiad ar verb : an enebadur etre ar bonator pe ar bongevor skorek, diouzh un tu, hag an eilgevor diouzh an tu all. Anadiñ a ra endeo an enebadur-se en darlunioù galvet « degouezhel » (Inzidenzschema) : troc'het e vez taolennadur un ober kinniget en argouezh darnveradel gant danevell un ober kinniget en argouezh peurveradel. Skouerioù a gaver endeo gant Le Gonidec (8), sk. *c'houi a gouské c'hôaz. pa ounn béd enn hô ti* ; ur skouer eus Buhulien : /pa la'bu:rën "bah ar 'zardin // ë 's(ein)sës an 'anmzer/ = *pa labouren e-barzh ar jardin e cheñchas an amzer*. Bremañ, div skouer eus mister raknevezvrezhonek Saint Crépin et Saint Crépinien : pa oant y bars e n-ent, e quefgeont ar chorfo (CC. 1571) ; ag ebars en-e chreis e voa ur grusify. Neuze e songis ... ag e choullis ... neuse e tisquaris (CC. 1875 hh.). Pe, evel ma oa bet merket gant P. Le Roux (9), e *Bvhez an itron sanctes Cathell*, e krennvrezhoneg, e vez troet an ampervezh latin gant an eilgevor, ar pervezh latin gant ar bonator pe ar bongevor skorek. Klotañ a ra an diforc'h etre pervezh hag ampervezh al latin gant an enebadur etre an argouezh peurveradel hag an argouezh darnveradel.

415

E lies teodyezh vrezhonek a-vremañ e vez merket an amdremenet gant an eilator, dreist-holl pa ranker, e-barzh framm an argouezh darnveradel, ezteurel an arvez padel (trebadel, ampadel). Ar c'hontadennoù pobl a deuk alies etre eilgevor hag eilator, da skouer e derou ur gontadenn dre gomz eus Buhulien (bet enskrivet ganin war warell-gomz) : /pa "wam da 'sko:l // 'wa k:et "ret da go'ze: en bre'zo:nëk // a 'vizë 'ret "dim: ko'ze: en 'gal:ëk/ = *pa oamp da(r) skol, (ne) oa ket ret (= aotreet) da gaozeal en brezhoneg, a (= e) vije ret dimp kaozeal en galleg*. Kevatal eo an daskemmadurioù argouezhel-se eus an eilor mozel (Al. modal Konditional) ouzh arver ar saozneg *would* : an droidigezh a ve, war-bouez nebeut : *when we were at school, we were not allowed to speak Breton, we would have to speak French* (10).

E saozneg e vez eztaolet alies an argouezh darnveradel gant ar *progressive form* pe *expanded form* diouzh ar patrom *I am writing*. Ha keñveriañ a c'haller gantañ an troiennoù brezhonek *me zo o skrivañ* pe *emaon o skrivañ* ? Hervezon, n' eur ket. Kevatalderioù da 'r brezhoneg a gaver kentoc'h en It. *sto scrivendo*,

Sp. *yo estoy escribiendo* (11) hag en droienn, implijet kalz rouesoc'h, Gl. *je suis en train d'écrire*. Da imbourc'hiñ e ve ent-tipologel.

*

Ur gounid eus skol bPrah ar yezhoniezh frammadel eo dizoloadenn «selladur arc'hwelel ar frazenn» (Al. *funktionellen Satzperspektive*, Sz. *functional sentence perspective*) (12). Evit ar savadur e tisoc'h ar reolennoù-mañ : 1) E penn-derou ar frazenn emañ hec'h alf (Al. *Ausgangspunkt, Basis*), a vo lavaret un dra bennak diwar e benn e parzh all ar frazenn. 2) An anavezad (dodenn, Al. *Thema*) o tont eus an destenn diaraok pe eus ar saviad, a vez peurliesañ kent an dianav (korenn, Al. *Rhema*). Gant ar yezhoù a zo enno ur ger-mell, e vez peurliesañ ar ger-mell strizh e-kichen an dodenn, ar ger-mell amstrizh pe netra e-kichen ar goren. Graet e vez a-wechoù gant meizad ar « rener poelloniel » ha se kenkoulz evit an dodenn hag an alf. 3) Er savadurezh reol ez eo peurheñvel an dodenn ouzh an alf ; ar savadurioù all zo savadurioù-dreistpouezañ.

416

E galleg hag e saozneg da skouer, eo strishaet kenan ar reolennoù-se a savadurezh gant ar savadurezh c'hramadegel, rak en div yezh-se e rank peurliesañ ar rener gramadegel bout alf ar frazenn. N' eo ket heñvel e brezhoneg, pa 'z eus lies doare da sevel ar frazenn, evel a ouzer ervat. Peurliesañ e komzer, evel a-zivout ar yezhoù slavek, eus « savadurezh dieub » (Al. *freie Wortstellung*). Ul litorienn n' eo ken, dre ma ne c'hallje ur savadur bezañ dieub evit gwir, nemet mar bije tu da gemmañ ar savadurioù en un heuliad frazennoù (eleze un destenn) hep degas kennoù er ster. Selladur arc'hwelel ar frazenn avat a gemm war un dro gant ar savadur end-eeun. Ul labour frouezhus eo e wiriekaat, ul labour hir ivez, pa ranker e gas, n' eo ket war frazennoù distag, hogen war ur gendestenn (Textzusammenhang).

Hervezon eo stag ivez ouzh selladur arc'hwelel ar frazenn ar gudenn eus arver eo ha zo. Ar reolenn voas a lavar (13) ; lakaet e vez zo goude ar rener gramadegel, hogen eo araozañ. Penaos diskleqañ avat ar frazennoù da heul : *Setu arnañ div daol : pehini eo ar vrasañ ? - An daol velen eo ar vrasañ*. Pa droer ar frazennoù-se e yezhoù all, e weler dalc'hmat ez eus renerioù gramadegel eus keveleboù *pehini* hag *an daol velen* ; en eneb, e c'hell ar *vrasañ* bezañ, d' ar muiañ, rener poelloniel (14). Savelet eo neuze evel anav ez eus un daol vrasoc'h (en abeg da se ivez emañ aze ar ger-mell strizh, dodennek (*thematische*) !), ha dianav eo hepken *pehini* eo eus an div. En doare-se emañ lec'hiet zo goude an dodenn hag eo dirazi.

Kentelius eo an diforc'h a ra va zitourerion eus Buhulien : /'anm:a "zo: d(ou) 'grejon // 'pin:ni "he "bras:an/ = *amañ zo daou greion, pehini eo brasañ ?* Diredi eo ar ger-mell strizh, ha neuze hep ger-mell eo strizh an dreistrez ennañ hag evitañ e-unan, en doare ma ne c'hell daveiñ nemet d' un hinienn (Al. *Exemplar, Individuum*) hepken (heñvel ouzh un niver-petvedañ) (15) : tuet eo, ouzhpenn, an dreistrez da vezañ dodennek. An eil frazenn avat a c'hell bezañ displeget evel-henn : /'pin:ni zo 'bras:oh / = *pehini zo brasoc'h ?* gant erlec'hiadur an usrez ouzh an dreistrez e c'hoarvez ivez erlec'hiadur zo ouzh eo ; e-se, n' eo ket an usrez ken strizh na ken dodennek hag an dreistrez, hag anat eo n' eo ket dodennekoc'h eget *pehini*, hemañ o taveiñ unsteriek rik da *daou greion*. Evel-se e verke va zitourerion ne fell ket d' an neb a ra ar goulenn : *pehini zo brasoc'h ?* lakaat er-maez e c'hell an daou greion bezañ keit-ha-keit. Gant an aters *pehini* eo (ar) *brasañ ?* ez empleger ez eus dre ret unan brasoc'h eget egile, hag hep ster e vije un hevelep aters mar bije an daou greion keit-ha-keit.

Ar vrezhonegourion a-vihanik a c'hell gwiriañ ha reizh pe get eo an diskleriadur-se ; forzh penaos heverk eo an diforc'h (16), zoken e par ar c'heñveriañ yezhoù : pouezus eo imbourc'hiñ e readurezh ar brezhoneg, n' eo ket e sell eus ar vrezhonegouriezh hepken, hogen evit mat ar yezhoniezh hollek hag indezeuropek ivez. Daou ziviz avat a rankfed da lakaat : 1) Loc'hañ a zlefe an imbourc'h ober, n' eo ket diwar ar yezhadurezh latin pe c'hallek, hogen diwar an damkaniezhoù gramadegel arnevez (17) ; 2) kregiñ a zlefe an imbourc'h an

abretañ gwellañ, keit ma n' eo ket re greñv levezon ereadurezh ar galleg war ereadurezh ar brezhoneg !

NOTENNOU

(1) Sl. H.-J. HERINGER, Deutsche Syntax (Berlin 1970) 31 hh. ; W. DRESSLER, " Comment construire la syntaxe des cas en latin ? " e Revue de Philologie, 1970, 25-36.

(2) Ha bez' eo *me e me a fell din gouzout* un dra bennak estr eget ur stambouc'h eus din ?

(3) Treuzskrivadur fonologel hervez W. DRESSLER, " Vorbericht über zwei linguistische Studienreisen in die Bretagne " , Anzeiger Oesterreichische Akademie der Wissenschaften 106 (1969) 93-100. [Notenn an embanner : dre ziouer a arouezioù moulañ e voe degaset ar c'hemmoù da heul e treuzskrivadur an aozer : /ë/ a verk ar chva = e mut ar galleg ; ar sonennoù-fri a vez aroueziet gant un *n* bihan a-us ; /e o/ e lizherennoù italek a verk sonennoù serr ; / " / a verk ar pouez eilel ; /:/ e-lec'h ur pik a-us a verk an hirder ; /s z/ e lizherennoù italek a dalv *ch* ha *j* ar brezhoneg. Pedit a reomp an Aozer d' hon digareziñ.]

418

(4) Kavet e vo muioc'h e " Skizze einer bretonischen Textsyntax " § 4, Donum Indogermanicus, Festschrift A. Scherer.

(5) Sl. levrlennadur e W. POLLACK, Studien zum " Verbalaspekt " im Französischen (Wien 1960) ; W DRESSLER, Studien zur verbalen Pluralität (Wien 1968).

(6) Revue Belge de Philologie 36 (1958) 142-143.

(7) Ogam 19 (1967) 359-361.

(8) Grammaire Celto-Bretonne (Paris 1838) 241-242.

(9) Mélanges Loth (Rennes-Paris 1927) 39-40.

(10) Skouerioù en F. KERVELLA, Yezhadur bras ar brezhoneg (La Baule 1947) 189-191 ; R. HEMON, " On Some Forms of the Verb « to be » in Breton " e Celtica 2 (1954) 217-228.

(11) Sl. H. MARCHAND, " On a Question of Aspect : a comparison between the progressive form and that in Italian and Spanish ", Studia Linguistica 9 (1953) 45-52.

(12) Sl. F. DANES, Travaux linguistiques de Prague 1 (1964) 225 hh. ; J. FIRBAS, Brno Studies in English 7 (1968) 11 hh. ; M. HALLIDAY, Journal of Linguistics 3 (1967) 199 hh. ; 4 (1968) 179 hh. E miz Here 1970 e vo ur Symposium über Funktionelle Satzperspektive e Marianske Lazne (bet Marienbad), Tchechoslovakia.

(13) Sk. KERVELLA, Yezhadur 137.

(14) F. VALLÉE, Conseils aux écrivains bretons (St-Brieuc 1935) 9, a lavar en un degouezh heñvel eus *henez eo va breur* enebet ouzh *henez a zo breur din*, e ve ar rann-frazenn *va breur* ar «sujet réel». Neuze, *petra eo ur «sujet irréel»* ? Sl. V. FAVÉ, Annales de Bretagne 70 (1963) 496 ; P. LE Roux, Le Verbe breton (Rennes 1957), 391, 457.

(15) Kv. E. BENVENISTE, Noms d'agent et noms d'action en indo-européen (Paris 1948) 144 hh.

(16) Kv. *c'hoazh pehini ac'hanoc'h zo bet er marc'had* ?

(17) Soñjal a ran dreist-holl en ereadoniourion evel N. Chomsky, Ch. Fillmore,

H. Frei, M. Halliday, H.-J. Heringer, G. Lakoff, S. Lamb, J. McCawley, K. Pike,
H. Seiler, P. Sgall, S. Saum-jan, L. Tesnière, h.a.

Institut für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft der Universität
Wien Luegerring 1, A-1010 Wien.

Ohio State University

Department of Linguistics Columbus 43 210, Ohio.

Notenn an droerion.

Talbenn alamanek ar pennad zo : FUR EINE SYNTAX DES BRETONISCHEN. Bemerkungen zu
Verbvalenz, Verbalaspekt und funktioneller Satzperspektive. An anvadur arveret
en droidigezh zo an hini bet diazezet gant Kreizenn Imbourc'h Sturyezhouriezh
(sl. Preder 79-81 (1966) 75-94).

Evezhiadennoù a-hed hag a-dreuz

Here 1970.

Un dra iskis eo ar skinwel : ober a ra eus ar bed a-bezh ur gêriadenn. Ar soñjenn-mañ a oa deuet d' am spered en devezh all o sellout ouzh ar filmoù a oa bet kemeret diwar zarvoudoù Jordania.

E gwirionez netra n' eo bet espernet ouzhimp : gwelet hon eus ar c'hirri-nij pulluc'het, an emgannoù e kêr, ar c'hloazidi en ospitalioù. An arvest-mañ dreist-holl a oa fromus : diaes eo ankounac'haat dremmoù losket ar vugale, duet ha disneuziet pe lienet, gwenn-kann, gant toulloù teñval an daoulagad pe ar genou, heñvel ouzh spezoù. Kement-se holl a zo frouezh ar feulster. Hogen daoust hag hemañ a rank bepred gwiskañ ar stumm-se ? Douetañs am eus. Darn, dezho galloud pe oc'h hiraezhiñ d' ar galloud, a zo prest bepred da ober ouzh o nesañ evel ouzh chatal war ar marc'hallac'h, mat da vezañ lazhet atav ! Rak mezhañ eo da bolitikerion bezañ denel. Sed pezh a soñje moarvat Arafat koulz hag Hussein oc'h en em vriata goude-se er C'hairo dreist d' an holl gelanoù-se !

Hogen Palestiniz dres ? Ar c'hiz eo e-touez emsaverioñ zo kanmeuliñ o emgann evel ma oa ar c'hiz ugent vloaz zo kanmeuliñ hini Israheliz (kounomp e voe gouestlet un niverenn eus " Al Liamm " da Israhel).

Moarvat e kavan reizh he defe ar bobl-se evel ar pobloù arall un douar hag ur Stad. En em c'houlenn a ran avat ha par eo degouezh Palestiniz da hini Israheliz. Evidon-me - lavaromp kement-se daoust ma ne blijo ket d' an holl - e kav din ez eo bet emgann Israheliz - en desped da lies diforc'h e meur a geñver - tostoc'h ouzh hini Breizhiz eget hini Palestiniz. Ur yezh o deus bet Israheliz da adsevel, un istor da adperc'hennañ. Uhelvennad Palestiniz avat n' en deus donder ebet, plaen eo hepken ; ar bobl-mañ n'he deus ket a istor ; n'he deus yezh ebet. Rak an arabeg komzet adal Iran betek Maroko n'eo ket ur yezh vroadel. Evel pep yezh hollvedel ez eo e gwirionez ur yezh impalaerelour ; ha se daoust da youl an dud o-unan, dre he saviad end-eeun.

420

Evel-se e komprenan mat tre en em lakfe Palestiniz war an " araogelouriezh " kentoc'h eget war hini ar " vroadelouriezh " petra bennak m' o deus graet moarvat a-benn klask gwarezourion kentoc'h eget evit n' eus forzh peseurt arbenn all. Hogen an dra-se a gavan mantrus : rak an aotrouion gwarezourion ne reont forzh ebet eus o gwizion feal. Anat a-walc'h eo bet dres e-kerz an emgannoù p' o deus nac'het ar Rusianed dont war sikour o c'hevredidi; implijout, ya ; servijout avat, houmañ n'eo ket micher aotrouion ar bed o deus gwell d' ober eget bezañ " S.P.A. " ar pobloù bihan ! Gortozit tonton Mao, eme re all : war henezh hag e 700.000.000 a Sinaiz ken jentil e c'heller kontañ. Rak, na petra, broad vihan ebet n' eo gouest moarvat d' en em saveteiñ hec'h-unan. Hogen daoust ha ne vint ket kerseet un deiz gant ar re-se kerkoulz all ?

E ser Palestiniz ez on deuet da brederaiñ diwar-benn anadenn an " araogelouriezh " en Emsav. Rak holl emsaverion sirius Breizh, e-giz ma ouzoc'h, a zo « araogelourion » hiziv an deiz, allaz.

Kavout a ra din e tiskouez an anadenn-mañ en deus an Emsav kollet pep ster evit stourmerion zo. Hag e gwirionez, steuziet eo e 1970 ar pezh a rae diazez stourm an Emsav en e zerou : marv eo ar yezh « poblek » (n' eo ket dav en em douellañ pelloc'h diwar-benn tonkad ar brezhonegoù poblek) ; marv ivez ar sevenadur hag ar gevredigezh henvoazel. Alese an arnod da adtreiñ an Emsav en ur reiñ dezhañ ur roll mesiazal nevez : hini diogeliñ trec'h an " araogelouriezh " en Europa, evel m'he deus Kuba moarvat diogelet an trec'h anezhi en Amerika. Na

mui na maez.

421

Lavarout a rin da gentañ n' on ket a-enep d' ar vesiazelezh rak pep broad a rank kaout un uhelvennad da zifenn er bed ; lavaret em eus ivez he devoa Breizh ur c'halvedigezh ha se a soñj ivez pep emsaver. Ar gudenn avat eo en em glevout diwar-benn ster ar vesiazelezh-se. Evidon-me atav e kredan ez eo ar vesiazelezh " araogelour " un huñvre e Breizh. Daoust hag houmañ he deus ezhomm eus Breizh evit trec'hiñ ? Tamm ebet ; se zo sklaer. E Breizh zoken, n' o deus ket ezhomm an " araogelourion " e nep doare eus an Emsav. Skrijet neb a garo : an nerzh " araogelour " gwirion nemetañ e Breizh a zo a PCF. Ma soñjfe hor stourmerion giz nevez ez eo ar stourm " araogelour " pouezusoc'h eget ar stourm broadel - war an diviz-mañ hepken e c'hellont bezañ " araogelourion " wirion - ez afent da sikour paotred ar PC diouzhtu. Nemet tud zo ne c'hellont morse bezañ nag e-barzh nag er-maez ; ret eo dezho bezañ e-kichen. Hogen daoust hag an Emsavioù gwirion o deus ezhomm eus ar seurt tud ?

Ha ma soñjont ez eo ar vroadelouriezh pouezusoc'h eget an " araogelouriezh ", neuze n' int ket " araogelourion ", broadelourion, ne lavaran ket. Perak chom hep henn degemer ? Breizh avat, c'hwi ' oar, a zo bro ar rannvroelourion-broadelourion, dic'houest da zibab etre Breizh ha Bro-C'hall - ha bez ez eo ivez bro an araogelourion-broadelourion dic'houest ivez da zibab etre ar stourm broadel hag ar stourm etrevroadel hag a glask diskouez bepred ez eus tu da unaniñ an daou. Kement-se moarvat a zle bezañ arallekadur, e-giz ma lavaront o-unan.

Hogen distroomp d' ar skinwel. A-drugarez dezhañ hon eus gallet arvestiñ ouzh obidoù ar « Raïs » ha dav eo din lavarout adarre ez on bet boemet gant ar arvest-se. Dreistfaltazi e oa lid-kerzh ar c'helan ambrouget gant ur mor a dud trelatet ha pennfollet. Pa lavaran ez on bet boemet e rankfen ouzhpennañ ez on bet spontet ivez en ur stumm. Rak n' eo ket natur ober eus un den un doue. Ha setu pezh a c'hoarvez koulskoude e-barzh renadoù zo a dro o renerion da zoueed evel ma rae ar Romaned ergentaou (gant un diforc'h evelato : ar Romaned ne gredent ket evelato e doueelezh o impalaered). Tud isdiorret ha dizesk hepken, bugale, ya, bugale marvet o zad diganto a c'hell koll o emreizh evel-hen, a felle din krediñ. Ha, padal, daoust hag engroezioù an Alamaned a-raok ar brezel ne oant ket bet teoget er memes doare gant o Führer ? Moarvat, a-barzh pell e voe divoemet an engroezioù-se pa rankjont en em aberzhañ d' o doue a vilionoù. Met, dres, chañs ar « Raïs » a zo bet en em vataat eus « gwarezourion » c'halloudus o deus miret ouzh e bobl a vezañ flastret gant hec'h enebourion e 1956 hag e 1967. Da c'hortoz, evel just, Ejipt a hañval bezañ dieub. Hogen, er frankiz-se daoust hag ez eus kalz en tu-hont d' ur seblant ? E pelec'h emañ gwir frankiz ar pobloù bihan ? Rak dibab - hogen daoust ha dibab a zo ? - ur gwarezour eus ar Reter pe ar Chornog ne gemm netra er gudenn.

422

Hiniennoù o devo bet estlamm ouzh unvaniezh Ejiptiz en-dro d' o « Raïs » a oa ken anat en devezh-se. Evidon-me, anzav a rankan n'em eus ket bet. Gwir eo n' eus ket bet ac'hanomp biskoazh e Breizh azeulerion ar galloud stadel. N' eus bevet Faraon ebet war hon douar, na petra ! N' omp ket bet biskoazh impalaerelourion. A-walc'h eo studiañ " Hen gustum Breizh " evit merzout ne roe ket hor gourdadoù un dalvoudegezh hud d' ar galloud na d' ar Stad. Darn a lavaro ez omp bet trec'het en abeg da se gwechall. Se zo lavaret buan ha me ' gav din e c'hellfed moarvat kavout abegoù all da zrouziwezh grez kentañ hon istor. Ar re a hiraezh d' ar Stad « kreñv » e Breizh a hiraezh e gwirionez d' ar Stad c'hall. Un drama eo bet moarvat evit emsaverion zo troc'hañ pep ere etrezo ha Bro-C'hall a chom o mamm speredel, goude ma ve en desped dezho, hag a glask bepred, hep gouzout dezho adarre, adkavout ar skeudenn eus ar vamm o deus kollet er Stad vrezhon a empenont.

Hogen n'emaon ket o vont da skrivañ ur studiadenn diwar-benn ar Stad vrezhon hogen da gomz un tammig eus ar Stad dre vras pe, kentoc'h, diwar-benn an orin anezhi. Nevez zo e lennen war ar gelaouenn skiantel saoznek " Nature " ur pennad gouestlet d' ul levr savet gant un amerikan, Barneiros e anv - m' em eus

soñj mat - a-zivout orin ar Stad hec'h-unan (1). Gouzout a ra an holl ez eo bet an destenn-mañ unan eus ar re a zo bet ar muiañ meret hag adveret gant politikourion ha kevredadoniourion liesseurt abaoe meur a gantved, dreist-holl gant paotr Genève, Rousseau (an holl o deus heuliet ar Stad c'hall a anavez istor ar gouezad mat). Betek-hen e oa tuet ar gevredadoniouron da gavout er brezel derou ar Stad : un nebeut kadourion gadarn o sammañ o beli war engroezioù a sujidi drec'het o dije savet ar Stadoù kentañ. Barneiros avat, diwar studiañ degouezh meuriadoù ar stêr Amazonia, a vefe prest a-walc'h da soñjal ne vije ket c'hoarvezet an traoù er mod-se ez eeun. Ur gudenn a « annezoniezh » ez eo hini ar Stadoù « kentael », eme ar skrivagner ; ne c'hell diwanañ ur Stad, « kentael » nemet adal ma vez annezet stank a-walc'h un dachenn douar bennak evit ma savfe bec'h etre ar re a zalc'h anezhi ha ma vefe santet an ezhomm eus ur galloud reoliekaer ; un anadenn natur ez eo ar Stad eta (seurt keal a zo konfortus da spered ur skiantour).

(1) War ar " Revue internationale des sciences sociales " em eus lennet ur pennad all war an destenn-se, gant ur Soviedad, « mont-da-heul » penn-da-benn avat.

423

Evel just, an holl Stadoù a vez savet hiziv an deiz a zo Stadoù « eilel » e gwirionez ; holl ez int artifikel, o vezañ ma vezont savet diwar skouer stadoù arall bet savet en o raok. Evelato ; o lenn ar pennad-mañ, on en em c'houlennet ha ne c'helled ket lakaat da dalvezout an damkaniezh-mañ evit an Emsav. Ur gouelec'h eo Breizh evit ar poent ; a-boan m' en deus gellet an Emsav diazezañ un nebeut kreizennoù amañ hag a-hont, gwall zistart ha gwall zistabil an holl anezho. Penaos e vefe ezhomm hiziv eus ur galloud reoliekaer ? Dont a ray ur mare ma vo ezhomm eus ar galloud-se moarvat hogen n' omp ket degouezhet d' ar bazenn-se c'hoazh. Klask kreizennañ re an Emsav er mare-mañ eta a vefe koulz ha bodañ an holl emsaverion en ur gambr enk e-lec'h e kerzhfent an eil re war dreid ar re all (pezh na laka ket an dud en imor vat peurvuiañ) hep gounid ebet evit den ; pe c'hoazh, se a vefe barn anezho da vezañ war un dro « Mavdiern an Deskadurezh » ha skoliad (ar pezh n' eo ket fentus kennebeut).

A-hend-all, - ha dont a ran en-dro d' ur mennoz am eus klisiet a-gent - daoust hag o sevel ur Stad e tleomp trevezañ ar Stadoù a welomp war hon tro ? Perak bezañ nec'het kement gant ar re all hag ar rebechoù a c'hellfent ober deomp, evel tud kablus en a-raok ? Perak krediñ n' eus a silvidigezh nemet en hollvedelezh, da skouer ? Daoust ha ne welomp ket adal bremañ ez eo ur c'hwitadenn ar sevenadur a zo ganet dres diwar ar « Reverzhi c'hreantel » peogwir n'eo ket bet fur a-walc'h mab-den evit tennañ mad eus an traoù en deus krouet hep dont da vezañ sklav dezho war un dro ? Hag ivez, daoust ha pep den ne zoug ket ennañ an denelezh a-bezh ? Ar mennoz-se eo a zeue d' am spered en devezh all adarre p'edon o lenn ur pennad diwar ur gelaouenn skiantel all, amerikan en dro-mañ, " Science ", diwar-benn reolerezh ar ganedigezhioù. An Amerikan en doa savet ar pennad-mañ - sirius meurbet evel an holl Amerikaned - ne wele mui silvidigezh ebet evit an denelezh nemet en ur reolerezh diazezet a-berzh-stad ha sammet war ar boblañs hep goulenn hec'h ali : dav e oa eta meskañ er boued hag en dour, dre gefridi, kenderc'hadoù disperiekaat. Setu emamp erru dija en " Enez ar Vertuz " - ha me soñje din o skrivañ ar romant-se pemp bloaz zo e oan o sevel un oberenn a skiant faltazi ! Faziet e oan eta : ur romant a istor kempred an hini eo edon o skrivañ e gwirionez.

424

Ar Stad impalaerelour a zo gouest adal bremañ da zistrujañ pep buhez a-ziwar-c'horre an douar a redi ac'hanomp da brederiañ a-zevri diwar-benn an doare Stad a fell deomp-ni kempenn el Ledenez-mañ. Hogen peseurt « emsaver » - sañset - a soñj a-zevri e kement-se ? Petra eo an « emsaver » a-benn ar fin nemet ur " razh-levraoueg-o-c'hortoz-burzhudoù ", o kontañ a bep eil war ar MOB pe an UDB pe n' eus forzh peseurt strollad all evit seveniñ ar mennadoù ha n' eo ket kalonek a-walc'h evit seveniñ e-unan ? Hogen daoust ha krediñ a ra e gwirionez e c'hell ur Stad bezañ savet e Breizh ? Moarvat ne ra ket kalz. An « Emsav » evit an « emsaver » -se a zo un doare « souvenir napoléonien », evel e-barzh kontadenn vMeavenn gwechall, soñj hoc'h eus : un toullad oristaled kozh oc'h en

em vodañ en ur gambr gloz evit pokañ ent deol d' ur banniel erminiget gant un daeraouenn e korn o lagad, ur bochad istrogelled o predañ a-gevret bep an amzer evit ober gourc'hemennoù an eil d' egile en ur santout priz o mignoniezh, er-maez eus eus ar bed hag an amzer. Moarvat ez eo un torfed gwastañ e vuhez hag hini ar re all en aner hogen etre ar follentez didalvez hag ar furnezh digalonse, daoust ha ne vefe ket un hent etre ?

NOTENNOU

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profou-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

Miz EOST :

J. Corbel, 5 lur ; J. Le Guern, 5 ; M. Vetelet, 10 ; B. Audic, 9 ; P. Guilloux, 5 ; B. Le Rallic, 5 ; L. Bihannic, 70 ; A. Le Berre, 5 ; A. Le Floc'h, 5 ; M. Piron, 4 ; F. Favereau, 25.

- War un dro : 148 lur.

Miz GWENGOLO :

R. Le Sclotour, 5 lur ; M. Guiliern, 5 ; M. Blanchard, 25 ; J. C. Bozec, 30.

- War un dro : 65 lur.

1.982,34 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' hor mignoned.

617 Koumananter

E fin miz Here e konte ar gelc'hgelaouenn 617 koumananter lodennet evel-hen :

Aodoù an Hanternoz, 86 ; Penn ar Bed, 136 ; Il ha Gwinum, 77 ; Lijer Atlantek, 33 ; Mor Bihan, 37 ; Rannvro Bariz, 119 ; Departamantoù all, 70 ; Afrika an Hanternoz, 2 ; Afrika Du, 1 ; Iwerzhon, 9 ; Kembre, 13 ; Skos, 1 ; Bro-Saoz, 5 ; Alamagn, 9 ; Helvetia, 1 ; Izelvroioù, 5 ; Belgia, 1 ; Stadoù-Unanet, 3 ; Kanada, 6 ; Arc'hentina, 1 ; Haiti, 1 ; Kaledonia-Nevez, 1.

A-hend-all, setu ar sifrennoù a gontomp evit kêrioù Breizh :

Roazhon, 67 ; Brest, 39 ; Kemper, 28 ; An Naoned, 21 ; St-Brieg, 14, Lannuon, 12 ; Gwengamp, 11 ; An Oriant, 8 ; Douarnenez, 8 ; Gwened, 6 ; Montroulez, 5 ; Gwezeg, 4 ; Redon, 4 ; Kastellin, 4 ; St-Malo, 4 ; Loudieg, 3 ; Boulvriag, 3 ; Fouenant, 3 ; Konk-Kernev, 3 ; Kintin, 2 ; Groñvel, 2 ; Karnag, 2 ; Pondi, 2 ; Binig, 2 ; Penvenan, 2 ; An Alre, 2 ; Benac'h, 2 ; Plistin, 2 ; Louaneg, 2 ; An Uhelgoad, 2 ; Dinarz, 2.

Ar sifrennoù evit kêrioù Bro-C'hall o vezañ ar re-mañ :

Pariz, 52 ; Angers, 5 ; Le Mans, 4 ; Marseille, 3 ; Toulon, 3 ; Bordeaux, 2.

War an 306 koumananter a anavezomp o micher e kontomp :

Beleien, 54 ; Studierien, 43 ; Kelennerien, 41 ; Mezeien, 29 ; Kargidi, 19 ; Skolaerien, 18 ; Kenwerzhourien, 17 ; Implijidi, 17 ; Retredidi, 13 ; Ijinourien, 10 ; Ofisourien, 10 ; Levrdirien, 7 ; Advokaded, Notered..., 6 ; Micherourien, 6 ; Arzourien, 5 ; Artisaned, 3 ; Soudarded, 3 ; Renerien-bank, 3 ; Oberiataourien, 3 ; Tisavourien, 2 ; Labourerien-douar, 2 ; Kelaouennerien, 1.

Pep unan a raio e soñj gant ar sifrennoù-se. Stourm a ranker da astenn levezon Al Liamm, da c'hounid lennerien nevez ha renkadennoù 'zo, a chom er-maez eus an emsav sevenadurel. E Bro-Wened, ur gudenn ankenius. Kollet eo gant Gwenediz c'hoant ur sevenadur diazezet war ar brezhoneg ?

Notenn d' ar Goumananterien

Evit meur a abeg, kalz aesoc'h e vije da deñzorer Al Liamm ma krogfe an holl goumanantoù e derou ar bloaz. Gallout a ra hol lennerien hor skoazellañ evit se en ur baeañ o adkoumanant evit 14, 16, 18, 20 pe 22 miz ha kas eta d' hor c'hef 29, 33, 38, 42 pe 46 lur. Trugarez en a-raok.

Deiziadur Godell Al Liamm

Deiziadur godell Al Liamm zo deut er-maez. Ar priz zo 7 lur an dek. Lod a gaver warno evel boaz bruderezh evit hol levrioù, ha lod a gaver warno ar meneg " Bloavezh mat ". Kasit ho chekenn da R. Huon. CCP 1629 14 Rennes.

Ar C'helaouennoù

Setu amañ roll ar c'helaouennoù e brezhoneg penn-da-benn a zo degouezhet ganimp e-kerz an daou viz diwezhañ :

- Emsav, politikel (niv. 45), roneoskrivet. Emsav, 30, place des Lices, Rennes - c.c.p. 2 460 10 Rennes.
- Imbourc'h, politikel (niv. 10), roneoskrivet. Y. Ollivier, c.c.p. 1 534 25 Rennes.
- Ar Bed Keltiek, sevenadurel (niv. 142), roneoskrivet. 24, rue Poull ar Bachet, Brest - c.c.p. Rennes 1907 07.
- Barr Heol, relijiel (niv. 65), offset. Ar gelaouenn-mañ zo o paouez cheñch stumm. Plijusoc'h eo da lenn eget pa oa roneoskrivet.
- Hor Yezh, yezhoniezh (niv. 62). Gerioù diazez ar brezhoneg gant F. Kervella. - P. Denis, Le Ris, Douarnenez, c.c.p. 1499 51 Rennes.
- Wanig ha Wenig (evit ar vugale), offset. En niverenn 59 e kaver Merc'hig ar Rozenn hag an Ti Bara-Mel (skeudennet). Rennes c.c.p. 1705 96.
- Preder (115-116), skiantel, roneoskrivet. An ardivink Denel gant Gab Cherel (kenvelladur an ilin, an arzorn, an dorn). 113 pajenn. G. Etienne, c.c.p. 16.093 13 Paris.

427

Un Iwerzhonadez o klask dont da Vreizh

Un Iwerzhonadez yaouank eus Cork a zo o klask labour e Breizh evit 6 miz. Gouzout a ra skriverezañ ha komz a ra iwerzhoneg, kembraeg, saozneg, italianeg ha galleg. Desket he deus ivez iwerzhoneg er Skol Veur e-pad ur bloaz. Skrivañ da Rivanon Kervella, Croissant de Perros, Lannion 22.

Kenstrivadeg Al Liamm 1971

Burev Al Liamm en deus divizet reiñ prizioù evit ar gwellañ skridoù embannet adalek bremañ betek dibenn 1971 er gelc'hgelaouenn.

Ar prizioù a vo ar re-mañ :

- danevell verr (war-dro 10 pajenn) : 200 lur
- danevell verr (war-dro 5 pajenn) : 100 lur

- studiadenn war arboellerezh broadel Breizh (war-dro 10 pajenn) : 200 lur
- studiadenn (5 pajenn d' an nebeutañ) : 150 lur
- barzhoneg (war-dro 2 bajenn) : 100 lur
- barzhoneg (war-dro 1 bajenn) : 50 lur

Digor eo ar genstrivadeg d' an holl. Ur c'huzul, ennañ skrivagnerien anavezet, a raio dibab ar skridoù a c'hell bezañ embannet ha renkadur ar skridoù embannet. Evel just, ar varnerien a ranko chom hep kenstrivañ. Evit pep danvez e vo savet ur roll eus ar 5 skrid gwellañ.

Ar pennadoù pe varzhonegoù a c'hell eta bezañ kaset adalek bremañ. Ret eo o c'has skriverezet pe d' an nebeutañ dornskrivet en un doare splann evit ar mouler. Ret eo o skrivañ war un tu eus ar follennoù hepken. Embannet e vint en doare-skrivañ peurunvan.

Pa gaser ur skrid ez eo ret menegiñ anv ha chomiec'h an oberour hag ivez ez eo kaset ar skrid evit " Kenstrivadeg 1971 ".

An dornskridoù ne vezint ket kaset en-dro.

Ur priz ouzhpenn

Hor mignon ha koumananter René Tugdual zo o paouez kas deomp 200 lur evit ur priz ouzhpenn war arboellerezh broadel Breizh. E drugarekaat a reomp a-greiz kalon ha spi hon eus e raio berzh ar genstrivadeg.

Ul levr kelenn evit an deskarded

Niverenn 59 Wanig ha Wenig a vo ul levr kelenn, e anv " Levr kentañ Herve ha Nora ".

- ul levr da zeskiñ lenn, komz ha skrivañ d' ar vugale etre 7 hag 11 vloaz, 428
- ul levr da zeskiñ brezhoneg d' ar c'hallegerien vihan hag d' an dud vras zoken,
- a vo lakaet war bladenoù e 1971,
- ennañ 36 kentel, 8 pajenn a c'heriadur hag a yezhadur e galleg,
- levr kentañ ur rummad a 3 levr,
- an eil levr a zeuio er-maez war-dro Pask 1971.

An oberour, an Aotrou Kalvez, a anavez ar vicher, kelennet en deus e-pad meur a vloavezh hag aliañ a reomp al levr-mañ da gelennerien al liseoù, dreist-holl evit ar re vihan. Levr Roparz Hemon " Cours Élémentaire " a c'hell bezañ implijet evit ar re vras.

Da rakprenañ betek an 1/12/1970.

Revue SKOL, Crec'h Avel, Lannion, c.c.p. Rennes 1911 06 :

1 sk.	5 lur, franko		
2 sk.	10 lur - 10 %	=	9 lur
5 sk.	15 lur - 15 %	=	12,75 lur
10 sk.	50 lur - 25 %	=	37,50 lur
20 sk.	100 lur - 33 %	=	67 lur
30 sk.	150 lur - 40 %	=	90 lur

Pladenn gentañ Wanig ha Wenig

Pedet omp bet da embann kement-mañ :

Emañ Wanig ha Wenig oc'h embann ur bladenn e giz stagadenn d' an niverenn 59, miz Du 1970. Engravet eo bet gant meur a vouezh war ar bladenn-se div gontadenn : " Merc'hig ar Rozenn ", hervez Andersen, hag " An Ti Bara Mel ", hervez ar Vreudeur Grimm. Embannet eo bet dija an div gontadenn-se gant Al Liamm, e rummad Levrioù Ar Vugale, renet gant Per Denez. Trugarekaat a reomp Rener Al Liamm ha Rener Levrioù Ar Vugale da vezañ roet dimp an aotre d' ober ur bladenn ganto.

Ar bladenn-se (33 tro, 25 sm) a bad 13 munutenn pep tu anezhi. War niverenn 59 Wanig ha Wenig e vo kavet penn-da-benn an destenn engravet war ar bladenn. Taolet ez eus bet evezh bras da zistagañ fraezh ha gorrek an div gontadenn. Rak se e c'hell an niverenn-mañ eus Wanig ha Wenig, anezhi ur skrid hag ur bladenn pourchas brezhoneg aes d' ar vugale ha sikour ar re a zo o teskiñ ar yezh.

Bez' e c'heller rakprenañ an niverenn 59, skrid ha pladenn, betek an 10 a viz Kerzu 1970. Ar priz evit ar rakprenerien a vo 13 lur (gant 10 % ouzhpenn evit ar mizoù-kas). Da c'houde e vo gwerzhet 21 lur.

Kas an arc'hant da : Y. SOUFFES-DESPRE, c.c.p. 806-13, Marseille.

429

Un Devezh Studi gant ar Gelennerien Vrezhoneg

Un emvod kelennerien vrezhoneg zo bet d' ar 27 a viz Gwengolo e Menez Kamm e Spezed (Kernev) gant KEVREDIGEZH an DESKADUREZH NEVEZ.

Da 10 eur ez eo kroget an devezh. Goude rentañ-kont ar burev o deus roet dimp ar re a zo kret evit pep rannvro un alberz eus stad ar c'henteliañ brezhoneg dre ar Vro. A bep seurt kudennoù ispisial o tennañ da frammadur ar strollad zo bet gwelet da c'houde ha dreist-holl ar re a sav gant e aozidigezh lec'hel. Burutellet eo bet al levrioù deskiñ hon eus. Divizet eo bet sevel levrioù nevez : ul levr deskiñ eil bloavezh zo prest da zont er-maez ; bandennoù magnetek enrollet warno darn eus ar " Cours Élémentaire " a vo tu da gaout hep dale ivez. Ul levrig gerioù renket diouzh o ster a vo embannet. Kudenn aozidigezh an arnodennoù zo bet studiet da c'houde : Kevredigezh an Deskadurezh Nevez eo a ray bremañ war-dro arnodenn an Trec'h Kentañ. Degas a reomp da soñj d' ar gelennerien o defe skolidi c'hoant dezho tremen an arnodenn-mañ skrivañ d' ar sekretourva evit reiñ dimp da c'houzout al lec'h hag an deiziad a yafe ar gwellañ outo.

Da 2 eur ez eo adkroget al labour gant un abadenn luc'hvannañ diapozitivoù diwar-benn « an hen hag ar c'hrennvrezhoneg » savet gant Gwenole Ar Menn. Ur skouer ez eo eus ar pezh a c'heller ober e fin kentelioù zo (pe en o flas) evit diduiñ un tammig ar skolidi ha plediñ ouzh o stummadur. Da veur a hini eus ar re a gemere perzh e teskas kalz zoken an abadenn-mañ rak Gwenole Ar Menn zo anezhañ un arbennigour war an danvez : ne oar ket an holl moarvat ez eo eus an 8vet kantved hor c'hentañ skrid brezhoneg.

Per Denez, kelenner e Skol-veur Roazhon, a zisplegas dimp da c'houde penaos ober skol vrezhoneg diouzh ar skiant en deus prenet hag an anaoudegezh don en deus eus ar gudenn. Pouezañ a reas war prientiñ ar c'hentelioù, an doare d' ober d' ar skoliad derc'hel soñj en ur ober dezhañ soñjal war-eeun er yezh emañ o teskiñ, tremen war-eeun eus ar c'heal d' ar ger hep bezañ rediet d' ober gant un droidigezh estren. Aesoc'h eo peogwir « ez eo ar c'helenner brezhoneg ur c'helenner a youl vat hag a gar ar pezh a gelenn ouzhpenn, » a lavaras ; « aes eo ober kentelioù plijus gant ar re a vez o teskiñ brezhoneg ; dont a reont dre m' o deus c'hoant da zeskiñ ha n' eo ket dre ma 'z int rediet ». Gant ur gendael

ec'h echuas an devezh studi.

An hini kentañ eo eus ar rummad devezhioù studi a aozo ar bloaz-mañ Kevredigezh an Deskadurezh Nevez. Degas a reomp da soñj ez eo palioù Kevredigezh an Deskadurezh Nevez deskiñ kelenn d' an dud c'hoant dezho kelenn hor yezh, skoazellañ ar gelennerien da wellaat o doareoù kelenn, da vastañ d' o ezhommoù e-keñver binvioù kelenn (dornlevrioù, pladennoù, h.a...) ha da embann anezho diouzh rekis. Kendaeloù a vez en devezhioù studi ma c'hell ar gelennerien difenn o sav-poent, kinnig an doareoù o deus amprouet, komz eus o diaesterioù ha klask diskoulmoù a-gevret. Bez e vez ivez prezegennoù war ar poent-mañ-poent o tennañ d' ar c'helenn. Ober a ra ivez ar gevredigezh war-dro an arnodennoù (an Trec'h Kentañ) hepken evit ar mare oc'h aozañ hag o pourchas testennoù-arnodenn hag arnodennerien.

430

Bodañ a ra ar gevredigezh kelennerien, a vicher pe get, strewet dre Vreizh a-bezh gant tud kret evit pep rannvro a ra war-dro ar c'hudennoù lec'hel (pourchas kelennerien nevez, sevel skolioù, aozañ arnodennoù, h.a...). War c'houlenn ur c'helenn e c'hell ar gevredigezh kas dezhañ ur skoazeller evit e sikour da ziskoulmañ e gudennoù ispisial. Bez e c'hell erfin ar gevredigezh kaout darempredoù gant aozadurioù-all a bleustr war ar c'helenn.

Evit resisadurioù all, skrivañ d' ar sekretourva Kevredigezh an Deskadurezh Nevez : A. LE BEC, 12, rue Astor, 29/S Quimper.

Skol Eil derez an Emsav

Kounañ a reomp e c'heller en em enskrivañ evit ar rummoù kenteiloù da heul : Lennegezh, Istor Breizh, Istor ar broioù keltiek, Douaroniezh hollek. Emeur ivez o prientiñ rummoù kentelioù war Istor Europa ha Yezhoù liesseurt : kembraeg, saozneg hag hen yezhoù, gresianeg ha latin.

Evit kaout diskleriadurioù scrivañ da : SKOL AN EMSAV, 30 pl. des Lices, 35 - Rennes.

Priz an enrolladur : 35 lur.

S.A.D.E.D.

KENTELIOU NEVEZ EMBANNET.

Abaoe derou an Navet Bloavezh-Skol en deus S.A.D.E.D. embannet ar c'hentelioù-mañ :

Istor

Breizh emren. Feu-emglev 1532 hag e heuliadoù politikel, armerzhel, kevredigezhel, sevenadurel. Embannidigezh Istor Breizh hag ar C'hustum Nevez ; Beltram AN ARC'HANTREG ha stourm ar wiraourion. Harzerezh ouzh ar veli c'hall hag emzalc'hioù mirelour. Emdroadur Breudoù Breizh. Bleuniadur an armerzh hag an arz. Ar verdeadurezh vrezhon hag he diskar da heul ar Stagidigezh. Berzh Sant-Malou ha Naoned bennozh ar c'henwerzh dre vor ; ar morianetaerezh ha diwanadur ur vourc'hizelezh vras e Naoned. Reuzioù ar gounezerezh hag ar gwiaderezh. Breizh hag ar brezelioù a Relijion ; MERKEUR hag ar C'hevren. Breizh dindan LOUIS 13 ha LOUIS 14 ; kresk ar gwaskerezh arc'hantel. Ar Bodedoù Ruz hag ar moustrerezh. Mougadur gwirioù ar vro, dispennerezh an armerzh. Ar Vreudeur Vreizhat hag an Unvaniezh evit difenn frankiz Vreizh. AR CHALOTÉZ hag an Dug D'AIGUILLON. Darvoudoù 1788 ; stourm ar Breudoù hag ar Stadoù ; obererezh DE BOTHEREL. Ar Stadoù Meur hag ar Vodadenn vroadel e 1789. Emdroadur hollek ar gevredigezh vrezhon e-doug an Emrenerzh hag eginoù kentañ an adsav broadel

(Han-104).

431

Politikouriezh

Ar Stad. Testenn ar gentel en Notennoù Politikel (1), Emsav 25/19-34 1969 (Pol-101).

Ar galloud. I. Bevoniezh ha bredoniezh. En Notennoù Politikel (2), Emsav 26/49-65 1969 (Pol-102).

Ar galloud. II. Gwirionezh. En Notennoù Politikel (3), Emsav 27/79-96 (Pol-103).

Dibab al levierion. En Notennoù Politikel (4), Emsav 29/141-159 1969 (Pol-104).

Framm al levieriezh. I. - Eلفennoù framm al levieriezh. 1. - Organoù al levieriezh. En Notennoù Politikel (5), Emsav 30/ 177-192 1969 (Pol-105).

Armerzhouriezh

Alioù d'ar skolidi war an armerzhouriezh (Arm-100).

Armerzh hag armerzhouriezh. Meizadoù-diazez ha termenadurioù. Ar stourm ouzh ar rouezded. An obererezh armerzhel. Ar saveleannoù armerzhel. Ur sell war ganedigezh hag emdroadur an armerzhouriezh (Arm-101).

Ar reizhiadoù armerzhel. Doareoù hollek ha termenadurioù. Damkaniezh ar skol istorel alaman ; damkaniezh ar reizhiadoù armerzhel. Ar patromoù-arc'hwel : armerzh renet diouzh ur greizenn, armerzh digreizennet. Reizhiad ha renad. Ar dornwezhel, ar reizhiad gounezal-amaezhiadurel (Arm-102). reizhiadoù rakgreantel : ar reizhiad a glozarmerzh, ar reizhiad

Ar gevalaouriezh. En Notennoù Armerzhel (19), Emsav 23/ 335-346 1968 (Arm-103).

An armerzhioù. En Notennoù Armerzhel (11) & (12), Emsav 13/ 13-30 & 14/50-66 1968 (Arm-104).

Emglev an Tiegezhioù

30, leurgêr al Lisoù, e Roazhon

En Emvod Lanuon d' ar Sul 25 Here 70

D'an Ao.Ao. Eskibien a Vro-Euskadi (*),

Aotrou 'n Eskob...

Mantret omp o tegemer doareoù a Vro-Euskadi. Bac'het ez eus bet tud hag o deus stourmet da c'hounit d' o c'henvroiz ar gwir da vezañ ha da chom Euskadiz.

E Breizh eo c'hoarvezet kement-se ivez, nevez 'zo. Ouzhpenn 60 a dud a zo bet bac'het. Stourmet o doa ouzh doareoù gouarnamant Pariz da c'hounit d' o c'henvroiz ar gwir da vezañ ha da chom Brezhoned.

Daoust m' o deus klasket gant doareoù taer, ar Vrezhoned-mañ, ober da c'houarnamant-kreiz Pariz kemmanñ frammadurioù ar Stad - int bet lezet da vont en o frankiz ha da zistreiñ da vevañ gant o zud en o Bro.

Tamallet ez eus bet ouzh hor mignoned a Vro Euskadi bezañ kaset da vat taolioù taer pe daeroc'h a-enep gouarnamant-kreiz Madrid.

432

« Den ne da da glask trabas ouzh e amezeg pa vez eürus gant e dud ha dienkrez e-keñver amzer da zont e vugale. » Ma c'hoarvez gant tud 'zo sevel krenn a-enep d' an doareoù bevañ a glasker o lakaat da zegemer, eo, sur-mat, dre n' en em santont ket en o aez nag en o frankiz gant an doareoù-mañ, ha ne gavont

ket e vez graet justiz en o c'heñver.

« Pa vez terzhienn e vez kleñved, » a lavar furnezh ar Bobl. « Gwelloc'h distanañ an derzhienn ha pareañ ar c'hleñved eget lazhañ ar c'hlañvour. »

(*) Lizher euskarek ha latin da heul.

D' ar gelennerien vrezhoneg

Un devezh-studi a vo aozet e Menez Kamm (hanter hent etre Gourin ha Spezed) gant Kevredigezh an Deskadurezh Nevez d'ar sul 20 a viz kerzu

Roll labour evit en devezh :

Diouzh ar beure (eus 10 eur da 12 eur)

- Danevell labour ar burev.
- Kudennoù pleustrek o tennañ da frammadur ar strollad.
- Ar binvioù kelenn nevez.
- An enklask graet war ar c'helenn brezhoneg dre ar vro.

Goude kreisteiz (eus 2 eur da 6 eur)

- Ur gentel skouer evit an eil bloavezh gant Per Denez.
- Ur gendael renet gant Gwenole ar Menn : Penaos lakaat ar skol vrezhoneg da vezañ dudius ha liesdoare.

Devezhioù-studi ar Goañv " Emsav ar Bobl Vrezhon "

Devezhioù-studi Emsav ar Bobl Vrezhon a vezo dalc'het e Koat-an-Doc'h, e-tal Gwengamp, etre ar sul 27 a viz Kerzu da noz hag an 30 a viz Kerzu da noz. Evit kaout muioc'h a ziskleriadurioù, skrivañ da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, Rennes.

Emsav ar Bobl Vrezhon

D' ar sadorn 7 a viz Du en deus Emsav ar Bobl Vrezhon dalc'het ur vodadeg evit sikour Euskariz bac'het gant gouarnamant Franco ha dreist-holl c'hwec'h anezho emeur o vont da varn er miz Du-mañ end-eeun ; dezo ar gouarnamant francoat a zo kendaoniñ ar vrogarourion-se d' ar marv evit digalonekaat Emsav Euskadi. Deuet ez eus un tri c'hant bennak a dud yaouank da selaou dileuridi eus E.B.V., ar J.E.B. hag eus Emsav Euskariz o komz dezho eus strivoù ha poanioù ar vrogarourion euskarat (gouzout a reer e vez bourreviet alies ar re-mañ e-barzh toulloù-bac'h Spagn).

433

Un dlead eo evit brogarourion Vreizh harpañ ar vrogarourion euskarat. Ar re a garfe eta sinañ ar c'houlennadeg a-du gant gwirioù Euzkadi aozet gant E.B.V. pe skrivañ da diegezhioù ar brizonidi evit reiñ kalon dezho pe skoazellañ anezho en un doare all a c'hell skrivañ ivez da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, 35 - Rennes.

AL LIAMM 143

TAOLENN

Skeudenn : Prederiadenn gant Tudual HUON	437
Ur beurevezh kaer a viz Ebrel gant Joker KONAN	439
Gouelioù gant ABANNA	444
Salm 4 : Ro skouarn din gant Ernesto CARDENAL (tr. Breur Turiav)	446
Salm 130 : E c'harman er gambr-voureviañ gant Ernesto CARDENAL (tr. Breur Turiav)	447
Roazhon, bepred gant Pierrette KERMOAL	448
Ha brav e oa ar Skol-Veur gant Joelle KERMOAL	451
Buhez Sant Ronan gant KERVARKER	458
Kleñved ar gêr gant George MOORE (tr. Ronan Huon)	462
An Alumetez gant Boris VIAN (tr. Vefa de Bellaing)	476
Ma kanin Afrika gant Bernard DADIE (tr. Y. Talbot)	480
Danvez-priejoù gant MANZONI (tr. Maen-Tan)	483
Skrivagnerien nevez ? Spi hon eus : Renea AR ROUZIG, Per AR GALL	488
Notennoù	492

Ur beurevezh kaer a viz Ebrel

Serzh ez oa ar riboul a grape a-gammigell gant an tornaod, ken na zeue da vezañ berr war Donig Ravili o c'hreviañ gantañ.

Lintrus an heol, glas-tener an oabl ha ruz-roz ar reier-greunvaen a-hed an aod. Treañ a rae ar mor, liv ar glizin dezhañ, a-vec'h krizet ar gorre anezhañ gant un avelig-dialaez o c'hwezhañ freskik.

Tonig Ravili, erru ouzh krec'h, a reas ur paouez evit kaout e alan en-dro. E selloù a daolas war an aod ha war ar mor, ar pellañ ma tizhe e zaoulagad gwelout, dreist an inizi betek an dremmwel damlusennek.

- « Kaerat beurevezh a viz Ebrel, » a soñjas-eñ.

Un huanadenn a laoskas ha neuze, goustad, e troas kein d' an daolenn-se evit derc'hel da gerzhout gant ar wenodenn. Homañ a yae bremañ dre ar raden yaouank ha dre al lann war-du an ti a servije da vodlec'h d'e gevrenn, a-hont war lein ar roz.

N' en devoa ket baleet c'hoazh ugent kammed, hag eñ o verzout ur paotr o tonet d' an traoñ a-redek. Ne voe ket pell ez anavezaz e genseurt Paol Unwaz. Dizale e tegouezhas hemañ en e gichen, feson an nec'h hag ar strafuilh warnañ.

- « Tonig, kae kuit, » emezañ hep sevel e vouezh, « na chom ket amañ, tec'h. »

- « Tec'hel ? Petra a zo c'hoarvezet ? » a c'houlennas Tonig, sebezet. « N' em eus digarez ebet da dec'hel ! »

Egile a grogas en e vrec'h kleiz :

- « Emañ er Paskiou ouzh da glask. »

- « N' emañ ket Pêr en toull-bac'h ken ? Neuze, avat, ez on o vonet d' e gae. »

440

- « Arabat dit, paotr. Deuet eo er-maez er beure-mañ. N' eus kavet prouenn ebet en e enep. Gant-se eo bet lezet da vonet, met lavarout a ra e oar piv en deus e damallet. »

- « Ha piv e soñj dezhañ ez eo ? »

Gant diegi e laoskas Paol Unwaz :

- «Te.»

- « Me ! Ha krediñ a rez se, Paol ? » a c'harmas Tonig Ravili, saouzanet. « Daoust ha me a c'hallje bezañ graet ur seurt taol dezhañ ? Te a oar evel an holl ez eo va gwellañ keneil ! »

- « Gouzout a-walc'h, Tonig. Da grediñ a ran, met, en anv Doue, kae a-raok buan. E fuzuilh a zo gantañ ha touet en deus kaout da vuhez. Fuloret, diskiantet eo, pa lavarant dit, ha n' houl intent ger a-berzh den. »

A-daol-trumm en em ziskouezas diskeud un den war lein an dosenn e penn-krec'h ar wenodenn, ur fuzuilh gantañ en e zorn.

- « Kae alese, Paol Unwaz, » a grias ur vouezh raouliet, « ma tiskarin al loen brein-se ha n' eo mat nemet da louzañ tud gant e deod binimus. Karzh alese 'ta pe ho tiskar ho-taou ez an d' ober. »

A-raok da Bêr Baskiou bezañ echu da gomz ez oa kroget Tonig Ravili da redek kuit d' an daoulamm war draoñ. Ur stlakadenn a dregernas dre an aod, hogen ar voled a yeas d' en em goll e-mesk ar reier. Kerkent ha ma voe gwarezet gant rizenn an tornaod avat e tilezas Tonig ar wenodenn. Dre douez an drez hag ar balan en em silas, ouzh tor an dinaou, betek ur grapenn all anavet gantañ. A-barzh nemeur goude-se ez adpigne a-ruz dreist rizenn an tevenn, ur c'hant hanter-kant kammedad pelloc'h war-du an hanternoz. Eno e chomas souchet dindan ar raden. Dizale e klevas trouz ar bili o ruilhal dindan dreid un den o redek. Prestik koulskoude e pauezas an trouz-se.

- « Erru eo e-touez ar c'herreg, » a soñjas Tonig Ravili.

Sevel a reas e benn dreist d' ar raden da welout e pelec'h ez oa degouezhet e hemolc'her. Bepred ez oa war ar bili ha, savet e benn war gaout an tornaod. Koachañ a reas Tonig buan dindan ar raden adarre. Re ziwelzhat avat. Un tenn a fraoñvas a-us dezhañ. Skampañ a reas ur wech all c'hoazh dre an arroudenn.

- « A-benn ma vo krapet ouzh krec'h, » emezañ outañ e-unan, « e vin erru pell ! »

441

Fellout a reas dezhañ skeiñ etrezek ar c'hornog betek an hent a gase d' ar gêriadenn. Eno e kavfe bod hag amzer en defe da soñjal dre benaos en em dennañ diouzh ar wall-blegenn ez oa enket enni. Anaout a rae an tolead, - e vro -, gwelloc'h eget e genseurt : hennezh a oa ur paotr eus kêr.

Skarañ a reas hep teurel pled ouzh ar strouezh : ne sante ket broudoù al lann berr o flemme e zivc'har a-dreuz e vragoù lien gell, na drein an drez o regiñ e zaouarn. D' ar red ez ae, o klask al lec'hioù ar muiañ gwaskedet. Gwech hag amzer e taole ur sell war e lerc'h. Ur pennadig e chomas da ziskuizhañ en un doare saonennig, stankoc'h hag uheloc'h ar bodennadoù-lann enni ; soñjal a rae en devoa kollet egile roudoù e breiz. Evelato, kent derc'hel gant e hent e falvezas gantañ gwelout ha gallout a rae hen ober hep riskl ebet. Da gentañ e hañvalas dezhañ ez oa sioul ha digenvez al lanneg, hogen, dres pan oa o luskañ, da vonet, hag eñ o tamverzout ar Paskiou, daoubleget e gorf, o hastañ ivez etrezek ar gêriadenn.

- « Mil mallozh, » a lavaras outañ e-unan, « troc'het en deus an hent ouzhin. N' em eus ken d'ober nemet monet da goach e-barzh ar Skewel.

Ar Skewel ? Ur beg melloù reier ruz-roz, berniet an eil war eben betek un ugent metrad bennak a-us d' ar gourlen, ar gwag o 'n em deurel dalc'hmat oute, koulz gant an tre ha gant al lanv. Don-don an dour en tri zu. Gwashañ e oa, da dizhout ar beg-se ez oa ret tremen dre un dachenn dispak ha plaen : war ul lodenn anezhi ne greske nemet geot berr ha rust hag al lodenn all a oa graet a daouarc'h goloet a van.

En-bugel ez oa bet alies Tonig o c'hoari eno gant e gamaradoù. En em silañ a raent e diabarzh ar pikol kastell-greunvaen-se. Pimpantañ a raent o c'horfoù dre ar garanou hep damant d' o dilhad ha da groc'hen pennoù o daoulin. Setu perak e felle da Donig monet di da glask repu. Da c'hortoz Pêr Baskiou da bellaat diwar wel e chomas en e goazez dindan al lann. E zaoulagad a baras, hep gouzout dezhañ hogozik, a-dreuz ar barroù, war ur sparfell damzifiñv en aer, prest da rabaniñ war ur vorzigell bennak.

Pa soñjas dezhañ ez oa pellaet a-walc'h e heulier e krogas adarre da gerzhout gant evezh bras. War gaout ar biz e skoe bremañ. A-vommoù-redek e

sailhe eus un toull klet da glask goudor en unan all gant aon na ziskuilhfe pal e hent ur wech all c'hoazh, rak war zistankaat ez ae ar bodennadoù bep ma skare. Tizhout a reas an daouarc'heg hag he zreuziñ a-herr. Ma 'n em gavas ouzh troad ar Skewel ha, war e veno, ne oa ket bet gwelet.

442

Evit antren en e repu avat e ranke pignat war-laez. Eno eo ez oa an digor da ziskenn ennañ. Hag ar paotr da grapat, peg er garreg. Pa voe degouezhet ouzh krec'h ez eas a-ruz war e gof betek an toull-diskenn. Hogen pan oa o em voutañ ennañ e kredas dezhañ gouwelout er pellder stumm un den o vale daougrommet dre al lanneg. Mall warnezañ en em lezas da risklañ war draoñ.

Heuliañ a reas ar garanou anavet-mat gantañ ha setu ma 'n em gavas, un tamm a-us da live ar gourlen, en un doare kev uhel a-walc'h al lein anezhañ d' un den da chom en e sav-sonn. Gwaskoù etre ar reier a rae evel div darzhell. Dre unan, diouzh tu ar biz, e verzed ar mor ha dre eben, o skeiñ war-du an hanternoz, an tonnoù o fregañ a-gleiz ouzh kerreg rams an aod. Izeloc'h eget ar c'hev-mañ ez oa un toull all ma c'helled monet er-maez dreizañ da goulz an dazre. Hogen ne oa ket treet a-walc'h ar mor evit c'hoazh d' en em laerezh dre eno mar befe ret.

Yen ez oa el lec'h-se, met evitañ da vezañ gleb e zilhad gant ar c'hwezenn ne santas ket Tonig Ravili an avelig-sil a venne sklasañ e izili. Ken stenn ez oa holl c'halloudezhioù e spered ma ne daole pled ebet ouzh ar riv a c'hronne e gorf tamm-ha-tamm. Prederiañ a rae war ar blanedenn iskis kouezhet disourpren warnezañ.

Ne ouie ket pegeit ez oa chomet aze war-c'hed pa dremenas, a-sav-taol, ur skeud dirak tarzhell tu ar sterenn. Spontañ a reas. Ez oa Pêr Baskiou, e fuzuilh a-dreuz skoaz, oc'h ober tro ar Skewel, a-grap ouzh ar reier. Ul lamm a reas Tonig d' en em guzhat etre div roc'h. Ar skeud avat a steuzias. Fellout a reas dezhañ koulskoude gouzout pe hent en devoa c'hoant da gemer an hini a oa deuet da vezhañ e enebour. Monet a reas d' ul lec'h ma welfe aes toull tarzhell ar reter. Hag eñ da c'hortoz, ankeniet, ha da selaou. A-wechoù e kave dezhañ e klevet trouz ur votez houarnet o skrabat ar roc'h pe stirlink ur benveg o stekiñ ouzh ar greunvaen. Dek munud a dremenas, hir evel eurvezhioù. Tonig Ravili, bepred war evezh, a sante e izili o krenañ. Aon ? Enkrez ? Nec'h ? O-zri marteze ez oant krog ennañ. Ur wall-enkadenn homañ e gwirionez, gwashoc'h eget ar ged a-raok ar gad. Daoust ha mervel a rankfe da ober er c'hev-mañ yen evel ur bez ?

443

A-daol-trumm e teñvalaas ar sklêrijenn dreut a rene el lec'h ma'z oa Tonig. Hemañ, souchet en ur c'horn, a zamwelas un dorn o klask krog e skarrou kostezioù an darzhell. Damc'houde, penn Pêr Baskiou oc'h arnodiñ sellout e-barzh a stankas an hent ouzh pep sklaerder. Ur pennad e chomas evel-se, dezhañ da gustumiñ e zaoulagad, moarvat, diouzh teñvalijenn ar c'hev. Mui-ouzh-mui e sante Tonig Ravili ar spont o waskañ e galon en e greiz hag o kropañ e gorf a-bezh.

Ar Paskiou, a-hervez, ne dizhas ket gwelout ar pezh a glaske, rak e vouezh a savas, spouronus gant ar gasoni :

- « Ravili, mab gast, treitour ! Gouzout a ran ez out aze, hailhon, met koll out en-dro-mañ. N' i ket alese en-bev ! »

Ouzh e glevout e kollas Tonig e benn. Tapout a reas ar bistolenn-dro a veze atav gantañ er gouhin-ler stag ouzh e c'houriz, hag eñ da dennañ ur wech, div wech, teir gwech diouzhtu...

Goulou an deiz o tonet trumm en-dro er c'hev hen lakaas da baouez. Na kri na klemm na glevjod nemet, hanter-vouget evel pep trouz e diabarzh ar Skewel, ur stlakadenn hañval ouzh hini ur sac'had traoù o kouezhañ en dour.

Tonig Ravili, aet ar bec'h diwarnezañ, a vanas dinerzh, e zivc'har o kinnig c'hwitout dindanañ. Donet a reas a-benn, koulskoude, da grapat er-maez

eus e doull-kuzh. Ur wech degouezhet war-laez e chomas en e sav, e sellou o parañ war al lec'h ma tlee e genseurt bezañ kouezhet. Ur gammed war-raok a reas da dostaat ouzh ar rizenn. Teurel a reas pled neuze ez oa e bistolenn en e zorn c'hoazh. Gant ul luskad heug he stlapas er mor. D' ar sol ez eas kerkent gant ur bourbouilhig. Ne vanas nemet un tamm eonenn hag a steuzias dizale. Evel-se ivez ez oa aet korf an hini a voe e geneil.

E geneil ? Piv hen kavo bremañ ? An tro-mor hag an houl hen ruilho-diruilho war ar c'herreg hag hen dispenno, pe, marteze, ar froud hen kaso duhont bete skoselloù an Treoger ha boued d' ar c'hranked e vezo, rak ar mor, endro d' ar Skewel, biskoazh ne zaskoras ar pezh a lonkas.

Miz Du 1970.

GOUELIOU

Va c'halon a lamm gant kalon an douar ha va sell a zo stag ouzh ar reier.

ROPARZ HEMON

Pergont vloaz.

Gant avel ha glav ar bloavezhioù eo aet an traezh bouk ha setu an droilinenn silhek ruz ha melen, fraezh ouzh ar goabrenn, va buhez o kemer neuz.

An torosadoù n' int ket frouezh c'hoari dall ur reustl douarouriezhel, nann, n' int ket dilerc'hioù eus glizi an natur, eus dispac'hioù ouzh an natur ne lavaran ket.

Va dispac'hioù-me, evit un nebeudig. Taolioù kizell an nac'h o lemmanñ pennleinoù ar ya. Darc'havadennoù horzh an harz ouzh kailhastr ar pantennoù o venañ serzh mur al lec'hioù kreñv.

Va c'hizelladurioù din-me, va darc'havadennoù din-me, evit un nebeudig. Met dreist-holl kestell gouelioù ar bloaz,

runioù dous an Azvent ha menez glas Nedeleg,

uhelblaenenn avelek ha krin ar C'horaiz a vaman ouzh he flavadurioù fetis, - eus va c'hador amañ e'm zi tommet-mat, lunedoù du war va fri evel un tourist damc'hoapaet gant tud ar vro;

ha neuze tarzhadur bouzarus pluskenn an Douar, Himalaya erc'hek ar Pask, - e'm buhez emañ, n' eo ket va buhez avat evit dizleañ mizoù ar grapadenn.

Ha damgompezenn ar Pantekost dindan heol an trec'h, enni flondrennoù dourek ha richanus evel ar re a weladenner d' an endervezhioù-sul e Gwengolo etre Lotei ha Sant-Kouli.

445

Hag ar mor en tu all, islonk an traezhioù dirañvet, ar mor oc'h astenn e c'halv war an draezhenn ma savan ar c'hastell-traezh-mañ, skeudenn dibad an droilinenn silhek ruz ha melen a anvan va buhez evit heuliañ un henvoaz.

Gouel Maria Veurzh 1968.

(fr. Breur Turiav)

SALM 4 : Ro skouarn din

Ro skouarn din, Doue va gwir, p' emañ o c'hervel,
Te a'm zenno diouzh ar c'hamp-bac'h

Levierion, betek pegeit e vefet diboell ?
Betek pegeit e padfet gant ho luganoù,
moederezh naken ?

Darn gaer a lavar :
an armoù derc'hanel piv hon dieubo dioute ?
Eeuna, Aotrou Doue, gouloù da garantez
war ar bombez

Muioc'h eo din al levenez a lakaez e'm c'halon
egret gante dre o gwin p' en evont en o festoù

Din da c'hourvez, e kouskan raktal,
kuit a hurlink, kuit a anhun,
ne welan ket spesoù va aberzhidi
ne 'm eus ket d' ober gant nembutal
pa 'z out, Doue, da 'm sederaat.

SALM 130 : E c'harman er gambr-voueviañ

Eus an traoñ e c'halvan warnout Doue !
E c'harman en noz er vac'h
hag er c'hamp-bac'h
Er gambr-voueviañ
da goulz an teñvalder
selaou va mouezh
va S.O.S.

Mar kounfes pizh eus an nammoù Doue
piv a c'hallo herzel ?
Ganit avat emañ an drugarez
ned out ket dideneraus evelte
en o gwazerezh-titourañ.

Gortoz a ran digant Doue
ha neket digant ar vleinerion
ha neket digant al luganoù
Digant Doue e c'hortozan
ha neket digant o skingomz !

Ouzh an Aotrou emañ va ene
fiziusoc'h eget ar c'hedourion ouzh ar beure
fiziusoc'h eget war an eurioù a niverer
er vac'h

Tra m' emañ-ni bac'het
emaint gant o festoù !

Doue avat zo dieubidigezh
Rezid Israel.

Roazhon, bepred

El liorz h emaint holl. El liorz vihan a-dreñv an ti, ken bihan ma n' eus plas enni nemet evit div wezenn bechez, hag al letonenn m' emaint holl azezet. Ne vern, ur chañs eo kaout ul liorz p' emeur o chom e kêr.

Azezet emaint lod war gadorioù-brec'h, lod war ar geot. En tu kleiz din emañ Maela, ha pelloc'h Andrev, he gwaz. A-dreñv dezho, er wenodenn a ra tro ar c'hlazenn, emañ o babig en e garrigell. Ur babig pevar miz, a gresk mat bremañ, goude bezañ roet un tammig trubuilh d' e gerent, hag a grog d' ober trouziou liesseurt, hag a zo fur a-walc'h. O-zri emaint o terc'hel ur c'horn eus al letonenn. Er c'horn pelloc'h emañ mestr an ti, azezet er geot. Emañ e gi yaouank hag e vugel eitek miz o treiñ hag o c'hoari en-dro dezhañ. Ar c'hi war-lerc'h ar bugel, ar bugel e divvrec'h e dad, ar c'hi war varlenn e vestr, hag ar bugel e-kreiz al letonenn. Ar bugel-se, eitek miz, en deus seizh dant, met ne gomz ket c'hoazh. Ne oar lavarout nemet trouziou ivez, met trouziou liesseurtoc'h eget re ar babig pevar miz. Reizh eo ne gomzfe ket c'hoazh d' e oad, forzh penaos. A-zehou da vestr an ti emañ azezet, war ar geot ivez, Onenn, na gwaz na bugel dezhi ; gwisket eo gant ur sae liv ar fuksia, pezh a glot mat gant he blev melen. En he c'hichen emañ Bernez, na gwreg na bugel dezhañ kennebeut. Evel-se edont holl urzhiet e karrez en-dro d' al letonenn, pa 'z omp degouezhet, Alàn ha me. « Hoc'h-unan ? » a voe lavaret dimp. Ya, hon-unan ; hon babig - c'hwec'h miz bremañ, dija - zo chomet er gêr.

Ur c'horn eus al letonenn a chome dimp eta, e gemeret hon eus. A-dreñv dimp, er wenodenn, ez eus ur garrigell c'houllo, hini bugel an ti. Dont a ra ar c'hi yaouank da droiata en-dro deomp, hag ez a pelloc'h peogwir e chomomp diseblant - dre chañs, rak ne blij ket din ar chas. Gwer ha boutailhoù a zo renket war varlenn ar prenestr. Bugel an ti, goude meur a azezadenn war ar geot, ha goude bezañ klasket e hent, en em gav gant Alan a-benn ar fin ; hennezh en kemer raktal war e varlenn : « Ha neuze, paotr, penaos emañ ar bed ? » Ar bugel a grog da vousc'hoarzhin ha da jestraouiñ. Alan en lak war-sav : « Sav bras aze ». Ar bugel a vousc'hoarzh mui-ouzh-mui ; lakaet e vez da lammat, da bignat, da gouezhañ... Sellout a ran bepred ouzh ar gwer hag ar boutailhoù renket war ar prenestr, en ur juntañ ha dijuntañ va daouarn.

449

« A, nann ! Kae pelloc'h ! Met kae kuit ! » Onenn a glask argas ar c'hi deuet da c'hoari ganti ; he strivoù aner en lak da c'hoari muioc'h. « Karout a ra ac'hanout, » a lavar mestr an ti. « Da garantez nevez eo. » An holl a c'hoarzh un tammig. « Ya, karout a ra ac'hanout, » eme mestrez an ti a zo o paouez degouezhout el liorz gant boutailhoù all. « Setu ! Aze out mat, » a gendalc'h o komz d' he bugel azezet war c'hlin Alan. « Souezhus eo e vefe ken sioul, peurliesañ ne chom ket ken pell en hevelep lec'h. Kemañ eo a blij dezhañ. » Hag ez a d' ober war-dro ar gwer hag ar boutailhoù. Onenn a sav trumm evit tec'hout rak ar c'hi, hag ez a e-kichen ur wezenn-bechez. « O, ur wezenn-bechez eo, ha pechez zo enni ! Tu zo da dañva ? » Kregiñ a ra en ur bechezenn, sioul, rak ar c'hi zo bremañ war-dro Bernez. Met ne chom ket pell, re habask eo hennezh. Kavout a ra gwelloc'h mont da chaokat botoù Andrev, a asant mont er c'hoari gantañ. Ha setu int e-kreiz al letonenn. « Sakre leue, eme Andrev, debr va botoù, met lez va bragoù ! » « Te oar, a respont mestr an ti, arabat eo c'hoari gantañ ma ne fell ket dit e rafe war-dro da vragoù. Farsusoc'h eo eget ar botoù, evel just ! »

Maela a sav d' he zro : he babig en deus laosket ur c'hlemmig. « Petra 'zo, babig ? a c'houlenn, chalet. Riv a 'c'h eus ? N' eo ket yen koulskoude. » « Ne gav ket din en deus riv, » a lavar din en ur luskellat ar garrigell. Mestrez an ti a zaspazh ar gwer keit ha m' emañ he gwaz ouzh o leuniañ. « Setu ur

werenn evidout. Pelec'h en he lakaan ? Ha te ? Unan zo ganit dija ? A, mat, digarez. Setu. » Un tammig kasaüs eo gwelout anezhi, a zo dougerez ha skuizh, oc'h ober war-dro ar re all, azezet holl, mont ha dont eus al letonenn d' ar prenestr. « Petra 'z po ?

- Netra. Dour, a respontan.

- Sun frouezh ez eus. Be' po ?

450

- Ma fell dit ; sun gouraval. » Leuniet eo va gwerenn. Alan, e werennad en e zorn dehou, a zalc'h bepred bugel an ti gant e zorn kleiz. « Ne fell ket dit ur bechezenn ? Mat int, » a lavar Onenn en ur ginnig unan din. « Nann, trugarez. » Stouiñ a ran war-du Alan : « Kemer va gwerenn, mont a ran da gerc'hat ar babig, vad a raio dezhañ aveliñ e benn.

- Ya, met penaos e rin, ne 'm eus nemet daou zorn.

- En em zibab ! Ne c'hallan ket lezel va gwerennad er geot, en abeg d' ar c'hi. Kemer ! »

Hag ez an kuit. Ugent munutenn diskuizh evidon, amzer da vont ha da zistreiñ. Dallet on gant an heol o vont da guzh. Evit ur wech e kavan se plijus. Gwechall e karen dreist pep tra ar mare-mañ eus an deiz, pa hañvale ar bed dihuniñ en-dro goude un devezh re domm, er sklerijenn alaouret. Ur breud a'm eus bet n' eus ket pell gant Onenn. « Gwelout a rez an traoù re zu, a lavare din. Evel just, prederiet int dreist-holl gant o ziegezh er mare-mañ. Met me ' gred ez eus tu da gomz ganto koulskoude ; ret eo strivañ muioc'h evit degas danvez deurus er gaozeadenn, marteze. Met marteze ivez n' eo nemet ur prantad-tremen. Arabat fallgaloniñ. » Ur prantad-tremen war-du petra, p' emaint holl peurziaket en o eurvad kloz ? An ti klet, ar bugel flour, me ' gav din e'm eus lennet se tu bennak c'hoazh... Ret e vo din komz adarre gant Onenn.

Pa zegouezhan en-dro, emañ bepred Onenn o tebriñ kalonek e-kichen ar wezenn bechez, Maela o luskellat he babig, ar re all azezet en o lec'h. Alan en deus lezet bugel an ti da vont. « A, setu Morvan, » a lavar Maela pa 'm gwel gant va babig. « A, setu ! » a lavar mestrez an ti. « Pegen kresket eo, pegen bras ! C'hwec'h miz dija ivez ! Sellout a ra en-dro dezhañ. N' anavezez ket al lec'h, babig ? Pelec'h emaut ? Gra ur mousc'hoarzh ' din... » N' eus ket tu d' e lezel war an douar en e zoug-babig, en abeg d' ar c'hi, a zeu endeo da welout petra eo. Lakaet eo er garrigell c'houllo. Mestrez an ti a c'hoari ur pennad gantañ. « Sell, a lavar din, klask a ra azezañ ; pa vez skoazellet un tammig e teu a-benn. Kreñv eo. » Aet on da sellout un tammig ouzh ar babig all. Seizh eur tremenet eo, tost poent mont kuit. Setu dres pezh a verz Alan nebeut goude, hag ez a pep hini diouzh e du. An dremmoù zo seder.

Un nozvezh plijus, 'keta ?

Ha brav e oa ar Skol-veur

Ar studierion a zeue er-maez eus skol-veur al lizhiri, a goubladoù pe a vandennadoù. Mare an arnodennoù e oa ; ur mare plijus ha poanius war un dro, ur mare entanus ma ne vever ket tre en hevelep bed hag ar re all : ar pep gwellañ eus o spered, ar pep aroueziusañ eus o fersonelezh a vez goulennet digant an emstriverion, ha ne baoueze ket ar c'haozeadennoù hir dindan wez liorzha ar skol-veur pe dirak ur " steak-fritez " na santed ket ar blaz anezhañ. Netal hag he mignonez Kristen, skoaz-ouzh-skoaz, a ziskenne gant straed Hoche a gammedoù gorrek. Edont o paouez pleustriñ war ur boelladenn c'hallek : « Tartuffe ha reolennoù an teir unded ». Netal n' he doa ket adlennet Tartuffe abaoe bloavezhioù, savet he doa koulskoude ur boelladenn dereat ha divlaz. Kristen, evel boaz, he doa studiet don ar pezh-c'hoari ha soñjal a rae endeo en arnodenn dre gomz hag er meneg a c'hallfe gounit.

Ne oa ket emgar avat, ha chalet e oa gant dremm disliv ha daoulagad trist Netal.

- « Poent eo dit diskuizhañ, » emezi gant ur vouezh jentil, « petra ned a ket mat, da gorf, da spered ? »

- « An daou, » a anzavas Netal, « met ned eo ket grevus. »

Trumm neuze e verzas ur vronduadenn vras ha ront, war hec'h arvrec'h kleiz. Poan he devoe en he c'halon hag he stomok a heugas. Gant ar spi diboele e teuzfe ar bloñs dre vurzud e rimias he brec'h gant nerzh ; war ar c'hroc'hen ruz gwallgaset gant he bizied e hañvale ar merk droukoc'h c'hoazh.

- « Sell, » emezi en ur c'hoarzhin, « gwelet 'c'h eus ar pezh a'm eus ? »

Kristen a sellas ouzh ar vronduadenn, digas a-walc'h. Heñvel e oa eviti ouzh an holl vloñsoù he doa gwelet abaoe ugent vloaz : ul livadur divalav, heuliad d' ur stokadenn. C'hoant a oa enni mont buan da labourat rak degouezhet e oant dirak he zi. Netal a gendalc'has gant he hent hec'h-unan. O chom edo en tu all d' ar Gwilun, en un ti dalc'het gant daou bried kozh. O zi hag o liorzha a oa evelto : plijus met un tammig unton, divlaz ha dipitus pa veze levenez e Netal, frealzus, peoc'hus pa veze soñjoù du o ren war he spered. Bremañ e haste war-du ar repu-se. Gant he milgin he doa kuzhet ar vronduadenn, met goude ur pennadig ne voe ket evit mirout outi a sellout adarre : ar bloñs en em astenne. Netal a grogas da grenañ. Pennfollet e klaske pelec'h he doa stoket, pegoulz hag ouzh petra. Dizehan e tremene dirak he daoulagad devezh an derc'hent. Kaer he doa strivañ, n' he doa stoket ouzh netra. Ya. C'hoariet he doa gant Tudian, stardet en doa he divvrec'h, poan spontus he doa bet... Met pemp devezh a oa tremenet abaoe ! Marteze edo ar vronduadenn aze abaoe pevar devezh ha n' he doa ket he gwelet ? Chom hep gwelout ur vronduadenn ken bras ! Dic'hallus e oa. Netal, o kerzhout buan hep sellout ouzh ar stalioù, a strake he fenn gant gerioù spontus o tasseniñ : ar gerioù he doa lennet nevez 'zo en ur pennad. Ar pennad a zeskrive azonoù pouezusañ krign-bev ar gwad. Nebeut e oant : ur skuizhnez vras ha diabeg, poan er melloù, c'hoant dislonkañ, brondudennoù trumm. Netal n' he doa ket klasket gouzout ha sirius e oa ar gelaouenn pe gouiziek war ar vezekniezh, n'he doa ket en em c'houlennet ha gwir e oa ar pennad. Gwir e oa p' edo he c'horf dezhi o kinnig an holl azonoù-se. Skuizh-divi e oa : an arnodenn ne oa ket un abeg ; prientet he doa gant muic'h a labour arnodennoù diaesoc'h ha biskoazh ne oa bet ken skuizh. Bep beure, goude bezañ lonket gant poan un tamm bara e stoue a-us d' he c'hib, he stomok gliziennet gant an heug. En he gwele diouzh an noz, e sante ar boan o kregiñ en he melloù, bepred en tu dehou, en he glin, en hec'h ilin, a-wechoù en he bizied. Ha bremañ en em astenne ar

vronduadenn c'hlas teñval dilufr war hec'h arvrec'h.

Meur a zevezh a dremenas, holl heñvel. War sklaeraat ez ae ar bloñs, tamm-ha-tamm. Met aon Netal ne skañvae ket. Ne oa dazont ebet ken eviti. Ret e oa hepken derc'hel adalek ar beure betek an noz, ha kousket, disammet, evit adkregiñ en devezh war-lerc'h gant an hevelep buhez. Ne oa ket ken evit gouzañv en em adkavout hec'h-unan er gambr heoliet a blije dezhi kement a-raok. Gant ar re all na ouient netra e c'halle soñjal ne ouie netra hi ivez. Pa na oa ket he c'hleñved anat d' an holl ne oa ket gwir penn-da-benn; un dra kuzh e chome a veze nac'het outañ ar gwir d' en em ziskouez.

453

Korbellet e voe Netal d' an arnodenn dre gomz ; ne rae ket kalz forzh ; en trepas, o c'hortoz he zro evit tremen dirak an arnodennerion, e oa evel ar re all, ur plac'h yaouank mantret hepken gant an destenn a vefe roet dezhi da studiañ. Met o kuitaat ar skol-veur goude an disoc'hoù en em c'houlenne hag aze e vefe evit adtremen e gwengolo ; ha brav e oa ar skol-veur, plijus ar gelennerion, dedennus al lennegezh c'hallek. En endervezh ez eas d' ar skeudennva gant ur vignonez a felle dezhi he frealziñ goude an arnodenn. Met arnev a oa, ar film troc'het alies, dic'hallus e oa splujañ en istor. Goude e tistroas d' he zi. Glav puilh a rae. Moarvat e oa divalav-tre gant he blev reut ha gleb, a-fuilh en-dro d' he dremm disliv. Met ne oa ket pouezus ken ; ne zamante ket ken d' he neuz diavaez, d' he dilhad re hir pe re verr. Petra he doa graet eus he buhez, eus ar prof dibar graet dezhi e-pad ugent vloaz ; netra yael. N' he doa krouet netra. N' he doa karet den, pe da nebeutañ n' he doa ket lakaet unan all da vezañ ganet un eil gwech ; n' he doa graet netra eus he buhez. Ur bedenn diboell a zeuas d' he spered, hi na bede hogos nepred, un doare marc'had gant Doue : « Mar lezit ganin un tammig buhez, e rin un dra bennak ganti ». Mezh he doa. Doue ne selaou ket seurt pedennoù. Netra na den ne c'halle ober tra eviti. Dezhi hec'h-unan e oa da stourm.

Distroet e ti he zud evit an hañv, ned ae ket gwelloc'h an traoù. Kuitaat ar re yaouank yac'h ha laouen a oa bet poanius-tre. Er gêr ne veze ket ken o c'hoarzh, o birvidigezh evit he desachañ ; ha sevel eus he c'hador evit mont er gambr e-kichen a c'houlenne diganti ur striv ken bras ma krene en ur zistreiñ. Ouzh taol e tebre goustadik-tre, o lonkañ hepken tammoùigoù bihan-tre, hag alies e veze ret dezhi sevel a-raok dibenn ar pred.

- « Ret eo dit mont da welout ar mezeg, » a lavare he mamm mantret.

- « Nann, nann ne fell ket din, ne fell ket din tamm ebet. N' eo netra. Tremen a ray, te ' oar mat, Mammig, emeon evel-se war-lerc'h an arnodennoù. »

454

Ha bemdez e c'houlenne digant he mamm ha ne gave ket bravoc'h he liv hiziv. Ya. Gwir e oa. Ar vamm he doa kavet ivez diouzh ar beure. Ken gwan e oant an eil hag eben, oc'h en em douellañ evit ma ne ve ket gwir ar c'hleñved. Evito o div e oa ar mezeg arouez ar c'hleñved, a n dristidigezh, ar marv. Dre chañs e oa bet Netal pedet d' un eured ; laouen e oa o tibab ur sae, botoù, oc'h aozañ mat he blev evit bezañ plijus da welout. Dañsal a reas evel ar re all, c'hoarzhin ; ne oa ket skuizh ken. Gwir. En em santout a rae o vevañ en-dro. Ur wallhuñvre e oa bet, hi bepred hag he soñjoù du ! Prest e oa endeo d' ober goap anezhi hec'h-unan. Etre daou zañs ur vignonez a dostaas dezhi :

- « Netal, ur penn skuizh zo ganit, ur spont pegen divi e hañvalez bezañ, ned a ket mat ? »

Gwir e oa c'hoazh. Touellus e oa hepken aergelc'h ar bal. Met perak e teue hounnezh da emellout en he yec'hed. N' he doa ket pevar-ugent vloaz evit ma ve ar re all o tamantiñ kement d' he skuizhnez un devezh eured. Hag eben da bouezañ, ponner :

- « Gwelloc'h e ve dit mont da welout ar mezeg. »

Nann ned afe ket da welout ar mezeg, evit ma ve kavet dezhi ur c'hleñved n'he doa ket marteze. Echu e oa an eured. Distreiñ a reas d' he zi. Adkregiñ a reas da evezhiañ pizh ouzh he c'horf, he nerzh. Laouen e veze pa zegouezhe en trede solieradur hep bezañ re skuizh, hag he zud dre zamantiñ d' he yec'hed evelti, dre hañvalout krediñ e oa klañv, a denne diganti ar spi, an nerzh, al levenez he dije gallet kaout.

Dre eurvad e voe dizale un troc'h er vuhez dall a rene. Devezhioù-studi a oa ma ranke mont. Eno ez adkavas he mignoned eus Roazhon, ar re yaouank a oa eviti, bremañ, priziusoc'h eget an aer. Rouez a-walc'h e oa ar mareoù diskuizh e-pad an deiz. Ur brezegenn a heulie ur gentel goude e teue ar pred, ha diouzh an noz e kouezhe an holl kousket mik war o gweleoù. Evit Netal e oa ur vuhez dispar ma ne oa ket evit foranañ eurvezhioù o selaou ouzh he c'horf. Evel ar re all e pigne hag e tiskenne gant an diri a-hed an deiz, evel ar re all e rede betek ar predva evit pakañ ar plas a blije dezhi ; he lec'h he doa er c'haozeadennoù hir ha kuzh dalc'het en hunva gant ar merc'hed. En em santout a rae un tammig gwan, evel un den o tont er-maez eus ur c'hleñved, met yac'h. An nerzh a gemeras en devezhioù-se he lakaas da badout hep re a ziaesterioù betek gwengolo ma tistroas da Roazhon evit hec'h arnodennoù.

455

Oc'h adkavout he c'hambr, o kerzhout en-dro er straedoù, e hañvale dezhi bezañ tizhet ur pal diaes-tre. Deuet e oa a-benn da zreisbevañ d' an ehanoù ha gouest e oa da adkregiñ gant ur bloavezh. Evel bewech pa gemme lec'h e oa desachet he spered pell diouzh soñj ar marv. Hag e preti ar studierion o c'hortoz gant he mignoned ar mare da zont tre, bountet gant ar re all, gennet etre an dud a gerzhe war he zreid, a roe dezhi taolioù gant o brec'h, e sante bev en-dro enni levenez korfel tud ugent vloaz a zo sur eus o yec'hed hag o deus un hir a vuhez dirazo. Daou studier yaouank, sirius-tre e-kreiz an huchadennoù hag ar c'hoarzhadennoù, a zedennas evezh Netal. Un neuz prederiet a oa ganto, tost trist zoken ; ne oa ket tristidigezh studierion korbillet d' un arnodenn, a chom, daoust d' o c'hwitadenn, en hevelep par hag ar re degemeret ; an hevelep yezh a gomzont daoust d' an diforc'hioù. Tristidigezh an daou zen yaouank dirak Netal a oa donoc'h, hañvalout a raent bezañ graet un dizoloadenn a lakae brall en o buhez a-bezh. Netal a glaskas kompren o c'homzoù, hag a-greiz-holl, ur frazenn distaget gant unan anezho, ur paotr bihan, melen e vlev ha gell e zaoulagad, a dizhas anezhi trumm en he c'halon.

- « Gouezet hon eus e oa marv ur miz 'zo. Ugent vloaz e oa. E gouere omp bet o vageal ganti. N' eo ket padet tri miz gant krign-bev ar gwad. »

Un tonkad e oa evit Netal. N' he doa ket klevet ar gerioù-se dre zegouezh. Un arouez e oa eviti, ouzhpenn he brondoadenn, he skuizhnez, ar boan en hec'h eskern. Betek neuze edo ar c'hleñved enni hepken, bremañ e kroge d' en em ziskouez e komzoù ar re all. Levnez ar studierion ne oa bet nemet un touell, evel an eured hag an devezhioù-studi. Ne c'halle ket tec'hout diouzh ar c'hleñved ; komzet e veze anezhañ a-ratozh evit he lakaat da soñjal ennañ, evit diskouez dezhi e oa paket, hep spi. Heug he doa er preti o stekiñ ouzh ar paotr yaouank evel m' he doa bet heug o sellout ouzh he bloñs. Mont da welout ar mezeg ? Nann, se a dalvez louzeier, gwele hep sevel ken marteze, ha ken buan ivez ospital ; se a dalveze an darempredoù kemmet gant ar vignoned. Darempredoù nevez a savfe etre tud yaouank yac'h hag ur plac'h yaouank o vont da vervel. Ne felle ket dezhi gwelout Serwan o sellout outi gant truez pa he doa huñvreet gwelout karantez en e zaoulagad. Serwan ! echu pep tra a-raok kregiñ, en abeg d' he c'hleñved, d' un dra na c'halle netra warnañ. Nepred ne gouskfe gant he fenn war skoaz Serwan ; ken flour e tle bezañ ar plas-se ! Trueziñ a rae Netal warni hec'h-unan. He c'horf ne oa ket hi, met heptañ ne c'halle netra, eñ a oa trec'h a-benn ar fin. Trueziñ a rae, met santout a rae ivez, en un doare splann he doa foranet an amzer hir a oa bet roet dezhi. Ne oa bet en he buhez heuliad ebet, ne oa ket aet war-raok, n' he doa boulc'het netra.

456

En diavaez e kendalc'he da vevañ gant he mignoned evel boaz ; ganto ez ae a-wechoù da verennañ en un ostaleri a-dreñv an ti-post. Eno, un devezh, ne voe ket souezhet o klevout ur paotr ouzh un daol e-kichen o komz eus ar c'h-rign-bev. Dibaouez bremañ e c'hortoze se, dibaouez e veve gant ar mennoz-se. Diaes-tre e oa dezhi debriñ ; peurliesañ e verenne gant un tammig morzhed-hoc'h etre daou damm bara. E gwirionez edo er-maez eus buhez ar re all ; an dazont n' en doa ster ebet ken ; an tremened ne oa ket frealzus ; ha bremañ mennoz ar marv a denne diganti an nerzh d' ober forzh petra. Foranañ a rae ar mare-se evel m' he doa foranet hec'h amzer a-hed he buhez. Reoliek e keje gant ar paotr yaouank blev melen, gwelet e preti ar studierion. Pellaat a rae dioutañ evel pa vije bet eñ hini klañv.

Evel an holl, er goañv-se, e pakas ar grip ; an nebeutañ gwellañ e chomas en he gwele. Skuizh e voe goude, ur skuizhnez na oa ket souezhus ; tu a oa da gomz anezhi gant ar re all rak ne oa ket ken ar skuizhnez spontus a ranke kuzhat. Komz evel-se a rae vad dezhi zoken mar touelle ar re all war orin he skuizhnez ; dieubiñ a rae un tammig he spered a yae klañv gant ar mennoz sanket ennañ abaoe c'hwec'h miz. Ret e oa ober un dra bennak. Mont da welout ar mezeg evel just. Ne c'halle ket. Un touell diwezhañ a gavas. Mont a rafe da welout ar mezeg, ya, met komz a rafe hepken eus he grip, hag ivez marteze eus ar boan he doa er melloù abaoe meur a vloaz. An diviz diwezhañ a chomfe gant ar mezeg : he c'hrediñ pe divinout e oa un dra all.

457

Ar mezeg ne daolas ket evezh ouzh ar skuizhnez. Prederiet e voe gant ar boan er melloù. Aon en doa he defe remm er melloù. Hi, mut war he c'hador, ne lavaras ket e oa bet kavet ganti he c'hleñved ; d' ar mezeg e oa da gavout. Hemañ a gemennas ober ur gwadelfennadur. Netal, spontet ha sioulaet, a soñjas e oa echu an entremar. Dizale e oufe. An holl a oufe, bennozh d' ar mezeg pe e gwall d' ar mezeg.

Daou zevezh war-lerc'h he doa emgav evit gouzout disoc'h ar gwadelfennadur. Aet e oa evel boaz da c'hortozennañ en ur c'hafedi bihan gant daou geneil. Pa voe ret dezhi mont kuit he devoe aon spontus hag e c'houlennas meur a wech ouzh Mona dont ganti. Mona, seder, a nac'has pezh a hañvale dezhi bezañ ur froudenn. Hec'h-unan e tiskennas Netal gant ar straedoù betek ar c'hae. Riv he doa. Aon. Leñvañ a rae : ken diaes e oa bezañ hec'h-unan. Gwelloc'h marteze. Pa voe azezet dirak burev ar mezeg, e lavaras hemañ :

- « Reizh eo pep tra en ho kwad. Un tamm kalkiom. »

BUHEZ SANT RONAN

An aotrou Ronan binniget
 En Hiberni a oa ganet,
 Bro-Saoz, en tu all d' ar mor glas,
 Dimeus a benntieien vras.

Ur wech ma oa en e bedenn,
 En doa gwelet ur sklerijenn,
 Hag un ael kaer gwisket e gwenn,
 A gomzas outañ evel-hen :

« Ronan, Ronan, kerzh alese.
 Gourc'hemennet eo gant Doue,
 Evit saveteiñ da ene,
 Mont da chom e douar Kernev. »

Ronan ouzh an ael a sentas,
 Ha da chom e Breizh e teuas,
 E Goueled-Leon, ha goude
 E Koad-Neved, e Bro-Gernev.

Daou pe dri bloaz oa, pe ouzhpenn,
 M' oa eno 'c'h-ober pinijenn.
 Edo ur pardaez 'toull e zor,
 War e zaoulin, dirak ar mor,

Pa lammas ur bleiz 'barzh er c'hoad,
 A-dreuz en e veg un dañvad,
 Ha war e lerc'h, timat, un den
 Hag a ouele gant an anken.

Ha Ronan, gant truez autan,
 A bedas Doue evitañ :
 « Aotrou Doue, ha me ho ped,
 Grit na vo an dañvad taget ! »

459

Ne oa ket e bedenn laret
 Ma oa an dañvad degaset,
 Hep droug ebet, e-tal an nour,
 Dirak Ronan hag an den paour.

Diwar an deiz-se, an den kaezh
 'Zeue d' e welout alies.
 Gant plijadur vras e teue
 Evit klevout komzoù Doue.

Hogen dimezet oa an den
 D' ur vaouez fall, anvet Keben,
 Hag a savas en he c'halon,
 Ouzh sant Ronan, kasoni don.

Un deiz e oa aet d' e gavet,
 Ha dezhañ trouz he devoa graet :
 « Chalmet hoc'h eus tud va zi-me,
 Va gwaz koulz ha va bugale.

Ne reont 'met ho tarempred holl,
Ha va danvez a ya da goll.
Ma ne sentit ouzhin pelloc'h,
Kaer 'po chilpat, me ray ganeoc'h ! »

En he fenn e lakaas neuze
Ober noaz ouzh an den Doue.
Hag hi mont da gaout ar roue,
Grallon, en tu all d' ar mene.

« Aotrou roue, ha me ho ped,
Va flac'hig a zo bet taget.
Ronan Koad-neved 'deus hen graet.
O vont da vleiz 'm eus hen gwelet. »

Evel ma oa bet tamallet,
Ronan da Gemper voe kaset,
Ha taolet e-barzh ur c'hav don,
Hervez urzh ar roue Grallon.

Ac'hane neuze voe tennet,
Ouzh ur wezenn e voe staget,
Ha daou gi gouez ha diboellet
Warnezhañ timat voe laosket.

460

Mes eñ, disaouzan ha dizaon,
A reas ur groaz war e galon,
Ken na dec'has ar chas raktal
Evel diouzh an tan, o harzhal.

Grallon, pa welas kement-se,
A lavaras d' an den Doue :
« Na petra 'vat a rin-me deoc'h,
P'emañ Doue a-du ganeoc'h ? »

« Me a c'houlenn un dra hepken ;
Ho pezet truez ouzh Keben.
He bugelig n eo ket maro.
Ganti en arc'h voe klozet bev. »

An arc'h a oa bet degaset.
Ar bugel enni voe kavet,
Hag eñ war e gostez, maro,
Ha sant Ronan hen lakaas bev.

An aotrou Grallon hag e dud,
Souezhet-bras gant ar burzhud,
'N em strinkas dirak sant Ronan,
O c'houlenn truez digantañ.

Hag eñ er-maez, d' ar c'hoad en-dro,
Betek e varv da chom eno,
Eno, oc'h ober pinijenn,
Ur maen kalet dindan e benn.

Warnañ kroc'hen un annoar vrizh,
Ur skoultrig gweet da c'houriz,
Ha da evañ dour ar poull du,
Ha bara poazhet el ludu.

Hag en e amzer diwezhañ,
Pa 'z eas erfin diouzh ar bed-mañ,
Daou ejen gouez gwenn ouzh ar c'harr,

Tri eskob d' e gas d' an douar.

Hag i degouezhet gant ar stêr,
Ha kaout Keben diskabell-kaer,
Oc'h ober lisiv d' ar Gwener,
Daoust da wad Jezuz hor Salver.

461

Hag hi sevel he golvazh prenn,
Darc'haouiñ gant korn un ejen,
Ken na zilammas, gwall spontet,
E gorn gant an taol diframmet.

« Kae, mab gagn, kae d' az toull en-dro !
Kae da vreinañ gant chas maro.
Ne vi 'ket kavet bremañ mui
Oc'h ober goap ac'hanomp-ni. »

N' oa ket he genou peursorret
Ma oa gant an douar lonket,
E-kreiz flammoû-tan ha moged,
El lec'h zo Bez-Keben anvet.

Ha mont a rae atav ar c'harr,
O kas sant Ronan d'an douar,
Pa chomas sonn an daou ejen
Hep kerzhout mui, en un taol krenn.

Eno e voe lakaet ar sant,
Evel ma kreder oa e c'hoant,
E penn an nec'h eus ar c'hoad glas,
Eeun-hag-eeun dirak ar mor glas.

(tr. Ronan HUON)

Kleñved ar gêr

Lavaret en doa d' ar mezeg e oa ret dezhañ beza en davarn da eizh eur diouzh ar beure. En ur c'harter paour eus ar Bowery (1) e oa lec'hiet ha ne oa deuet a-benn da chom yac'h nemet dre sevel da bemp eur bep mintin ha mont d' ober baleadennoù hir e Central Park.

- Ur veaj dre vor eo ar pezh hoc'h eus ezhomm, en doa lavaret ar mezeg. Perak n' afec'h ket da Iwerzhon evit daou pe dri miz ?

Un den nevez a vo ac'hanoc'h pa zeuot en-dro.

- Plijout a rafe din adwelout Iwerzhon.

Neuze e oa kroget d' en em c'houlenn oa penaos ez ae ar bed gant an dud en e vro. Ar gwir a oa gant ar medisin. E drugarekaat a reas ha teir sizhun war-lerc'h e touare e Cork.

Azetet en tren ec'h eñvoras e barrez c'henidik, hec'h adwelout a rae gant he lenn, he farkeier hini ha hini hag he hentoù. Gwelout a rae ur pezh tachad douar, war-dro tri pe bevar devezh-arat, ur beg douar o 'n em astenn el lenn droidellek. Perc'henned an ti Jorjian savet war an dorgenn c'hlas koant o doa, gwechall aotreet ar gouerien da sevel o lochennoù war ar beg douar-se. Evit ar berc'henned nevez e oa ar gêriadenn ur vezh-he-gwelout met ar bloueziz a bae lizhiri-feurm uhel evit o zachennoù douar hag an holl implijidi en doa an Ti bras ezhomm a zeue eus ar gêriadenn; al liorzherien, ar baotred marchosi, ar mitizhien hag ar c'heginerezed.

(1) Karter ar glaakerien-vara en New York.

Bryden a oa bet trizek vloaz en Amerika ha pa ehanas an tren er porzh-houarn e sellas tro-dro dezhañ evit gwelout hag e oa ur c'hemm bras ennañ. Bez' e oa dres ar memes ti-hent-houarn e mein raz ha trizek vloaz a-raok. Ar c'hae hag al laboù a oa heñvel ha pemp miltir-hent a oa eus ar porzh-houarn betek Duncannon. Vad he doa graet dezhañ ar veaj dre vor, met pemp miltir a oa re bell evitañ hiziv. Ar wech diwezhañ m' en doa graet an hent-se war droad en doa lakaet un eur hanter gant ur pakad pounner ouzh beg ur vazh.

Kerse oa gantañ dre ma n' en em sante ket kreñv a-walc'h evit mont war droad. Kaer e oa an abardaez ha war an hent en dije kavet ur bern tud o tistreiñ eus ar foar. Tud en doa anavezet en e yaouankiz hag o dije lavaret dezhañ pelec'h kavout lojeiz a-zoare. Hogen paotr ar c'harr a vefe gouest da lavarout kement-se dezhañ. Hopal a reas war an hini a oa o c'hortoz er porzh-houarn ha nebeut amzer goude edo o respont da c'houlennoù a veze graet gant egile diwar-benn Amerika. Met fellout a rae dezhañ kaout keloù eus ar re a veve c'hoazh er vro gozh ha goude bezañ klevet doareoù meur a hini en doa disoñjet, e ouezas e oa distro Mike Scully. E-pad meur a vloavezh e oa bet paotr-karr e Kontelezh ar Roue ha bremañ en doa savet un ti kaer gant ul leur simant. A-hend-all bez e oa ur solier a-zoare e ti Mike Scully ha laouen e vefe Mike da gaout ul lojer.

Soñj en doa e oa bet Mike o labourat en Ti Bras. Lakaet en doa en e benn bezañ joke, met, a-greiz-holl, e oa deut da vezañ ur paotr bras ha frammet mat ha ranket en doa mont da baotr-karr.

Klask a leas Bryden kounaat penn ar paotr, met n' en doa soñj mat nemet

eus e fri eeun hag e liv kentoc'h teñval. Mike a oa bet unan eus tud veur e vugaleaj ha bremañ e teue e yaouankiz dezhañ en-dro. En em adwelout a rae e-unan tamm-ha-tamm, ne oa ket mui ur spes met ne oa ket c'hoazh ar wirionez kennebeut.

A-greiz-holl e voe troc'het e huñvreadenn. Ar blenier a astenne e foet ha Bryden a welas o tont daveto, dre ar gloued, un den bras, frammet kaer hag e-kreiz e oad.

- Setu Mike Scully, eme ar blenier.

Mike en doa ankounac'haet Bryden muioc'h zoken eget n' en doa Bryden e ankounac'haet ha ret e voe dezhañ menegiñ meur a voereb ha meur a eontr a-raok ma krogas da gompren.

- Deut oc'h da vezañ un den kaer, James, emezañ o sellout ouzh ledander divskoaz Bryden. Met ho tivjod zo kleuz ha gwall velen.

464

- N' on ket yac'h-yac'h abaoe ur pennad, setu perak on deut en-dro, met fellout a ra din hoc'h adwelout holl.

Bryden a baeas ar blenier hag a hetas dezhañ ur veaj vat. Lodennañ a rejont ar sammoù etrezo, Mike o tougen ar sac'h ha Bryden ar pakad. C'hoari a rejont tro al lenn, rak ar gêriadenn a oa a-drek an domani. Evel ma kerzhent e kinnigas James reiñ da Vike dek skilling ar sizhun evit e voued hag e lojeiz.

En e vemor ar c'hoadoù a oa stank ha dalc'het a-ratre, met bremañ e oant distrujet gant an avel. Stouvet e oa ar gwazhioù hag ar pont o treuziñ brec'h al lenn a gouezhe en e boull. O hent a dreuze parkeier hir, tropelloù o peuriñ enno. An hent a oa dirapar ha Bryden en em c'houlenne penaos e c'halle tud ar gêriadenn tremen gant o c'hirri. Mike a respontas ne c'helle ket ar perc'henn e zerc'hel e stad. Ne felle ket dezhañ kennebeut, avat, e vefe kempennet diwar arc'hant an tailhoù rak neuze e teufe da vezañ un hent boutin ha ne blije ket dezhañ kaout un hent boutin war e zomani.

Goude bezañ treuzet meur a bark ez errujont er gêriadenn. Neuz ul lec'h dilezet a oa warni, zoken en abardaez kaer-se, ha Bryden a verzas ne seblante ket ar gontelezh bezañ ken poblet ha gwechall.

Souezhus hag ordinal war un dro e kavas gwelout yer er gegin. C'hoant en doa da adskoulmañ gant ar c'hustumoù kozh hag e c'houlennas digant an Itron Scully chom hep o choul er-maez, ne rae forzh. Mike a lavaras d' e wreg e oa bet ganet Bryden e Duncannon ha p' he doa homañ klevet e anv he doa astennet he dorn dezhañ goude bezañ e netaet ouzh he davanañjer. Deut mat e oa, emezi, met aon he doa ne blijfe ket dezhañ kousket en ur solier.

- Perak ne gouskfenn ket en ur solier, ur solier sec'h ! Kalz a stad a rit eus Amerika amañ, emezañ, met ne gredan ket emañ evel ma kav deoc'h. Amañ e labourit pa blij deoc'h hag e azezit pa blij deoc'h ivez. Met pa 'z eo bet kontammet ho kwad evel m' eo degouezhet ganin-me ha p' hoc'h eus gwelet tud yaouank o kerzhout gant ur vazh e c'hellit soñjal ez eus un dra bennak a vad en Iwerzhon gozh.

- Marteze e kemerfec'h ur banne laezh ? Sur hoc'h eus sec'hed goude beajiñ.

Ur wech evet e laezh gantañ e c'houlennas Mike digantañ hag e karfe mont en ti pe mont da vale.

- Marteze eo mont en ho koazez a vefe ar gwellañ ganeoc'h.

Mont a rejont eta el lochenn hag e krogjont da gomz diwar-benn ar goprou a c'halle un den kaout en Amerika hag an eurvezhioù-labour hir. Ur wech m' en devoe kontet da Vike kement tra a gave talvoudus diwar-benn Amerika e krogas

Bryden d' e c'houlennata diwar-benn Iwerzhon. Hogen ne seblante ket bezañ barrek da lavarout dezhañ kalz a dra a dalvoudegezh. Holl e oant paour-kenañ, paour-oc'h marteze eget p' en doa o c'huitaet.

- Ne gredan ket en defe den estregedon, ur bilhed pemp lur war e anv.

466

Daoust hag e tiskoueze trawalc'h e gendruer evit Mike ? E gwirionez buhez Mike hag e esperañsoù o doa nebeut a bouez evitañ. Deut e oa en-dro da glask ar yec'hed hag en em santout a rae gwelloc'h endeo. Al laezh en doa graet vad dezhañ, ar c'hig sal hag ar c'haol o poazhañ er gaoter a laoske ur c'hwez saourus. Hegarat-kenañ e oa ar Scullyed, pouezañ raent warnañ evit ma rafe ur pred a-zoare. Goude un nebeut sizhunioù, emezo, aer ar maezioù hag ar boued a rofe dezhañ en-dro ar yec'hed en doa kollet er Bowery. Pa lavaras Bryden e oa krog da gaout c'hoant butuniñ e lavaras egile ne oa ket gwelloc'h arouez eget hounnezh. E-pad e gleñved hir n' en doa morse bet c'hoant butuniñ hag eñ ur butuner touet.

Plijus e oa bezañ azezet e-kichen an tan taouarc'h dous, o sellout ouzh moged o c'hornioù butun o sevel er siminal hag ha gement a c'hoantae Bryden e oa bezañ lezet e peoc'h. Ne felle ket dezhañ klevout komz eus gwalleurioù den ebet, hogen, war-dro nav eur e teuas un nebeut tud eus ar gêriadenn hag o neuz a oa digalonekaus. Bryden en doa soñj eus unan pe zaou anezho, o anavezet en doa mat-tre en e vugaleaj. O c'homzoù a oa ken digalonekaus hag o neuz met ne c'halle ket santout an disterañ interest evito. Ne voe ket fromet pa glevas e oa marv Higgings, ar mañsoner. Ne reas netra dezhañ kennebeut klevout e oa dimezet Mary Kelly a rae ar c'houez en Ti Bras. Ne voe dedennet nemet pa glevas e oa aet da Amerika. Nann, ne oa ket en em gavet ganti du-hont, Amerika zo bras. Neuze unan eus ar gouerien a c'houlennas digantañ ha soñj en doa eus Patsy Carabine a rae war-dro al liorzhoù en Ti Bras. Ya, soñj mat en doa eus Patsy. E ti ar re baour e oa. Ne c'halle ket labourat abalamour d' e vrec'h, e di a oa kouezhet en e boull ha dilezet en doa e beadra evit mont da di ar re baour. Kement-se holl a oa trist-kenañ hag evit chom hep klevout traoù displijus ken, e krogas Bryden da gomz dezho diwac-benn Amerika. Azezañ a rejont en-dro dezhañ evit e selaou. Met ne oa nemetañ a gomze ha skuizhañ a reas. En ur sellout ouzh ar bodad tud a oa en-dro dezhañ e anavezaz un tort e truilhoù ha blev gris dezhañ. Ugent vloaz zo e oa anezhañ un den yaouank tort. Bryden a droas davetañ o c'houlenn ha berzh a rae gant e bemp devezh-arat. « O, nebeut. An amzer zo bet fall. An avaloù-douar n' int ket deut mat. Dourek int ha n' eus ket a vagadurezh enno. »

467

An holl gouerien-se a oa ali ne c'hallent tennañ netra eus o zachennoù. Kerse oa ganto dre ma ne oant ket aet da Amerika pa oant yaouank ha goude bezañ klasket diskouez dudi o selaou en doa O'Connor kollet ur gazeg hag un ebeul o talvezout daou ugent lur e krogas Bryden da c'hoantaat bezañ distro en e garter paour. Pa guitajont an ti en em c'houlennas hag e vefe an holl nozvezhioù evel homañ. Mike a vernias moudennoù all en tan gant ar spi e rofe trawalc'h a sklerijenn er solier evit Bryden da ziwiskañ e zilhad.

Ragach un nebeut gwazi war an hent en dalc'has dihun, ha digenvezded ar maezioù a seblantas en em silañ en e eskern o skornañ ar mel enno. Un askell-groc'hen a nije er solier, ur c'hi a harzhas er pellder. An dilhad-gwele a sachas war e benn. Morse ne oa bet ken maleürus hag an trouz a rae Mike o tialaniñ e-tal e wreg er gegin a greske c'hoazh e spont hag e nervusted. Neuze e reas un hun ; huñvreal a reas e oa dihun, ar baotred en doa gwelet azezet en-dro d' an oaled an noz-se a seblante bezañ spesoù deut eus ur vro c'heuniek dianav, gant ul lennig leun a raoskl. Astenn a reas e zaouarn evit tapout e zilhad, graet e soñj gantañ tec'hout diouzh an ti-se. Met pa gounaas an hent didud a gase d' ar porzh-houarn e kouezhas en-dro war e blueg.

Bepred e ragache ar gwazi, met re skuizh e oa bremañ evit ma c'hallfent herzel outañ a gousket. Kaout a rae dezhañ en doa kousket ur reuziadig hepken pa glevas Mike ouzh e c'hervel. Pignet e oa hanter-hent ar skeul hag e lavare dezhañ e oa prest lein. « Peseurt doare lein ez a da reiñ din ? » en em

c'houlenne Bryden evel ma wiske e zilhad. Evit lein e oa te, tourtenn domm ha vioù. An heol a bare er gegin ha plijadur en doe o klevout Mike o komz eus al labour edo o vont d' aber er parkeier. Mike a feurme un dachenn war-dro c'hwec'h devezh-arat. Pevar da vihanañ a oa leton. Gounit a rae un hanter devezh-arat avaloù-douar, un tammig ed, hag irvin evit e zeñved. Un tamm brav a brad a oa ivez hag e kemeras e falc'h. Evel ma lakae ar maen higolenn en e c'houriz e verzas Bryden e oa ur falc'h all hag e c'houlennas digantañ hag e c'hallfe mont d' e sikour evit echuiñ falc'hat.

« Setu pell zo n' hoc'h eus ket falc'het, ne gredan ket e vefec'h ur sikour bras. Gwelloc'h e vefe deoc'h mont da vale war vord al lenn. Er pardaez-mañ avat e c'hallfec'h dont, mar karit, da sikour treiñ ar foenn. »

468

Aon en doa Bryden da gavout glannoù al lenn gwall zigenvez, met strobinnell ar yec'hed o tont en-dro zo trawalc'h a zudi evit un den war bare hag ar beurevezh a dremenas en un doare plijus. An amzer a oa sioul ha heoliek. Gallout a rae klevout an houidi er raoskl. An deizioù a yae e-biou evel en un huñvre hag e kemeras ar boaz da vont betek al lenn bep beure.

Ur mintinvezh en em gavas gant ar perc'henn hag e kerzhjont asamblez, o komz eus ar vro, eus ar pezh e oa bet ha penaos e oa bremañ o vont da goll. James Bryden a lavaras dezhañ e oa distroet da Iwerzhon abalamour d' e yec'hed fall. Ar perc'henn a brestas e vag dezhañ ha Bryden a roeñvas en-dro d' an inizi. O tiskuizhañ harpet war ar roeñvoù, e sellas ouzh ar c'hestell kozh hag e soñjas er breizherien ragistorel en doa ar perc'henn komzet diwar o fenn. Erruout a reas gant ar vein m' o doa annezerien al lenn staget o bigi outo, hag ar roudoù-se eus Iwerzhon gozh a blijas dezhañ dre ma klote neuze gant e demz spered.

E-kichen al lenn vras e oa unan vihan er geun ma troc'he ar bloueziz o zaouarc'h ennañ. Al lenn-se a oa brudet evit he bekeded hag ar perc'henn a aotreas Bryden da besketa eno. Ur beurevezh evel m' edo o klask ur glesker evit boueta e linenn en em gavas gant Gaid Dirken o kas he saout d' ar gêr da c'horho. Gaid a oa merc'h ar mesaer ha bevañ a rae en ur pennti e-tal ar Maner. Met dont a rae d' ar vourc'h kel lies gwech ma oa un abadenn-goroll ha Bryden a oa en em gavet a-dal dezhi e meur a reel. A-raok an abardaez-mañ avat n' en doa ket bet nemeur a zigarez da gomz ganti ha laouen e oa o kaozeal gant unan bennak en noz-mañ hag a oa melkonius. Chom a rejont eta da fistilhat an eil gant egile.

- Dont a ra ho yec'hed en-dro, emezi. Emberr ez eot diganeomp.

- N' eus ket mall warnon.

- Tud dreist ez eus ac'hanoc'h du-hont. Kievet 'm eus e veze paeet un den pevar dollar evit e zevezh-labour.

- Ha pegement, eme James, e rank paeañ evit e voued hag e zilhad ?

Divjod lufur ha dent bihan, gwenn ha renket dispar he doa hag ene ur vaouez eo a selle ouzh Bryden dre he daoulagad Iwerzhonat dous. Treiñ a reas e benn, fromet, hag o welout war ur bod geot ur glesker a selle outañ e lavaras :

469

- Edon o klask ur glesker da stagañ ouzh va linenn evit tapout bekeded.

Ar glesker a lammas a-gleiz hag a-zehou hag e voe darbet dezhañ diflipañ er strouezh met e bakañ a reas ha distreiñ gant al loen en e zorn.

- Setu dres ar seurt glesker a blij d' ar bekeded, emezañ. Sellit ouzh e gof tev ha gwenn hag e gein melen splann. Ha hep termal muioc'h e sankas an orjal ma oa staget an higenn outañ e korf fresk ar glesker. Sachañ a reas warnañ dre ar genou, e lakaat a reas da dremen dre an divesker a-dreñv hag e stagas al linenn e penn an orjal.

- Me gred, eme Gaid, ez eo ret din ober war-dro va saout. Poent eo din o c'has d' ar gêr.

- Deuit ganin betek al lenn da lakaat al linenn.

Soñjal a reas ur pennadig hag e lavaras :

- Nann, ho kwelout a rin ac'hann.

Diskenn a reas betek al lennig leun a raoskl. Pa dostaas, un nebeut kefeleged-lann a ziflukas hag a nijas dreist d' e benn gant kriadennoù skiltr. E linenn-besketa a oa ur walenn-gelvez hir. Teurel a reas ar glesker ar pellañ ma c'hellas el lenn. Un nebeut houldi gouez a ziflukas hag a nijas etrezek al lenn vras. Chom a reas Gaid da sellout outo o nijal etrezek ur c'hastell kozh. Ne oant ket aet diwar wel pa zistroas Bryden d' he c'haout hag an noz-se e kasjont ar saout d' ar gêr asamblez.

Ne oa ket pell en em zarempredent pa lavaras-hi :

- James, gwelloc'h e vije deoc'h chom hep dont amañ ken alies da 'm gwelout.

- N' hoc'h eus ket c'hoant e teufen ?

- Eo, ne zisplij ket din, met n' eo ket kustum ar vro ha ne fell ket din e vefe komzet diwar va fenn.

- Aon hoc'h eus e komzfe ar beleg a-enep deomp eus lein ar gador-brezeg ?

- Komzet en deus a-enep d' an darempredoù-se, met n' eo ket kement-se ar pezh a lavar ar beleg, rak n' eus droug ebet o komz.

- Met pa vezer e soñj dimeziñ n' eus droug ebet o vale asamblez.

- Nann da, met an dimeziou a vez graet en un doare disheñvel dre amañ, ne vez ket graet kalz al lez.

470

An deiz war-lerc'h e voe gouezet er gêriadenn edo James o vont da zimeziñ gant Gaid Dirken.

E c'hoant da zañsal gwelloc'h eget ar baotred all en doa lakaet da sevel mesk ha laouenidigezh er barrez hag abaoe ur pennad e veze dañsoù e kement ti ma oa ul leur dereat evit dañsal. Ma ne oa ket a-walc'h a arc'hant gant an ozhac'h evit paeañ ur varilhad bier, James Bryden, hag en doa arc'hant a gase dezhañ unan, en doare ma c'halle Gaid kaout he dañs.

Diskuliañ a reas dezhañ ez aent a-wechoù en ur barrez all ma ne oa ket ar beleg eno kement a-enep an dañsoù, ar pezh a souezhas James. Antronoz, en oferenn ivez e vane souezhet o welout o feiz hag o gred didro. Lod anezho a bede gant o daouarn a-us d' o fenn ha kement-se holl a oa nevez-tre evitañ ha kozh war un dro. Sentidigezh an dud-se ouzh o beleien hen leze sabatuet. En e yaouankiz ne oant ket ken sentus pe marteze en doa ankounac'haet. Selaou a rae ar beleg gant kounnar ha sebez kemmesket pa skandale e barrezianiz, o komz outo dre o anv, hag o lavarout en doa klevet e oa bet dañsoù en o ziez. Gwashoc'h eget se, lavarout a rae en doa gwelet paotred ha merc'hed o ruzal war an hentoù ha ne oa nemet ur gaoz ganto hag a oa karantez. Lavarout a rae e kave kelaouennoù, warno istorioù karantez, an tu d'en em silañ en tiez, istorioù karantez na oa enno netra uhel na nobl. An dud a selaoue hag a zegemere ali ar beleg hep marc'hata. O sentidigezh fromus oa hini ur bobl dizesk o chom stag ouzh ar vestroniezh relijiel ha Bryden a geñverie diouiziegezh an dud en-dro dezhañ gant youl, birvidigezh ha nerzh-kalon an dud en doa lezet war e lerc'h. Un nozvezh, evel m' edont o tañsal, e voe skoet ouzh an nor. An soner a ehanas

da c'hoari hag an dañserien a lavaras :

- Unan bennak zo aet d' hor flatrañ ; ar beleg eo.

Ar bloueziz spontet en em vodas en-dro d' an tan ha ne gredent ket digeriñ an nor. Met ar beleg a lavaras e tiframmfe anezhañ gant un taol-skoaz ma ne vefe ket digoret dezhañ. Mont a reas Bryden etrezek an nor o lavarout ne lezfe den d' e c'hourdrouz, beleg pe get, met Gaid a grogas en e vrec'h o lavarout e komzfe ar beleg a-enep dezho er gador-brezeg ma tamalle anezhañ hag e tec'hfe an amezeien diwar o zro.

471

Mike Scully eo a zigoras an nor d' ar beleg ha hemañ a lavaras dezho edont o kas o eneoù d' an ifern gant o dañsoù.

Klevet 'm eus komz eus ho toareoù, emezañ, eus ho tañsoù hag eus ar bier a evec'h. Ne c'houzañvin ket kement-se em farrez. Mar fell deoc'h kaout seurt traoù eo gwelloc'h deoc'h mont da Amerika.

- Mar deo evidon e komzit, Aotrou, e tistroin warc'hoazh. Gaid a c'hell dont da 'm heul.

- N' eo ket an dañsoù a damallan, met an evañ, eme ar beleg, en ur dreiñ etrezek Bryden.

- Feiz, den n' en deus evet re, Aotrou. eme Bryden.

- Ho soñj zo chom da evañ amañ a-hed an noz, ha daoulagad ar beleg droas war-du ar c'horn ma oa dastumet ar merc'hed ha Bryden a soñjas e selle outo evel dañjerusoc'h eget ar bier.

- Hanternoz tremenet eo, emezañ o tennañ e vontr eus e c'hodell.

Hervez Montr Bryden ne oa nemet unnek eur hanter hag e-pad m' edont o tabutal diwar-benn an eur, an Itron Scully a ginnigas disglavier Bryden d' ar beleg, a oa deut er-maez hep e hini en e vall da lakaat un ehan d' an dañsoù. Hag evel ma felle dezhañ diskouez n' en doa droug ebet ouzh Bryden ez asantas, o soñjal en arc'hant bras a baefe an den yaouank evit e eured.

- Diouer bras ' raio din an disglavier warc'hoazh, eme Bryden, kerkent ha ma voe aet ar beleg e-maez an ti. Mont a reas d' ur foar gant e dad-kaer, a zeske dezhañ penaos prenañ ha gwerzhañ chatal. Lavarout a rae e wellae ar vro hag e c'halle un den pinvidikaat en Iwerzhon m' en doa hepken un tamm danvez. Bryden a oa dezhañ an danvez ha Gaid he doa un eontr en tu all d' al lenn a lezfe ganti kement tra a biaoque, pezh a rafe hanter-kant lur. Biskoazh, e Duncannon, n' en doa ur c'houlblad yaouank kroget gant ar vuhez gant kement a chañs d' ober berzh ha James Bryden ha Gaid Dirken.

Meneget e voe ur mare bennak war-lerc'h Nedeleg evel an hini gwellañ evit an eured. James Bryden a lavare ne c'hallfe ket kaout e arc'hant eus Amerika a-raok an nevez-amzer.

472

Seblantout a rae kavout diaes an dale-se ha bezañ mall warnañ bezañ dimezet, betek an deiz ma resevas ul lizher eus Amerika digant unan en doa labouret er bar war un dro gantañ. E vignon a skrive da Vryden evit gouzout hag e tistrote. Ur c'hoant d' e adwelout e oa nemetken ha koulskoude e chome Bryden da sellout ouzh al lizher ken m' en em c'houlenne pep hini petra a c'halle bezañ el lizher-se. Seblantout a rae pouezus ha diaes e oa dezho krediñ e teue eus ur mignon o c'houlenn keloù eus e yec'hed. Klask a reas ankounac'haat al lizher, sellout a rae ouzh ar parkeier skuizh, lodennet gant mein laosk hag un hiraezh vras a gouezhas warnañ.

C'hwez tiez paour ar Bowery en doa treuzet ar Mor Atlantel ha deut oa

betek ennañ er penn douar Kornogel-mañ.

Un noz e tihunas. Edo o huñvreal e taole er-maez, en noz teñval, ur pratik mezv bennak. En e huñvre en doa gwelet e vignon, gwisket en e borpant gwenn, o lakaat evaj eus ur werenn en unan all e-kreiz un tousmac'h mouezhioù ha taolioù-mouezh iskis. Klevet en doa stirlink an arc'hant evel ma veze lakaet da gouezhañ en diretenn hag e gorf e-bezh en doa hiraezhet d' an davarn.

Met penaos e lavarfe da C'haid Dirken ne c'helle ket dimeziñ ganti ? Diazezet he doa he buhez war an dimeziñ-se. N' halle ket lavarout ne zimezfe ket ganti... koulskoude e oa ret dezhañ mont. Seblantout a rae dezhañ e oa ar chaseourien war e lerc'h. Ar soñj e ranke lavarout da C'haid n'hallfe ket dimeziñ ganti en heulie bemdez evel ma heuilh ar gaerell ur c'honikl. Meur a wech ez eas d' he c'haout gant ar menoz da lavarout dezhi n'he c'hare ket, ne oa ket graet o buhez an eil evit egile, e oa bet ur fazi penn-da-benn hag en doa, dre chañs, dizoloet abred a-walc'h e fazi. Met Gaid, evel o tivinout eus petra edo o vont da gomz, a lakae he divrec'h en-dro dezhañ, a c'houlenne digantañ lavarout he c'hare hag e vefent dimezet diouzhtu. Asantiñ a rae lavarout he c'hare hag e vefent dimezet kerkent. Met a-boan en doa he c'huitaet ma sante ne c'halle ket dimeziñ ganti hag e oa ret dezhañ mont kuit. C'hwez an davarn a zalc'he d' e heuliañ. Daoust hag e oa en abeg d' an arc'hant a c'hallfe gounit du-hont e felle dezhañ distreiñ ? Nann, ne oa ket an arc'hant. Petra 'ta ? E selloù a gouezhe war ar vro velkonius, war ar parkeier bihan dispartiet gant mogerioù melkonius. Soñjal a rae e diouziegezh fromus an dud hag an traoù-se eo na c'halle ket gouzañv, hag ar beleg a zeue da zifenn an dañsoù. Ya, ar beleg e oa. Evel ma chome da sellout ouzh linenn an torgennoù e seblante sal an davarn bezañ tost dezhañ. Klevout a rae ar bolitikerien ha broud ar politikerezh a sante adarre en e wad. Ret e oa dezhañ kuitaat al lec'h-mañ, ret e oa dezhañ distreiñ d' an davarn. En ur sevel e benn e welas an avalenneg treut hag en devoe kas ouzh an hent didud a gase d' ar gêriadenn hag ivez ouzh ar c'hrav vihan gant tiez kentañ ar gêriadenn war-laez. Kasaat a reas, muioc'h eget nep lec'h all, an ti ma vevfe gant Margaret Dirken - mar dimezfe ganti. E welout a rae eus al lec'h m' edo en e sav - du-hont war vord al lenn, gant ugent devezh-arat douar-peuriñ en-dro dezhañ, rak an Aotrou en doa lezet ganto ul lodenn eus e zouar.

473

Spurmantiñ a reas Gaid hag e c'hopas warni dont dre ar gloued d' e gaout.

- Emaon o paouez kaout ul lizher eus Amerika.

- Diwar-benn an arc'hant, emezi.

- Ya, diwar-benn an arc'hant, met ret e vo din mont di.

Chom a rae da sellout outi en ur glask e gomzoù hag o welout e nec'hamant e tivinas Gaid edo o vont da gemenn dezhi e oa ret dezhañ mont da Amerika a-raok bezañ euredet.

- Soñjal a rit, James, eo dav mont diouzhtu ?

- Ya, emezañ, diouzhtu, met distreiñ a rin e koulz evit dimeziñ e miz Eost. Hon eured ne vo dilerc'hiet nemet eus ur miz.

Kerzhout a rejont ur pennad en ur gomz ha gant pep kammed a rae e sante James e oa ur c'hammed tostoc'h da gozh tiez ar Bowery. Pa errujont e-tal ar gloued e lavaras :

- Ret eo din hastañ pe e c'hwhitin war va zren.

- Met, emezi, n' emac'h ket o vont kuit bremañ - n'it ket kuit hiziv ?

- Eo, er beure-mañ. Seizh miltir 'm eus d' ober. Ret e vo hastañ ma fell din tapout va zren.

Neuze e c'houlennas digantañ hag e teufe biken en-dro.

- Ya, emezañ, distreiñ a rin.

- Ma tistroit, James, perak n' afen ket ganeoc'h ?

- Ne c'hallfec'h ket kerzhout buan a-walc'h. Mankout a rafemp hon tren.

474

- Gortoz, James. Na 'm laka ket da c'houzañv. Lavar din ar wirionez. N' emaooc'h ket e soñj distreiñ. Ho tilhad, pelec'h o c'hasin ?

Mont a reas kuit a-herr, gant an espereñs da zont en-dro en e greiz. Strivañ a rae evit lakaat en e benn e kare ar vro edo o kuitaat hag e vefe gwelloc'h kaout un ti-feurm ha chom da vevañ eno gant Gaid Dirken kentoc'h eget servij da evañ a-drek ur c'hontouer er Bowery. Ne soñje ket edo o lavarout gevier dezhi pa lavare e teufe en-dro. Teneraet e oa bet e galon gant he c'hinnig da zaveiñ dezhañ e zilhad hag e penn an hent e chomas a-sav o 'n em c'houlenn ha ne zistrofe ket daveti. C'hwitañ ' rafe e dren mar chomfe ur vunutenn ouzhpenn hag en em lakaas da redek. War-lerc'h e vije degouezhet avat pa n' en dije ket kavet ur c'harr. Kerkent ha ma voe er c'harr en em santas e surentez - ar vro a oa dija a-drek dezhañ. Kemer an tren hag ar vag e Cork ne voe nemet ur c'hoari ; edo dija en Amerika.

D' an ampoent ma touaras e santas en e galon ur pistig n' en doa ket bet oc'h erruout en e gêriadenn c'henidik. En em c'houlenn a rae perak e seblante c'hwez an davarn bezañ natureloc'h eget hini ar parkeier, ha safar an engroezioù dedennusoc'h eget sioulder glannoù al lenn.

Evit bezañ tec'het kuit e kinnigas da Zoue ur bedenn-drugarekaat hag e toullas kaoz evit prenañ an davarn.

*

Dimeziñ a reas. E wreg a roas dezhañ mibien ha merc'hed, an davarn a reas berzh, ar madoù a yae hag a zeue. Koshaat a reas, mervel a reas e wreg. Dilezel a reas e stal hag e tizhas an oad ma krog un den da santout n' en deus ket mui kalz a vloavezhioù da vevañ hag en deus graet kement tra en doa d' ober en e vuhez. Dimeziñ a reas e vugale. An digenvez a grogas d' en em silañ en-dro dezhañ diouzh an noz ha pa selle ouzh an tan ur rambre dispis ha tener a bare dirazañ ha daoulagad dous hag anv Gaid a roe buhez d' an deñvalijenn. Soñj e wreg hag e vugale a yae diwar e spered, seblantout a rae dezhañ e oa un eñvoradenn an dra wirion nemeti a chome dezhañ, hag ar c'hoant da adwelout Gaid en-dro a greske. Met ur vaouez kozh e oa, dimezet e oa, marteze e oa aet da anaon. Ma, karout a rafe bezañ douaret er gêriadenn ma oa bet ganet.

E diabarzh pep den ez eus ur vuhez digemmus ha sioul ha n' eus nemetañ a anavez, e vuhez sioul ha digemmus a oa e eñvor eus Gaid Dirken. Ankounac'haet e oa sal an davarn ha kement a selle outi, ar pezh a wele ar splannañ oa an dorgenn c'hlas, al lenn daouarc'h gant ar raoskl tro-dro, al lenn vrasoc'h er pelloù, hag a-drek dezhi linenn c'hlas an torgennoù o wagenniñ.

(tr. gant Vefa de Bellaing)

An Alumetez

Edo Padrig bihan o frotañ un alumetezenn war ar voger, gant nerzh an dizesper. Livad damglisiet ar voger a oa un danvez eus an dibab. A-benn ar c'hwec'hvet mont ha dont e torras krenn an alumetezenn. Padrig a baouezas, rak ne anaveze ket c'hoazh an arz da zevañ ar bizied diwar glask enaouiñ un alumetezenn deuet re verr.

Mont a reas neuze war-du ar gegin, en ur ganañ ur sonig ma veze anv ennañ eus ar Mabig Jezuz. Rak e gerent a oa gwelloc'h ganto e chomfe an alumetez e-kichen ar fornigell, ha n' eo ket e foñs an armel-c'hoarielloù. Ne c'helle ket Padrig bihan enebañ outo, nemet dre soñj, rak ne oa ket-eñ an hini kreñvañ er gêr, pell ac'hane ! Ha meuliñ anv ar Mabig Jezuz ne c'helle bezañ nemet ur rebech ouzhpenn, rak den ebet, en ti, n' ae d' an oferenn.

Padrig a savas war beg e dreid betek ar stalig, digeriñ ar voest, ha kemer unan eus ar bizhierigoù souffret. Unan hepken. N' eus ket ken alies digarez da gerzhout !

Ober a reas neuze ar pennad-hent en tu kontrol : mont eus ar gegin d' ar sal-degemer.

*

Pa 'z is e-barzh, e oa endeo krog brav an tan er stignoù a flamme laouen.

Azet e-kreiz ar sal, edo Padrig oc'h en em c'houlenn petra d' ober, c'hoarzhin pe zic'hoarzhin...

O welout va dremm war evezh, e krogas da leñvañ.

- Selaou, emezon, pe plijadur ac'h eus bet, ha neuze n' eo ket leñvañ ac'h eus d' ober ; pe displejadur, ha neuze ne welan tamm ebet perak ac'h eus graet an taol.

477

- Ne oa ket fentus, emezañ, met da betra e servij an alumetez ma n' eo ket da elumiñ ?

Ha war-se en em lakaas da ouelañ dourek.

Evit diskouez ne oan ket gwall facht, ez is dezhañ gant komzoù flour :

- Gra ket bilou. Me ivez, pa oan 6 vloaz, em eus lakaet an tan e-barzh kozh bidonoù esañz.

- Me, n' em boa kozh bidon ebet. Dav 'bet din kemer ar pezh am eus kavet !

- Deus e-barzh ar sal-debriñ, emezon, hag ankounac'haomp an darvoudoù-se.

- Neuze, emaomp o vont da c'hoari kirri-bihan ? a c'houlennas Padrig e barr al levenez. Ouzhpenn tri devezh 'zo n' hon eus ket c'hoariet kirri-bihan !

Kuitaat a rejomp ar sal-degemer goude din serriñ an nor, didrouz. Peurzevet e oa ar stignoù bremañ, hag an tan, laouen-bras, a stage gant ar

pallen-leur.

- Dao dezhi ! emezon.

- Kemer a rez ar re c'hlas, ha me ar re ruz.

Sellout a reas pizh ouzhin evit bezañ sur ne oa ket mui va freder gant an tan, ha dibreder d' e dro, e tisklerias :

- Te 'welo ! Te 'vo pilet ganin !

War-lerc'h un eurvezh c'hoari kirri-bihan hag un emziviz hir diwar-benn ober pe get un taol-digoll, e teuis a-benn da ambroug Padrig davet e gambr-gousket e-lec'h m' edo e voest-livañ ouzh e c'hortoz (a asuris dezhañ) gant ar brasañ mall.

Ha goude-se, ul liñsel war va skoaz, ez is d' ar sal-degemer e sell da lazhañ an tangwall, hep koulskoude kemer an darvoud war an tu fall.

Ne weled mui netra gant ar moked du-pod, ponner ha flaerius a oa en aer.

Klask a raen diverzout hag-eñ e oa c'hwez ar gloan devet trec'h da hini ar gwerniz poaz, pa voe diskoulmet ar gudenn gant ur barrad-paz am lezas dielc'het.

478

En ur dufañ, en ur fuc'hañ, e teuis a-benn da weañ al liñsel en-dro d' am fenn, met ken buan e voe ret din en em zispakañ dioutañ, rak krog e oa an tan ennañ.

Skleurennoù huzil a dreuze an aer, pufal ha strakal a rae ar planchod. Flammijennoù sart a lamme amañ hag ahont, o tegas tommder ruz d' an traoù na oant ket c'hoazh o teviñ.

Santout a ris ur flipad gwrezus oc'h en em silañ e traoñ va bragoù, hag e kavis gwelloc'h mont war gil, ha prenañ an nor war va lerc'h.

Deuet en-dro er sal-debriñ ez is betek kambr va mab.

- Krog brav eo an tan, a lavariz dezhañ. Deus ganin, ni 'zo o vont da c'hervel paotred an tan.

Tostaat a ris ouzh taolig ar pellgomz ha stummañ an niverenn 17.

- Allo ! emezon.

- Allo ! a glevis en tu all.

- An tan a zo er gêr !

- Peseurt chomlec'h ?

Reiñ a ris hed, led hag uhelder va ranndi.

- Mat, a voe respontet din. Gervel a ran ar bomperien.

- Trugarez.

Nepell goude e klevis ur vouezh nevez, ha lorc'h e oa ennon o soñjal pegen mat ez an traoù e burevioù ar post, pa lavaras din, seder ha lirzhin, ar vouezh nevez :

- Allo!

- Allo ! emezon. Paotred an tan ?

- Unan anezho.

- An tan a zo er gêr.

- Chañs hoc'h eus, a respontas ar paotr. Un emgav hoc'h eus c'hoant kaout ?

- Ne c'hellit ket dont diouzhtu ?

- Dic'hallus-krenn, Aotrou ! Labour dreist-penn hon eus en devezhioù-mañ. Tangwalloù a zo, e-leizh ! An deiz goude warc'hoazh, dimerc'her, da deir eur ; setu tout ar pezh a c'hellan ober evidoc'h.

- A-du. Trugarez. A-benn dimerc'her da deir eur eta !

- Kenavo, Aotrou, a respont ar paotr. Lezit ket an tan da vervel !

Gervel a ris Pad.

- Gra da valizenn, mabig. Emaomp o vont da dremen un nebeut bloavezhioù e ti Tintin Surinam.

- Eus ar c'hentañ ! a youc'has Pad.

479

- Gwel ' rez, a lavariz dezhañ, n' out ket bet gwall fin da lakaat an tan hiziv, ne c'hell ket paotred an tan dont a-raok daou zevezh. Anez da se az pefe gwelet ar seurt kirri-samm kaer a zo ganto !

- Selaou, a respont Pad, ya pe nann, e vez graet an alumetez evit elumiñ ?

- Evel just. Da betra e servijfent a-hend-all ?

- Ar paotr en deus ijinet anezho a zo ur gwall-leue, a lavaraz Pad. Gant un alumetezenn, ne zlefe ket bezañ tu da elumiñ forzh petra.

- Emañ ar wirionez ganit.

- Erfin ! a glozas Pad. Gwazh a se. Deus da c'hoari kirri-bihan. An taol-mañ e vo ar re c'hlas ganin.

- Ni a c'hoario en taxi, emezon. Hast afo !

Gant aotre hegarat an Embannadurioù J.-J. Pauvert (8, rue de Nesle, Paris).

(tr. Yann TALBOT)

Ma kanin Afrika

Doueez, dihunet ' on 'n ur gourlamm,
 Hag e rankin c'hoazh hiziv,
 Me, mab digas,
 Adober, dihoneuz, jestroù kozh.
 Ro din an nerzh d' o yaouankaat, ha kendon
 Va zelenn, ma kanin Afrika.

Evel un emfiñver,
 Gwasket gant enkrez ar bara pemdeziek,
 E kejin war va hent,
 Gant teñvalded ha sklerijenn,
 Tommder ha yenijenn,
 Hag e welin ar balafenned hag an nadozioù-aer
 Oc'h eskellat,
 Bugale o c'hoari hag o kanañ.
 Ro din an nerzh d' o c'harout,
 Ha kendon va zelenn
 Ma kanin Afrika.

Ar gwent o wagennañ war vor an avel
 A c'harchenn ar Garantez e gwasked an doenn gozh.
 Kendon va zelenn ma kanin Afrika.

Setu an noz o tont,
 Noz-veur ar Varnadeg ;
 Petra 'm bo da ginnig dit, me, goude va zrevell kalet ?
 Furchet em eus en aner
 El levrioù hag er gerioù,
 Ha ne gavan 'met lavarioù teuc'h, boutin ;
 'M eus ket zoken ur verb diamantel
 Da lakaat war an daol,
 E garlantez ar gerioù hag ar skeudennoù
 Kenweet gant ar gilherien
 Foll gant son ha mentadur.

481

Klasket 'm eus e kaerderioù all
 He c'haerderioù doueel,
 E kanaouennoù all,
 He c'hanaouennoù romantel.

Re verr va roued,
 A-boan ma c'hrasp
 Stêr-Aour al lavarioù peurbad ;
 Ha ne gredan dre fealded
 Pesketa loaioù-dour al lennoù teñval.

An noz o tiskenn,
 Skeul an oadvezhioù,
 E tonn elestr
 An arlivioù froudennus,
 O vouchañ stummoù ha danvezioù,
 Verboù ha gerioù
 Muzul ha mentadur,

Goanag ha huñvre.

Dre ar vantell divent ha didrouz,
Dre bedennoù birvidik da dron steredet,
Ha dre elevez ebr e Greoñ-Tan,
Deus war zouar Mab-den,
Evit enaouiñ ur Garantez,
Bremañ o vervel 'n ur c'hortoz
Deiz-meur al lavarioù peurbad,
Da enskantañ e tablezenn doueez Afrika.

Ar safir diwezhañ da sterniañ ar gurunenn,
An neud-brokard diwezhañ da c'houremiñ he brozh erminigoù,
Hag en he divrec'h, dezhi, mamm deol,
Kemer he nij war-du broioù boull an eurvad.

Kendon va zelenn ma kanin breou an Imram,
Ha voulouz he liv ebena,
Rak, ha va-unan e vezin
O tevel,
Pa sav dre-holl kentc'hoari ar sonadeg-vras ?

482

' Vin ket ! Va c'hemer war flammoù da eskell,
Hag e luc'hed an nijoù bras ;
Va sank
Ez kirin livrin,
O Awen,
Ma kanin da viken
E himnoù nevez
Afrika divarvel.

(Aod an Olifant.)

Danvez-Priejou

E penn-kentañ ar bloaz-mañ edon o vont da Vreizh p' en em gavis o veajiñ gant ur plac'h yaouank, kuilh a-walc'h ha koant, gwisket hervez ar c'hiz an nevesañ da lavarout eo e oa berr-vrozet hag e oa ganti en he zreid heuzoù uhel a save betek a-zioc'h he daoulin. Da gentañ, ne daolis nemeur a evezh outi nemet e-kreiz an hent, o vezañ boulc'het ar gaoz ganti, ne ehanjomp mui da varvailhat, eus ar Mañs betek Lambal ha ni en hor sav, en trepas, harp ouzh ar prenestr, en ur sellout ouzh ar vro o tremen a-benn-herr dindan hon daoulagad.

Ha ma ran meneg amañ eus ar gejadenn blijus-se ez eo abalamour ma oa anezhi ur Vretonez harluet war he studi e Skol-Veur Nice. Studiañ a rae dreist-holl an italianeg ha sevenadurezh Italia ha neuze e voe souezhet-bras pa lavaris dezhi e oa bet troet e brezhoneg romant brudet Manzoni " I Promesi Sposi " dindan an talbenn " Danvez-Priejou ". Biskoazh kemend-all ! N' he dije ket soñjet e c'hellfe ur seurt tra bezañ rak n'he doa morse gwelet ar brezhoneg nemet evel yezh kouerien dizesk. Diskleriañ a reas-hi e lavarfe kement-se d' he c'helenner hag evit resisaat dezhi peur ha penaos e oa bet embannet an droidigezh vrezhonek ma klaskis anezhi e-touez va faperennoù, ur wech deuet endro d' ar gêr.

He adlenn a ris gant dudi ha n' on ket evit kompren ne voe biskoazh - kement ha ma ouzon - moulet e stumm ul levr, hag ez eo evit tennañ al labour mat-se eus an ankounac'h m' eo kouezhet em eus tennet eus troidigezh " Maen-tan " ar pennad XX a c'hell bezañ lennet gant dudi hep gouzout netra eus peurrest ar romant.

Lavaromp ouzhpenn e voe embannet an oberenn gant ar gelaouenn " Breiz ", pep sizhun e-traoù unan eus he fajennoù, adalek ar 5 a viz Meurzh 1933 dindan an talbenn- mañ :

" DANVEZ-PRIEJOU ". Hervez romant Manzoni berraet ha lakaet e brezhoneg gant " MAEN-TAN ".

L. ANDOUARD.

An naonegezh e Milano

E-pad keit-se, tud Milano, goude devezh o reveulzi, o doa bara e-leizh ha bleud kemend-all. Ha marc'had-mat ! Stad ha lorc'h enno, o vezañ kavet an tu da lakaat boued da ziwan, o doa aon koulskoude ne badje ket an amzer vat. Debriñ ha lonkañ a rae pep hini. An neb en doa daou wenneg a brene ganto bara da gargañ e bresoù hag e diretennoù, pe vleud da gargañ e gasedoù hag e gelornioù.

N' halle ket an traoù derc'hel er c'hiz-se.

Ar pemzek a viz Du, e teuas urzh d' an hini en doa gwinizh pe bleud en e di, da chom hep prenañ ken. Ne vije ket gwerzhet bara nemet evit daou zevezh. Difennet e oa da gement den a veze o vont diouzh kêr war ar maez, kas gantañ muioc'h eget pevar realad bara - dindan boan mont d' ar galeoù. Urzh, avat, a oa roet d' ar fornerien da gaout bara leizh o stal, dindan boan a bemp bloaz galeoù pe ouzhpenn. Evit reiñ dezho danvez bara, e oa mesket riz gant ar gwinizh ha difennet gwerzhañ ar riz en tu-hont da zek lur ar c'hant.

Ar bobl he doa c'hoantaet lakaat ar boued da zont dre laeroñsi ha

tangwall. Ar gouarner a felle dezhañ ober dezhañ padout dre c'haleoù ha krougaded.

An hini a gredje e voe sentet ouzh al lezennoù-se a ziskouezo dre eno eo gwall dougn e spered.

A-raok ma oa tremenet ar goañv, e oa ken nebeut a voued er vro hag e kêr Milano, ken ne oa ken, koulz lavarout, nemet ur boblad glaskerien-vara. Serret ar stalioù, goullo an tiez-labour ; a-hed an hentoù, regennadoù tud en naon hag er boan ; micherourien dilabour ha tud bet pinvidik, tud bet mistri ha tud bet mevelien, o vont a zor da zor, mezek, o c'houlenn an aluzen ; pe harpet ouzh ar mogerioù, gourvezet en touflezioù a-hed an tiez hag an ilizoù - ha d'o heul ar re a veve diwar o labour : bugale, merc'hed, tud kozh, merket c'hoazh war ar pilhoù o gwiske al lorc'h a oa bet en o buhez en amzer m' o doa boued da zebriñ.

En o zouez, e oa ivez darn hag a veze anavezet dre o zoupennad blev, dre selloù o daoulagad ha zoken dre o neuz ha dre o dalc'h : « bravi », kollet ganto ar bara a c'honezent kent dre fallagriezh, hag a c'houlenne bremañ an aluzen.

485

Ar « bravi », damesaet gant an naon, aonik ha truilhek, a adtremene dre an hentoù o doa baleet gwechall uhel o fenn, drouk o selloù, pinvidik o dilhad, gant pluñv hir hag armoù alaouret ; hag e astennent bremañ da c'houlenn un tammig bara an dorn divergant o doa savet ken alies da skeiñ, an dorn treitour o doa savet ken alies da lazhañ.

Met marteze ar garvañ hag ar muiañ truezus da welout a oa an dud diwar ar maez, o-unan, pe daou ha daou, pe tiegezhioù a-bezh : gwazed, gwragez, bugaligoù war o brec'h pe war o choug, krennarded krog en o dorn, tud kozh war o lerc'h. Darn a oa bet skoet e-maez gant ar soudarded - lezenn griz ar brezel ! - hag a ziskoueze ar bloñsadennoù hag ar goulioù graet warno gant an taolioù. Darn all, o redek a-raok ar gernez a rene dre holl, a zeue e kêr, o soñjal dont da vro ar binvidigezh hag an eürusted, hag a veze souezhet o welout eno kement a baourentez, a boan hag a naon. Tud gwenn ar menezioù, tud rous an traoniennoù en em gave, gwisket disheñvel - ar re anezho o doa c'hoazh ur gwiskamant - met ken hir ha ken hir, ken treut ha ken treut o dremmoù ; ken du ha ken du, ken don ha ken don o daoulagad ; luziet o blev, hir o barv ; korfoù kaledet gant al labour start, ha faezh-divi koulskoude dre forzh chom divoued.

Du-mañ ha du-hont, er ruioù, e oa gouziadennoù plouz mac'het ha drailhet, bet lakaet eno dre aluzen, d' ar beorien geizh d' en em astenn warno e-pad an noz. A-wechoù e veze warno, zoken war greiz an deiz, tud ken dinerzhet gant ar yun ken n' hellent ken chom en o sav. A-wechoù all, ar gweleoù mantrus-se a zouge ur c'horf marv. A-wechoù, an den en em astenne warno a gouezhe a-daol hag a chome eno, marv.

Un tremener a dostae gwech ha gwech all ouzh ar gwelead plouz hag ouzh an den lakaet warnañ. Ar c'hardinal Frederigo, arc'heskob Milano, en doa dibabet c'hwec'h eus e veleien, ar re a oa ar birvidikañ o c'harantez hag ar c'hreñvañ o izili, ha fiziet enno, daou ha daou, un drederenn eus kêr. Bep beure ez aent en hent, mevelien war o lerc'h gant boued, vioù, bara, gwin ha dilhad. Ar re a veze tremenet ar c'houlz da reiñ dezho da zebriñ a veze nouet. D' ar re greñvañ e veze roet arc'hant. Ar re all, e veze klasket un ti d' o degemer.

An arc'heskob e-unan a yae da welout klañvourien kêr, da gas dezho arc'hant ha bara. En e balez e veze roet, bep beure, daou vil skudellad riz. Prenet en doa ivez gwinizh, da gas, en e eskopti, d' ar parrezioù o doa an nebeutañ. N' en doa ket kavet trawalc'h a winizh da brenañ, hag en doa kaset ivez holen, rak gant holen e c'heller debriñ geot ar pradoù ha plusk ar gwez.

486

Met daoust dezhañ, daoust d' ar re-all, dre ma tirede a hep tu tud e kêr, e varve dre-holl an dud gant an naon. Ma teue milieroù a-benn da gaout diwar an aluzen peadra da chom bev en deiz-se, milieroù ha milieroù a vane hep tamm. E-

pad m' edo ar veleien o sevel, dre gêr, darn eus ar re a oa kouezhet, kant gwech kemend-all a gouezhe hag a varve hep den ebet d' o sikour.

A-hed an deiz, e veze klevet er ruioù boubou ar mouezhioù truezus o pediñ hag o c'houlenn aluzen. A-hed an noz, boubou all ar c'hlemmoù a veze troc'het a-daol gwech ha gwech all gant skrijadennoù a boan.

An toull graet bemdez er bobl-se gant an ankou a veze bemdez-adkarget, hag ouzhpenn, gant tud all o tegouezhout e kêr. Ar bernioù korfoù marv a greske er ruioù. Neuze ar gouarner a roas urzh da vodañ er c'hlañvdi koulz ar re glañv hag ar re yac'h. Un tri mil bennak a sentas a-volontez vat. War-dro seizh mil all a voe dastumet gant ar polis. Ne oa ket frankiz a-walc'h evit kement-se a dud, pell ac'hano ! Er-maez e kouskent, war blouz brein pe war an douar. Ha penaos reiñ bara da gement-se a dud, en ur seurt amzer ? Ne oa ket, zoken, dour yac'h.

Ha pa zeuas an hañv, glav puilh ha padus a gouezhas. Goude-se, e teuas sec'hor ken padus all ha tommder spontus. An ankou a skoas garvoc'h eget biskoazh. Er c'horfoù dinerzhet gant an naon hag o vevañ e-touez korfoù marv, ar vosenn a grogas. Er c'hlañvdi eo e tiwanas da gentañ, hag eno, e-lec'h ma oa kement a dud bodet, e tiskaras prim-ha-prim tremen kant den bemdez.

Petra 'raje ar gouarner ? Dizober ar pezh en doa graet ? Dor ar c'hlañvdi a voe digoret d' ar re na oant ket c'hoazh klañv. Lammout a rejont e-maez gant levenez. Ar re glañv a voe kaset da Itron Varia ar Steredenn, e-lec'h ma varvas an darn vuiañ anezho.

Koulskoude, ar parkoù benniget a zeue tamm-ha-tamm da velenaat. An Arc'heskob a roas ur falz da gement labourer a zeuas d' an eskopti. Ha gant an eost, e paouezas ar gernezh, met reuz ar c'hleñved a badas betek ar goañv.

487

A-vec'h ma oa tremenet an div gentañ, kernezh ha bosenn, an deirvet gwalenn a gastiz a gouezhas war ar vro : ar brezel. Arme an Alamagn a zeuas urzh dezhi da lakaat seziz war Vantova hag e miz Gwengolo setu hi war zouarou Milano.

Hogen ar soudarded, en amzer-se, a oa c'hoazh tud gopraet evit brezeliñ ha muioc'h c'hoazh sorc'hennet da zrailhañ ha da laerezh e-lec'h ma tremenent, eget da vezañ paeet. En tu-hont da se, o gopr a veze bihan, an aotrounez a felle dezho kaout muioc'h a soudarded eget n' o dije peadra da baeañ : madoù ar broioù a veze brezelet enno a veze d' o dic'haou.

An unnekvat bloavezh a oa neuze eus ar brezel a zo bet anvet brezel an Tregont vloaz. Eizh warn-ugent mil soudard war droad ha seizh mil war varc'h a oa en arme alaman. Eizh devezh bale o doa ezhomma da dreuziñ bro Milano, a-hed traoniennoù stêr an Adda.

Al lodenn vrasañ eus tud ar vro a dec'has war ar menezioù, o kas ganto ar pep gwellañ eus o feadra, hag o vountañ o loened dirazo. Darn a chomas er gêr, pe war-dro ur c'hlañvour pe evit diwall o zi ouzh an tangwall, pe evit eveshaat traoù a dalvoudegezh kuzhet ganto dindan an douar. Darn all a chomas dre ma n'oa doa netra da goll, dre ma oant e sell, end-eeun, da skrapat tra pe dra.

Pa zegouezhas ar rumm soudarded kentañ el lec'h ma tleent ober o diskuizh, en em stlabezjont dre ar vro : kement tra a c'helle bezañ debret, evet pe laeret a yae ganto. Ar peurrest a zrailhent, a dorrent pe a ziskarent. Klask a raent e pep korn ; raktal ez anavezent el liorzhoù an douar nevez-labouret. Betek war ar menezioù ez aent da laerezh ar chatal. Kaset gant un hailhon bennak eus ar vro, e kavent an toulloù e-lec'h ma veze aet ar re binvidik d' en em glenkañ, hag e raent dezho dont d' ar gêr, dindan an taolioù hag ar spont, da ziskouez dezho o c'huzhiadennoù arc'han. Pa ne vane netra ken, ez ejont kuit. Klevet e veze a-bell, o vervel, soniri o zaboulinoù hag o zrompilhoù. Un nebeut eurioù a beoc'h a veze neuze. Ha setu adarre taboulinoù milliget o strakal, trompilhoù milliget o tregerniñ ; ur bagad all o tegouezhout. Ar re-mañ pa ne gavent ket da laerezh, a veze muioc'h a se a zroug enno : drailhañ ha terriñ a raent, c'hwezhañ an tan

e dorioù an tiez goullo hag en tiez zoken, gwallgas an dud ha skeiñ warno ; war
washaat e talc'has an traoù da vont e-pad ugent devezh rak en ugent rummad e oa
lodennet an arme.

Skrivagnerien nevez ? Spi hon eus !

UN DRO ER FOAR

N' em eus gwelet foar ebet evel an hini en deus displeget Jakez Kerrien en e oberenn : « Ar Roc'h Toull ». Un nebeut bloavezhioù 'zo, avat, em eus kemeret perzh e marc'hadoù bras a oa « foarioù » o anv pe gentoc'h « Souks » evel ma lavar an Arabed. En amzer-se e oan o chom en Agadir (Bro-Varok). Bep meurzh e vezen o vont d' ar gêriadenn Inzgane ma teue di ar varc'hadourien eus ar rannvro a-bezh da werzhañ o marc'hadourezhioù. War-dro div lev emañ Inzgane diouzh Agadir. Nag a drouz, nag a livioù a oa eno dindan an heol tomm-berv !

Da gentañ e weled ar Venezidi azezet e-giz ar gemenerien, dirazo o faneroù leun a frouezh, a legumaj, a vioù. Gwisket e oant gant saeoù hir, betek o zreid ; dezho ivez tulbannoù gwenn pe c'hlas war o fenn. Gervel a raent gant ur vouezh raouliet kement hini a dremene evit meuliñ dezhañ o marc'hadourezhioù. En em stardañ a rae ar brenerien endro d' ar paneroù. Bez' e oa eno tomatez-ruz-mouk, orañjez, bananez, te gwer e bokedoù, suravaloù, kokombrez, pikolioù sukrin-dour, hag all... Bez' e oa ivez, a-gantadoù, kilheien ha yer a skuizhe an divskouarn gant o c'hlocherezhioù dibaouez.

Er c'horn pellañ eus an dachenn e oa bet staget an ezen trist ouzh ur voger betek ma vefe echu ar marc'had ha ma teufe o mistri en-dro. Bep an amzer e kroge unan anezho gant un hinnoadenn hir a oa beuzet diouzhtu e-barzh ar vourbl. Staget en o c'hichen e oa ar c'hañvaled. Teurel a raent-i ur sell disprizus ouzh ar bed tro-war-dro.

489

Ret eo komz ivez diwar-benn ar boemer-naered. Digeriñ bras a rae-eñ e c'henou evit ma lakafe an naer he fenn ennañ, an naer a oa gantañ o fiñval en e zorn. En e gichen e sone gant ur fleüt velkonius ur bugelig troc'het berr e vlev rodellek. Stlakañ o daouarn a rae ar c'henaouerien. Teurel a raent goude un nebeut moneiz d' an den dispourbellet e zaoulagad du ha kriz e zent re wenn.

Arabat e oa mont kuit hep bezañ gwelet stalioù ar gigerien. Ne vijec'h ket bet plijet o tebriñ un tammig eus ar c'hig-se ! En em ledañ a rae al lanv-kelien warnañ dre ma teue an tommder da vezañ kreñvoc'h. Ar gigerien, damserret o daoulagad, a heje goustadik o barroùigoù-plu evit lakaat ar c'helien da dec'hout...

En tu all d' an dachenn edo ar re gozh kluchet e skeud treut ur wezenn-balmez. Evañ a raent ur werennad-de en ur gaozeal etrezo diwar-benn an dra-mañ pe an dra-se. Pelloc'h e pede unan bennak devot, e dal ouzh an douar, e gorf troet war-du Kêr Vekka. Ne wele ket, ne gleve ket an dud nag al loened o tremen en e gichen.

A-us deomp e oa digoumoul an oabl glas ha tomm-kriz bannoù an heol. Poultrenn velen a c'holoe tamm-ha-tamm pep tra. Derc'hel soñj a rin da viken eus an devezhioù tremenet-se a-raok ma voe Kêr Agadir hag ar c'hêriadenoù tro-war-dro diskaret gant ur c'hren-douar spontus e miz C'hwevrer mil nav c'hant ha tri-ugent.

RENEA AR ROUZIG

Brezhonegerez nevez..

Goude ur bloavezh studi gant " SKOL OBER ".

*

UR BARR-AMZER FALL

Goude sizhunvezhioù hinon ha tommder, setu an amzer ovont war freskaat gant an noz o kouezhañ.

Brav e oa bet an endervezh. Bremañ, gant yen ma oa deuet da vezañ an avel o c'hwezhañ kreñvoc'h-kreñvañ eus ar mervent, e oamp skornet holl, daoust d' hor jilettennoù-gloan tev.

490

Gwellañ tra d'ober oa mont da gousket abred.

Pegen fall pe vrav ma vefe antronoz ne raemp van.

Hag antronoz a voe spontus.

E goudor sav-mein St-Barba edo ar bigi war-ere o tañsal garv gant ar gwagennoù berr ha stank, plaenaet a vare da vare dindan taolioù trumm ar gwent.

Den ebet er-maez. Ar besketaerien a oa bodet, dilabour, e gwasked ti ar vag-saveteiñ. An aer-bouezer, a lavarent, a oa atav o vont war izelaat.

Un amzer dispar da vont da vale betek tour-tan Kervorvan !

Gwisket ganeomp ur re gozh votoù-ler, bragoù lien dislivet, mantilli-glav ken kozh war hon tro, e kerzhemp, pe gentoc'h e c'hourenemp, a-enep an avel, stouet hor penn ganeomp, o vont dre wenodennoù a anavezemp mat-tre, e tu an hanternoz ma ne skoe ket ken kreñv-se an avel ennañ.

Ret e oa sevel gant tor ar beg-douar da dizhout ar c'hrec'h kent diskenn gant an hentig a gase betek an tour-tan.

Hag un abadenn all eo e oa neuze ! Soñj am eus eus barr-amzerioù ken gouez ma ranke an den mont daoubleget e gorf evit chom hep bezañ stlapet d' an traoñ ! Hag eus ar gwashañ oa an amzer en deiz-se. War ar c'hrec'h e rankjomp ober un ehan, troc'het ma voe hon anal gant an avel fuloret. A-boan e c'hellemp sellout ouzh ar mor dre laer gant ar glav bil a blante e nadozioù lemm a-viliadoù en hor c'hroc'hen. Ne oa an avel nemet ur youc'hadeg anezhi pe gentoc'h garmadegoù ar pevar mil diaoul o tirollañ o c'hounnar, o c'hoarzhadennoù pe o gouelvanou skrijus.

A-wechoù, e-kreiz an talabao, e save ur gwigour skiltrus. Gouelini pe skreved eo a oa o c'hoari en avel. Plavañ a raent ur c'houlz, herzel pell avat ne raent ket ; bremaik, o eskell damserr, e vezent kaset pell en a-dreñv, a-rez an douar, evel bolidi kanolioù.

Deredek a rae ar c'hoabr eus an donvor a-renkennadoù stank heñvel ouzh bagadoù pikoloù loened louet-teñval pe zu o c'hof. Sioulaat a rae ar glav a vare da vare, amzer deomp da deurel ur sellig ouzh ar mor glas-gwer a seblante e wagennoù ur rummad all a loened spontet o tec'hout diouzh den ne ouie peseurt tra braouac'hus... hag, a-greiz-holl, e vezemp adarre e-tailh da vezañ taolet a c'hwen hor c'hein gant ur vell skouarnad a avel hag a c'hlav.

491

Dre ma tostaemp ouzh ribl an aod e kreske kroz ar mor. Ar fru en em veske gant ar glav o tiverañ war hon divjod hag e klevemp blaz an holen o teviñ hor muzelloù.

Ret e oa mont gant ur pontig eus an douar start betek ar roc'hell ma sav Kervorvan e dour-tan karrezek warni.

Plijusañ lod eus an dro a voe neuze dibab ar c'houlz mat etre ar gwagennoù a skube ingal ar pontig enk.

Ramzed dour meurdezus a skoe etrezek an aod, divall an amzer a oa evel chomet a-sav, sioulaet un tammig ar safar...

En un taol-kont e tiruilhe ar spoum e kleuz an donn en em stlepe ouzh an douar gant trouz un tarz kurun, o tagañ kastell-kreñv ar reier, en ur strinkañ barradoù ha barradoù stank a viroù flemmus ouzh hor c'heinoù krommet.

Bremaik e kolle e nerzh an argad hag an dour o virviñ en em denne goustadik evel kerse gantañ... Ne oa ket bet dismantret ar roc'hell evit c'hoazh !

War-c'hed e oamp, o c'hortoz ar mare mat evel soudarded a-raok an arsailh... Daou... Tri... Dav ! Ha ni ha redek war ar simant gleb betek troad an tour, ha skeiñ a-daolioù meilh-dorn ouzh an nor divorailhet trumm gant hor c'heneil an diwaller, ha ni o tennañ hon anal ha c'hoarzhin e-keit ha ma roc'he ar savadur en e bezh evel ma ra ur pikol tan a lann en ur siminal divent.

PER AR GALL

Brezhoneger nevez.

Goude ur bloavezh studi gant " SKOL OBER ".

NOTENNOU

Hor Mignoned

Kresket eo ar familh e ti Jaume ha Gwenola ROSSINYOL. Mona-Nùria he deus bet ur c'hoar vihan, Garsenda-Nolwenn-Laia-Katell, e Naoned d' ar 5 a viz Du.

Hor mignon LANGLEIZ zo laouen o kemenn deoc'h ez eo dimezet e vab Gaetan gant Marie-Hélène MOREAU de LIZOREUX, e Pleuvenn d' ar 17 a viz Here.

Alan Gwenog BERR a zo laouen ivez o reiñ da anaout ez eo ganet e eil vab-bihan, Gwenole, d' an 28 a viz Du.

Hor gwellañ gourc'hemennoù.

Lizhiri Bretoned divroet

Digant hor mignon mat Jakez Konan o chom Laval des Rapides, Kanada, hon eus bet ul lizher ma ro ennañ un nebeut diskleriadurioù war ar gontadenn emañ o paouez kas deomp.

« Kas a ran deoc'h, el lizher-mañ, ur gontadennig da vezañ moulet el " Liamm ", mar he c'havit mat a-walc'h da se. Lod, marteze, a lavaro ez eo un tamm re dregeriek ar yezh anezhi, goude m' am eus implijet stummoù ha gerioù n' int ket eus « tu-mañ ». Ne ran ket gant « edo » (dianav e Treger) hogen gant « ez oa ». Hag ar gerioù a zo ganin o skrivañ *tec'hel* e-lec'h *tec'hout*, *kae a-raok* e-lec'h *kae kuit*, *koach* (pe *koachañ*) e-lec'h *skoachañ*, *dazre* e-lec'h *daere*, *golou* e-lec'h *gouloù* ? Ne gredan ket em befe implijet gerioù re « lec'hel » nemet unan pe zaou evel *avel dialaez* = *avel uhel*, ha « rabaniñ » (plavañ war).

An niverenn diwezhañ eus " Al Liamm " degouezhet ganin eo hini Gouere-Eost 1970 (fall-spontus eo ar post ur pennad 'zo). Plijet kenañ eo bet din. Kavout a ra din koulskoude e vefe mat ober un tamm adkempenn da « w-Gwerzioù kozh Breizh » : troioù-lavar 'zo a vro Dreger n' int ket bet komprenet mat ; berradurioù a zo bet graet a zo iskis en un destenn e Tregerieg. Ne sonj ket din e vefe reizh ur werzenn evel : « Me garie 'n tan eus he deviiñ ». Moarvat e vefe gwel : « Me 'garfe (pe : me 'garje)'n tan ouzh he deviii » (F. Kalvez p. 251, linenn diwezhañ). E gwirionez ez eo diaes a-walc'h al labour-embann d' ober evit gwerzioù kozh. Alies ez int bet dastumet gant tud a youl-vat, met dizampart a-walc'h war ar yezh, ar pezh o lakae d' ober fazioù e-lec'h ma ne oa ket faziet ar c'haner pe an displeger. En ur werz savet e gwerzennoù a eizh sillabenn e kaver meur a werzenn a nav pe a zek sillabenn. Kement-se ne zirenke tamm ebet ar c'haner : un notenn pe ziv a lakae ouzhpenn en ton (div notenn grogek e-lec'h unan du) ha mat pell 'zo. Setu perak, a hañval din, ne vez ket ezhomm da glask o berraat pan o mouler. (Keñveriañ gant kanaouennoù-pobl saoz-amerikanek.) Kement-mañ eo va soñj : marteze n' emañ ket ar wirionez ganin.

E-keit m' emañ o skrivañ al lizher-mañ e krog an erc'h da gouezhañ : an dervezhiad-erc'h kentañ en diskar-amzer-mañ hag a zo bet brav betek-hen. Mar chom war an douar, da lavarout eo, mar bez yen a-walc'h dezhañ da chom hep teuziñ e c'hellomp lavarout kenavo d' ar glazur ac'hann da viz Ebrel ! » (28.11.70).

Sed amañ keleier all digant Bernez an Nailh o chom er mare-mañ e Amerika ar C'hreisteiz, er penn all eus Amerika.

« Kaset hoc'h eus din lizher ur plac'h o chom e Pariz hag a fell dezhi deskiñ brezhoneg rak disoñjet hoc'h eus moarvat n' edon ket mui o chom eno. Abaoe miz Gwengolo emañ e kêr Mec'hiko, miliadoù ha miliadoù a gilometradoù ac'hano...

Abaoe an 13 a viz Gwengolo emañ eta er vro-mañ. An armerzh, ar gwir hag ar jederezh a gelennan en eilvet klas, er c'hentañ klas hag e klas ar vachelouriezh (rummadoù B ha G), el lise gall-mec'hikanat. Darn vrasañ va skolidi zo Mec'hikaned ha diaesterioù o deus a-wechoù gant ar galleg. Kenlabourat a ran neuze gant an impalaerouriezh sevenadurel c'hall !...

Dispar eo ivez ar vro-mañ. Ar wech kentañ eo din kejañ gant ar sevenadur spagnat, pinvidikaet amañ c'hoazh gant an hengoun indian (ouzhpenn 85 % eus ar Vec'hikaned zo Indianed pe Hironed) ha gant kudennoù ur vro isdiorreet. Paour-kenañ e chom Mec'hiko daoust da nesder ar Stadoù-Unanet : 14 % eus an dud a gerzh diarc'hen, ouzhpenn 9 milion anezho ne ouzont na lenn na skrivañ, feur-genel Mec'hiko zo e-touez ar re uhelañ er bed 42,5 %, h.a... Ar vro-mañ zo bet kavell sevenadurioù bras, a-raok donedigezh an Europiz, evel an Aztekiz, an Olmekiz, ar v-Mayaiz, an Toltekiz... E pep lec'h e kaver dismantrou kevrinus, temploù kozh, piramidennoù ma oa aberzhet warno prizonidi a vil vern... En abeg d' an uhelder (Mec'hiko : 2.200 m) e chom kerreizh an hin er gêrbenn, hogen trovanel eo war an arvor. Kavout a reer en hevelep bro neuze skornredennoù war menezioù-tan uhel evel ar Popocatepetl (5.450 m), mogediñ a ra c'hoazh, plantadurioù bananez, korzenn-sukr, maiz, rizegi. Kavout a reer er vro greantioù (uzinoù) modern-kenañ hag Indianed gouez er goadeg drovanel. Luc'hvannoù a zegasin evit Kamp ar Vrezhonegerien 71 pe 72. »

494

Lizhiri

Digant L. M. hon eus bet al lizher-mañ diwar-benn niverenn diwezhañ AL LIAMM :

« Ur mennoz mat-tre eo bet gouestlañ da Roparz Hemon niverenn diwezhañ " Al Liamm ". Panevetañ hag oberourien ar Sketla ne vije ket tu hiziv, moarvat, da skrivañ tra ebet a zoare e brezhoneg.

« Ur rebech a rin avat, d' am meno pennadoù evel hini G. Pennaod hag hini W. Dressler n' emañ ket o fias war Al Liamm hogen war Hor Yezh pe b-Preder. Er c'hontrol e vije mat embann pennadoù hollek diwar-benn istor hor yezh, ur seurt " digoradur " da studi ar yezhoniezh. »

Ur bladenn gant Alan Stivell

Emañ Alan Stivell o paouez kemenn deomp e teuio er-maez ur bladenn nevez gantañ e miz Genver. Ur bladenn 30 santimetr e vo Fontana (isverk Philips).

Kenskriverien e brezhoneg

Klask a reer kenstriverien e brezhoneg barrek da sikour studierien a fell dezho deskiñ mat hor yezh. Skrivañ da " Skingomz ha Skinwel ", 18 bis, rue Duguay-Trouin, Saint-Brieuc 22.

Geriadur Istorel ar Brezhoneg

Emaomp o paouez kaout rann 17 ar Geriadur istorel (kempenn-klamastrenn) embannet adarre gant Preder. Un druez eo e vije ken diaes da lenn an darn vrasañ eus ul labour ken pouezus. Lod eus ar pajennoù zo splann-tre hag e-kichen e kaver re-all, niverusoc'h, ma 'z eo ret divinout lizherennoù 'zo. Embannet eo gant S.A.D.E.D. Priz ar c'haier : 9,00 lur. G. Etienne, c.c.p. 16 093 13 Paris

Hon embannadurioù

Deut eo er-maez romantig Youenn Drezen " An Dour en-dro d' an Inizi " hag advoulet eo bet ivez " Geriadur gallek-brezhonek " Roparz Hemon a oa peurwerzhet

Pa zegouezho an niverenn-mañ eus AL LIAMM gant al lennerien e vo deut ivez a-zindan ar wask : *Gwerzioù kozh Breizh* gant An Uhel ; *Sizhun ar Breur Arturo* gant Youenn Drezen ; *Ho kervel a rin en noz ha marvailhoù all* gant Roparz Hemon ; *40 pennad lenn evit ar skolioù*, dibabet gant Per Denez, ha *Geriadur nevez brezhonek-gallek*, Roparz Hemon, kresket betek kaout 850 pajenn.

Keinet e vo asamblez, dindan ur golo plastik, un nebeut skouerennoù eus ar Geriadurioù brezhonek-gallek ha gallek-brezhonek. Daou c'hant skouerenn a vo anezho war baper simili-bibl. Ar priz a vo 39,00 lur. Hemañ a vo prest moarvat a-benn fin miz Genver.

495

Trugarekaat a reomp amañ an holl re o deus hor sikouret da embann al levrioù-mañ, en ur reizhañ amprouennoù pe en ur vont da welout ar voulerien evidomp. Trugarez ivez da Yann Vaze hag en deus aozet goloioù ul lodenn vras eus hon embannadurioù nevez.

" Sav Breizh " - Cahiers du Combat Breton

Pedet omp da embann ar gemennadenn-mañ war ar gelaouenn :

« E-leizh a embannadurioù politikel ez eus e Breizh : kazetennoù miziek staget pe nann ouzh ur strollad, kelc'hgelaouennoù lies-skrivet, h.a... Ne oa ket ken, avat, abaoe un nebeut bloavezhioù, a gelaouenn-studi digor d' an holl re a stourm evit dieubidigezh klok pobl Vreizh.

Setu perak ez eus bet krouet ur gevredigezh gouestlet da embann ur gelaouenn c'hallek-brezhonek daouviziek. Goude m' en devoe divizet ar strollad *Sav Breizh* en em zivodañ, ez eus bet graet emglev etre ar gevredigezh hag ar gazetenn " *Sav Breizh* ", a droio eta d' ur gelaouenn daouviziek e derou 1971.

Sturiet eo ar gelaouenn gant ur c'huzul-skrivañ a zo kred ken d' he live ken d' he frankiz, ennañ Xavier Grall, Gwenc'hlan Ar Skouezeg hag Erwan Vallerie.

Sav Breizh a zo ur benveg er stourm evit Breizh. Preder he deus gant kement tu eus buhez pobl Vreizh, met nac'h a ra sellout ouzh hini ebet er-maez eus e ster politikel. He fal a zo pourchas diazezoù kelennadurel d' ar stourm evit dieubidigezh pobl Vreizh evel pobl vretton hag evel pobl didra.

- Evit pourchas d' ar Vretoned ur benveg politikel a ra diouer dezho,

- evit reiñ d' ar stourmerien an tu da genlabourat hep dilezel o frankiz nag o dibaboù kent ;

hon eus ezhome eus skoazell an holl. En ur goumanantiñ da Sav Breizh, e kemerot perzh er striv da gas ar stourm war-raok. »

Koumanant ordinal : 30 F - Skoazell : 50 F - Studierien : 20 F da " Sav Breizh ", B.P. 96, 29/S Quimper - c.c.p. 525-59 Nantes

496

Embannadurioù

Ur bern embannadurioù kement e brezhoneg hag e galleg, ha zoken en italianeg, zo degouezhet ganeomp en deizioù-mañ. Peadra da lenn a-hed ar mizioù du evit ar re o deus amzer.

Al lec'h kentañ a vo roet d' an hini yaouankañ : niverenn unan **Ar Gevridenn**. Savet eo bet gant Gwihen ha Genovefa Steven evit « ar grennarded hag an dud yaouank dindan 20 vloaz ». An holl bennadoù zo bet savet ganto o daou nemet un droidigezh eus Jul Verne. Savet mat int hag en ur yezh plijus, spi hon eus e raio berzh ar gelaouennig hag e hetomp dezhi buz ha buhez. (" Ar Gevridenn ", Maen ar Ya, Kastellin. Priz an niverenn : 5 lur).

Lerc'h-ouzh-lerc'h hon eus bet teir niverenn eus " Preder " :

- **Kelc'helenn populorum Progressio** (Diorreadur ar pobloù) lakaet e brezhoneg (diaes) gant Jil Ewan ;

- **Dafar Geriadur ar yezh arnevez** : ur geriadur gallek-brezhonek, brezhonek-gallek dre fichenoù ;

- **Manifesto ar strollad komunour** gant Karl Marks ha Friedrich Engels, troet gant G. Etienne.

Hor Yezh a zeu bremañ er-maez ingal. An niverenn 63 a vo talvoudus bras evit ar re a gelenn brezhoneg hep bezañ kelennerien yezhoù a vicher. Per Denez a ro dezho alioù, ha diskouez a ra penaos ez eo ret en em gemer evit ober teir c'hentel gentañ *Cours Élémentaire* Roparz Hemon. Pennadoù all pouezus a gaver en niverenn : Kudenn implij « a zo » hag « ez eus », « a zo » hag « eo », « eo » hag « eus » gant F. Kervella. Ragistor ar Sinema gant L. Kergoat hag An displegoniezh dre ar c'heñver-niveriñ gant R. Surzhur.

Ar Bed Keltiek a gaver enni ar pennadoù boas. Taolet hon eus evezh ouzh pennad Roparz Hemon o komz eus hon diouer a levr istor en hor yezh. Kement-se hon eus soñjet alies ivez, met n' omp ket deut a-benn c'hoazh da gavout an oberour.

Niverenn 49 **Kannadig Kêr Vreizh** zo e brezhoneg penn-da-benn evit ar wech kentañ war ar gredomp (Kêr Vreizh, 43, rue Saint- Placide, Paris).

Barr-Heol niverenn 66 zo ul leksional evit ar bloavezh o tont. Un niverenn a bouez eno enni 154 pajenn moulet kaer. Priz : 12 lur (Revue Barr-Heol. c.c.p. 245 553 Rennes).

Imbourc'h (kelaouenn bolitikel). Taolenn an niverenn 9, 31 Eost : Stad, kevredigezh ha sevenadur (pevare pennad : Saviad ha roll an aotrouniezh speredel) gant H. K.

Devezhioù-studi Emsav ar Bobl Vrezhon e Kestemberzh, 29 a viz Gouere - 12 a viz Eost 1970.

Armerzh Albania pe disoc'hoù al levrierezh sokialour gant Jakez ar Bihan. Skol eil derez an Emsav. Bloavezh skol 1971. Taolenn an niverenn 10, 30 Gwengolo : Evezhiadennoù diwarbenn armerzh Breizh gant Jakez ar Bihan. Damsell war istor ha damkaniezh an Emsav euskarat gant F. F.

En niverenn 11 emaeomp o paouez kaout, hag a zo aes da intent, e kaver ar pennadoù da heul : Darvoudoù an deiz : douaridigezh ur vroad gant Youenn Olier ; Kebeg ha Breizh gant ar memes oberour ; Bodadeg vras ar C'hevre Keltiek ; Danvez

ur Statud evit Breizh ; Evezhiadennoù gant H. K. ; Emañ hon dazont e goueled ar mor gant Jakez ar Bihan ; Emsav ar Bobl Vrezhon : danevell obererezh ; Skoazell Vreizh da Bobl Euskadi.

(Koumanant-bloaz : 20 lur. Y. Olier, c.c.p. 1 534 25 Rennes.)

497

Emsav (kelaouenn bolitikel) niverenn 47. Kendael : Emsav ha kevredadelezh.

Dekvet displegadenn : Greantioù Citroën e Breizh. An Emsav hag ar Vro.

Lizheroù : kenskriverezh diwar-benn « Danvez ur Statud evit Breizh ». Notennoù politikel. Ar renadoù frankizour estreget, ar renadoù amerikan, saoz ha gall.

Ar gelaouenn gaer italian **IL** (niv. 9-10) ez eus enni ul lodenn (37 pajenn vras) gouestlet da Vreizh (Il Terzo mondo in Europa). An niverenn 3-4 a oa bet gouestlet da Okitania. Pennadoù gant Elio Franzin, Per Roy, Per Pennek, Kristian Gwionvarc'h, Ronan Huon, Youenn Olier, dibab barzhonegoù a-vremañ ha notennoù diwar-benn Breizh. (" IL ", Via Yuri Gagarin, 10-40131 Bologne.)

Levrioù e galleg zo degouezhet ganeomp ivez : daou levr embannet gant PUB (10, rue Vicairie, St-Brieuc). An hini kentañ zo un adembannadur *L'étrange aventure de l'armée de Bretagne* gant Camille Le Mercier d'Erm, bet embannet endeo e 1935, ha *Debout Bretagne* gant M. Phlipponneau, ur mell levr 530 pajenn diwar-benn stad arboellerezhel, istorel ha politikel ar vro en ugent vloaz tremenet.

Le Village des condamnés à mort gant Ronan Caouissin zo bet embannet gant La Table Ronde. Istor Andrev Geffroy, ar broadelour breizhat bet kondaonet d' ar marv, hervez e zeizlevr skrivet p' edo en toull-bac'h. Kas a reomp da soñj d' hon lennerien en doa Andrev Geffroy bet ur priz kentañ digant " Al Liamm " evit e zanevell gaer " Ar goulou-koar benniget " kaset deomp p' edo en toull, dindan an anv Gudren e 1950.

Kelaouennoù all.

Abaoe ur bloaz bennak e teu er-maez ar gelaouenn Pobl Vreiz e brezhoneg penn-da-benn. Ur wech an amzer e vez enni pennadoù e brezhoneg unvan. Kelaouenn UDB eo ha gourc'hemennoù a dleer dezho evit bezañ savet ur gelaouenn bolitikel e brezhoneg ha bezañ dalc'het d' hec'h embann.

Derc'hel a reomp da resev ivez kelaouennoù all e galleg pe e galleg ha brezhoneg evel L'Avenir, An Trlbann, Armor, Bretagne Réelle, Breiz.

M'hon eus ankounadhaet unan bennak e pedomp hol lennerien d'hon digareziñ ha da gas keloù deomp.

498

Stad ar gouezeleg : " Ar C'hilmeur "

An dud o deus beajet en Iwerzhon er bloavezhioù diwezhañ a zo bet nec'het peurliesañ gant stad ar yezh a hañvale dezho mont war-washaat. Iwerzhoniz 'zo, dibikouz o daoulagad, a wel an traoù en hevelep doare ha soñj am eus eus meno ur gouezeleger - hag heñ kelenner skol-veur eus e vicher - goulennataet ganin e miz Here diwezhañ war stad ar yezh dre vras hag a responte eeun hag eeun : « Tà si ag dul in olcas » da lavarout eo « emañ o vont war-washaat ». Ur pennad-skrid embannet nevez 'zo war ar gelaouenn c'houezelek " Inniu " (6 a viz Du 1970) a ziskouez resis ne oa ket faos ar menoz-se. Gouestlet d' an Deskadurezh dre ar gouezeleg ez eo e dalbenn " An Culù Mor ", da lavarout eo " Ar C'hil bras ". Hag e gwirionez ez eo ur giladenn veur a ziskouez deomp ar sifroù a zo bet meneget gant Séamus O Buachalla, eus Kelenndi an Dreinded e Dulenn, en ur brezegenn a zo bet graet gantañ, nevez 'zo, e Kenvodadeg ar Skolioù Gouezelat e Galliv.

Daoust ma ne vefe ket ezhomm da lavarout tra ouzhpenn - ken helavar eo ar sifroù - e roomp amañ dindan troidigezh dre vras ur bomm eus pennad hir ar gelaouenn sizhuniek Inniu, savet a-ziwar S. O Buachalla :

« Sklaer eo, diwar an taolennoù (a vo kavet amañ war-lerc'h), ez eo war-dro 1940 e voe en he barr an deskadurezh dre ar gouezeleg er skolioù izel hag etre. Ker sklaer-all eo ez eas war-zigreskiñ ha war-ziskar ahane ha kement-se en un doare souezhus e-pad an 10 vloavezh diwezhañ ha, muioc'h c'hoazh, abaoe 1967. Levezon raktres 1967 a weler en daolenn K a ziskouez splann dimp ez eo mall-bras bezañ e chal gant ar gudenn. Er bloavezh 1965/1966, ma gonter a-gevret, ar skolioù A hag A 1, 11,2 % eus diskibled ar skolioù-etre a veze roet dezho ar gelennadurezh dre ar gouezeleg. Er bloavezh 1968/1969, da lavarout eo bloaz nemetken war-lerc'h ar raktres nevez, e oa kouezhet an dregantad-se da 5,6 %, an hanter dres, hag hervez doare ez eo aet c'hoazh war-izelaat en daou vloavezh diwezhañ. »

Sed amañ bremañ an taolennoù :

TAOLENN A - SKOLIOU IZEL

Niver ar skolioù	1	930	1940	1956	1960	1970
a) er vro a-bezh	..	5.378	5.978	4.879	4.880	4.450
b) A (gouezeleg)	..	228	623	523	420	251
k) % ar skolioù A	.	4	12	11	9	6

A-ziwar an 251 skol izel gouezeleg-holl (A) a zo er vro e 1970, emañ 52 anezho er-maez eus ar Gouezelva ha 27 eus ar re-mañ diwezhañ, darempredet gant nebeutoc'h eget 100 skoliad, a vo serret emberr pe adstrollet.

499

War an 52 skol-se, 19 anezho a zo e Moua (Mumhan) hag 20 e Konnac'ht (Connacht). N' eus nemet 8 en Oula (Uladh) ha 6 hepken e Lahin (Laghean) ma kaver muioc'h eget un dredreenn eus poblañs ar vro.

A-bouez eo merkañ ez eus 10 kontelezh - 7 anezho e Lahin - n' o deus skol izel c'houezeleg ebet.

TAOLENN K - SKOLIOU-ETRE

Niver ar skolioù		1930	1942	1954	1965	1967	1969
a) er vro a-bezh	.	300	371	458	588	595	642
b) A (gouezeleg)	.	24	104	87	70	52	35
k) % ar re-mañ	.. 8	28	21	13	9	6	

TAOLENN K - LEVEZON RAKTRES 1967

war niver diskibled ar skolioù-etre gouezeleg

Bloavezh	Diskibled ar skolioù gouezeleg	
	Niver	%
1965-66	11.053	11,2
1968-69	7.416	5,6

A-bouez eo merzout emañ niver ar skolioù-etre o vrasaat dalc'hmat keit ha m' emañ hini ar skolioù izel o vihanaat.

Evel ma lavarar er pennad, mall-bras eo soursial ouzh ar gudenn.

A-ziwar an taolennoù a-zioc'h e weler ez eus bet graet strivadoù bras evit deskiñ ar yezh da Iwerzhoniz betek war-dro 1940 kement ha m' o deus gallet ur c'hard anezho diskleriañ, en niveradeg diwezhañ, ez anavezent anezhi.

Ar fazi bras, ar fazi meur, avat, a zo bet graet eo, moarvat, chom hep ober gant ar gouezeleg er vuhez pemdeziek ha, rak-se n' eo ket re souezhus ma soñj un darn eus Iwerzhoniz ez eo didalvoud ar strivoù graet d' e gelenn.

S. A. D. E. D.

Emvod hollek e Roazhon d' ar 1 Du 1970: Daou graf a oa lakaet war an deizroll :

1) Reizhiad nevez an testenioù ret da c'hounit graz ar Sevoudiezh. Hervez reizhenn e rank ar skolidi dastum c'hwec'h testeni war danvezioù ar roll-kelennadurezh evit bezañ sevoudion. Gant kresk ar roll-kelennadurezh en 9t hag en 10t Bloavezh-Skol (lakaet ez eus daou rummad Politikouriezh ha daou rummad Armerzhouriezh ouzhpenn an daouzek rummad kent), ez eo ret kemmañ dasparzh an danvezioù. Degemeret eo ar reizhiad-mañ :

a) Tri zesteni rét : Lennegezh-I, Istor, Douaroniezh-I.

b) Daou desteni da zibab e-touez an danvezioù-mañ : Lennegezh-II, Politikouriezh-I, Politikouriezh-II, Douaroniezh-II, Armerzhouriezh-I, Armerzhouriezh-II.

k) Un testeni da zibab e-touez an danvezioù-mañ : Yezhadur, Krennvrezhoneg, Bevoniezh, Kimiezh, Fizik-I, Fizik-II, Jedoniezh, Politikouriezh-II, Armerzhouriezh-II.

Talvoudek e vo an divizadenn-mañ diwar ar 1 Genver 1971.

2) Kinniget ez eus envel daou reizher nevez : an eil war al Lennegezh, egile war an Douaroniezh.

Divizet eo kemmañ anv Emvod hollek S.A.D.E.D. en Emvod hollek Skourr an Deskadurezh Vroadel. Trimiziek e chom an emvodoù. War c'houlenn dileuridi ar Skourr e lakaer war ar stern prientidigezh Devezhioù Studi Kerzu 1970.

Aozet ez eus un emvod eus izili Kelc'h Debauvais. Reiñ a ra ar gelennerion eus pep kellig danevelloù eus o labour.

Devezhioù studi war an troerezh.

Devezh studi an 20 Gwengolo 1970 e Kastellin.

Studiet eo bet an testennoù-mañ :

- Anouar Abdel MALEK : Tireoul hag impalaerouriezh.
- Thomas MERTON.: Feiz ha feulster.
- Guy de MAUPASSANT : Goulennadenn ur pitaouer daoust dezhañ.
- Peter WEISS : Buhez ar sevenadur e Vietnam.

Devezh studi an 18 Here 1970 e Kastellin.

Studiet eo bet an testennoù-mañ :

- F. PELLOUTIER : Raklun " Comité fédéral des Bourses " evit diorren ar c'hweluniadouriezh er greanterezh.
- NIKOLAJEVA : An ijinour Baxirev.

SKOURR AN DESKADUREZH VROADEL

Trede dalc'h-arnodennañ 1970 e Roazhon d' an 22 Du 1970.

Arnodennoù an Eil Derezh aozet e Roazhon d' an 22 a viz Du :

Lennegezh-I. - Degemeret : an It. Joelle FURIC gant ar meneg mat.

Amprouennoù dre gomz : plaenadur « Ar C'had hag an Heureuchin » e romant Roparz Hemon : An tri Boulomig kalon aour. Lec'h Ronan Huon el lennegezh vrezhon.

Yezhadur. - Degemeret : an It. Joelle FURIC gant ar meneg mat.
Amprouennoù dre gomz : 1. Termenit an argouezh (peurveradel, darnveradel) ; 2. Or an danevellañ hag ar an divizoù-daremprediñ en tremened ; 3. Kevor reol o verkañ ar c'hallusted ; 4. Arver ar bongevor reol er valedenn ; 5. Framm al lavarennoù enno ur c'hevour leel ; 6. Renadennoù ar bongevor margediel ; 7. Termenañ ar mozioù disveziadel hag erveziadel ; 8. Rener geriet an douor ; 9. Anor-gwan : furn glok ha furn goazh.

Bevoniezh. - Degemeret : an It. Pierrette KERMOAL gant ar meneg mat.
Amprouennoù dre gomz : 1. Termenit ar gerioù-mañ : bev (-ion), beved, bevoniezh, bevedouriezh, buhez ; 2. Deskrivit (gant skoazell skeudennoù) mitozis kelligoù ar Plant ; 3. Roit ur roll eus elfennoù kimiek hag eus an danvezennoù meinek a gaver er protoplasma ; 4. Spisait an diforc'h etre korfoù strinkheñvel ha korfoù gludheñvel, ha termenit ar c'heal a arc'hoal hag a arc'hronn ; 5. Deskrivit (diwar skouerennoù fetis) an doareoù emvoueta disheñvel a c'haller kavout e-touez al Loened ; 6. Displegit penaos e c'haller lakaat a-wel an analat er Plant gwer hag e zispartiañ diouzh an arc'hwel klorofilek ; 7. Deskrivit arboelladoù ar Plant (en ur reiñ skouerioù resis) ; 8. Deskrivit kelc'hetro kimiek an nitrogen en natur ; 9. Termenit ha dasparzhit an diastazoù ; 10. Deskrivit kleñvedoù ar gwagrennoù uslouezh.

Douaroniezh-I. - Degemeret : an Ao. Yann MIKAEL gant ar meneg mat. Amprouennoù dre gomz : Armerzh ar Stadoù-Unanet. 1. Tresañ ur gartenn ; 2. Doareoù pennañ armerzh ar Stadoù-Unanet : ar reizhiad kevalaour, emell ar Stad, kresk an armerzh ; 3. Ar gounezerezh : doareoù pennañ ; lec'hiañ an trevrannoù bras war ar gartenn ; 4. Ar greanterezh : doareoù pennañ ; an danvezioù gremm, ar c'hreizenoù greantel (lec'hiañ anezho war ar gartenn). Armerzh ha Boblañs. Displegañ an darempredoù etre dasparzh ar boblañs amerikan, istor ar riez hag an armerzh.

Douaroniezh-D. - Degemeret : an Ao. Gwihen ETIENNE gant ar meneg damvat.
Amprouennoù dre gomz : Douaroniezh armerzhel Breizh. 1. Tresañ ur gartenn ; 2. Doareoù pennañ : ar c'hêrioù, ar gounezerezh, ar pesketaerezh, ar greanterezh. An isdiorren. Dezrannañ armerzh Breizh evel armerzh isdiorreet. Keñveriadenn. Keñveriañ Iwerzhon hag Israel.

Roll ar Pennadoù

embannet war AL LIAMM Bloavezh 1970 (niv. 138 - 143)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg'
(142/345 a dalvez niverenn 142 pajenn 345)

ABANNA

Ar Paradozioù kollet 142/345

Gouelioù 143/444

ANDOUARD (Loeiz)

Chelticamp 140/215

Al levrioù 141/305

AN NAILH (Bernez)

Kenedusañ daoudroad ar Bed (tr.) 141/280

AN UHEL (Fañch)

Izabel ar Yann 138/11

Seziz Gwengamp 138/17

Fontenella 139/84

Gwilhaouig Kalvez 139/88

Markiz Traonlavane 140/172

Pennherez Keroulaz 140/182

Mari Derrienig 140/187

Kervegan hag an Tourello 141/242

An Aotrou Koadriou 141/246

Fanch ar Chalvez 141/251

AR BERR (A. E.)

Hölderlin 142/356

AR GALL (Per)

Ur barr-amzer fall 143/489

AR MEE-CHEREL (Nannig)

Ar Merzher 142/400

AR MENN (Herve)

Ul liver gall e Hanveg 138/106

AR ROUZIG (Renea)

Un dro er foar 143/488

BECHER (J. R.)

Adeiladouriezh 138/6

BOLL (Heinrich)

Kenedusañ daoudroad ar Bed 141/280

BRISSON (Rojer)

Popoff Verne 138/44

CARDENAL (Ernesto)

Salmoù 142/365

Salm 4 : Ro skouarn din 143/446

Salm 130 : E c'harman er gambr-voureviañ 143/447

KERMOAL (Joelle)

Ha se eo a fell din ? 142/373

Ha brai e oa ar Skol Veur 143/451

KERMOAL (Pierrette)

James Baldwin	142/394
Roazhon, bepred	143/448
KERVAHE (Soaz)	
Buhez-kent	138/5
KERVARKER	
Buhez Sant Ronan	143/458
KERVELLA (F.)	
Notennoù yezh, war zigarez lenn	138/51
KONAN (Jakez)	
Ur beurevezh kaer a viz Ebrel	143/439
KONGAR (Kenan)	
Kerlann evel ma 'm eus e anavezet	138/21
DADIE (Bernard)	
Ma kanin Afrika	143/480
DE BELLAING (Vefa)	
Brezel	141 /269
An Alumetez (tr.)	143/476
DELAPORTE (R.)	
Kudenn vroadel Gatalonia	139/148
DENEZ (Per)	
Ar skrivagner en ur vro drevadennet	141/290
DIZANV (Emsav)	
Lec'h Gwalarn en Emsav	142/325
DRESSLER (Wolfgang)	
Evit un ereadoniezh eus ar brezhoneg	142/412
DUVAL (Anjela)	
Barzhoneg evit ur vamm	142/363
GARGADENNEG (K.)	
Labourat evit Breizh e Breizh	138/34
GLANNDOUR (Maodez)	
Meulgan Simeon	142/352
Troiadurioù	142/353
GUYONVARC'H (C. J.)	
Ergerzhadenn e Bro ar brezhoneg beleg	138/60
GWERNIG (Youenn)	
Anavezet am eus	140/165
HEMON (Roparz)	
Pevar barzhoneg	138/7
A-zivout " Notennoù Yezh "	139/145
HEUSSAFF (Alan)	
O Donnovan Rosa	138/126
HOLDERLIN	
Da Ziotima	142/356
Kan-Tonkad Huperion	142/357
Gouelvan Menon	142/358

HUON (Ronan)	
An arnodenn	141/277
Kleñved ar gêr (tr.)	143/462
HUON (Tudual)	
Prederiadenn (skeudenn)	143/437
IHUELLOU - AR MENN (G.)	
Ar wall-grennardiezh e Breizh	138/37
YELLEN	
Brud fall war ar menez	141/255
LEITVIK (H.)	
Skeiñ 'ra 'n avel (tr. L. Andouard)	140/168
MAEN-TAN	
Danvez-priejoù (tr.)	143/483
MANZONI	
Danvez-priejoù	143/483
MIKAEL (Yann)	
Peoc'h an aouravaloù c'hwerv	140/191
Ur sizhunvezh dispac'h	142/379
MOORE (George)	
Kleñved ar gêr	143/462
OLIER (Youenn)	
Un dro e Kembre	140/201
Ehanoù hañv	141/299
Evezhiadennoù a-hed hag a-dreuz	142/419
PENNAOD (Goulven)	
Ar c'hloareg	138/93
Keth, Ke- quez	42/402
RICHARD (J. D.)	
Pirc'hirinaj	138/3
Milin vihan	140/166
SKOLIDI SADED	
Meven Mordiern	138/47
Youenn Drezen	139/139
An Eil Emsav Sevenadurel	140/210
SOLEY CETO (Ramon)	
Barzhoneg evit ur vamm	142/363
TALBOT (Yann)	
Ma kanin Afrika (tr.)	143/480
TURIAV (Breur)	
Salmoù(tr.).	142/365
Salm 4 : Ro skouarn din (tr.)	143/446
Salm 130 : E c'harman er gambr-voureviañ (tr)	143/447
VIAN (Boris)	
An Alumetez	143/476